Soproni Szemle

V. ÉVFOLYAM
1941. FEBRUÁR 15
1. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPITŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, *dr. Berecz Dezső* kir. törvényszéki bíró, *dr. Csatkai Endre* műv. író, *dr. Gombocz Endre* egyet. tanár, a M. T. Akadémia tagja (Budapest), *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, a M. T. Akadémia tagja, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, *dr. Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Németh Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, *dr. Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, *dr. Ruhmann Jenő* ev. líceumi (gimn.) igazgató, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *dr. Szenci Vilibald* városi tanácsos, *dr. Thirring Gusztáv* m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi statisztikai hivatali igazgató, a M. T. Akadémia tagja, *dr. Varga Lajos* egyet. ny. rk. tanár, a M. T. Akadémia tagja, *dr. Vendl Miklós* műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja.

Állandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, dr. Kárpáti Zoltán, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszelka) László.

—

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

—

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.
Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. **Egyes szám ára 1·80 P.**

Postatakarék csekkszámla: 43.705.

Tartalom:

Reményi Viktor: Brennbergbánya szociális fejlődése 1
ifj. Csemegi József: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban 15
Hajós Elemér: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben . . 25
Dr. Verbényi László: A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt 32
Dr. Kárpáti Zoltán: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei . . 38
Horváth Tibor Antal: A horpácsi prépostság 45
Dr. Thirring Gusztáv: Sopron népessége 1939-ben 51
Sopronvármegyei kastélyok (Iván, Nagygeresd, Sajtoskál) 53
A Soproni Múzeum közleményei 57
Kisebb közlemények 62
Könyvismertetés 68
Sopron bibliográfiája 69

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

Megjelenik: február, május, augusztus és november hóban.
Előfizetési díj: Egy évre 6·— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal: Várkerület 44.
Távb.: 836, 379.

V. ÉVFOLYAM. 1941 FEBRUÁR 15. 1. SZÁM.

Brennbergbánya szociális fejlődése.

Írta: **Reményi Viktor.**

Történelem. A bányászkodás egykorú az emberi művelődéssel és olyan szorosan kapcsolódik bele, hogy annak talán legfontosabb tényezőjévé vált.

A ókorban a bányamunka rabszolgamunka volt. Az egyiptomi aranybányákban, később a római birodalom különböző fémbányáiban a hadifoglyok, rabszolgák, fegyencek ezrei sínylődtek és sokszor örökre elzárva embertársaiktól, az őrök korbácsütései alatt végezték egyhangú munkájukat a kezdetleges bányászszerszámokkal.

Strabo idejében (Kr. születése körül) Új-Karthágóban negyvenezer bányamunkás dolgozott és a birodalom minden részében folyt a bányászkodás, tehát óriási bányaipara volt a római birodalomnak.[1]) A római jog szerint a fémbányászat a meghódított provinciákban az államkincstár tulajdonát képezte; de voltak magánbányák is, sőt az állami bányákat is bérbe adták magánosoknak az ú. n. procurator metallorum közvetítésével. A bányabérlők, hogy a bért és az adót meg tudják fizetni és maguknak is maradjon búsás haszon, kisajtolták a szerencsétlen bányajobbágyok utolsó vércseppjét is, hogy nagyobb teljesítményt csikarjanak ki belőlük. Ezeknek sorsát egykorú történetíró a következőképpen jellemzi.[2]) „Ezen munkások uraiknak hihetetlen vagyont szereznek; a bánya birtokosainak biztos jövedelme van, ők maguk azonban föld alatt töltik életüket és sokan közülük a megerőltetéstől el is pusztulnak, mert nyugalomról, erőpótlásról náluk szó sincs, mert a felvigyázók ostora kényszeríti őket a folytonos munkára és így telik el életük nyomorban és ínségben és mégis akad közöttük olyan is, akik e nyomort sokáig elbírják."

Az erdélyi aranybányák régi római fejtéseiben megláncolt bányászok csontvázaira bukkantak, abban a helyzetben, amint egy földomlás vagy valamilyen betegség megváltotta őket nyo-

[1]) Strabo, Polybius római korú görög történetírók szerint.
[2]) Diodoros görög történetíró V. könyvének 38. §-ból vett idézet.

morúságuktól.[3]) El lehet gondolni, hogy a bányászaszály (ancylostomiasis) milyen pompásan virult ezekben az időkben.

A római bányászatban voltak szabad munkások is, de általában a bányamunkások a bánya tartozékát képezték: mintegy leltári tárgyak, a bánya értékét növelték. A bánya szabad alkalmazottai számára megtaláljuk a segélyzőegyleteket, a mai társadalombiztosításnak a csiráit. Pl. Dáciában egykorú emlékek szerint háromféle segélyzőegyesület volt, köztük temetkezési egyesület is.[3])

A germánoknál a bányászok szabad társadalmi osztályt képeztek és a „Marktgenossenschaft"-ból (birtokközösség) kialakul a szabad bányászat. Mivel a határ közös volt, bárki szabadon kutathatott és bányát nyithatott ott, ahol ércet talált.

Brennberg: Róm. kat. templom.
(Terv. Füredi O. — Dieoold felv.)

A középkorban a királyi hatalom kiterjesztésével az ércek bányászata a király kizárólagos rendelkezési körébe kerül. (Ius regale.) De ez a szabad bányászkodást csak annyiban befolyásolja, hogy a kincstárnak bizonyos bányatizedet kell leadni. Egyébként az uralkodók igyekeznek a bányászkodást minden eszközzel előmozdítani.

A középkor bányászai, az ú. n. bányamívelők szabad emberek voltak: szerencselovagok, kincskeresők, vállalkozók. A bányászbérmunkások osztálya a 13. században fejlődik ki, amikor a bányavállalatoknak első körvonalai kezdenek kibontakozni.[4])

Az Árpádházi királyok német, cseh és olasz bányászokat telepítenek Magyarországba és ezeket mindenféle kedvezményben részesítik. Szabad bányavárosok keletkeznek, melyeknek megerősített jogszabályaik, statutumaik vannak. A bányatelepek lakosai rendesen hegyek között elszigetelve élnek, megőrzik a magukkal hozott szokásokat és a természet mostohaságai ellen

---

[3]) Rákóczy Sámuel: A bányászat multja. I. kötet.

[4]) Dr. Mihalovits János: A hazai bányatársládák eredete és fejlődésük főbb mozzanatai 1854-ig. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1925.)

folytatott küzdelmekben kicsiszolva, sajátságos — mondhatnám — magasabb kultúrájú embertípust képviselnek.

A veszélyes foglalkozás és az egymásrautalság a bányászok között kifejleszti a kollektív szellemet. Szükség esetén támogatják egymást, úgyhogy a bányásztradíciók legnemesebb vonása a bajtársiasság lesz. A munkásbiztosítás úttörése a bányavárosok részéről nyujtott segélyek, a bányatulajdonosok által felajánlott ú. n. szabad kuxák jövedelme és a bányászok szabad óráiban termelt „Frauenerz" beváltási értéke.[4]) Ezek azonban csak alamizsnát, vagy legalább is nem rendszeres járandóságot jelentettek.

A legelső önkéntes segélyző alap, amelybe minden tag bizonyos összeget befizet, hogy betegség, megrokkanás vagy halál esetében ő, illetve családja megfelelő járadékban részesüljön. 1496-ban létesült Besztercebányán Thurzó János kezdeményezésére.[4]) Ezt a segélyzőalapot bányatársládának (társpénztárnak) nevezték el, és ezzel a munkásbiztosítás a bányászatban majdnem 400 évvel előzte meg a többi iparágat.

Brennberg: Róm. kat. templom belseje. (Diebold felv.)

Mint érdekességet megemlítjük, hogy Thurzó János és a Fuggerek teremtik meg nálunk a bányászat nagyvállalati formáját, amennyiben sok törpebányát egyesítettek s ezáltal felvirágoztatták a bányászatot. Úgylátszik azonban, hogy ugyanakkor a munkások részéről is megindul bizonyos szervezkedés, amire az 1525-ben Besztercebányán kitört munkászavargásból lehet következtetni. Verbőczi István elismert jogtudóst küldték ki a munkások lecsillapítására,[4]) aki valószínűleg a munkaadók emberségére és a munkások érdekeire apellálva, elsimította a viszályt.

A brennbergi bányászat megindulása. Amikor Sopron városa 1759-ben megkezdte a bányászkodást, egy Bayer István nevű hivatásos bányászt szerződtetett Szalonokról. Ez mindössze 7 hónapig dolgozott és kb. 824 bécsi mázsa szenet termelt.

1779-ben a város megint dolgoztatott a bányában és egy Mayer Mihály nevű göttweigi bányászt bízott meg a vezetéssel,

aki 6 segédmunkással együtt 10 hónapig próbálkozott — eredménytelenül.[5])

1786-ban Zoller Xavér soproni órásmester nyer a várostól engedélyt, hogy üzletszerüen bányászkodjék, de az ő kísérlete is kudarcot vallott.

Végre 1789-ben Schneider Vencel borostyánkői bányász a várostól nyert engedély alapján kezdte meg az első hasznothajtó bányászkodást.

1790-ben gróf Falkenhayn, 1791-ben pedig Steiger Antal vezetése mellett egy bányatársaság folytatja a bányászkodást, tehát megkezdődik a komolyabb üzem.

Ezek a kísérletek az 1793. október 28.-i szerződésre vezettek, amely komoly vállalkozóknak biztosítja a bánya bérletét és megveti a bánya fejlődésének alapjait. Rendszeres munka indul meg, állandó bányamunkásokat szerződtetnek.

A más bányatelepről szerződtetett bányászok itt is megalakítják a társláda intézményét.

A munkásbiztosítás fejlődése. A legelső hiteles feljegyzés szerint 1796-ban a brennbergi társládának 6 tagja volt és vagyona kitett 11 frt. 20 kr.-t.[6]) E szerint a bányatársláda vagy ebben, vagy esetleg az előző esztendőben alakulhatott meg.

Az a hat vájár, aki egy hutmann[6a]) vezetése mellett a társpénztárt megteremtette, tele volt optimizmussal. Keresetük 1/60-ad részét fizették be a társládába, a munkaadó egyáltalában nem járult hozzá és mégis az első betegnaptól kezdve 50%-os betegpénzt (táppénzt), üzemi balesetnél 63%-ot fizettek; vállalták az orvosi és gyógyszertári költséget, továbbá a kulturális és temetkezési kiadásokat.

Borbála napján testületileg levonultak Ágfalvára, misét hallgattak és a miseolvasásért 1 frt. 24 kr. honoráriumot fizettek a papnak.[7]) A Brennbergen lakó bányászok gyermekei Ágfalvára jártak iskolába; a havi 30 kr. tandíjat szintén a társláda fizette minden gyerek után. Mivel a kereset két hétre 6 frt. volt, ez után 6 kr.-t vontak le, egy betegműszakért pedig 15 kr. volt a járandóság.[8])

Sopronból orvost (chirurgust) szerződtetnek és annak honoráriumát 60 frt.-ban állapítják meg egy évre.

---

[5]) Dr. Bán Imre: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től 1792-ig.

[6]) A társládát megalkotó munkások a következők voltak: Oschlinger J., Nussbacher B., Rimpacher (v. Rindbacher) J., Schmitz J., Stogger M., Winhagen F. és később Dobrovolni.

[6a]) A mai főaknásznak felel meg.

[7]) 1 frt. 60 kr.-ból; 1 kr. 4 garasból állt.

[8]) 15 kr. vásárló értéke P-re átszámítva a mai index szerint 2 P-t tesz ki.

A nyugbérre való jogosultság a 8. munkaév befejezésével kezdődött és 8 évenként emelkedett. A legelső nyugdíjkifizetésről 1814-ből maradt adatunk; akkor egy Rimpacher nevű vájárnak heti 25 kr.-t utaltak ki.[9])

A megindulásakor megnyilvánuló optimizmus annyiban igazolódott be, hogy 1797-ben már 25 fizető tagja van a társládának, a vagyona azonban alig emelkedett valamit. Ez arra késztette a társláda vezetőségét, illetőleg az alapszabályokat jóváhagyó selmeci bányakapitányságot, hogy a betegpénzt lényegesen leszállítsa. Ettől az évtől kezdve csak 5 kr.-t fizet a társláda betegműszakonként, üzemi balesetekért azonban 20 kr.-t. A betegpénz csökkentése által megkezdődött a társláda vagyonának állandó gyarapodása.

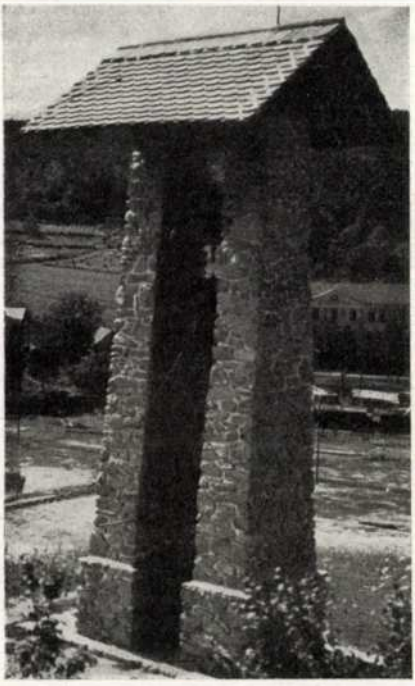

Lobenwein felv.

Brennberg: Az evangélikusok haranglábja.

A társláda szervezetére vonatkozólag meg kell említenünk, hogy 6 évenként valamennyi tag titkos szavazásával viszonylagos szótöbbséggel 3 társládaatyát (Bruderladevater) választottak. Ketten a bányamunkások soraiból kerültek ki s a legtöbb szavazatot nyert lett a társláda vezetője (Bruderladevorstand), a harmadik társládaatyát a felvigázók közül választották.

A számvívő (Rechnungsführer) körülbelül az 1854. évig bányagondnok volt.[10]) 1854-től kezdve a bányagondnok lett az előljáró

[9]) Egy napra 4 kr. 1½ garas esik, megfelel 0·65 P-nek. Az átszámítást a „Soproni Szemle" 1940. májusi számában dr. Csatkai E. által leközölt „Petz Dániel krónikája 1778—1839" adatai segítségével végeztem.

[10]) A komoly bányászat megindulása óta a következő bányagondnokok nevét ismerjük: 1793 körül Steiger Antal, 1800 körül Pream, azután Szlavick, 1822—1840 ? Buday Ferenc, 1840—1871 Szabó Károly (és Krätschmer), 1871—1885 Hamberger József, 1885—1893 Prokop Emil, 1893—1909 Rudolf Antal, 1909—1912 Riegel Vilmos (és Vörös Jenő), 1913—1918 Blasian Viktor, 1918—1921 Jónás László (és Káldor Árpád), 1922-től Vajk Artur. 1893-

(Vorstand) és számvivőnek a bányamérnököt választották, aki ezt a tisztséget csak a munkaadó beleegyezésével fogadhatta el. A rangbeliek, különösen a számvivő, bizonyos tiszteletdíjban részesültek.

Az 1802—3-as években a bánya bérletét az eddigi bérlőktől az osztrák kincstár vette át. A kincstári bányászat már megfelelő gyakorlattal rendelkezett a társpénztárak vezetésében és más bányáknál kialakult szabályokat itt is meghonosít. Hozzájárul a társláda kiadásaihoz: mégpedig a betegpénzeknek, továbbá a bányaorvos fizetésének és a gyógyszerszámlának a felét viseli, az állandó bányaorvos a már említett évi fizetésen felül minden külön beteglátogatásért 1 frt.-ot kap a társládától, a bányától pedig kocsit és szénjárandóságot.[11])

A kincstárnál kialakult szabályok szerint az igényjogosultság az önkéntes távozással vagy büntetésből való elbocsátás által elveszett. Ez a rendelkezés nagyon sérelmes volt a munkásság részére, de mégis megmaradt az autonóm társláda egész fennállása alatt. A kincstárnál annyiban volt némi könnyítés, hogy a közös igazgatás alatt álló társládák elismerték a másik bányánál szerzett jogokat, tehát bizonyos mozgási szabadságot biztosítottak a munkásoknak.[12]) Ebben az időben nagy volt a munkás vándorlási kedve, jobb megélhetési és szociális viszonyok után vágyott és ezért gyakran változtatta munkahelyét. Ez a körülmény természetesen hozzájárult a társláda vagyonának a növeléséhez, amennyiben az első időben elég kevés nyugbérezés történt.

A provizióra való igényjogosultság csak teljes munkaképtelenség esetében járt. Ezt a társládaatyák állapították meg, akik jól ismerték az embereket. Üzemi baleset folytán beálló munkaképtelenség esetében a jogosult egy fokozattal magasabb osztályba lépett, tehát a tagok bizonyos mértékben baleset ellen is biztosítva voltak.

Az özvegy férje nyugdíjának a felét, a 12 éven aluli gyermekek pedig a negyedét kapták. Nagyon szívesen fizetett végkielégítést a társláda nyugbér helyett, ez 1—2 évi nyugbérnek egy összegben való kiutalásából állott, miáltal a társláda megszabadult további kötelezettségétől.

1822-től kezdve az osztrák kincstár albérletbe adja a bá-

---

tól 1926-ig a vállalat pénztárosa azután pedig egy külön ügyvezető végzi a társpénztár teendőit.

[11]) Az ismert bányaorvosok a következők voltak: 1816—1824 Sikos, 1824—1840 ? Bonárd (Sopron), 1890 Folly (Ágfalva), 1890—1897 dr. Ráthonyi Péter (Ágfalva), 1897—1907 dr. Goldman H. (Brennberg), 1907—1912 dr. Storch Gyula, 1912-től dr. Czukelter-Szecsődy József.

[12]) Közös főigazgatás alatt volt: Brennberg, Klingenfurth, Mayersdorf, Pitten.

nyászatot.[13]) Ugyanakkor azonban 5000 frt. vagyonnal már meg volt alapozva a társláda jövője. A bérletben beálló változás csak annyiban érintette a társláda ügymenetét, hogy az albérlő az önkéntes hozzájárulást megváltoztatta, de a kezelés továbbra is a kincstár ellenőrzése alatt maradt. Az albérleti idő legnagyobb részében a munkaadó hozzájárulása az egy hónapnál rövidebb tartamú betegműszakok megtérítéséből állott; ez a kiadásoknak kb. 18%-át tette ki.[14])

Egy 1825. évi udvari kamarai rendelet szerint, a társláda vagyonát 6%-os kamatozású állampapirokba kellett fektetni; ezeket a bányahatóság zárolta és csak külön engedéllyel lehetett őket felhasználni.

A vagyon egyre növekedett, mert minden évben egy minimális összeget hozzá kellett adni.

Mellékelt vonalvázban (grafikon) szemléltetővé tettem a társláda vagyonának lassú, majd rohamos gyarapodását. Végeredményben a tagok számához viszonyítva a brennbergi társláda volt a háború előtti Magyarország legjobban megalapozott segélyzőegyesülete.

A pénz értékének változásával a keresetek és ennek megfelelően a járulékok is növekedtek: 1828-ban a vájár betegpénzjárandósága egy műszakra 36 kr. (osztrák érték) volt és ugyanannyi a provizió is a legalsóbb fokozatban.

A társláda megalakulásakor a kereset 1·7%-át, később 2·5%-át vonták le a járulékokra. A járandóságok kiutalásában az alapszabályok megkötötték az elöljáróság rendelkezési jogát, azonban az 1812. évtől kezdve a pénz devalvációja következtében esetenként felemelték a nyugbéreket és szokásba jött az alkalmi segélyek, kegydíjak kiutalása is. A társládaatyák főleg a biztosításon kívül álló személyek díjazásában nagyon bőkezűen jártak el.

A betegműszakokat elsőízben 1836-ban redukálják, amikor az első két napra csak súlyosabb esetekben fizetik ki a betegpénzt. Ezzel elejét akarják venni a komolytalan mulasztásoknak. Egyébként vasárnapra is járt betegműszak, mivel ebben az időben nagyon gyakran dolgoztak vasárnap is.

Az 1854. évben megszövegezett bányatörvény 210—214. §-a kötelezővé teszi a bányatársládák felállítását, a bányamunkásoknak és altiszteknek az abba való belépését és szervezésükre vonatkozólag általános irányelveket állít fel.

Az akkor megváltoztatott alapszabályok a munkások hozzájárulását a kereset 3·3%-ára emelik fel. A munkaadó hozzá-

---

[13]) Vajk Artur: A brennbergi szénbánya és a bécsi hajózható csatorna. Soproni Szemle, 1940. augusztusi sz.

[14]) Reményi Viktor: Brennbergbánya története 1759—1933.

járulását a törvény ugyan nem írja elő, de Miessbach Alajos albérlő a már említett hozzájárulást önként vállalta. A betegpénzt 12 kr.-ban (konvenciós érték[15]) állapítják meg és szükségszerűen kiegészítik élelmiszersegéllyel. A nyugbérjárandóságot a már bevált osztályozással három kategória szerint rögzítik; minden kategóriában nyolcévi szolgálatnak megfelelően négy emelkedés van a 32. szolgálati évig. A vájár kategóriában a legkisebb nyugbér 60 forint, a legmagasabb pedig 120 forint.[16]) Az özvegyi nyugdíjra és üzemi balesetre vonatkozó rendelkezés változatlanul megmarad. A munkaképtelenséget az eddigi szokástól eltérőleg a bányaorvosnak kell megállapítania.

Brennberg: Nyugdíjasok otthona. Diebold felv.

1869-ben a betegpénzt 10 kr.-val felemelik, hogy egy vájár 30 kr.-t kapjon. Az albérlő azonban ezt nem vette tudomásul, úgyhogy a különbözetet az egy hónapnál rövidebb tartamú betegségeknél a társládának kellett kifizetnie.

1871-ben felemelik a proviziót, de egyúttal a korhatárt is kitolják 36 munkaévre. A vájár az első fokozaton 60 forint, az utolsón 240 forint nyugbérre tarthat igényt.[16]) Amellett a társláda állandóan segélyezi a szorult helyzetbe került munkástársakat.

1878-ban az osztrák kincstár lemond a bánya bérletéről és

[15]) A konvenciós érték úgy aránylik az osztrák értékhez, mint 2·5 : 1.
[16]) Az akkori forintnak a vásárló értékét megállapítani nem állott módomban, becslésem szerint megfelel 4 P-nek.

az eddigi albérlő wartinbergi lovag Drasche Henrik szerzi meg a főbérletet. Ezzel a brennbergi társláda teljesen független lett. Vagyona 98.000 forintra rúgott.

Amikor Draschenak 1881-ben bekövetkezett halála után bérletet a Brennbergi Kőszénbánya R.-T. átvette, a bányászat feltárás híján válságba került. Ez visszatükröződik az alapszabálymódosításban is, mert felvetették valamennyi társpénztári tag végkielégítésének a megoldását. Szerencsére erre nem került a sor, a bányászat tovább virult és a társláda tovább gyarapodott. Az alapszabályokba belefoglalták, hogy a társláda a betegműszakokat csak 1-től 6 hónapig vállalja, ezután a kifizetést be-

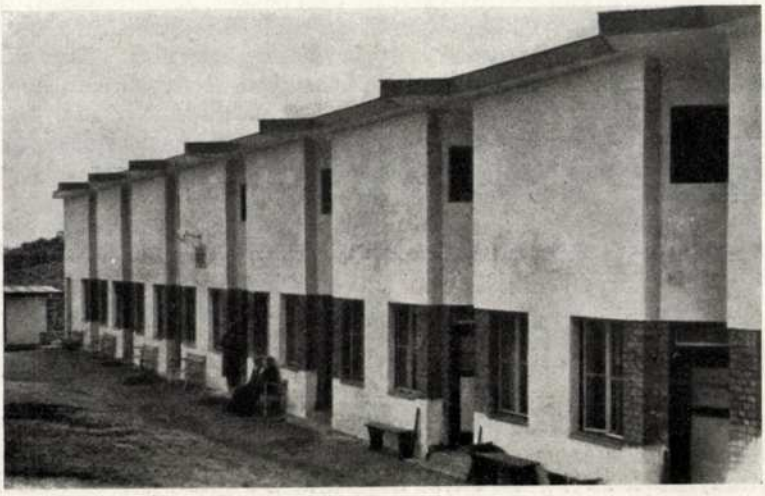

Brennberg: Nyugdíjasok otthona Diebold felv.

szünteti. Az első négy betegnap után nem jár segély és a könnyelmű, vagy vétkes módon szerzett betegség után megtéríti ugyan a kezelési költséget, de betegpénzt nem fizet. Ez a rendelkezés hosszú ideig volt érvényben, de nem hiszem, hogy valaha is alkalmazták volna! A vezetőség kibővül, amennyiben a hatévenként megejtett tisztújító közgyűlésen még 6 választmányi tagot is delegálnak az elöljáróságba. A számvívő tiszteletdíját 120 forintra emelik fel, a járulékokat pedig a kereset 6%-ára, míg a kifizetéseket 30%-kal növelik. Utóbbi módosítást a bányahatóság nem hagyta jóvá. Csak 1890-ben emelkedik a betegpénz nős vájárnál 60, nőtlennél 40 krajcárra. Ugyanakkor a levonás már 5·5%-ot tesz ki. A provízióra való igényjogosultság a 4. szolgálati év után kezdődik — vájárnál — 16 forinttal és 4 évi fokozatokkal 40 évi szolgálat után 330 forintig megy fel.

Ha tekintetbe vesszük, hogy ebben az évben a munkaadói hozzájárulást évi 1200 forintban rendszeresítették, ez tehát a társláda bevételének csak mintegy 20%-át tette ki, meg kell állapítanunk, hogy a munkásság főleg a saját járulékából jobb nyugbért tudott magának biztosítani, mint ma az 50%-os vállalati hozzájárulás mellett.

1891-ben lép életbe a kötelező munkásbiztosítás. Hatnapi munkaidő után minden munkavállaló köteles belépni valamilyen biztosító intézetbe; ez a rendelkezés azonban csak a betegsegélyezésre vonatkozott. Akkor választják el először a betegségi és az öregségi biztosítást egymástól. A nem bányászok, fiatalkorúak és nők rendszerint csak betegsegélyezésre biztosított tagjai a társládának. A közölt vonalvázban 1853-tól kezdve fel van tüntetve a társpénztári tagok és 1885-től kezdve az egész munkásság létszáma. 1854 előtt a munkásság mintegy 30%-a, később pedig mintegy 20%-a nem volt tagja a társládának.

1899-ben a választmány fel akarja emelni a járandóságokat, de a bányakapitányság nem engedélyezi és ragaszkodik évi minimális 8000 koronának a tőkésítéséhez.

Az 1900-as évek elején a bányászat megint válságba kerül és csak súlyos áldozattal tartható fenn. A választmány újból megváltoztatja az alapszabályokat, de a bányahatóság a bizonytalan helyzetre való tekintettel felfüggeszti a végrehajtást.

1913-ban megalakul a Sopronvidéki Kőszénbánya R.-T., amely az Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya R.-T. érdekkörébe tartozik. Új alapszabályokat bocsátanak ki: a betegpénztári járulék a munkás keresetének a 2%-a és a vállalat ennek a járuléknak az egyharmadát fizeti be mint hozzájárulást. A társláda nőtlen vájárnak 1·2 koronát, nős vájárnak pedig 1·5 korona betegpénzt fizet. Az első három betegműszakot csak hosszabb betegségnél térítik meg.

Nyugdíjalapra 5%-os a levonás, a vállalat részéről a hozzájárulás ennek az összegnek az egyharmada és balesetbiztosítás címén a munkások keresetének ½%-a. A nyugbérre való igényjogosultság ötévi szolgálat után kezdődik és a vájár kategóriában 32 évi szolgálat után 604 K-val éri el a legmagasabb fokozatot. Újítás itten az a rendelkezés, amely szerint a munkából kilépő tagok továbbra is fizető tagjai maradhatnak a társládának. A választmány 10 kinevezett és 10 választott tagból áll, utóbbiakból kerül ki a társládaatya. A választmány munkástagjai 6 K-t kapnak ülesenként. A tisztújító közgyűlés háromévenként tartandó.

*

A háborút követő infláció a társládát alapjában rendítette meg és 900.000 K-t kitevő vagyonát egyszerűen elfújta. Csak annyi segélyt tudott fizetni, amennyi a tagok, illetőleg a vállalat részéről éppen befolyt. A társláda mai szervezete 1927-ben alakult ki. Ekkor az 1925. XXXIV. t.-c. rendelkezése szerint a nyugbérágazat az OTI kezelésébe kerül, az autonóm társpénztárnak csak a betegsegélyezés maradt meg.

A nyugbéralapra a munkások keresetének kb. 7%-a folyik be, ennek felét a vállalat fizeti. Az igényjogosultság eléréséhez 40 évi szolgálati idő és 60 éves korhatár szükséges, ha pedig a munkaidő nincsen meg, akkor 65 éves életkorig kell a biztosított-

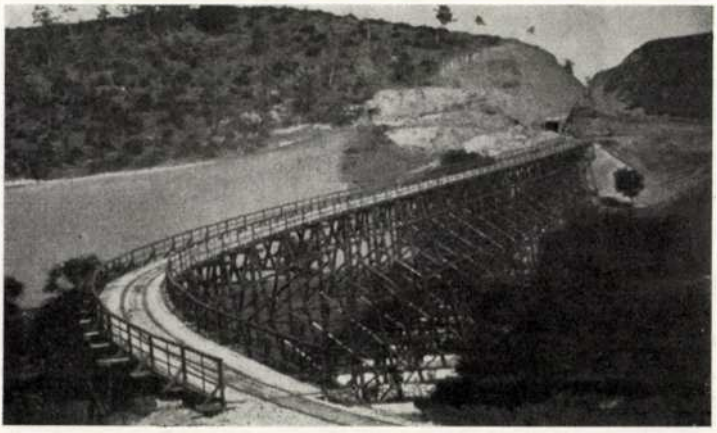

A brennbergi vasútnak egy részlete abból az időből, amikor még nem volt meg a nagytöltés. (Rupprecht M. felv.)

nak dolgoznia. A nyugbér a vájár kategóriában a legmagasabb fokozaton évi 700 P-t tesz ki.

A munkásság úgy a munkaidő és korhatár, valamint a járadék tekintetében is rosszabbnak tartja a jelenlegi helyzetet a réginél és minden igyekezetével annak megváltoztatására törekszik.

A társpénztár egyetlen megmaradt biztosítási feladatát, a betegsegélyezést kitűnően látja el. Így a betegpénz a törvényes 50%-nál 10%-kal magasabb (60%); a munkásoknak óvódába járó gyermekei délelőttönként tejet és kenyeret kapnak; minden évben 50—100 iskolásgyermek nyaral négy hétig víz mellett elsőrangú ellátással; a társpénztár nagy számban küld munkásokat gyógyfürdőbe és itthonmaradt családjukat élelmiszersegélyben részesíti; ugyanígy támogatja a soktagú családokat is; lehetővé teszi a családtagoknak is a tüdőszanatóriumi ápolást; minden újszülött

után egy 12 darabból álló finom csecsemőkelengyét nyujt. Ezenkivül igen fontos munkát végez a népbetegségek elleni elhárító küzdelemben; ilyen volt az ancylostomiasis kiirtására arányuló hadjárat, mely éveken keresztül folyt segédorvosok és különböző gyógykezelések igénybevételével, míg végül sikerült eredményt elérni.[17])

A társpénztár bevétele a tagok keresetének kb. 6%-a, aminek felét a munkaadó viseli.

Végigtekintve a brennbergi társláda 145 éves multján, megállapíthatjuk, hogy igen jó iskola volt, amely szociális gondolkodásra, takarékosságra és a szabályok, törvényes rendelkezések tiszteletben tartására nevelte a munkásságot.

*

Kulturális intézmények. A bányászat megnyitásakor a Schmidtgrabenben épült néhány munkáslaktanya és cottagelakóház. A kincstári bérletszakban megengedték a munkásoknak, hogy kamatmentes törlesztéses kölcsönök segítségével lakóházat építsenek maguknak. Ez a rendszer a kincstári bányászatban már régebben meg volt honosítva és célja a munkásvándorlás lefékezése volt. A Brennbergi Kőszénbánya R.-T. 1881-ben 82 ilyen munkásházat 20.000 forinttal megváltott tulajdonosuktól, hogy azokkal szabadon rendelkezzék.[18]) Azóta igen sok új lakás épült, festői szertelenséggel szétszórva völgyekben, domboldalakon, kerttel, gyümölcsössel, esetleg szántóföldde l övezve. Öt nagyobb csoportban mintegy 200 házban 510 család lakik, talán Magyarország legegészségesebb és legszebb fekvésű bányatelepén.

A bajtársi szellemnek gyönyörű kivirágzását tapasztalhattuk az utolsó 10 év alatt. Mivel a nyugdíjas munkásnak nem jár lakás a vállalat részéről és lakbérre sem telik neki, hogy másutt letelepedjék, a „Havidíjasok és munkások segélyegylete" gyüjtést kezdeményezett és minden műszak után levont 5 fillérből kb. 150.000 P-t hozott össze és három nagy és három kisebb nyugdíjasotthonban 67 családnak boldog és egészséges otthont biztosított. Ezek a házak a Görbehalmon, a bányatelep bejáratánál hirdetik a bányásztestvériséget.

*

A népnevelés régebben bizony mostohagyermeke volt a bányának. Már rámutattunk arra, hogy a brennbergi gyermekeknek több mint 70 éven keresztül az ágfalvai népiskolát kellett

[17]) Az ancylostomiasist egy fonálszerü bélféreg idézi elő, mely állandó bélvérzést és toxikus ártalmakat is okoz. A bányában meleg nedves helyeken fejlődött ki és jóformán minden bányászt megfertőzött, még a mérnököket sem kivéve.

[18]) Hamberger József: A brennbergi szénbánya monografiája.

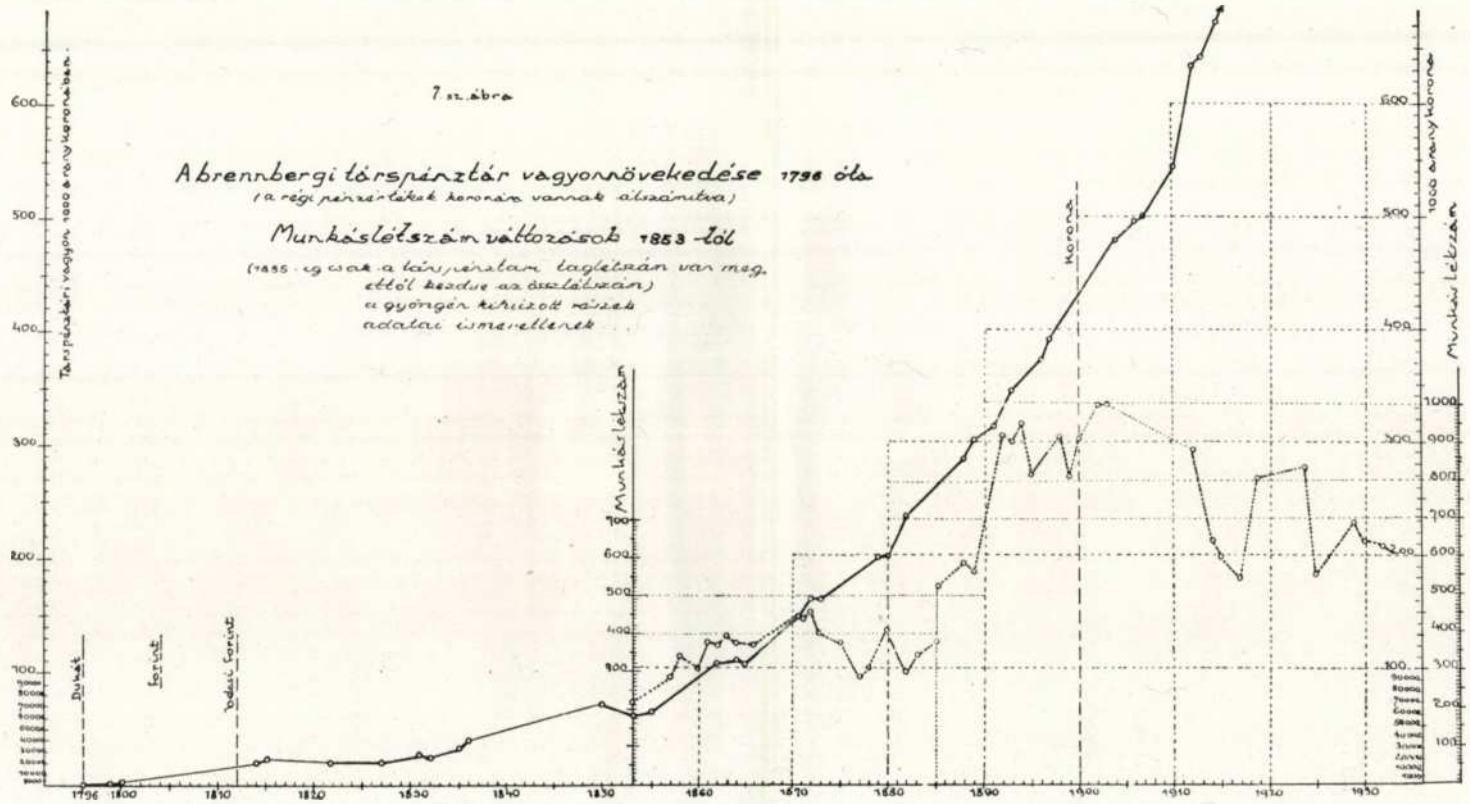
7. sz. ábra
Abrennbergi társpénztár vagyonnövekedése 1796 óta
(a régi pénzértékek koronára vannak átszámítva)
Munkáslétszám változások 1853-ból
(1855-ig csak a társpénztári taglétszám van meg, ettől kezdve az összlétszám)
a gyöngén kihúzott részek adatai ismeretlenek
Dukát
forint
Jódsi forint
Munkáslétszám
Korona
Munkáslétszám
1000 arany korona

felkeresniök, ha tanulni akartak. A bányatelepen a *társláda állította fel az első iskolát 1864-ben* — egy tanítóval. (A tanító havi 20 forint fizetést kapott.) Öt évre rá a társláda elhatározza, hogy még egy tanítót fog alkalmazni és egy második tantermet építeni, mert az egy tanító már alig győzi a 200 iskolalátogató gyermek oktatását. A tanítás nyelve egyébként német és cseh volt, amennyiben magyarul alig értett valaki a telepen.

Az iskolafenntartás sok kiadást jelentett a társládának s ezért külön iskolaalapot létesítenek, amelyhez a vállalat is hozzájárul 120, majd 240 forinttal, a munkások pedig a tandíjon felül keresetük ½%-át fordítják a fenntartására. 1883-ban a Brennbergi Kőszénbánya R.-T. átvállalta az iskolafenntartást, ami a társládának nagy könnyítés volt. A bányavállalat egészen 1924-ig viselte a tanítók fizetését, akkor ugyanis az állam vette át az iskolát, még pedig azzal a feltétellel, hogy a vállalat korszerű épületet bocsát a rendelkezésére. 1927-ben készült az elemi iskola gyönyörű épülete. Ezt a mai napig a bányavállalat tartja fenn. Jelenleg hét tanerő oktat 350 gyermeket, főleg német nyelven.

*

A legtöbb bányánál a bányásztradiciók megőrizték a bányásznép mély vallásosságát. Brennbergen nagyon sokáig nem volt templom, sem pap, és így a hitélet sem fejlődhetett. A bányászok ugyan évenként kétszer levonultak Ágfalvára, mégpedig Borbálakor a bányászok védőszentjének napján és feltámadáskor. Vasárnaponként azonban nem vehettek részt az istentiszteleten, mert majdnem mindíg dolgoztak, és ha néha szabadok voltak, pihenésnek szentelték az egy szabadnapjukat és nem mentek a 7 km-nyire fekvő templomba.

1931-ben közadakozásból és vállalati támogatással egy kedves bányatemplom épült a telep központjában; azóta külön lelkésze is van a bányának.

*

Arról már megemlékeztünk, hogy a társláda állandó orvost szerződtetett, aki régebben Sopronból, később Ágfalváról járt be rendelni, 1896 óta pedig helyben lakik. Az első kórház 1864-ben létesült. Abban az időben igen nagy szükség is volt reá, mert gyakran járványok dühöngtek. Így 1873-ban 120 embert pusztított el a kolera.

Ebben az évben létesítették a brennbergi temetőt, mert eddig Ágfalvára vitték a halottakat.

Egy érdekes preventív intézkedésről maradt feljegyzés abból az időből a társláda jegyzőkönyvében: köménymagos levest nyujtanak a bányászoknak az aknából való kiszállás után a kolera ellenszeréül.

A régi kórházból lakás lett és ma már egy korszerüen felszerelt ambulatórium áll a betegek rendelkezésére egy főorvos vezetése alatt, segédorvossal és ápolónővel.

Munkásmozgalmak. Meg kell még emlékeznünk olyan mozzanatokról, amelyek elsősorban determinálják a munkásság szociális helyzetét: így a bérről és a bérmozgalmakról. Már említettük, hogy régi időkben is előfordultak munkászavargások, miket valószínüleg a kereseti viszonyok, vagy a bánásmód váltottak ki. Brennbergi régi feljegyzésekben ilyesmire vonatkozólag semmiféle utalás nincsen. A keresetek az akkori idők életstandardjának megfelelően nem voltak rosszak; 1796-ban 30 krajcárt fizettek egy 12 órás műszakra, ami a mai 8 órás munkaidőre átszámítva 3 P-t tenne ki. A mult század második felében a munkaidőt a bányában a melegebb munkahelyeken lecsökkentették 10, sőt 8 órára, az általános 8 órai munkaidőt a föld alatt 1909-ben vezették be, a külszínen még ma sem kötelező mindenütt.

A vájárkereset 1885-ben 1 frt. 30 kr., 1900 körül 3 K, a háború előtt 4 K, ma pedig 5·3 P a természetbeni szolgáltatáson kívül.

Ha régebben a munkás elégedetlen volt a keresetével, máshova vándorolt, ahol jobb viszonyokat remélt. Így a tömeges munkáskilépésekből lehet következtetni, hogy voltak idők, amikor a munkások elégedetlenek voltak. 1906 óta az elégedetlenség többször nagyon is éles kifejezést nyert. Akkor alakult meg ugyanis a helyi szakszervezet és 1907-ben robbantotta ki az első sztrájkot. Hétheti munkabeszüntetés után fizetésemelést értek el a munkások, megszerezték az élelemtárat és ezenkívül még egy bányamérnököt is eltávolíttattak innen. 1909-ben újabb hatalmas demonstrációt váltott ki a külszíni csilléseknek 12 órai munkára való beosztása. Azonban kilencheti munkabeszüntetés után megtört a munkásság ellenállása, bele kellett nyugodniok az igazgatósági rendelkezés végrehajtásába és a sztrájkvezetők elbocsátásába, ezenkívül fel kellett hagyniok titkos reménységükkel, hogy a munkabeszüntetés folytán ért kár miatt a vállalat a bányaigazgatót elmozdítia helyéről.

Bérmozgalmak voltak később is és hol sikerrel, hol kudarccal végződtek. Ettől eltekintve a munkások nyugodtak és tisztelettudóak.

A mai szociális állapot egy hatalmas hullámhoz hasonlítható, amelyről nem tudjuk még, hogy merre visz, felfelé, vagy lefelé, egy azonban bizonyos, hogy e hullámzás után megnyugvásnak kell jönnie.

A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban.

Írta: ifj. Csemegi József.

A soproni Bécsi-utcában álló, Keresztelő Szt. János tiszteletére épült kápolna négy boltszakaszos és a nyolcszög három oldalával lezárt egyhajós térből áll. (1. és 2. kép.) Nyugati

1. kép.
A Szent János-kápolna kelet felől.

homlokzatának tengelyében könnyű torony koronázza testét, északi sarkában pedig kis tornyocskába foglalt csigalépcső vezet az énekkarzatára. Két bejárata van: a nyugati homlokzat északi

felében egyszerű, bélletnélküli kapu vezet belsejébe, nyugatról számított második boltszakaszába viszont északról gazdag keretelésű és domborművel díszes kapuzat nyílik. A kápolna testét kívülről támpillérek osztják falsávokra, melyeket az északi oldalon és a szentélyzáródásban kőrácsos ablakok törnek át. A támpillérek oromvégződése alatt általában vakrácsdíszek foglalnak helyet, az egyik északi támpilléren azonban pajzsot láthatunk e helyen, amelynek mezejét egymásba írt **T** és **A** betük, ezalatt pedig hatszögű csillag tölti ki. (3. kép.) Az ablakok általában kétosztásúak, kivételt csupán a szentélyzáródás háromosztású északkeleti ablaka és a nyugati homlokzat forgóban elhelyezett halhólyagos körablaka alkot.

2. kép.
A Szent János-kápolna belseje.

Bár a legújabb levéltári kutatások építésének történetére nézve számos írott adattal siettek az építészettörténelem segítségére,[1]) mégis kénytelenek vagyunk okleveles adatok hiányában felépítésére vonatkozóan feltevésekre szorítkozni csupán. Ugyan vitéz Házi Jenő kutatásai alapján ma már tudjuk, hogy kápolnánk alapítása a tatárjárás előtt meg nem történhetett, azonban az építkezésre vonatkozóan a nagy levéltári anyag feldolgozása sem volt képes közelebbi adatokat felmutatni. Annyit azonban mégis feltehetünk, hogy kápolnánk elődje már a 13. század második felében elkészülhetett, de egykori alakjáról ezideig semmiféle tudomásunk nincsen, és további sorsát illetően is csak feltevésekre vagyunk utalva. Az a szerepkör, amelyet a soproni johanniták rendháza a nyugati végek védelmében, a város hitéletében s mint hiteles hely, jogi vonatkozásban a 14. század közepéig kifejtett, mindenesetre megengedi annak feltételezését, hogy a rendház kápolnája, ha méretben nem is, de művészetében jelentős építészeti alkotás lehetett.

[1]) A kápolnánkra vonatkozó középkori okleveles anyag feldolgozását levéltári kutatásai alapján vitéz Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete c. m. 132. old. adta közre. (Sopron, 1939.) A cikkemben közölt adatokat e munkájából merítettem.

A következő száz esztendő a soproni johanniták rendházának történetében a visszafejlődés és a lassú tengődés képét mutatja. A 15. század közepén a lovagház elhagyatottságát már Sopron város tanácsa sem volt képes tétlenül nézni s a Szent János-kápolnát gondjaiba vette. Ezidőtől fogva Sopron város hitbuzgó polgársága szeretetébe fogadta a kápolnát s alig találkozunk oly adománylevéllel, vagy végrendelettel, mely róla meg ne emlékezne. E hagyományozások között több esetben tataro-

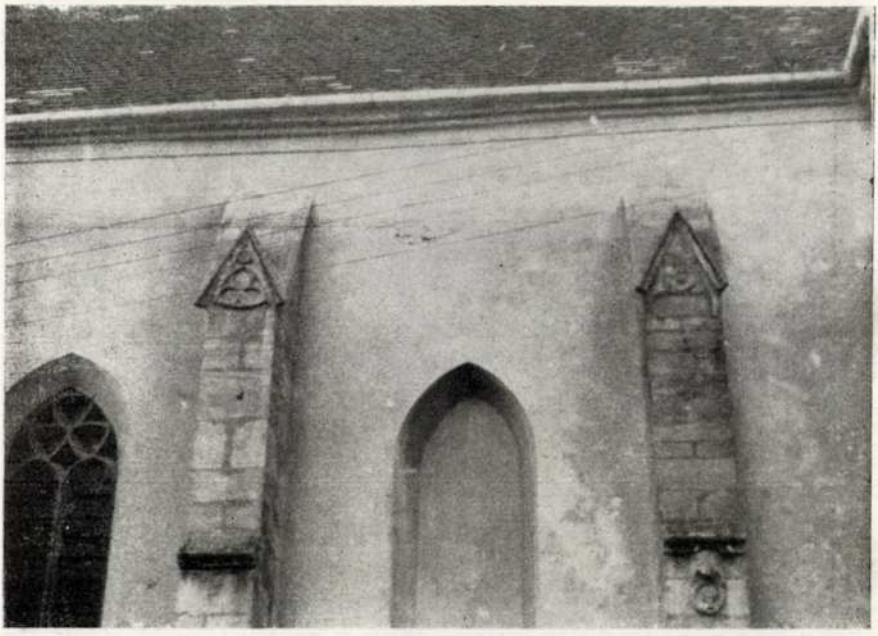

3. kép.
A Szent János-kápolna északi oldala.

zásra és építkezésre adományozott összegek is szerepelnek, úgyhogy kerek 1450-től 1530-ig a Szt. János-kápolna épülete a polgárság gondoskodása folytán megifjodott. Így Fraknói Pál özvegye már 1452-ben sietett adományával a kápolna helyreállítását előmozdítani, 1507-ben pedig Wossenperger Lénárd neje, Veronika, ad 5000 zsindelyt tetejének lefedésére s járul természetbeni adományával a kápolna karbantartásához.

Kápolnánk azonban a 16. század második évtizedében gyökeres átépítésen is keresztülesett, amelynek okleveles adatait Pullendorffer (Pulyai) Mihály tanácsos, templomatya számadásai őrizték meg az utókornak. Az újjáépítés, melynek folyamán

a templom újból való kifestésére is sor került, 1521-ben már annyira előrehaladt, hogy újjászentelését is megérhette, noha ablakkereteinek kifaragása csak 1522-ben, kapuzatának elhelyezése 1526-ban s a berendezési munkálatok teljes befejezése csak 1529-ben történt meg.

Ez az utóbbi említett nyolcvan esztendő okleveles adatanyaga azonban már kétségtelenül a ma is álló Szt. János-kápolnára vonatkozik. Ugyanis, eltekintve attól a nyugati bejárat fölött olvasható 1214-es évszámtól, melyet minden bizonnyal a téves hagyomány alapján véshettek a barokk korban mai helyére, két középkori feliratot is találhatunk a kápolna falán. Az egyik felirat az északkeleti saroktámpilléren van és rajta gót minuszkulákkal

Anno Dm̄
MCCCCLXXXIIII,

alatta pedig, mintegy odabiggyesztve, antiqua betűkkel a RENOVATA szócska olvasható. A másik felirat a kápolna nyugati homlokfalának belső oldalára került és a következőket tartalmazza:

HVIVS QUIS
LACRIMAS ANTIQUE
ABSTERSERIT AEDIS
INSIGNE ASPCIES
ARA IOHANNIS
HABET — ANNO
DOMINI 1519. DIE
ZEIT MICHEL
PVOLNOR̄ KIRCHMAISTER DAS GWELB HAT PAVD.

4. kép.
Keresztelő Szent János szobra. (1484.)

Az első felirat nyilván annak az állandó karbantartási folyamatnak egyik fejezetére utal, mely a soproni polgárság kezdeményezésére a 15. század közepén indult meg, egyben pedig a fölötte lévő, továbbá a lépcsőtorony melletti támpilléren látható szobrászati alkotások elhelyezésének dátumát adja. Ugyanis e két faragvány mind tartalmilag, mind pedig formailag összetartozik. Az egyik Keresztelő Szent Jánost, mint Krisztus Urunk előfu-

tárját ábrázolja (4. kép), a másikon viszont már csak tálra helyezett fejét faragta ki a középkori mester. E két szoborban tehát a templomszent rövidrefogott életének ábrázolását kell látnunk s nem lehetetlen, hogy eredetileg e szoborsorozat több tagból állott, közülök azonban csak e két darab vészelte át az idők viharát. E két faragvány művészeti szempontból nem jelentős munka, formái darabosak és elnagyoltak, de helytörténeti jelentőségük kétségtelenül figyelemreméltó. A mi szempontunkból viszont annyiban érdemelnek említést, hogy fölöttük építészeti részletek, így toronyfiakkal és átvető párkánnyal díszített sátortető, Keresztelő Szt. János alakja alatt pedig csúcsra állított gyám is látható. A sátortetők kialakításának azonos módja a két faragvány összetartozóságát formai alapon is bizonyítja, a gyámkő későgótikus formái egymást átmetsző pálcatagozatai pedig kétségtelenül a feliraton megadott időre vallanak.

Az említett második feliratnak a levéltári adatokkal való azonosítása pedig különösebb magyarázatra nem szorul: a templomatya nevének egyeztetése és a boltozatépítés időpontjának a Pullendorffer Mihály idejében végzett újjáépítésbe való beillesztése nehézségbe egyáltalán nem ütközik.

A felsorolt adatokból kiviláglik, hogy Henszlmannak ama véleménye, mely szerint a soproni Keresztelő Szt. János-kápolna 1484-ben épült volna,[2]) tovább fenn nem tartható. Sokkal valószínűbbnek látszik az a vélemény, mely szerint a városi tanács által a 15. század közepe táján birtokbavett Szt. János-kápolna a százesztendős elhagyatottság után oly állapotban lehetett már, hogy gyökeres újjáépítése elkerülhetetlen volt. A mai kápolna tehát, minden bizonnyal a 14. században épült gótikus kápolna falainak felhasználásával, már a 15. század közepe után elkészült s csupán szobrászati díszét nyerte el 1484-ben.

Bár a levéltári adatok bizonysága szerint kápolnánk 16. századeleji átépítése gyökeresnek mondható, mégis csupán boltozatának és az azzal kapcsolatos épületrészeknek vizsgálatára vállalkozhatik a középkori építészettörténelem, mert a többi részlet a multszázadi helyreállítás folyamán oly nagymértékű megújításon esett keresztül, hogy tudományos vizsgálatokra már nem alkalmas. A boltozat az ablakkönyöklők magasságában körülvezetett osztópárkányig leereszkedő hengertagokra támaszkodik. E faltagozatok a sarkokban egy, (5. kép), különben pedig három hengertagból áilanak (6. kép) s a boltozati bordák belőlük hajtanak ki, vagy azokból mintegy kibuggyanva, könyökszerűen megtörnek, mielőtt a magasba lendülnének. A boltozati

[2]) Henszlmann Imre: Magyarország csucsíves stylü műemlékei 75. old.

bordák vonalvezetésére jellemző, hogy a boltozat alaprajzi vetületében íves bordavezetéseket is találunk (7. kép), ami pedig az egyes építészeti részletmegoldásokat illeti, meg kell említenünk azt, hogy a boltozattartó faltagok gyámkő közvetítése nélkül közvetlenül az osztópárkányra metsződnek s végződésüket pajzsok takarják (8. kép), a bordák keresztmetszete pedig kettősen hornyolt. A boltozat megoldása és az egyes építészeti alakzatok formája az írásos adatok kormeghatározásával ellentétben nem áll s így a soproni Szt. János-kápolna boltozati rendszere támpontul szolgálhat a pozsonyi dóm és a somorjai református templom hasonló bordavezetésű hosszházboltozatainak kormeghatározásánál.[3])

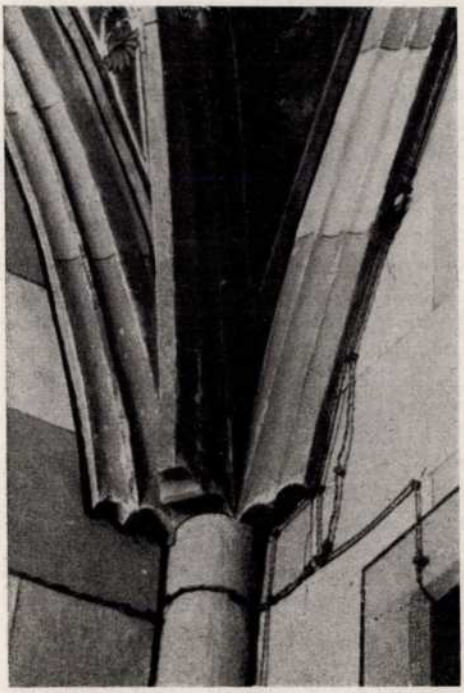

5. kép.
Bordaindítás.

Kápolnánk nagyjából ebben a 16. századi formában élte át a következő századokat s amit még testéről leolvashatunk, az inkább már csak további sorsára vet világosságot.[4]) Mindenekelőtt meg kell említenünk azt a feliratos kőtöredéket, mely az építmény déli oldalán a föld színével egymagasságban befalazva látható. Valószínűen sírkő, vagy emléktábla része lehetett valamikor, de feliratából ma már csak az évszám (1556) és a megörökített keresztneve (Gabriel) betűzhető ki. Ennek az eddig még figyelembe nem vett feliratos kőtöredéknek megfejtése a helyi történetírás még megoldatlan feladatai közé tartozik.

---

[3]) E két műemlék boltozatának formáiról fogalmat alkothatunk Henszlmann i. m. 110. ábrájából és Dr. Lux Géza: Műemléki séta a Csallóközben c. ismertetésének 2. képéből. (Technika, 1939. évf., 10. sz.)

[4]) A barokkori adatokat Mihályi Ernő: A középkor műemlékei Sopronban c. művéből vettem. (A pannonhalmi szt. Benedekrend soproni főgimnáziumának értesítője az 1913—14. évről, 46. old.)

A kápolna 17. századi történetére Draskovics püspöknek a bejárat fölött egykor elhelyezett címere emlékezteti a szemlélőt. Midőn a János-lovagok rendje a 16. század folyamán a nagy rhodusi vereség után hanyatlásnak indult, a soproni keresztesjavadalom is a világi papság kezébe került. Így jutott 1637-ben, mint egyházi javadalom, gróf trakostyáni Draskovits György győri püspök adományozása folytán a jezsuita rend birtokába s ekként a bejárat fölött elhelyezett címere az ő emlékét van hivatva megőrizni.

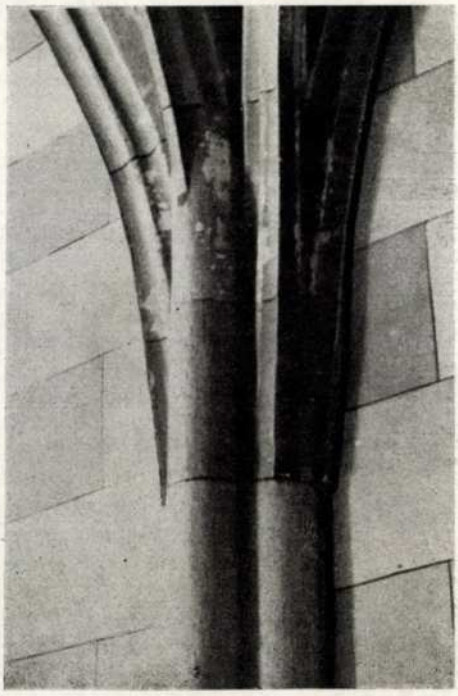

6. kép.
Bordaindítás.

A bejárat belső oldalára a széplaki és evickei Meskó Jakab nevét megörökítő emléktábla került, melynek elhelyezése viszont a 18. századi megújítási munkálatokkal kapcsolatos.[5]) Ugyanis mikor Kelemen pápa a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatta, a rend soproni ingatlanai is árverésre kerültek. Ekkor vásárolta meg a János vitézek egykori birtokát gróf Meskó Jakab s a kápolnát rendbehozatva, a soproni társaskáptalannak ajándékozta. A kápolna lépcsőtornyának egykori barokk hagymatetős toronysisakja ezidőben készülhetett el.

Végül kápolnánk utolsó jelentősebb átalakítása a mult század végére eshetett, amikor id. Storno Ferenc tervei szerint újjáépült. A munkálatokra vonatkozó évszámok (1886 és 1890) a déli homlokzat nyugati végében a koronázó párkány sarkán kifaragott pajzson, valamint a kápolnaboltozatnak énekeskarzat-fölötti pajzsos zárókövén olvashatók. Hogy e helyreállítási munkálatok mennyire mélyrehatóak voltak, azt Henszl-

[5]) A felirat szövege: Magna domus Fautore minor, qui Ornaverat Illam Nam Magnus, major Maximus ille Fuit, Magnus erat Senio, meritorum Pondere major Maximus a Domino, nam Benedictus erit. M. D. L. B. Senior Jacobus Meskó de Széplak. Eniczke. MDCCLXXXII.

mann Imrének a kápolna helyreállítás előtti állapotáról szóló sajnos igen szűkreszabott ismertetéséből láthatjuk. Tőle értesülünk arról, hogy akkor még az ablakok részben be voltak falazva és csúcsívüket félkörösre változtatták át s tőle tudjuk azt is, hogy lépcsőtornyának hagymaalakú sisakja volt. Ma viszont az ablakok

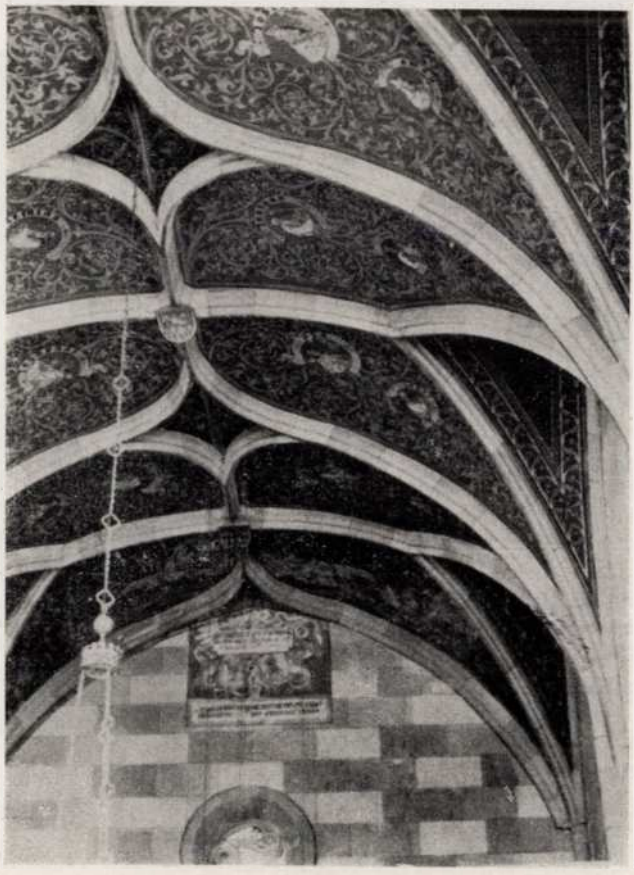

7. kép.
A Szent János-kápolna boltozata.

díszes kőráccsal ékesek, a lépcsőtornyot pedig sátortető födi.

Meg kell említenünk továbbá Storno egyik rajzát, melyet a Szt. János-kápolnáról készített s különös figyelmet azért érdemel, mert részleteiben, így például az ablakok méreteiben és formai kialakításában, továbbá az északi kapu megoldásában,

vagy a lépcsőtorony sisakjának formájában nem azonosítható a Henszlmann-féle leírással, de a mai állapottal sem.[6]) Különösen feltűnő, hogy rajta az északkeleti háromosztású ablak széles nyílása nem is látható. Mindezek figyelembevételével arra kell gondolnunk tehát, hogy id. Storno Ferenc e szóbanforgó rajzában a kápolna egyik helyreállítási tervvázlata maradt ránk, olyan újjáépítési terve, mely szerényebb keretek között mozgott mint az, amelyik szerint a kápolna mai alakját elnyerte. E tervben még úgy látszik nem számolt a kitört kőrácsok kiegészítésével, illetve megtervezésével, továbbá az északi kapuzat gazdag tagozású kávaköveinek és domborművének megalkotásával. És az is jellemző, hogy Henszlmann az északi kapuzat létezéséről, valamint a nyugati homlokzat huszártornyáról említést nem tesz, így nyilvánvaló tehát, hogy e két épületrész megvalósításának gondolata is Stornotól származhatott s már eme tervében megszületett. Ekként a 16. sz. eleji gótikus formák mély átérzéséről tanuskodó és a megtévesztésig gótikus szellemet árasztó kapu tervét is nyilván id. Storno Ferenc készítette s a kapu fölött elhelyezett dombormű közepén kifaragott pajzsra a nyugati oromfal belső oldalán látható s már említett feliratos falfestmény egyik címerét másolta át.[7]) Végül ugyancsak az ő munkásságába sorozandó a kápolna belső kifestése az általa még látott nyomok alapján, továbbá a Pulyai Mihály nevét megörökítő felirat megújítása és a kápolna berendezésének elkészítése is.

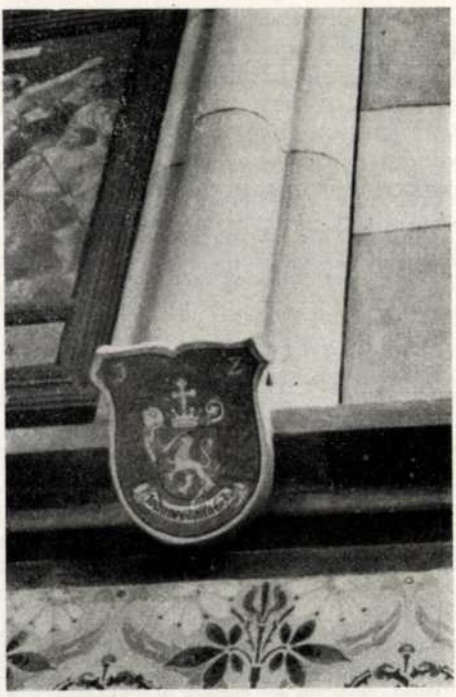

8. kép.
Falpillér végződése.

[6]) A rajzot Mihályi E. i. m.-ben közölte.
[7]) E dombormű agyagmása Csányi Károly professzor úr szíves közlése szerint a soproni Storno-gyüjteményben ma is megvan.

Az elmondottak alapján a János vitézek Keresztelő Szt. János tiszteletére szentelt egykori kápolnájának építési történetét mai tudásunk szerint a következőkben foglalhatjuk össze. Valószínű, hogy a mai építmény helyén már a 13. század második felében állott kőből épített kápolna, de további sorsáról, különösen pedig 14. századi állapotáról semmi tudomásunk nincsen. Kápolnánk mai alakjában viszont csak a 15. század közepe után épülhetett meg s egy jelentősebb helyreállítást 1484-ben élt át, amikor is e munkálatok folyamán külsejének alakos szobrászati dísze kifaragásra került. Gyökeres újjáépítése a 16. század elején vált szükségessé, melynek folyamán mai boltozata az 1519-es évben készült el. Barokk köntösét a 18. sz. utolsó negyedében nyerte, melynek nyomait azonban a 19. századvégi újjáépítés teljesen eltüntette. Ezidőben készült többek között újgót stílusú huszártornya, minden bizonnyal ablakainak kőrácsterve és északi kapuzata a fölötte lévő domborművel együtt.

Liszt Ferenc szülőháza Doborjánban (Sopron megye). Természet után rajzolta Perzián Antal. Magyarország és a Nagyvilág 1873. évf., 45. sz.

Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben.*)

Írta: **Hajós Elemér.**

A városokban magasabb a műveltség, de a magyar és a vallásos lelkiség színvonala gyakran emelkedettebb a falvakban. Nemzeti feladatunk, hogy ezt a tisztultabb lelkiséget ápoljuk, megemlékezzünk róla és terjesszük.

A sokszor emberfeletti izommunkát követelő szántóvetőültető, arató-cséplő és az őszi betakarítások munkálatai után megkezdődik a falvak lelki élete. Ahogyan nem kímélték a mezőgazdasági időszakban a testi erejüket, éppen olyan odaadással állítják be szellemi életüket a tél lelkeket lebilincselő gyönyörű nagy ünnepére, a karácsonyra.

Nincsen még egy ünnep, amely olyan titokzatos erővel hatna a falvak népének lelkére, mint a karácsony. Heteken át készülnek rá a legbensőbb odaadással. Mosnak, vasalnak, súrolnak, kennek és tisztogatnak. Ezeket a műveleteket elvégzik a lelkükkel is, mert a rábaköziek nemcsak a kötelező húsvéti gyónásukat intézik el, hanem a szent karácsony ünneplésére is gyónással és áldozással készítik elő a lelküket.

Az isteni Megváltó születésének ünnepére az ádventi napokkal kezdik meg a lelki előkészületeket. Mélyen gyökerező vallásos érzéseiknek természetes következménye, hogy az ádventi hajnali misékre szorgalmasan eljár a falvak apraja és nagyja. Különösen a fiatalságról, elsősorban az eladó lányokról tartják számon, ki hányat aludt el. Ugyancsak megróják, ha akad ilyen „Mátyás király lustája".

Példás lelki fegyelmezettségükkel az ádventi böjti napokat a legszigorúbban betartják. Ilyenkor disznót nem ölnek. De, ha kényszervágásra kényszerülnek böjti napon, tort nem tart a nép, húst nem eszik a család, bármennyire kelleti is magát a hurka és a kolbász, sőt még a böllérnek is böjti eledel jár ki e napon.

Megható a kis iskolásgyermekek készülődése az isteni Kisded születésének ünnepére a hajnali miséken való részvétel által. Az iskolásfiúk közül az én gyermekkoromban csupán néhány volt kijelölve szolgálattételre, de azért majdnem mindig teljes létszámmal voltunk jelen. Már hetekkel előre az egész iskolás gyermekhad lázasan készült ezekre a hajnali misékre. Abban az időben villany ugyanis nem volt a Rábaközben és petróleum „lámpás" sem pislákolt az iskolákban. Úgy segítettünk a bajon, hogy magunk csináltunk mécseseket gyertyamaradékokból. Akadt minden háznál egy-egy cérnaguriga. Bele-

*) 1940 december 28-án a Rádióban elhangzott előadás.

vertünk négy szöget a lyuk körül és takaros mécsbeleket gyártottunk pamutból és kenderkócból. Beleállítottuk a mécsbelet egy kiszolgált orvosságos tégelybe, olvasztott gyertyát öntöttünk köréje és máris készen volt a mécs. Micsoda ájtatos karácsonyi hangulatban ültünk körül hárman-négyen egy-egy ilyen kis mécsest s bámultunk bele pislákoló fényébe a szuroksötét, hideg tanteremben hajnali fél hatkor. Azt leírni nem lehet, elfelejteni még kevésbé. Csak az tudja ennek a lélek legmélyére leható vallásos érzésnek az áhítatos hangulatát felmérni, aki ezt maga is végigcsinálta és átélte. A gyermekek nem kételkednek, hanem csodálatos biztonsággal hisznek vallásukban s e vallásos hitüknek eleven ereje nyilvánul meg tetteikben és viselkedésükben.

Amikor pedig beköszönt a földre szállott isteni szeretet szent estéje, már a kora délutáni órákban egészen megváltozik a falvak képe. A máskor olyan csendes utcákon nagy a jövés-menés, sürgés-forgás. A jövő-menők csomagokkal, kendőbe kötött tálakkal, kosarakkal surrannak be a kis bogárhátú házak gádorajtaján. Életünk legfelejthetetlenebb emlékei közé tartoznak azok a karácsonyesték, amikor nesztelenül hullottak a nagy fehér hópihék a csendes éjben. Más éjszakákon mindenki alszik már ebben az időben, de ezen a titokzatos éjszakán mindenütt világosság van. Tüzesszemű ablakok hunyorgatnak a kinti havas tájra s az ablakok mögött örömtől ragyogó emberszemek, örvendező lelkek várják virrasztva az éjféli misét. Ezen az estén az öregek is gyermeki szemmel nézik az életet és gyermeki hittel várják a világ Megváltóját.

Alig hogy bealkonyodik, kopognak az ablakon. Üde gyermeki hang hallatszik be:

— Szabad-e inekünyi?

— Szabad, szabad! Csak ineküllетek! — hangzik bentről a válasz.

Felcseng erre a bájos gyermekkar:

Krisztus Jézus született, örvendezzünk!
Neki örömeneket zengedezzünk!

Alig, hogy ezek elmentek, jön a másik csoport. Ezek ezt éneklik:

Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok, pásztorok...

Talán még a gádorajtóban találkozik a leszerelt csoport a harmadikkal, akik valószínűleg hallották is ezek énekét, azért ők egy másikba kezdenek, mert tudnak ők egész egy csokorra való szép karácsonyi éneket.

Így megy ez késő estig. A sok szép éneknek „divó", mogyoró, „óma", körte vagy egy kis aprópénz a köszönömje.

Nagyon eredeti módon köszöntik a kis Jézus születését *Vitnyéden*. Először azért eredeti, mert azt lánycsoportok rendezik meg. Ismétlőiskolás lányok felöltöznek tiszta fehérbe, a bokros-fodros fehér szoknyájukat kivasalják jó keményre. Csillogó aranyzsinórokkal, gyöngyökkel és angyalszárnyakkal ékesítik fel magukat. Másodszor azért eredeti még az ő köszöntésük, mert ők nem csupán énekelnek, hanem párbeszéd és ének útján dramatizálják, azaz meg is játsszák a betlehemi Kisded születését. Máriának öltözött leányka egy faragott bölcsőt visz a karján, benne szalma, azon fekszik egy baba, a Jézuska. Ráhelyezik a bölcsőt a szoba asztalára, Mária ringatja, az angyalok körülállják és ezt éneklik:

Betlehem, Betlehem, a te határidba érkezett Mária rongyos istállóba.
Ott ülvén mindegyre elhagyott gerlice, elkészíté magát a boldog szülésre.
Körülötte szent József szorgalmatoskodik, hogy mit tehessen, azon iparkodik.
Az ökör és szamár megismeri urát: ember nem ismeri világ megváltóját.

Ezt az éneket egy nagyon régi dallamra éneklik. Úgy tudom, hogy a Magyar Rádió készített is erről hanglemezt. Az éneklés közben az egyik angyal csengetéssel jelzi az ének ütemét. Búcsúzáskor egy másik angyal, akinél virgács van, megkorbácsolja a ház népét, miközben ezt mondogatja:

Kellises ne legyen! Kellises ne legyen!

A serdülő fiúk a maguk kamaszos lelkük szilajabb módján köszöntik a megszületett kis Jézust. Ők is napokon, heteken át készülődnek erre a gyönyörű estére. Szédületesen hosszú karikás ostorokat fonnak. A végére ujjnyi vastag, kenderkócból font sudarat kötnek. A szent estén kiállnak a faluvégekre s akkorát pattogtatnak azzal a nagyon hosszú karikás ostorral, hogy némelyiké akkorát szól, mint egy repedt viharágyú. Mások ősi, rozsdás mordályokat kerítenek elő s azokkal durrogatnak. Úgy megtöltik pukaporral és jól megrágott ujságpapír fojtással, hogy akárhányszor még a mordályt is szétveti.

Estharangszó körül érkezik meg a legtöbb házhoz a kis Jézuska angyalkája a karácsonyfával és egyéb ajándékokkal. Vannak családok, ahová éjszaka szokott megérkezni az angyalka. Azonban bármikor toppan is be, legnagyobb lelkesedéssel fogadják apró magyarjaink. Imádkoznak a karácsonyfa alatt s csak azután nézegetnek jobban körül. Ez az est a gyermekek legboldogabb estje, de a családoké is.

Rábaközben a legszegényebb zsellérházban is megvan a karácsonyesti hangulat. Mivel a fenyőfa ritka és drága ott, az ötletekben korántsem szegény rábaközi zsellérember ezen is tud segíteni. Napokkal előre kiválaszt a galagonya-, kökény- vagy mogyoróbokorból egy alkalmas vesszőt, megfúrja néhány he-

lyen, a lyukakba fenyőgallyakat vagy fagyöngyágakat illeszt bele és máris készen áll az üdén zöldelő karácsonyfa. Erre aggatják rá a diót, mogyorót, almát, kört és a házilag készült, különféle figurákat mutató aprósüteményt. Szaloncukor sem hiányzik a szegények karácsonyfájáról. Házilag készítik el azt is. Ollóval ügyesen kicifrázott fehér papírba csavarják a kockacukrot s ennél finomabb szaloncukrot a mesebeli kiskirály konyháján sem tudnak kotyvasztani a szakácsok a rábaközi szegény zsellérgyerekeknek.

Éjféli misére az egész család elmegy. A kapuvári és a vitnyédi leányok és menyecskék tiszta fehérben mennek az éjféli misére. Karácsony nagynapja a szent áhitat, öröm és boldogság jegyében telik el. A nagy napot a család együtt tölti, látogatóba nem mennek és látogatókat nem fogadnak. Szívükhöz legközelebb álló ünnep ez, melyre még a legtávolabb vetődött családtagok is hazajönnek, ha jöhetnek.

A vallásos áhitattal megünnepelt karácsonyi napokat nyomon követi az István- és János-napok megülése. A rábaközi családok téli társaséletének egyik legjelentősebb alkalma a névnapozás. A gazda és a gazdasszony nevenapját a rokonok, szomszédok, sógorok és komák szigorúan számontartják és megtartják, hacsak nem esik dologidőbe. Nyáron ugyanis nincsen névnapozás.

Minden gazda olyan nevet igyekszik adni a gyereknek, hogy megülhesse a nevenapját, vagyis, hogy téli időbe essék. Ha azonban a bő gyermekáldás miatt egyik-másik gyerek kiszorul a téli „kalendáriumból", gazdakorában vigasztalásul elmondhatja, hogy nyári nevével egy-két holddal többet „jussolt" az apjától, mint a téli nevű testvérei.

Legmegbecsültebb név a Rábaközben az István és a János, mert ezek a karácsonyi ünnepekbe esnek s ilyenkor telve van a kamra. Innen van az, hogy majdnem minden rábaközi gazda István vagy János. Az István és János napoknak egészen külön ceremóniája fejlődött ki a Rábaközben. Még a falu fiatalsága is belekapcsolódik a maga módján ezekbe a házimulatságokba.

E vacsorák alatt megjelennek a legények is, akik ékes rigmusokban köszöntik fel a nap hősét ilyenképpen:

„Ezen örvendetes estét Isten engedte érnünk. Többször is hogy megérhesse, kívánjuk Istentől, hogy szent István patrónusa, kinek nevét viseli, mentse meg minden veszélytől, ha őt híven tiszteli. Egészséggel, békességgel, víg napokkal megáldja, hervadhatatlan koronával magát a mennybe várja. Mink is áldást, békességet, sok szerencsét kívánunk, a köszöntést elvégeztük, jó éccakát kívánunk!"

A gazda pénzajándékkal viszonozza a jókívánságokat, hogy igyanak egyet az ő és családja egészségére a falu nagyvendéglőjében.

A fiatalságnak eme István- és János-napi szokásai falvanként változnak. Különösen a babotiak mesterek ennek megrendezésében. Főként a János-napra tesznek nagy előkészületeket, de mint gyakorlati észjárású emberek, a János-napra készített köszöntőt egy kis módosítással természetesen István-napon is elmondják. Náluk is egy jóbeszédű magyar mondja a köszöntőt s a „sej, rejte-rejte" kezdetű visszatérő verssornál, amelyet már karban mondanak, láncos-csörgős bottal érzékeltetik az ütemet, mások csengetnek, kolompolnak, láncokat csörgetnek, szóval pokoli zajt csapnak. De a zamatos jókívánságok szószerinti beteljesülése reményében türelmesen végighallgatják a vendégek. Halljuk hát a babotiakat!

Megjöttek, megjöttek szent János szolgái messze távolból.
Kinek keze, kinek lába fagyott el.
Ha béeresztenek becsiszegünk, csoszogunk,
Ha nem eresztenek be, elcsiszegünk, csoszogunk.
Sej, rejte-rejte, a nagy Úr Isten ezt is megengedte.

Adjon az Úr Isten ennek a gazdának öt hold földet, öt hold rétet!
Öt hold földről száz szekér búzát, öt hold rétről száz szekér szénát.
Sej, rejte-rejte...

Adjon az Úr Isten ennek a gazdának egy akol birkát,
Birkák mellé kisjuhászt. Az egyik kisjuhásznak arany csigaszeget,
A másik kisjuhásznak arany korbácsnyelet!
Sej, rejte-rejte...

Adjon az Úr Isten ennek a gazdának nagy csattos erszényt vastag derekára,
Adjon az Úr Isten sok-sok bankót bele, fele a gazdáé, fele a regélőké!
Sej, rejte-rejte...

Adjon az Isten ennek a gazdának négy szép tehenet, túrót, vajat eleget.
Hadd süssenek rétest a szegény regélőknek.
Sej, rejte-rejte...

Adjon az Úr Isten csengős-bergős szekeret, szekér mellé kereket,
Kerék mellé lőcsöket, lőcsök mellé vasszeget,
Hadd vigye tovább a szegény regélőket!
Sej, rejte-rejte...

Természetesen ez csupán egy kis ízelítő abból a végnélkülinek tetsző jókívánság-sorozatból, amely ilyenkor elhangzik. De már ennyiből is kétségtelenül megállapítható, hogy a rábaköziek ugyancsak bőkezűek a jókívánságokban, de ugyanakkor arról sem feledkeznek meg, hogy azokból maguknak, a korántsem szűkszavú kívánóknak is jócskán jusson.

Gondoskodtak az előrelátó bölcs elődeink a Rábaközben arról is, hogy a karácsonyi sok eszem-iszom valahogy meg ne ártson, azért az aprószentek napját egészségvarázsló nappá tették meg. Ilyenkor fűzvesszőből font korbáccsal verik hátba egymást az ismerősök e biztosan ható jókívánsággal: „Kellises

ne legyé!" Ugyan már az éjféli miséről kijövet is szokásban van eme egészségügyi korbácsolás több községben, de akkor inkább az eladó leányzók egészségi állapotát veszik szapora istápolás alá a falvak házasulandó legényei.

Az óesztendőtől is vígan búcsúznak a rábaköziek és vígadva várják beköszönteni az újat.

Az újévi vigasságokból természetesen elsősorban a fiatalság veszi ki a maga részét. Az eladó leányzók Éva anyánk kíváncsiságát örökölve, már Szilveszter estéjén mindenáron bele akarnak látni a „győesztendőbe". Az ötletekből kifogyhatatlanok. Képzeletükkel korántsem takarékoskodnak, csakhogy megtudják már jóelőre a jövendőt. Mindenekelőtt azt akarják egészen pontosan megtudni, hogy férjhez mennek-e az új esztendőben. Ennek csalhatatlan és alaposan kipróbált módszere a Szilveszter-esti gombócfőzés, amikor nemcsak azt állapítják meg teljes pontossággal, hogy főkötő alá kerül-e csakugyan a leányzó, hanem még azt is kiderítik, hogy ki köti be a fejét.

Gombócfőzésre mindig többen gyűlnek össze a szomszédságból és a rokonságból. Egyrészt a kedélyesebb szórakozás miatt teszik ezt, másrészt azért, hogy kellő módon ellenőrizhesse egyik a másikat. Minden leány legelőször is kilenc papírszeletet vág le. E papírszeletekre írják rá az ismerős legények keresztneveit, a kilencedik papírszelet azonban üresen marad. Ennél a kilencediknél fejtenek ki kettőzött felügyeletet a meghitt barátnők, vajjon Fortuna istenasszony kegyeit nem próbálja-e valamelyik azzal kikényszeríteni, hogy a kilencedikre is nevet ír. De azt is gondosan ellenőrzik, hogy nem írnak-e csupa egyforma — Pista vagy Jancsi — nevet, így akarván egy kis ügyeskedéssel biztosítani a leginkább óhajtott jövendőt.

Ezután a gombócgyúrás következik. Ugyancsak sasszemekkel ellenőrzik egymást a papírszeletkéknek a gombócba való gyömöszölésénél. Mikor a víz már sustorogva forr, beledobják egyszerre mind a kilenc gombócot, különösképpen ügyelve arra, nehogy az üres papírszalagot tartalmazó gombócot dobja bele az illető legutoljára. Amelyik gombóc legelőször jön fel a víz színére, azt rögtön kihalásszák és felvágják. Így tudják meg, hogy a Pista, a Jancsi vagy a Jóska köti-e be a fejét az illető leányzónak. De, ha az a gombóc kerül elsőnek a víz színére, amelyik az üres papírszeletet tartalmazza, igen természetesen a „győ" gombócfőzésig könyörtelenül pártában marad. Akadnak, akik ebbe sehogyan sem tudnak beletörődni. Ezek álomöntéssel is megpróbálkoznak, csakhogy valahogyan mégis maguk felé kényszerítsék a szerencsét. Az álomöntés azért is örvend kellő megbecsülésnek, mert egy kis egészséges képzelettel azt is könnyen meg tudják állapítani a kiöntött ólom alakjából,

hogy milyen lesz a jövendő férj foglalkozása. Képzelet pedig bőven akad a Rábaközben minden háznál.

Az ólomöntés úgy történik, hogy egy bádogkanálban ólmot olvasztanak fel a parázson. A megolvadt ólmot egy kulcs fogójának a lyukján át öntik bele egy mosdótálba. A kiöntött ólom egy bizonyos alakot ölt. Élénk képzelettel ki lehet találni, hogy mit ábrázol. Megesik ilyenkor, hogy az egyik magvetőt lát, a másik pásztort, kocsist vagy katonát ismer fel az ólom alakjában. Most amelyiknek a képzelete és beszélőkéje élénkebb, az a többivel is elfogadtatni igyekszik azt, amit ő látni vélt. Ezen természetesen néha sokáig vitatkoznak, különösen, ha katonát fedeznek fel. Az egyik tüzért vél látni, a másik huszárért lelkendezik, van, aki bakával is beéri, de akad mindig, aki csendőrt, rendőrt fedez fel az ólomkatonában.

Van olyan leányzó is, aki egészen biztos már abban, hogy ki lesz az ő párja, csupán arra kíváncsi, hogy valóban meglesz-e az esküvő az új esztendőben. Az ilyen leányzó nem vesződik gombócfőzéssel és ólomöntéssel, hanem gyorsan és kétségtelen pontossággal ezt úgy állapítja meg, hogy pontban éjfélkor felkapja a papucsát és átdobja a feje fölött. Ha talpra esik, biztos a dolgában, ha nem esik talpra, akárhány el is „pityeredik".

Az öregek otthon várják be az új esztendőt és a bakter köszöntését. Szilveszter éjjelén ugyanis a bakter, vagyis az éjjeli őr az út közepén lehetőleg kontrabasszus hangon köszönti az új esztendőt ilyenformán:

„Hallod-e te háznak ura? Ifét ütött már a zuóra!
Dicsírtessék Jézus Kirisztus, világ megváltuója!
Engedje a nagy Úr Isten, hogy a zuj esztendőben
Erőben és egissígben, bikessígben ilhessünk!"

A háznak ura a két ablaktábla közé kikészít kellő mennyiségű apróp̈énzt és egy „cibart", azaz szivart. A külső ablaktábla ilyenkor nem lévén becsukva, az éjjeliőr a járandóságát óvatosan kiveszi és az ablakot nesztelenül benyomja.

Rábaköz népe a téli pihenő időben lelkét felüdítő vidámságban él. Ez a felüdített lélek a testi erőt is oly állapotba segíti, amivel az új esztendőben elkövetkező szorgos és emberfeletti fáradtságot kívánó mezei munkát is bámulatos kitartással tudja elvégezni.

A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt.

Írta: Dr. Verbényi László.

Általános hiedelem a magyar szaknevelésügyi irodalomban, hogy a testületi nevelés a tanonciskolák megindulásával kezdődött meg. Pedig a testületek működésében nevelői szempontok már korábban jelentkeztek. Igaz ugyan, hogy az egy városban élő kereskedőket kezdetben nem a tanoncnevelés, hanem a közös érdekek (harmincad és egyéb kedvezmények, kirakodási jog, a kereskedelmi hivatás korlátozása) forrasztották egybe, de természetes fejlődés volt annak felismerése, hogy a jelen érdekeivel egyenlő értékű a kereskedői testület fennmaradásának biztosítása. Ez a gondolat a gyökere a testületek nevelői törekvéseinek: az a szándék, hogy egységes eljárás és körültekintő gondosság érvényesüljön a tanoncok képzésében s ezek meg tudjanak felelni az időtámasztotta követelményeknek. A nevelői törekvés a 16. és 17. századi céhszabályzatok szerint csupán a tanoncidőnek, a felszabadítás feltételeinek és bizonyos büntető rendelkezések megállapítására szorítkozott, különösebb nevelői útmutatásokat nem adott s a tanoncot teljesen főnöke nevelői hatásköre alá rendelte. A kereskedelmi szaknevelés ily módon való megindulása és a céhszabályzatok idevonatkozó fejezetei már közkincsévé váltak szaknevelésügyi irodalmunknak, azt a hiedelmet támasztották azonban, hogy a szakirányú nevelés ily kezdetleges körülményeiből átmenet nélkül következett a tanoncok iskolai nevelése.

Az emberi gondolatnak — ha életrevaló — az a természete, hogy nem marad meg csira formájában, hanem tovább fejlődik hordozóiban. Ez történt a tanoncnevelés kérdésével is a 18. század második felében. A kereskedelmi testületek ugyanis ráébredtek arra, hogy a tanoncot nemcsak az üzleti légkörbe, a kereskedelmi szokásokba kell bevezetni, hogy a tanoncnak nemcsak szakismeretekre van szüksége, hanem lelkében ki kell fejleszteni és meg kell erősíteni oly tulajdonságokat, hogy a kereskedői rend becsületes tagja s a testület hagyományainak méltó folytatója legyen. Ám ennek a feladatnak a főnök egymaga megfelelni nem tudott, hiszen neki kellett a tanoncot a szükséges ismeretekkel ellátnia. Így aztán a 18. század közepén az az érdekes fejlődés áll szaknevelésügyünk történetében, hogy a főnök mellett egyre inkább előtérbe kerül a testület s az üzlet oktató munkájának kiegészítésére érvényesíteni kezdi a maga nevelői szempontját. A testületi nevelésnek ebben a korszakában, amely az első rajziskolák megindulásáig tart,[1]) két szerve van a ta-

[1]) Verbényi L.: A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a 18. század végén. (Nevelésügyi Szemle II. évf., 1938, 118—123 l.)

noncnevelésnek: a főnök és a testület. Mintegy 50—70 évet foglalhat magában ez az időszak és benne szórványos adatokon kívül a szakirányú nevelés jórészt felderítetlen.

Az a kérdés most már, mikép kapcsolódott bele a kereskedelmi testület a főnök nevelő munkájába és milyen eszközökkel tudta a maga nevelői szempontját érvényesíteni, vagyis milyen módon nyilvánult meg a testület nevelői szándéka a tanonciskolák megindulása előtt.

Fejtegetéseink igazolására, vagyis a testületi nevelés második korszakának a 18. század közepén való megindulására két, a soproni kereskedelmi testület okmányaiból előkerült irat szolgál bőségesebb felvilágosítással. Mindkettő évszám nélküli, az egyik kézzel írott, a másik nyomtatott szöveg. Terjedelmük majdnem megegyezik, a nyomtatott ugyanazokat a gondolatokat bőségesebben fejti ki. A régibb keletű a kézzel írott, az írás alapján a 18. század közepére, a nyomtatott szöveg ugyanennek a századnak a végére tehető. Valószínű az, hogy az írott szöveg alapján készült a nyomtatott.[2])

Ezek az emlékek a soproni kereskedelmi testület multjának egy érdekes mozzanatát és nevelői eljárását őrizték meg számunkra.[3]) Az volt ugyanis szokásban, hogy a testület feje a szerződés megkötésekor a fenti iratok egyikével ajándékozta meg a tanoncot. A bőséges tapasztalattal készült tanítások tartalmazták mindazt, amire a tanoncnak pályája kezdetén szüksége lehetett. A testület szándéka ezzel a tevékenységgel kettős volt. Először is azt akarta, hogy áthidalja vele a tanonc számára a pályakezdés nehézségeit és minél hamarább belevezesse az üzleti életbe. Összefoglalta tehát azokat a szabályokat, amelyeket

---

[2]) Ezek: Unterricht und Regel, Wie sich ein Lehrjung bey der Handelschaft zu verhalten, und was ihme zur genauen Beobachtung höchst nothwendig und nützlich ist (kézirat); Verhaltungs-Regeln für Praktikanten und Lehrjungen bey der Handelsschaft in Oedenburg (nyomtatvány). Jelzet nélkül a soproni levéltárban a ker. testület iratai között. Szerzőik ismeretlenek. Valószínű az, hogy hosszas tapasztalatot foglalt egybe valamely céhmester vagy műveltebb kereskedő, esetleg régebbi írások felhasználásával. A tanoncnevelési szabályzatok az idők folyamán módosultak, szükségleteknek megfelelően alakultak a soproni testületben is két alakja volt ismeretes.

[3]) Fájdalmunkra szolgál, hogy a testület története a rendelkezésre álló hatalmas anyag ellenére felderítetlen. Kötegszámra foszlanak el az okmányok a helyett, hogy a magyar tudomány közkincsévé válnának. Pedig az az érzésünk, hogy a testület multjának alapos feltárása óriási nyereség lenne a magyar gazdaságtörténetben. Történtek ugyan kísérletek egy-egy mozzanat kikutatására, a szabadalomlevelek ismertetésére (Udvardi Lakos J.: Néhány adat a soproni kereskedők szakképzéséről; Kereskedelmi Szakoktatás 45. évf., 213—217. l.; u. a.: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához, Soproni Szemle 4. évf., 239—252, 332—357. l.; Verbényi L.: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben, Kereskedelmi Szakoktatás 46. évf., 60—67. l.), azonban a testület történetének részletes feltárására és országos keretbe illesztésére volna szükség.

a tanoncnak a nyilvánosság előtt és az üzletben követnie kell, amelyek mintegy zsinórmértékül szolgálhatnak életében. Ezenkívül megjelent ebben a kis nevelési szabályzatban a tanoncot fenyegető veszedelmek megelőzésének szándéka is. A tanonc akkor még szinte gyermekkorban került az üzletbe és tanulási ideje 5—6 évre terjedt. Gazdagon igazolta a tapasztalat, hogy fejlődésének forrongó szakaszában a jellembeli bizonytalanság téves útra vezette a tanoncot s az áruk láttára kísértésbe került, a magánál tartott pénz veszélybe döntötte, sőt javak eltulajdonításával, elajándékozásával, üzleti titkok kifecsegésével, aljas személyekkel való összejátszással súlyosan megkárosíthatta gazdáját és szégyenére vált a testületnek.

A bevezető részben istenfélelemre inti a tanoncot a szabályzat. Világi dolgai csak akkor alakulnak szerencsésen, ha szorgalmasan vesz részt az istentiszteleten s ezáltal lesz részesévé a isteni kegyelemnek. A kereskedőtanoncnak — akár főnök fia vagy gyakornok — hűségesnek és titoktartónak kell lennie. Felsorolja ezután a szabályzat azokat az eseteket, amelyek a hűség elleni vételeknek számítanak, főként gazdájának megkárosítását és egyúttal megjelöli a büntetés nemeit: a testület elé való idézést és a városi bírónak való kiszolgáltatást. A titoktartás abban áll, hogy a tanonc semmit sem fecseg ki mindabból, ami az üzlet érdekét szolgálja, feltárja azonban titokban, ha mások részéről tapasztal hűtlenséget. A rendes életmódhoz való hozzászoktatás kedvéért tilos, hogy a tanonc pénzt tartson magánál. Az esetleges ajándékokat adja át főnökének megőrzésre. Kötelessége a tanoncnak, hogy tisztességesen köszöntsön főnökének, az alkalmazottaknak és minden alkalommal, ha idegen üzlet előtt halad el. Tehetsége szerint mozdítsa elő főnöke javát és töltse el hasznosan szabad óráit. Erre a legjobb az írás és számolás gyakorlása. Az üzleten kívül is meghatározza a szabályzat a tanonc magaviseletét. Eltiltja a kocsmák látogatásától, összejövetelektől. A hűtlenség vétkének minősíti, ha a tanonc másnak megmutatja főnöke leveleit és más tanonc társaságában kötelességét elhanyagolja. Végül a szabályzat nagyon lelkére köti a tanoncnak az előírások megtartását. Csak így várhat gazdájától megfelelő tanonclevelet; ez ugyanis a kereskedelmi testület pecsétjével ellátva, további szerencséjének és haladásának alapja.

A pontokba foglalt irat a soproni kereskedelmi testület nevelői lelkületének bizonyítéka. Túlnyomó részben atyai tanácsokkal látja el a tanoncot a helyes életmódra vonatkozóan, inkább előkészít a jellemes és erkölcsös életre, a szakismeretek fontosságát csak hangoztatja. Ezzel a szabályzattal ugyanis a testületnek más célja volt. Az adás-vevés mesterségét, a kereskedelmi szokásokat a tanonc a főnöktől sajátította el; ennek

hiányosságát pótolta és ezt a tevékenységet egészítette ki a testület, amikor a tanoncot a főnök a közösségben való helyes életre nevelte. Ezáltal domborodott ki a testület nevelői szerepe s lett az életpályára való bevezetéssel, a fejlődés szemmeltartásával és az ünnepélyes felszabadítással a tanoncnevelésnek a főnökkel egyenlő értékű szerve. A soproni adat nem áll szórványosan; ugyanígy, szinte hasonló tartalmú útmutatások alapján módosult a tanoncnevelés Pesten.[4]) A többi testületnek működéséről még az adatok nem kerültek napvilágra, de a testületek közti szoros kapcsolatnál fogva nagyon valószínű, hogy ott is hasonló fejlődés ment végbe.

Ilyfajta tanoncnevelési szabályzatokat a szaknevelésügyi irodalom csupán tartalom szerint ismer. A soproni tanoncnevelés színvonalát szemléltetjük s ismeretlen adalékkal gazdagítjuk szaknevelési irodalmunkat, amikor a két szabályzat közül a régebbit, a kéziratban megmaradtat közzétesszük.[5])

Címe: Unterricht und Regel, Wie sich ein Lehrjung bey Handelschaft zu verhalten, und was ihme zur genauen Beobachtung höchst nothwendig und nützlich ist.

Ein junger Mensch, welcher in der Welt leben, und sein Glück betreiben will, muß zum aller ersten Gott um seinen kräftigen Segen und Beystand anruffen, sich dieser Gnaden durch Beywohnung des Gottesdienstes, dem Heil. Wort Gottes und Gebets, dahin theilhaftig machen; damit die unternehmenden weltlichen Geschäften durch die Gnade Gottes unterstützet werden. Demnach hat ein Handlungsjung so wohl, als ein Sohn eines Herrn Prinzipalen, und Praktikant bey der Handlung ins besondere nachfolgende Regeln genau in Obacht zu nehmen, als:

Erstens muß ein Handlungs-Jung, vor unter sich Prinzipalens Söhne, und Praktikanten verstehen, bey der Handlung vollkommen getreu, und verschwiegen seyn. Die Treuheit bestehet aber hauptsächlich in dem: daß ein solcher Lehrjung seinem Herrn nicht das mindeste entwenden solle; sich auch von den Hausdienstbothen, die in des Herrn seinem eigenen Brod stehen, oder in dem Hause der Nachbarschaft wohnen, oder von anderen in das Gewölb kommenden bekannten Personen nicht überreden lassen, ihnen in Geheime etwas zuzubringen, oder zu geben, eine solche Treuheits-Uebertrettung würde keinen andern Erfolg nach sich ziehen, als daß der Prinzipal seinen treulosen Lehrjunge, erstlich: vor dem sammentlichen Handelstand zur Abstraffung darzustellen, und wann hier auf ferner keine Besserung erfolgen solle; so wird ein solcher Jung zu mehreren empfindlichen

[4]) Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei, 1938, 95—99. l. A pesti szabályzat terjedelmesebb a soproninál; olyan mozzanatok is előfordulnak benne, amelyek szinte szokatlanok lennének Sopronban. Pest a 19. sz. elején már nagyobb város volt.

[5]) Az emléket betűhűen, eredeti helyesírással és írásjelekkel közöljük.

Straf dem löbl. Stadt Gericht übergeben. Die Verschwiegenheit betreffend, bestehet solche in diesem: daß ein Lehrjung alles dasjenige, was er von seinem Herrn, Frauen, oder Bedienten mit anhören darf, in bester Verschwiegenheit, und Geheime bey sich behalten und bewahren solle; inbesonderheit aber das jenige, was die Handlung in sich selbsten angehet, und betrifft. Dagegen wenn ein derley Jung von einem Bedienten etwas ungebührliches sichet, oder was zum Schaden seines Herrn gereichet, etwas unanständiges geschlichtet würde; so ist ein solcher Lehrjung in seinem Gewissen schuldig, ein solches seinem Herrn alsogleich, jedoch in größter Geheime zu offenbaren.

Zweytens: Damit ein Lehrjung in seinem ordentlichen Schranken gehalten wird; so solle keinem Jung erlaubet sein, ein Geld bei sich zu tragen; sollte er aber etwas zuschenken überkommen, sollte er das Geschenkte seinem Herrn, oder Frauen richtig zum aufbehalten übergeben.

Drittens: Lieget einem jeden Lehrjung ob, vor seinen Prinzipalen insonderheit, auch vor die Bedienten, wenn ihnen ein oder der andere auf der Gassen begegnet, den Hut oder die Haube abzunehmen, und sein Gebührendes Kompliment zumachen; solcher gestalten solte sich mit bemeldter Hauptentblösung ein jeder Jung angelegen sein lassen, wenn er bei einem Handlunggewölbe vorbeygeht.

Viertens: Solle sich ein Lehrjung, nebst der Treu und Verschwiegenheit angelegen sein lassen, seinem Herrn Prinzipallen, in seiner führenden Handlung nach aller Möglichkeit Nutzen zu verschaffen, auf den Verkauf genaue Obsicht zu tragen, und nach seinen Kräften allmögliches zum Vortheil seines Herrn zuschlichten; entgegen allen Schaden möglichst abzuwenden und bei müssigen Stunden solle sich Lehrjung besonders im Rechnen und Schreiben dergestalten üben; als wenn er gleich in erst angetrettenen Lehrjahren einen Bedienten vorstellen wollte.

Fünftens: Solle ein jeder Lehrjung und Praktikant gehalten, und verpflichtet sein, bei dem Ausschicken seine Gebührende Schuldigkeit wohl in Obacht zu nehmen, sich nicht etwa in einen Wirtshaus, wenn er auch ohne Entgeld einen Trunk bekommete aufzuhalten; sondern seine Zuhauskumft auf das aller möglichste zu beschleunigen, beynebst wird einem jeden in das besondere eingebunden, und verboten daß sich keiner anmassen solle, wenn sie auf die Post mit Briefen aufzugeben, oder abzuhollen gesendet werden, daß eine dem andern kein Gehör geben, noch minder aber die Briefe untereinander darzeigen sollen; Ein derley Verbrechen und Unternehmung wäre hinlänglich genug, einen solchen Lehrjung alsogleich aus der Handlung zu stoßen, weil hierdurch die Verschwiegenheit gebrochen ist. Uebrigens hat ein Lehrjung beym ausschicken, alleine seinen Weg hurtig zu gehen, seine Post geschickt auszurichten, zu keiner Zeit mit einem andern Jung eine Gemeinschaft machen; sondern sich hauptsächlich das jenige am meisten angelegen seyn zu lassen, was den Nutzen seines Herrn befördern kann.

Zum Schluß solle ein jeder Lehrjung, welches sich der Gesätze gemäß gut und wohl verhalten, von seinem Lehrprinzipalen ein wohlbesetztes Lehr-

Attestat erlangen, welches von dem Löbl. Handelstand ebenfalls unter Beydrinkung des Insiegel unterschrieben, und ihme zu seinem weitern Glück und Fortkommen zu Handen gestellet wird.

A soproni kereskedelmi testület két megmaradt tanoncnevelési szabályzata ú. n. erénytükör (Tugendspiegel, Sittenspiegel). Ez a műfaj messzire nyúlik vissza a multba, számos változata van a világirodalomban. A nevelés gondolata vezérli íróját; az a szándéka vele, hogy valamely társadalmi osztály vagy foglalkozási ág életmódjának helyes irányelveit foglalja össze. Az első ilyen erénytükrök az udvari és lovagi élettel kapcsolatosak; nevezetes képviselői a mi irodalmunkban Faludi művei (Nemes ember, Nemes asszony, Nemes úrfi, Udvari ember). Később aztán a középkori életeszmény lezüllése után a városi polgár, az iparos és kereskedő lesz a hőse. Ez utóbbiak már formájuk miatt rendszerint nem értékes alkotások, az irodalom tehát nem törődik velük. De nagyon jelentősek a magyar nevelői gondolat alakulásában, hiszen egy közösség, egy testület javító törekvéseit tartalmazzák. Keletkezésük rendszerint olyan időre esik, amikor egy társadalmi rend van bomlásban, amikor egy társadalmi osztályt komoly veszély fenyeget. Minden korszak törekszik a maga életformáit fenntartani és a nevelés erejével felfogásának uralmát továbbra is biztosítani. Így volt a 18. század végén is. A világgazdaságba való lassú bekapcsolódás és a megindúló kapitalizmus alapjaiban kezdette ki kereskedői rendünket és régi formáit eltörléssel fenyegette. Ezért volt szükség gondosabb nevelésre, a régi kereskedői erények összefoglalására az erénytükrökben.

A kéziratos erénytükör 6, a nyomtatvány 8 pontban foglalja össze a tanoncnevelés szabályait. A kézirat nyelve régiesebb, kezdetlegesebb, helyenkénti gondolatbetoldásokat mutat; a másik könnyedebb, folyamatosabb. Tömörsége ellenére a kézirat többet tartalmaz; hiányzanak a nyomtatványból a büntetés nemei és a tanulásra vonatkozó utalások. Bár mindkettő német nyelvű, mégis becses emlékek és ritka források kereskedőrendünk nevelődésére nézve. Tudott dolog, hogy abban az időben városaink lakossága, így kereskedőink is jelentékeny részben német ajkúak voltak. A két erénytükör, bár a haza fogalma hiányzik belőlük, a kereskedelmi testületek nevelői szándékainak, fogékonyságának bizonyítéka s nagyszerű olvasmány arra, hogy a felnövő szakiskolai ifjúságot hivatástudatában erősítsük.

Sopron környékének fontosabb gyógynövényei.

Írta: **Dr. Kárpáti Zoltán.**

A gyógynövényeknek kellő hozzáértéssel való gyüjtése olyan helyen, ahol az egyes növények megfelelő mennyiségben teremnek, mindig kifizetődő foglalkozás volt. Ma pedig, amikor az élet rohamosan drágul s az embernek mindenféle úton-módon jövedelemre kell szert tennie, a gyógynövényekkel való foglalkozás mindig jelentősebb lesz. Amióta pedig a kormány a teára igen magas illetéket rótt ki s ezért a kínai tea pótlására hazai növényekből készült, ú. n. magyar teákat kezdtek forgalomba hozni, s ezt a forgalombahozatalt miniszteri rendelettel szabályozták, a rendeletben engedélyezett növények gyüjtése országszerte igen fellendült. Sok külföldről származó gyógynövény behozatala igen megnehezült, ezért, amelyiknek többé-kevésbbé megfelelő pótszere nálunk is megterem, ezt a helyettesítő növényt is fokozottan kezdték itthon gyüjteni.

Az alábbiakban összeállítottam azoknak a növényeknek a jegyzékét, amelyek Sopron környékén olyan mennyiségben teremnek, hogy gyüjtésük kifizetődik. Azokat a növényeket természetesen kihagytam, amelyek a gyógynövénykereskedelemben szerepelnek ugyan, de Sopron környékén olyan ritkák, hogy gyüjtésük természetvédelmi szempontból megengedhetetlen. Így pl. a *fátyolvirág (Gypsophila paniculata)*, amelynek gyökere az ú. n. magyar szappangyökér, a síkvidéken itt-ott előfordul, de ritkaságszámba megy. Ezt a néhány szálat kipusztítani vétek volna ugyanakkor, amikor ez a növény az ország más részein oly tömegesen terem, hogy fokozott gyüjtése sem okoz komoly kárt. Viszont nem szerepelnek az alábbi összeállításban azok a növények sem, amelyeket pl. a magyar tearendelet külföldi mintára engedélyez ugyan, de kereslet nálunk belőlük egyáltalán nincs. Így pl. éppen Sopron környékén igen gyakori a nálunk *erikának* nevezett *csarab (Calluna vulgaris)*, amelyet a magyar tearendelet engedélyez, de eddig még egyik magyar teában sem használták fel.

A különféle szárított növények, az ú. n. drógok iránti kereslet természetesen igen különböző. A Magyar Gyógyszerkönyvbe is felvett hivatalos gyógynövényeket természetesen sokkal inkább keresik, mint azokat, amelyek csak népies gyógyszerként, vagy háziszerként szerepelnek. A magyar teák ú. n. alapanyagai, amelyek a fő ízt és a jelleget adják meg, megint nagyobb tömegben fogynak, mint az inkább zamatosító, ú. n. járulékos anyagok. Vannak a felsoroltak közt olyanok is, amelyeket nem közvetlenül használunk gyógyszerként, vagy élvezeti szerül, hanem valamilyen anyagot állítanak elő belőlük. Ezek az ú. n. ipari drógok.

Alábbi felsorolásom a fentiek alapján tehát az előfordulási körülmények és a kereslet összegyeztetésével készült, ezért teljességre nem is tart számot, hanem csupán tájékoztatást kíván nyújtani Sopron környékének felhasználásra érdemes növényeire nézve.

A gyüjtésre és szárításra vonatkozó legfontosabb szabályokat és tudnivalókat az idevonatkozó kézikönyvekben megtaláljuk, s a növénybeváltó kirendeltségek is adnak errevonatkozó útbaigazítást.

A legfontosabb egyrészt az, hogy csak tiszta, ép és egészséges, nem pedig porlepte, rovarrágásos, vagy gombabeteg növényi részeket gyüjtsünk. A szárítást árnyékos, szellős, meleg helyen, gyorsan végezzük, mert ha a száradás lassú, ugy a növény megfülled és hasznavehetetlenné válik.

Fontos másrészt az is, hogy a gyógynövényt ne tévesszük össze más értéktelen növényfajjal, hanem mindig csak azt a növényt gyüjtsük, amelyiknek a megfelelő gyógyhatása megvan. A növények pontos meghatározására számos magyar- és németnyelvű kézikönyvünk van.

Sopron környékének fontosabb gyógynövényei rendszertani sorrendben a következők:

CLAVICEPS PURPUREA. — *Anyarozs (Mutterkorn).* — A rozskalászban a szem helyén nőtt sötétszínű, karomalakú gombatest, amely a rozs cséplése alkalmával könnyüszerrel összegyüjthető. *Secale cornutum* néven hivatalos gyógyszer.

NEPHRODIUM FILIX MAS. — *Erdei pajzsika (Echter Wurmfarn).* — A hegyvidék nedvesebb, árnyékosabb helyein mindenütt gyakori páfrány. Nem tévesztendő össze a hozzá igen hasonló termetü, de finomabban osztott levelü *hölgyharaszttal (Athyrium filix femina).* Földbeli szára (gyöktörzse) *Filicis maris rhizoma* néven a gyógyszerkönyvben hivatalos.

EQUISETUM ARVENSE. — *Mezei zsurló (Acker-Schachtelhalm).* — Nedvesebb szántóföldeken, patakpartokon, töltéseken, réteken igen gyakori. Szára hosszában végigsimítva érdes, az ágak végén bunkóalakú spóratartófüzér nincs. Nem tévesztendő össze a hozzá feltünően hasonló, mocsaras réteken (pl. Tómalom, Tacsi-árok) termő *tavi zsurlóval (Equisetum palustre)* amelynek szára végigsimítva teljesen sima, s az ágak végén kb. 1—2 cm hosszú, tojásdad, sötétszínü spóratartófüzér van. A földfeletti rész *Equiseti herba* néven hivatalos gyógyszer.

JUNIPERUS COMMUNIS. — *Boróka (Wacholder).* — A Soprontól keletre eső erdőkben (Dudlesz, Szárhalom) gyakori, a nyugati hegyvidéken ritka. Termése *(Juniperi fructus)* hivatalos gyógyszer, ipari dróg és a magyar teák járulékos ízesítő anyaga.

AGROPYRON REPENS. — *Tarackbúza (Quecke).* — Megmüvelt talajon igen kellemetlen gyom. A földben hosszan kúszó tarackja, amely *Graminis rhizoma* néven hivatalos gyógyszer, szántás után könnyüszerrel gyüjthető.

COLCHICUM AUTUMNALE. — *Őszi kikirics (Herbstzeitlose).* — Réteken mindenütt gyakori. Ősszel virít, levele és termése tavasszal jelenik meg. A földben mélyen levő hagymagumója *Colchici tuber* néven, a magja pedig *Colchici semen* néven kerül forgalomba.

CONVALLARIA MAJALIS. — *Gyöngyvirág (Maiglöckchen).* — Erdeinkben gyakori. A drógkereskedelemben földfeletti részei szerepelnek *Convallariae herba* néven.

POPULUS NIGRA. — *Fekete nyárfa (Schwarzpappel),* — Sopron környékén itt-ott patakok mellett és ültetve nő, a síkvidéken vadon gyakoribb. Rügyei *Populi gemma* néven kerülnek forgalomba.

JUGLANS REGIA. — *Diófa (Walnuß).* — A levél *Juglandis folium*, a termés zöld héja pedig *Pericarpium* vagy *Cortex nucum Juglandis* néven szerepel.

BETULA ALBA, B. PUBESCENS. — *Nyírfa (Birke).* — A hegyvidéken elterjedt fa. Levelei *Betulae folium* néven kerülnek forgalomba s a magyar teák alapanyagai közt is szerepel.

QUERCUS ROBUR, QU. SESSILIFLORA. — *Tölgyfa (Eiche).* — A soproni hegyekben erdőt alkot. Kérge *Quercus cortex* néven kerül forgalomba; a magyartea rendelet is felsorolja a járulékos anyagok közt.

POLYGONUM AVICULARE. — *Keserűfű, cikszár (Wegtritt).* — Utak mentén, köves, taposott helyeken mindenütt gyakori, igen változó külsejű növény. Földfeletti részeit *Polygoni avicularis herba* néven hozzák forgalomba.

URTICA DIOICA, U. URENS. — *Nagy és kis csalán (Brennessel).* — Igen gyakori gyomnövényeink. Földfeletti részei *Urticae herba* néven szerepelnek.

SAPONARIA OFFICINALIS. — *Szappanfű (Seifenkraut).* — Patakok mentén, nedves helyeken nem ritka növény. Földfeletti részei mint *Saponarie herba* gyökere pedig mint *Saponariae radix* kerül forgalomba.

CONSOLIDA SEGETUM. — *Szarkaláb (Rittersporn).* — Gyakori vetési gyom. Virágait *Calcatrippae flos* néven árusítják.

ADONIS VERNALIS. — *Tavaszi hérics (Teufelsauge).* — Sopron közelében a Tómalmok feletti dombokon, a Szárhalom- és a Dudleszerdő tisztásain és a fertőrákosi kőfejtő környékén — mindenütt mésztalajon — tömegesen előforduló növény. Földfeletti részeit *Adonidis vernalis herba* néven mint hivatalos gyógyszert tartják.

CHELIDONIUM MAJUS. — *Vérehulló fecskefű (Schöllkraut.)* — Házak körül, öreg falakon gyakori. Földfeletti részeit *Chelidonii herba* néven, gyökerét pedig mint *Chelidonii radix*-ot gyűjtik.

PAPAVER SOMNIFERUM. — *Mák (Gartenmohn).* — A makfej *Papaveris fructus* néven kerül forgalomba, de a máknövény minden része, így a „makszalma" is keresett cikk, miután egy szabadalmazott magyar eljárással ebből is sikerült az értékes alkaloidákat kivonni.

PAPAVER RHOEAS. — *Pipacs (Klatschmohn).* — Gyakori és sokszor tömeges vetési gyom, melynek virágszirmai *Rhoeados flos* néven kerülnek forgalomba.

CAPSELLA BURSA PASTORIS. — *Pásztortáska (Hirtentäschel).* Úton-útfélen gyakori gyom, melynek földfeletti részei a kereskedelemben

Bursae pastoris herba néven szerepelnek.

RIBES NIGRUM. — *Fekete ribizli (Schwarze Johannisbeere).* Kertekben ültetik, de Sopronban nem nagyon elterjedt. Levele *Ribis nigri folium* néven a magyar teák alapanyagai közt szerepel.

CRATAEGUS OXYACANTHA, CR. MONOGYNA. — *Galagonya (Weißdorn).* — Erdőszéleken, cserjésekben mindenütt gyakori. Termését *(Crataegi fructus)* újabban keresik.

RUBUS IDAEUS. — *Málna (Himbeere).* — A nyugati hegyvidék vágásaiban igen gyakori. Levele *Rubi idaei folium* néven a magyar teák egyik meglehetősen keresett alapanyaga.

A RUBUS-nemzetség kék- vagy feketetermésű fajai. — *Földi szeder (Brombeere).* — Vágásokban, cserjésekben mindenütt igen sok fajban és változatban fordulnak elő, melyeknek levele *Rubi fruticosi folium* néven a legkeresettebb és legfontosabb teapótszer, a legtöbb magyar tea alapanyagaként szerepel. Főleg a mindkét oldalán egyszínű, vagy pedig kopasz és vékony, nem pedig a fehéren molyhos és vastaglevelű fajokat gyüjtik.

FRAGARIA COLLINA, FR. ELATIOR, FR. VESCA. — *Szamóca földi eper (Erdbeere).* — Bokros helyeken, vágásokban, füves lejtőkön mindenütt gyakoriak. Levelük *Fragariae folium* néven az előbbiek mellett egyike a legelterjedtebb és legkeresettebb teapótszereknek. A legtöbb magyar teában megtalálhatók.

POTENTILLA ERECTA. — *Véröntő pimpó (Blutwurz).* — Mocsaras helyeken, erdőkben nem ritka. Virága négyszirmú. Nem tévesztendő össze a hasonló termetű, de mindig ötszirmú más *pimpó*-fajokkal. Gyökere *Tormentillae radix* néven szerepel.

AGRIMONIA EUPATORIA. — *Párlófű, apró bojtorján (Odermennig.* — Erdős, cserjés, füves helyeken mindenfelé előfordul Sopron környékén. Földfeletti részeit *Agrimoniae herba* néven hozzák forgalomba.

ROSA-fajok. — *Vadrózsa (Wildrose).* — Mindenfelé elterjedt cserjék. Termésük szárított húsos fala *Cynosbati fructus*, tisztított magjuk pedig *Cynosbati semen* néven szerepel a drógkereskedelemben. Mindkettő szerepel a magyar teák alapanyagai közt; a termésfal egyike a C-vitaminban legdúsabb növényi részeknek.

PRUNUS SPINOSA. — *Kökény (Schlehdorn).* — Cserjésekben, erdőszéleken mindenütt gyakori. Virága *Pruni spinosae flos* (régebben *Acaciae flos)* néven szerepel.

PRUNUS AVIUM, PR. CERASUS. — *Cseresznye, meggy (Kirsche, Weichsel).* A szárított terméskocsányt (az ú. n. cseresznye-, illetve meggyszárat) mint *Cerasi stipites*-t a magyar teák járulékos anyagai közt igen gyakran használják, de sokan minden más anyag hozzákeverése nélkül ebből főznek teát.

ONONIS SPINOSA. — *Tövises iglic (Hauhechel.)* — Legelőkön, száraz, füves, taposott helyeken tömegesen termő növény. Sopron közelében különösen a Bécsi-dombon és a harkai fensikon van sok. Gyökere *(Ononidis radix)* hivatalos gyógyszer.

MELILOTUS OFFICINALIS. — *Somkóró (Steinklee).* — Réteken, irtásokban gyakori növény. Szárítva

kellemes illatú. Földfeletti részeit *Meliloti herba* néven hozzák forgalomba; a magyar teák járulékos alkatrészei közt mint illatosító szerepel.

ROBINIA PSEUDACACIA. — *Akácfa (Akazie).* — Virágát *Robiniae acaciae flos* néven a magyar teák alapanyagai közt találjuk felsorolva.

PHASEOLUS VULGARIS. — *Bab (Bohne).* — A szárított üres babhüvelyt mint *Phaseoli legumen*-t hozzák forgalomba.

RHAMNUS CATHARTICA. — *Varjútövis (Kreuzdorn).* — Erdők szélén, cserjésekben elterjedt. Termése *Rhamni catharticae fructus* néven szerepel.

FRANGULA ALNUS. — *Kutyabenge (Faulbaum).* — A hegyvidék nedvesebb helyein, patakok mentén, irtásokban nem ritka. Kérge *Frangulae cortex* néven hivatalos gyógyszer, melynek alkalmazása újabban mindjobban elterjed mivel a hozzá igen hasonló északamerikai *Fr. Purshiana* kérgét a *Cascara sagrada*-t, vagy *Rhamni Purshianae cortex*-et, melynek behozatala a háború óta jóformán teljesen megszűnt, kiszoritja.

TILIA CORDATA, T. PLATYPHYLLOS. — *Kis- és nagylevelü hársfa (Steinlinde).* — Virága *Tiliae flos* néven közismert háziszer és hivatalos gyógyszer. Már jóval a teabehozatal csökkentése előtt is sokan élvezték a tea helyett családi italként, ma a magyar teák egyik legfontosabb alapanyaga. Sopron környékén úgy vadon, mint ültetve nem ritka. Városunk környékén csak a megengedett hársfafajok teremnek. *Ezüsthárs*, amelynek virágát teaként forgalomba hozni tilos, Sopron környékén egyáltalában nincs, a szintén tiltott *amerikai hárs*-ból pedig csak a város utcáin és terein találunk néhány ültetett példányt.

ALTHAEA OFFICINALIS. — *Orvosi ziliz (Eibisch).* — Nedves helyeken, árkokban terem. Sopron környékén bővebben a síkvidéken, a Fertő körüli részeken terem, a hegyvidéken sokkal ritkább. Úgy a gyökere *(Althaeae radix)*, mint a levele *(Althaeae folium)* igen fontos hivatalos gyógyszer, de a drógkereskedelemben a virága *(Althaeae flos)* is szerepel.

MALVA SILVESTRIS, M. NEGLECTA, M. PUSILLA. — *Papsajt (Käsepappel).* — Megmüvelt helyeken, parlagokon, házak körül mindhárom faj gyakori. A *M. silvestris* virága *Malvae flos* néven mindhárom faj levele pedig *Malvae folium* néven hivatalos gyógyszer.

HYPERICUM PERFORATUM. — *Orbáncfü (Johanniskraut).* — Füves, bokros helyeken, főleg pedig a Soprontól nyugatra eső hegyvidék vágásaiban gyakori. A drógkereskedelemben földfeletti részei szerepelnek *Hyperici herba* néven.

VIOLA ODORATA. — *Illatos ibolya (Wohlriechendes Veilchen).* — A soproni erdőkben és erdőszéleken gyakori. Levelét *Violae folium* néven hozzák forgalomba. Nem tévesztendő össze más szagtalan virágú *ibolya*-fajok leveleivel.

VIOLA TRICOLOR. — *Vadárvácska (Stiefmütterchen).* — Megmüvelt talajon gyakori. Földfeletti részeit *Violae tricoloris herba* néven tartják.

VACCINIUM MYRTILLUS. — *Fekete áfonya (Heidelbeere).* — A hegyvidék erdeiben tömegesen fordul

elő. Levelei *Myrtilli folium* néven szerepelnek, de a kereslet nem nagy.

PRIMULA VERIS. — *Kankalin (Himmelschlüssel).* — Erdeinkben gyakori. A gyógynövénykereskedelemben virágja *(Primulae flos)* és gyökere *(Primulae radix)* szerepel.

CENTAURIUM UMBELLATUM. — *Ezerjófű (Tausendguldenkraut).* A Sopron körüli irtásokban, füves helyeken gyakori. A földfeletti rész *Centaurii herba* néven hivatalos gyógyszer, s igen elterjedt háziszer is.

SYMPHYTUM OFFICINALE. — *Fekete nadálytő (Beinwurz).* — Nedves helyeken, patakok mentén, úgy a hegyvidéken, mint a síkon elterjedt. Gyökerét *Symphyti radix* néven hozzák forgalomba.

PULMONARIA OFFICINALIS. — *Pettyegetett tüdőfű (Lungenkraut).* — Erdeinkben gyakori. A földfeletti rész *(Pulmonariae herba)* használatos drógként.

MARRUBIUM VULGARE. — *Orvosi pemetefű (Andorn).* — Parlagokon, utak mentén, legelőkön gyakori. A földfeletti részek mint *Marrubii herba* hivatalos gyógyszer.

GLECHOMA HEDERACEA. — *Kerek repkény (Gundelrebe).* — Füves, bokros helyeken gyakori, alacsony, kúszó, kékvirágú növény. A földfeletti részek *Hederae terrestris herba* néven szerepelnek.

THYMUS SERPYLLUM. — *Kakukkfű (Thymian, Quendel).* — Napos, száraz, köves, füves helyeken igen sok fajtája gyakori. A földfeletti részek mint *Serpylli herba* hivatalos gyógyszer, de kedvelt fűszer és háziszer is.

ATROPA BELLADONNA. — *Nadragulya (Tollkirsche)* — Erdőkben és vágásokban terem. Sopron körül a legtöbbet a Várhely környékén láttam. Levele *(Belladonnae folium)* igen keresett és fontos hivatalos gyógyszer.

HYOSCYAMUS NIGER. — *Beléndek (Bilsenkraut).* — Házak körül, törmeléken nő. Levele *(Hyoscyami folium)* hivatalos gyógyszer.

DATURA STRAMONIUM. — *Maszlag, redőszirom (Stechapfel).* — Házak körül, törmeléken, inkább a síkvidéken terem. Levele *(Stramonii folium)* hivatalos gyógyszer.

VERBASCUM PHLOMOIDES, V. THAPSIFORME. — *Ökörfarkkóró (Königskerze, Himmelskerze).* — Utak mellett, parlagokon termő fajok. Virágjuk *Verbasci flos* néven hivatalos gyógyszer. Mindkettő nagyvirágú (kb. 2 cm, vagy nagyobb átmérőjű) és a porzószálak sárgaszőrüek. Kisebb virágú fajokat, vagy pedig olyanokat, amelyeknek porzószálai lilaszőrüek, ne gyüjtsünk.

VERONICA OFFICINALIS. — *Orvosi veronika (Ehrenpreis, Grundheil).* — A hegyvidék erdeiben és vágásaiban gyakori. Földfeletti részei *(Veronicae herba)* szerepelnek ugyan a magyar teák alapanyagai közt a felsorolásban, de nálunk nem igen használják. A drógkereskedelemben azonban tartják.

PLANTAGO LANCEOLATA. — *Keskenylevelű útifű (Spitzwegerich).* — Utak mentén, füves helyeken gyakori. Levele *Plantaginis lanceolatae folium* néven kerül forgalomba.

ASPERULA ODORATA. — *Szagos müge (Waldmeister).* — Erdeinkben gyakori. Szárítva igen illatos. Kedvelt háziszer, s *Asperulae odoratae herba* néven a drógkereskedelemben is előfordul s a legtöbb magyar teában is szerepel mint kellemes illatú járulékos anyag.

SAMBUCUS NIGRA. — *Fekete bodza (Schwarzer Hollunder).* — Patakok, árkok mentén, házak körül gyakori. Virága *(Sambuci flos)* hivatalos gyógyszer, a magyar teák alapanyagai közt is szerepel, de a termését is forgalomba hozzák *Sambuci baccae* néven.

SAMBUCUS EBULUS. — *Gyalogbodza (Zwerghollunder).* — Utak mellett, árkokban, irtásokban gyakori. A drógkereskedelemben főleg gyökere *(Ebuli radix)* és levele *(Ebuli folium)* szerepel.

VALERIANA OFFICINALIS. — *Macskagyökér (Baldrian).* — Főleg a hegyvidék nedvesebb és erdős-bokros helyein fordul elő. Gyökere *(Valerianae radix)* fontos hivatalos gyógyszer.

ACHILLEA MILLEFOLIUM. — *Cickafark (Schafgarbe).* — A hegyvidék rétjein, erdőszélein mindenütt igen gyakori. A drógkereskedelemben úgy a földfeletti részeket *(Achilleae herba)*, mint külön a virágzatát *(Achilleae flos)* és a levelét *(Achilleae folium)* is tartják; a magyar teák alapanyagai közt is szerepel.

MATRICARIA CHAMOMILLA. — *Orvosi székfű, kamilla (Kamille).* — Sopron környékén utak mentén, megmüvelt talajon, tarlókon elég gyakori, azonban nagyobb mennyiségben nálunk nem érdemes gyüjteni, mert olyan tömegben és olyan minőségben, mint ahogy az Alföld szikesein előfordul, Sopron környékén sehol sincs s ezért az alföldi kamillával szemben nem versenyképes. Nálunk legfeljebb a saját szükséglet kielégítésére érdemes szedni. Nem téveszthető össze más *kamilla-* és *pipitér- (Anthemis-)* fajokkal. Virága *Chamomillae flos* néven igen keresett hivatalos gyógyszer és kedvelt háziszer.

CHRYSANTHEMUM VULGARE. — *Varádicskóró (Rainfarn).* — Patakok mentén, irtásokban, nedves, cserjés helyeken nem ritka. A drógkereskedelemben földfeletti részei *(Tanaceti herba)* szerepelnek.

ARTEMISIA ABSINTHIUM. — *Fehér üröm (Wermut).* — Erdei vágásokban, száraz bokros helyeken mindenfelé előfordul. Földfeletti részei, mint *Absinthii herba*, hivatalos gyógyszer.

TUSSILAGO FARFARA. — *Martilapú lókörömfű (Huflattich).* — Árokpartokon, főleg agyagon gyakori. A kereskedelemben levele *(Farfarae folium)* szerepel. Nem téveszthető össze a hozzá hasonló *acsalapú (Petasites-)* fajok leveleivel.

ARCTIUM LAPPA, A. MINUS. — *Bojtorján (Klette).* — Utak mentén, házak körül gyakori. Gyökerét *Bardanae radix* néven hozzák forgalomba.

CENTAUREA CYANUS. — *Kék búzavirág (Kornblume).* — Vetésekben gyakori. A drógkereskedelemben virága *(Cyani flos)* szerepel.

TARAXACUM OFFICINALE. — *Pitypang, gyermekláncfű (Löwenzahn, Kuhblume).* — Réteken, füves helyeken mindenütt közönséges. Gyökere *(Taraxaci radix)* hivatalos gyógyszer, de a kereskedelemben a földfeletti részeket *(Taraxaci herba)* is tartják.

A horpácsi prépostság.

Írta: **Horváth Tibor Antal.**

Sopron megyében, Csepregtől északra fekszik Horpács, a középkorban az Osl-nemzetségből származó családok és ezek adományából már a 13. század óta a csornai prépostság birtoka.[1])

Ágostonrendi monostorát, prépostját és patrónusait 1358-ban említik.[2])

Premontrei prépostsága egy tévesen datált oklevél téves értelmezésének köszönheti létét.[3])

„Accesserunt ad nos Stephanus, praepositus de Chorna ex una parte et Martinus de villa Horpach, tam pro se, quam pro fratre suo et Helleo ex altera; petiverunt diligenter, ut in causa, pro qua ipse Martinus populos domini Stephani de Horpach citaverat."[4]) Ebből nem lehet horpácsi prépostot kiolvasni, hiszen világosan csak a csornai prépost horpácsi jobbágyairól, alattvalóiról van benne szó.[5])

Középkori adatok híján jogosan írta Némethy Lajos, hogy „ott a premontreieknek külön prépostjuk sose volt. A fiókprépostságnak (t. i. a csornai fiókjának) egykori létezése alaptalan mese".[6])

*

Nincs szó horpácsi prem. prépostságról a 16. században sem. Pázmány Péter — az 1629. évi nagyszombati zsinat határozataihoz — három függeléket (Appendix) csatolt. Ezek közül a másodikban közli a magyarországi szerzetesmonostorok előtte ismert jegyzékét. Ebben említi — hazai történetírásunkban először — a horpácsi premontrei prépostságot.[7])

Összeállításában — a premontreiekre nézve — a premontrei vicarius generalis, Layruelius munkáira hivatkozik. Azokban „in Commentario Regulae S. Augustini" és „in Optica Praemonstratensium" c. munkáiban találta volna meg Horpács említését.

Bármennyire sajnálom, állításai helyességéről nem volt módomban meggyőződnöm — sehogysem sikerült Layruelius munkáihoz hozzájutnom. Bizonyos azonban, hogy a premontrei pré-

[1]) Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a 14. sz. közepéig. — Wertner Mór: Magyar nemzetségek a 14. sz. közepéig.

[2]) Csánki Dezső: Magyarország tört. földrajza III. 611.

[3]) Az oklevél korát: Belitzky János: Sopron vármegye története. I. 473.

[4]) Fejér: III. 2, 96.

[5]) Helyesen értelmezte: Matics Döme: A csornai prem. prépostság tört. és Némethy; tévesen a csornai Névtárak történetírói. (1870. Laky Dömötör, 1899. is.)

[6]) Némethy Lajos: A márcfalvi prépostság. Századok. 1900. 434—450.

[7]) Acta et Decreta Synodi Dioecesanae Strigoniensis, authoritate ... Petri Pázmány ... celebratae Tyrnaviae, Anno Domini MDCXXIX.... pro commoditate Parochorum recusum Anno Domini MDCLXVII. (A Festetich-könyvtárból, Keszthely.)

postságok 1320-ban készült, hivatalos rendi használatra szánt jegyzékében[8]) még nincs benn Horpács, viszont Hugo[9]) magyar szempontból megbízhatatlan Annaleseiben már benn van a magyar prépostságok között.

Ezentúl történetíróink — Fuxhoffer—Czinnár,[10]) Rupp,[11]) Balics,[12]) sőt Waefelghem[13]) és Hóman[14]) is — bizonyára Pázmány tekintélye alapján ismerni vélik a horpácsi premontrei prépostságot. Hasonló tévedésben vannak művészettörténetíróink is, hogy csak a legújabbakat említsem: Szőnyi,[15]) Divald[16]) és Gerevics Tíbor is.[17])

*

Van ugyanis Horpácson egy kis falusi templom — ma plébánia —, melynek igen szép román kapuja felett otromba, 18. sz. eredetű torony emelkedik. Ezt szokás a premontrei prépostság templomának nevezni. Pedig Lux Kálmán ásatása igazolta, hogy „a horpácsi templom eredetileg alig volt valamivel nagyobb a mai terjedelménél. Mindössze a déli oldalon volt egy aránylag keskeny oldalhajója, melynek árkádívei és pillérei a déli falon még ma is láthatók . . . A templomnak nem volt két tornya, hanem csak a kapuja felett ült egy kis torony."[18])

Horpács az Osl-nemzetségből származott családok birtoka volt. Ezektől kapott — már a 13. században — a csornai prépostság birtokot Horpácson, de később is.[19])

Ottani birtokainak terjedelme nem volt nagy.[20]) A horpácsi templom — mely különben nem volt a csornai prépostságé, mint azt egy 1413. évi oklevél szövegébe bele akarják olvasni[21]) — és földjei a 16. sz. közepe táján protestáns kézre kerültek[22]) és

[8]) Waefelghem Raphael, van: Répertoire, IX.
[9]) Hugo: Annales I. k. 837—838.
[10]) Monasteriologia. II. 21.
[11]) Magyarország helyrajzi története. I. 475.
[12]) A róm. kat. egyház története Magyarországon. II./2. 264.
[13]) Répertoire. 117.
[14]) Magyar Történet. II. 185.
[15]) Magyar templomok. 183.
[16]) Magyarország művészeti emlékei. 50.
[17]) Magyarország románkori emlékei. 64.
[18]) Lux Kálmán: Újabb kutatások középkori építőművészetünk terén. (Historia, 1928. V. ö. Belitzky: Sopron vm. tört. I. 500—502.
[19]) Fejér: III. 2. 96.; 1461. Orsz. lev. Dl. 15 636; 1450. Soproni okl. II. 346, 377.
[20]) Az oklevelek mansio, fundus curiae, portiones possessionariae néven említik (Sopron vm. oklevéltárának indexe) 1429-ben „terras arabiles et feneta". (Csornai prép. lev.)
[21]) Sopron vm. okl. II. 11. „census terre ecclesie sue Horpach vocate", t. i. Ecclesie sue Csornensis; 1478. „praepositi (t. i. csornai) quandam possessionem, Pusztahorpách vocatam inter Eghazashorpach et Und possiones". Orsz. lev. Dl 18.101.
[22]) Payr S.: A dunántúli ev. egyházkerület tört. I. 116.

csak Nádasdy Ferenc rekatolizálása után — tehát 1643 után — került vissza a katolikusok kezére.[23])

*

De ha Horpácson sosem volt premontrei prépostság, hogyan került címe a csornai prépostok címei közé? Ennek a magyarázatát kerestem sokáig hiába, míg végre megtaláltam.

Mikor a 17. sz. legvégén a török kiszorul az országból és a felszabadított területek egyházi testületei újra életre kelnek, ahány német pap összeköttetést talál a bécsi udvarhoz, mind magyar javadalmat kér és kap. Hol fekszik a kért egyház, hol és mi a birtoka, javadalma, keresse és igazolja az, aki kérte és megkapta.[24])

A legtöbb új főpap hamarosan rezignált (lemondott), ha tényleges, vagy jobb javadalomhoz sikerült jutnia, de akadt olyan is, aki beérte — jobb híján — a préposti, apáti címmel is.

Így kérte és kapta meg 1702-ben a horpácsi prépostságot — melynek nevét bizonyára Pázmány Appendixéből kereste ki — Franciscus Josephus de Lauterburgh[25]) és viselte haláláig, 1705-ig.

Utána Schöllingen Ferenc perneggi apáté lett a „csupán címzetes horpácsi prépostság".[26]) Tőle viszont unokaöccse, Schöllingen Ambrusra, az új perneggi apátra szállott a horpácsi címe is.

Még Schöllingen Ferenc perneggi apát szerezte meg a türjei prépostságot. Természetesen kormányzókkal — administrator — kezeltette, s jövedelmét a perneggi pénztárba kellett szállítaniok. Ambrus apát — igen meg lévén elégedve kipróbált jószágkormányzójával — ismeretlen fogalom volt még akkor a kormányfőtanácsosi cím — neki adományozta 1718-ban a türjei prépostságot, és mert annak préposti címét egy világi pap — Saur de Corte — viselte, egyelőre a horpácsi préposti címet adományozta neki azzal a kikötéssel, hogy a horpácsi préposti címről azonnal le kell mondania, amint a

---

[23]) Payr: i. m. I. 118. Protestáns papjait 1591—1631 közt ismerjük. 1674-ben már kat. plébánosa van, Gallos Gergely horpácsi plébános és kaponaki apát. (Vasvári kápt. lev. f. A. n. 86.) A győri pki lev. 1663. évi Visitatiojának jegyzőkönyve szerint: Horpács Nádasdyé. Temploma (S. Petri et Pauli Ap.) elhanyagolt, „solum ad latus, ubi antea erat sacristia, ibi sacerdos peragit divina." „Haec ecclesia hactenus nunquam visitata."

[24]) Pl. „Sti Huberti de Graba" zalamegyei prépostságot és jövedelmét 1779-ben a türjei préposton keresi a helytartótanács. Csorna, prép. lev. fasc. 128. n. 3

[25]) Orsz. lev. kincst. lt. Coll. Eccl. III. 361., Ben. Res. T. 74. 96. (1702.)

[26]) Orsz. lev. kincst. lt. Coll. Eccl. III. pag. 482. I. József a perneggi apátnak adja „alteram vero (praeposituram), nunc pure titularem de Horpasz nuncupatam, in dioecesi Jaurinensi situatam ac aeque ad eundem S. Ord. Praem. pertinentem, per mortem alterius hon. condam Francisci de Lauterburg . . . vacantem".

türjeit megkapja.[27]) Pintár Adalbert a feltételt vállalta, de mikor megkapta a türjei préposti címet, a horpácsiról sem mondott le, haláláig megtartotta azt.[28])

Utána Walthum Lipót[29]) lett a türjei prépost, de a horpácsi címet se ő, se más nem kapta meg, noha „Horpasziensem praeposituram ... post mortem Adalberti Pintár ultimi praepositi Horpasziensis ad exigentiam Collationalium de anno 1705. emanatarum iam pridem alium denominare debuisset".[30])

Mivel pedig maga a perneggi apátság is gondnokság alá került, személyi ellentétek is merültek fel, eladták a türjei prépostságot a csornainak, amelynek prépostjai ezentúl a rend feloszlatásáig maguk viselték és nem adományozták a horpácsi préposti címet.

*

Már Pintár horpácsi prépostá kinevezése és infuláztatása is kellemetlenséget okozott — a csornai prépostnak. A sopronmegyei Széplakon tartózkodó Széchenyi gróf, Horpács akkori földesura, neheztel és nehezteléséét a csornai prépostal éreztette, hogy horpácsi prépostot neveztek ki az ő tudta és megkérdezése nélkül.[31])

Hogyan magyarázkodott ki Róbert csornai prépost, nem tudom.

Még nagyobb zavart okozott az ambiciózus horpácsi prépost, Pintár, mikor „címzetes prépostságának" javadalmát kezdette keresni. Kereste pedig igen átlátszó okoskodással a csornai préposton.

Azt írja neki, hogy Pesten kérdezte tőle egy jogász, van-e birtoka Horpácson. „Cui dum me nihil possidere dixissem, respondit, certum fundum colonicalem habere Praepositurum

---

[27]) 1718. Pintár Adalbert elismeri, hogy a türjei prépostság javai és „titulus infulae praepositurae de Horpasz" a perneggi apát és konvent adományából szállottak reá. De a horpácsi címről „subito" lemond, ha a türjei infula birtokosa Joa. Saur de Corie meghal. Egykorú másolat a Csornai prép. lev. fasc. 1. n. 23.

[28]) a) 1721. aug. 10. Pernegg. Pintár horpácsi prépost kinevezése türjei prépostá. Másolat, Csornai prép. lev. fasc. 1. n. 24.

[29]) Szent Norbert Emlékkönyv. Horváth T. A.: A türjei prépostság története a XXXIII. században.

[30]) Bécs, Staatsarchiv, Handschriften W. 141. 223 stb.

[31]) Robert csornai prépost levele a horpácsi préposthoz: „Quis casus mihi per dominum Comitem Szécsényi seniorem (ob infulationem Suae Dominationis Reverendissimae super Horpacsensem praeposituram) turbatum contigere debebat in Horpács, ex acclusa originali litera, mihi ante biduum per meum Lédeczensem villicum perscripta, colligere placebit. Ego nunc apud praenominatum dominum Comitem nunc in disgratiam incidisse videor, ita quod fortasse per bona Praepositurae Horpacsensis nunc secure aut sine aliqua confusione transire vix potero." Emiatt Széplakra készül a grófhoz, hogy felvilágosítsa. Papír, eredeti a csornai prép. lev. fasc. 1. n. 25.

Horpacziensem in Lédecz, quem fundum actu possidere dicit Reverendissimam Dominationem Suam." Mivel azt hiszi, hogy a perneggi apát, aki előbb Csorna, Türje és Horpács prépostja volt, „non habuit modum uni illi fundo ob distanciam loci invigilandi", tehát hogy úgy mondjam, adminisztratív okokból kezeli a horpácsi prépostság maradék birtokát, ezt ő vissza követeli, sőt pörölni is hajlandó a jobbágy telkéért.[32])

A csornai prépost éles hangon, határozottan válaszolt: Elismeri, van ott neki egy nemesi kúriája „quae semper directe fuit et est incorporata ... ad praeposituram Csornensem".[33])

Ezzel — tudtommal — az ügy el is aludt. Ez volt az első és utolsó kísérlet a horpácsi címzetes prépostság reálissá tételére. Száz évvel később már csak ártalmatlan, de époly alaptalan megjegyzést találunk a rendi névtárakban[34]) és Fuxhoffer Czinnár munkájában[35]): a horpácsi prépostság birtokai a budai papnevelde birtokába kerültek, de egy részük a gr. Széchenyi-család kezén is lehet.

*

II. József halála után hamarosan felmerült a gondolat, vissza kellene állítani az eltörölt szerzetesrendeket, köztük hat premontrei prépostságot.

II. Lipót — 1790. április 30-án kelt — rendeletében intézkedett arról, hogy az országgyülés tárgysorozatában helyet kapjon a szerzetesrendek visszaállításának kérdése, de csak 1801-ben öltöttek konkrét formát a tárgyalások.

Az 1801. dec. 15-én a nádor elnöklete alatt megtartott tárgyaláson már csak részletkérdéseket kellett eldönteni. Itt a premontreiek — köztük Harsányi István, a későbbi csornai prépost — azt ajánlották, alkossanak a hat prépostságból öt önállót (csak Türjét egyesítenék Csornával, de a határozat úgy szólott: Csornát egyesítik Türje és Jánoshidával, Váradhegyfokot és Leleszt pedig Jászóval.[36])

Horpácsról szó sem esett.

A Diploma Restitutionale-ban — 1802. március 12 — is csak az olvasható: „hic ordo Praemonstratensium duas pro futuro habeat Praelaturas: Jaszoviensem .. ac Csornensem,

---

[32]) Türje. 1725. febr. 23. Csornai prép. lev. fasc. 55. n. 13.

[33]) 1725. febr. 25. Csornai prép. lev. fasc 55. n. 13.

[34]) A csornai premontrei kanonokok Névtára 1892. „Horpácsból a csornai prépostság csak igen csekély részt bír. Javainak egyrészét Széchenyi György esztergomi érsek ... a budai papneveldének ajándékozta. Némely része ezen prépostsági birtokoknak jelenleg a Széchenyi-család kezén lehet."

[35]) Tuxhoffer—Czinár: II. 21.

[36]) Meszlényi Antal: A szerzetes tanítórendek visszaállítása. 303—329. A gr. Klebelsberg Kuno m. történetkutatóintézet Évkönyve 1933.

cum qua perinde aliae binae Praeposituraе de Türje et Jánoshida conjungentur".[37])

Ugyanez nap értesíti Pálfy Károly gróf Harsányi Istvánt, hogy „pro praeposito Csornensi, cum Türje et Jánoshida praeposituris" őt nevezte ki a király.[38])

Magában a kinevezési okmányban — szintén márc. 12-ről kelt — sincs szó a horpácsi prépostságról.[39])

Ellenben az 1802. jan. 22-ről keltezett, de kétségtelenül csak március 12. után expediált országgyűlési meghívó már „praeposito S. Michaelis Archangeli de Csorna et Horpács Ord. Praemonstatensis, Stephano Harsányi" van címezve[40]) s utódjának, Buday Ágoston csornai prépostnak országgyűlési meghívóját már egyenesen Horpácsra küldi 1811-ben a magyar kancellária.[41])

Kétségtelen, hogy Harsányi prépost igazolni tudta a magyar kancelláriában, hogy elődei a horpácsi préposti címet is használták. Azóta pedig állandóan használják, máig is.

Prépostjai:

1702—1705. von Lauterburg Ferenc.
1705—1707. Schöllingen Ferenc perneggi apát.
1707—1718. Schöllingen Ambrus perneggi apát.
1718—1734. Pintár Adalbert (1721-től) türjei prépost.
1754—1766. Schrabl Tádé csornai prépost.
1766—1774. Lezák Arnold teológiai doktor, csornai prépost.
1774—1786. Kameniczky Ágoston csornai prépost.
1802-től kezdve a mindenkori csornai prépostok.

---

[37]) Másolata a keszthelyi gimnázium tanári könyvtárában.
[38]) Csornai prép. lev. fasc. 4. n. 1.
[39]) Csornai prép. lev. fasc. 4. n. 2.
[40]) Csornai prép. lev. fasc. 30. számozatlan iratok között.
[41]) Csornai prép. lev. fasc. 30. számozatlan iratok között.

Sopron népessége 1939-ben.

Bár az 1941. évi január 31-én végrehajtott általános népszámlálás adatai a közeljövőben már ismeretesek lesznek, mégis időszerűnek tartjuk, hogy az 1939. év őszén végrehajtott népösszeírásnak főbb adatait ezúttal közöljük, módot nyujtván ezzel, hogy a két összeírás eredményei között mutatkozó különbözeteket megismerhessük. Az 1939. évi november hó 18.-án végrehajtott összeírás nem volt általános népszámlálás, mert célja csak a népesség nyilvántartására szükséges adatok megállapítása volt. Ezért a házak és lakások számának megállapítása mellett, csakis a népességnek nem és korszerinti megoszlására terjeszkedett ki. Az összeírásnak Sopron városára és Sopron vármegyére vonatkozó adatai, kiegészítve az 1930. évi népszámlálás megfelelő adataival, a következők:

a) Sopron városa.

	1930	*1939*
Házak száma . . .	2.752	3.337
Lakások száma . . .	8.636	10.063
Jelenlevő népesség . .	35.895	40.506
Ebből férfi	17.367	20.712
nő	18.528	19.794

b) Sopron vármegye.

	1930	*1939*
Házak száma . . .	25.740	26.937
Lakások száma . . .	32.268	33.594
Jelenlevő népesség . .	143.366	142.779
Ebből férfi	72.996	72.700
nő	70.370	70.079

A két év adatait összehasonlítva, feltűnik a házak számának nagy emelkedése Sopron városában. Bár az 1939. évi adat nem a házak, hanem a házi gyüjtőívek számát adja és ez némileg magasabb lehet, mint a házak tényleges száma, mégis a közel hatszáz házat kitevő többlet jelentékeny építkezési tevékenységre utal, amit a lakásoknak mintegy ezernégyszázzal történt szaporulata is igazol. Feltűnő nagy a népesség számának gyarapodása, amely kilenc év alatt négyezer főnél többet tett ki. Ennek magyarázatául azonban meg kell jegyeznünk, hogy a megelőző népszámlálások mindig az év utolsó napján talált népességet állapították meg és mivel ez a nap a tanulóifjúságnak

karácsony—újévi szünetébe esik, a Sopronban tanuló, de az összeírás napján ideiglenesen távollevő ifjaknak igen tekintélyes tömege az összeírásból állandóan kimaradt. 1939 novemberében azonban az idegen tanulók is, akiket joggal Sopron város népességéhez lehet számítani, mivel az évnek túlnyomó részét ott töltik, itt irattak össze és igy ez magyarázza meg részben a lakosság erős számbeli gyarapodását. Mivel a folyó évi népszámlálás is Sopronban találta a nagyszámú vidéki tanulóságot, ezúttal is a város teljes népességét fogjuk kapni, tehát az 1939. évi összeírás eredményeinek megfelelő számot.

Sopron vármegyében a házak és lakások száma csak lényegtelenül emelkedett, a népesség összeírása pedig 587 főnyi csökkenést tüntetett fel. A most lezajlott népszámlálás fogja kimutatni, hogy itt tényleges csökkenésről, vagy pedig csak összeírási hiányosságról van szó.

Dr. Thirring Gusztáv.

Kép Sopron multjából.

A mai Schaffer-ház helyén állt két épület (Várkerület 38, 40) az 1896-ban történt összeépítés előtt. (Régi Rupprecht-felvétel.)

Iván (gróf Széchenyi), **Nagygeresd** (Karcsay és Mesterházy), **Sajtoskál** (Losonczy).

Az iváni Széchenyi-kastély a nagynevü család egyik ágának a székhelye. Nem éppen valami nagyszabású épület. Kisebb parkban áll. Az utca felé hét tengeliyel fordul, keskeny oldalai

Iván: Gróf Széchenyi-kastély. Diebold felv.

három-három tengelyesek, a szögletes ablakok fölé csak az első emeleten borul félkörív, mezejében egyszerű rozettával. A kerti homlokzat elé két toszkán oszlopon nyugvó előcsarnok lép. Az 1830-as években épült. Belseje inkább vadászkastélyra emlékeztet a sok agancs és fegyver folytán. A kertben szép barokk

Iván: Grófi Széchenyi-kastély. (Diebold felv.)

Nagygeresd: Karcsay-kúria. (Diebold felv.)

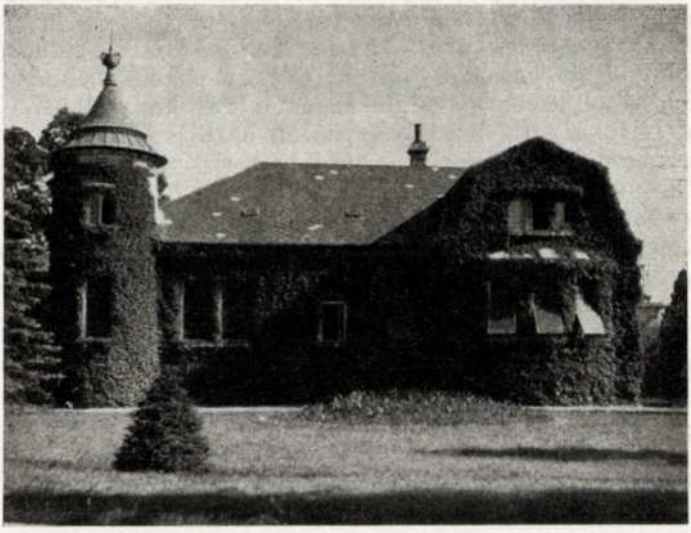

Nagygeresd: Mesterházy-kastély. (Diebold felv.)

Sajtoskál: Losonczy-kastély. (Diebold felv.)

fájdalmas Szűz-szobor, egyik iváni házból szerezte a korábbi tulajdonos, Széchenyi Kálmán gróf.

A nagygeresdi *Karcsay-kúria* igen egyszerű, súlyos, vastag falai szinte várszerű jelleget adtak neki. A bejárat és az ablakok elhelyezése szabálytalan és toldásokra vall. A Káldy-család birtoka volt, örökösödés révén került Karcsay Lajoshoz, a nagynevű festőművészhez. 1860-ban született, a líceum növendéke volt Sopronban, majd Münchenben tanult festeni. Szép sikerei voltak külföldön, de mivel itthon Boszorkánykonyha című nagyméretű vásznát sem kellő méltánylás nem fogadta, sem pedig a Nemzeti Múzeum nem kívánta ajándékképpen sem átvenni, a művész elkedvetlenedett és abbahagyva a festést, hazajött Nagygeresdre gazdálkodni. Itt élt 1933-ban bekövetkezett haláláig. Azóta az öreg kastély vitéz Simon Elemér volt sopronmegyei főispán birtoka. A kitűnő művész alkotásaiból csak néhány fiatalkori kísérlet maradt a házban.

A néhány évre terjedő művészi pálya legszebb alkotásai sokáig homályban maradtak. Minden kézikönyv megemlékezett ugyan Karcsayról, de munkássága ismeretlen maradt. Csupán az 1926 körül rendezett budapesti életkép-kiállítás hozta ismét a világ színe elé, főkép vitéz dr. Simon Elemér tulajdonából a mester nagyértékű műveit.

Nagygeresden van a vármegye egyik legrégibb családjának, a *Mesterházyaknak kastélya* is. A világháború után épült, tornyával korábbi ízlés emlékezetét idézi.

Újabb kastélya van *Losonczy Elemérnek* is Sajtoskálon. A helyén állt valaha a nemes Niczky-család kúriája. A mult században a Rupprecht-család egyik ága szerezte meg és házasság révén jutott mostani tulajdonosához, aki a világháború után újjáépíttette.

Csatkai Endre dr.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

Gyüjteményeink gyarapodása az 1940. esztendőben.

A Városi Múzeum gyüjteménytárainak multévi gyarapodása, ha számban és értékben nem is oly jelentős, mint az 1939. esztendőben volt,[1]) mindazonáltal említésreméltó, mivel az új szerzemények között több, valóban nagybecsü, soproni és illetőleg sopronmegyei vonatkozásánál fogva különösen értékes darab szerepel.

Őskori régészeti anyagunk az újabb kőkorból való 3 db. agyaggombbal és 1 db. kisebb kővésővel, 1 db. bronzkori bronzvésővel, továbbá 3 db. korai vaskori, bronzból készült karvédőtekercscsel gazdagodott; ez utóbbiak közül a két nagyobbméretü, csigavonalas végződésü és lánccal felszerelt példány (1. kép) tanulmányi szemszögből nagybecsü, hézagpótló szerzemény. Ezeket az őskori leleteket Mátai Ferenc várm. szv. tanácsos ajándékozta az Őskori gyüjteménynek.

Újabbkori emlékanyagunk gyarapodása már számottevőbb.

A soproni m. kir. fővámhivatal egy, a raktárából ki nem váltott, értékes régi vasládát adományozott — felsőbb jóváhagyással — múzeumunknak. A 17. század végéről való; két fogantyúval, vaspántokkal és veretekkel, sugárzással és áttörtmüvü, finoman vésett zárfedőlemezzel ellátott.

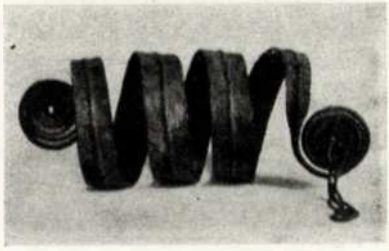

1. kép.
Korai vaskori karvédőtekercs (bronz).

A barokk-rokokó szoba hangulatának fokozására sikerült egy, a himodi (Sopron vm.) templomból származó, barokkori, fából faragott, festett és részben aranyozott szárnyas angyalfejet (2. kép) megszereznünk. Kitünően illeszkedik bele a történelmi környezetbe.

Jelentős gazdagodást mutat fel a

[1]) Ismertetve: Soproni Szemle, IV. évf., 38—40. l.

Céhemlékek termének régi soproni cégérgyüjteménye.[2]) Vétel útján jutott a múzeum birtokába Erdéli József soproni céhbeli csizmadiamester cégére. S alakban görbített tartóvasról bádogból kimetszett, babérfüzéres, kerekded tábla lóg le; alul mondatszalag. A tábla mindkét oldalán festett csizma, a mondatszalagon

2. kép. (Diebold felv.)
Barokkori szárnyas angyalfej.

elöl-hátul felirat: ERDÉLI JÓZSEF. A 19. század elejéről való. Ajándékozás révén Mühl Konrád Magyar-utca 14. sz., s Rechtberger Alajos Kolostor-utca 9. sz. alatti füszerüzletének régi jelvénye került a gyüjteménybe. Az előbbi jelvény csigavonalas, finoman ívelt tartóvason függő, fából faragott, festett, kékezüst színben játszó, kiterjesztett szárnyú fecskealakot ábrázol; alatta mondatszalag, egyik oldalán „A FECSKÉHEZ", a másikon: „ZUR SCHWALBE" felirattal (3. kép[3]). A Rechtberger-üzlet jelvénye: csigavonalas tartóvasról lelógó, vasbádog-

3. kép. (Diebold felv.)
Fecskecégér.

ból készült, festett (kék-fehér) cukorsüveg.[4]) A két utóbbi jelvényt a múzeum vezetősége művészi gonddal helyreállíttatta, s díszítő hatást keltően szereltette fel a teremben. A régi vendéglői cégérek csoportja a

[2]) V. ö.: Soproni Szemle, III. évf., 240—249. l. Csipkés Kálmán: Régi soproni cégérek. — E tanulmány kiegészítéseképpen az újonnan szerzett cégéreket részletesebben ismertetjük.

[3]) Az üzletet Mühl Konrád elődje, Németh Miklós († 1907) alapította 1885-ben. A Várkerület és Ezüst-utca sarkán volt Zergényi-féle üzletben tanult.

[4]) Ez az üzlet régebben Forster Gusztáv fiókja, azelőtt pedig a Seybold-család birtokában volt.

Müller Paulin-utcai Rókalyuk-vendéglő cégérfestményével gyarapodott. Aranyozott fakeretben, üveg alatt, színes temperafestmény: az előtérben róka, oldalt barlang; tájképi háttér. Tulajdonosa az eredeti nyomán készített másolat fejében engedte át a múzeumnak. A mult évben elhunyt Witek János soproni lakatosmester cégérét is megszereztük. Nagyméretű, díszesen kovácsolt, akantuszlevelekkel és rózsaindákkal ékített tartórangjának (a világháború utáninak elődje) ércéből készült. A pálcát az adományozó édesatyja, néhai Thirring Lajos vaskereskedő kapta emlékül, aki mint a toronyépítkezés pénztárosa működött, s nagy érdemeket szerzett. A pálca a múzeum dísztermének egyik tárlójában nyert elhelyezést.

Örvendetes gyarapodást mutat fel a *Képtár* anyaga. A mult esztendőben elhúnyt özv. Seemann Kál-

4. kép. (Diebold felv.)
Vörös Erzsi: „Alvó nő." (Olajfestmény.)

vason függő, szépen megmunkált hatalmas kulcs. Az alagsori kovácsműhelyben helyeztük el; új-rokokó stílusa és túlméretezett volta ugyanis zavarólag befolyásolta volna a Céhemlékek termének hangulati egységét. E tárgyak beiktatásával sikerült a régi soproni üzleti és ipari életre vonatkozó emlékek sorozatát annyira bővíteni, hogy a látogató már eléggé tökéletes képet nyerhet.

Sopron evangélikus hitéletének multjára vet fényt a város díszpolgára, Dr. Thirring Gusztáv adományozta az a sétapálca, amelynek gombja — a bevésett felirat tanusága szerint — a soproni ev. templom 1863. nov. 7-én öntött nagyhangjának elődje) ércéből készült. A pálcát az adományozó édesatyja, néhai Thirring Lajos vaskereskedő kapta emlékül, aki mint a toronyépítkezés pénztárosa működött, s nagy érdemeket szerzett. A pálca a múzeum dísztermének egyik tárlójában nyert elhelyezést.

Örvendetes gyarapodást mutat fel a *Képtár* anyaga. A mult esztendőben elhúnyt özv. Seemann Kál-

mánné szül. Magyarbéli Vörös Erzsi, Sopron képzőművészeti világának oszlopos volt tagja, fiatalkori tanulmányfej-képeinek egész sorozatát, valamint nagyméretű önarcképét (térdkép) és férjéről készített festményét (az előbbi kép párja) hagyta végrendeletileg múzeumunkra. Olajfestmények. A tanulmányfejeket Székely Bertalan osztályán festette a budapesti Képzőművészeti Főiskolán; a régi nagy mesterekre emlékeztető gondos felkészültségről és kitűnő jellemző erőről tanuskodnak. Az Orsz. M. Szépművészeti Múzeumnak hagyományozott „Alvó nő" című nagyméretű olajfestményét (4. kép) nevezett múzeum igazga-

tója városi múzeumunknak adta át állami letétként. Képtári helyiségünknek vált díszévé. Ezt a képet már mint Lotz Károly növendéke festette. Kitűnő beállításra, ragyogó szerkesztőképességre, csodálatos színérzékre vall; az egészen valami végtelenül finom báj ömlik el. Az összes festmények a mult század nyolcvanas éveiből valók. Ajándékozás révén egy érdekes, biedermeier-kori, olajfestésű női arckép jutott a múzeum birtokába.

5. kép.
Lapicz Antal: „Immaculata."
(Faszobor.)

A *szobrászati* anyag a néhai, jónevű soproni szobrászmesternek és kitűnő restaurátornak, Lapicz Antalnak († 1907) fiatalkori, körtefából faragott, romantikus ízű Immaculata-szobrával (5. kép) és Vörös János szobrászművésznek a Magyar Hiszekegy költőnőjét, Papp-Váry Elemérnét ábrázoló, álló gipszszobrával bővült. Ez utóbbit soproni műbarátok vásárolták meg a múzeum részére.

Városképsorozatunkat néhai Hauser Károlynak a Bécsi-u. 3. sz. háza udvarát régi állapotában feltüntető olajfestményével és Sterbenz Károlynak a Szélmalom-utcában volt régi kovácsmühelyt ábrázoló rézkarcával egészítettük ki.

Gondot fordítottunk az *iparművészeti* anyag gyarapítására is. Egy soproni műgyüjtőtől remek bécsi porcellán kávéskészletet szereztünk. A kanna és cukortartó két oldalán, valamint a csészék oldalán és a csészealjakon egy-egy vörösbarna, kerekded mezőben, szürkén festett, klasszicizáló férfifej; gazdag aranyozás és elszórt apró virágdísz. Jelzettek s (1)802-es évszámmal ellátottak.[5]) *Biedermeier-kori* tetszetős üvegpoharaink számát is növeltük, szerencsés vételek útján. Elsőnek említjük a mult század közepéről való balatonfüredi emlékpoharat (6. kép). Fínomhajlatú, alul kiduzzadó tagozattal övezett, rubinborítással, kikőszörült részletekkel. Palástján négy kerek, rubinborítású mező; ezekben a balatonfüredi kút, fürdőház és a tihanyi apátság metszett képe, továbbá: Füredi Emlék. Névmetszés is található rajta: Horváth Mihály. Sopronmegyei család birto-

[5]) A kanna, csésze és csészealj képe a Soproni Szemle II. évf.-nak 88. lapján látható.

kában volt. Igen kedves a hengeralakú, köszörült és metszett díszítéssel ékített üvegpohár; kerekded, színes — festett és pácolt — mezőcskékben a Hit, Remény és Szeretet jelképeivel. A 19. század negyvenes éveiből. A harmadik üvegpohár kehelyalakú, nyolcszögletű, talpas; festett díszítménnyel és magyar címerrel. 1850 körüli. Tetszetős és stílusos az öntöttvasból való, kariatidás, álló gyertyatartó pár; a 18. szd végéről. Ötvösművészeti gyüjteményünk egy filigrán ezüstboglárral, három ezüst övcsattal és tíz darab áttörtmüvü ezüstgombbal gyarapodott. Soproni gazdapolgárcsaládoktól valók. Az egyik gombon Kugler-jelzés.

Az *Éremtár* anyaga soproni vonatkozású érmekkel, plakettekkel, jelvényekkel, néhány vallásos éremmel és több pénzdarabbal bővült. Kormányzó Urunk herendi porcellánplakettje (Telcs Ede müve; kerek, 16 cm átmérőjü) négyzetes tölgyfaalapra helyezve, a díszterem falára kerül.

Néprajzi anyagunk gazdagodása is számottevő. Népies fajánszgyüjteményünk a Rábaközből való 2 drb színes díszítésü tányérral és 1 drb tállal, továbbá egy-egy virágdíszes gömör-, pozsony- és nyitramegyei füleskorsóval gyarapodott; ez utóbbi különösen érdekes és értékes is. Nagycenkről egy-egy vésett és spanyolozott díszítésü lapickát, beretvatokot és sótartót szereztünk. Mind a három darabon 1854-es évszám. Pásztorfaragványok. Új szerzeményeink egyik legkiválóbb darabja a népies faragványokkal: Esterházy-címer, Fraknó vára, Attila stb. gazdagon ékített s a 19. szd. elejéről való ú. n. „Esterházy-bot".

A múzeum *Széchenyi-szobájának* anyagát két Széchenyi-mellképpel (1 acélmetszet, 1 kőrajz) és több kötet a Legnagyobb Magyarra vonatkozó irodalmi művel növeltük. Két könyv címlapján Sz. I. sajátkezü névaláírása szerepel. — A szobát egyébként az elmúlt év második felében újra is rendeztük.

6. kép.
Balatonfüredi emlékpohár.

Szakkönyvtárunk több értékes — régi és új — Soproniensiával és egyéb más munkával, valamint a szakfolyóiratok 1940. évi folyamaival gyarapodott.

Külön emlékezünk meg a néhai *Wachtel Frigyes* c. igazgató, ny. elemiiskolai tanító nagy szorgalommal, szeretettel és hozzáértéssel összegyüjtött s özv. Wachtel Frigyesné, valamint gyermekei által a múzeumnak felajánlott értékes *kövület-csiga- és kagylógyüjteményéről*. A múzeum vezetősége örömmel és há-

lás elismeréssel fogadta az önzetlen ajánlatot. Az anyag leltározása folyamatban van. „Wachtel Frigyes-gyüjtemény" címen mint önálló csoport szerepel s a múzeum természetrajzi tárát hivatott gazdagítani.

A felsoroltakon kívül természetesen több más, kisebb-nagyobb jelentőségű új szerzeményünk is van. Összes gyarapodás (a még teljes egészében fel nem dolgozott Wachtel-gyüjteményt be nem számítva): 183 darab. Ebből vétel: 110, ajándék: 72, letét: 1 darab.

*

Itt említjük meg, hogy a múzeum mult évi látogatottsága az 1939. évihez viszonyítva, népesebb volt. Hétköznapi látogatóink száma 302, a vasárnapiaké 923. Rajtuk kívül 36 tanulócsoport (1151 személy) kereste fel múzeumunkat. Ez a kimutatás csupán a fizető látogatókra vonatkozik. A szép számmal megforduló kutatók, szakemberek természetesen a vezetőség vendégei voltak; a szegényebb sorsú tanulóknak és több más érdeklődőnek is lehetővé tettük a gyüjtemények díjtalan megtekintését. *Csipkés Kálmán.*

Kisebb közlemények.

Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban.

Hazánkban az állami élet kialakulása óta hosszú időn át a latin volt a hivatalos nyelv. Csak a 19. század elején indult meg az a folyamat, amely a holt nyelvet kiszorította egyeduralmából és nagyobb megbecsülést szerzett a nemzeti nyelvnek a közéletben is. Ez a fejlődés az egynyelvű országokban természetes volt, komoly súrlódások és mély ellentétek forrásává lett azonban a többnyelvű államokban — így nálunk is —, mert a nemzetiségek egy nemzetiség nyelvének általánossá tételében erőszakosságot és a maguk fajtája pusztulásának veszedelmét látták. Ez a nemzeti egység létrejöttét gátló küzdelem kétségkívül egyik legszomorúbb jelensége az újabb magyar történelemnek.

Nem jelentkezett azonban egyforma erővel mindenütt ez az ellentét. Érdekes ugyanis, hogy a 19. század közepén Sopronban nyoma sincs a magyarság és a magyar nyelv iránti ellenszenvnek, sőt az akkoriban túlnyomó többségben német polgárság mindent megragadott az új állami nyelv jogainak érvényesítésére. A tanácsi jegyzőkönyvekben helyet adott a magyar nyelvnek is, 1829-ben lelkesen csatlakozott a vármegye mozgalmához,[1]) 1830-ban magyarnyelvű tanonciskola szervezésével a tanoncoknak alkalmat nyujtott a magyar nyelv elsajátítására,[2]) 1840-ben már felcsillant az a törekvés, hogy az elemi iskolai tanítás nyelve a magyar legyen. Sopronban ugyan már a nemzeti iskolák megindulása óta két nyelven folyt az oktatás és a tanítóknak kel-

[1]) Csatkai E.: Százéves-e Sopronban a hivatalos magyar nyelv? Sopronvármegye, 41. évf., 201. sz. 1939. IX. 3.

[2]) Verbényi L.: A soproni rajziskola története 42—43. l.

lett tudniok magyarul,[3]) az idők folyamán mégis a magyar nyelv háttérbe került. A városi tanács törekvéseit tükrözi Lakner István dunaszerdahelyi tanítónak Vághy Ferenc polgármesterhez, a Magyar Tudós Társaság tagjához intézett levele, amely a magyar nyelvnek elemi iskolába való bevezetését szorgalmazza.[4])

„Édes nemzetünk jelenleg főleg abban foglalkozik, miképpen honunk legnagyobb kincse, a magyar nyelv terjedjen; minek következtében a' mint tapasztalom több Városok is úgy rendelkeznek, hogy kebelükben lévő német, vagy más ajkú polgárok, 's lakosoknak növendék gyermekei némely érzelmes magyaroktatók által a virágzó édes anyanyelvünkre taníttassanak, hogy ez általis a' különböző ajkú népek egy szív, 's lélekre vezettessenek — s im! én erre nemes Sopron Városának szivessen ajánlkozom. Már: Sopron Vármegyei lévén magamis, igen szeretnék ezen megyének fő Városában e' részben kitünni, 's ott a' hazának szolgálni márcsak ezen latin fejezetnél fogván: Memoria patriae dulcis."

Lakner István megérdemelte volna, hogy képességeit Sopronban fejthesse ki. Tervének végrehajtására és a magyar nyelv bevezetésére az elemi iskolában csak évek múlva került sor. *Dr. Verbényi László.*

Az első magyar nyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben.

Az 1829-ben alakult és újabban Liszt Ferenc nevét viselő Zeneegyesületünk sem vonhatta ki magát az 1830-as és 40-es évek erősen magyarosodó áramlatai alól. A baj az volt, hogy csak kevés magyar műdal állt még rendelkezésre és az idegen daraboknak nem volt fordítása. Az első magyarnyelvű szereplés 1841 január 29.-én történt. Kár, hogy mivel színlap és tudósítás a kor különös szokása szerint nem mondja meg az előadó teljes nevét, az úttörőt személyesen nem ismerjük. De, hogy a dolgot nagy lelkesedés kísérte, bizonyítja a „Honművész" tudósítása:*)

P... irh Fánnynak nevezi meg az énekesnőt: „Nem találunk szavakat, hogy a t. k. a. ama szép figyelmét megháláljuk, miképp magyar dallal végzé be működését. E lelkes k. a. tehát az, akinek ajkairól *zengett először magyar szó* egyesületi termünkben. Buzditva azon forró szeretettől, amely keblében szüzi lánggal lobog édes hazája iránt, e dalt fordítva ugyan, de szép honi nyelvén hallatá velünk. Honunk nemtője kisérje őt minden léptén. Bár vissza nem ijesztve a mind inkább tünelgő előítéletektől, a hazának szentelné ritka hangját, szép talentumát." — A darab címe a „Lengyel őr" volt. A tudósítás nem említi, kinek a szerzeménye. *Cs. E.*

A burgenlandi német népi színjátékok kérdéséhez.

A burgenlandi német népi színjátékokról legutóbb egy vaskos könyv jelent meg.[1]) *Horak Károly* kufsteini tanárnak ez a könyve élénk tanubizonysága annak a széleskörű

[3]) Verbényi: i. m. 12. l., 22. jegyzet.

[4]) Fasc. IX. 365. a soproni levéltárban.

*) 1840. évf., 102. o.

[1]) Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. Wien und Leipzig (1940), 8°, 524 l.

érdeklődésnek, amellyel a német tudományosság — nem minden politikan célzat nélkül — Burgenland felé fordul. A „Volkstum im Südosten" c. nemzetpolitikai folyóirat kiadásában megjelent munka tízesztendős gyüjtőmunka eredménye s a szerző benne a szájhagyomány és régi kéziratok alapján Burgenland mosonmegyei és sopronmegyei részének 12 népi színjátékát adja közre. Burgenland e részének néprajzi anyaga a magyarországi kutatás előtt eddig sem volt ismeretlen. *Sztachovics Remig* pannonhalmi bencéstanár († 1884) és *Bünker Rajnárd* soproni tanító († 1914) gyüjtéseinek tekintélyes része azonban még nem látott napvilágot[2]) s így Horak természetesen nem is használhatta fel őket. De figyelembe vette az eddigi külföldi kiadványok anyagát s ezt saját értékes anyagával egészítette ki. Könyvének főérdeme azonban nem a szövegdiadásban, hanem a *dallamok* közlésében van. Könyve ezáltal válik komoly és kiaknázható néprajzi forrásmunkává. A szövegekhez fűzött megjegyzései, valamint a változatok közlése a mű használhatóságát nagyban emelik.

Sopron megyét Lajtaszentgyörgy, Pecsenyéd, Siklósd, Fraknónádasd és Sopronújlak népi színjátékai képviselik. Ezen kívül a szerző Bünker után újra közöl egy ismeretlen származású népi színjátékot (Türke und Husar), amely valószínűleg Sopron környékéről ered.

[2]) Karsai-Kurzweil, Géza: J. R. Bünker und die deutsche Volkskundeforschung. Südostdeutsche Forschungen II, (1937), 364. II.; Veszelka László: A Bünker-kéziratok sorsa. Soproni Szemle II, (1938), 167. l.

Horak könyvének előszavában és bevezetésében fejti ki munkájának célját és eredményét. Szerinte Burgenland népi színjátékai, amelyek szöveg, dallam és előadás tekintetében a belnémet népi színjátékokkal szoros rokonságban vannak, e határmenti földnek kimondottan német jellegét és német műveltségét bizonyítják. Igaz, Nyugatmagyarország újkori népiségtörténetéből könnyen adódnak azok az okok, amelyek a burgenlandi népi színjátékoknak a belnémet német játékokkal való rokonságát érthetővé teszik. Kétségtelen azonban, hogy minden határmenti területen, ahol két népiség, két műveltség érintkezik egymással, műveltségi kölcsönhatások elkerülhetetlenek. Nyugatmagyarország történetéből következik, hogy ez Burgenland területén sem lehetett másképp: Horak könyvének adatai a szerző akarata ellenére is ezt a természetes és okszerű feltevést igazolják.

Bár e kölcsönhatások teljes egészükben csak a néprajzi anyag teljes és rendszeres feltárása után ismerhetők majd fel, körvonaluk itt is, ott is már ma megrajzolható.

Horak természetesen egész Burgenlandot a valódi német népi és kultúrtalaj partjáról nézi s az egész határmenti területet ugyancsak egységes német népi és kultúrtalajnak fogja fel. E felfogás igazolására nem egyszer erőszakolt megállapításokat kell tennie. Így pl. nem értjük, miért akarja Klesch Dániel soproni konrektor († 1697) egyik bibliai iskoladrámáját (Von dem reichen Manne und Lazaro) mindenáron a gazdag fösvényről szóló burgenlandi (mosonmegyei) népi színjátékokkal (Rajka, Valla) összefüggésbe hozni, amikor

itt nyilván egy nagyon elterjedt bibliai motívumról van szó. Mindenesetre a szerző lelkiismeretességét bizonyítja, hogy maga is érzi szemléletének gyöngéit. A lajtaszentgyörgyi karácsonyi játéknál pl. ezt jegyzi meg: „Ganz aus dem Rahmen fällt das Christ-Geburt-Spiel aus St. Georgen. Es fällt als Stubenspiel im Verbreitungsgebiet der Umzugsspiele sofort auf. Anderseits weicht es auch von den Heidebodensspielen stark ab. Als neues Element tritt hier die beleuchtete Krippe hinzu."[3]) Bünker fentemlített „Türke und Husar" c. játékáról *tárgya* alapján állapítja meg, hogy a lejegyzés helyén, Sopron környékén kellett keletkeznie, tehát a belnémet népi színjátékokkal nem függ össze. Vajjon jelentéktelen-e néprajzi szempontból, hogy a pomogyi (Moson m.) karácsonyi játékban Ernhuld, Herodes király kapitánya zsinóros magyar huszárruhában, csákóval és karddal, a pásztorok szőrével kifelé fordított subában, tarisznyával és magyar kalapban jelennek meg. A vallai (Moson m.) karácsonyi játékban Rufinus, a herold, ugyancsak huszárruhában, karddal és csákóval lép fel. A lajtaszentgyörgyi karácsonyi játékban a pásztorok bő gatyát hordanak, Herodes király pedig az Esterházyak kocsisának egyenruháját viseli. Mosonbánfalván az „Utolsó ítélet"-ről szóló játékban az egyik szereplő magyar csendőrkalpagban és karddal jelenik meg.[4])

és a 22., 53. lapokon levő rajzok.

Mindezek az adatok arra engednek következtetni, hogy e népi játékok gyökerénél magyar indítékokat is kell keresnünk. *Mollay Károly dr.*

[3]) I. m. 12. l.
[4]) I. m. 112., 197., 331., 428. ll.

Adatok a soproni műpártolás történetéhez.

1840-ben alakult meg Pesten a Műegylet és országos érdeklődést keltett. Nemcsak kiállítások rendezése szerepelt munkarendjén, hanem műlapok ajándékozása és képek sorsolása is. Sopronban is megvolt iránta az érdeklődés, az alakulás évében 23-an álltak a frissen kibontott lobogó alá. Ez a szám később erősen csökkent, 1843-ban p. o. csak hét tagja volt Sopronban a Műegyletnek,[1]) de míg fennallt, a húsz év leforgása alatt városunkban voltak tagjai és szerencsés nyertesek is akadtak köztük. — 1840-ben már Slachta Etelka megnyerte Swoboda Baromfiitató c. képét.[2]) 1858-ban az Ödenburger Intelligenz und Anzeigeblatt közleménye szerint a düsseldorfi Salentininek „A nagymama születésnapja" és a stuttgarti Rustige „Menekülés Magyarországon farkasok elől" című képei kerültek Sopronba a Műegylet nyereményeiképpen.[3]) Ugyanebben az évben nyerte Hauer Samu ügyvéd Barabás Henriettenek, a nagy arcképfestő leányának egy kedves csendéletét. A festmény a nyertes dédunokájának, Tompos Ernőnek birtokában van ma. Voltak tagjai a bécsi művészeti egyesületnek is a városban, de nyilván a pestiben többen, mert az említett ujság felveti a kérdést, nem lehetne-e a növekvő érdeklődésre való tekintettel az egész pesti tárlatot lehozni ide. De arra bizony néhány évtizedig várni kellett. — 1897-ig csak kirakatokban lehetett képeket közszemlére kitenni. Főleg a mai Nagy Magda könyvkereske-

[1]) Honderü. 1843. II. kötet, 18. sz.
[2]) Honművész. 1840. 509. sz.
[3]) Május 10.-i szám.

dés elődjénél, Seyring és Hennicke kirakata volt ilyen kiállító helyiség. 1858-ban ott állította ki Steinacker is első pasztelljét[4]) és ott voltak láthatók a két fővárosi művészeti egyesület nyereményei is. Ezek hatása alatt a soproni ujság sem maradhatott el és előfizetőinek szintén műlappal kedveskedett. Persze akkor sem müintézet, sem megfelelő grafikus nem lévén Sopronban, a bécsi Zamarsky, Dittmarsch és Co. intézetnél rendelt meg egy műlapot e cimmel: A vak hegedüs és kis unokája. Valószínüleg nem volt valami értékes darab, de a soproni müpártolás multjára nézve érdekes volna ismerni mind ezt, mind a Müegylet nyereményeit.

Csatkai Endre dr.

Egy zenei csodagyermek az 1840-es években

A Liszt Ferenc Zeneegyesület alapításának első 10—15 évében nagy teret nyitott a mükedvelőknek, csak néha tarkítja műsorát egy-egy igazi művész. A „Honművész" című folyóiratban rendkívüli szigorú bírálójuk akadt bizonyos Kiesi Gyulában, ez azonban költött név. A ritka dícséretet valószínüleg igazi tehetségek számára tartotta fenn és ezért érdeklődéssel olvassuk *Kern Jankáról* irt sorait, amelyek a Zeneegyesület 1840 karácsony első napján tartott hangversenyéről szólnak. Kern Janka Chopin-változatokat adott elő zenekar kíséretében. A bírálat így szól:

„A kis Kern Janka taval óta ismét tanult. Ennyi correctség, gyakorlottság, s csinos előadásmód valóban nagyon ritka ily gyermeknél. De mivel még igen kevés erő van az apró ujjacskákban, tán nem kellett volna az illy hosszas darabot választania, mint Chopin szerzeménye."

A kislány azonban mint zeneszerző is szerepel e műsoron két polkával, maga is adta őket elő. Erről így ir a Honművész: „A polkák igen csinosak s a kis introductiok éppen olly kellemesek, mint fényesek. Csak előre, előre, sarjadó talentum! Hiszen legnagyobb művészünk, fényünk, büszkeségünk, — Lisztünk is igy kezdé."

Április 7.-én *Zöhrer Ludovika*, a természet szeszélyéből tenorhanggal megáldott énekesnő mutatkozott be Sopronban, a Zeneegyesület helyiségében, tehát a bencésgimnázium dísztermében adott hangversenyt. Kern Janka, akit a Honművész „lángeszü"-nek nevez immár, egy Czerny-változatot adott elő hármas kíséretében és maga pedig kísérte az énekesnő egyik számát, az utóbbit Kiesi szerint nem épen valami jól.[1])

De úgylátszik, a kis leány valóban felülemelkedett a mükedvelők átlagánál, mert fővárosi közönség elé is mert lépni és úgylátszik sikerrel. A Regélő című lap 1843-ban jelenti, hogy a Nemzeti Színházban március 29.-én „A hűség próbája" és „Szerettetni vagy meghalni" című darabok között történt a bemutatkozás:[2]) „Előadás közben Kern Johanna k. a., soproni mükedvelő hallatá magát zongorán. A fiatal művésznő már Bécsben is szép sikerrel müködött s a mi közönségünk is tetszéssel fogadá öt." *Cs. E.*

[4]) Intelligenz u. Anzeige-Blatt 34. szám.

[1]) Honművész. 1840. évf., 102. és 320. o.

[2]) Regélő. 1843. 857. o.

Családi feljegyzések és a várostörténet.

Áldott emlékű Lewinszky Anna adományozása folytán került tulajdonomba egy kisalakú, kézzel írott könyvecske, amely bőrkötésben 33 eredeti és 8 pótlóan beleerősített lapból áll. Az első bejegyzéseket 1785-ben valamelyik ős kezdette meg, folytatta a nagyapa, majd az apa. Az évek során aztán elfogytak a lapok, pótlásra volt szükség, de az új lapok már színben és nagyságban egyaránt eltértek.

A Lewinszky-család mintegy két évszázaddal ezelőtt kerülhetett Sopronba. Azóta főként iparosokat és kereskedőket adott a városnak. Utolsó, egyben kiemelkedő alakja Lewinszky Anna, ismertebb nevén „Anna néni", akinek gyakorlati pedagógiai működésével és a magyar nyelvnek a kisdedóvóban való terjesztésével eddig nem méltatott érdemei vannak Sopron művelődéstörténetében. A feljegyzést végzőknek és a történettudománynak tartozunk azzal, hogy a könyvecskét kiemeljük a feledés homályából, hisz adatai Sopronra nézve a forrás jellegével bírnak. Ma már világosan látjuk, hogy a nemzeti történelemnek szerves tartozéka a családtörténet. Ilyen szempontból feljegyzések fokozottabb figyelmet érdemelnek, hisz a városi élet jelentékeny részben családok életéből tevődik össze. A családi feljegyzésekben tehát a városi élet alkotó sejtjeinek szemléletében tükröződik.

Az a kérdés most már, mire terjeszkednek ki az ilyenféle feljegyzések. A dolog természeténél fogva mindarra, ami a család sorsával közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban van. A könyvecske jelentékeny részét a család öröm- és gyászünnepei, születések és halálesetek töltik ki, hisz ezeknek egymáshoz való viszonyától függ a család jövője. Különösnek tűnik fel, hogy a nagy gyermekáldás ellenére oly gyorsan kihalt a Lewinszky-család. A másik fenntartó erő a család sorsának alakulásában a birtok. Pontosan beszámol a könyvecske az időnkinti vagyongyarapodásról és ezeknek a feljegyzéseknek már gazdaságtörténeti jelentősége van. Szükségletek, cikkek árai, a vagyonért folytatott küzdelem tárulnak ki előttünk; itt kapcsolódik egybe a családok élete és adja a nagyobb közösséget. Belekerül azonkívül a családi könyvbe mindaz, ami megbolygatja a család vagyoni egyensúlyát: csapások, különös jelenségek, éghajlati rendellenességek. Így elmondja nekünk a könyv, hogy 1808-ban 486 ház égett le a városban, 1809. május 4-én a franciák nyomultak be Sopronba és nekik a polgárság magas váltságdíjat fizetett.

A Lewinszky-családra vonatkozó feljegyzések szükszavúak, de mégis becsesek. A várostörténet számára források, így bírálatra szolgálnak. Nagyon kívánatos lenne, hogy hasonló könyvecskék nagyobb számban felszínre kerüljenek és ismertté váljanak. Adataik csak kis mértékben tartoznak a közösségre, de belőlük sok érdekes magyarázatot kaphatunk s ezért kiegészítik, érthetőbbé teszik a városok multjának meglehetős hézagait.

Dr. Verbényi László.

Könyvismertetés.

Fitz József: *Gutenberg.* Budapest, 1940. Hungária-nyomda.

Ha meg akarnánk állapítani, kik voltak azok a feltalálók, akik találmányukkal a legnagyobb hálára kötelezték az egyetemes emberiséget, kétségtelenül az elsők közt kellene említenünk Gutenberg Jánost, a könyvnyomtatás feltalálóját. Mert gondoljuk meg, mit köszön a tudomány és irodalom fejlődése, gazdasági, politikai, társadalmi, sőt általában egész szellemi életünk ennek a találmánynak, amely a nyomtatott betű segítségével tömegesen ontja a szellem termékeit szegénynek, gazdagnak, műveltnek, műveletlennek, itthon és a földkerekség minden zugában. Méltó hát, hogy mindazok, akik a könyvnyomtatás áldásának köszönhetik szellemi gazdagodásukat, a könyvnyomtatás feltalálásának ötszázadik évfordulóján kegyelettel áldozzanak Gutenberg emlékének.

Ez a kegyeletes kötelesség hozta létre Fitz Józsefnek tudományos gonddal s a Gutenbergre vonatkozó kutatások legújabb eredményeinek felhasználásával készült, választékos külsőben megjelent könyvét. Bevezetésül ismerteti a könyvnyomtatás előtti korban kézírásos másolással előállított könyv történetét, majd rátér azoknak a történeti bizonyítékoknak a felsorolására, amelyek kétségtelenné teszik, hogy Gutenberg Gensfleisch János mainzi polgár volt az első könyvnyomdász. Mert még ezt is bizonyítani kell, hiszen a hálátlan utókor először megfeledkezett a feltalálóról, majd a 19. századbeli hiperkritika el akarta vitatni tőle a feltalálás érdemét. A szerző a rendelkezésre álló adatok alapján megírja Gutenberg életrajzát, részletesen ismerteti a könyvnyomtatásban kifejtett tevékenységét s szakszerű magyarázatokkal világítja meg az első nyomdász műhelybeli munkáját. Nemcsak felsorolja és ismerteti, hanem kitűnő műnyomatokban részben be is mutatja a legrégibb nyomdának ma is ismert termékeit, a kis iskolai latin nyelvtant, az ú. n. Donatust, a Sibyllenbuch néven ismert verses jóskönyvet, a verses naptárt, az ú. n. Türkenkalendert, Gutenberg nyomdájának jelentőségre és terjedelemre is legfontosabb kiadványát, a latinnyelvű bibliát, végül a búcsúleveleket és a Catholiconnak nevezett lexikont. Feltárja előttünk Gutenbergnek nemcsak műhelybeli alkotó és úttörő munkáját, hanem üzleti tevékenységét, mainzi és strassburgi működését, pöreit, gondjait és bajait. A Gutenbergre vonatkozó kutatásnak minden jelentős adatát és eredményét felsorakoztatja művében s ezzel világos képet nyujt a Gutenberg-kérdés mai tudományos állásáról.

Az értékes mű a tartalomhoz és az ünnepi alkalomhoz méltó köntösben jelent meg, ezért is nyerte a Magyar Bibliophil Társaság könyvversenyén „az 1940. év legszebb könyve" címet. Nemcsak tartalma, hanem papíranyaga, betűi és műnyomatai is méltó formában fejezik ki a magyar nyomdászok és könyvbarátok hálaját a halhatatlan emlékű Mester iránt. *rj.*

Ollram Ferenc: *Csorna település- és gazdaságföldrajza.* Geographica Pannonica XLII. Győr, 1941, 8-r., 41 l.,

2 térképpel. Győregyházmegyei Alap nyomdája.

Örvendetes jelenség, hogy fiatalságunk mind gyakrabban foglalkozik a legutóbbi időben olyan tudományos kutatásokkal, amelyek újabb és újabb értékeket tárnak fel szűkebb hazánk talajából. Szerző megyénk egyik legjelentősebb helyének, Csorna mezővárosnak település- és gazdaságföldrajzát rajzolja meg munkájában. A bevezetésben szól Csorna gazdasági jelentőségéről és a Csorna név eredetéről, majd Csorna földjét, multját és fejlődését ismerteti, különösen a földrajzi energiák szerepét ebben a fejlődésben. Az utcahálózat kialakulásának és a település alaktanának tárgyalása után a népi összetételét és gazdaságföldrajzát adja, táblázatok közlése révén pedig megismerjük a csornai birtokmegoszlást. Befejezésül közli Csorna dülőit. Szerző abban a szűk keretben, amely tanulmányának közlésére rendelkezésre állott, alapos felkészültséggel foglalkozik mindazoknak a tényezőknek tudományos feldolgozásával, amelyek egy település kialakulását döntően befolyásolják. Megállapíthatjuk, hogy megyénk irodalma ezzel egy értékes munkával gyarapodott. A mű ára 1·50 P. *ry.*

Horak, Karl: *Burgenländische Volksschauspiele.* Wien u. Leipzig (1940), 8°, 524 l.

Horak Károly 12, a változatokkal együtt 15 burgenlandi népi színjátékot ad közre. E játékok nagyrésze Burgenlandnak sopronmegyei részéből való. A szerző bevezetésében foglalja össze a kutatás eddigi eredményeit s a szövegekhez, dallamokhoz fűzött megjegyzéseiben világítja meg az egyes játékokat. Több rajz, egy térkép és hét fénykép egészíti ki a szöveget. A munkára a Soproni Szemle jelen számában egy kisebb közlemény keretében részletesebben térünk ki.

Mollay Károly dr.

Sopron bibliografiája.*)

Bán János: 100 évvel ezelőtt született pódafai Póda Endre városplébános. (S. H., 1940 dec. 13.)

— Pódafai Póda Endre. (1840—1902.) (Soproni Katolikus Élet, II. évf., 7. sz. 1940 dec.)

Banner János: Badeni edények a vasmegyei gyüjteményekben. (Dunántúli Szemle, 1940. 7—8. sz., 70. o. petőházi, 385. o. nagycenki leletekről.)

Berecz Dezső dr.: A Frankenburg Irodalmi Kör működése 1939—40-ben. (Sopr. Szle, IV. évf., 6. sz., 372.)

— Őszi napsütés 1881-ben. (S. H., 1940 dec. 25.)

Brodszky Ferenc: A Veszprémmegyei Zenetársaság. 1823—1833. (Dunántúli Szemle, 1940. 7—8. sz. — A Sopronban is működött Sebestyén Gáborról szól. Soproni zenekedvelőket említ 406. és 414.)

Csatkai Endre dr.: Hét esztendő Sopron multjából 1800—1807. (Új Sopronvármegye, 1940 aug. 18., 20., 25.; szept. 1., 15.)

*) 1940 aug. 15—1941 febr. 1.

— Világjáró soproniak Mária Terézia korában. (Ifjúság és Élet, 1940. 19. sz.)
— A nagylozsi báró Solymossy-kastély. (Soproni Szle, 1940. aug. 15.)
— Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa. (Soproni Szemle, 1940. aug. 15.)
— A soproni Heckenastok. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 22.)
— Seemann Kálmánné, az országos nevű festőművésznő meghalt. Nekrológ. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 28.)
— Érdekes házak a Kis-Várkerületen. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 29., okt. 6., 27., nov. 10.)
— Győri művészek és iparművészek alkotásai Sopron megyében. (Győri Szemle, XI. évf., 3. sz., 171. l., 1940. szept. 15.)
— Steinacker Károly soproni biedermayerkori festő. (Új Sopronvármegye, 1940. okt. 13., 20.)
— Régi soproni éremgyüjtők és leletek. (Numizmatikai Közl., 38/39. évf.)
— Goldmark Károly Sopronban. (Új Sv., 1940. jan. 6.)
— Az egykori Arany Réce. (Új Sv., 1940. febr. 4.)
— Aprótörténetek papírszeletkéken. (Új Sv., 1940. jan. 14.)
— Liszt Ferenc végzetes díszkardja. (Új Sv., 1940. febr. 2.)
— Százötven éves dörgedelmek a kávé ellen. (Új Sv., 1940. febr. 11.)
— Száz évvel ezelőtt Liszt Ferenc hangversenyzett Sopronban. (Új Sv., 1940. febr. 18.)
— A régi Ikvahíd. (Új Sv., 1940. márc. 30.)
— Amikor Sopronban egy finn hercegből Árpád-házi királyt csináltak. (Új Sv., 1940. márc. 10.)
— Mikes Kelemen törökországi leveleit először soproni kiadó nyomatta ki. (Új Sv., 1940. okt. 30.)
— Sopron művészeti élete 1939. szept. — 1940. szept. (Sopr. Szle, IV., 1940. évf., 6. sz.)
— Sopronmegyei kastélyok. Bük: Felsőbüki Nagy Pál kúriája; Pinnye: Simon-kúria; Csáfordjánosfa: Simon-kastély; Mesterháza: Jekelfalussy-kúria. (Sopr. Szle, 1940. évf., 6. sz.)
— Batthyány Lajos miniszterelnök Sopronban. (Sopr. Szle, 1940. évf., 6. sz., 382. l.)
— Artner Teréz, Weigl József, Beethoven. (Sopr. Szle, 1940. évf., 6. sz., 38z. l.)
— Színházi meghívó 1819-ből. (Sopr. Szle, 1940. évf., 6. sz., 384. l.)
— Régi soproni vaskereskedők. (Új Sopronvármegye, 1940. dec. 1.)
— A Bach-korszak soproni magyarjai az ítélőszék előtt. (Új Sv., 1940. dec. 14.)
— A csornai premontrei prépostság soproni háza. (Új Sv., 1940. dec. 22.)
— A soproni bor évszázados harca a sör ellen. (Új Sv., 1940. dec. 25.)
— A bor harca a pálinka ellen. (Új Sv., 1941. jan. 5.)
— Régi malmok és az első soproni gőzmalom. (Új Sv., 1941. jan. 12.)
— Az első soproni iparkiállítás (1847). (Új Sv., 1941. jan. 18., 25., febr. 1.)

Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák. (Sopr. Szle, IV. évf. 1940., 4—5. sz., 253. l.)
— Néhány régi városházi emlékünkről. (Sopr. Szle, IV. évf., 6. sz., 370. l.)
Döbrösy László dr.: A Soproni Kaszinó Egyesület történetéből. (Új Sv. és Soproni Hírlap, 1940. dec. 24., 25.)
— Aus der Geschichte des Soproner Kasinovereines. (Oedenburger Zeitung, 1940. dec. 24.)
Fekete Kálmán: Bekapcsolható-e Sopron vidéke hajózható csatornával a Duna nemzetközi víziúthálózatába? (Új Sv., 1940. jan. 5.)
Győrfi János dr.: Sopron és környékének rovarfaunája. (Sopr. Szle, IV. évf., 1940., 6. sz., 314. l.)
Heimler H.: Begebenheiten aus der Toleranzzeit in der evangelischen Gemeinde zu Oedenburg. (Wehr u. Waffe, 1941. febr. 2.)
Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. (Wien-Leipzig, 1940, 8°, 524. l.
Kakas József dr.: A csapadékviszonyok Magyarországon 1940. nyarán. (Az Időjárás, 44. évf., 1940, 198—206. l. Megemlékezik a soproni Rákpatak áradásáról és Lenky Magda két felvételét közli.)
K. J.: Előkelő arcok. (Lackner Kristóf arcképével.) (Új Idők, 47. évf., 1940, 284. l.)
Lám, Friedrich: Lorenz Landgraf. (Oedenburger Zeitung, 1940. aug. 21.)
Massalszky M. herceg: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? (Sopr. Szle, 1940. aug. 15.)
Nagy Béla dr.: A Nagy-család (Felsőbüki). (Új Sv., 1941. jan. 12.)
Németh Sámuel: Mértékletességi egyesület Sopronban, 1619. (Sopr. Szle, IV. évf., 4—5. sz., 1940. aug. 15.)
Neubauer, Johann: Zur Turmweihe in Balf-Wolfs. Zum 29. September 1940. (Oedenburger Zeitung, 1940. szept. 28.)
Nienholdt, Dr. E.: Die Esterházy als Bauherrn im Burgenland. (Geistige Arbeit, 1940, május 20., 7. évf., 10. sz.)
Allram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. (Geographia Pannonica XLII. Győr, 1941. 8°, 40 l., 2 tkp.)
Réthly Antal dr.: Sopron éghajlatának jellemző adatai 1711-től napjainkig. Soproni Hírlap, 27. évf., 194. sz., 1940. aug. 28.)
Sandy Dezső: Az európai hírű, kitűnő soproni bor nagy szerepet játszott a civakodó fejedelmek kibékítésénél, sőt a királyné gyógyszerként használta a spanyol bor helyett a soproni nektárt. (SH., 1940. okt. 27.)
Soproni Elek dr.: A kultursarok gondjai Sopron vármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása (8°, 277 l., 23 tkp. Magyar Társaság Könyvei. Budapest, 1940.)
Storno Ferenc: Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről. (Sopr. Szle, IV. évf., 1940, 6. sz., 358. l.)
Storno M.: A soproni kulcsleletek változásai. (Sopr. Szle, IV. évf., 4—5. sz., 1940. aug. 15.)
Szalay László: A szentmiklósi káplán négy szürkéje. (SH., 1940. dec. 25.)
Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. (Budapest. Magyar városok monográfiája, 1937.)

Thier, Ladislaus: Zum Entwurf der Statutenabänderung des Soproner Musikvereines im Jahre 1832. ((Oedenburger Zeitung, 1940. aug. 17.)

— Beiträge zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. (8°, 11 l. Sopron, 1940.)

Thirring Gusztáv dr.: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. (Sopr. Szle, IV. évf., 1940, 6. sz., 293. l.)

— A Széchenyi-család soproni házairól. (Sopr. Szle, IV. évf., 1940, 6. sz., 383. l.)

— Soproni ügyvédek száz évvel ezelőtt. (SH., 1940. dec. 25.)

Udvardi Lakos János: Képek a Soproni Kereskedelmi Testület 17. századbeli életéből. (SH., 1940. dec. 7.)

— Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához. (Soproni Szle, 1940. évf., 4—5. sz., 239. l.)

— Adatok a Sopron Kereskedelmi Testület multjához. (Soproni Szle, 1940. évf., 6. sz., 332. l.)

— Sopron kereskedőinek örömünnepe. (Nemzeti Figyelő, 14. évf. 46. sz., 1940. nov. 17.)

Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. (Soproni Szemle, IV. évf., 4—5. sz., 1940. aug. 15.)

*

Thirring Gyula. Nekrológ. (SH. 1940. okt. 13.; Oedb. Ztg., 1940. okt. 12., 14.)

A soproni Thirring-családok nesztora Bécsben meghalt. (Új Sv. 1940. okt. 11.)

Thirring Gyula tanár †. (Sopr. Szle, 1940. évf., 6. sz. 386. l.)

Jelentés a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940. évi soproni nyári tanfolyamának (nyári egyetem) IV. évéről. (Különnyomat az 1939/40. évi évkönyvéből. Budapest, 1941. 8°, 30 l.)

Das Klima Soprons. (Réthly Antal dr. előadása.) (Oedb. Ztg., 1940. aug. 27.)

Horthy-serlegavatás a nyugati végeken (Sopronban). (Nemzeti Figyelő, 14. évf., 50. sz., 1940. dec. 15.)

Aus der Geschichte des Soproner Druckereigewerbes. (Zum Gutenberg-Fest der hiesigen Typographen.) (Oedenburger Zeitung, 1940. dec. 21.)

Jelentés a tüzoltóság 1939. évi működéséről és a város tüzrendészeti állapotáról. (Sopron, 1940.)

Kőrösszeghi és adorjáni Csáky István gróf. Nekrológ. (Soproni Hírlap, 1941. jan. 28.)

Gróf Csáky István. (Új Sopronvármegye, 1941. jan. 28.)

Außenminister Graf Stefan Csáky, der Abgeordnete der Stadt Sopron †. Nekrológ. (Oedenburger Zeitung, 1941. jan. 27.)

Komitatsobernotär Géza v. Pottyondy †. Nekrológ. (Oedb. Ztg., 1941. jan. 27.)

Csáfordi és potyondi Pottyondy Géza. Nekrológ. (Soproni Hírlap, 1941. jan. 28; Új Sopronvármegye, 1941. jan. 28.)

A Rákpatak áradása 1940. július 17-én, Lenky Magda felvételével. (Természettudományi Köz., 72. köt., 1940. szept., 344. l.)

Szerkesztésért és kiadásért felel: Dr. Heimler Károly, Sopron.
Nyomtatta: Röttig-Romwalter Nyomda-Részvénytársaság, Sopron.

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapittatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágositást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 — Sürgönycim: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapittatott 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágositással szolgál.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekbe

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

EGYÜNK

Stauffer

SAJTOT — VAJAT

IZÜK ÉS TÁPÉRTÉKÜK FELÜLMULHATATLAN

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

RÖTTIG-ROMWALTER

NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN

SOPRON, DEÁKTÉR 56

TÁVBESZÉLŐ: 19

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM
80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

A 110 éves „GENERALI"

TRIESTI ÁLTALÁNOS BIZTOSITÓ TARSULAT

soproni főügynöksége

A SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

helyiségében **Várkerület 44. sz.** alatt működik.

A főügynökség vezetője

ZEITLER LAJOS úr,

aki a főügynökség egész szervezetével együtt készséggel áll a t. Ügyfelek rendelkezésére.

Sopron elitközönségének találkozó helye az

ITALIA-KÁVÉZÓ

Erzsébet-utca—Deáktér-sarok

Távbeszélő: 5-23.

Sopron Műemlékei

ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapiron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőrkötésű mű ára 20·— pengő

Kedvező fizetési feltételek.

Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek.
Sopron minden barátja megveszi e könyvet!

Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!
Telefon 424

LÖVÉR-
SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő:
Horváth Imre
Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm
a családi sör!

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

		Ára:
1.	*Becht Rezső:* Az én városom	20 f
2.	*Thirring Gusztáv dr.:* Az első soproni népszámlálás	30 f
3.	*Varga Lajos dr.* és *Mika Ferenc dr.:* A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4.	*Lauringer Ernő:* A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
6.	*Payr Sándor:* Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
9.	*Romwalter Alfréd dr.:* Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10.	*Csipkés Kálmán:* Soproni órakiállítás	50 f
12.	*Thirring Gusztáv dr.:* Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13.	*Breuer György:* A sopronmegyei madárvárták	30 f
14.	*Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:* Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15.	*Soós Imre:* Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16.	*Storno Miksa:* Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tél	30 f
19.	*Zügn Nándor:* Soproni erdészeti régiségek	30 f
20.	*Kolb Jenő:* Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21.	*Leitner József:* Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23.	*Csipkés Kálmán:* Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24.	*Dr. Wiczián Dezső:* Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26.	*Kapuy Vitál:* Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
29.	*Főző Géza:* Soproni gesztenyések	20 f
30.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Nyár	30 f
31.	*Thirring Gusztáv:* Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32.	*ifj. Csemegi József:* Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33.	*Veszelka László dr.:* A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34.	*Stornó Miksa:* Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35.	*Csipkés Kálmán:* Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36.	*Weinberger G. A.:* Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37.	*Csatkai E. dr.:* A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f
39.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Ősz	30 f
41.	*Németh Sámuel:* A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42.	*Verbényi László dr.:* A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43.	*Énekes Kálmán:* A sopronhorpácsi kastély	80 f
44.	*Kokas Kálmán:* A szanyi népviselet	80 f
45.	*Varga Lajos dr.:* Nagyméretű darázsfészek a soproni Felsőlövérekből	30 f
48.	*Vitéz Lenky Jenő:* Király József Pál	40 f
49.	*Levárdy Rezső:* id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50.	*Romwalter Alfréd dr.:* A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51.	*Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52.	*Csatkai Endre dr.:* A zsirai (gyülevizi) kastély	1·— P
53.	*Sandy Dezső:* Csornai népviselet	80 f
54.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegközti képpel	2·20 P
55.	*Ruhmann Jenő dr.:* Torkos László. (1839—1939.)	30 f

Ára:

56. *Vitéz Házi Jenő dr.:* A soproni plébániai iskola . . . . . 50 f
57. *Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.) . . . . . 50 f
58. *Varga Lajos dr.:* Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról . 50 f
59. *tóth-lipcsei Fabricius Endre:* Sopron és a Napoleon-i háborúk . 50 f
61. *Csatkai Endre dr.:* A simasági kastély . . . . . 50 f
62. *Neubauer Elemér:* Ágfalvi népviselet . . . . . 50 f
63. *Csatkai Endre dr.:* Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata . . . . . 30 f
64. *Becht Rezső:* Város és erdő . . . . . 30 f
65. *Dr. Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története 50 f
66. *Bergmann Pál:* Sopron városfejlesztési terve . . . . . 100 f
67. *Dr. Mollay Károly:* Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései . . . . . 30 f
68. *Csipkés Kálmán:* Régi soproni cégérek . . . . . 50 f
69. A fertőrákosi püspöki kastély . . . . . 50 f
70. *Östör József:* Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. Állitólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben . . . . . 50 f
71. *Thirring Gusztáv:* A Széchenyi-család soproni házai . . . . 50 f
72. *Lauringer Ernő:* Széchenyi István gróf az érmészetben . . . 50 f
73. *Thier László:* Széchenyi-emlékek . . . . . 50 f
74. *Csatkai E.:* Széchenyi-műemlékek Nagycenken . . . . . 50 f
75 *Berecz Dezső:* Moller Ede 1853—1882 . . . . . 50 f
76. *Radó István:* A soproni Széchenyi-könyvtár . . . . . 30 f
77. *Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz* . . . . . 100 f
78. *Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.) . . . . . 50 f
79. *Schindler A. dr.:* Városszéli telepítés . . . . . 50 f
80. *Storno M.:* Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel . . 100 f
81. *Csatkai E.:* A dénesfai gróf Czíráky-kastély . . . . . 50 f
82. *Thirring Gusztávné Waisbecker Irén:* Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront . . . . . 50 f
83. *Benkő László dr.:* A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégibb magyar önképzőkör . . . . . 30 f
84. *Bergmann Pál:* Sopron városrendezésének kérdései . . . . 80 f
85. *Hárs György:* Csákányütés a belvárosban . . . . . 50 f
87. *Kotsis Tivadar:* Barlangok a tömalmi erdőben . . . . . 30 f
88. *Csipkés Kálmán:* Régi bábsütő emlékeink . . . . . 50 f
89. *Csatkai Endre dr.:* A röjtöki kastély . . . . . 100 f
90. *Soproni krónikák:* I. Petz Dániel és fia krónikája . . . . . 200 f
91. *Massalsky Miklós herceg:* Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? . . . . . 1·— P
92. *Vajk Artúr:* A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna . . . . . 1·20 P
93. *Csatkai Endre dr.:* A nagylozsi báró Solymossy-kastély . . . 1·20 P
94. *Németh Sámuel:* Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619 . . 80 f
95. *Storno Miksa:* A soproni kulcsleletek alaki változásai . . . 1·20 P
96. *Csipkés Kálmán:* Vitnyédi fejfák . . . . . 1·— P
97. *Thirring Gusztáv dr.:* Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez . . . . . 1·— P
98. *Storno Ferenc:* Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről . 1·20 P
99. *Udvardi Lakos János:* Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához . . . . . 1·— P
100. *Csatkai Endre dr.:* Sopronmegyei kastélyok . . . . . 1·20 P
101. *Győrfi János dr.:* Sopron és környékének rovarfaunája . . . 1·— P

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER

KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

—

HAUPTSCHRIFTLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

—

V. Jahrgang 1941. — Folge 1.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Reményi, Viktor: Die soziale Entwicklung von Brennberg 1
Csemegi, Joseph d. J.: Die Sct.-Johann-Kapelle in Sopron . . . 15
Hajós, Elemér: Weihnachts- und Neujahrsvolksbräuche in der Raabau 25
Verbényi, Dr. László: Spuren der körperschaftlichen Erziehung in Sopron vor den Handelslehrlingsschulen 32
Kárpáti, Dr. Zoltán: Die wichtigsten Heilpflanzen in der Umgebung von Sopron 38
Horváth Tibor: Die Horpácser Propstei 45
Thirring, Dr. Gustav: Soprons Bevölkerung im Jahre 1939 51
Kastelle im Soproner Komitat (Iván, Nagygeresd, Sajtoskál) . . . 53
Mitteilungen des städt. Museums 57
Kleine Mitteilungen 62
Buchbesprechung 68
Bibliographie von Sopron 69

Legközelebbi számunk 1941. május hó végén jelenik meg.

Az előfizetési díjat kérjük mielőbb beküldeni, befizetési lapot a mult számunkhoz mellékeltünk.

RÖTTIG-ROMWALTER
NYOMDA R.T., SOPRON

Soproni Szemle

V. ÉVFOLYAM
1941. MÁJUS 15
2. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPITŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, *dr. Berecz Dezső* kir. törvényszéki bíró, *dr. Csatkai Endre* műv. író, *dr. Gombocz Endre* egyet. tanár, a M. T Akadémia tagja (Budapest), *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, a M. T. Akadémia tagja, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, *dr. Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Németh Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, *dr. Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, *dr. Ruhmann Jenő* ev. líceumi (gimn.) igazgató, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *dr. Szenci Vilibáld* városi tanácsos, *dr. Thirring Lajos* min. titkár, egyetemi magántanár, *dr. Varga Lajos* egyet. ny. rk. tanár, a M. T. Akadémia tagja, *dr. Vendl Miklós* műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja.

Állandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, dr. Kárpáti Zoltán, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszelka) László.

—

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

—

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. **Egyes szám ára 1·80 P.**

Postatakarék csekkszámla: 43.705.

Tartalom:

Dr. Heimler Károly: Thirring Gusztáv és munkássága 74
Dr. Thirring Lajos: Sopron népessége 1941. január végén 89
Németh Sámuel: Egy soproni ábrándos történetíró: Borgátai Szabó József 95
Dr. Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. (A Haberleiter-család története.) I. rész 109
Dr. Géfin Gyula: Adalékok Sopron művészettörténetéhez 123
Storno Miksa: Soproni városrészletek 1852-ből 126
Csipkés Kálmán: A Városi Múzeum soproni borászati emlékei . . . 129
Kotsis Tivadar: Sopronkörnyéki barlangok. Bécsidombi barlang. . . 133
Nagyjaink. Deccard Kristóf János 136
Loew András 138
Loew (Loevius) Károly Frigyes 139
Sopronvármegyei kastélyok. A Virtsológi Rupprecht-kastély Sajtoskálon 141
Kisebb Közlemények 145
Könyvismertetés 148

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

Megjelenik: február, május, augusztus és november hóban.
Előfizetési díj: Egy évre 6'— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc - utca 1. Kiadóhivatal: Várkerület 44. Távb.: 836, 379

V. ÉVFOLYAM. 1941 MÁJUS 15. 2. SZÁM.

THIRRING GUSZTÁV †
1861—1941

Thirring Gusztáv és munkássága.*)

Írta: **Dr. Heimler Károly.**

A magyar tudományos élet európai hírű, kimagasló alakja, városunk hűséges fia, lapunk lelkes barátja, *Thirring Gusztáv* 1941. évi március 31-én befejezte földi pályafutását.

Halálával egy kutatásban és alkotó munkában egyaránt fáradhatatlan élet zárult le, olyan élet, amely gazdag és nemes gyümölcsöt érlelt meg mind a tudományos világ, mind a mi szűkebb pátriánk számára.

Csodálatos egyéniségének méltatása ezért nem bálványtisztelet és merev tradíció, hanem eleven hódolat az ő sokoldalú, világviszonylatban is nagyraértékelt alkotó munkássága előtt.

Ritka munkabírása, áldozatos munkakészsége, tudása és ismeretei intuitív erővel párosulnak annak a nagy gondolatnak a szolgálatában, amelynek egész életét szentelte, amikor évtizedeken át hangyaszorgalommal hordja össze kutatásának szinte áttekinthetetlen temérdek anyagát, hogy örökségként hagyja az utókornak. Ezzel a munkával már életében olyan emléket állított magának, amely a legnagyobb viharral is dacolva, megőrzi nevének fennmaradását nemzedékeken át.

Thirring Gusztáv (Adolf) Sopronban született 1861. december 25-én.[1]) Régi soproni család sarja. A Thirring név 1623-ban tűnik fel először Sopronban, ekkor nyert polgárjogot egyik őse, aki abban az időben „Türinger" néven szerepel. Az az ős, akitől a nemzetség kimutathatóan származik, 1637-ben lett a város polgára. A Thirring nemzetség tagjai nevüket többféle változatban írták és írják. Ma kétféle írásmód (Thirring és Thiering) használatos. A különböző írásmódokat használó családok egészen a legújabb időig nem tudták maguk között a rokonságot kimutatni, azonban a levéltári és anyakönyvi kutatások eredményei azt bizonyítják, hogy valamennyi Thirring-család, bármiként is írja nevét, egy közös törzsből ered.[2])

Atyja, Thirring Lajos Sopronban (Várkerület 59. sz.) vaskereskedést folytatott.[3]) Anyja: Schwarz Lujza, az eperjesi hírneves ev. lelkész: dr. Schwarz János Mihály leánya. A házas-

*) Életrajzi adatközlések: Turistaság és Alpinizmus: 1920. 4., 1921. 10—11., 1922. 1—2, 1923. 9—12, 1931. 6., 1933. 9—12. sz. — Turisták Lapja: 1920. 3—4. sz., 1941. 4. sz. 75—76. l. — A Magyar Turista Szövetség hivat. ért.: 1941. IV. 15. (4. sz.) — Magyar Statisztikai Szemle, 1926. 6. sz. 401—402. l.

[1]) Színház-utca 19. sz. házban.

[2]) Thirring G.: A Soproni Thirring Nemzetség háromszázéves multja. Sopron, 1934. u. o. a Thirring vaskereskedés története.

[3]) A Thirring-család vaskereskedése (ma Várkerület 75. sz.) Sopron legrégibb üzleteinek egyike és keletkezése (1771) óta állandóan ugyanazon egy család kezén van.

ságból 7 gyermek született, de csak három fiút nevelhetett fel a korán özvegységre jutott anyja.

Szüleiről mindig a legnagyobb szeretettel emlékezik meg, úgyszintén mostohaatyjáról, Stadler Lajosról is. Két fivére is az átlagon messze felülemelkedve, hivatali pályájuk felfelé ívelése vagy tudományos munkásságuk folytán tűnnek ki. Bátyja: Thirring Lajos kúriai tanácselnök, mint a kodifikáló bizottság tagja, a magyar polgári törvénykönyv előkészítésében és a kereskedelmi törvény reformjában előkelő és tevékeny részt vett s ezzel a magyar törvényalkotásban elévülhetetlen érdemeket szerezve, a magyar jogtudomány egyik elsőrendű tekintélyévé és díszévé lett. Másik fivére: Thirring Béla soproni törvényszéki, majd később kúriai bíró volt és kiváló szaktudásával tűnt ki.

A népiskolából, amelynek tannyelve még akkor teljesen német volt, a soproni ősi evang. líceumba került, itt tanulta újra a kisgyermekkorában először elsajátított, de időközben teljesen elfelejtett magyar nyelvet. Egyik beszédében mondja errevonatkozólag: „Szüleim németajkú magyarok voltak és itt lett a német fiúból izzó magyar férfi, itt tanultam hazámat, vallásomat és a nemzeti gondolatot megbecsülni, mely hármas irányelv végig vezérelt életemben." Középiskolai tanuló korában már sokat foglalkozik földrajzi tanulmányokkal, de különösen Sopron multja érdekli. Errevonatkozóan sok anyagot gyüjtött össze, amelyet öregségében is féltő gonddal őrzött.

Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, egyetemi hallgató korában földrajzi tanulmányaival két díjat nyert. Itt 1884-ben bölcsészetdoktorátust, 1885-ben pedig tanári oklevelet szerzett. Az egyetem antropológiai tanszékén, mint tanársegéd működött 1884—1888.

1888 március 1-én a fővárosi statisztikai hivatal szolgálatába lépett, 1894-ben e hivatal aligazgatójává, 1906-ban pedig igazgatójává választották meg. Néhány évig egyben a fővárosi könyvtár igazgatója is volt.

Amikor Thirring Gusztáv 1906-ban a statisztikai hivatal élére került, a hivatalos statisztikai szolgálat még a kezdet nehézségeivel küzdött és nagy szükség volt arra a fáradhatatlan energiára, széleskörű tudományos felkészültségre, példás munkaszeretetre, amellyel a hivatal mintaszerű megszervezését és kiépítését végezte. Kiváló szakértelme párosulva az adatgyüjtési rendszerek megszervezésével és gondos alapossággal kiépített feldolgozási módszerek bevezetésével lehetővé tette, hogy az általa megindított Közlemények sorozatában a statisztikai adatoknak gazdag tára került nyilvánosságra. Fáradhatatlan munkássága, a szaktudomány iránt érzett olthatatlan szeretete eredményezte, hogy vezetése alatt Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala nemcsak a hazai tudományos körökben, hanem

nemzetközi viszonylatban is elsőrendű helyet vívott ki magának.[4])

A világháború idején nagy érdemeket szerzett az ezernél nagyobb létszámú liszt- és élelmezési hivatal mintaszerű megszervezésével és vezetésével, amely a székesfővárosi lakosság élelmezésének legfontosabb tényezőjévé vált. Itt a kommun alatt súlyos helyzetbe került, de ritka bátorsággal állta meg a helyét. Az akkori irányzatnak már az sem tetszett, hogy hivatalában menedéket talált például az erősebben keresztény irányzatú Folkusházy alpolgármester és mások. Lehetetlenné akarták tenni és a Markó-utcába vitetni azért, mert amikor azt a felszólítást intézték hozzá, hogy az egész igen ínséges élelmiszerfejkvóta kiszámítását a vörőskatonaság és vezetőség számára változtassa meg s így szabálytalan készletkiutalásra nyujtson módot, ezt lelkiimeretével és hatáskörével nem tartotta összeegyeztethetőnek; hivatali személyzetének hűsége, olasz részről történt közbenjárás és főleg munkaerejének pótolhatatlansága mentette meg.

1897-ben a budapesti egyetem bölcsészeti karán a demográfia magántanárává habilitáltatta magát. Az egyetemen 1909-ig hirdetett előadásokat; különösen szépszámú hallgatója az utolsó tanévekben volt, amikor a demográfiával együtt a politikai földrajzot is előadta. 1906-ban Ferenc József király az egyetemi rendkívüli tanári címmel tüntette ki. A II. o. polgári hadiérdemkereszt tulajdonosa. 1922-ben m. kir. kormányfőtanácsossá nevezték ki.

A Magyar Tudományos Akadémia 1902-ben levelezőtagjává, majd 1926-ban rendes tagjává választotta.

Amidőn 1926-ban 42 éves közszolgálat után nyugalomba vonult, az csupán a hivatalos adminisztráció munkáitól való függetlenítését jelentette, de nem a tudományos irodalmi munkatérről való visszavonulását. Munkaerejének és szellemi frisseségének birtokában azóta is fáradhatatlanul dolgozott és évről-évre értékesebbnél értékesebb művekkel és tanulmányokkal ajándékozta meg a szakirodalmat. Bár e sokoldalú munkásságot a tudós embereket jellemző szerénységgel végezte, fáradhatatlan tevékenységével és elhivatottságával mégis maradandó nevet szerzett nemcsak magának, hanem a magyarságnak s a magyar statisztikai tudománynak a külföldi szakkörök előtt is.

A tudományos munkásságban eltelt hosszú élet utolsó éveiben fellépő látási zavarok és nehézségek sem tudták megakadályozni abban, hogy értékes szakirodalmi tevékenységét tovább folytassa. Életének úgyszólván utolsó napjáig fáradhatat-

[4]) Illyefalvi I. Lajos.

lanul dolgozó nagy értéke maradt a magyar közéletnek és elsősorban a statisztikai tudománynak.[5])

*

Magánéletében és közéleti szereplésében egyaránt kiváló egyéniség. Nemeslelkű hitvesével, Waisbecker Irénnel, aki férjének tudományos munkásságában is hűséges segítőtársa, és mint szépirodalmi, esztétikai és néprajzi írónő ismert, ötven éven át a legboldogabb ideális házasságban élt. Ebből a házasságból négy élő gyermek származott: Gusztáv, székesfővárosi műszaki főtanácsos, a székesfővárosi útépítési alosztály vezetője, Emilia, aki szintén a főváros szolgálatában állott, egészségi okok miatt azonban e hivatalától megvált, Lajos, a m. kir. stat. hivatal osztályvezetője, egyetemi magántanár és László magánmérnök. Nem lehet említés nélkül hagyni azt a harmónikus együttélést, amely Thirring otthonát annyira meghitté és vonzóvá tette. Amikor néhány évvel ezelőtt Thirring szemevilága annyira meggyengült, hogy sem olvasni, sem írni képes már nem volt, munkájában a család minden egyes tagja szeretettel állt melléje és az ő irányításával végezték a könyvek sajtó alá rendezésének terhes munkáját. Erről a szeretetről megható módon ismételten hálával emlékezett meg barátai előtt, hangsúlyozva, hogy e támogatás nélkül tétlenségre volna kárhoztatva és életének sok munkája kárba veszett volna.

Hosszúra nyúlt élete — mint ő maga mondja — csendes munkában telt el, melyből teljesen hiányzik a közszereplés. A pártállás sohasem volt fontos számára, mert a párt elkülönülést, elzárkózást, szembenállást jelent, ő pedig mindig az ellentétek kiegyenlítésére, a lelkek megbékülésére törekedett.

Amikor most halála után a külföldi tudományos körök egyre többen emlékeznek meg Thirring világszerte elismert nagy szaktudásáról és munkásságáról, egyéniségében éppen az ő kedélyének melegét, őszinte, nyilt baráti hűségét, az ellentéteket kiegyenlítő szeretetreméltóságát emelik ki.

Akit Thirring megtisztelt barátságával, az kézszorításának erejéből érezhette nemesen érző szívének melegét és segítésre való készségét. Thirring nemcsak nagy tudós, hanem valóban művelt ember, abban a legtisztább értelemben, amely mindenkor feltételezi a szív nemességét is.

Nyelvtudása gyakori külföldi utazásai, tudományos felkészültsége mellett kiválóan alkalmassá tették arra, hogy a nemzetközi tudományos kongresszusokon méltóan képviselje a magyarságot. Irodalmi munkásságán kívül különösen ezen a téren nyilt alkalma arra, hogy a külföld előtt becsületet szerezzen a magyar névnek.

*

[5]) Illyefalvi I. L.: Emlékbeszéd.

Irodalmi téren már kora fiatalsága óta nagy tevékenységet fejtett ki. „Tempefői" jelzéssel több kisebb tanulmánya lát már akkor napvilágot.

Eleinte földrajzi munkákkal foglalkozik. Hunfalvy mellett kezdte meg a pályafutását és a tudományok terén a földrajz volt az első szerelme, hozzá hű maradt egész életén át. Bölcsészetdoktori értekezése szülővárosának, Sopronnak és környékének éghajlatával foglalkozott, tehát földrajzi és meteorológiai munka volt. Hunfalvy János „Egyetemes földrajz"-ának III. kötetét, írójának halála után befejezte és közzétette (1890).

A Pallas Nagy Lexikonában ő irta Magyarország földrajzát és statisztikáját több mint 7000 cikkben és mintegy 700 oldal terjedelemben. A Révai Nagy Lexikonában hasonlóképen több száz oldalon Magyarország földrajzát írta meg. A Magyar Földrajzi Társaság működésében tevékeny részt vett, melynek haláláig alelnöke és tiszteletbeli tagja volt, és melynek megbízásából magyarra fordította Hedin Svennek Ázsia sivatagjain keresztül (1901) és Ázsia szívében (két kötet, 1906) című könyveit; a Magyar László élete és tudományos működése c., fiatalon megkezdett munkáját élete alkonyán fejezte be, s e társaság támogatásával 1937-ben adta ki. Földrajzi vonatkozású dolgozatainak és munkáinak a száma egyébként is nagy; idetartoznak például Sopron és környékének hőmérsékleti viszonyai (1885); Beiträge zur Kenntniß des Klimas von China (1886); Vas- és Torontálmegye rövid földrajzi leírása (1886); A Fertő és vidéke (1886); A magyar Alpok vidéke (1905); Budapest — eine Donaustadt (1922); Afrika fali térképe (1890) c. és más, részben földrajzi és statisztikai vonatkozású munkák.

Mint világhírű statisztikus is időnként visszatért a földrajzhoz és élete utolsó éveiben is földrajzi tárgyú remekművel: Magyar László életrajzával ajándékozza meg a földrajzi irodalmat.[6])

*

Vérbeli statisztikus volt. Fáradhatatlan munkaképessége maradandó becsű tudományos művekkel gazdagította a statisztikai irodalmat. Statisztikai irodalmi tevékenységét is fiatalon kezdte meg és haláláig folytatta. Nagy gyakorlati értékű évkönyvek, népszerű zsebkönyvek, elméleti és módszerkérdéseket taglaló tanulmányok s mélyenszántó monográfiák hosszú sorából áll statisztikai munkássága. Az általa kezdeményezett és szakszerűen interpretált adatgyűjtések új irányokban bővítették a tudomány munkaterületét s nem egyszer a külföldön is mintául szolgáltak. Statisztikai működése tárgy szerint is igen vál-

[6]) Dr. Réthly Antal: Thirring G. ravatalánál. 1941.

tozatos; a népesség fejlődéséről, mozgalmairól, vándorlásairól és összetételeiről, kulturális helyzetéről, egészségügyi és szociális problémáiról, sőt gazdasági vonatkozású kérdésekről is — részben történeti vonatkozásban — hivatott tollal írt elmélyedő könyveket és értekezéseket. Több munkája — így a kivándorlásról, a születéscsökkenésről, a drágaságról, az építkezésekről, a lakásviszonyokról, az elővárosok képződéséről írt tanulmányok — nemzeti létkérdésekre, időszerű megoldandó problémákra világított rá.

Budapestre vonatkozó nagyobb munkái és tanulmányai:

„Budapest főváros demografiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben" c. akadémiai pályamunka (2 kötet, 1936/7) egyik legmélyebbre pillantó, legmódszeresebb műve, melyért az Akadémia Kőrösy József jutalmát kapta.

Budapest félszázados fejlődése 1873—1923 (1925) c. átfogó tartalmú, grafikonokkal szépen illusztrált művét az Akadémia Széchenyi díjával tüntette ki.

Budapest fővárosa az 1891. évben (2 köt. 1894/5).

Budapest fővárosa az 1901. évben (2 köt. 1904/5).

Az 1906. évi népszámlálás eredményei (1914).

Budapest gyermekegészségügyi viszonyai (az Orsz. Közegészségügyi Egyesület pályadíjával kitüntetett mű) (1906).

Budapest közegészségi és közművelődési viszonyai.

Budapest székesfőváros a millennium idejében (1898).

Budapest népmozgalma 1906/07. években és a népmozgalom statisztikája 1874—1907 (1912).

Budapest közoktatásügye az 1905/6. tanévben és a községi iskolák statisztikája 1828—1907 (1908).

Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának története (1894).

Budapest építőipara és építkezései (1900).

A budapesti háztulajdon statisztikája (1909).

A fővárosi szegény nèposztályok lakásai (1894).

Budapest lakásviszonyai új világításban (1907).

Ujabb jelenségek Budapest népesedésében (1911).

Budapest népességének társadalmi rétegzése (1907).

A vándormozgalom jelentősége Budapest népességének gyarapodásában (1925).

A budapesti községi választások (1925).

Budapest (a Pallas Lexikona III. kötetében) (1894).

Nagy munkabírását, tudományos felkészültségét s a statisztikai tudományban számtalanszor megnyilvánult különös elhivatottságát a külföldi tudományos szakkörök sem nélkülözték s ennek eredményeképpen született meg a nagyvárosok statisztikai évkönyveinek nemzetközi sorozata.

Részben nevéhez fűződik a Városi Szemle megindítása is,

amelynek éveken át szerkesztője volt. Több éven át szerkesztette a Magyar Statisztikai Társaság francia folyóiratát is. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak általa évtizedekig kiválóan szerkesztett kiadványain[7]) kívül pedig külön könyvtárra tehető azoknak a magyar, német, francia, amerikai és más külföldi szakfolyóiratokban és gyüjteményes kiadványokban megjelent önálló műveknek és tanulmányoknak száma, amelyekkel a szakirodalmat gazdagította mindaddig, amíg dolgos kezéből ki nem hullott a toll. A Magyar Városok Országos Kongresszusának megbízásából úttörésképpen szerkesztette és kiadta a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvét (1912).

A Nemzetközi Statisztikai Intézet megbízásából szerkesztette az ugyancsak úttörő Annuaire statistique des grandes villes européennes I. évfolyamát (1913), majd az ő szerkesztésében jelent meg 1927-ben az Annuaire statistique des grandes villes I. évfolyama (Hága), melyet a Nemzetközi Statisztikai Intézet adott ki. A Statistique Internationale des Grandes Villes (Hága, 1931), a Statistique du Tourisme des Grandes Villes (Hága, 1938), s a Territoire et population des Grandes Villes (Hága, 1939) c. művek megtervezése is az ő munkája volt.

Összehasonlító városstatisztikai vonatkozású „Die Natalitäts und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878—1895" c. munkája (1897) is.

Sokat foglalkozott a magyarországi kivándorlás nemzetpolitikai tekintetben oly súlyos veszélyt jelentő kérdésével s ebbeli tanulmányainak világháború előtti eredményeit, főként a felvidéki kivándorlási mozgalom aggasztó tüneteit feltáró számos értekezésen kívül, „A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság" című könyvben (1904) tette közzé, melyet a Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Kereskedelmi Bank jutalomdíjával tüntetett ki. Újabb idevágó dolgozatai még: Hungarian Migration of Modern Times (1931); Az elcsatolt Felvidék kivándorlási mozgalmai (1927 és 1933).

Munkásságának a századforduló körüli, majd a világháború utáni időszakában behatóan foglalkozott hazánk népesedéstörténetének kutatásával. E tárgyban megjelentek többek között: Népesedésünk kútforrásai a mult század első felében (1903); Buda népessége a 19-ik század elején (1901); Városaink népesedési viszonyai 1777-ben (1898); Városaink lakosságának kereseti viszonyai a 18. század második felében (1901); Az 1804. évi népösszeírás (1936); Városaink népességének alakulása 1787—1910-ig (1911); Contributions aux questions de source et de méthode de la statistique hongroise (1934); Pest város népessége az 1771—1781. évben (1933) című munkái, valamint

[7]) M. Stat Szemle, 1926 6. sz.

életének egyik főműve, az Akadémia kiadásában megjelent Magyarország népessége II. József korában (1938) c. könyv, mely 1939-ben az Akadémia másodlegnagyobb elismerését, a Marcibányi-mellékjutalmat érdemelte ki.

Élete utolsó éveiben történeti statisztikai vonatkozású helyi monografiákat is nagy számban írt, irányt mutatva a kutatásnak.

Születési és termékenységi statisztikáról írt régebbi munkáját a Magyar Tudományos Akadémia a Pollák-jutalommal tüntette ki.

Nagyobb tanulmányai jelentek meg 1898—1901-ben a Közgazdasági Lexikonban is a statisztikáról, demografiáról, demológiáról, népsűrűségről, néptömörülésről, nemzetiségi statisztikáról, népszámlálásról és a vándorlásokról.

Túlnyomóan elméleti, illetőleg statisztikatörténeti vonatkozású tanulmányai közül témájuk változatosságának jellemzésére kiemelhetők még:

Akadémiánk és a hazai statisztika (1927); A demografia szerepe a földrajzi kutatásokban, tekintettel az Alföld tudományos kutatásának feladataira (1922); Essai sur les principes fondamentaux de la Statistique des nationalités (1924); A városstatisztika megszervezése (1909); A statisztika szerepe a városi igazgatásban (1926/7); A meteorológia a statisztikában (1931); Népszámlálásaink a földrajzi kutatás szolgálatában (1931); Die Grundlagen der Mortalitätsstatistik Ungarns (1909); La statistique de l'habitation à Budapest, son organisation, son développement et ses méthodes (1929); Wohnungsverhältnisse und soziale Schichtung (1928); Réflexions sur la sociographie des maisons et longements (1934); Statistik des Hausbesitzes (1923/4); Die Statistik im Dienste der Baupolitik (1927); Plan einer internationalen Statistik der Wanderungen, sowie Bemerkungen über den Begriff und das Wesen der Wanderungen (1901); Gondolatok a Nemzetközi Statisztikai Intézetről (1928); Az idegenforgalmi statisztika problémái (1929); Efforts internationaux dans le domaine de la statistique des villes (1927) c. dolgozatok.

Nagyszámú másirányú statisztikai munkái közt többek között a következők is sorakoznak: Népességünk földrajzi vonatkozásban (1935); Népünk foglalkozása az 1900. évi népszámlálás világításában (1904); Magyarország népessége (1917); A születések csökkenése és népmozgalmunk újabb fejleményei (1931); Die wirtschaftliche Bedeutung der ungarischen Donau (1906); Adatok a drágaság kérdéséhez (1908).

Statisztikai tudományos munkásságát elismerte a Nemzetközi Statisztikai Intézet is, amikor berlini ülésében (1903) rendes tagjává választotta; 1923-tól 1934-ig a Nagyvárosok Statisztikai Bizottságának előadója és lelke s azután a Nagyvárosi

Statisztikai Vegyes-Bizottság tagja volt, mely bizottságok munkálatairól több jelentést terjesztett a Nemzetközi Statisztikai Intézet ülésszakai elé. Utóbb a Deutsche Statistische Gesellschaft (München), a frankfurti Verein für Geographie und Statistik és az American Statistical Association (Newyork), valamint a statisztikusok legmagasabb nemzetközi tudományos fóruma, a Hágában székelő Nemzetközi Statisztikai Intézet (Institut International de Statistique) tiszteletbeli tagjává választotta meg (1937).[8]) Ennek az intézetnek előzőleg 34 éven át volt rendes tagja és az ő kezdeményezésére s szerkesztésében jelent meg először a városok nemzetközi statisztikai évkönyve.

A Nemzetközi Közegészségügyi és Demografiai Kongresszusok állandó bizottságának is tagja volt, s a belföldi tudományos társulatok egész sora választotta meg tiszteletbeli tagjául.

*

A hazai turistaság úttörő munkása volt. Már kora ifjúságában rajongó szerelmese a soproni hegyek fenséges világának. Ez a rajongása és tudományos felkészültsége szinte predesztinálják erre a feladatra. Fogékony lelke itt Sopronban termékenyül meg, ennek a városnak arculata és lelkisége adja meg neki azt a szilárd alapot, amelyre később felépíti élete nagy munkáját. Szeme előtt folyik az akkor Sopronban meginduló turisztikai pionirmunka, amelyet a máig virágzó Soproni Városszépítő Egyesület egyre erősebb ütemben folytat, amikor Sopron hegyes-völgyes páratlan vidékét erdei utak építésével és azok jelzéseivel feltárja és ezzel a későbbi turista törekvéseknek alapjait veti meg. Lelkileg így felkészülve kerül Budapestre; itt egyik megalapítója lesz a Magyar Turista Egyesületnek, amelynek 1889—93 titkára, 1909—1919 elnöke, majd díszelnöke volt. Mint a Turisták Lapjának hosszú időn át volt szerkesztője, előljárt a szervező, feltáró és tanító munkában. Megírta annak az egyesületnek 25 éves történetét. Ennek az egyesületnek megbízásából írta Budapest környéke (1900), majd a Turistaság és Alpinizmus r. t. megbízásából több kiadásban, részben idegen nyelven is megjelent Budapest (1919); Budapest dunajobbparti környéke (1920); Budapest dunabalparti környéke (1923); A Pilis—Visegrádi hegység részletes kalauza (1929) és a Felső-Dunántúl (1933) című gyakorlati kalauzait. Szerkesztette a Részletes magyar útikalauzok című nagy gyüjteményt, mely az egész ország területét kívánta feldolgozni; ugyancsak szerkesztette a Részletes helyi kalauzok c. sorozatot, melyben több várost, így Sopront és Kőszeget írt le. A Sopron és környékének részletes kalauza (1921) (dr. Heimler Károllyal együtt) eddig

[8]) Ez igen magas megtiszteltetés, mert ezt csak a legritkább esetben szokták adni. Városok Lapja, 1937. 511. l.

négy kiadást ért, ugyanakkor jelent meg Führer durch Sopron und Umgebung (1921) (dr. Heimler Károllyal együtt). A turistairodalmat ezenkívül még sok útleírással és cikkel gazdagította.

Turista Kalauzai közt az első Budapest-környéki kalauz után „Sopron és a Magyar Alpok" című munkája is úttörőnek számít; ez az újabb budapesti hasonló munkákat megelőzve 1911 jelent meg a Dunántúli Turista Egyesület kiadásában. Ebben a munkában a gyakorlati használhatóság és a turista szempontján kívül az a gondolat vezette, hogy minden utazásnak, minden kirándulásnak alaprúgója a szórakozás mellett az okulás, az ismeretszerzés vágya. Ilyenirányú munkára Sopronban már azért is szükség volt, mert addig az irodalomban egyáltalán nem volt olyan munka, amely Sopron vidékét népszerű módon és mégis a tudományos kutatások eredményeinek felhasználásával ismertette. Innen van, hogy ez a kalauz kissé eltér a szokásos Bädeker-útikönyvektől, amennyiben a szorosan vett gyakorlati közleményeken kívül még gazdag topográfiai és történelmi anyagot ölel fel. Valóságos forrásmunka ez a magyar és német nyelven megjelent könyv, amely mind a hazai, mind a külföldi szakkörökben általános feltűnést keltett és európai viszonylatban is elsőrangú, jelentősége és becse maradandó.

A soproni turistatársadalom háláját vele szemben úgy rótta le, hogy a Dunántúli Turista Egyesület díszelnökévé választotta, Sopron törvényhatósága pedig éppen ezirányú értékes munkájának elismeréséül a soproni nyaralótelepen épült egyik első turistaútját, amely a Turista-háztól a Horthy Miklós-útra vezet, Thirring Gusztáv-útnak nevezte el.

A közeli Kőszeg megismerése és fellendítése érdekében is sokat tett; Kőszeg társadalma nevében a Kőszegi Turista Egyesület azzal hálálta meg ezt, hogy a szépfekvésű Stájerházak turistaszobájának a „Dr. Thirring Gusztáv menedékház" nevet adta.

A nagyszerű turistát becsülte meg benne a székesfővárosi turistaság is akkor, amikor a Dobogókő északi oldalán levő sziklacsoport andezit tornyokból álló és tetején gombaalakjáról könnyen felismerhető kimagasló alakulatát csaknem egy emberöltővel ezelőtt *Thirring-sziklának*[9]) nevezte el.

A Dobogókő szépkilátású platójához a szeretet erős szálai fűzték. Erről ő maga úgy ír: „Sohasem éreztem mélyebben a Mindenható alkotó erejének hatalmát, mint ezen a helyen, ahol az isteni hatalom a maga végtelen nagyságában és teljes ragyogásában megnyilvánult. Úgy éreztem, hogy egy új világot fedeztem fel, milyet senki sem ismer, amelyről a közeli nagy-

[9]) Barcza—Thirring: Budapest dunajobbparti környéke I. 213. l. Turisták Lapja XII. (1909) évf. 58. és T. L. 53. (1941) évf. 4. sz.

város sok százezernyi lakójának sejtelme sincs, pedig ez a világ mennyi gyönyörrel, mennyi tiszta örömmel és lelki megújhodással jutalmazhatna mindenkit, aki e csodás vidéken áhítatos lélekkel borul a Teremtő lábai elé." A Mindenség csodás fenköltségéről tett ez a klasszikus vallomása imádságos lelkének mélységes bizonyságtevése.

Turistamunkái a lelkes természetjáró és az alapos szakember csodálatraméltó harmónikus remekművei, méltón illeszkednek bele életének nagy munkájába, irodalmi hagyatékának gazdag és sokrétű épületébe. A Magyar Turistaszövetségnek is egyik lelkes alapító munkása s első ügyvezetőjeként, majd elnökeként hosszú időn át annak irányítója volt.

*

A hazai idegenforgalmi mozgalmakban idegenforgalmi vonzóhelyek hosszú sorának ismertetésével szintén tevékeny részt vett és turistacikkeken s kalauzokon kívül sok idegenforgalmi cikket és munkát is írt, így még a világháború előtt „Eine Woche in Budapest und Ungarn" címen, majd többek között: Az idegenek forgalma, mint jövedelmi forrás (1892). A hazai idegenforgalom emelése érdekében (1901), és Vidéki városaink és az idegenforgalom (1927) címen.

Sopron idegenforgalmának fellendítésében is rendkívül nagy része van; nem mulasztott el egy alkalmat sem, hogy írással és szóval Sopronnak újabb és újabb barátokat ne szerezzen. Ezt a célt kívánta szolgálni, amikor 1925-ben a Civitas Fidelissima címen ismert értékes albumát szerkesztette. Irodalmi munkáiban számos helyen találunk Sopronra vonatkozó utalásokat és gyakran tartott az ügy érdekében eredményes előadásokat Budapesten és az ország különböző helyein.

*

Újszerű családtörténeti munkái a soproni Thirring-nemzetség háromszázéves multját (1934) és nagyatyja, dr. Schwarz János Mihály eperjesi ev. esperes életét és családjának történetét (1935) örökítették meg. E munkáival a családkutatásra adott kiváló példát.

Kéthónapos betegség után bekövetkezett halála több tervbe vett munkájának megvalósítását akadályozta meg. Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től napjainkig c. kész és sajtó alatt levő munkájának megjelenését már nem érhette meg, az 1848. évi soproni népszámlálásról írt nagyobb tanulmányát sem tudta már teljesen befejezni.

Összmunkásságának ismertetése egy külön füzetet töltene meg. Közel száz önálló munkája jelent meg, ezenkívül megszámlálhatatlan a különféle bel- és külföldi lapokban napvilágot látott tanulmányainak tömege. Minden munkája — akármilyen száraz is a tárgya — élvezetes olvasmány még a nem szakem-

ber számára is, mondanivalóját olyan mesterien tudta formálni és oly színes megvilágításban bemutatni, hogy akaratlanul is fogva tartja az olvasót. Ez az ő munkáinak a legfőbb vonzóereje, értéke pedig az, hogy közlései alapos, lelkiismeretes kutatásainak eredményei, ezért munkáira bátran lehet építeni.

*

Társadalmi téren rendkívül széleskörű munkásságot fejtett ki, mint láttuk, vezetőszerepet töltött be számos előkelő hazai és külföldi tudományos és társadalmi egyesületben, ahol alkotó zsenijét, hatalmas munkaerejét mindenkor megbecsülték.

A magyar statisztikusok társadalmi egyesületének, a Magyar Statisztikai Társaságnak egyik alapítója és több cikluson át érdemes elnöke, majd tiszteletbeli tagja. Az Országos Statisztikai Tanácsnak 1930 óta tagja. „Mindkét országos fórumon Thirring Gusztáv szerény, halk hangja, nemesen egyszerű előadása mindig nagy figyelmet és mély hatást váltott ki. Gazdag tapasztalatokon nyugvó bölcs tanácsai a két statisztikai intézmény sikeres működését és fejlődését nagy mértékben mozdították elő. A külföldi tudományos körökben oly nagyra becsült személye a magyar intézmény nemzetközi tekintélyét és ezzel hazafias munkájának átütő, meggyőző erejét növelte." Így emlékszik meg Thirringről a statisztikusról a legilletékesebb hely, a Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal elnöke. A Magyar Statisztikai Társaság hálából 75. születési fordulójakor a Társaság idegennyelvű folyóiratának, a Journal de la Société Hongroise de Statistique-nak 1937. évi 1—2. számát „Numéro du jubilé de M. Gustave Thirring"-ként Thirring Gusztávnak szentelte.

A nemzetközi statisztikai életben jelentős szerepet vitt. Számos nemzetközi statisztikai konferencián képviselte Magyarországot, illetve Budapest székesfővárost.

Statisztikai hivatali állásából kifolyóan a világháború előtt levelező tagja volt a Société de Statistique de Paris-nak, a francia statisztikusok tudományos testületének; 1932 óta tiszteletbeli tagja a cseh-szlovák statisztikai társaságnak (Ceskoslovenska Statisticka Spolecnost), melyről azonban hazafias érzésből 1939 januárjában leköszönt.

A Nemzetközi Statisztikai Intézetnek kisszámú tiszteletbeli tagjai közt időrendben a negyedik magyar statisztikus.

Tiszteletreméltó egyéniségét mindenütt megbecsülték, ahol értékét megismerték.

A közmegbecsülés jut kifejezésre azokban a temérdek tiszteletadásokban, amelyekkel őt előkelő társadalmi intézmények elhalmozták.

Így a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja, a Ma-

gyar Meteorológiai Társaság levelező tagja, a Frankenburg Irodalmi Kör (Sopron), a Soproni Városszépítő Egyesület és a Sopronmegyei Kör (Budapest) tiszteletbeli tagja, a Soproni Evang. Líceumi Diákszövetség díszelnöke, a Nyugatmagyarországi Líga volt elnöke, az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottságnak fennállása idején tagja, a Magyar Városok Országos Szövetségének és a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének tiszteleti tagja, a Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szöv. elnöki tanácsának tagja, a statisztikai szakvizsgálati bizottság tagja, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók közp. választm. tagja, a Magyar Nemzeti Szövetség igazgatósági tagja, számos vidéki turistaegyesület tiszteleti tagja.

A külföldi tudományos körök a legnagyobb elismeréssel és nagyrabecsüléssel írnak róla. Berlin, Róma, Svájc, Bruxelles, Hága, Firenze és sok más tudományos intézet olyan értékeléssel méltatja, hogy erre valóban büszkék lehetünk.

A tudomány önzetlen szolgálata mellett rajongó szeretettel vette körül szülővárosát, Sopront.

Halálos ágyán, amikor a világ történéseivel szemben már teljesen elfásult, Sopron ügyei állandóan foglalkoztatják, különösen élénk az érdeklődése Sopron művelődési problémái iránt.

Sopron gazdag multja már kora fiatalságában felkelti benne a történelmi természetű búvárkodást érlelő munkakedvet. Élete legkedvesebb terve volt Sopron monografiájának megírása. A körülmények alakulása másfelé terelték őt, de Sopronról soha nem feledkezett meg, és az értékesebbnél értékesebb munkák hosszú sorozatával ajándékozta meg a városunkat, amelyekkel Sopronra irányította az ország közvéleményének figyelmét. Amikor a Dunántúli Turista Egyesület hívó szavára megírta Sopron és környékéről szóló nagy művét, tudatában volt annak, hogy ezzel szülővárosának érdekét szolgálja. Sopronra vonatkozó munkái kiváló helyet foglalnak el a helyi irodalmunkban és kitűnő forrásai városunk művelődési, gazdasági életének s multjának. Sokoldalú munkásságáról tanuskodnak, már 1881-től megjelent újságcikkein kívül, ezek a művei: A Rozália-hegység (1884), Sopron és környékének hőmérsékleti viszonyai (1885), A Fertő és vidéke (1886), A magyar Alpok vidéke (1905), Sopron Civitas Fidelissima (szerk. 1925), Sopron népességének fejlődése és összetétele (1931), Régi soproni statisztikusok (1931), Sopron lakásviszonyai a 18. század közepén (1934), A soproni részházak (1936), A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegenforgalma (1937), Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt (1938), Sopron halandósága (1939), Az első soproni népszámlálás (1937), Sop-

ron népessége a 18. század elején (1938), Sopron halandósága II. József korában (1939), A Széchenyi-család soproni házai (1938), A soproni polgárság vagyoni viszonyai II. József korában (1939). Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez (1940) és a történeti statisztika terén mintaszerű Sopron városa a 18. században (1939) c. terjedelmes könyve, amelynek és a későbbi idevágó dolgozatainak elkészülését súlyos szembaja sem tudta megakadályozni. Erkölcsi kötelességének tartotta, hogy ezt az értékes, rendkívüli munkát, amelyen szülővárosa iránt érzett szeretetből már évek hosszú sora óta dolgozott, befejezéshez juttassa. Élete utolsó sajtó alatt levő munkájának megjelenését már nem érhette meg. Ezt az önálló munkáját is a város adja ki, címe: „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től napjainkig." Ebben a Belváros és a fallal övezett Külváros összes házainak tulajdonosait, a házak területét s annak változásait, így a lakosság ingatlan tulajdonának kétszáz év alatti kialakulását állapítja meg, élénken rávilágítva Sopron kulturális életére és a soproni családok birtokállományának mibenlétére.[10])

Ezenkívül számtalan kisebb tanulmánya jelent meg Sopronról, amelyeknek felsorolását ezúttal helyszűke miatt mellőznünk kell.

Amikor Sopron legválságosabb napjait élte, Thirring Gusztáv szíve akkor nyilatkozott meg a legszebben. Mint a Nyugatmagyarországi Liga elnöke óriási munkát végzett Nyugatmagyarország megtartása érdekében és a soproni népszavazás körül. Ő volt az, aki fáradhatatlan agilitásával a fővárosban az elfásult lelkeket felrázta, a soproni nagy problémára a figyelmet felhívta, megszervezve a Budapesten élő soproniakat, úgyhogy százával siettek Sopron megmentésére. Megbecsülhetetlen szolgálatot tett ezzel szülővárosának. Ebben az időben bámulatos irodalmi munkásságot fejtett ki hazánk integritása érdekében.

Sopron népe háláját vele szemben azzal vélte leróni, hogy nevéről utat nevezett el és a város díszpolgárainak ritka sorába emelte. Élete legszebb jutalmának tekintette mindig e kitüntetést, és ezért élete alkonyán már hálából is majd egész munkaerejét városunknak szentelte. Jól esett neki, hogy szülővárosa félszázados távozása után még mindig fiának vallja.

Városunk társadalmában is ritka egyetértésben nyilvánult meg iránta a tisztelet. A közmegbecsülésnek ebben a tiszteletet parancsoló megnyilatkozásában is mindig szerény, önzetlen maradt. Nem kereste az elismerést, mert akik alkotnak és teremtenek, azok az elért eredményekben találják az elismerést és megnyugvást, Thirring Gusztáv pedig alkotott és teremtett.

Lapunk bölcsőjénél is ő állott mellettünk, s amikor kétsé-

[10]) Thirring: Sopron városa a 18. században. 1939.

geink támadtak vállalkozásunk sikerében, ő lelkesített bízó szívvel s buzdított meggyőző érveivel, hogy erre a lapra szükség van és hiányt pótol Sopronnak a magyar kulturális életben elfoglalt helyzetében. Az idő Thirring bizakodását igazolta. Lapunknak nemcsak értékes szerkesztőségi tagja és egyik legtermékenyebb munkása volt, hanem leghűségesebb barátja és legszigorúbb kritikusa is. Mindenre kiterjedő figyelme, önzetlensége lapunk fejlődését sok akadályon segítette át, nagyrészt az ő érdeme, hogy gyarapodva, erősödve folytathatja azt a szellemi munkát, amely e lap hasábjain városunk és megyénk érdekében kifejezésre jut. Három nappal halála előtt írt utolsó levelében is lapunk ügye foglalkoztatja, és mindenek felett azt fájlalja, hogy betegsége tétlenségre kényszeríti, ami soproni munkásságának befejezését jelentheti. Távozása pótolhatatlan veszteséget jelent lapunk számára, példát adó szelleme azonban tovább is velünk lesz.

Thirring Gusztáv szülőháza. Színház-u. 19. Épült 1852.

Hosszúra nyúlt e megemlékezésünk, és mégis csak vázlat maradt. Lapunk szűk kerete nem engedi meg mindannak elmondását, amely gazdag életének sokoldalú vonatkozásában még méltatásra vár, lapunk hasábjait azonban továbbra is nyitva tartjuk azok számára, akik emlékének áldoznak.

Fényes tehetsége, páratlan teljesítményei a tudományos világban az elsők közé emelték, szülővárosa iránti hűséges ragaszkodása, rajongó városszeretetéből fakadó kimagasló alkotó munkássága pedig Sopron legjobb és legnagyobb fiai sorába állította.

Thirring Gusztáv neve Sopron emlékében és művelődésének történetében kitörölhetetlenül él.

Sopron népessége 1941. január végén.[1])

Írta: Dr. Thirring Lajos.

Az 1941. évi január 31-én végrehajtott általános népszámlálás előzetes eredményeit nemrégen tette közzé a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal. Az első nyers adatok szerint *háromszor megnagyobbodott hazánk lélekszáma* a népszámlálás időpontjában *13,644.000 főt ért el.* A negyedszeri országgyarapodásra, a visszafoglalt délvidéki részekre természetesen legutolsó népszámlálásunk még nem terjedhetett ki; ezekkel a területekkel együtt a lakosszám kb. *14½—15 millióra emelkedhetik.* Tíz évvel ezelőtt az 1930. évi népszámlálás csupán 8·7 millió lakost írt össze Magyarországnak a trianoni béklyók közötti területén. Ma is még csonka hazánk erőgyarapodása e szerint a területvisszacsatolások következtében rendkívül jelentős s a mai Magyarország már egyedül népességénél fogva is középhatalom.

Legújabb népszámlálásunknak természetesen *nemcsak az országos végeredményei tanulságosak és érdekesek, hanem részletadatai is.* Különösen a *városokra* vonatkozó adatok utalnak sokhelyt örvendetes népgyarapodásra. *Sopron* is azok közé a városok közé tartozik, amelyek *1930—1941. évi népességi mérlege szép eredménnyel zárult.*

A népszámlálásnak ezidőszerint még csak *néhány legfőbb eredménye* ismeretes. A civitas fidelissima kielégítő fejlődése már ezekből az első nyers adatokból is kitűnik:

	1930 dec. 31	1941 jan. 31[2])	Növekedés szám szerint	Növekedés %-ban
Lakóházak száma	2.752	3.578	826	30·0
Magánlakások száma	8.596	9.982	1.386	16·1
Jelenlevő népesség	35.895	42.205	6.310	17·6
Ebből				
férfiak	17.367	21.502	4.135	23·8
nők	18.528	20.703	2.175	11·7
Ezer férfire jutott nő	1.067	963	—	—
Egy lakóházra jutott magánlakás	3·14	2·79	—	—
Egy lakóházra jutott jelenlevő	13·04	11·80	—	—
Egy magánlakásra jutott jelenlevő	4·18	[3]) 4·23	—	—

[1]) E sorok írója kegyeletes kötelességnek vél eleget tenni akkor, amikor édesatyja: a civitas fidelissima hűséges fia és díszpolgára helyett röviden összefoglalja a Sopron városára vonatkozó előzetes népszámlálási eredményeket. *Dr. Thirring Gusztáv* kezéből épen egy nappal az 1941. évi népszámlálás országos adatainak a napilapokban való hivatalos közzététele után, 1941 március 31-én hajnalban hullott ki a toll; a népszámlálási eredmények iránt azonban élete utolsó napjaiban is állandóan és a legmele-

Nyilvánvaló, hogy a lakosság számának az emelkedése a legnagyobb horderejű jelenség. A népszám alakulása ugyan inkább csak mennyiségi mérlegelésekre alkalmas; a fejlődés értékelése, valamely település városias jellegének megállapítása szempontjából a nyers lélekszámon felül nagyon sok függ például a minőségtől, a népességösszetételtől (a foglalkozási tagozódástól, a műveltség fokától stb.) is. Sopronban azonban már a kvantitatív népszámlálási végeredmény is arra utal, hogy a magyarságnak ez a nyugati bástyája a városfejlődés terén újból előbbrehaladt. *Az 1941. évi lélekszám az 1930. évit több mint 1/6-ával,* pontosabban 17·6%-kal *haladja meg* s a népesség 6310 főnyi szaporulata szám szerint is igen jelentős. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy *ezek az adatok a népesedés ütemét a valóságosnál valamivel nagyobbnak tüntetik fel.*

Népszámlálásaink ugyanis az összeírás eszmei időpontjáról (ezúttal ez az eszmei időpont az 1941. évi január 31-ről február 1-re virradó éjszaka éjféli pillanata volt) készítik el a népesség statisztikai fényképét. Az előző népszámlálások időpontja nálunk a december 31-i éjfél volt; 1941-ben viszont *a népszámlálás egy hónappal későbbre, január végére tolódott,* mert a visszacsatolt erdélyrészi területeken a közigazgatási apparátus december végén az akkor folyamatban volt szervezési munkálatok miatt még nem biztosíthatta az összeírás hibátlan és hiánytalan végrehajtását. Sopron szempontjából ez az eltolódás azt jelentette, hogy *a népszámlálás ezúttal teljesebben írta össze a város lakosait, mint máskor.* Mégpedig azért, mert a magyar népszámlálások az összeírás eszmei időpontjában az egyes városokban és községekben ott tartózkodó, ú. n. *jelenlevő népesség* számbavételére terjeszkednek ki. Városokban mindig vannak ideiglenesen jelenlevők (pl. szállóvendégek) és ideiglenesen távollevők (a városnak pillanatnyilag másutt tartózkodó törzslakosai). Most Sopronban alighanem az ideiglenesen jelenlevők száma volt valamivel nagyobb, mint az ideiglenesen távollevőké; a korábbi népszámlálásoknál viszont mindig az ideiglenesen távollevőké szökött felettébb magasra. December végén, a karácsonyi szünidőben — az előző népszámlálások időpontjában — ugyanis az internátusok és más hasonló intézmények bennlakóinak jelentős része Sopronból távol volt, a szülői otthonban, a vidéken tartózkodott, holott az év nagy részében való ottlakásuk és hivatásuk gyakorlása, tanulmányaik elvégzése

---

gebben érdeklődött és még 1941 március 29-én délben is e sorok írójához intézett első kérdésében Sopron adatait tudakolta s így igaz örömmel értesülhetett szülővárosa szép fejlődéséről.

[2]) Előzetes eredmények.

[3]) 1941-ben az intézeti háztartások népességével együtt; az arányszám ezért valamivel magasabb a valóságosnál.

címén helyesen a város lakónépességébe tartoznak. Az 1941. évi népszámlálás januárvégi terminusa következtében Sopron most végre elérte azt, hogy lakónépességének ezt a fontos rétegét a városban számlálhatta meg. Ugyanez történt egyébként már az 1939 november 18-i — statisztikai célokat csak másodlagosan szolgáló — népösszeírásnál is, mint arra a Soproni Szemlében írt utolsó cikkében *dr. Thirring Gusztáv* rá is mutatott;[4]) figyelemreméltó egyébként, hogy Sopronban már az 1939 novemberi népösszeírás is — az országszerte megállapított hiányok ellenére — negyvenezren felüli (pontosabban: 40.506 főnyi), tehát nem sokkal kisebb lakosszámot mutatott ki, mint az 1941 januárvégi népszámlálás.

Az a körülmény, hogy az internátusok növendékei, valamint az egyéb intézeti lakosok (pl. a kaszárnyákban elhelyezett katonák) tekintélyes része 1930-ban hiányzott Sopron lakosságából, 1941-ben viszont bennefoglaltatik, az 1930. és 1941. évi népszámlálások közt eltelt tízéves és egyhónapos időszak folyamán kimutatott 6310 főnyi népességi szaporulatot — levonva belőle az ideiglenesen jelenlevők és távollevők különbözetét is — mintegy 1500—2500 lélekkel csökkentheti; a *megmaradó* több mint 4000 főnyi (mintegy 11—12%-os) *népgyarapodás is kielégítő*, különösen, ha *a népfejlődés mult adataival*[5]) *vetjük össze:*

A népszámlálások időpontja	A jelenlevő népesség	Évtized	Tényleges népszaporodás a két-két népszámlálás közt eltelt évtizedben szám szerint	%-ban
1869	[6]) 21.108	—	—	—
1880	24.300	1869—1880	[7]) 2.114	[7]) 10·0
1890	29.543	1880—1890	5.243	21·6
1900 dec. 31	33.478	1890—1900	3.935	13·3
1910	33.932	1900—1910	454	1·4
1920	35.248	1910—1920	1.316	3·9
1930	35.895	1920—1930	647	1·8
1941. jan. 31	[8]) 42.205	1930—1941	6.310	17·6

Ez a kis összeállítás arra mutat, hogy akár a 6310 főnyi (17·6%-os), akár a mintegy 4000 főnyi (11—12%-os) népgya-

[4]) L. *Dr. Thirring Gusztáv:* Sopron népessége 1939-ben. Soproni Szemle, V. évf., 1. sz. (1941 február 15.), 51—52. l.

[5]) V. ö.: *Dr. Thirring Gusztáv:* Sopron népességének fejlődése és összetétele. Magyar Statisztikai Szemle, IX. évf., 5. sz. (1931 május) 407—453. l.

[6]) 1869-ben a katonaság nélkül (vagyis csupán a polgári népesség).

[7]) A polgári népesség 1869. és 1880. évi száma alapján számítva (1880-ban a polgári népesség száma 23.222 fő volt).

[8]) Előzetes eredmény.

rapodást fogadjuk el a legutóbb — 1930 és 1941 közt — elrepült tíz évre a vizsgálódások alapjául: *Sopron népnövekedése a századforduló után tapasztalt stagnálással szemben határozottan meggyorsult*, az 1900 előtti, ha nem is szenzációs, de meglehetősen kedvező méreteket öltötte magára. Ami a város határszéli fekvését s mögöttes területeinek egy részétől való elvágottsága miatt hátrányos gazdaságföldrajzi pozícióját tekintve, mindenképen örvendetes eredmény és a város polgárságának és vezetőségének egyaránt dicséretére szolgál.

Érdemes egy szempillantást vetni arra is, hogy a Szabadka és Ujvidék nélkül *25 negyvenezernél több lakost számláló néptömörülésünk sorába Sopron városa hogyan illeszkedik bele.* Az idevágó összeállítás a városokat az 1941. évi népességük nagyságsorrendjében sorakoztatja fel:

A város (község) neve és jellege [9])	Jelenlevő népesség 1930 dec. 31	1941 jan. 31[10])	Tényleges népszaporodás vagy fogyás (—) szám szerint	%-ban
1. Budapest szföv. . .	1,004.772	1,162.822	158.050	15·7
2. Szeged tjv.	135.071	136.375	1.304	1·0
3. Debrecen tjv. . . .	117.275	125.969	8.694	7·4
4. Kolozsvár tjv. . .	100.844	110.418	9.574	9 5
5. Nagyvárad tjv. . .	82.687	92.798	10.111	12·2
6. Kecskemét tjv. . .	79.467	87.318	7.851	9·9
7. Miskolc tjv. . . .	63.913	77.290	13.377	20·9
8. Pestszenterzsébet mv. .	67.907	76.894	8.987	13·2
9. Ujpest mv.	67.400	76.072	8.672	12 9
10. Pécs tjv.	61.663	72.307	10.644	17·3
11. Kassa tjv.	70.117	66.961	—3.156	—4·5
12. Kispest mv. . . .	64.512	65.139	627	1·0
13. Hódmezővásárhely tjv.	60.342	61.729	1.387	2·3
14. Nyiregyháza mv. . .	51.308	59.105	7.797	15·2
15. Győr tjv.	50.881	57.109	6.228	12·2
16. Békéscsaba mv. . .	49.374	52.405	3.031	6·1
17. Szatmárnémeti tjv. .	51.495	51.987	492	1·0
18. Rákospalota mv. . .	42.949	49.035	6.086	14·2
19. Székesfehérvár tjv. .	40.714	48.264	7.550	18·5
20. Csepel nk.	23.657	47.135	23.478	99·2
21. Marosvásárhely tjv. .	38.517	44.893	6.376	16·6
22. Szombathely mv. . .	39.158	42.879	3.721	9·5
23. Sopron tjv. . . .	35.895	42.205	6.310	17·6
24. Pestszentlőrinc mv. .	30.611	42.066	11.455	37·4
25. Szolnok mv. . . .	38.764	42.008	3.244	8·4

[9]) Szföv. = székesfőváros; tjv. = törvényhatósági jogú város; mv. = megyei város; nk. = nagyközség.

[10]) Előzetes eredmény.

Sopron népfejlődése a városoknak ebben az élcsoportjában is kielégítőnek mutatkozik. A rangsorban ezidőszerint lélekszámra *az ország 23-ik települése;*[11]) 1930-hoz képest, amikor is a 25-ik helyen állott, javított valamit helyzetén. Egykori előkelőbb pozíciójától azonban elég messze marad; igaz viszont, hogy nagy történelmi multjánál, városképének és környékének szépségénél, polgárosodottságánál, idegenforgalmi vonzóerejénél és kivált kulturális jelentőségénél fogva *mai napig jóval nagyobb a súlya, mint az egyszerű lélekszám szerint.*

A népszámlálásnak *a két nemre vonatkozó adataiból* kitetszően Sopron férfinépessége 1930 és 1941 közt nagyobb mértékben nőtt meg, mint női lakossága: 1930-ban a trianoni kényszerkorlátozások miatt a katonaság létszáma sokkal szerényebb volt, mint most, emellett 1941-ben a nagyobb számú főiskolai (műegyetemi, egyetemi) hallgatók és egyéb internátusi növendékek közt szintén a fi nem volt erősebben képviselve. A világháború előtti adatok egyébiránt arra mutatnak, hogy Sopronban, ahol a kaszárnyák és a fegyintézet lakossága révén mindig férfitöbblet mutatkozott, a két nem aránya 1930-ban abnormis volt s az 1941-es megoszlás a normálisabb:

A népszámlálás időpontja	A férfiak száma	A nők száma	Ezer férfira jutott nő	Évtized	A férfiak szaporodása vagy fogyása (—) a két-két népszámlálás közt eltelt évtizedben		A nők szaporodása vagy fogyása (—) a két-két népszámlálás közt eltelt évtizedben	
					szám szerint	% -ban	szám szerint	% -ban
1900	17.511	15.967	912	—	—	—	—	—
1910 dec. 31.	17.391	16.541	951	1900—1910	—120	—0·7	574	3·6
1920	17.660	17.588	996	1910—1920	269	1·5	1.047	6·3
1930	17.367	18.528	1.067	1920—1930	—293	—1·7	940	5·3
1941. jan. 31	21.502	20.703	963	1930—1941	4.135	23·8	2.175	11·7

Városaink csaknem mindegyike a népesség fejlődését egészen vagy legalább is *túlnyomórészben a vándormozgalomnak* köszönheti; az élveszületéseknek a halálozások feletti többlete: lakosságuk *természetes szaporulata* általában nagyon is *mérsékelt.* A soproni adatokból is ez tűnik ki:

[11]) A százezres Szabadkát és a több mint hatvanezres Újvidéket is számbavéve, Sopron lélekszámnagyság dolgában a mai Magyarország 25-ik városa.

Évtized	Tényleges népszaporodás	Ebből a természetes szaporodásra jut	Ebből a vándormozgalomra jut
1901 I. 1—1910 XII. 31	454	2.742	—2.288
1911 I. 1—1920 XII. 31	1.316	905[12])	411[12])
1921 I. 1—1930 XII. 31	647	1.805	—1.158
1931 I. 1—1941 I. 31	6.310	1.305	5.005

A természetes szaporodás megcsappanása városainkban általános, de nem kedvező tünet: Sopron saját népességének szaporasága révén csak igen szerényen — 1930—1941-ben mindössze 3·6%-kal — fejlődött; a lélekszámemelkedés túlnyomó részét tehát a népesség élénk ütemű beáramlásának tudhatja be. A vándormozgalom alakulása arra mutat, hogy Sopron népesedésének 1900. utáni kedvezőtlen évtizedei után a legutóbb lepergett tíz esztendő a város népességtörténetében határozottan szerencsés szakaszt alkot, még ha a vándormozgalom révén nyert 5005 főnyi népgyarapodást az internátusok, kaszárnyák stb. megnagyobbodott lélekszáma következtében 1500—2500 fővel csökkentjük is. Az 1930—1941. évi betelepedések-beszivárgások mérve így is jelentős marad, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy közvetlenül a századforduló után, valamint 1920 és 1930 közt tömeges elvándorlás lassította meg a civitas fidelissima lélekszámának emelkedését.

A lakóházak, továbbá a lakások számának a módosulása is a város fejlődésére utal; a világháború után egész városrészek szinte a földből nőttek ki. Az a körülmény, hogy a lakások száma a népesség számánál valamivel szerényebb mértékben növekedett, az internátusok-laktanyák lakosságának jelentősebb mérvű megnagyobbodásában leli magyarázatát.

Mindent egybevetve: az 1941. évi népszámlálás Sopronra vonatkozó előzetes végeredményei egy a nem könnyű társadalomgazdasági életviszonyok közt is fejlődő város vonásait tükrözik.

---

[12]) A háborús veszteség a természetes szaporulat kiszámításánál nem vétetett figyelembe; ennek számbavételével az 1911—1920. évi természetes szaporodás a minimumra csökkenne, a vándorlási nyereség viszont jelentősen emelkednék.

Egy soproni ábrándos történetíró: Borgátai Szabó József.

Írta: **Németh Sámuel.**

A 18. század végén és a 19. század elején az előbbi században lehanyatlott nemzeti érzés csodálatos erővel lángolt fel. Nagy érdeklődéssel fordultak az írók a nemzet multja felé! S amikor a mult ragyogó dicsőségébe néznek, — szemük elkáprázik, s ebben a káprázatban látomásokat látnak, magyar hőskorszakot, mindenütt magyart: a brittektől Indiáig, — a görögöktől a finnekig. Ennek az iránynak közismert, tipikus képviselője Horvát István, pesti egyetemi tanár. Az 1825-ben megjelent „Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből" c. művével tűnt fel merész szóösszehasonlításaival és a magyar nemzet őstörténetére vonatkozó meglepő állításaival.

*

Ugyanabban az évben, amikor Horvát István műve megjelent: 1825-ben jelent meg Sopronban egy igénytelen külsejű könyv teljesen Horvát István szellemében: „A hősi magyar név s méltóságnak kivívása." „Szerzője Professor Szabó József, a Sopronyi Magyar Társaság munkás tagja." Ő az az ábrándos soproni történetíró, akinek emlékezetét felidézzük.

*

Borgátai Szabó József, a soproni evangélikus líceum tanára, Gércén született Vas megyében 1789-ben.[1]) A soproni evangélikus líceum növendéke lett. A történelmet már gyermekkorában megkedvelte. Alig 12 éves volt, amikor a hazai történetet és földrajzot magában foglaló Kis Tükröt háromszor, négyszer is áttanulmányozta. Tanulótársai közül hamar kitűnt. Ezért Sopronnak egyik kiváló orvosa: Benedek magához vette fia mellé magántanítónak; ennek fejében kapott teljes ellátást, fizetést. Benedeknek ebből a fiából lett a későbbi táborszernagy. Amikor Benedek öregkorában nehéz anyagi viszonyok közé került, viszont Szabó József gazdag soproni polgár lett, a volt házitanító évente jelentős összeggel támogatta volt tanítványát.[2])

---

[1]) Életére források: Tudósítás a soproni ág. hitv. ev. lyceumbeli oktatókról az 1848/49 oskolai évben. Konv. levéltár 4644. II. 819. — A soproni konventbizottmányi ülésének 1849. szept. 28-án kelt jegyzőkönyve. Tabellarische Darstellung des Zustandes des Oedenburger evang. Philosophischen Fakultät im Jahre 1880 Konv. levéltár 5231. 1010 d. — Halotti anyakönyv a soproni ev. konvent levéltárában, IX. köt. 233 l. A Halotti Anyakönyvben születési helyéül Homokbödöge van feljegyezve; a soproni líceumi tanárokról szóló „Tudósítás"-ban (1848/49) Gérce. Ez utóbbiról mondja maga Szabó József: „.... megvan még ma is Gércze, a régi Kertis v. Kertes Vasmegyében, *szülötte földem*". (Tud. Gyüjt., 1825. X. 65. l.)

[2]) Oedenburger Zeitung, 1881. jún.

Alighogy tanulmányait a líceumban elvégezte, 1811-ben a nyelvtani felső osztálynak tanítását bízták rá. A történeti tudományok iránt érzett szeretete azonban nem hagyta pihenni: állását itthagyta, kiment Németországba, s a jénai s a göttingeni egyetemen bölcsészeti és hittani előadásokat hallgatott 1816-ban és 1817-ben. Göttingában ismerkedett meg Kőrösi Csoma Sándorral. Kőrösi Csoma ekkor már a magyar nyelvrokonság kérdésével foglalkozott; a keleti nyelvek tanulmányozása végett ment ki Németországba, — s általában a magyar őstörténet felé fordult rajongó szeretettel. A két lelkes magyar ifjú hatott egymásra. Kőrösi Csomának a magyar őstörténetre, a magyar nyelvrokonságra vonatkozó tanulmányai, a vele folytatott beszélgetések ébresztették fel Szabó Józsefben is a kedvet a keleti nyelvek tanulmányozása iránt,[3]) — mert az volt a meggyőződésük, hogy Keleten, Ázsiában kell a magyarok rokonait keresni. Mint Kőrösi Csoma, ő is sokat foglalkozott a sanscrittal, majd a perzsa nyelvvel is. Előadása szerint ő hívta fel Kőrösi Csoma figyelmét arra, hogy Ázsiában kellene a magyarok rokonait keresni.[4]) „Mert Kőrösi Csoma Sándor barátom is, — kit, midőn 1817-ben Göttingában azt kérdezte tőlem, miképpen szerezhetne magának hírt s nevet, — *Ázsiába, honosaim felkeresésére utasítottam*, — azt írta Gróf Teleky Józsefnek Kalkuttából, hogy a sanscrit nyelven sok magyar szavakra talált."[5]) Kőrösi Csomát többször emlegeti műveiben, utoljára 1862-ben kiadott művében[6]): „Én ugyan írtam Neki oda is (t. i. Kalkuttába), s egyremásra figyelmeztettem, de reménytelen kora halála, 1842. április 11-én Darselingben, a tervet tönkretette." De hatott rá Göttingában nemcsak Kőrösi Csoma példája, hanem a göttingai egyetem hírneves történettanára: Heeren is, és sokat idézi „Ideen über Politik, den Verkehr und der Handel der vornehmsten Völker der alten Welt" című művét. Szorgalmasan használta az egyetemi könyvtárakat. Amikor a finn nyelvrokonságról szól, említi, hogy idevonatkozólag a jénai várkönyvtárban forgatott egy szótárt, amely ezt a nyelvrokonságot bizonyítja. Egyetemi éveit tehát jól felhasználta. Kőrösi Csomának személyes hatása,

---

[3]) „... maturioris iam aetatis cum Cl. D. Alexandro Kőrösy, totam nunc, paene Asiam temerarie peragrante amico quondam in Alma Georgia (Göttingae) consuetudine juncto *saepe sermones utiles de rebus patriis contulerim et dein partim illius exemplo*, partim studio Historiae id, quod mihi a negotio superfuit temporis, maximam partem ad ea, quae nos proprius spectant itelligenti ore indicio scrutanda impenderim." „Monimenta. .... Sopronii 1833. IX."

[4]) A magyar nyelv keleti emlékei. II. f. Sopron, 1862. 25 l.

[5]) Érdekes, hogy ugyanezen időben egy másik líceumi tanár, a 11 nyelven értő Petz Lipót Kőrösi Csomával szállt szembe a sanscrit szelvrokonság ellen.

[6]) Tud. Gyüjt., 1825. V. 7.

Heerennek előadásai, a gazdag könytárak mind megalapozták későbbi irodalmi működését.

Kétségtelen, hogy amikor Szabó József 1817-ben hazaérkezett és a soproni ev. líceumnál előbbi állását újra elfoglalta, már irányt vett tudományos működésében: a magyar őstörténet kutatására szánta el magát. Nyilvismerete elég széleskörű volt: beszélt magyarul, németül, tótul, latinul, — értette a görög, héber, olasz, francia, angol nyelveket, tanulmányozta a sanscritot, perzsát. Mint az akkori idők tanárainak, bizonyos mértékben polyhistornak kellett lennie neki is, mert nem szakrendszer, hanem osztályrendszer volt. Tanított magyar irodalmat, magyar és közönséges történelmet, neveléstant, „terménytant", görög és római régiségeket, egyháztörténetet, erkölcstant, metafizikát, esztétikát, filozófiatörténetet, pedagógiát, „tanöszveget"! Alighogy elfoglalta állását a líceumban, történt a Széchenyi-könyvtár elvitele Sopronból 1819-ben. Horvát István, a legnagyobb magyar ábrándos történetíró, jött le érte Pestről. Hogy vajjon a két nagy hazafi, a két rokon lélek találkozott-e itt Sopronban, arról nincs adatunk. De, hogy Horvát István egész történeti felfogása nagy hatással volt rá, mutatja egy későbbi megjegyzése: „Horvát István úrnak köszönöm, hogy eszelősnek nem hirdetnek."

A buzgó, komoly felkészültségü tanár csakhamar felkeltette a felettes hatóságnak figyelmét, s őt szemelték ki a tervezett tanítóképző-tanfolyam vezetőjévé. Ezt a tanfolyamot 1829. szeptemberében kezdték meg, s ez volt az 1858-ban megalapított tanítóképzőintézet csirája.[7]) Ezt a tanfolyamot bízta a fenntartó testület Szabó József vezetésére s ő nagy gonddal, szeretettel végezte ezt a feladatát egészen nyugalomba vonulásáig, 1853-ig. Egyike volt ez a tanfolyam a legelső s legkomolyabb megmozdulásoknak a magyar tanítóképzés terén. Megnősülve soproni háziúr is lett. Első felesége özv. Láng Jánosné, a második Waltersdorfer Sarolta volt. Az ő házában (Várkerület 70. sz.) lakott jó barátja Patthy István, Sopron megye ügyésze, feleségével, Dukai Takács Judittal.

A dunántúli ev. egyházkerület részéről nemcsak az a kitüntetés érte, hogy a tanítóképző-tanfolyam vezetését őrá bízták. A soproni ev. líceumnak ebben az időben a soproni ev. egyházközség volt a fenntartója. A dunántúli evangélikus egyházkerület részben azért, hogy az egyházközséget a fenntartás költségeiben segítse, részben azért, hogy az intézetet fejlessze, egy új tanszéket szervezett s erre a csöngei egyházkerületi gyülés Szabó Józsefet választotta meg; 1841. február 1-én volt a beiktatás.

[7]) A tanítóképző tanfolyamról értekezik Edvi Illés Pál a Tudományos Gyüjteményben, 1830. III. 105. — L. még Papp J.: A soproni ev tanítóképzőintézet története. Sopron, 1909. 3 l.

Amint az egykorú tudósító írja[8]): „Szabó József úr főtiszt. és nagyságos Kis János superintendens és kir. tanácsos által iktattatott be székébe. A lelkes és tiszteletben megőszült iktató velős beszéde mélyen hatott a gyülekezetre. Szabó József oktató úr tudományos és bő olvasottsággal készült értekezést mondott a tanítói hivatal becséről. Ezután Hetyésy László rectorprofesszor az új tanítókat a főiskola nevében szeretettel fogadta. Szabó úrnak az ifjúság körüli nagy érdemeit és közkedveltségét különösen kiemelte." Ugyanekkor iktatták hivatalába Király József Pált is.

Tanítói hivatásának és történelmi tanulmányainak élt 1853-ig, a líceumnak a Bach-korszakban történt átszervezéséig. Ekkor nyugalomba vonult; 36 éve tanított már ekkor. Bizonyára meg is fáradt, de meg a bekövetkezett német világ bánthatta tűzes magyar lelkét. Az 1853. április 14. egyházkerületi közgyülés jegyzőkönyve szerint „Szabó József tanár úrnak érdemeit és egyházkerületünknek tett sokszoros szolgálatait megesméri és saját óhajtása szerint ezennel nyugalomba helyezi." Az egyházkerületnek azonban szívesen dolgozott továbbra is. Ugyanazon az egyházkerületi gyűlésen Ihász Rudolf lemondott az egyházkerületi pénztárosi állásáról, s helyébe Szabó Józsefet választották meg ezzel a megokolással: „Ki a nála kétségbevonhatlan erkölcsi biztosságon kívül elegendő anyagi biztosítványt is képes kimutatni." Tehát elég jó anyagi körülmények között élt. Nyugalomba vonulása után is kedvelt tanulmányával foglalkozott, — utolsó könyve: A magyar nyelv keleti emlékei II. 1862-ben jelent meg. Hosszú életet élt, majdnem annyi ideig élvezte nyugdíját: 32 évig, mint amennyi ideig szolgált: 36 évig. A patriárkák korát megérve, 96 éves korában 1885. június 8-án halt meg a Szent György-utca 21. szám alatti házban.

*

Szabó József minden könyve Sopronban jelent meg, cikkei nagyobb részt a Tudományos Gyüjteményben. Önállóan megjelent könyvei a következők:

1. A' Hősi Magyar név s eredet méltóságának kivívása. Sopronban 1825. Kultsár Katalin asszony betűivel. Prof. Szabó József, a Sopronyi Magyar Társaság munkás Tagja.

2. A' dicső magyar szó 's nyelv őskorú régisége. Sopronyban 1829. Kulcsár Katalin asszony betűivel. 23 l. Prof. Szabó József, a Sopronyi Magyar Társaság munkás tagja.

3. Monimenta Linguae ac Literaturae Hungarorum in Antiquitate vetusta a Josepho Szabo Professore ord. publ. in Lyceo Ev. Soproniensi detecta. Sopronii 1833. Typis Catharinae Kulcsar. 44 l. 5 táblával.

---

[8]) Hirnök. 1841. febr. 11. Jelenkor, 1841. 15. sz.

4. A magyar nyelv keleti emlékei. Sopron 1844. nyomatott özvegy Kulcsár Katalin betűivel. Szabó József tanító. Három táblával. 71 l.

5. A magyar nyelv keleti emlékei Szabó József egykori soproni tanár által. Második füzet. Sopronban, nyomatott Romwalter Károlynál 1862. 27 l.

A Tudományos Gyüjteményben a következő cikkei jelentek meg: A' sanscrit 1826. XI. k. 47. l. — A magyar név s eredet méltóságának kivívása 1826. V. k. 1. l. — A Magyarok eredete 1825, X. 35. l. — A pozsonyi „Századunk" című folyóiratban: Az ázsiai magyar irodalom. 1844. 8. l.

*

Ha műveinek csak a címét tekintjük is, látjuk, hogy művei főleg a magyar nyelvvel foglalkoznak, de nem annyira nyelvi, mint inkább történeti szempontból. A nyelv nála bizonyító eszköz a magyar őstörténet dicsőségére vonatkozólag. A magyar nyelv iránt való szeretet a líceumi tanárok és tanulók között szinte hagyomány volt, s minden korszakban akadtak, akik nemcsak a tanítás során, hanem irodalmi alkotásaikban is nagy szeretettel s tudós alapossággal foglalkoztak a magyar nyelv művelésének fontosságával. Szabó József előtt különösen három kiváló íróra mutathatunk rá líceumunk tanárai, illetőleg tanítványai sorából: Kövesdy Pálra, aki 1686-ban magyar nyelvtant írt;[9]) Ribini Jánosra, aki 1751-ben a magyar nyelvet dicsőítő beszédet tartott a líceumi tanuló ifjúságnak[10]) és Kis Jánosra, a Magyar Társaság alapítójára, aki 1806-ban a magyar nyelv fejlesztéséről pályadíjnyertes munkát írt.[11])

Ezeknek a nemes hagyományait folytatta említett műveivel Szabó József. Egyrészt ezek a hagyományok, másrészt az a lelkiállapot készteti Szabó Józsefet a magyar nyelvvel és őstörténettel való foglalkozásra, amely ebben az időben szinte kortünet volt. Elégedetlenség az akkori állapotokkal különösen a magyar nyelv elhanyagolása miatt, — rajongó lelkesedés a mult dicsőségéért. Csak egy-két közismert adatra utalok: Berzsenyi: „Elődeinknek bajnoki köntösét S nyelvét megunván rút idegent cserélt." Kisfaludy Károly: „Hej, ma-holnap a magyar szó, Ritka, mint a fehér holló." Kis János: „Ha mint Kassandra jóslatára, az enyémre is megvetés vár, Azt írhatjuk nemzetünk sír-

[9]) Elementa Linguae Hungaricae sive Grammatica Hungarica succincta methodo comprehensa et perspicuis exemplis illustrata authore Paulo Kövesdi Ecclesiae Hungaricae Soproniensis olim Ecclesiaste. Leutschoviae Typis Samuelis Brewer. Anno 1686.

[10]) Joannis Ribini: Oratio de cultura Linguae Hungaricae Sopronii. Calend. Jan. MDCCL. I. — Typis Joannis Josephi Siess.

[11]) Kis János: A magyar nyelvnek mostani állapotjáról és kimiveltetésének némely módjáról. 1806.

oszlopára, Volt magyar, de nincs már." Vörösmarty: „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?" Ugyanígy ír Szabó József is[12]): „Nemzeti jó szokásainkat elhagytuk, öltözetünk levetkőztünk. Még egyedül nyelvünk él, s ennek is nem sokára el kellene enyészni, mert már sem udvari, sem hadi, sem házi, sem oskolai, — s egyre uralkodik még most is rajta Szent István idejétől fogva mind a római, mind a német, mind a tót." Megérti a nyelv fontosságát a nemzeti élet szempontjából: „S mindezekből mi tanulságot meríthetünk: Legalább azt, hogy irodalmunk s nyelvünk mint őseinknek, — kik azt még kősziklára is vésették, — a mi legbecsesebb Palladiumunk, melytől ha meg kellene válnunk, éltünk csak végső lehelletével váljunk, mert ez egyetlen feltételezője nemzeti létünknek. Vesztével nyelvünknek, melyen mint mondják Isten angyalaival beszél, Nemzetünk a többiek sorából kitörlesztve az örök semmiség tátongó örvényébe sodortatnék."[13]) Amint Petőfi felkiált: „Óh, nagy volt hajdan a magyar . . .!" s amint a költők a mult dicsőségéhez menekülnek a jelen sivárságából, úgy Szabó József is „a dicső magyar szó és nyelv őskorú régiségéhez" menekül. „Eredetünk oly régi s oly dicső, hogy a mostani európai nemzetek közül íly felforgathatatlan okoknál fogva egy sem dicsekedhetik oly ősi régiségével s dicsőségével". „Nemzetiségi s nemzeti nevünk, valamint bájoló nyelvünk olly régi s olly dicső, mint egy nemzeté sem, az mindig a Magyar név volt s az is marad, míg fennáll polgári alkotmányunk s ezzel szorosan összefüggő lételünk."[14])

A magyarság ez őskori dicsőségének kimutatása a fő célja műveinek. Mint ő maga írja, célja: „az igazság keresése, földerítése s a magyar nemzet egykori tudományos míveltsége, erkölcsi jelleme, műipara terjesztése és hadi dicsőségének — melynek köszönheti Austria a Stillfriedi 1278-ki csatától fogva Mária Terézia uralkodásáig hatalmát — kivívása, kimutatása s bebizonyítása a jelen korig."[15])

*

Hogy a magyar nemzet a világ egyik legrégibb, legdicsőbb nemzete, azt részben a történelemmel, részben a nyelvvel bizonyítja, magyarázza.[16]) A kétféle bizonyítás természetszerűen össze is folyik, mert hiszen az őskori történet sokszor a nyelvi adatokon épül fel. Célunk Szabó József történeti s nyelvi felfogásának sajátos vonásaira rámutatni; s ezért nem ismertetjük egyenként műveit, hanem két főkérdésre igyekszünk világosságot

[12]) A' dicső magyar nyelv ... 22 l.
[13]) A magyar nyelv keleti emlékei. II. 27 l.
[14]) „A Hősi magyar név . " 12 l.
[15]) A magyar nyelv keleti emlékei. II. 26.
[16]) „... argumenta partim e *Historica* ipsa desumpta, partim vero *ex linguae similitudine* imo identitate depromta.—" „Monimenta ..." 23 l.

deríteni: 1. Hogyan képzeli Szabó József a magyarság őstörténetét az országban való megjelenéséig, és 2. hogyan gondolkodik a magyar nyelv rokonsági viszonyairól.

*

A magyar őstörténetet Szabó József említett műveiben a következőképpen adja elő:

„Mind a nyelv, mind a történet azt bizonyítja, hogy mi azon nagy nemzet utódai vagyunk, melynek élete a história keletkezésével egykorú." „Egészen bizonyosak lehetünk abban, hogy mi vagyunk a Medusok és Persáknak, mint Hom, Hám, vagy mint Anonymus mondja, Japhet ivadékainak valóságos maradékai." A médek és a perzsák (pörészek) szerinte több külön országot alkottak és nemzetiségekre oszlottak. „A „Mag" nemzetség a Medusok egyik első osztálya volt Herodotos szerint. Ezen névhez ragadt utóbb, vagy előbb az „er", „ar" (azaz katona) jellegző szó, mint ezt a zsidó Aram (azaz őrnemzet) nevéből sejdíthetni. Így keletkezett a Mager, Magor, Magyar név. Mindegyik nemzetségnek tulajdon királya és papi nemzedéke volt, amely papi nemzedéknek birtokuk egy részét átengedték. Ezt közönségesen Maghon-nak, Paplak-honnak (Paphlagonia) nevezték. Ezek a papok, Mag-usok, voltak a kegyesség, a tudomány, a műipar terjesztői. Mikor elszaporodtak, gyarmatosokat küldtek Európába, Ázsiába, Afrikába. Ők szállították Chámnak utódait Indiába, Egyiptomba. A britek, kelták is a médusok és perzsák utódai. Sőt a görögök mellett is ők laktak, ha nem is ők voltak a pelasgusok. Ezt bizonyítja a sok magyar szó, amelyet a görögök átvettek: Ares = Őrész, Herakles = Őrkalauz, Zeus = tűz.

„A magyar nemzet indiai viszályai a regés időközüek, a Medus, Persa, Parthus s középperzsa birodalmainak, valamint európai s afrikai gyarmatainak eseményei a való történelem folyamán s fonalán a mi saját történelmünk." A méd, perzsa, zend, sanscrit s magyar rokonságnak legfőbb bizonyítéka a nyelv: a legbiztosabb kulcs, legmegbízhatóbb vezér: certissima clavis, dux certissimus. Hogy Indiában is magyarok laktak, mutatja a sok magyar származású helynév és egyéb név. p. o. Sandernagor = Sándor nagy vára; — Braman = baromány; — Maharaja = Maga urája stb. De a nyelven kívül ruhájuk, harcmodoruk, alkotmányuk, vallásuk is ugyanaz. A perzsák a legfőbb szellem elnevezésére „Jisdan" szót használták, magyarul „Isten". Művelt nemzet volt a magyar, mert már Ázsiában három ábécét ismert: a zend, az ékírás és a sanscrit ábécét. Az ősi ábécé alapja a csikszentmiklósi rovás írásnak is.

Az asszírok, médek, perzsák, partusok, a sanscrit nyelven beszélő indusok mind a magyar népnek különböző nemzetségei

voltak. Ennek a hatalmas népnek történelméből a következő főmozzanatok emelendők ki.

K. e. 800-ban megtámadták az avarokat, legyőzték őket s közöttük is megfészkelték magukat. A perzsák hatalmas birodalmát Nagy Sándor forgatta fel. Halála után Seleucus lett a hajdani birodalom királya, de már ennek unokájától: II. Antiochustól a parthusok Arsakes vezérlete alatt 250-ben K. e. elpártoltak, ezért „pártos"-ok; ezek is a mi eleink voltak. Királyaik nevei is erre utalnak: Arsales = Országos; Orodes = Arados; Artabanus = Ártőbános; Priapatius = Paripás.

A parthusok birodalmát viszont az új perzsák dúlták fel 229-ben K. u. Hogy ezek is magyarok voltak, neveik bizonyítják: Isdegertes = Istensértő; Sapores = Zavaros.

A perzsa — méd — parthus birodalomra a legnagyobb hatással azonban az arabok támadása volt. K. u. 651-ben az arabok kiűzték őket otthonukból, s az elüldözöttek letelepedtek Perzsiától északra, főleg Kaukáziában: Sirvan, Noghan, Iran, Georgia, Guria vidékére, de ott találjuk őket a Kaspitenger déli és nyugati részén is egészen a Volgáig. Különféle néven: skythák, turkok, sabartoiasphaloi (zavartői szabadosok), hunok, kazárok, szabirok, szakák, oigurorok, kabarok, finnek, — de ez mind egy nemzetség (eadem gens), ezek mind magyarok.

A Kaukázus melléki őshazában a magyarok a kazarokkal 203 évig laktak együtt. Innét négy Lebedinen keresztül értek el mai hazájukba. A Lebedias, Lebedin szó mint helynév a görög λέβω és ἕδος szavakból származtatva, kopaszföldet, tarföldet jelent. Az első Lebedin a Terek folyó mellett volt; — a második volt egyúttal az első Atelkuz a Don és Volga táján. Ez volt Mogeria, ezen túl volt Baskardia = Vaskör. A harmadik Lebedin Tambovhoz közel feküdt, ahol még most is laknak tatárok, mordvinok, cserkasszok. A magyarokat a harmadik Lebedinből a pacinaciták 881-ben K. u. kiűzték s így kerültek a negyedik Lebedinbe, a mai Ukrajnába. Itt azután szétváltak; egy részük visszament Perzsiába, ahol még mai nap is szabiroknak, kabaroknak, magoknak neveztetnek, a másik része pedig „884-ben megtámadta a kioviakat s a hét kazár vagy kún vagy hunnivári hún nemzetségekre reá esmérvén 's azokat mint ugyanazon egy nyelvüket atyafiaknak fogadván, velek együtt tovább költözködve megszállottak a második Atelközben, a mai Moldva, Erdély és Oláhországban. ... Innét költözködtek tíz esztendővel utóbb 891-ben ... a mai ditső Magyar nevöktől neveztetett, vérrel szerzett Országjokba."

*

Szabó József a magyaroknak fentebb közölt őstörténetét részben a történeti kútfőkből, részben a nyelvből állítja össze. A kútfőket szorgalmasan tanulmányozta. Ismeri Anonymust,

Kézait, Turóczit; a külföldi krónikaírók közül Bölcs Leót, Constantinus Porphyrogenitust, Cedrenust, Procopiust, Justinust, Theophylaktust, Kteziost, Dio Chrisostomust. Sokszor idézi Herodotost. Az újabb történetírók közül különösen tanárának, a göttingai Heerennek művére hivatkozik sokszor, de rajta kívül Beck, Rhode, Rask, Ehrmann, Wahl, Guthrie és Gray stb. történetírók művei ismeretesek előtte. A hazai történetírók közül említi Budait, Horvát Istvánt, Nagybányai Perger Jánost, Szekér Alajost, Benkovichot, Fesslert.

*

VI. Szabó József állításainak bizonyítására idézi a történetírókat is, de a fő bizonyító erőt a nyelvben keresi. A nyelvtani irodalmat, úgy a magyart, mint a külföldit jól ismeri. A magyar nyelvtudósok közül említi Beregszászit, Csécsyt, Szabó Dávid szótárát, Sajnovitsot, Gyarmathyt, Révait, Kalmárt, Czuczort, Hunfalvy Pált, Lugossy Józsefet. A külföldi tudósok közül különösen azok felé fordul, akik a sanscrit s a perzsa nyelvvel s az ékírások nyelvével foglalkoznak, mert ezek a nyelvek az ő elmélete szerint mind a magyar nyelv ősei. Így különösen tanulmányozta Bopp nyelvtanárt, Boppel levelezett is. A zendperzsa nyelvet, különösen a Zendavestát Rask, Klenker, Dombay, Rhode, Burnouf, Anquetil du Perron műveiből tanulta. Az ékírások megfejtésében Le Brun, Rawlinson, Niebuhr, Benfey, Lassen, Grotefend voltak útmutatói. Már amennyiben útmutatásaikat megfogadta! Mert nagy tisztelettel viseltetik ugyan a külföldi tudósok iránt, akik úgyszólván mihelyettünk végeznek el Keleten sok tudományos munkát, de szerinte ezt a munkát eredményesen csak magyar végezheti el. „Mi tehetjük egyedül azt, amit egy nemzet sem tehet az ázsiai nemzetek eredetének, nyelveknek, szokásaiknak bizonyosabb ismeretére nézve. Szerezzünk ez által magunknak érdemet a tudományos világban is; tegyünk ez által buzgó áldozatokat erre legméltóbb őseinknek."[17]) „Van már több sanskrit nyelvtan Bopptól, szótár is Rosentől. Ám legyen. Az Isten áldja meg őket fáradozásaikért! Én is sokat tanultam tőlük, — de ám gúnyoljanak ezért kedves honosim! *én csak kötve hiszek nekik, a legtöbbet hálá Isten saját józan eszemnek.*"[18]) Azok a külföldi tudósok, akik magyarul nem tudnak, nem tudják megfejteni sem az ékírásokat, sem a sanscrit, sem a Zendavesta perzsa nyelvét. Rask német tudós egyik megjegyzéséhez, amely szerint a zend nyelv még nem eléggé ismeretes, ezt a megjegyzést fűzi: „Tanult volna csak Rask úr magyarul, ha már úgyis minden nyelvet megtanult, majd máskép pengetné húrját! Így büntetődik az, aki a Magyar Nemzetet s

[17]) Tud. Gyüjt., 1825. IV. 98. l.
[18]) Tud. Gyüjt., 1825. IV. 98. l.

ékes nyelvét megveti. Nem is fejti meg ezt (t. i. a zend nyelvet) más, mint magyar."[19]) — „Sem Gmelin, sem Müller, sem Pallas, sem Niebuhr nem teheti itt azt, amit egy született magyar." .....

Mint ahogyan Horvát Istvánt a biblia nyelve, — úgy vonzotta őt a Zendavesta, a Rigveda-Sanhita, — a Bundehes, a Deszatir könyvek perzsa, illetőleg sanscrit nyelve. Nagy hálával emlékezik meg gróf Károlyi Györgyről, aki neki a Zendavesta nyomatott textusát megküldte. Párisból Hrabovszky Dávid és az Apponyi-grófok nevelője: Fekete küld neki tudósítást s másolatokat a Zendavesta szövegéről. A persepolisi, a behistuni ékírásokkal is foglalkozik. Írja egy helyütt, hogy „az ékfelírások is készek nálom, csak nyomatás alá idomítandók. De erre még most nincs elég időm."[20]) Az ékírások (ékes írások, nyíliratok) annyira érdekelték, hogy megfejtésükre 10 arany jutalmat tűzött ki. 1861-ben ki akarja adni a Zendavesta, Vendidad-Sade szakaszának egy részét Dáriusnak ékírásba foglalt geneológiájával együtt. De terve „részint a lenyomatási nehézségek, részint a költség súlya miatt nem sikerült". Két könyvéhez azonban csatolt mellékleteket. A „Monimenták"-ban öt mellékletet találunk: 1. közli az illir, a glagolit, a cirill ábécét, 2. a II. István idejebeli cirill betükkel magyar nyelven írt oklevelet. 3. egy kis részt a Vendidad-Sade-ból régi perzsa írással, 4. a Vendidad-Sade egy szakaszának fordítása Anquetil du Perrontól latinul s Szabó Józseftől magyarul, 5. zend ábécé. A magyar nyelv keleti emlékeinek I. füzetében újból a Vendidad-Sade-ból hoz részletet perzsa írásban, — azután közli a zend ábécét. A zend-perzsa írás nyomda alá való elkészítésében, rajzolásában egy Vizi nevű erdélyi ismerőse volt segítségére.

Szinte csodálkozik az ember, hogy ez a nagy rajongó nem ragadta meg a vándorbotot, s nem ment álmainak honába Keletre, a Zendavesta (Szent Üdvözet!), az „ékes irások" otthonába úgy, mint barátja Körösi Csoma Sándor!

Ilyen szorgalom s ilyen nyelvi felkészültség mellett valóban meghökkentő, hogy az összehasonlító nyelvészetben menynyire elvetette a sulykot! Pedig Sajnovitstól, Gyarmathytól már tanulhatott volna! A főhibája az volt, hogy az összehasonlítás alkalmával nem a nyelv szerkezetére (ragozás, szóképzés, hangmegfelelések, mondatbeli sajátosságok stb.) volt figyelemmel, hanem szinte kizárólag csak szavakat hasonlított össze. Itt sem járt el helyes módszerrel. Természetes, hogyha rokon népek ősi időkben elszakadtak egymástól, szókincsük csak az úgyne-

---

[19]) Keleti eml. II. 23. l.
[20]) Tud. Gyüjt., 1826. XI. k. 47. l.

vezett primitív szókincsben (család, ősi foglalkozás, számnevek stb.) egyezhetik. S még ezeknek egyeztetésénél is tekintettel kell lenni a szabályos hangmegfelelésekre, a szótövekre. *Szabó József pusztán az összecsengés, a hasonló hangzás alapján veti össze a szavakat: Ganges = Gyöngyös. — Paphlagonia = Paplakhon. — Visnu = Vésnő.*

Hogy összehasonlító módszerébe — ha egyáltalán módszerről lehet szó — bepillanthassunk, a következő típusokban lehetne eljárását ismertetni:

I. *Ganges = Gyöngyös típus.* Ebbe a csoportba főleg földrajzi nevek és személynevek tartoznak. A műkedvelő nyelvészek különös szeretettel foglalkoznak ezeknek összehasonlításával, mert legtöbb esetben ezeknek a neveknek azonnal érthető jelentése nincsen. Akármilyen szóval vetem össze, az értelem nem tiltakozik ellene, mert ellentétet nem lát. Ganges jelentését nem tudom, tehát ha Gyöngyössel veti össze, nem tiltakozhatom a jelentés alapján. Ebbe a típusba tartoznak:

Halys (folyó neve) = Halas. — Cyrus = Körös. — Darius = Derüs. — Parthus = Pártos. — Visnu = Vésnő. — Ares = Őrész. — Tanais = Tanyavíz. — Ahriman = Ármány. — Herakles = Őrkalauz. — Serapis = Szerüöves. — Baskir = Vasköri. — Achaeus = Ükös. — Jesdan = Isten. — Osiris = Szerüs. — Atila = A tiloló (ezért mondta magát Isten ostorának).

II. *Paphlagonia = Paplakhon típus.* Ebbe a csoportba is nagyobb részt tulajdonnevek tartoznak. Itt az idegen szónak a magyarban nem is egy szó felel meg, hanem szinte minden egyes szótagra esik egy szó. Paph = pap, — la = lak, — gon = hon!

Ábrahám = Apám uram. — Ispahan = Ős apai hon. — Arduisur = Erőadó vízér. — Sandernagor = Sándor nagy vára. — Maharaja = Maga urája. — Jabdiertik (szittya törzs neve) = jobbra tértek. — Parvadi (Siva felesége) = Por födi. — Nabo (aegypt. isten) = Nagy apó. — Bakiser = Bakos ér. — Jengischer = Csöngős ér. — Sanscrit = Szent köri. — Papremi (aegypt. ünnep) = Paprémítő.

III. Ἥρως = *erős típus.* Ebben a csoportban különösen görög szavakat találunk. Szabó József felfogása szerint a magyarok sokáig voltak a görögök szomszédságában s a görögök sok magyar szót átvettek tőlük. Ebben a csoportban közneveket is találunk; s itt már ügyelnie kellett, hogy a két összehasonlított szó ne csak hangzásban, hanem jelentésben is egyezzék, vagy legalább is rokon jelentésű legyen. A „heros" és „erős" fogalma közel esik egymáshoz, s a hangzás is rokon. Ilyenek:

δείλη = dél. — ἔρχος = árkos. — ἡδύς = édes. — Ζεύς = θεύς = tüz. — ξήρος = száraz.

IV. *Indus = Önötös típus.* Az eddig említett csoportokban a magyar szóknak volt értelmük, jelentésük. Ebben a negyedik csoportban olyan magyar szavakkal adja vissza az idegen szót, amelyeknek pusztán a hangzása hasonlít a perzsa vagy sanscrit szóhoz, de a magyar nyelvben (legalább is magyarázat nélkül) értelme nincs. Mi az az Önötös, — nem magyarázza meg. Ilyen értelmetlenül csengő szavak:

Perzsa = Pörész. — Achamenes = Ükköményes. — Zendavesta = Szent üvözet. — Soroaster = Sörjesztő ur.

Ahriman hosszabb neve Petiare engre Menios, — ezt így magyarázza: Pityerengő Rimányos.

V. De nemcsak egyes szavakat fordít magyarra a puszta hangzás alapján, hanem, ami még elképesztőbb, egész mondatokat is. Abban a meggyőződésben van, hogy minden zend, perzsa, sanscrit szónak magyar hangzása és értelme van. Sem szótárra, sem nyelvtanra nincs szüksége. Természetesen az ilyen erőltetett összehasonlításból értelmes mondat éppen úgy nem születhetik, mint sokszor értelmes szó sem, mint láttuk. Elég példának egy-két mondat. Anquetil du Perron után a Vendidad-Sade-ból részletet közöl:

Perzsául: Pavan samek dadar Anhouma.

Magyarul: Üdvön zömített tettőr énnyeme, — de hogy ez az állítólag magyar mondat mit jelent, nem magyarázza meg. Ugyanilyen:

Perzsául: Hedé datae videevuae Zereostratae.

Magyarul: Hodi-tító videvő Sördüsztő őre. Bizonyára sokat elmélkedett, míg ezeket a különös szavakat ráerőszakolta a zend-perzsa szövegre. Mondja is a fordítása végén:

Tantae molis erat Magyaris Zend reddere linguam! Nemcsak a zend-perzsa nyelvet fordítja ilyen érthetetlen magyarra, hanem a sanscritot is. Külön értekezést irt a sanscrit nyelvről.[20]) Értekezésének főrésze Bopp nyelvtanából vett szöveg fordítása. A fordításban ilyen mondatok fordulnak elő: „Gyásszát vitézségre nógatom, régen kenendő, fenendő Magyarok törvény után. Szíved öröme értő fényes csajagánján segítsenek körűte levendő önnyájantiji és Atyáimban igaz ut Tóköriek."

Maga is érzi, hogy itt valami hiba van, s azért megjegyzi: „A sanscrit és magyar nyelv megegyeztetése még igen tökéletlen próbájának ezen első zsengéje még csak a kora hajnal hasadtának gyengén csillámló világa az egykor feltűnő derült nap teljes verő fénnyéhez képest, mellyhez csak akkor juthatunk el, ha a sanscritból egész könyveket olvastunk s megmagyarosítottunk."

Rendíthetlen azonban a hite, hogy összehasonlító módszere helyes, s hogy ez alapon a zend-perzsa-sanscrit-magyar nyelv-

rokonság biztosan kimutatható, s ezek az ősi népek, s mind azok is, amelyek tőlük származtak, a magyarnak ősei. „Vajjon csoda-e, ha a persepolisi ékesírások magyarok? Ha a kövek szavai mind a mi anyanyelvünkkel, mind a Zendavestának a perzsák „szent üdvözítő" könyveikkel megegyeznek, ott nem lehet helye sem a csalódásnak, sem az ámításnak!"[21])

Ebben a hitben erősítette, sarkallta a nemzeti becsület, a rajongó hazaszeretet, a magyarság régi dicsőségének felragyogtatása. *„Amint mondtam, többnyire amint lehetett, megbizonyítottam, ha többet mondtam, Nemzetem becsületére mondtam."*

*

Kétségtelen, hogy Szabó József említett történeti műveiben helytelen útra tévedt s a magyar őstörténetet helytálló adatokkal nem gyarapította. De vajjon gúnyolhatjuk-e, kinevethetjük-e helytelen módszere, szóösszehasonlításai miatt? Világért sem! Amikor ugyanabban az időben a pesti egyetemen a magyar történelem tanára ugyanolyan módszerrel körülbelül ugyanazt az eredményt hirdeti, megróhatjuk-e a vidéki kisvárosban élő középiskolai tanárt? S amikor a 20. század közepén, napjainkban is akadnak ilyen ábrándos történetírók — pedig mai nap már az ő részükre kiforrott történeti kritikai — s összehasonlító nyelvtudományi módszerek állanak rendelkezésükre — lehet-e gáncsolni a 19. század elejének íróját, amikor mindezek a módszerek még gyermekcipőkben jártak. Hogy még mai nap is vannak ilyen ábrándos történetírók, arra felhozhatjuk Pongrácz Sándor, Debreceni Miklós, Zajti Ferenc, Cserép József műveit.[22]) Mindegyik a magyar szavakat erőlteti rá az indiai, tibeti, délamerikai, egyptomi, méd etruszk, pelasg, maori nyelvekre. Hogy miképpen, legyen elég egy példa. Pongrácz szerint Hátsó-Indiában van egy *kol* nevű nép; ez a nép rokona a magyarnak, mert a neve előfordul a következő helynevekben: Kolbász, Kolozsvár, Kolompáros.

S Szabó Józsefnél még valami visszatart a kemény meg- és elítéléstől! A magyarságnak, az ősi magyar dicsőségnek megható szeretete, szinte imádata. A nemzeti önérzetet hirdette ő is, s ezzel a munkásságával beleilleszkedik a költőknek, tudósoknak seregébe, akik a reformkor elején a nemzeti lelket sarkallják, ösztönzik, hitet, reményt, önérzetet ébresztenek a fásult magyarságban. A Horvát Istvánok és Szabó Józsefek helytelen módszerrel helytelen eredményt megállapító történetírók voltak ugyan, de nagy nemzetnevelők. Amit báró Eötvös József Horvát Istvánról mondott, azt mondhatta bizonyára Szabó Józsefnek

---

[21]) Századunk, 1844. 8. l. (Pozsony.)

[22]) Magyar Szemle, XII. k. 3. sz. 62. l. Gaál László: Műkedvelők a magyar őstörténeti kutatásban.

sok tanítványa is: „Aki egyszer hallá e tudós férfiút, midőn mindent, ami nagy és dicső volt e világon, fajunkhoz tartozónak, magyarok által elkövetettnek állítá, az kételkedhetett mestere állításain, de azon óriási honszeretet hatalma, mely a tudóst elragadta, elragadta tanítványait is. Nem volt tanítóink között, kitől annyian tanulták volna a hazát szeretni."

Kép Sopron multjából.

Soproni házaspár 1861-ben.
Hauser Károly rajza.

Soproni élet a 15. század második felében.

(A Haberleiter-család története.)

Írta: Dr. Mollay Károly.

Bevezetés.

1482 december havában Mátyás király, aki nagyhatalmi terveinek megvalósításáért III. Frigyes császárral Ausztria birtokáért ekkor harcban állott, Sopronban ütötte fel szállását és 1483 február haváig innen intézte a hadjárat ügyeit. A városi tanács a belváros legelőkelőbb részén, az akkori Főtéren (ma Ferenc József-tér) helyezte el, a hagyomány szerint az Előkapu (ma várostorony) mellett fekvő emeletes sarokházban (ma Storno-ház). Ez a ház az Előkaputól kiinduló városfalra támaszkodott; az emeleten levő ebédlő festett üvegablakai, amelyeket a ház tulajdonosa 1491-ben 2 font dénár[1]) költséggel újíttatott meg, a Főtérre nyíltak. Ennek pezsgő életét a nagy király az emeleti erkélyablakból bizonyára nem egyszer figyelte meg.

Ez a ház akkoriban Haberleiter Miklós belső tanácsosé volt. Családjának története nem is annyira Mátyás királlyal való fenti kapcsolata miatt érdekel bennünket. A Haberleiter-család története 1379-től a 16. század közepéig ugyanis a középkori soproni polgárság története s a családra vonatkozó számos adat módot nyujt arra, hogy egy középkori család felemelkedését bemutassuk. E mellett bepillantást nyerünk a középkorvégi Sopron hétköznapi életébe is.

A család első soproni tagja az 1379. évi telekkönyvben tűnik fel. Maga a családnév bajor-osztrák nyelvterületre utal s így bizonyosra vehetjük, hogy a Haberleiter-család őse egyike volt azoknak az (alsó-)ausztriai bevándorlóknak, akik különösen a 14. század második felében tömegesen költöztek Nyugat-Magyarországra. Sopron lakosságát a bevándorló németség ekkor duzzasztja fel s ezzel Sopron népiségtörténetének új fejezetét nyitja meg. A magyarságnak ez a térvesztése a 15. sz. végéig csak a nyugati határszélre korlátozódik s oka elsősorban az volt, hogy a határmenti birtokok német eredetű földesurak kezébe kerültek.

A Haberleiter-család öt soproni nemzedéke egy hirtelen feltörő s hirtelen letűnő polgári családnak képét nyujtja. A második nemzedék már a külváros legelőkelőbb polgárai közé küzdi fel magát, akik 1426-ban a tanáccsal is szembeszállnak.

---

[1]) Sopronban a magyar *aranyforint* és részei mellett a *bécsi dénárt* használták még ebben az időben fizetési eszközül. Ebből 30 tett ki 1 *solidust*, 240 vagyis 8 solidus 1 *fontot*. A magyar forintot 1485-ben 320, 1489-ben 310, 1490-ben 300 dénárért váltották be. Használatban volt még a *garas* és a *krajcár:* az előbb 7 dénárt (1485), az utóbbi 4 dénárt (1494) ért.

Újabb társadalmi emelkedést csikar ki magának a harmadik nemzedék, amely a család emelkedésének csúcspontját is jelenti. A harmadik nemzedék már a külső tanácsba is bekerül. Egyik tagja, Miklós, 1459-ben 263 font dénárra becsült ingatlan vagyonával a külváros második leggazdagabb polgára s így beházasodás révén könnyen jut a belvárosi polgárok s a belső tanács tagjai közé. 1463-ban 511 font dénárra értékelt ingatlan vagyonával a belvárosi polgárok között is a kilencedik helyet foglalja el. A negyedik nemzedékből csak György menti át a családot a 16. századba. A többinek nyoma vész vagy idő előtt elhal, mint az ötödik nemzedék.

A Haberleiter-család családfája.

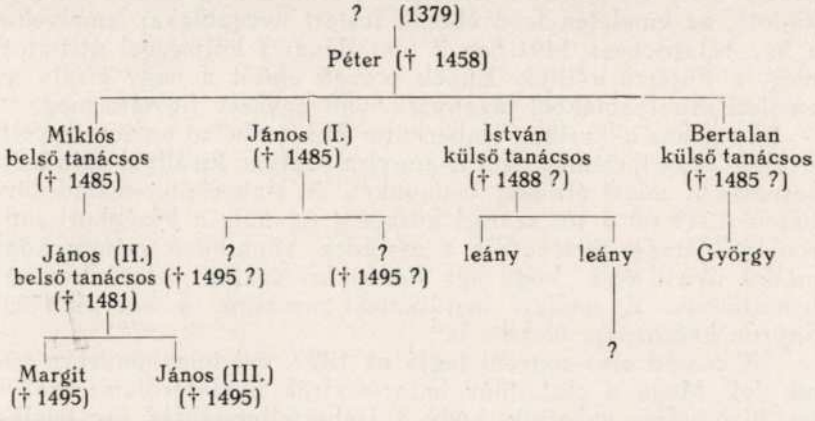

A család története mintegy másfél évszázadot ölel át. Ebből az aránylag hosszú időből a 15. század második felét ismerjük részletesebben. A nélkül hogy egy későbbi s szélesebb alapokon nyugvó összefoglalásnak elébe akarnánk vágni, a Haberleiter-család története alapján ez időszak soproni polgárának életformáját, az életformát alakító tényezőket kíséreljük megrajzolni.

A politikai eseménytörténet szempontjából az időszak elején ott van Sopron 1441—1463-ig tartó elzálogosítása III. Frigyesnek. A város ekkor jut erőteljesebben a nyugati szomszéd érdekkörébe, majd Frigyes és Mátyás király állandó erőpróbájának sorába. Helyi viszonylatban ez annyit jelentett, hogy Sopron polgárai is belekerültek a magyar- és osztrákpárti nyugatmagyarországi főurak és ezek embereinek csetepatéiba. Így fogták el a hegykőiek (Sopron m.) 1459 nyarán Harberleiter Miklóst és útitársát: megtorlásképen a soproniak két hegykőit csíp-

tek el és csak a hegykői előljáróság hosszas könyörgésére bocsátották őket szabadon.

Frigyes árnyéka nehezedik a városra az egész időszak folyamán s a század végén, 1490-ben II. Ulászló király is még III. Frigyesre célozva inti a soproni polgárokat, hogy ne engedjenek a császár lázításának és elhamarkodottan ne cselekedjenek olyasmit, ami nekik és utódjaiknak örök szégyenére és gyalázatává válna.[2])

A külső események Sopront ugyan a király renaissanceízű politikai elgondolásának vonzókörébe vonták, a városon belül a középkori élet folytatódott. Azonban szellemtörténeti szempontból nézve Sopronban ezt az időszakot, több más jelenség mellett szimbólumnál több az időszak kezdetén a még középkori litterátor, a kódexmásoló Egkenfelder Liebhart városi jegyző,[3]) végén pedig a már humanista ízlésű Gugelweit János városi jegyző, a legrégibb magyar virágének lejegyzőjének alakja.[4]) Hiszen 1451-ben még Kapisztrán János, a kereszteshadjáratok lánglelkű szónoka prédikál a ferences (ma bencés) templomban s 1522-ben pedig ugyanott már lutheránus ízű beszéd hangzik el.[5]) A jelzett időszak szellemtörténeti tartalmát ma pontosan meghatározni még nem tudjuk: hangulatát azonban bízvást nevezhetjük a soproni középkor alkonyának.[6]) A középkori életformák kiteljesedése mögött a következő kor előkészítése indult meg.

A soproni polgárság országos társadalmi helyzetében is ez figyelhető meg. A 15. század második felében a köznemesség előtérbe kerülésével a rendi gondolat megerősödik, a társadalmi csoportosulás a megelőző hűbéri, vertikális iránnyal szemben horizontálissá válik.[7]) Ekkor kezd a városi polgárság is külön renddé szerveződni s e társadalmi fejlődésének törvényes elismertetését Werbőczy által 1514-ben el is éri. A 15. század

[2]) A magyar-német viszony története szempontjából jelentős oklevél idevonatkozó helye: „Certi enim sumus, quod prefata maiestas vos per plures vias ad defectionem et rebellionem sollicitat, vos tamen rogamus honores vestri memores esse velitis et nichil tale precipitanter agatis, quod perpetuum scandalum et ignominia vobis et universe posteritati vestre parere possit" V. ö. *Házi Jenő*, Sopron sz. k. város története I, 6, Sopron, 1928, 76. l. A továbbiakban Házi Jenő forráskiadványát nem idézzük, csak a rész kötet és lap számát jelezzük.

[3]) V. ö. még *Pukánszky, Béla v.*, Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn, Münster, 1931, 77. l.

[4]) Erre v. ö. *Mollay Károly*, Gugelweit János, a Soproni virágének lejegyzője, Soproni Szemle III (1939), 178. ll.

[5]) A részleteket l. *Házi Jenő*, Sopron középkori egyháztörténete, Sopron, 1939, 44. ll.

[6]) *Huizinga, J.*, Herbst des Mittelalters, Stuttgart, 1938[3]; magyarra fordította *Szerb Antal*, A középkor alkonya, Budapest, é. n.

[7]) *Mályusz Elemér*, Társadalmi viszonyok, Magyar Művelődéstörténet, Budapest, é. n. II, 91. ll.

második felében egyelőre az történik, hogy a polgárság elitje, az ú. n. 7, majd 8 tárnoki város, köztük Sopron is, különválik a többi várostól.

A tárnoki városok legnagyobb vívmánya egy legfelsőbb külön polgári bíróságnak, a Budán székelő tárnoki széknek kifejlesztése volt. A 15. század közepére már elérték azt, hogy a nemesek a tárnokmester bírótársai közül teljesen kiszorultak s helyüket a polgárság kiküldöttei foglalták el. Úgyhogy, amikor 1485-ben Haberleiter János (II.) belső tanácsos árvái fölötti gyámság miatt a városi tanács és az árvák édesanyja s mostohaapja között per keletkezett, a városi tanács a Mátyás különös védelmébe és oltalmába fogadott felperesekkel szemben is meg tudta védeni jogait a tárnokmesteri ítélőszék előtt. Az ítélet értelmében a városi tanács, mint illetékes gyámhatóság az árvák feletti gyámságot legtermészetesebb gyámjoknak, édesanyjukpapok írták. Szerzője Joachim Jakab, előkelő kereskedő, belső adta át, mert az édesanya másodszor egy „németbirodalmi idegenhez", Sopronban polgárjogot nem nyert Hitzendorfer Kristófhoz ment feleségül.[8])

*

Joachim Jakabnak a városi tanács határozata értelmében bevételeiről és kiadásairól évenként el kellett számolnia. Így jött létre az a számadás,[9]) amely 1483—1495-ig tartó feljegyzésekben vetíti elénk egy jómódú polgári család életformáját.

A számadás nemcsak családtörténeti szempontból értékes, hanem egyúttal a 15. századi soproni polgárságnak becses irodalmi emléke is. Úgyszólván egyetlen polgári írásművünk a középkorból, hiszen a fennmaradt emlékeket jórészt jegyzők és papok írták. Szerzője Joachim Jakab, előkelő kereskedő, belső tanácsos, aki 1485-ben a városbírói s 1492-ben a polgármesteri méltóságot viselte, bőbeszédű szubjektivizmussal vette körül számadásának rideg adatait s működésének szinte naplószerű beszámolóját hagyta ránk.

E beszámolóban közben-közben országos politikai események körvonalai is felvillannak. Megemlékezik Mátyás királynak 1487 nyarán tett látogatásáról, a nyolcéves Hyppolitus esztergomi érseknek magyar földre érkezéséről (1487. aug. 17), Frigyes császár átvonulásáról (1490. szept. 23), az idegen zsoldosokról, akik 1490-ben a Kohlenberg-dűlőben a szőlőket leszüretelték. Legtöbbet mégis a Harberleiter-család történetével, az árvák feletti gyámság körül folyt perrel, az árvák nevelésével, vagyonuk kezelésével foglalkozik. A következőkben az okleve-

[8]) A per történetét l. a második részben.
[9]) Kiadta Házi, II, 4: 351—392. ll.

leken és végrendeleteken kívül főleg erre a számadásra támaszkodunk. Az általános vonatkozású adatokat az első részben foglaljuk össze, a részletes feldolgozást a második részben adjuk közre.[10])

Első rész.

Soproni élet a 15. század második felében.

A 15. század közepére kialakult Sopronnak a városképre szabott társadalmi csoportosulása, rétegeződése. A legvagyonosabb s egyúttal a legtekintélyesebb polgárok a belvárosban tömörültek, úgyhogy a külvárosi vagyonos polgárok társadalmi emelkedést csak a belvárosba való költözködés, azaz belvárosi háznak, részháznak megszerzése révén remélhettek, amint ezt Haberleiter Miklós esetében is látjuk. A külváros tekintélyesebb polgáraiból kerültek ki az adószedők, valamint az ú. n. külső tanács tagjai, a belvárosiakból a belső tanácsosok, a városbíró és a polgármester. A belvárosi polgárok által felhalmozott ingatlan vagyon nagyságára nézve jellemző, hogy Traismaurer Péter mészáros özvegyének, a magyar származású Roji Hedvignek, a 15. század közepén Sopron leggazdagabb polgárának *soproni* ingatlan vagyonát 1454-ben 1567 font dénárra becsülték.[11]) A 15. század második felének áldátlan politikai viszonyai Sopron ingatlan vagyonának eloszlásában eltolódásokat hoztak ugyan létre, de a polgári társadalom felépítésében ez lényeges változásokat már nem okozott.

A polgárság e vezető rétege mellett a kevésbé vagyonos vagy vagyontalan rétegek nagyobb szerepet nem játszottak s így a városképben való elhelyezkedésük társadalmi emelkedést nem jelenthetett. Pl. a belvárosban lakó, kevésbé vagyonos iparosok csak a gazdasági élet szempontjából szereztek maguknak helyzeti előnyt, mert a város kereskedelmének súlypontja a belvárosra esett.

Ez a társadalmi rétegeződés, amelynek alapja a vagyon, helyesebben az ingatlan vagyon volt, szabta meg a soproni polgár életformáját. A társadalmi emelkedés első feltétele a háztulajdon, a második a földtulajdon lett. Sopron gazdasága a szőlőművelésen, a borgazdaságon alapult, azaz a soproni polgár életformájához hozzátartozott, hogy szőlőműveléssel is foglalkozott. Ez figyelhető meg a soproni iparosnál és kereskedőnél is. A Haberleiter-család tagjai pl. adataink szerint kizárólag földműveléssel, elsősorban szőlőtermeléssel foglalkoztak.

[10]) A soproni családok történetének feldolgozásmódjáról l. *Mollay Károly*, Középkori soproni családnevek, Budapest, 1938, bevezetését.

[11]) I. m. 52. l.

1. Szőlőművelés és borgazdaság.

A 15. század második felében a szőlő művelése, amint ez a Haberleiter-árvák 4 szőlőjének műveléséről szóló mellékelt táblázatból[12]) is kitűnik, általában már úgy történt, mint ma. Tavasszal a metszéssel *(schneyden)* és a venyigegyüjtéssel *(rebenklawben)* kezdődött. Ezt követte az első kapálás *(das erste hawen)* és a gyomlálás *(jeten)*. Ezután leverték a kis karókat *(schteckenschlachen)* és a dugványt *(pogen)* zöld vesszővel *(widell)* hozzákötötték *(pogenpyntten)*. Ez volt az első kötözés. A már nem fiatal szőlőkben most a nagy karókat verték le *(schtekenschlachen)*, hogy a szőlővesszőt szalmával *(schawb, scheb)* hozzáköshessék *(pyntten)*. A második kapálás után a gyorsan növekvő szőlővesszőt újra a nagykaróhoz kötötték *(aufrichten)* és a harmadik kapálást is elvégezték. Ez utóbbi néha, ha nem volt szükséges (pl. 1492-ben) elmaradt, néha gyomlálással *(rawffen, roffen)* helyettesítették (1490). Közben természetesen a szőlővesszőt fattyúhajtásaitól is megtisztították *(den weynpperen gerawbtt)*.

Szüreteléskor a puttonyos által összehordott szőlők összetörésére taposókat alkalmaztak. A cefre hazaszállítása lajtokban történt. A lajtok 7—10 akósok[13]) voltak. A szüretelés és a préselés elvégzése után az őszi ásás és a karóhúzás maradt még.

A könnyebb munkákat majdnem kizárólag nők végezték.

Legkevesebb napibért a szüretelők kaptak (5—8 dénár), legtöbbet a karóverők és a kapálók (12—20 denár). Szüretkor kapta meg járandóságát a csősz és a vincellér is. A csősznek egy-egy szőlő után 10—30 dénár járt, a vincellérnek pedig évi 300 dénárt adtak s gazdasági eszközökön kívül posztóra még 120—150 dénárt kapott.[14]) Ha egész évi megmunkálásra vállalt szőlőket, akkor pl. négy egynyolcados szőlő után évi 19—20 font dénárt keresett.

---

[12]) A táblázat négy egynyolcados szőlő megmunkálására vonatkozó adatokat tünteti fel, megjelölve a munkanapok (munkások) számát, a napibér és a munkabér összegét. A fuvaros rovatában munkanapok helyett a szállított lajtok száma, napibér helyett egy-egy lajtért járó fuvardíj értendő. Az „összesen" rovat adatai nem mindíg egyeznek a munkanap × napibér szorzattal: a kiegészítés ebben az esetben a számadás alapján történt. Az üres rovatok azt jelentik, hogy az adatok hiányzanak. Ennek oka néha ismeretes: a zsoldosok kifosztják a szőlőt (1490), a jég tönkreveri a termést (1494).

[13]) Sopronban ekkor az ú. n. *bécsi akót* használták, amely 54·30 literes volt s miként Pozsonyban még a 16. században is, 40 kisebb pintből (*pint*), azaz 80 icceből (*halb*, t. i. pint), vagyis 160 meszelyből (*seyttl*) állott. Forrásainkban *urna, ur, eimer, emmer* néven fordul elő s magyarra vagy az *akó* vagy a *veder* szóval szokás fordítani. Nem tévesztendő azonban össze az Árpád- és Anjou-korban szereplő magyar akóval. V. ö. még *Lederer Emma*, Régi magyar űrmértékek. Századok LVII—LVIII (1923—24), 307. ll.

[14]) Ez az összeg nem szerepel a táblázatban.

A szüretet mindig megünnepelték. Az áldomás méreteire jellemző, hogy Joachim Jakab egy-egy alkalommal 80—360 dénárt szánt rá s pl. 1489-ben 43 személyt vendégelt meg.

Egyet-mást megtudunk a szőlőműveléshez szükséges eszközök és anyagok áráról is. Így 1 kapa 16—20 dénárba, 100 karó 12—15 dénárba, 1 köteg szalma 24—60 dénárba, 1 hordóabroncs 4 dénárba, 1 hordó abroncsozása 50—80 denárba került.

A bor értékesítése Sopron 15. századi élénk kereskedelmi életében nem ütközött nagyobb nehézségbe. Nemcsak a környékről, hanem pl. az alsóausztriai Kirchschlagból, a morvaországi Olmütz városából is jöttek Sopronba borért. A bor pintje, amint ez a Haberleiter-árvák borának értékesítését feltüntető táblázatból[15]) kitűnik, 4—12 denárért kelt el. Nagyrészét természetesen Sopronban mérték ki. A kimérés forgalmára fényt vet az az 1490. évi adat, amely szerint egy 10 ákós hordót 2 nap alatt mértek ki.

Értékes adatokat kapunk a számadásból a bordézsma kivetésére vonatkozóan. Sopronban a bordézsma kivetését a győri püspökkel való folytonos és súlyos viszály miatt 1429-ben szabályozták.[16]) A termelt bor és a bordézsma mennyiségének összevetéséből kitűnik, hogy a kivetés kulcsszáma csak ritkán volt 10. Leggyakrabban 11, néha 12. Sőt Joachim Jakab 1489-ben tiltakozik és ellenségének nevezi a polgármestert, amikor ez nem a 12-es arányszámnak megfelelően veti ki rá a bordézsmát. A polgárok a bordézsmát azonban legtöbbször pénzzel váltották meg. Ennek okát táblázatunk magyarázza meg. Számszerűen kimutatható ugyanis, hogy a bordézsma pintjét általában az eladási ár *felével* vagy még ennél is alacsonyabb áron váltották meg. Tehá a győri püspökkel szemben mindenképen jól jártak.

Nem ismerjük közelebbről a *törkölyadó (tresstergab)* kivetésének módját és az adó rendeltetését. E címen a Haberleiter-árvák 1488-ban 176 dénárt, 1493-ban 1 font 192 dénárt fizettek.

2. *Ipar és kereskedelem.*

Az ipari és kereskedelmi élet szempontjából Sopron határmenti fekvésének jelentős szerep jutott. Kiváltságai révén Magyarország nyugatra irányuló külkereskedelmének és az ország

---

[15]) A táblázatban a már említett négy szőlőből termelt bort, helyesebben az árvák 11 évi borkészletét, a feltöltött bor mennyiségét és a bordézsmára vonatkozó adatokat dolgozzuk fel. A számok után tett kérdőjelek arra vonatkoznak, hogy a megállapítható legalacsonyabb adatot vettük figyelembe. Az 1495. esztendő adatait az összesítésbe nem vettük be, mert Joachim Jakab számadásában áthúzta őket.

behozatalának egyik fontos kapuja.[17]) Árumegállító és vásártartó joga révén virágzó iparának előfeltételeit teremtette meg. Ez az ipar részleteiben még nem ismeretes, virágzásáról és szervezettségéről számos ipari céh tanuskodik.[18]) Az állatvásár és a halvásár kivételével a belvárosban bonyolódott le a város ipari és kereskedemi életének legjelentősebb része. Itt volt a sópiac (mai Orsolya-tér), a mészárosok utcája (ma Templom-utca) és a Főtér (ma Ferenc József-tér), ahol a vásárokat tartották. A mészárszékek nagyobbrészt a Mészáros-utcában voltak. Traismaurer Péter pl. özvegyének négy mészárszéket hagyott, amelyeket 1458-ban 100 font dénárra becsültek.[19]) Az iparosok és kereskedők boltjai a Főtéren állottak s előszeretettel építették őket a Főtérre néző házak és a ferences-templom oldalába. Így pl. a Haberleiter-házhoz 5 varga- és posztónyíróbolt tartozott, amelyeknek bérlői a ház tulajdonosának Sz. György (ápr. 24) és Sz. Mihály (szept. 29) napján utólagosan 6—7 solidus dénár bért fizettek. Az építőiparosok (ács, kőműves) napibére a 15. század utolsó két évtizedében 24—28 dénár körül mozgott. A ruhaiparosok napibérét a számadás nem közli, de tudjuk, hogy egy-egy ing megvarrása 7—16 dénárba, egy ingvállé 14 dénárba, egy ruháé 20—60 dénárba került; a posztónyíró rőfönként 3 dénárt kapott. Csak összehasonlításul közöljük, hogy az 1450-es években az Előkapu (ma várostorony) toronyőre heti 60—70 dénár zsoldot kapott s évi keresete 10—16 font dénárt tett ki.[20])

A soproni kereskedők kereskedelmi tevékenysége még nem került feldolgozásra. A 15. század végéről fennmaradt harmincadjegyzék azonban erről pontos számot adhat. Tudjuk pl., hogy Mihály vászonárus emberei az 1450—1460-as években az egész országot bejárták s Erdélyi Jakab százával szállított be kalapokat, ezrével késeket s mézet, gabonát, szarvasmarhát vitt ki.[21]) A soproni kereskedelem jelentékeny részét ruházati cikkek, elsősorban a különféle posztók és szövetek behozatala alkotta. A számadás ezeknek az áráról is tájékoztat. A vászon rőfje 12—17 dénárba, a gyolcsé 20 dénárba, az olasz vászoné 40 dénárba, a fínom olasz vászoné ½ forintba (5 solidus dénár), a vörös arrasi (Franciaország) posztóé 42—45 dénárba, a vörös nürnbergié 10 solidus dénárba, a zöldé 1 forintba (10 sol. dén.), a barnáé 11 solidus dénárba került. Ezeknek gyakori alkalmazása a 15.

[16]) A bordézsma soproni történetére nézve v. ö. *Házi*, Sopron középkori egyháztört. 275. ll.

[17]) *Pleidell Ambrus*, A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban, Budapest, 1925, 67. ll.; *Sárközy Irén*, Sopron kereskedelme a középkorban, Budapest, 1933, 47. ll.

[18]) *Házi* i. m. 293. ll.

[19]) *Mollay* i. m. 50. l.

[20]) I. m. 34. l.

[21]) I. m. 18, 38. ll.

A Haberleiter-árvák borának értékesítése.

Év	A borkészlet					A feltöltött bor				A termelt bor					A bordézsma megváltása		
	mennyiség		1 pint ára	összesen		mennyiség	1 pint ára	összesen		mennyiség		bordézsma		mennyiség: bordézsma	1 pint dénár	összesen	
	akó	pint		font	dén.	pint		font	dén.	akó	pint	akó	pint			font	dén.
1485	29	24?	8,10	40	6	37?	8?	1	60	28	30?	2	20	11	6	2	120
1486	56	11?	8—12	105	54	48?	10?	2	—	55	3?	5	?	11	—	—	—
1487	47	8?	4—5?	35	160	67?	4—5	1	120	45	21?	4	—	11	—	—	—
1488	39	38	4—6	35	33	30?	6	.	180	39	8?	3	20	11	2·57	1	120
1489	33?	?	9—10	54	90	153	4, 6	2	151	30	?	3	—	10	3·75	1	210
1490	20	—	10, 12	36	120	65	6 - 8	1	218	18	14	1	20	12	4	1	—
1491	22	29?	8—10	28	25	30	10 - 12	1	90	22	—	2	—	11	3·75	1	60
1492	20	39?	10, 12	37	138	40	10	1	160	20	–	2	—	10	4·5	1	120
1493	38	31?	7, 8	50	14	40	10	1	160	37	31	3	—	12	4	2	—
1494	19	3	8	25	102	34	8	1	32	18	9	1	20?	12?	?	1	180
1495	35?	?	—	–	—	80	—	—	—	33?	—	3	—	11?	3	1	120
Összesen	327?	4?	—	430	102	13 ? akó	—	—	—	314?	12	28	?	—	—	—	—

századi soproni viseletben a polgárság magas anyagi műveltségéről tanuskodik.

3. *Ruházkodás.*

Magából a számadás adataiból a soproni viseletet a 15. század második felében teljes egészében nem ismerhetjük meg. A Haberleiter-árvákra és nevelőjükre vonatkozó viselettörténeti adatok azonban mégis képet adnak a felnőttek viseletéről, mert a gyermekeké négy-ötéves koruktól kezdve a felnőttekétől alig különbözött.

A 15. századi magyarországi viselet részletes feldolgozása még nem történt meg s ezért egyelőre még tapogatódznunk kell. Bizonyos, hogy a soproni viselet a magyar viselet 15. századi nagy elterjedtsége mellett is, a nyugati, helyesebben a német viselet erős befolyása alatt állott.

Uralkodó színek a barna, vörös és a zöld s ezeket a boroszlói, iglaui, nürnbergi, arrasi és lőweni (Belgium) posztók s szövetek szolgáltatták. Ezekhez kiegészítésül járult még a bárányból, nyúlból, menyétből és hölgymenyétből, arany- és ezüstgombok és csatok, paszomány, a tafota, durva és fínom olasz vászon s a gyolcsvászon alkalmazása.

A számadás felső ruházatról szólva, mindkét gyermeknél csak egyféle ruháról beszél. Ez a ruha a 15. században mai női ruháinkhoz hasonlóan egy darabból állott, ujjatlan vagy rövid ujjú s legtöbbször gallér nélkül való volt. A felnőttek is viselték. Posztóból vagy tafotából készütt s paszománnyal, prémmel, gyakran hölgymenyétbőrrel díszítették és fényes vászonnal bélelték. Nadrágot gyermekek általában nem viseltek s számadásunkban is csak a gyermekek nevelőjének adatai között fordul elő. A nadrág két szára a 15. századi német divat szerint másmás színü volt. A szárakat külön-külön kellett felhúzni, mert csak a 15. század vége felé kezdték őket felső részükben egy ruhadarabbá összevarrni. Forrásaink ezért a nadrágot többesszámban említik *(hosen)* vagy „nadrágpárról" *(parhosen)* beszélnek (II. 5 : 68). A nadrághoz dolmányt viseltek. Az időjárás ellen posztóból készült s prémmel (hölgymenyétbőrrel) szegélyezett palást, nyúlbőrből készült bunda és suba védte őket. A kis Haberleiter Margit egyik subája pl. 7 rőf vörös arrasi posztóból, 27 menyétbőrből s 4 hölgymenyétbőrből készült. Fejükön birétumot, kalapot, kucsmát, báránybőrsüveget, csuklyát, egyszerű vászonból való fejkendőt, arany- és selyemfonállal kivarrott, szalagokkal díszített főkötőt vagy egyéb, pl. párducbőrből való fejéket viseltek. A lányok hajukba cendelyszalagokat fűztek és aranyozott, zsinórral átfűzött hajtűket tűztek. Lábukon cipőt, csizmát hordtak. Mindezekhez járult még a selyemmel beszegett

ing, fürdőing, s nőknél az ingvál! olasz vászonból, a vászonkötény és a hálófőkötő.

A Haberleiter-árvák neveltetéséről szóló fejezetben részletesen is felsoroljuk azokat a ruhadarabokat, amelyeket az árvák kaptak. Az ott felsorolt adatokból fogalmat alkothatunk magunknak arról is, hogy egy előkelő soproni polgárcsaládban (az árvák apja és nagyapja belső tanácsos volt) mennyit költöttek a ruházatra. Ugyanott részletezzük a ruházathoz szükséges anyagok, az elkészítés árát is. Ezért itt csak a legjellemzőbb adatokat emeljük ki. Joachim Jakab Haberleiter Margit ruházatára 1493-ban pl. 13 forintot és 12 font dénárt, 1494-ben 2 forintot és 17 font dénárt költött, fivérére ugyanakkor 3—3 font dénárt. Ugyanis egy ruha 12—17 solidus dénárba, egy palást pl. 33 solidus denárba, egy suba pedig 25—26 solidus dénárba került. Ha meggondoljuk, hogy ugyanekkor az árvák négy szőlőjét gyámjuk 20 font dénárért adta ki egész évi megmunkáltatásra, úgy a ruházatra fordított összegeket tekintélyesnek kell mondanunk.

4. Vallási és szellemi élet.

A Haberleiter-család történetéből s Joachim Jakab számadásából a középkori soproni vallásosságnak egy-egy részlete bontakozik ki. Ennek a vallásosságnak adatszerű emlékei már ismeretesek, szellemtörténeti összefüggései és gyökerei azonban csak részben világosak.[22])

„Jesus Nasarenus, rexs Judeorum. O Maria, virgo virgýnneum *(sic!)* . . . ora pro nobis." A hétköznapi szükségletet kielégítő gyámelszámolásnak e fohászszerű bevezető szavaiban 1483-ban is még a *középkori* vallásos lélek szólal meg, amely számára a vallás még nem *egyéni* meggyőződés, hanem az egyén életén uralkodó, az életnek minden egyes mozzanatával szoros kapcsolatban álló *szokás*. A vallás gyakorlása általában még nem az ember egyik élettevékenysége a sok közül, hanem a földi élet értelme, a transcendens életszemlélet velejárója. A halál sem a vég, hanem a földi előkészület után átmenet az örök boldogsághoz. Joachim Jakab, aki a számadásnak majdnem minden egyes tételét szubjektív megjegyzésekkel kíséri, néhány jellemző ecsetvonással elénk állítja Haberleiter Miklós végrendelkezésének egyes mozzanatait és kitér a két árvának az idegenben viselt dolgaira is. Mikor azonban a két árvát és saját két fiát 1495-ben a járvány tragikus hirtelenséggel elragadja, szárazon közli a tényt, elmaradnak a részletek, akárcsak az agg Haberleiter Miklós halálánál.

[22]) V. ö. *Házi* i. m. Legújabban: *Pásztor Lajos*, A magyarság vallás-s élete a Jagellók korában. Budapest, 1940 c. munkája sok soproni vonatkozást tartalmaz.

Nem véletlen, hogy a középkori vallásos életre vonatkozó adatunk nagyobb része épen a halállal kapcsolatos. A túlvilági élet, a lelkiüdvösség elnyerését a 15. században kialakult népies felfogás szerint leghatékonyabban szentmisék mondatásával lehet elősegíteni. Vonatkozott ez különösen a gyászmisékre, amelyeket főleg örökös misealapítványok létesítésével tettek lehetővé. Örökös misealapítványt természetesen csak a polgárságnak leggazdagabb rétegéhez tartozók tehettek. Így pl. Haberleiter Miklós 1485-ben négy szőlőt, 230 magyar forintot és több lat ezüstöt hagy misealapítvány céljára, de hozzáteszi, hogy unokáinak tőle öröklött vagyona is a misealapítványra szálljon, ha az unokák nagykorúságukat nem érnék el. A misealapítványok száma azonban idővel annyira megnőtt, hogy a papok nem tudtak minden kötelezettségüknek eleget tenni. Ezért a mondandó misék számát csökkenteni kellett. A végrendelkező által megkívánt heti 3—4 misét pl. az előbbi esetben heti 2 misére kellett leszállítani. Ezeken a miséken kívül a középkori számmisztikának megfelelően a halált követő 7. és 30. napon[23]) mondottak a halottért gyászmisét. Az ekkor mondatott misék száma, gyakran ugyancsak a számmisztika szerint, változott: Haberleiter Miklós lelkiüdvéért pl. négy soproni templomban mondtak gyászmisét és 3 soproni templomban 30—30 misében emlékeztek meg a halottról. Az egyik Haberleiter-árváért 2 × 1 gyászmisét mondattak és 2 × 9 misében emlékeztek meg róla.

Sopronban a 15. században már ismeretes volt az az inkább nyugati szokás, hogy a halál évfordulóján is megemlékeztek a halottról. Ez alkalommal szokásban volt ú. n. halotti levelet *(tattenprieff, tattenczedell)* kibocsátani.

A misemondatáson kívül érdemszerző cselekedet volt még a kegyhelyekhez való zarándoklat, amelyet másokkal is el lehetett végeztetni. Így Harberleiter Péter özvegye 1459-ben 9 font dénárt, Haberleiter Miklós pedig 1485-ben 10 forintot hagy, hogy egy diák a Haberleiter-család lelkiüdvéért Rómába zarándokoljon el. Idetartozik még a templomépítésre szánt adomány is, amelyről a tehetősebbek végrendeletükben sohasem feledkeznek meg. Haberleiter Miklós 3 soproni templom építésére 20—20 forintot, három kápolnáéra meg 10—10 forintot szán.

Maga a temetés a család anyagi és társadalmi helyzete szerint fényesebb vagy egyszerűbb volt, de sohasem történt a közösség részvétele nélkül. Közösség a középkori városban céhet jelent, amely ebben az időben vallásos társulat és ipari érdekközösség egyaránt lehetett. Szokásban volt az ú. n. „kiharangozás", mely természetesen ismét a halott társadalmi helyzete szerint változott. Haberleiter Miklós halálakor pl. 5 soproni temp-

[23]) Ugyanis Jákob halála után hét napig, Mózesé után harminc napig tartott a gyász. V. ö. *Pásztor* i. m. 79. ll.

A Haberleiter-árvák négy szőllőjének megmunkálása 1485—1495-ig.

Munka vagy munkás	1485						1486						1487					
	Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban	
	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen
Szőllőmetszés					—		13	6	14	5·5	10	385	16	6	12	5·5	10	395
Venyigegyüjtés	Haberleiter Miklós, azután Hitzendorfer Kristóf kezén				—		2·5	1·5	2	1	6	42	2·5	1·5	2	1	6	42
Első kapálás					—		20	10	19	10	14	826	26	10	24·5	8	15, 16	1070
Gyomlálás					—	Utóbbinak kifizetett	10	4	9	5	7	196	10	3	11	3	8, 9	222
Kiskaróverés					—		2	1	2	1	12	72	2	—	2	1	16	80
Első kötözés					—	589	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nagykaróverés	5	—	3	1	12	108	4	—	3	—	14	98	3	—	3	1	16	112
Második kötözés	10	5	10	7	7	224	19	4	14	6	8	344	14	6	11·5	4	10, 11	365
Második kapálás	—	7	24	12	12	516	15	6	12	7	14	560	13	6	14	6	16	624
Harmadik kötözés	4	—	4	—	8	64	9	4	8	3	8	192	9	4	6	2	9	189
Harmadik kapálás	20	—	17	—	12	444	14	10	17·5	11	14	735	?	7	?	7	18, 20	912
Szüretelők	20	—	11	—	6	186	26	2	12	3	5, 6	220	9		11	3	6, 7	141
Puttonyos	2	—	2	—	7	28	6	1	5	1	7	91	4	—	3	1	7, 8	276
Taposó	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	(7)	(14)	1	—	—	—	(7)	(7)
Fuvaros	2·5	—	2	—	75	300	5	—	2	1	32 – 75	482	3	—	2	—	40	200
Vincellér	1	—	1	—	10	20	—	—	—	—	—	300	—	—	—	—	—	300
Csősz	—	—	—	—	—	44	—	—	—	—	—	54	—	—	—	—	—	54
Áldomás	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	88	—	—	—	—	—	330
Préselők	—	6		—	8	48	—	10		—	10	100	—	11		—	10	110
Őszi ásás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40		—	12	480
Karóhúzás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5		—	14	70
Étel-ital	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	206	—	—	—	—	—	—
Összesen	11 font 1 solidus 21 dénár						20 font 6 solidus 25 dénár						24 font 7 solidus 9 dénár					

Munka vagy munkás	1488						1489						1490						1491						1492						1493						1494						1495					
	Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban		Munkanap				Dénárokban	
	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen	Gaugan	Kohlenberg	Saubrunn	Tiefenweg	napibér (munkabér)	Összesen
Szőllőmetszés													15	4	14	6	12	468							16	5	16	5	16	672																		
Venyigegyüjtés													3	1	2	1	8	56							3	1	3	1	9	72																		
Első kapálás													25	10	—	9	16	704							24	10	26	11	20	1420																		
Gyomlálás	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					19 font dénárért	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					19 font dénárért	10	3	7	4	8, 10	220	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					20 font dénárért	7	3	8	5	10	230	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					19 font dénárért	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					19 font dénárért	Egész évi megmunkáltatásra kiadva					20 font dénárért
Kiskaróverés													2	—	—	—	16	32							—	—	—	—	—	—																		
Első kötözés													—	—	3	—	16	48							1	—	2	—	20	60																		
Nagykaróverés													3	—	3	—	16, 18	102							3	—	5	—	20	160																		
Második kötözés													14	4	13	6	10, 11	397							14	5	12	5	12	432																		
Második kapálás													20	8	16	7	16, 18	856							19	6	15	8	20	960																		
Harmadik kötözés													13	3	8	4	9, 10	273							8	3	7	4	10	220																		
Harmadik kapálás													11	—	8	5	9	256							13	—	13	6	20	640																		
Szüretelők	11	—	5	6	162		13	7	6	6,7	163		17	—	—	3	7	140	14	3	7	4	8	224	11	2	6	5	6	144	13	3	10	5	6	186	14	—	6	—	6	120	31	9	8	320		
Puttonyos	2	—	1	7	35		3	1	1	8	40		4	—	—	1	8	40	4	1	3	1	10	90	3	—	2	1	7	42	4	1	2	1	8	64	3	—	1	—	8	32	8	1	10	90		
Taposó	1	—	—	—	7		1	1	1	8	24		1	—	—	—	8	8	1	—	1	—	10	20	1		1	1	7	21	1	—	1	—	8	16	1	—	1	—	8	16	2	1	10	30		
Fuvaros	—	2·5	—	90	225		—	—	—	—	—	360	—	—	—	—	—	300	4				82·5	330	—	2	—	75	150	5·5	1·5	60	450														
Vincellér	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	300	—	—	—	—	—	300	—	—	—	—	—	300	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csősz	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	54	—	—	—	—	—	54	—	—	—	—	—	69	—	—	—	—	—	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—	—	—	50		
Áldomás	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	330	—	—	—	—	—	257	—	—	—	—	—	180	—	—	—	—	—	210	—	—	—	—	270	—	—	—	—	—	180	—	—	—	180		
Préselők	6			10	60		—	8		10	80		—	4		—	10	40	—	3		—	10	30	—	3		—	10	30	4				12	48	—	3		—	10	30	3	2	12	60		
Őszi ásás	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	41	16	26	30	16	1808	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	20	11	16, 18	878	22	—	—	—	16	352	—	—	—	—		
Karóhúzás	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	8	—	7	56	3	1·5	2	1	6, 7	46			4		8	32	4	—	—	—	8	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Étel-ital	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Összesen	22 font 1 solidus 14 dénár						22 font 4 solidus 18 dénár						26 font 1 solidus 27 dénár						25 font dénár						25 font 1 solidus 9 dénár						26 font 4 solidus 24 dénár						23 font 2 dénár						24 font 7 solidus 10 dénár					

lom harangja szólalt meg. Temetését 3 plébános és a ferencrendi gvárdián végezte. Haberleiter Margit temetését pl. 1 plébános és a ferencrendi gvárdián végezte 16 világi papnak és 10 ferences szerzetesnek segédletével. A temetést végző vagy abban segédkező minden pap a temetés napján egy-egy szentmisét mondott. A temetésen résztvett az iskolamester vezetése alatt álló énekkar is. Leányok koporsóját hajadonok vitték: így Haberleiter Margitét hatan.

A szellemi élet is még teljesen az egyház szerint igazodik. A városi iskola ugyan már virul s a polgárság érdekeit szolgálja, a tehetősebb polgárok gyermekei tudásukat mégis kolostorokban egészítik ki. A tehetősebbek a városi iskolát látogató gyermekük mellé egy diákot fogadnak nevelőnek, aki munkájáért ellátást, lakást és ruházatot kap A soproni városi iskola színvonaláról nincsenek pontos adataink, bár tudjuk, hogy pl. az egyik Haberleiter-árvának Bécsben két tankönyvet is vettek. Joachim Jakab számadása azonban mégis ad némi útbaigazítást, milyen lehetett egy 15. századvégi előkelő soproni polgárnak a műveltsége. Írni a legtöbben tudtak s nyelvtudásuk a magyar, német és latin nyelvekre terjedt ki. A polgárok túlnyomó része német volt s így németül tudtak legjobban. Azonban sem a városi kancellária nyelve, sem írásmódja nem terjedt el a polgárság körében. A polgárság a maga nyelvjárását beszélte s írásmódjában a hagyományos formák mellett a késői gótika stílustörténetileg is indokolt új, cirádás formái törnek maguknak utat. Idetartozik különösen a mássalhangzós jelek hangtanilag indokolatlan halmozása, amely a 15. század második felében jut diadalra.[24]) Szó kezdetén, belsejében és végén egyaránt használatos a zöngés-zöngétlen mássalhangzós jelpárok használata, azután egy-egy mássalhangzós jelnek halmozása (*gehabpptt, ffrandttschafftt, schawrr, errstem, darausß, ssumma, Ffranncischtkusch, Ffallschpeckchenn, Ppetter* stb.). Etimológiailag nem indokolt az *sch* használata pl. a *schtuben, geschtorben, schtudentt* stb. szavakban. A magánhangzók jelzésénél jellemző a történeti írásmód alkalmazása (*jär* 'Jahr', *tad — täd* 'Tod'; *wöll* 'wohl'; *ött süpra* 'ut supra' stb.). A nyelv tele van latin szavakkal és kifejezésekkel, de nem hiányzanak a magyar jövevényszavak sem (*tarrnackchmaÿster* 'tárnokmester', *taber* 'tábor'[25]). A magyar tulajdonnevek átírása fonétikusan, hanghelyettesítéssel s a német írásmód szerint történik (*Känischay* 'Kanizsai', *Pakchschÿ*

[24]) *Moser, Virgil*, Frühneuhochdeutsche Grammatik I., Heidelberg, 1929, 39. ll.

[25]) A *tábor* köznév a 15. század második felében többek között a magyarban és a magyarországi németben köznyelvi szó volt. A török eredetű szó a magyar közvetítésével került a németbe. V. ö. *Melich János*, A *tábor* szóról, Magyar Nyelv XXXI (1935), 175. l.

'Paksy' stb.). A számtani alapműveletek tudása ekkor országszerte nem állott magas fokon s több nagyobb tétel összeadása a számadásban gyakran hibás.

A városi iskola látogatása évi 6 solidus 1 dénárba került. Az iskolamester járandóságainak egy részét természetben is be lehetett szolgáltatni, mert e járandóságoknak inkább a szokáshagyományon alapuló jelképes értelmük volt. Így pl. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján gyertyát, húsvétkor két tojást, Sz. Gál napján (okt. 16) kakast kapott az iskolamester a tanulótól. Az utóbbi ajándék bizonyára a szentnek nevével függ össze (St. Gallus: gallus 'kakas'). A szokás Magyarországon ma is ismeretes,[26] létezéséről az előbbinél korábbi adatunk azonban nincsen. Eredete ismeretlen.[27])

(Folytatjuk.)

[26]) V. ö. Magyarság Néprajza IV, 336. l. *Bálint Sándor*, Népünk ünnepei, Budapest, 1938 c. műve nem ismeri

[27]) Német nyelvterületen nem fordul elő. A Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (Berlin, 1930—31, III, 280. l.) sem ismeri, csak egyes sziléziai iskolákban rendezett Szt. Gál-napi kakasviadalokról tud.

Kép Sopron multjából.

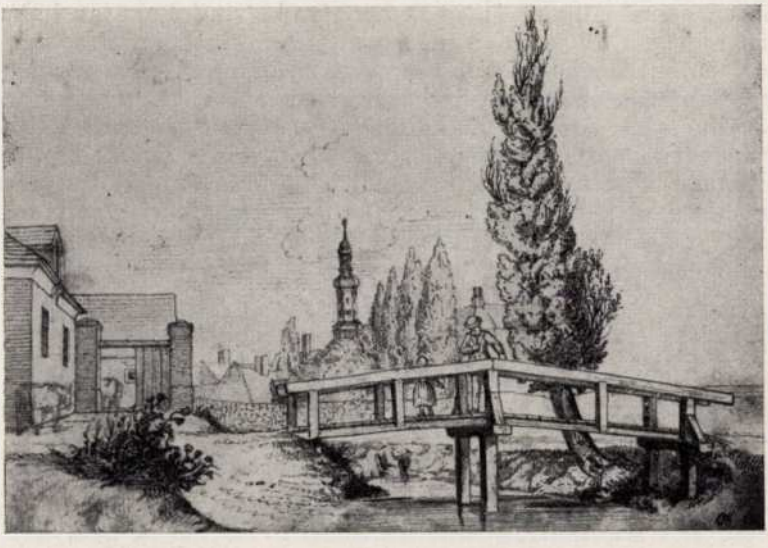

Ikvaparti részlet a városi pásztorházzal a Patak-utcában.
Hauser K. rajza 1860 körül.

Adalékok Sopron művészettörténetéhez.

Irta: **Géfin Gyula dr.**

I. Finetti di Mantua festménye.

Sopron vármegye nagy fia, felsőszopori Szily János, 1791-ben kezdte meg legnagyobb alkotásának, a szombathelyi székesegyháznak építését. Az év tavaszán, amikor a földmunkálatokat megkezdték, Szily lelkében már készen állott a fenséges dóm mennyezetképeinek és belső díszítésének terve. A püspöki és a székesegyházi levéltár egy-egy tervezetet őriz, amelyekben Szily elgondolásait részletesen lefektette. A tervezés e stádiumában értesült arról, hogy Sopronban egy vallásos tárgyú, jelentős műbeccsel bíró festmény eladó. A kép a megfeszített Üdvözítőt ábrázolja, Hauer ezredes, a tulajdonos, Dorffmaister Istvánra bízta a kép árusítását. Szily azonnal írt Schulmann Kristóf soproni őrkanonoknak, felkérte, tekintse meg a képet és tájékoztassa őt annak műértékéről, méreteiről, festőjéről és áráról. Schulmann néhány nap mulva értesítette Szilyt, hogy a festmény művészmunka, mestere Dorffmaister szerint Pacany Pál, Hauer szerint Finetti di Mantua, ára 80 arany, állítólag a soproni ev. gyülekezet akarja oltárképül megvenni.

A levelezés ezzel megszakadt. Talán azért, mivel a kép méretei miatt nem illett bele Szily terveibe. Finetti festménye 8 láb 4 hüvelyk magas, 5 láb széles volt. Az új dóm főoltárképe 27 láb magas, 13 láb 4 hüvelyk széles, a kereszthajók oltárképei 22 láb magasak, 9 láb 9 hüvelyk szélesek, a mellékkápolnák képei 15½ láb magasak, 7½ láb szélesek. Hatot ezek közül Maulbertsch-sel festetett, az 1791 május 27-én kötött szerződés szerint a főoltár képét 100 aranyért, a kereszthajók képeit egyenkint 300 forintért, két mellékkápolna képét egyenkint 170 forintért készítette el a művész. Két mellékoltár képét Dorffmaisterrel festtette ugyancsak 170 frtért darabját.[1])

Ki volt Pacany Pál, akinek Dorffmaister képünket tulajdonította?[2]) Vajjon valóban Finetti di Mantua volt-e a kép festője? Mi lett további sorsa?[3]) E kérdésekre sajnos, nem tudok válaszolni.

---

[1]) V. ö. Kapossy János: A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei. Budapest, 1922. és Fábián Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle, 1935—1936. évf.

[2]) Alkalmasint Pagani Paolo északolaszországi festőt érti (1661—1716) Dorffmaister.

[3]) A képet nem vette meg az evangélikus egyház sem, hiszen a soproni templomba Fischer Vince nem kevésbbé értékes festménye került 1804-ben.

II. A szombathelyi szeminárium állóórája.

Szily 1790 nyarán rendezte be szemináriumát a feloszlatott pozsonyi szemináriumból hazatérő kispapjai számára. Az első emeleti folyosóra azt az órát akarta állítani, amelyet ő maga sokszor szemlélt ifjabb éveiben a ferencesek soproni rendházának folyosóján. A ferences rendházat II. József feloszlatta, tán sikerül az órának nyomára jutnia. Ifjúkori barátja, Schulmann Kristóf vállalkozott a felkutatására. 1790. október 27-én örömmel értesítette Szilyt, hogy az órát készítőjénél, Zoller Xav. Ferencnél[4]) sikerült megtalálnia. Árára vonatkozólag Zoller így nyilatkozott: „Ezt az órát már mások is meg akarták venni, de nem adom oda 60 frton alul, ezért azonban szekrényével együtt odaadom. A ferencesektől 100 frtot kaptam érte."

A szombathelyi szeminárium állóórája. — Készítője: Zoller Xav. Ferenc Sopron.

Szily december 29-én kelt levelében megkérte Schulmannt, kösse meg az egyezséget Zollerrel, tisztogattassa meg, s ha szükséges, javíttassa meg az órát, melyet kispapjai számára 60 frtért megvesz.[5])

Szily János levele Schulmann Kristóf soproni őrkanonokhoz. 1791. április 19. Eredeti fogalmazvány a szombathelyi püspöki levéltárban. Eölbei János kézírása. (Fordításban.)

Főtisztelendő Őrkanonok úr, igen tisztelt Uram! Tudomásomra jutott, hogy Sopronban Hauer alezredes úr[6]) tulajdonában a keresztrefeszített Krisztusnak jelentős műértékkel bíró képe van. Minthogy a képet értesülésem szerint, Dorffmeister festő őrzi, másrészt megvételétől, ha a festmény valóban jó és megfelelő áron kapható, nem idegenkedném, arra kérem Főtisztelendőségedet, tekintse meg a képet, mihelyt alkalma lesz rá és tudja meg árát, pontos méreteit s, ha lehetséges, festőjének nevét és tájékoztasson engem mindenről részletesen. Szíveskedjék azt is megírni, vajjon a kép Krisztus Urunkat haldokolva vagy már halottként ábrázolja? Krisztust egyedül, vagy más személyekkel is? Mi a véleménye Dorffmeister-

[4]) Zoller Ferenc († 1800) értékes alakja a soproni iparművészetnek. Életrajzát és munkáit lásd: Csatkai Endre: Régi soproni házak, régi soproni családok. 23—28. és Csipkés Kálmán: Soproni órakiállítás. Soproni Szemle. 1937. 124—139. l.

[5]) Szily levelének eredeti fogalmazványa és Schulmann eredeti sajátkezű levelei a szombathelyi püspöki levéltár kurrens iratai közt vannak elhelyezve.

[6]) A Hauer-családot később bárósították, ma is Sopronban élnek a leszármazottak. Ősi családi sírboltjuk a régi Szent Mihály-temetőben.

nek a képről? Mennyire értékeli? Kérem, hogy mindezeket nevem elhallgatásával tudakolja meg, nehogy megtudván, hogy meg akarom venni a képet, árát túlzottan felemeljék és számomra a vételt megnehezítsék..."

Schulmann Kristóf válasza. 1791 április 26. S. k. ered.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr, legkegyelmesebb Uram! Méltóságod kegyes megbízása értelmében felkerestem Dorffmeistert és megtekintettem a keresztre feszített Krisztusnak nála letétbe helyezett képét. A festmény nyolc láb és négy hüvelyk magas, öt láb széles, festője Dorffmeister szerint Pacany Pál; ezzel szemben a tulajdonos Hauer Ferenc ezredes, aki a képet nagybátyjától örökölte, azt állítja, hogy az Finetti di Mantua műve. Hauer bocsátja a képet áruba örököstársaival együtt. Bécsben száz aranyra becsülték, Potemkin herceg több ízben felajánlotta ezt az összeget Hauer nagybátyjának, de az nem adta oda. Most azonban az ezredes megegyezett örököstársaival abban, hogy 80 aranyért eladják. Reméli, hogy ezt az összeget megkapja a lutheránusok helybeli gyülekezetétől, amely azt oltárképül akarja felhasználni. A kép régi, de művészi alkotás. Krisztus Urunkat még életében ábrázolja, négy szeggel a keresztre feszítve, balkarja felé lehajló fejjel, a test izmai mesterien vannak megfestve, jobb oldalon a tompa színekkel megfestett Szűzanya ájultan fekszik a szenvedő János apostol mellett, más alak nincs a képen. E festmény társa, mint Hauer úr mondja, Bécsben a Szent István-dómban látható.[7]) E jelentésből méltóztassék ítéletet alkotni, én mindezeket Méltóságod nevének említése nélkül tudtam meg. Magas kegyeibe ajánlottan maradok Méltóságodnak alázatos szolgája: Schulmann Kristóf János. Sopron, 1791. ápr. 26.[8])

---

[7]) Schnerich: Wiens Kirchen und Kapellen című műve nem ismer ilyen festményt a Szent István-dómban.

[8]) A Hauer-család egyik tagja, báró Hauer Józéfa, egy született Althan grófnő, a soproni közkórház 1808-ban leégett kápolnája számára egy szép nagy feszületet adományoz („ein schönes Crucifix"), amit a városi tanács 180[9]-ben hálásan vesz tudomásul (Tanácsjegyzőkönyv, 107. sz. tétel). Ez volt-e a festmény, éppen oly bizonytalan, mint az, hogy mi lett a művészi munkával, mert 1823-ban a tanács tudomására jutván, hogy a kórház kápolnájában mindenféle ízléstelen tréfa folyik, elrendelte, hogy a padok kivételével az egész berendezést adják el és a befolyt pénzt fordítsák a kórház javára. Tanácsjegyzőkönyv 1823. 688. sz. tétel. (Csatkai Endre dr. szíves közlése.)

Soproni városrészletek 1852-ből.

Írta: **Storno Miksa.**

A 19. század első felében nagyon elterjedtek az olyan, könyomatban vagy acélmetszetben sokszorosított városképek, amelyeken egy középső nagyobb tájkép köré több kisebb városrészletet csoportosítottak.

Sopronról is készült és került forgalomba néhány ilyen kép, de úgylátszik a soproniak csekély érdeklődéssel fogadhatták, úgy

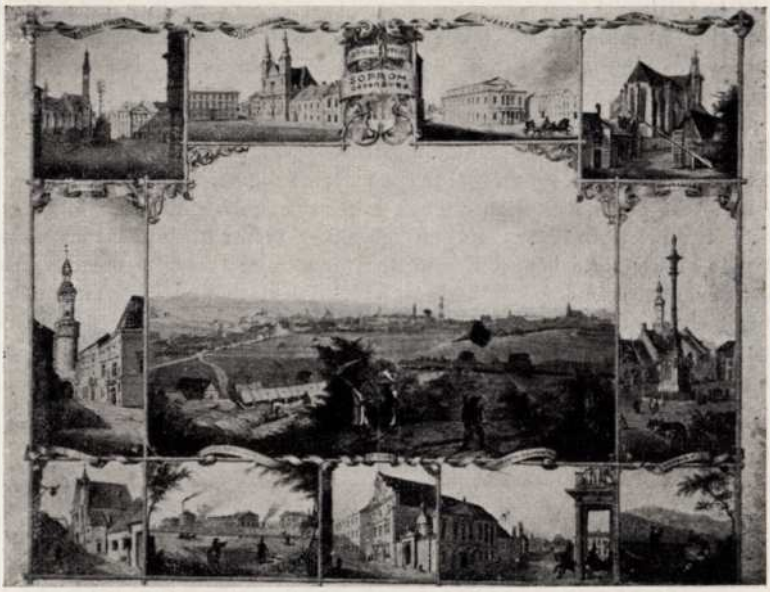

1. kép.
Soproni városrészletek 1852-ből.
id. Storno F. rajza.

hogy csak kevés példányban jelentek meg s ezért ma már meglehetősen ritkák is.

Ilyen könyomatos képet készített Walzel A. F. a Pesten működő neves litográfus is, középső résznek felhasználva Hárosy Zsigmondnak 1841-ben kiadott rajzát,[1]) köréje virágfüzérbe font hat jellegzetes városrészletet csoportosítva.[2])

[1]) Denkwürdigkeiten der königl. Freistadt Ödenburg, sowie auch sämtlicher Umgebung. Ein erläuterndes Beiblatt zu Siegmund v. Hárosys Zeichnung derselben. Gedruckt bei Georg Franz in München, 1841.

[2]) Közölve: Magyar Művészet, 1928. 7. szám. 472. l.

Hasonló tárgyú az „Oedenburg und seine Umgebungen" című, a triesti Oest. Lloydtól kiadott Reschka acélmetszet,[3]) 9 képe közül 6 soproni vonatkozású.

Id. Storno Ferenc (1821—1907) annakidején egy hasonló kép kiadását tervezte, vázlatát 1852-ben el is készítette, de sokszorosítására akkor nem került a sor, abbamaradt tervét most valósítjuk meg, a rajz kisebbített közlésével (1. kép). Több érdekes és azóta teljesen megváltozott soproni utcarészletet tár elénk.

Bár a rajzot az idők némileg megviselték, mégis közlésre alkalmas állapotban maradt ránk, művészi kivitelénél fogva pedig az első hely illeti meg a hasonló tárgyú helyi sorozatban. A 61·5 × 49

2. kép.
A Sz. György-templom utcai homlokzata a Xav. Szt. Ferenc kápolnával 1852-ben.
id. Storno F. rajza.

3. kép.
Széchenyi-tér és Várkerület torkolata 1852-ben. id. Storno F. rajza.

[3]) Oedenburg und seine Umgebungen. Stich u. Druck d Kunst Anstalt d. Oestr. Lloyd in Triest. Reschka sc. Acélmetszet 32×22 cm. Storno-gyüjt.

centiméter méretű színezett tollrajz középső nagyobb képe Sopron város látképe keletről, a téglagyárak fölötti „Hutbiegel"-dűlőről nézve. Fölötte Sopron város címere, gótstílű levéldísz közé fonódó mondatszalaggal, míg a többi 11 kisebb kép szalaggal körülfont pálcakeretbe van foglalva.

A városcímertől balkézfelé sorrendben a következő érdekes városrészletek sorakoznak:

1. A Széchenyi-tér a Domonkos-templommal, a Kaszinó felől nézve.

2. A Városháztér a bencéstemplommal; a szentély fölött az akkor még meglévő barokkstílű kis „Sanctus-torony" látható. Valószínűleg egy középkori, hasonrendeltetésű torony utóda, mely id. Storno Ferenc egyéb rajzain is előfordul.

3. A Várostorony a régi városházával, szemben a Storno-ház erkélye.

4. A Szent Lélek-templom és utca.

5. A délivasút pályaudvara.

6. A Szent György-templom utcai homlokzata, a Xavéri Sz. Ferenc-kápolnával, melyet Széchenyi Mária grófnő 1763-ban építtetett[4]) és a régi gimnáziumba vezető díszes kapuval.

Ez az egyetlen ismert rajz, amely ezt az érdekes utcarészletet feltünteti s így nagyobb méretben is közöljük. (2. kép.)

7. A Várkerület a Széchenyi-tér felől nézve. Jobb oldalt a Széchenyi-palota egyik erkélye, szemben vele a Horváth-család erkélyes háza, a Várkerület 137. számú ház helyén. (3. kép.)

8. Kilátás a bánfalvi kolostorra.

9. A várkerületi Szűz Mária-szobor, 1745-ből,[5]) a Várostorony felé nézve.

10. A Szent Mihály-templom a Pozsonyi-út felől nézve. Előtérben az akkor már csak farácsos városkapu két kőpillére. A kapu előtt sorompó, jelezve a vámhelyet.[6])

11. A városi színház. Jobb oldalt a régi kaszinó homlokzatának egy része.

---

[4]) Lásd: Th. R. Schwartz v. Megyes: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der königl Freistadt Sopron (Ödenburg), 1636—1773 65. l.

[5]) Lásd: podafai Póda Endre: A soproni kath. „Parochia" és a „Soproni kath. Hitközség" története. 74. l.

[6]) A város évszázados vámszedési jogát 1940. július 1-én a kormány (3710/1940. M. E. és 56.400/XI. K. K. M. rendelet) megszüntette.

A Városi Múzeum soproni borászati emlékei.

A Soproni Szemle IV. évfolyamának 6. számában Storno Ferenc tollából „Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről" címen érdekes cikk jelent meg. Ezzel kapcsolatban közöljük, hogy Sopron sz. kir. város múzeumának is igen gazdag gyűjteménye van a régi soproni borászati emlékekből (sajtó, hordók, mércék stb.), sőt ezek legnagyobb része egy külön helyiségben, a *soproni présházban, ill. borpincében* van elhelyezve, s tökéletes berendezésével, felszerelésével hű képet mutat.

1. kép. Diebold felv.
Borsajtó 1825-ből.

A helyiségnek egyik nagyobb fülkéjében nyert felállítást a Steiner Kristóf soproni gazdapolgártól vásárolt hatalmas méretű szőlőprés, ú. n. bálványsajtó; a felső présgerendába vésett évszám tanusága szerint 1825-ben készült. (1. kép.)

A nagy hírnévnek örvendett Flandorffer-pincészet néprajzi szempontból érdekes és értékes összes tárgyait megszerezte — 1930-ban, a pincészet végleges feloszlatása után — a múzeum vezetősége, hogy az utókor számára megmentse és megőrizze a becses emlékeket. Közülük három régi hordó, egy hordófenék és két fenékrészlet érdemel külön megemlítést és ismertetést.

A hordók egyikének fenéklapján, domborművű kivitelben, Szent Annának, Szűz Máriának és Szent Joachimnak felhők közt lebegő alakját látjuk, jeleneti összefüggésben. Joachim

jobbjával a Tízparancsolat sugarakkal övezett kettős tábláját tartja, baljával pedig liliomot nyujt át a gyermek Máriának, kit édesanyja, jobbjával átkarolva, balkezével a szent parancsolatokra figyelmeztet. A faragvány stílusa a 19. század elejéig tartó, provinciális későbarokkra vall. A lap átmérője 100 cm; a hordó ürtartalma 1050 liter. (2. kép.)

A másik hordó fenéklapján a cég stílusos védjegyét és az 1828-as évszámot találjuk kifaragva; átmérője 100 cm. Ürtartalom: 1020 liter. (3. kép.)

2. kép. Diebold felv.
Flandorffer-pincéből származó hordó későbarokk faragvánnyal díszített fenéklapja.

3. kép. Diebold felv.
1828-ból való hordó fenéklapja a Flandorffer-cég faragott védjegyével.

A harmadik példány fenekének középső deszkáján népies jellegű faragvány: keretelt, félköríves záródású, drapériás fülkében Szent Péter és Szent Pál álló alakja, kulccsal, illetőleg karddal. Szent Péter feje körül, kör-körös elrendezésben, a következő felirat: DASZ . STREITEN . GEHERT . NICHT . IN . HIMEL / WER . DAS . MAUL . NICHT . HALT . IST . EIN . LIMEL / HIR . SEIN . DIE . SCHLIESL . HOLT . EUH / EIN . ANDERN. — Szent Pál feje mellett, rézsút, két sorban: GETZES

. ODER . ICH . HAU / DIR . DEIN . KOPF . ENTZWEI . Lenn: S . PAULUS . S . PETRUS . — A fenéklap átmérője 80 cm. A hordó ürtartalma 546 liter. A 19. század elejéről.

Igen érdekes a Szent István király faragott mellképével díszített hordófenék. Felirata: *Heil. Stefan.* — 1878-as évszámjelzés. Népies zamatú faragvány. Átmérő: 106 cm.

A két fenékrészlet egyikén Szent Terézia széken ülő alakját látjuk kifaragva; térdén nyitott könyv, jobbjában toll. Fenn,

4. kép. Diebold felv.
1847-ben készült hordó fenéklaprészlete.

5. kép.
Soproni bormérő-asztal.
Csipkés K. rajza.

jobbról: *St — Th*, közben nyíl, a GOTTES SEGEN feliratra irányítva. Mérete: 106·5 × 37·5 cm. A 19. század elejéről való. A másik fenékdeszkán középen a koronás magyar címer, felette: VIVAT, alatta KEDVES HAZÁM / HAUSER SAMU / 1847. felirat. 44·5 cm magas.*) (4. kép.)

Értékes darabja még a pincének a Bruckner Lajos soproni

*) Néhai Hauser Samu soproni kádármester műve. Az 1847. évi soproni iparműkiállításon H. S. egy 1 akós hordóval szerepelt. Valószínű, hogy az itt ismertetett fenékrészlet épen ezen kiállított hordóhoz tartozott.

gazdapolgártól vétel útján szerzett jellegzetes, régi és ritka soproni bormérő-asztal. (5. kép.)

Régi ürmértékekből is gazdag sorozatokkal rendelkezik a múzeum: Hitelesített városi ürmérték sárgarézből, belül ónozva, 1854-ből (10 drb, 1 Maß-tól 1/256 Maß-ig); városi ürmérték cinnből, füllel, 1868-ból (3 drb, 1 iccétől ¼ iccéig); városi ürmérték cinnből (7 drb, az egyiken 1798-as évszám és Sopron város címere); ürmérték fából (4 drb, 1 iccétől 3/16 iccéig).

Van két régi bormérőnk (bor-vizir) is. A régebbi példány ezüstfogantyúval díszített, rajta Sopron város babérkoszorúval övezett címerének vésett képe és 1718-as évszámjelzés, beleütve Goldner Henrik kiváló soproni ötvösmester jegye: *H G* és a soproni hitelesítő jegy. (6. kép.) A mérő fatokban van elhelyezve. Az újabb példány sárgarézberakású, 1782-ből való; 1858-ban újrahitelesítve. *Cs. K.*

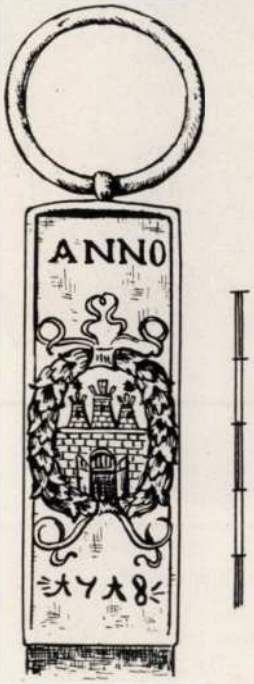

6. kép. Csipkés K. rajza.
1718-ból való bormérő vésett ezüstfogantyúja. (A lépték centiméterben.)

Sopronkörnyéki barlangok.

Bécsidombi barlang.

Írta: **Kotsis Tivadar.**

A bécsidombi barlang — nevezzük így, mert hiszen mindenki ezen a néven ismeri — kisebb üreg, mely több részből áll. A járatok erősebb kiszélesedései tagolják részekre a barlangot.

Felmérését március hónapban végeztük. A barlang összecementeződött szarmatakorú kavics- és konglomerátrétegekben van. A nyilás egy meglehetősen tágas, de alacsony üregben

A barlang szája.

vezet. Innen tovább folytatódik az üreg a második, valamivel már tágasabb részbe. Az első két terem átlagos magassága 100—120 cm, tehát feláilni benne teljesen lehetetlen. Ezután még alacsonyabb lesz a járat a további részekben, sőt egy helyen még 50 cm-es magasság is előfordul. E méretváltozatosság a kutatómunkát megnehezítette. A járat alacsonyabb részeit csak fekve lehetett felmérni. A barlang vége felé ismét kezd szélesedni és a teremmagasság is nagyobbodik. Alaprajza nem olyan bonyolult, mint a tavaly ismertetett Szárhalmi barlangé. Hosszúsága éppen fele, kb. 25 méter, az első teremtől az utolsóig számítva. A barlangok keletkezése és pusztulása elsősorban a beszivárgó víz fizikai és kémiai hatásától függ. Ez a hatás a bécsidombi barlangnál meglehetősen sokáig tarthatott, minthogy az összecementeződött kavicsban a mozgó víz nehezebben végzi oldó munkáját. Lehetséges azonban az az eset is, hogy a barlangot úgy ásták ki, tehát mesterséges barlang. Kitöltése finomszemcséjű barnás homok.

A barlang mennyezete vékony, úgyhogy a növényi gyökerek átütnek a talajon. A gyökerek vége vizes, ez is hozzájárul a barlang rendkívül nedves és hideg levegőjéhez. Minthogy a járatokon a levegő könnyen kicserélődik, a hőmérséklet nagyon ingadozó. A márciusi méréseknél 9 fok Celsiust mértünk.

Az ásatást nem találtuk szükségesnek, minthogy különösebb eredménnyel nem kecsegtetett.

Állati és növényi életet — eltekintve a mikroszkópikus kicsinységű állatoktól — nem láttunk.

Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy a nép mindíg különös meséket tudott a barlangokkal kapcsolatban. Igaz, hogy a barlangok világa nem mindenki számára vonzó. Lehet, hogy

éppen ez az oka, hogy a nép mindíg borzongással, vegyes félelemmel beszél e sötét világról. A soproni nép is sok hihetetlen dolgot tud a szárhalmi, meg a bécsidombi barlangról is. Az előbbi a nép szerint a Fertő-tóig nyúlnék, míg az utóbbi a Szent Mihálytemplom kriptájáig terjedne. Természetesen egyik nézetnek sincs semmi alapja.

Még megemlíteni kívánjuk a szárhalmi erdő pihenőkereszt felőli részén fekvő barlangot, melynek kutatása most folyik.

A barlangok mindíg fontos szerepet játszottak az ember életében. Valóságos természetes lakások voltak az ősember befogadására. Életének nagyrészét itt töltötte, itt maradtak eszközei, szerszámai, amelyek oly fényesen igazolják a barlanglakó emberek küzdelmes életét. A soproni barlangokban eddig nem akadtunk ilyen leletekre, de nem lehetetlen, hogy a többszöri kutatás nem ad-e majd a jövőben ilyen leleteket.

Forrásmunka.

Vendl Miklós dr.: Sopron környékének geológiája. II. rész. A neogén és a negyedkor üledékei Erdészeti Kísérletek, 1930. XXXII. kötet. 1. szám. pp. 1—74. 2. szám. pp. 267—354.

Kép Sopron multjából.

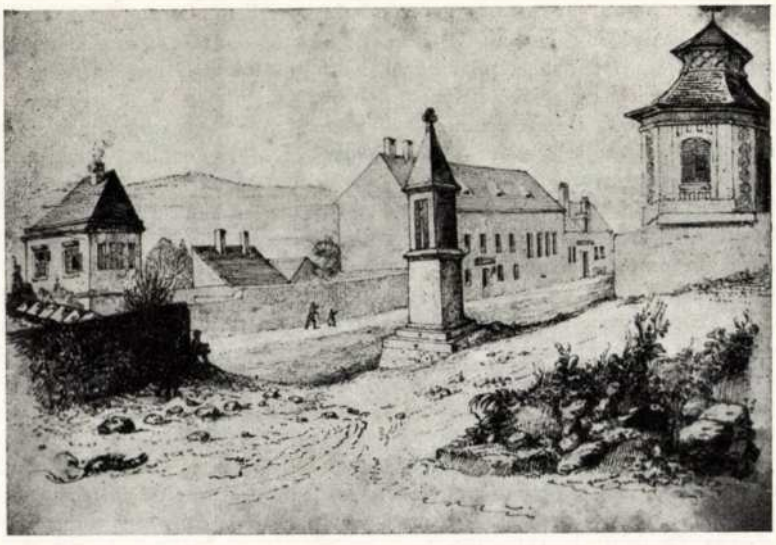

Máriacelli- vagy Fehérkereszt a Bécsi-ut mentén.
Hauser K. rajza 1861.

Deccard Kristóf János.

Azok között a soproni származású férfiak között, akik munkásságukkal a hazai tudomány fejlesztése körül nagy érdemeket szereztek, találjuk *Deccard Kristóf Jánost* is. Abban az időben, amikor hazánkban a botanika még nagyon is gyermekcipőkben járt, dolgozott ő nagy felkészültséggel és lelkesedéssel Sopron flórájának kutatásán és leírásán s írt természettudományi munkákat, melyek a magyar tudományban úttörők és útmutatók voltak. Mint soproni teljesítette azt a feladatot, amit városunk földrajzi helyzete szabott eléje, tudományos téren hídként kötötte össze a nyugati német kultúrát a magyarral, azokat a tudományos eredményeket és módszereket, amiket ott tanult, hazai földön alkalmazta és terjesztette.

Deccard Kristóf János 1686 október 21.-én született Sopronban. Apja *Deccard Jakab* soproni jegyző, anyja *Lewald Barbara* volt. A középiskolát és a teológiát a soproni ev. líceumban végezte. 1707-ben Wittenbergbe ment tanulmányai folytatása céljából. Itt nagy hatással volt rá *Berger Vilmos János*, az akkori németség Cicerója, továbbá *Heucher Henrik* híres botanikus, akitől a tudományos botanikát tanulta. 1712-ben *Fridelius* rektor, az első magyar antropológus helyére haza hívták, hogy elfoglalja az ev. líceum rektori székét. Itt működött mint kiváló tanár és buzgó kutató 1740-ig. 1738-ban tudományos érdemei elismeréséül a jénai latin társulat tagjává választotta. Ez a megválasztás nagy kitüntetést jelentett ugyan, de Deccard életében súlyos következményei voltak. A megválasztás alkalmával benyujtandó értekezés tárgyául ugyanis *Deccard* a magyarhoni tanítók sanyarú helyzetét választotta. Ebben a gúnyiratnak is nevezhető értekezésben, melyet *Hallbauer Frigyes* jénai egyetemi tanárnak küldött el s amelynek tartalma rövidesen a soproni ev. konvent tudomására is jutott, éles szavakkal ecseteli a tanárok helyzetét, nem kímélve azokat, akik az iskola felügyeletével voltak megbízva. A soproni ev. konvent 1740 július hó 16.-i ülésén foglalkozott ezzel az üggyel s a jegyzőkönyvben olvashatjuk: „dass Herr Christoph Deccard ein sehr lästerliches und den Patronis höchst praejudicirliches und schimpfliches scriptum aufgesetzet... vorinnern er insbesonders die Patro-

*) Ebben a rovatban folytatólagosan közöljük városunk és vármegyénk nagyjainak életrajzi adatait.

nos et Inspectores perstringiret..." Ezen az ülésen el is mozdították állásából. Sok jóakarója, többek között *Halibauer* jénai egyetemi tanár közbelépésére, aki az eredeti értekezést vissza is küldötte, az 1740 augusztus 11.-i konventülésen megengedték Deccardnak, hogy még az év végéig tanítson, de kikötötték, hogy azután 150 frt-nyi nyugdíjjal vonuljon nyugalomba. Még 23 évig élt nyugalomban, főleg kedves tudományával, a botanikával foglalkozva. Meghalt 1764 március 15-én 78 éves korában.

Deccard már kora ifjúságában nagy érdeklődést tanusított a természet iránt, gyüjti a rákosi mészkő kövületeit és Sopron növényeit. Több tudományban alapos jártasságú volt, kitűnő latinságú szónoklataival a magyar Ciceró jelzőt érdemelte ki. Jellemének egyenessége, lelki tisztasága és egyszerűsége miatt Catohoz hasonlították. Mint olyan ember, aki főleg lelki életet él, kerülte az emberek társaságát, magába zárkózott életet folytatott. Szorgalmasan gyüjtötte Sopron környékének növényeit, látta, hogy a hazai flóra felkutatása terén még mennyi tennivaló van. Az akkori hazai botanikusok egyik legképzettebbje *Deccard* volt. Sokat foglalatoskodott kertjében, melybe sok külföldi és környékbeli növényt gyüjtött össze, úgy hogy ez a kert valóságos botanikus kert volt. Hírességét mutatja az, hogy külföldről is sokan látogatták.

Deccard számos beszédet, történelmi, klasszikus s főleg botanikai munkát írt. Ezek kisebb része nyomtatásban is megjelent, nagyobb része azonban csak kéziratban maradt meg, ezek közül is több elveszett, vagy csak a róluk készített másolatot ismerjük.

A nevezetesebb munkái közül a következőket említem:

1. Succincta Urbis Semproniensis descriptio. 2. Hungaria sub regibus Arpadianis. 3. De Hungarorum apta indole ad excolendas literas. 4. Atlas Hungaricus. 5. Commentationes historicae. A legértékesebbek azonban a botanikai dolgozatai: *Observationes botanicae Deccardianae.* (Különféle növényeken tett megfigyeléseket tartalmazott s a növényeknek a klaszszikusokhoz való vonatkozásaikat tüntette fel. Ez a kézirat valószínüleg elveszett.) *Bél Mátyásnak De re rustica Hungariae* c. háromkötetes munkájának kidolgozásában is részt vett két fiával együtt.

A soproniakra nézve a legfontosabb a *Flora Semproniensis* c. munka, kéziratának másolata megvan az ev. líceum könyvtárában. Nyomtatásban nem jelent meg. Ez a munka *az első magyar növényenumeráció* s 1098 növényt sorol fel, megjelölve lelőhelyüket. E munka megírásánál *Deccard* csak mint munkatárs szerepelt, a mü oroszlánrésze *Loew Frigyes Károly* soproni orvostól és botanikustól származik.[1]) E munkát *Deccard* fia, *Deccard János Vilmos* újabb észrevételekkel és orvosi megjegyzésekkel egészítette ki.

Deccard János Vilmos 1722-ben született Sopronban. 1748-ban orvosdoktorrá avatták. 1778-ban halt meg Sopronban.

A *Flora Semproniensis* szerzőiről Gombocz Endre a többek között a következőket mondja:[2]) „Mint bo-

[1]) *Gombocz Endre:* A magyar botanika története. Budapest, 1936. 186. l.

[2]) *Gombocz Endre* id. m. 187. l.

tanikus *Loew* és *Deccard* minden bizonnyal a legszerencsésebb és legélesebb szeműek közé tartozott. Bizonyítja ezt mindenekelőtt a növények száma, melyeket az akkori időkhöz képest bámulatos éleslátással aránylag olyan kis területről elő tudtak sorolni. A virágok színbeli viszonyait nagyon pontosan tanulmányozták, följegyezték ezenkívül — kár, hogy rendesen csak nagyon hiányos leírással — azokat az alakokat is, amelyeket koruk irodalmából meghatározni nem tudtak; innen van, hogy a *Flora Semproniensisben* már sok olyan formát, alfajt és néha fajt is találunk leírva, melyekről csak 100—150 évvel később találunk említést az irodalomban."

Deccard életére és működésére vonatkozó bővebb adatokat a következő munkákban találhatunk:

Weszprémi István: Succincta medicorum Hungariae et Transsylvaniae biographia. Lipcse és Bécs 1774—87.

Kanitz Ágost: Versuch einer Geschichte der ungarischen Botanik. Halle, 1865.

Szontagh Miklós: Enumeratio plantarum phanerogamicarum sponte crescentium copiosusque cultarum territorii Soproniensis. Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, 1864.

Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857.

Hrabovszky György: Gymnasiologia. Kézirat. Líc. könyvtár.

Klein, Johann Samuel „Nachrichten . . " 1789.

Ribini: Memorabilia . . . 1789.

Gombocz Endre: Az első magyar növényenumerácziő Deccardtól. Növénytani Közl., 1903, II. 162—168.

Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Soproban. Sopron, 1907.

Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. M. T. Ak. Math. és Természettud. Közlemények XXVIII. k., 4. sz.

Gombocz Endre: A magyar botanika története. Budapest, 1936.

Leitner József.

Loew András,

a bölcselet- és orvostudományok doktora, Sopron város főorvosa, szül. Sopronban 1660 körül, megh. 1710.

Munkái: De lue venerea. Jena, 1680. (4-r.),

Dissertatio inaug. de morbo Hungarico. Jenae, 1782. litteris Bauhoferianis. (4-r. 32 l. Nemz. Múz.),

Historia epidemica Hungariae (et quidem Posoniensis an. 1688. Soproniensis vero annorum 1697—1709. (4-r. 68 l. Nemz. Múz.),

Duorum Hungariae medicatorum fontiam, quorum alter penes lacum Pisorium in Soproniensi comitatu ad pagnum Wolffs . . . . (4-r. 61 l.), — Epistola de morbo complicatissimo. (1730.) Ezt a két munkáját fia adta ki.

Számos orvosi értekezése jelent még meg az Acta Naturae curiosorum Decur. II. 8. és 9. évf., Decur. III. 5. és 6. évf.-ban.

Az emlékbeszédet felette M. Christian Perpilio ev. prédikátor mondotta 1719. máj. 25-én; Regensburgban kinyomatták, egyik példánya Scholz János soproni gyüjteményében található.

Életrajzi adatok: Russ, Joh. Christof, Unsterbliches Denkmal auf Andreas Löw, Physikus in Oedenburg, in einer kurzen Rede. Regensburg, 1710. Weszprémi, Succincta medicorum biogr. Cent. I. p. 94. — Horányi, Memoria Hung. Tom II. p. 496. —

Szinyei, Term. math. könyv. 460.; Wurzbach, XV., 1860. 413. — Gombocz E., A magyar botanika története. Budapest, 1936.

Heimler Károly dr.

Loew (Loevius) Károly Frigyes,

az orvostudományok doktora, természetbúvár, gyakorló orvos Bécsben, szül. Sopronban 1699. március 20 (22), megh. 1741. nov. 4 (6).

Tanulmányait Halleben végezte és 1721-ben Jenában avatták doktorrá. Doktori értekezése: Dissertation inaug. med. de polypodio (Jena, 1721). Élete javarészét Bécsben töltötte mint gyakorló orvos, itt sok előkelő családnál volt bejáratos. A császári Academia Naturae Curiosorum és a berlini tudományos akadémia is tagjává választotta, 1724 óta tagja a „Leopoldus Carolus Academie der Wissenschaften" Cognomine Pittalus és 1728-ban ugyanott adjunktus A szász-meiningi uralkodó háznak tanácsosa és udvari orvosa volt. Élete vége felé — 17 évi bécsi tartózkodás után — visszatért szülővárosába és kedves tudományának, a botanikának szentelte idejét. A Templom-utca 17. sz. (mai ev papház, Örtl-alapítványi-) ház az övé volt.

Gazdag tudományos munkássága tulnyomó részben latinnyelvű, egy rövid tanulmányát a veszedelmes lázbetegségekről németül is megírta (1730), e tárgykörből ez évben három latinnyelvű munkája is jelent meg

Botanikai kutatásai során érlelődött meg benne a gondolat a hazai flóra rendszeres feldolgozásának a szükségességéről, ezért levélben fordul a magyar orvosokhoz és botanikusokhoz, e tervének támogatására. E levél címe: Caroli Friderici L O E W, Nobilis Hungari, Acad. Caes. Natur. Curiosorum adiuncti, Epistola ad Celebberimos Omnium Regionum Botanicos, qua de FLORA PANNONICA Conscribenda Consilium cum ipsis communicat, et singulos ad commercium botanicum, mutuamque rariorum plantarum, feminumque communicationem perofficiose et peramanter inuitat. Sempronii Typis Joannis Philippi Rennaueri Typographi. Dabam Sempronii in Hungara d. 25. Aug. A. O. R. CIↃIↃCC XXXIX (1739). Ebben a levélben közli a botanikusokkal, hogy tervbe vette a „Flora Pannonica" megírását és felszólítja őket, hogy közöljék egymással botanikai adataikat, cseréljenek ritka növényeket, magvakat. A levél fontosabb részei: Mindig égett a vágytól, hogy Pannonia növényeit leírja. Amikor 1721-ben az Akadémiáról hazajött, szorgalmasan foglalkozott a növények gyüjtésével, megfigyelésével. Legelőször Sopron flóráját akarta megírni, azonban Bécsbe hívták orvosnak, itt 16 évig volt gyakorló orvos. Közben Jenő főherceg kertjét, gazdag könyvtárát szerette volna tanulmányozni, Jenő főherceg az engedélyt meg is adta, de a kert és a könyvtár vezetői nemcsak hogy nem támogatták, hanem inkább akadályozták. De azért dolgozott benne és szabadidejében Historia naturalis-át illusztrálta, megírta Historia Regni Hungariae-t, kiegészítve természeti ritkaságokkal, továbbá Magyarország Cimeliumainak leírásával (descriptione item Cimeliorum Regni Hungariae), — érmekkel. Majd Antonius Ulricus szász herceggel együtt sok ásványt, kövületeket, gemmákat, kö-

veket (mineralia et fossilia in primusque gemmas atque lapida) gyüjtött. Egy évvel ezelőtt Magyarországba visszatérve (tehát 1738), a Flora Semproniensis megírásához fogott, amelyet évekkel ezelőtt már megkezdett. Előtte magyarországi növényekkel úgyszólván csak Tollius, Procopius Bonnanus, Chr. Aug. ab Hortis, Joannes Lippay (Hortus Posoniensis, magyar nyelven), különösen pedig Clusius foglalkoztak. Clusius szinte egész Dunántúlt bejárta: 359 élethü képpel illusztrálta művét. Mivel a soproni flórát Clusius alig érintette (vix a limine salutavit), azért ő erre akarja idejét, erejét fordítani; úgy véli, hogy e munkájának gyümölcsét mindenekelőtt a soproniak élvezhetik, mert így ismeretes lesz, hogy melyek az egészségre hasznos s melyek a káros füvek. Abban is bízik, hogy a példán okulva, Magyarország más megyéjében is lesznek, akik kedvet kapnak a növények összeírására. Ilyen volt Wachsmann, lőcsei származású, aki társa volt Németországban s aki Belgiumban fiatalon elhunyt. Kéri a jóakaratot az érdeklődőknek.*) E felhívás nem talált visszhangra és így a mű nem jelent meg, bár D. J. Christoph Deccardus, Scholae Semproniensis Rector clarissimus is megígérte közreműködését.

Életrajzi adatok: Weszprémi, Succincta medic. biogr. Cent. I. p. 95. — Horányi, Memor. Hung Tom. II. p. 500. — Kanitz, Versuch einer Geschichte der ung. Botanik Halle, 1865, 38 l. — Pukánszky B., A magyarországi német irodalom története. Budapest, 1926, 365 l. Munkáira vonatkozó adatok: Szinnyei, Term. math. könyv. 460—461. l. és Győri Tibor, Magyarország orvosi bibliographiája 1472—1899. Budapest, 1900. 40, 63, 92, 129, 170. — Albuma, amelybe 1716-ban soproni tanárai és barátai írtak búcsúsorokat, amikor külföldre ment tanulni, ma letétképen a líceum nagy könyvtárában van. Magyar bejegyzés is van benne s többek közt Dobner Ferdinánd polgármester, Deccard rektor, Balogh György tanár írtak abba emléksorokat.

Heimler Károly dr.

*) E felhívás nyomt példánya a soproni ev. líceum könyvtárában található: E 229. sz.

A Virtsológi Rupprecht-kastély Sajtoskálon.

Sajtoskál eredetileg a Niczky-család birtoka volt. 1372-ben annak bizonyítására, hogy a falu ősi jogon van birtokukban, 1212-ből való oklevelet mutattak be. Ebből kitűnt, hogy „Kyal"

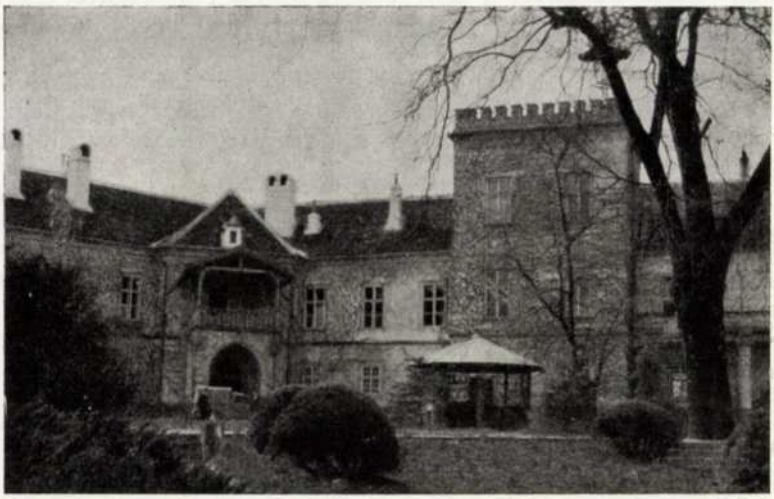

A sajtoskáli Rupprecht-kastély.

legrégebben királyi birtok volt és abból a Gizella királynővel bejött Kál kapott egy részt. Utódai Imre királynak öccsével való viszálya idején a trónkövetelőhöz csatlakoztak és vérüket is hullatták érte, épen ezért a később trónra került II. Endre visszahelyezte utódukat, István papot a birtokba.

A Niczkyek a 19. század elejéig birtokosok is maradtak és rajtuk kívül a középkorban még a Lábatlani, Patyi, Unyani és dédi Farkas családok birtokosok.[1]) Vásártartóhely is volt és

[1]) Nagy Imre: Sopronvármegye történelme. Oklevéltár. Lásd a névmutatót.

1520-ban a vásárjogot II. Lajos Bagodi Benedeknek juttatta.[2]) A Niczkyek a reformáció híveivé szegődtek; jól felszerelték a templomot, de a lelkészek között akadt hanyag is; 1631-ben hiányzott egy kehely és a szószéknek arannyal átszőtt bársonyos takarója.[3]) A már 1234-ben említett Szent Péter-templomot a közben katolikussá visszatért Niczky-család újraépítteti és orátóriumokkal is felszerelteti. Ebben a században freskódíszszel is ellátják a templomot, sajnos, az idők folyamán ezek tönkrementek.[4])

1810 körül a Niczkyek eladták birtokukat Szürnyeghy Horváth Józsefnek. Az ősi birtokos családnak alig maradt valami emléke. Hajdani családi temetőjüket a mai birtokos család használja. A köznyelvben ma is mint Niczky-temető ismeretes, de csak egy klasszicisztikus régi sírkő áll benne, felírása csupán nagyjából olvasható: Niczky József és neje Nagy Anna emeltette anyjának, Vajda Rozáliának. Az évszámot egyes kiemelt betűk adják, de mivel a felírás csak részben olvasható, ennek megfejtése nem sikerül. Stílusa szerint 1820 körül készülhetett az emlék.

A Szürnyeghy Horváth család néhány évtized után eladta a birtokot Rupprecht Jánosnak. Vele a reformkor egyik legnagyobb soproni alakja került át a megye déli részére vezető személyiségnek.

Rupprecht János atyja, Henrik, 1781-ben kapott Sopronban polgárjogot. Bayreuth mellől Gefress nevű helységből származott, atyja, János Márton ott mészáros volt. Rupprecht Henrik Sopronban a „Fehér ló" fogadót bérelte a Stark-családtól, majd a várostól az „Arany szarvast", később borkereskedő lett.

Eredetileg, úgylátszik, másik fia, Ábrahám folyamodott 1806-ban a helytartótanácshoz, hogy bizonyos Kühn József nevű emberrel megnyithassa a soproni cukorgyárat. Ezt a gyárat eredetileg 1794-ben Nagy György líceumi tanár alapította részvénytársasági alapon, de mielőtt megnyithatta volna, máris belebukott. Az épülete ma is megvan az Újteleki-utca házsora mögött a kültelkek felé. 1806 augusztus 7-én nagy ünnepség közben megnyílt a gyár. A városi tanács jelenlétében feltették a ház homlokzatára a kétfejű sast annak jeléül, hogy a gyár szabadalmas.[5]) Az üzem felettébb felvirágzott akkor, amikor Rupprecht János vette a kezébe irányítását. Már 1806 júniusában megszerezte a soproni polgárjogot és már akkor is mint cukorgyáros szerepelt, tehát a mesterséget valahol külföldön sajátíthatta el.

---

[2]) Sümeghy: Sopronvármegye levéltárának oklevélgyüjteménye. 1928.
[3]) Payr Sándor: A dunántúli egyházkerület története. Névmutató.
[4]) Sopron vármegye müemlékei. III. kötet, 165—70. o.
[5]) Pressburger Zeitung. 1806. 793. o.

Fiatal ember létére nagy szerepet játszott már az 1909-es francia megszállás idején is a polgárőrségben. A cukorgyártás révén mind nagyobb vagyonra tett szert: az Újteleki-utcában egész sor háza állt. 1810-ben megválasztotta az ev. konvent is tagjául. Később nagy tevékenységet fejtett ki a gőzmalom és gőzfürdő alapítása körül; a részvénytársaságtól 1839-ben megszerezte ezeket és a gőzfürdőt 1849-ig birtokában is tartotta.[6])

A magyar közgazdaság felvirágoztatása körül elért eredményeit V. Ferdinánd azzal ismerte el, hogy magyar nemességet adományozott neki „virtsológi" előnévvel. 1839 március 18-án hirdették ki Sopron vármegye közgyűlésén nagy ünnepség között, amelyen részt vett Esterházy Pál herceg és Miklós fia is. Az újdonsült magyar nemes jó hazai szokás szerint másnap nagy áldomást rendezett 170 terítékes asztallal. A Pozsonyban megjelent „Hirnök" című lap tudósítása szerint „a pezsgőnek a szó valódi értelmében özöne közt" vigadtak és mivel történetesen József napja volt, a nádorra is „habzó poharak" emelkedtek, miközben a zenét szolgáltató dzsidás zenekar a Gotterhaltera zendített rá. Ez a nagy ünnepség a régi kaszinó (ma belvárosi elemi iskola) nagytermében játszódott le.[7])

Biliárdszoba.

Rupprecht 1847-ben áthelyezte a soproni cukorgyárat Sajtoskálra. Ott egyébként csak igénytelen háza volt.

Virtsológi Rupprecht János 1863-ban halt meg, felesége, Schmidt Karolin, már korábban elhunyt. Legidősebb fia, János († 1888), gyáros volt, a következő, Henrik, magasrangú katona-

[6]) Sopron városi levéltár. Az adásvételi szerződések könyvei.
[7]) Hirnök. 1839. III. 24.-i szám.

tiszt, József († 1901) soproni gyógyszerész, Lajos birtokos, Frigyes ezredes. Lajos örökölte a sajtoskáli birtokot és már 1863-ban átalakíttatta a házat. A tornácos, árkádos, földszintes házból emeletes kastély lett, tornyokkal és némi középkori emlékezéssel. Ez a romantikus kiképzés korának érdekes jellemző sajátossága.

Rupprecht Lajos után fiának, Olivérnek került a kastély a birtokába. Már nagyon korán megmutatta, hogy a köznek szánja munkás életét. Mint hétéves fiú összegyüjtött kis pénzecskéjét a soproni diáksegélyző egyesületnek ajándékozta és ezzel egyháza támogatójának jegyezte el magát.[8]) Családja nevét egész sor alapítvány örökíti meg a soproni ev. egyháznál és a templom híres orgonáját is nagyatyja emlékezetére alapították örökösei.[9])

Rupprecht Olivér nagy érdemeket szerzett úgy egyházának, mint a megyei gazdasági életnek felvirágoztatása körül. A megyei levéltárat sok értékes középkori okirat felajánlásával gazdagította, valamint annak helyiségeit művészi kivitelű üvegfestményekkel láttatta el, amelyek a megye nemesi családjainak címerét ábrázolják.

A sajtoskáli kastélyban zajlott le a legújabb kor nagy királydrámájának egyik epizódja. Mikor ugyanis 1921-ben IV. Károly hitvesével repülőgépen visszatért Magyarországra, tudvalevőleg Dénesfa mellett szállott le. Ott, keresztelő lévén, sok vendég tartózkodott és így a királyi pár Cziráky Györgyhöz kocsizott át Kenyeribe, majd onnan Sajtoskálra. Itt megháltak és tanácskozás után reggel indultak útnak Sopronba. A biliárdszobában folyt a találkozás, miről is a következő szövegű emléktábla szól: „IV. Károly, Magyarország apostoli királya és Zita királynő ő felségeik itt töltötték az 1921 okt. 20. és 21. közti éjjelt és az emelet falu felé néző első szobájában pihentek. Kíséretükben volt Lehár br. ezredes. Éjjel érkezett Gratz Gusztáv, Rakovszky István, Ostenburg őrnagy, akikkel ezen táblával jelzett szobában való tanácskozás után reggel 4 órakor Sopronba utaztak."

A kastélyhoz nagy park tartozik és ügyesen belekapcsolja a Metéc-patakot is. A család tagjai újabban a régi Niczky-temetőben temetkeznek.

Csatkai Endre dr.

---

[8]) Payr: A nemeskéri ártikuláris egyházközség története. 183. o.

[9]) A soproni egyházközség kezelésére bizott alapítványok kimutatása. 1902. 104—111. o.

Kisebb közlemények.

Az iváni „légkőesés" 1841-ben.

Száz évvel ezelőtt, 1841 nyarán a tudományos világ érdeklődésének középpontjába került megyénk Iván nevű faluja. Tudvalevőleg augusztus 10., szent Lőrinc napja, körül erős csillaghullás szokott lenni. Ez a nap 1841-ben sajátságos tüneményt hozott Ivánnak. Egyéb tudósítások mellett a Pozsonyban megjelent „Hirnök" című újság, erősen megkésve ugyan, november elsején, de nagy részletességgel adja elő a dolgot. A nyár folyamán egy úr valamelyik bécsi ötvöshöz különös ásványfélét hozott azzal a megbizatással, hogy belőle keresztet csináltasson. Elmondta, hogy a kő az égből húllott le. A dolog feltünést keltett és felhívták rá a tudományos körök figyelmét is. *Reichenbach* Károly Lajos báró, neves tudós, aki a selyemtenyésztésnek is szakembere volt[1]) és így ismerte a Legnagyobb Magyart, megkérte, hogy az ő révén eljuthasson Ivánba, mert hisz az Széchenyi-birtok volt, de nem Istváné, hanem fivéréé, Pálé. Szeptember hó 28-án pesti útjából útbaejtette a tudós a cenki kastélyt és a következő nap Széchenyi Istvánnal elindult a tudományos útra.[2]) Először érdeklődtek a környék hírneves plébánosánál, Tatay Jánosnál Lövőn. Ez elmondta, hogy a kérdéses napon este 10 órakor tért haza. Az égből sürün hulltak egyszerre a kövecsek és kénytelen volt köpenyével betakarni fejét, hogy meg ne sérüljön. Még érdekesebb volt Horváth József kukoricacsősz előadása. Neki feltünt este a csönd és a sötétség. Egyszerre nagy zápor keletkezett. Ő erre sietve bekúszott a kunyhóba; de a pipáját kint felejtette, utána nyult, ekkor sok erős ütés érte a kezét. Most kitolta a kalapját, hogy reggelre meglássa, micsoda golyóbisok hulltak az égből. Meglepetésére egész csomó borsónyi szem hevert a kalapban. Löschner grófi erdőmester is ugyanilyen tapasztalatra tett szert. A kukorica és káposzta levele az egész környéken át volt lyukasztva és több mérföldnyi területen millióny kövecske feküdt, akadt sörétnagyságú, de olyik elérte a babét is. Mikor esett, sem volt tüzes, mégcsak meleg sem. A tudósabb elméknek feltünt hasonlósága a vastartalmú babérccel. Reichenbach bárót más bécsi tudósok is követték, így a bécsi császári ásványgyüjtemény őrei közül *Baader* Jakab és András, majd *Rainer* főherceg megbízásából *Heller* János doktor.[3]) A vizsgálatok eredménye az volt, hogy különös meteoresés történt, eladdig páratlan a megfigyelések sorában. A magyar újságok kissé restelkedtek, hogy a bécsi tudományos körök valósággal rávetették magukat az érdekes tüne-

[1]) Reichenbach báró élt 1788—1869.

[2]) Széchenyi naplóiban a következő szaggatott mondatokat találni erre vonatkozólag: „Mit Reichenbach nach Iványi.... früher bei Tatai... da er nicht da war, zu Lipkovich Kastner in Ujkér... dessen Namenstag gefeiert. Wir essen da... sodann Iványi wegen den Meteorsteinen." A Viszota kiadta Naplók V. kötetében, 502. l. Reichenbach báró másnap Sopronon át elutazott Bécsbe.

[3]) Széchenyi erről is megemlékezik: Október 17. Herr Heller Docent kommt von Iván, wohin er quasi im Auftrag von E. H. Reiner wegen den Meteoriten." I. m. 506. l.

ményre, de Tatay János küldött mintát a kövekből Toldy Ferencnek a Tudományos Akadémia számára, a Magyar Természetvizsgálók Egyesületének és Széchenyi István pedig a Nemzeti Múzeumnak. Reichenbach észleteit a „Poggendorfs Annalen" című tudományos folyóiratban tette közzé (1841), hangsúlyozva a lelet rendkívüliségét. Számítása szerint mintegy 350.000 millió darab hullott le az égből 350.000 mázsa súlyban. Leírása nyomán azonban az a felfogás is kialakult némely tudósban, hogy nem kozmikus eredetűek a kövek, hanem földtermék.[4]) Érdemes volna utánajárni, vajjon Ivánban maradt-e valami emléke legalább a nép ajkán a rendkívüli természeti jelenségnek... *Cs. E.*

Laudon táborszernagy Sopronban.

Mária Terézia hírneves táborszernagya megfordult Sopronban is; erről tudtommal még sehol sem történt említés a helyi történeti irodalomban. Geiger Mártonnak a múzeumban őrzött krónikája azonban megemlíti az 1789-es évről, mindenesetre azonban pontosabb kelet nélkül, hogy az akkor már 70 éven felüli hadvezér a II. József szerencsétlen török háborújának színterére Sopronon keresztül utazott le. A Vörös Ökörben, a mai Magyar Király fogadóban szállt meg, ebédelt és pár órát pihent. Erre a hírre sokan összeszaladtak és a táborszernagy szívesen elbeszélgetett a férfiakkal és nőkkel. Nagy vivátozás közben este indult tovább. Egyébként II. József halálát, nem sokkal élte túl, 1790-ben ő is elhunyt 73 éves korában. Ezzel a kis adattal az érdemes öreg fogadó történetét*) ki kell egészíteni. *Cs. E.*

Marsigli természettudós soproni kapcsolatai.

Marsigli Lajos Ferdinánd grófról minden lexikon értesít, hogy résztvett 1686-ban Buda visszafoglalásában és a karlócai béke után ő vezette az új határ megállapítását, továbbá, hogy Magyarország flóráját egy vaskos kötetben ismertette. 1730-ban halt meg. Bevilaqua Borsody Béla és Mazsáry Béla nagy művelődéstörténeti tanulmánya a pest-budai kávéházakról[1]), érdekes kapcsolatáról ad számot Sopronnal is. 1683-ban Bécs ostrománál török fogságba esett, onnan megszabadulva I. Lipót ezredesnek nevezte ki, és ahogy a könyvben olvasható, Sopronba küldte „pihenőre". Valószínűleg azonban azért került ide az újdonsült ezredes, mert úgy 1685-ben, mint Buda ostroma előtt közvetlenül itt táborozott a Lothringeni Károly vezérlete alatt álló, harcra kész sereg. Marsigli itt Sopronban az 1685. év folyamán írta meg „Bevanda Asiatica" címen a kávéról, annak természetrajzáról és főzési módjáról a fogság alatt szerzett tapasztalatait. Címének magyar fordítása: Az ázsiai ital. Annak a Buonvisi biborosnak ajánlotta a szerző, akit véletlenül éppen itt Sopronban avattak biborossá az 1681-es országgyülés idején, Marsigli, a magyarországi török kávéfőzésről írva, elsőnek jelenik meg a kávé nagy bibliográfiájában. *Cs. E.*

[4]) Viszota jegyzetei a Naplók V. kötetének 502. lapján.

*) Soproni Hirlap, 1936. XII. 25.: A régi Magyar Király multja.

[1]) Pest-budai kávéházak. Kávé és kávémesterség. Budapest, 1935. 1467 lap. Marsigliről az 1060—77. l. szól.

Mégegyszer a burgenlandi német népi színjátékokról.

A Soproni Szemle februári számában *Horák Károly* könyvének ismertetésével kapcsolatban megemlítettük, hogy *Sztachovics Remig* pannonhalmi bencés tanár kézíratos hagyatékát Horák nem dolgozhatta fel. Sztachovics gyüjtésének egy része „Braut-Sprüche und Braut-Lieder auf dem Heideboden in Ungern, Wien, 1867" címmel jelent meg, népi színjátékai azonban mai napig kiadatlanok. Sztachovicsnak ezt a hagyatékát, a még fellelhető kéziratos forrásokat ismerteti *Kögl J Szeverin*-nek azóta megjelent „Mosonmegyei német kéziratos énekeskönyvek, Budapest, 1941. 8. 148. l." c. müve. A munka a budapesti tudományegyetem Német Nyelvészeti Intézetének kiadványai (szerk.: Schwartz Elemér) közt látott napvilágot s értékes kiegészítése Horák fentemlített munkájának. *Mollay Károly dr.*

Vulkán volt-e a harkai csúcs?

Még a müvelt közönség körében is gyakran terjed el egy-egy téves természettudományi felfogás vagy balítélet. Sopronban is találkozhatunk vele. Így pl. gyakran hallunk barlangokról, amelyek „kincseket" rejtenek, és amelyek közül egyikmásik „több kilométer hosszú is". Hasonlóképpen sokszor beszélnek az emberek tévesen a Harkai csúcsról is. Valahányszor vulkánokról esik a szó, azonnal például említik a harkai kúpot. Azzal érvelnek, hogy a síkságból meredeken emelkedik ki, alakja is erre az eredetre vall, és ami a legfontosabb, a kúp lábánál mély tó van, amely egykor kráter szerepét tölthette be. Ezzel szemben elég egy pillantást vetnünk Sopron geológiai térképére (szerkesztette Dr. Vendl Miklós egyetemi ny. r. tanár), vagy a helyszínen is meggyőződhetünk arról, hogy itt a vulkánosságnak nyoma sincs. A kúp anyaga muszkovitgnájsz és csillámpala, ezt dúrva kavicstörmelék veszi körül, a környék pedig tortonkorú bádeni agyagból áll. A kúp kialakulása elsősorban a földtan letaroló erőinek kiformáló munkájára vezethető vissza. Kőzete pedig gyürődés által keletkezett. A hegy lábánál lévő tó egyszerü mélyedés. Mélysége kb. 2 m. Átmérője is alig 4—5 m, tehát nem is komoly tó, hanem csak kis pocsolya, amely egyszerüen az esővíz összeszüremkedéséből képződik időnként. *Kotsis Tivadar.*

Adat Csorna zenei multjához.

Csornának az utóbbi évtizedekben erősen fellendült zenei élete van, amely a prépostság templomához kapcsolódik. Érdekes, hogy egyes jelek szerint ott a 18. század második felében is értékes zenei tevékenységet fejtettek ki. II. József 1786 december 7.-én feloszlatta a prépostságot és elrendelte annak minden ingóságáról tüzetes leltár készítését. Az Országos Levéltárban őrzött hatalmas csomagban szerepel a prépostsági templom zenekari felszerelésének lajstroma is. Ebből nagyobbszabású zenei teljesítményekre következtethetünk. Volt egy 12 változatú orgona (a leltár 60 forintra becsülte csak), két nagy és két kisebb rézdob, három jókarban levő, két rossz trombita, egy hegedü (Violon) tokkal, három egyéb hegedü (Geigen), négy vadászkürt, egy cselló (Basseth) tokkal, két angol kürt, négy oboa, két fagott, két klarinett, egy rossz harántsíp (Flautravers), három hosszabbító a trombitákhoz, nyolc vadászkürtökhöz. *Csatkai E. dr.*

Soproni irodalom.

Gombocz Endre: *A királyi Magyar Természettudományi Társulat története, 1841—1941.* Budapest, 1941. Kiadja a kir. Magyar Természettudományi Társulat. VI + 467 old., 1 képpel és 54 arcképpel.

Százéves fennállását ünnepli a Természettudományi Társulat, hazánk egyik legnagyobb és legnépesebb társasága! Abban az időben alapította meg *Bugát Pál,* az izzólelkű orvos, amikor a természettudományok kezdtek kinőni a gyermekruhából s az egész művelt világon megindult kutatások eredményeképen mind szélesebb és szélesebb területekre terjedve, soha nem sejtett sikerek felé törtek. A száz esztendővel ezelőtt megalapított társulatnak ez idő alatt olyan nagy hatása volt természettudományi műveltségünk megalapozása és kifejlesztése terén, hogy csak a legnagyobb hálával gondolhat reá minden magyar ember. Sikerét a legjobban az mutatja, hogy kiadványai s ezek között elsősorban a *Természettudományi Közlöny,* ott láthatók a vidéki orvos, gyógyszerész, a pusztán lakó uradalmi intéző és a hegyi faluban lakó tanító asztalán éppen úgy, mint a városi iskolák tanári szobájában, vagy orvosi rendelők várótermeiben. Ez a nagy elterjedtség mutatja, hová fejlődött a társulat az elmult száz esztendő folyamán.

Ám ez a száz esztendő kemény küzdelmek hosszú ideje volt. Milyen sokszor fenyegette a társulatot a pusztulás, a megsemmisülés! Milyen sok aggodalom és lelkesedés, elismerés és lenézés, siker és közöny kísérték küzdelmes útjain! Ám a társulat életereje, lelkes tagjainak soha nem lanyhuló szeretete átsegítették minden vészen és viharon s ma a nehéz idők és a haza csonkasága ellenére is csaknem 14.000 tagot számlál. Olyan tagokat, akik bármilyen áldozatra készek, hogy havonként bekopogtasson hozzájuk a társulat kedvelt közlönye és sok-sok várvavárt kiadványa.

Ennek a küzdelmes száz esztendőnek történetét írta meg a társulat mai első titkára, *Gombocz Endre,* Sopron szülötte. Terjedelmes könyvének minden sorában ott lüktet az a mélységes szeretet, mely lelkét a patinás társulat iránt eltölti. Összehordott mindent, amit megtalálhatott s elénk állítja nemcsak a társulat száz esztendejének küzdelmes történetét, hanem szinte hazánk száz évének művelődéstörténetét is. Munkáját éppen ez teszi jelentőssé és teljes elismerésre méltóvá.

A könyv bevezetésében a természettudományi társulatok alapítási terveit ismerteti. Majd a társulat megalapítását vázolja s annak történetét a szabadságharcig. A nagynevű alapító *Bugát Pál* volt, a lángoló lelkű, akadályokat nem ismerő orvostanár. A megalakult társulat sok nehézséggel küzdött, de a szabadságharcig állandóan emelkedett. Jobb jövő állott előtte, amikor a szabadságharc után következő idő végveszélybe döntötte.

A társulat azonban lelkes vezetőinek és áldozatkész tagjainak szeretetével túlélte ezt a végveszélyt is. Emelkedett a tagok létszáma és tudományos színvonala is. Évkönyveket adott ki s megjelent mint tudományos fórum. Megkezdte a népszerű

előadások tartását, eredményes pályázatokat hirdetett, pályamunkákat jutalmazott. Szót emelt a természetvédelem érdekében, megelőzve a külföldet is. Működése azonban akkor vált széles körben ismeretessé, amikor *Szily Kálmán* megindította a *Természettudományi Közlönyt (1869).* Ennek írói kiváló szakemberek voltak s népszerűsége állandóan nőtt. A tagok létszáma rohamosan emelkedett, vagyona gyarapodott. Tekintélye emelkedett s mint kezdeményező és véleményező szerv nagy szerepet vitt. Felemelte szavát a természettudományos oktatás érdekében. Félszázados fennállásának emlékünnepét (1891) már mint nagytekintélyű társulat ünnepli meg.

A társulat életének új korszaka számos szakosztályának megalapításával nyílik meg. Ezeknek folyóiratai ma is tudományos életünk lüktető erei. A világháború és az utána következő idők azonban újból veszedelembe döntik a társulatot. Elveszíti vagyona nagy részét. De ebből is megmenekül s ma, amikor fennállásának százéves jubileumát ünnepli, tekintélye a tetőfokra emelkedett s elmondhatjuk, hogy nemes munkával tovább folytatja maga elé tűzött nagyszerű célját: *a természettudományok fejlesztését, terjesztését és megkedveltetését a magyar hazában.*

A társulat változatos történetét úgy írta meg a szerző, hogy írása szinte drámai, fordulatos és cseppet sem száraz, hanem végig élvezetes. Mert szívvel írta s bele helyezte a társulat életét abba a végtelenül mozgalmas száz esztendőbe, amelyet a magyar haza és a magyar nemzet átélt. Könyvét sok szép kép díszíti: azoknak a harcosoknak az arcképei, akik a társulat bölcsőjénél állottak és rajta keresztül a magyar művelődés harcosai voltak. Mélységes megilletődéssel tekintünk reájuk...

Hisszük, hogy az ünneplő kiváló társulat még századokon át fogja ellátni nemes hivatását, mert vezetői szeretettel és lelkesedéssel szolgálják; mind többen melléje sorakozó tagjai pedig áldozatkészen és hűségesen kitartanak mellette, mert érzik a költő figyelmeztetésének igazságát: *„A természet nagy könyvét forgatni ne szűnjél, Benne az Isten képe leírva vagyon..."*

Dr. vitéz Varga Lajos.

Koenig, Otto: *Wunderland der wilden Vögel.* Wien, 1939, Gottschammel u. Hammer. 100 old., 92 fénykép, 1 térképrajz, 4°.

„A vadon élő madarak csodaországa..." Első pillanatra azt hisszük, hogy valahol a forró égövön, vagy valamely érintetlen távoli földön van ez a „csodaország". Ámde a 92 gyönyörű fényképfelvételről csupa ismerős madarak tekintenek reánk. Ismerősök mind, mert ez a „csodaország" itt van Sopron közvetlen közelében! A *Fertő-tó,* annak nagykiterjedésű nádasai és a keleti partvidéknek a Hanságba átvezető területe s ennek szikes tavacskái adják a vadon élő madaraknak ezt a csodálatos világát.

Amióta a Fertő jó négyötödrésze Ausztria, illetőleg most Németország tulajdonába került, leginkább a botanikusok és ornitológusok kutatják ennek a sajátos alföldi tónak különös élővilágát. Különös a német kutatók számára, mert mindíg úgy beszélnek róla, mint steppe-tóról, keleti parjainak sík világáról pedig mint igazi steppéről, pusztáról, mely-

nek növény- és állatvilága teljesen elütő, idegen a Német Birodalom bármely területének élővilágától. Azt mondják, hogy a magyar „puszták" legszélső, legnyugatibb csücske, a déloroszországi száraz steppéknek és a magyar Alföld nyáron kiszikkadó pusztáinak messze keletről ide nyugatra tévedt különös idegen világa. Ilyen felfogással szemlélik a Fertő keleti partvidékének szikestavas sík tájait és az odacsatolt szeszélyes tónak óriási nádasrengetegeit és sík vizeit.

A német kutatók a Fertő és környékének madárvilágáról sokat írtak már. Mozgóképszalagok vannak forgalomban róla, madarait képeslapokon, kereskedők hirdető csomagjain, csokoládékészítmények dobozain láthatjuk. Ezt a tájat elnevezték „madárparadicsom"-nak is. Nem csoda, ha ez a „csodaország" a német madárkutatók kedvelt területévé vált. A szerző szép könyve is erről a madárvilágról szól. Heteken keresztül élt sátrában a nádasok között, legtöbbet azon a helyen, ahol a Vulka ömlik a tóba; járta a vizeket és fényképezőgépével kereste a tó és környéke legjellegzetesebb vízimadarait. Fáradságának szép eredménye az a 92 pompás fényképfelvétel, melyek a könyvet díszítik s szinte az az érzésünk, hogy a szöveg is csak azért van a könyvben, hogy a fényképek nyilvánosságra kerülhessenek. Mert a szövegben nincsen magyarázat a képekről (ezek maguk beszélnek), de annál több kedves esemény, megfigyelés és költői hangú, ügyes leírás az egyes madárfajokról és azok életéről.

Az ismertetés során első a *bibic (Vanellus vanellus)*, ez a gyakori, kedves fertővidéki madár. A parti területeken, félszigeteken fészkel s tojásait szívesen szedegetik össze a környező falvak lakosai, pedig szigorú törvény tiltja ezt. — A kavicsos, alacsony füvel benőtt, szikes talajt kedvelik a *pettyes lilék (Charadrius alexandrinus)* s ha fészkükről felriasztjuk, úgy futnak a fű között, mint az egerek; majd felröppennek s karcsú szárnyaikkal nyílsebesen repülnek a víz fölött s állandóan hallatják süvítő hangjukat.

A Fertő keleti partvidékén kisebb-nagyobb telepekben rendszeresen költenek a *nevető sirályok (Larus ridibundus)*. Ezekről, fészkeikről 11 szép fényképet találunk a könyvben. — Nagyon kedves adatokat olvashatunk a *gulipánról (Recurvirostra avosetta)* is. Fekete, felfelé görbülő csőrével a parti területek iszapjában keresgéli állati táplálékát, miközben okos, fénylő szemeivel körültekintget, majd fészkéhez repülve ünnepélyes mozdulatokkal váltja fel költő párját. Megismerjük e madár ellenségeit, fészkelését, a fiókák kibúvását a tojásból stb.

A parti területekről azután a szerző elvezet a nádasok titokzatos, küzdelmekkel tele világába. Megismertet a Fertő legszebb, sajnos mind jobban kipusztuló madarának, a *nemes kócsag*-nak életével, fészkével, tojásaival és a kikelt ügyetlen, mindig óvatos fiókáival és ezek táplálásával. Nagyon szép, világos, megkapó és művészi képeken látjuk a szülőket és a fiókákat, az anyamadár tisztálkodását stb. Csöndes, meleg, halkszavú és ünnepélyes ez a család, nem olyan lármás, mint a *szürke*, vagy *vörös gémek* családja, méltóan a hófehér tollruházathoz.

Szerencsés megfigyelésekkel sikerült megállapítania a szerzőnek, hogy

a Fertő nádasaiban a *csikosfejű nádiposzáta (Acrocephalus paludicola)* is fészkel. Ezt a kis madarat csak átvonulónak tartották s eddig nem tudtuk, hogy fészkel is a Fertő nádrengetegeiben. Szép fényképeken látjuk a madarat és fészkét is. — Különös fészket épít a *nádi tücsökmadár (Locustella luscinioides)*, melynek hímje egész éjszakán át hallatja a tücsök cirpeléséhez hasonló egyhangú dalát.

A Fertő híres díszei a nagy *kanalas gémek* is, melyek többnyire csapatokban halásznak és csoportosan fészkelnek a nádasokban. Ezekről a szép madarakról, fészkükről, tojásaikról, repülésükről, fiókáikról 19 szép fényképet mellékelt a szerző. Hasonlóan érdekes adatokat olvasunk a *tyúkgémekről (Ardeola ralloides)*, a *kis vízicsibékről (Porzana parva)*, a *törpe vízicsibékről (Porzana pusilla intermedia)*, a *pettyes vízicsibékről (Porzana porzana)* és a *viziguvatról (Rallus aquaticus)*. Ezek lármás, eleven élete csak tavasszal és nyáron zajlik le. Amikor a ködös, hűvös őszi napok beállanak, csak a vadlibák csapatai szállanak le a tóra, mely téli nyugalmára készül elő. Ha pedig jégpáncélt ölt magára, akkor teljesen elnémul a vadon élő madarak „csodaországa".

Szerző a Fertő-tó rövid jellemzése után felsorolja azokat a madarakat, melyeket néhány éven keresztül történt megfigyeléseivel a Fertőn és közvetlen környékén észlelt. Összesen 121 madárfajt sikerült megfigyelnie. Végül a madarak fényképezésére ad jó útmutatásokat. Ezt szívesen vesszük tőle, mert képei azt mutatják, hogy mestere a madarak természetes környezetben történő fényképezésének. Olyan dolgokat tudott rögzíteni, amelyek teljes elismerésünket váltják ki. Könyvének soraiból pedig az a mélységes szeretet csendül ki, mely lelkét eltöltötte a Fertő, mint a vadon élő madarak „csodaországa" iránt.

Dr. vitéz Varga Lajos.

Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában.* Budapest, 1940. 8°. 181. l.

Pásztor Lajos könyve a jelzett korszak vallásosságának egyházias jellegű megnyilvánulásaival foglalkozik Az egyház által a nép elé állított eszményt a két legnagyobb ferences prédikátornak, Temesvári Pelbártnak és Laskai Ozsvátnak beszédei alapján vázolja, majd azt vizsgálja, hogy a nem-egyháziak, elsősorban a városi polgárság ezt az eszményt hogyan és mennyiben váltja valóra. A polgárság gyakorlati vallásosságának megnyilvánulásait a vallásos társulatok és céhek működése, a szegénygondozás, a szentmise, a zarándoklatok és az egyházművészet pártolása körül csoportosítja. Sopronra vonatkozó nagyszámú adata a magyarországi és a külföldi kapcsolatok felderítésével új megvilágítást kap. A középkori soproni polgárság vallásos gondolkodásának megismerésére ezért nagyon hasznos tanulságokkal szolgál.

Mollay Károly dr.

Dr. Csizmadia Andor: *A magyar városi jog.* Kolozsvár, 1941. n-8°, 227 l.

A szerző azokat az okokat, amelyek a mű megírásához vezették, a következőkben foglalja össze: „Szükség lenne a magyar városok közjogi állásának, a városok szervezé-

ének, a közigazgatás működésének kialakulását tárgyaló, tehát a magyar városi jogot összefoglaló és Árpád-kori kezdettől a mai napig végigvezető monográfiára. Szükség van erre annál inkább, mert ma, a közigazgatás reformjának előestéjén, nem lehet és nem szabad a reformokhoz hozzáfogni a közigazgatás történetének és az egyes jogintézmények kialakulásának ismerete nélkül."

A szerző nagy és komoly munkát végzett. Páratlan gonddal gyüjtötte össze azokat a részben nehezen hozzáférhető adatokat, amelyekre tárgya ismertetésénél szüksége volt. A tényeket lelkiismeretesen mérlegeli. Az anyagot áttekinthetően rendszerezi. A következtetések levonásában azonban túl óvatos.

A gyakorlati ember érdeklődésére különösen a mű második része tarthat számot, amelyben a magyar városoknak a városigazgatás reformja érdekében folytatott küzdelmeit ismerteti. Az 1848 : XXIII. t.-c.-nek, amely egyébként nagyon magán viseli az országgyűlés gyors munkájának bélyegét, egy előnye mindenesetre volt, még pedig az, hogy a városokat nem vonja egy kalap alá a vármegyékkel, mint későbbi közigazgatási törvényeink, mert felismeri a városnak és vármegyének sokszor egészen másirányú hivatását. Ez a törvény csupán keretet adott, amelyet tartalommal a jövő kellett volna, hogy kitöltsön. Ez azonban nem történhetett meg. A kiegyezés utáni törvényhozás már egy kalap alá vonja a városokat, amelyek nemcsak közigazgatási, hanem gazdasági egységet is alkotnak, sőt a művelődési góc szerepét is vállalták, a vármegyékkel, amelyek jóformán kizárólag közigazgatási feladatok megoldásával foglalkoznak.

Az újabb közigazgatástudomány a város ismertetőjeleit a lakosságnak foglalkozási csoportok szerint való egy bizonyos megoszlásában (az ipari, forgalmi, kereskedői, őstermelői, tisztviselői stb. csoportok aránya), közművelődési intézményekkel, közművekkel (vízvezeték, csatorna, villany stb.) való ellátottságában stb. keresi. A városok szervezetét ezeknek a különlegesen városi feladatoknak a megoldására kell minél alkalmasabbá tenni. Ezt a célt volna hivatva a külön városi törvény szolgálni.

Úgy érezzük, hogy a könyv ezért az utolsó részért íródott. A városigazgatás reformjáért folyó küzdelmet kívánta a magyar városi jog történetének háttere elé állítani. Ezt a szándékot tartjuk legnagyobb érdemének. *Szenci Vilibáld.*

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapíttatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 — Sürgönycím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapíttatott 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekbe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

EGYÜNK

Stauffer

SAJTOT — VAJAT

IZÜK ÉS TÁPÉRTÉKÜK FELÜLMULHATATLAN

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

RÖTTIG-ROMWALTER

NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN

SOPRON, DEÁKTÉR 56

TÁVBESZÉLŐ: 19

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM
80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

A 110 éves „GENERALI"

TRIESTI ÁLTALÁNOS BIZTOSITÓ TÁRSULAT

soproni főügynöksége

A SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

helyiségében **Várkerület 44. sz.** alatt működik.

A főügynökség vezetője

ZEITLER LAJOS úr,

aki a főügynökség egész szervezetével együtt készséggel áll a t. Ügyfelek rendelkezésére.

Sopron elitközönségének találkozó helye az

ITALIA-KÁVÉZÓ

Erzsébet-utca—Deáktér-sarok

Távbeszélő: 5-23.

Sopron Műemlékei

ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapiron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőrkötésű mű ára 20·— pengő

Kedvező fizetési feltételek.

Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek.
Sopron minden barátja megveszi e könyvet!

Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!
Telefon 424

LÖVÉR-
SZÁLLÓ
Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő:
Horváth Imre
Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm
a családi sör!

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

		Ára:
1.	*Becht Rezső:* Az én városom	20 f
2.	*Thirring Gusztáv dr.:* Az első soproni népszámlálás	30 f
3.	*Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.:* A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4.	*Lauringer Ernő:* A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
6.	*Payr Sándor:* Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
9.	*Romwalter Alfréd dr.:* Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10.	*Csipkés Kálmán:* Soproni órakiállítás	50 f
12.	*Thirring Gusztáv dr.:* Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13.	*Breuer György:* A sopronmegyei madárvárták	30 f
14.	*Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:* Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15.	*Soós Imre:* Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16.	*Storno Miksa:* Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tél	30 f
19.	*Zügn Nándor:* Soproni erdészeti régiségek	30 f
20.	*Kolb Jenő:* Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21.	*Leitner József:* Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23.	*Csipkés Kálmán:* Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24.	*Dr. Wiczián Dezső:* Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26.	*Kapuy Vitál:* Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
29.	*Főző Géza:* Soproni gesztenyések	20 f
30.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Nyár	30 f
31.	*Thirring Gusztáv:* Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32.	*ifj. Csemegi József:* Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33.	*Veszelka László dr.:* A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34.	*Stornó Miksa:* Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35.	*Csipkés Kálmán:* Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36.	*Weinberger G. A.:* Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37.	*Csatkai E. dr.:* A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f
39.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Ősz	30 f
41.	*Németh Sámuel:* A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42.	*Verbényi László dr.:* A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43.	*Énekes Kálmán:* A sopronhorpácsi kastély	80 f
44.	*Kokas Kálmán:* A szanyi népviselet	80 f
45.	*Varga Lajos dr.:* Nagyméretű darázsfészek a soproni Felsőlövérekből	30 f
48.	*Vitéz Lenky Jenő:* Király József Pál	40 f
49.	*Levárdy Rezső:* id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50.	*Romwalter Alfréd dr.:* A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51.	*Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52.	*Csatkai Endre dr.:* A zsirai (gyülevizi) kastély	1·— P
53.	*Sandy Dezső:* Csornai népviselet	80 f
54.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegközti képpel	2·20 P
55.	*Ruhmann Jenő dr.:* Torkos László. (1839—1939.)	30 f

Ára:

56. *Vitéz Házi Jenő dr.:* A soproni plébániai iskola . . . . . 50 f
57. *Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.) . . . . . 50 f
58. *Varga Lajos dr.:* Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról . 50 f
59. *tóth-lipcsei Fabricius Endre:* Sopron és a Napoleon-i háborúk . 50 f
61. *Csatkai Endre dr.:* A simasági kastély . . . . . 50 f
62. *Neubauer Elemér:* Ágfalvi népviselet . . . . . 50 f
63. *Csatkai Endre dr.:* Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata . . . . . 30 f
64. *Becht Rezső:* Város és erdő . . . . . 30 f
65. *Dr. Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története 50 f
66. *Bergmann Pál:* Sopron városfejlesztési terve . . . . . 100 f
67. *Dr. Mollay Károly:* Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései . . . . . 30 f
68. *Csipkés Kálmán:* Régi soproni cégérek . . . . . 50 f
69. A fertőrákosi püspöki kastély . . . . . 50 f
70. *Östör József:* Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. Állitólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben . . . . . 50 f
71. *Thirring Gusztáv:* A Széchenyi-család soproni házai . . . . 50 f
72. *Lauringer Ernő:* Széchenyi István gróf az érmészetben . . . 50 f
73. *Thier László:* Széchenyi-emlékek . . . . . 50 f
74. *Csatkai E.:* Széchenyi-müemlékek Nagycenken . . . . . 50 f
75. *Berecz Dezső:* Moller Ede 1853—1882 . . . . . 50 f
76. *Radó István:* A soproni Széchenyi-könyvtár . . . . . 30 f
77. *Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz* . . . . . 100 f
78. *Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.) . . . . . 50 f
79. *Schindler A. dr.:* Városszéli telepítés . . . . . 50 f
80. *Storno M.:* Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel . . 100 f
81. *Csatkai E.:* A dénesfai gróf Cziráky-kastély . . . . . 50 f
82. *Thirring Gusztávné Waisbecker Irén:* Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront . . . . . 50 f
83. *Benkő László dr.:* A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégibb magyar önképzőkör . . . . . 30 f
84. *Bergmann Pál:* Sopron városrendezésének kérdései . . . . 80 f
85. *Hárs György:* Csákányütés a belvárosban . . . . . 50 f
87. *Kotsis Tivadar:* Barlangok a tómalmi erdőben . . . . . 30 f
88. *Csipkés Kálmán:* Régi bábsütő emlékeink . . . . . 50 f
89. *Csatkai Endre dr.:* A röjtöki kastély . . . . . 100 f
90. *Soproni krónikák:* I. Petz Dániel és fia krónikája . . . . . 200 f
91. *Massalsky Miklós herceg:* Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? . . . . . 1·— P
92. *Vajk Artúr:* A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna . . . . . 1·20 P
93. *Csatkai Endre dr.:* A nagylózsi báró Solymossy-kastély . . . 1·20 P
94. *Németh Sámuel:* Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619 . . 80 f
95. *Storno Miksa:* A soproni kulcsleletek alaki változásai . . . 1·20 P
96. *Csipkés Kálmán:* Vitnyédi fejfák . . . . . 1·— P
97. *Thirring Gusztáv dr.:* Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez . . . . . 1·— P
98. *Storno Ferenc:* Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről . 1·20 P
99. *Udvardi Lakos János:* Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához . . . . . 1·— P
100. *Csatkai Endre dr.:* Sopronmegyei kastélyok . . . . . 1·20 P
101. *Győrfi János dr.:* Sopron és környékének rovarfaunája . . . 1·— P

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER

KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

—

HAUPTSCHRIFTLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

—

V. Jahrgang 1941. — Folge 2.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Heimler, Dr. K.: Gustav Thirring und seine Tätigkeit . . . 74
Thirring, Dr L.: Die Bevölkerung der Stadt Sopron im Jahre 1941 . . 89
Német, S.: Ein schwärmerischer Soproner Geschichtsschreiber: Borgátai Szabó J. 95
Mollay, Dr. K.: Das Leben in Sopron in der zweiten Hälfte des 15. Jh. (Die Geschichte der Familie Haberleiter.) I. Teil . . 109
Géfin, Dr. Gy.: Beiträge zur Kunstgeschichte der Stadt Sopron . . 123
Storno, M.: Soproner Stadtansichten aus dem Jahre 1852 126
Csipkés, K.: Alte Soproner Weinbau-Reliquien im städt. Museum . . 129
Kotsis, T.: Höhlen in der Umgebung der Stadt Sopron. Höhle am Wienerberg 133
Biographien. Deccard Chr. Joh., Loew A., Loew (Loevius) K. Fr. . 136
Kastelle im Soproner Komitat. Das Rupprecht'sche Kastell in Sajtoskál 141
Kleine Mitteilungen 145
Buchbesprechungen 148

Legközelebbi számunk 1941. augusztus hó végén jelenik meg.

Az előfizetési díjat kérjük mielőbb beküldeni, befizetési lapot a mult számunkhoz mellékeltünk.

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON

Soproni Szemle

V. ÉVFOLYAM
1941. AUGUSZTUS 15
3. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPITŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, *dr. Berecz Dezső* kir. törvényszéki bíró, *dr. Csatkai Endre* műv. író, *dr. Gombocz Endre* egyet. tanár, a M. T. Akadémia tagja (Budapest), *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, a M. T. Akadémia tagja, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, *dr. Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Németh Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, *dr. Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, *dr. Ruhmann Jenő* ev. líceumi (gimn.) igazgató, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *dr. Szenci Vilibáld* városi tanácsos, *dr. Thirring Lajos* min. titkár, egyetemi magántanár, *dr. Varga Lajos* egyet. ny. rk. tanár, a M. T. Akadémia tagja, *dr. Vendl Miklós* műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja.

Állandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, dr. Kárpáti Zoltán, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszelka) László.

—

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

—

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1·80 P.

Postatakarék csekkszámla: 43.705.

Tartalom:

Mollay K. dr.: Soproni élet a 15. század második felében. (A Haberleiter-család története.) II. rész. 153
Thirring Gusztáv dr.: Adatok a soproni céhekről a 19. sz. első felében 174
Csemegi József ifj.: Középkori kőlámpások Sopron területén . . . 185
Kárpáti Zoltán dr.: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén 195
Storno Miksa: A római amfiteátrum és nemeseum Sopronban . . . 201
A Seemann-házaspár művészete. (Kivonat Horváth J. előadásából.) . 217
A soproni múzeum közleményei:
Csipkés K.: Céhedényeink 223
Nagyjaink. Hajnóczi Dániel 234
Fridelius János 238
Kisebb közlemények 239
Sopron bibliografiája 246

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

Megjelenik: február, május, augusztus és november hóban.
Előfizetési díj: Egy évre 6'— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal: Várkerület 44.
Távb.: 836, 379

V. ÉVFOLYAM. 1941 AUGUSZTUS 15. 3. SZÁM.

Soproni élet a 15. század második felében.

(A Haberleiter-család története.)

Írta: **Dr. Mollay Károly.**

Második rész.

I. A család neve.

A család neve 1500-ig a következő változatokban fordul elő: 1379: *Haberlewttler*[1]) (I. 1: 186); 1424: Stephan *Haberleiter* (II. 2: 325); 1426 inter... Petrum *Haberleuter*[1]) (I. 2: 293[2]); Peter *Haberleittër*[1]) (i. h. 299); Stephel *Haberleitter* (II. 2: 343); 1431: Steffan *Haberleÿtër* (i. h. 421); Përtel *Haberleÿter*[1]) (i. h. 422); 1432: Peter *Haberleytter* (II. 1: 173); 1435: zenegst Petrein *Haberlewtter*[1]) (I. 3: 94); 1438: *Haberleutter* (II. 1: 57); 1439: Peter *Haberlaytter*[1]) (II. 3: 115); 1442: Peter *Haberleÿter* (i. h. 343); 1447: Niclas *Haberleyter* (i. h. 380); 1459: Peter *Haberleÿttër* (II. 4: 122); 1483: Niclas *Haberleychtter*,[1]) ... Hans *Haberleychtter*[1]) ... Niclas *Haberleichtter* (i. h. 351—2); 1485: Niclas *Haberlichtter*[1]) (i. h. 362); 1487: *Heberleich(te)r*[1]) (i. h. 382); 1496: *Haberlewtter* (II. 5: 62).

A családnév a bajor *haberleiter* 'Haferfuhrmann' szóból ered.[3]) Ismert családnév.[4]) Az *ai (ay)* és az *eu, ew* használata *ei (ey)* helyett ismert 14. és 15. századi felnémet (bajor) írássajátság, amely a középfelnémet *ei* > bajor *ai* hangváltozással és az *eu* kettősmagánhangzónak a 14. és 15. században általánosan elterjedt illabializálódásával függ össze *(eu* > *ei)*.[5]) A *Haberleichter* változat *ch*-ja a korai újfelnémet korban divatozó s Joachim Jakab számadásában gyakori mássalhangzó jelek halmozásának tulajdonítandó. A családnév már ismert alakváltozatai: *Haberleitler* ~ *(Haberleitner)*.

[1]) Egyetlen adat.
[2]) A kir. tárnokmester Pozsonyban kelt *latin* oklevelében.
[3]) V. ö. bajor *haber*, középnémet *hafer* 'Hafer' (első soproni adat: 1391: *haber* II. 1 : 9) + bajor *leiter* 'Fuhrmann' (*Schmeller*, Andreas, Bayerisches Wörterbuch, Stuttgart—Tübingen, 1827, I, 1527).
[4]) *Heintze—Cascorbi*, Die deutschen Familiennamen, Halle/S.—Berlin, 1933, a *Leite* és a *Leiter* címszavaknál.
[5]) *Moser* i. m. 168., 103. l.

II. A család története.

1. A család[1]) *első* ismert soproni tagja az 1379. évi telekkönyvben tűnik fel: a külváros második tizedében *(Seilmaß)* van $^1/_3$ háza (I. 1: 186). Nem tudjuk, honnan s mikor jött Sopronba. Neve azonban kétségtelenül mutatja, hogy a bajor-osztrák nyelvterületről, bizonyára Alsó- vagy Felső-Ausztriából származott. Fia lehetett az 1424-ben először szereplő *Péter.*

2. *Haberleiter Péter.* 1424-ben már a mai Balfi-utcában volt háza,[2]) amelyhez 1442 után még egyet szerzett ugyancsak a mai Balfi-utcában. Emellett volt szőlője a *Saubrunn-*, a *Kohlenberg-* és a *Gaugan*-dűlőkben és szántóföldje az Anger-szőlőkön túl.[3]) Bordézsmája 1426-ban 5½, 1429-ben 13, 1431-ben 5½, 1433-ban 10, 1435-ben 9. 1436-ban 7, 1438-ban 3 s 1447-ben 7½ akót[4]), gabonadézsmája pedig 5 kepét[5]) tett ki, azaz a jelzett években legalább tízszerannyi bort és gabonát termelt. Vagyonának megfelelően 1424-ben 5 font dénár, 1437-ben 6 forint, 1440-ben 8 forint, 1454-ben 5 font dénár és 1457-ben 6 font dénár adót fizet. 1426-ban Pétert is a tanács ellen fellázadt polgárok között találjuk, akiket a kir. tárnokmester fej- és jószágvesztésben marasztalt el.[6]) 1458-ban halt meg.

Özvegye 1459-ben 102 font dénár értékű ingatlan vagyon felett rendelkezik, amely után 2½ font 12 dénár adót vetnek ki rá.[7]) Péter tehát a jobbmódú polgárok közé tartozott. Az özvegy 1459-ben hal meg. *Bertalan* nevű fiának 20 font dénárt hagyott, hogy abból tisztességesen eltemettesse, 9 font dénárért valakit Rómába zarándokoltasson el, a maradékot pedig szegények között ossza szét. *István* nevű fiának 1 hordó, Bertalannak és leányának, a ruszti származású Kálmán soproni polgár[8]) nejének fél hordó bor jutott még. Másik két fiáról, *Jánosról* és *Miklósról* nem emlékezik meg.

3. *Haberleiter Miklós.* Miklósról először 1442-ben hallunk (II. 3: 343). 1447-ben már övé apjának második Balfi-utcai háza,[9]) ahol 3½ akó bordézsmát ró le. 1442-ben felesége, szül.

---

[1]) Történetével egész röviden *Házi Jenő* is foglalkozott (II. 4 : XI).

[2]) V. ö. II. 2: 330, 354, 406, 423; II. 3: 22, 32, 38, 45, 52, 74, 91, 94, 115, 211, 343, 352, 380; II. 4: 10, 47).

[3]) V. ö. II. 1: 57; I. 3: 94; ítéletkönyv 91—2, 96—9, 106, 114, 117.

[4]) Egy akó 54·30 liternek felel meg.

[5]) Egy kepe 4 keresztből, egy-egy kereszt 15 kévéből állott . V. ö. Gazdaságtört. Szemle III (1896), 363. l.

[6]) I. 2: 293; II. 1: 168; I. 2: 299. Az ítélet végrehajtására azonban nem került sor

[7]) II. 4: 122, 140

[8]) *Kálmán* 1442-ben a Sz. György-utcában lakik s 12 forint adót fizet, azaz szintén jómódú polgár volt (II. 3: 341, 357, 362).

[9]) II. 3: 380; II. 4: 10. 47. 53, 69, 76, 121, 139, 149, 157, 174, 188, 202, 225, 276

Pfendel Margit révén néhai Pfendel Jánosnak a Főtéren álló sarokházát[10]) örökli (I. 5: 37), amelybe rögtön be is költözik. A Balfi-utcai ház azonban 1467. dec. 30.-ig az ő nevén maradt. Ekkor ugyanis Miklós és testvére, János apai örökségükön megegyeztek és a választott bíróság ítéletét elfogadták (II. 1: 104—5). Ennek értelmében Miklós Jánosnak átadta a Balfi-utcai házat, viszont kapott $^1/_{16}$ szőlőt a *Saubrunn*-dűlőben és 2 hold szántóföldet az Anger-szőlőkön túl. Pfendel Jánostól örökölt még $^1/_4$ szőlőt a Kohlenberg-dűlőben s nagy réteket Kópháza közelében. 1464-ben, 1473-ban és 1484-ben kelt végrendeletei, valamint egyéb adatok[11]) alapján tudjuk, hogy volt még legalább $^4/_8$ szőlője a Steiner-, $^3/_8$ szőlője az *Obere* Steiner-, $^3/_{16}$ szőlője a *Gaugan-*, $^1/_8$ szőlője a *Saubrunn-*, $^1/_8$ szőlője a Glaser-, $^1/_{16}$ szőlője a Tiefenweg-, $^3/_{16}$ szőlője az Artzgruber- és $^1/_8$ szőlője valamelyik ismeretlen dűlőben, rétje a Kohlenberg-dűlőben, 2 veteményes kertje és 2 rétje *penes viam* stb. E vagyonnak változását az ingatlanösszeírások érzékeltetik: 1459-ben ugyanis 263 font dénárra, 1463-ban 511 font dénárra s 1468-ban 154 font dénárra becsülik Miklós ingatlan vagyonát.[12]) Azaz 1459-ben a külváros második leggazdagabb polgára s 1463-ban még a belvárosi polgárok között is a kilencedik helyet foglalja el.[13]) Ez magyarázza meg azt is, hogy először a külső, azután a belső tanácsnak tagja s többízben a harmadik fertály adószedője volt.[14]) Ebben az időben kimutathatólag 1457-től 1463-ig a Gyertyaszentelő Boldogasszony céhének céhmestere, majd a Tizenkét apostolról elnevezett céhnek is tagja lett.[15])

1473 után meghal felesége,[16]) 1481-ben pedig *János* nevű fia (l. alább). Menyének második házassága miatt János kiskorú gyermekeinek gyámságát Joachim Jakab belső tanácsos vette át, akinek Miklós 1483 nyarán a városházán, a tanács jelenlétében nyujtotta át egy leveles ládikában saját és felesége közös végrendeletét (I. 5: 124—6; II. 1: 115—6), az örökségére vonatkozó okleveleket.[17]) Majd 1484-ben a polgármester házában újra

---

[10]) A mai Ferenc József-tér 8. sz. ház helyén (Storno-ház).

[11]) I. 5: 125; II. 1: 115; I. 6: 27; ítéletkönyv 84, 122, telekkönyv 10, 18, 249.

[12]) Adója évi 3 font 6 solidus 24 denártól 7 dénárig terjed.

[13]) Az 1468. évre beállott nagy csökkenés bizonyára a politikai változásokkal összefüggő általános soproni elszegényedésnek egyik esete.

[14]) V. ö. I. 5: 35; II. 1: 104; II. 4: 53, 76, 149; II. 1: 81, 89; II. 4: 102, 286. Valószínűleg mint a tanácsnak kiküldöttje volt útban, amikor 1459 nyarán Hegykő körül útitársával együtt elfogták (I. 4: 373—4).

[15]) V. ö. II. 4: 47, 69, 102, 121, 139, 157, 208.

[16]) V. ö. még ítéletkönyv 78, 101.

[17]) Azonkívül 230 magyar aranyorintot, 42 font dénárt, kötött zacskóban mindenféle régi pénzt, egy zsákocska silány dénárt, egy zacskóban 9 ezüstgyűrűt s néhány forintot, *als sich dan das ausßczaygtt vnd peyeynander ist yn meyner lad oder kyssten vyndtt manns.*

végrendelkezett, amint Joachim Jakab megható aprólékossággal leírja: „... *vnd hatt sein geschefftt than pan seým gessuntten vnd guetter vernunfft yn des Krýstoff Herb schtuben pan seynem tisch, dapey gepest Herb, Mertt Sighartt, Jacob Jocham, Hans leymbatter vnd der Gamellpawr, haben yn darrgebeýsst von seym hawsß yn des Kristoff Herb hausß*".

Miklós 1485. márc. 25.-én halt meg. A halál beállta után a városi jegyző a polgármesternek, a városbírónak és a rokonságnak jelenlétében hagyatéki leltárt készített, amelyből egy példányt a városi tanács, egyet a rokonság, egyet pedig Joachim Jakab kapott meg. A hagyatékot a városbíró zárta le s a kulcsokat csak a halált követő huszadik napon adta át Joachim Jakabnak. Az említett hagyatéki leltár 18 hordó bort és a házi berendezést öleli fel. A házi berendezésben szerepelnek *lakásberendezési tárgyak* (2 ágy, 4 vánkos, 3 fél pokróc, 1 kék takaró, 6 lepedő, 3 abrosz, 2 törülköző, 2 ágyváza, 1 kis almáriom, 1 kés, 1 mozsár, 4 kanna, 3 keskenynyakú korsó, 5 asztal, 1 láda, benne 10 font dénár, 25 magyar aranyforint és 2½ font dénárnyi aprópénz), *gazdasági eszközök* (4 szőlőkád, 2 sajtó, 5 üres hordó, 1 borkimérő berendezés), 1 mérő, 3 dézsa, 1 nagy üres láda, 6 kapa, 1 törött motolla), továbbá 5 mérő liszt és 18 mérő búza. A 18 hordó bor közül a legnagyobbik 36 akós volt, a hordók ürtartalma kb. 200 akót tett ki.[18])

A halottat 6 rőf *(Puczpacher)* posztóból készült szemfödéllel takarták le s kiharangozására megszólalt a Sz. Mihály-, Sz. György-, Sz. János-, a Boldogasszony-templom[19]) és a ferencrendi (ma bencés) kolostor harangja.[20]) A temetési szertartást a városplébános, a ferencrendi gvárdián, a Boldogasszony- s a kórház-templom[21]) plébánosa végezte és az iskolamester vezetése alatt működő énekkar zsoltárokkal kísérte. A temetésen a Tizenkét apostolról elnevezett céh tagjai a céhmester vezetésével testületként vettek részt. Temetés után a halotti tort a bőjtre való tekintettel zsemlyével és hallal tartották meg.[22]) Haberleiter Miklós fejfáját Detre bécsi festő festette meg s felállításakor zsindelytetővel látták el. A halált követő hetedik és harmincadik napon a városplébános, a ferencrendi gvárdián, a Boldogasszony- s a kórház-templom plébánosa mondották a gyászmisét, ezenkívül a Sz. Mihály-, a Boldogasszony-templom-

[18]) A részletes kimutatást l. a számadásban.

[19]) A várárok mentén, nagyjából a mai várkerületi Mária-szobor helyén. A templomot 1532-ben bontották le.

[20]) A posztó rőfje ½ font dénárba, a koporsó 42 dénárba került, a Sz. Mihály-templom sekrestyése 75 dénárt, a többi 4 templomé összesen 60 dénárt kapott.

[21]) A kórház a mai Ikva-hídon *(Spitalbrücke)* állott.

[22]) Joachim Jakab a szükséges vászon árát is beleszámítva, 5 font 34 dénárt költött.

ban és a ferenceseknél 30—30 misében emlékeztek meg a halottról.[23]) E gyászmisékkel kapcsolatban Joachim Jakab halotti levelet *(tattenprieff, tattenczedell)* bocsátott ki; ezt évenként, Haberleiter Miklós halálának évfordulóján megismételte, amikor vigiliákat és gyászmiséket mondatott.[24]) Ezenkívül egy diák a Haberleiter-család lelki üdvéért Rómába zarándokolt el s e célra *(nach ratt des pharrer)* 10 forintot kapott.

4. *Haberleiter Miklós végrendelete és annak végrehajtása.* Haberleiter Miklósnak és nejének három végrendelete maradt fenn. Az első 1464-ben kelt (I. 5: 124—6). Ebben Miklós és felesége kimondották, hogy az ő haláluk után vagyonukat nagykorúságot elérő gyermekeik öröklik. Ha gyermekeik az ő életükben vagy haláluk után nem érnék el nagykorúságukat s ők *ketten* örökösöket sem hagynának maguk után, akkor az a fél, aki a másikat túléli, az összes ingatlanok jövedelmét élvezze. Halála után öt darab ingatlan (a főtéri ház és négy szőlő) örökös misealapítványként a Sz. Mihály-templomra szálljon, a többi vagyont a rokonok kapják meg. A misealapítvány rendeltetése, hogy a Sz. Mihály-plébániatemplomban értük hetenként 3—4 misét mondjanak aszerint, amint azt a polgárok és az egyháziak jónak látják. A misealapítvány örök kegyúri jogát a polgárokra, helyesebben a tanácsra ruházzák át.

Második végrendeletük 1473-ból való (II. 1: 115—6). Megerősítik az előző végrendeletet, az öt ingatlanból álló misealapítványhoz még egy szőlőt csatolnak. Bármelyikük halála esetére kimondják, hogy az életben maradt a vagyonnak egyik felét örökli, másik fele a gyermekeké legyen. Ha a gyermekek elhalnának, akkor az örökösödés a soproni szokásjog szerint történjék.

Először Miklós felesége halt meg, 1473-ban, gyermekei közül csak fia, *János* (II.) érte el nagykorúságát. János azonban még apja életében, 1481-ben szintén meghalt s két kiskorú árvát, *Jánost* (III.) és *Margitot* hagyott maga után. Ezek után bizonyos, hogy Miklós 1484-ben az eredeti vagyonnak már csak fe-

[23]) Az iskolamesternek e ténykedéséért ½ font dénár járt, a diákokból álló énekkart megvendégelték, a céhmesternek 1 forintot adtak. A városplébános 2 font dénárt, a többi plébános 1—1 font dénárt kapott, a misékben való megemlékezés pedig 10—12 dénárba került. A fejfa megfestéséért 6 font 2 solidus dénárt, felállításáért a lakatosnak 24 dénárt, az ácsnak 32 dénárt, zsindelyre és zsindelyszegre 75 dénárt, összesen tehát 6 font 6 solidus 11 dénárt kellett fizetni. Ebből következik, hogy a fejfa magas lehetett s bizonyára Detre festőnek valami szentképe díszítette.

[24]) Joachim Jakab a halotti levélre évenként 2—2 solidus dénárt, a vigiliákra, gyászmisékre és a sírra évi 4 solidus 6 dénártól 10 solidus dénárig terjedő összeget, viaszra és gyertyákra összesen 4 solidus 8 dénárt fordított. Mindez 1485-től 1495-ig 12 font 1 solidus dénárt tett ki, *an das, das ich alienthalben, wo ich kyrichfferten gebesst pynn an ffremden enden, ausßgeben hab.*

lerésze felett végrendelkezett.[25]) Ebből a tulajdonképeni vagyon nagyságára nézve némi fogalmat alkothatunk magunknak. Felújítja a korábbi s hatálytalanná vált misealapítványi rendelkezéseket és misealapítvány céljára $^3/_{16}$ szőlőt a *Gaugan-*, $^1/_8$ szőlőt a *Saubrunn-*, $^1/_4$ meg $^1/_8$ szőlőt a Steiner-dűlőben hagyományoz s e célra szánja még az Artzgruber-dűlőben fekvő szőlőnek egyik felét. Az utóbbi szőlő másik felét, a főtéri házat, $^1/_8$ szőlőt a Kohlenberg-, $^1/_{16}$—$^1/_{16}$ szőlőt a Steiner- és a Tiefenweg-dűlőkben, kópházi rétjét, fél veteményes kertjét s rétjét *(penes viam)* unokái öröklik. Ha unokái ellenben nagykorúságuk elérése előtt elhúnynak vagy örökösök nélkül halnak el, akkor az ő részük is a misealapítványra száll. Unokáira hagyott még 50 akó bort, a többi bort, továbbá a szőlősajtókat, hordókat, edényeket és egyéb, a bortermeléshez szükséges eszközöket[26]) szintén a misealapítványnak adja. Elrendeli még, hogy Joachim Jakab a már említett 230 magyar aranyforintból a misealapítvány részére ingóságokat vegyen, a kilenc ezüstgyűrűből és törött pénzből pedig kelyhet csináltasson.

A végrendelet e részének végrehajtásául a tanács a misealapítvány jövendő javadalmasait a Sz. Mihály-templom Boldogasszony oltárán tartandó heti 2 (és nem 3—4) misére kötelezte. 1485. máj. 27.-én, két hónappal Miklós halála után, azonban nem a végrendeletben megjelölt négy szőlőt csatolták a misealapítványhoz, hanem az *Obere*-Steiner- és az Artzgruber-dűlőkben fekvő $^3/_8$—$^3/_8$ szőlőt és a megmaradt 18 hordó borból csak négyet (kb. 100 akó) adtak át.[27]) Joachim Jakab azután az alapítvány javadalmasa részére Falschpeck András soproni pap papírmisekönyvét vette meg, Bécsből zöld damasztból készült miseruhát hozatott, 19 lat ezüstből kelyhet csináltatott, olasz vászonból való kehelyzacskóval s ostyaabrosszal és damaszt karmazsinból készült ostyaabrosztáskával látta el.[28]) Ha-

---

[25]) V. ö. I. 6: 27—8. Egyszerű, német másolata szintén megvan (Városi levéltár 3004. sz.).

[26]) L. az előző fejezetben említett hagyatéki leltárt.

[27]) Telekkönyv 249. l. A városplébános egy hordót 70 magyar forintért, egyet 24 (II. 4: 367 szerint: 28) magyar forintért adott el, kettőt pedig kimért, pintjét 6—8 dénárért számítva. Ehhez kapott még két sajtót (az egyiknek ára 12 solidus dénár volt), 4 kapát és a szőlők megműveltetésére 7 font 5 solidus dénárt.

[28]) A misekönyv 6 magyar forintba és 60 dénárba, a miseruha 9 magyar forintba, az ezüst latja fél font dénárba, a kehely elkészítése 2½ font dénárba, aranyoztatása 4 font dénárba, azaz 3 magyar forintba, az 1—1 röf clasz vászon 40 dénárba, a damaszt karmazsin röfje 1 aranyforintba került. Bojtra, selyemfonalra 20 dénár, a kehelyzsacskóhoz való *schimer*-re 44 dénár kellett még. A kehely azonban hamarosan eltörött: kijavíttatásáért és új aranyoztatásáért 4 font dénárt kellett fizetni. Joachim Jakab hozzáteszi: *Der goldschmyd gab mir wider 60 den., gab ich aynem armen schuellerr vnd durich goczwillen.*

berleiter Miklós ezenkívül a Sz. Mihály-, a Boldogasszony- és a kórház-templom építésére 20—20 magyar aranyforintot, a Keresztelő Sz. János, a ferencrendi kolostor és a bánfalvi Sz. Farkas-kápolna építésére 10—10 magyar aranyforintot hagyományozott, minden készpénzkövetelését pedig a kórház építésére és a szegényeknek szánta.

Testvérének, *Jánosnak* 25 forintot hagyott s még külön is gondoskodott róla (l. a 8. fejezetet). Másik testvérének, *Istvánnak* (l. a 9. fejezetet) két leánya kapott $^1/_{16}$ szőlőt, fél veteményes kertet, két rétet, két ágyat teljes felszereléssel (2 fejvánkos, 2 vánkos, 2 pokróc, 4 lepedő) és 10 forintot. Szolgájának hűséges szolgálataiért a Glaser-dülőben fekvő $^1/_8$ szőlőt engedett át haszonélvezetre, halála után azonban ez is a fenti misealapítványra száll és még külön 4 magyar forintot juttatott neki. Egy varga feleségének kelengyére adott ágyat, fejvánkost, 2 vánkost, 2 lepedőt és ágytakarót.

5. *Haberleiter János (II.) és árvái.* Miklósnak, amint láttuk, több gyermeke volt; közülük csak *János* (II.) érte el nagykorúságát, de még apja életében meghalt. Amikor 1481. szept. 17.-én végrendeletet tesz, már a belső tanácsnak tagja, 1482. okt. 9.-én viszont már nem él (II. 1: 128). Végrendeletében[29]) az atyai vagyonból apja halála után őt jogosan megillető részt gyermekeinek, feleségének pedig csak hitbérét és 32 forintját hagyja. Ha gyermekei elhalnak, özvegye szintén csak hitbérét élvezheti. János továbbá a Sz. Mihály-templom építésére, a Keresztelő Sz. János-, a Sz. György-templomra és a ferencrendi kolostorra 1—1 forintot, a bánfalvi Sz. Farkas-kápolnára fél forintot szán.

Halála után felesége, *Anna* asszony[30]) másodszor Hitzendorfer Kristóf[31]) németországi lakoshoz ment feleségül.[32]) Ez valószínűleg 1483. aug. 20.-a előtt történt: ugyanis ekkor kezdi

[29]) V. ö. I. 5: 404. Német másolata ugyancsak megvan (Városi levéltár 3004. sz.).

[30]) Anna asszony Kronberger Lőrinc péterfai lakosnak leánya és Kronberger Ákos soproni tanácsosnak rokona volt. V. ö. *Mollay* i. m. 46. l.

[31]) V. ö. 1483: Krystoff *Hiczenczarther* (II. 4: 351); 1485: *Hiczendarther .. Hiczendorfferrynn* (i. h. 363, 390); 1486: *Hychendorffer* (I. 6: 35. Mátyás kir. Budán kelt oklevelében); *Hyczenndorffer ... Hyczundorfer* (i. h. 39); 1490: *Hiczindarther* (II. 4: 362); 1495: *Hytzenndorfferin* (II. 5: 62). *Hitzendorf* nevű helységet csak Stájerországban ismerünk. Valószínűleg Kristóf családneve ezzel függ össze. Az 1488. évi ítéletlevélnek Kristófra vonatkozó *extraneus de Almania* kitétele tehát III. Frigyesnek egész birodalmára, így Ausztriára is értendő.

[32]) Hitzendorfer Kristóf és neje legfeljebb 1491. aug. 27.-ig laktak a főtéri házban (II. 4: 392), ahol 1489-ben 6 forint adót vetnek ki rájuk (i. h. 408). Kristóf ezután nemsokára meghalt. Anna asszonyt pedig 1495-ben már a Sz. György-utcában találjuk (II. 5: 46, 62), ahol 2 forint adót fizet. 1496-ban harmadszor *Magos Imre* soproni kereskedőhöz ment feleségül (feljegyzési könyv 42).

meg Joachim Jakab az árvák vagyonának kezelését. Egy évvel azután Haberleiter Miklós is végrendelkezett s végrendeletében Joachim Jakabot külön is megkérte, *ut sit pueris filii mei fidelis tutor et rerum ipsorum conservator* (I. 6: 28). Hitzendorfer Kristóf és neje Haberleiter Miklós halála (1485. márc. 25) után perrel támadták meg végrendeletét. Hitzendorfer Kristóf már az első tárgyaláson (1485. máj. 16) nagyon kikelt Joachim Jakab ellen. Anna asszony pedig a végrendelet ellen fellebbezett és azt állította, hogy második házassága ellenére is gyermekeinek édesanyja maradt: a gyermekek vagyonának kezelése így őt illeti meg. Joachim Jakab, aki az 1485/6. évben városbíró volt, ezzel szemben kijelentette, hogy Haberleiter Miklós ép ésszel végrendelkezett, őt az egész tanácsnak jelenlétében végrendeletének végrehajtójául s földi javainak kezelőjéül fölkérte. Fia, János (II.) pedig saját és nagybátyja, Haberleiter János (I.) gyermekeinek gyámságával bízta meg s neki vagyonát gondozás céljából átadta. Végül is a város közönsége Joachim Jakabnak adott igazat, de kimondotta, hogy Jakabnak kiadásairól és bevételeiről évenként el kell számolnia. A gyermekeket Anna asszonynak kell felnevelnie, de a költségeket Joachim Jakab viseli. Ha viszont a gyermekek nagykorúságukat elérik, Anna asszony szabadon dönthet arról, vajjon továbbra is gyermekeivel marad-e vagy nem.

Hitzendorfer Kristóf nem fellebbezett az ítélet ellen, hanem egyenesen Mátyás királyhoz fordult s kétségbevonta Haberleiter Miklós végrendeletét. Sopron város közönségét pedig bevádolta, hogy hamisított végrendelet alapján forgatta ki őt és feleségét jogaiból. Mátyás király 1486. márc. 13.-án meg is hagyta a soproni polgároknak, hogy még egyszer vizsgálják meg az ügyet s Hitzendorfer Kristófnak és családjának, akiket különös királyi védelmébe és oltalmába fogad, igazságot szolgáltassanak. Ha pedig nem tudnának megegyezni, akkor az ügyet a kir. tárnokmester ítélőszéke elé terjesszék. Hitzendorfer Kristóf Sopron városának második, az elsővel lényegében azonos ítéletét megfellebbezte s így a város 1486. ápr. 14.-én az ügyet a kir. tárnokmester és a hét szabad királyi tárnoki város (Buda, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Eperjes és Bártfa) ítélőszéke elé terjesztette és a per egész történetére nézve felvilágosítással szolgált (I. 6: 38—41). A tárnokmester jún. 12.-én Joachim Jakabot, Herb Kristóf volt polgármestert és Ládonyi Istvánt idézi meg, karácsony táján pedig Joachim Jakab Bécsben hat előkelő soproni polgár kíséretében számolt be Mátyás királynak Hitzendorfer Kristófnak a várossal szemben jogtalanul emelt vádjairól, majd 1487-ben a városi jegyző járt ugyanebben az ügyben Mátyás király lichtenwörti (A. A.) táborában. A per végül is Budán dőlt el. A király 1488. dec. 3.-ára hívta össze a szabad

királyi városokat s ekkor Nagylucsei Fülöp Orbán, egri püspök és kir. kincstartó, mint a tárnokmesteri széknek a király által kirendelt bírája döntő ítéletet hozott. Hitzendorfer Kristófnak Budai Benedek litterátus, Joachim Jakabnak Mindszenthy Torda István volt a prókátora. Az ítélőszék Hitzendorfer Kristófot és nejét azzal az indokolással marasztalta el (I. 6: 51—5),[33]) hogy Kristóf nem magyarországi lakos, Sopron városának nem polgára, Magyarországon vagyona nincs s így sem őt, sem nejét az árvák fölötti gyámság nem illeti meg. Az ítélőszék továbbá megállapította, hogy Sopron város közönsége nem hamisított végrendelet alapján hozta meg korábbi ítéleteit, Kristóf tehát a király előtt Sopron városával, különösen pedig a végrendelet aláíróival, Joachim Jakab, Herb Kristóf és Sieghart Tamás polgárokkal szemben hamisan emelt vádat. Ezért Hitzendorfer Kristófot az említett három soproni polgár vérdíjának megfizetésére,[34]) Sopron városát megbecstelenítő kijelentéseinek a soproni városháztéren való ünnepélyes visszavonására és ebben az ügyben örök hallgatásra kötelezte. A gyermekek feletti gyámságot végérvényesen Joachim Jakabra ruházta át, neveltetésüket édesanyjukra bízta. Így ért véget ez a hosszantartó per, amely végérvényesen Sopron városának adott igazat.[35])

6. *A Haberleiter-gyermekek vagyonának kezelése.* Joachim Jakab még 1485-ben megkezdte az árvák vagyonának kezelését. Haberleiter Miklós végrendeletének végrehajtása után kifizette Miklósnak fennmaradt 7 font 14 dénár adósságát.[36]) Azután kimérette vagy eladta a 14 hordó (több mint 191 akó) bort,

---

[33]) Az ítéletlevél 1488. dec. 10.-én kelt. Egykorú német fordítása is megvan a városi levéltárban (Dl. 2308).

[34]) A városi polgárok a vérdíj nagyságára nézve Werbőczy István Hármaskönyve (III, 9) szerint a nemesekkel egyenlő rangban voltak, azaz vérdíjuk 200 forintot tett ki. V. ö. még *Hóman—Szekfű:* Magyar Történet II, Budapest, 1936², 529. l.

[35]) Joachim Jakab 1486 áprilisától 1488 decemberéig 174 magyar forintot, 60 magyar dénárt és 12 bécsi dénárt, a város 72 magyar forintot áldozott erre a perre. Pl. egy-egy fuvar Budára és vissza 5 magyar forintba, Joachim Jakabnak, két társának és három szolgájuknak közel öthetes budai tartózkodása 55 magyar forintba, az ítéletlevél 12 magyar forintba került. Paksi László kir. tárnokmesternek (1483—1487) adott ajándékért 3 magyar forintot fizetett; Hasady István kir. tárnokmester (1488) és Dorothésy László 1—1 vég. Nagylucsei Fülöp Orbán kir. kincstartó 2 vég vásznat kapott ajándékba, összesen 9 magyar forint értékben. Mindezekhez Joachim Jakab még hozzáteszi: *Item die ander müe vnd arbatt, schaden, versawbnisß, daryn der Hiczendarfier mich, dy kynder vnd gemeyne schtatt prachtt hatt.*

[36]) Így többek között szolgája 7 akó bornak kiméréséért 2 font 2 solidus 20 dénárt kapott, a főtéri ház után teljesítendő őrségállást a kapuknál és a várfalakon 8—8 dénárral váltotta meg. A gyermekek anyja 5 mérő búzát, egy teljesen felszerelt kocsit és lovat kapott. — Ezenkívül a főtéri házból és a ház elől a szemetet és sarat kellett elszállítania. — Eladott még 8 mérő lisztet, mérőjét 49 és 40 dénárért, 1489-ben pedig 14 font zsírt *(altz schmer)*, fontját 8 dénárért számítva.

amelyért 1489-ig 230 fontot, 1 dénárt és 70 magyar aranyforintot vett be.[37]) 1485. Sz. Mihály napjától (szept. 29) kezdve már ő szedte be a főtéri ház lakásai és boltjai után járó haszonbért, amelyet a bérlők két részletben, Sz. György (ápr. 24) és Sz. Mihály napjan *utólagosan* fizettek. Az árváknak a házhoz tartozó 5—6 bolthelyiség, lakások és kamra után évi (Sz. György napjától Sz. György napjáig) 7 font 4 solidus dénártól 13 font 3 solidus 20 dénárig terjedő jövedelmük volt.[38])

Ezzel szemben Joachim Jakab fizette az adót, amely évi 2—5 forint között váltakozott.[39]) Azonkívül évi 1—16 forinttal járul a városi kölcsönhöz s e célra 1485-ben még külön 50 forintot ad,[40]) 20 forintot Frauenburgi Gindersich városkapitány évi járandóságának teljes kifizetésére,[41]) 1488-ban pedig a város helyett 40 forintot Kassariel zsidónak.[42])

A ház karbantartása 1485-től 1495-ig több mint 14 font dénárt emésztett fel (l. a mellékelt táblázatot). Tudjuk, hogy a gyermekek nagyapjuktól egy-egy Artzgruber-, Steiner-, Kohlenberg- és Tiefenweg-szőlőt örököltek (v. ö. még papikönyv 91). Joachim Jakab számadásában azonban $^1/_8$—$^1/_8$ szőlő szerepel a Kohlenberg-,[43]) Tiefenweg-, a *Gaugan-* és a *Saubrunn*-dűlőkben. E négy szőlőnek megmunkáltatása évi 20—27 fontba került (l. az első részben levő táblázatot). Ehhez járult még a használt gazdasági eszközök ára és javítása, továbbá a szőlőműveléshez szükséges anyag ára.[44]) Gazdaságtörténeti szempontból még értékesebb a következő kimutatás (l. az első részt), amely a bor-

---

[37]) A bor pintjét 2—16 dénárért adta, a feltöltésre vásárolt bor pintjét 2—20 dénárért vette, a mustét pedig 6 dénárért. A borból vittek Darufalvába, Kirchschlagba (A., A.), Mátyás király katzelsdorfi (Bécsújhely mellett) táborába és Olmützbe (Morvaország) is.

[38]) Egy-egy bolthelyiség bérösszege évi 12—14 solidus dénárt, egy-egy lakásé 4—34 solidus dénárt tett ki. A ház pincéjében elhelyezett egy-egy hordó után 40—60 dénár haszonbért kaptak. Az egyik lakó végezte el a háztulajdonosokra kirótt robotot s őrségállást a várfalakon s a kapunál. Ennek fejében béréből évente bizonyos összeget engedtek el.

[39]) 1488-ban, 1489-ben és 1490-ben a kivetett adó tulajdonkép 2 forinttal, azaz 2½ font dénárral több volt. Ezt azonban négy zsoldosnak Joachim Jakab által kifizetett négyheti zsoldja fejében levonták. Ebből következik, hogy 1490-ben a forintot 10 solidus dénárjával számították. V. ö. még II. 4: 394, 396, 408; II. 5: 10, 21, 24, 45, 62.

[40]) A kölcsönök mind Mátyás királynak osztrák háborúival függenek össze.

[41]) ... *sunst hatt er kain quitung nicht geben wellen vnd wer gemayne schtatt yn schaden kommen.*

[42]) .. *dem ist gemayne schtätt schuldig gebest, darauff teglicher gessuech gangenn wër, so dy kynder das gelltt nicht dargelichenn hietten*

[43]) V. ö. még II. 4: 354, 379: *Kaynraczberg ... Krobenberger.*

[44]) Az első kötözéshez használt vesszőért évi 6—22 dénárt kellett kiadni. A karóknak a szőlőkbe való elszállítása 20—30 dénárba, egy hordóból a borkő kikalapáltatása 24 dénárba, cső a szőlősajtóra 32 dénárba került. Hat kapának kiélesítéséért 16 dénárt kellett fizetni.

termés mennyiségét, értékesítését tünteti fel s a bordézsma kivetésére nézve ad felvilágosítást. A négy szőlő termése évi 18—55 veder körül mozgott. Ehhez járult még a szántóföldek után járó haszonbér.[45])

7. *Haberleiter Margit és János (III.) neveltetése.* Haberleiter Margit és János apjuknak, Jánosnak 1481-ben bekövetkezett halálakor, amint láttuk, már éltek. Joachim Jakab 1485-ben vette át vagyonuknak kezelését, *ruháztatásukra* és *iskoláztatásukra* vonatkozó feljegyzéseit mégis csak 1489-ben kezdte el. Ez bizonyára azzal függ össze, hogy a gyermekek gyámságáért folytatott per csak 1488 decemberében dőlt el.

1489. húsvétjára (ápr. 19) Joachim Jakab a két gyermeket egészen új ruházattal látta el. *Margit* kapott 2 olasz vászonból való s selyemmel szegélyezett inget, 1 durva vászoninget, 2 hálófőkötőt, 2 kötényt, 1 pár hajfonat-vászonszalagot, aranyozott csatokkal[46]) ellátott, zöld nürnbergi posztóból készült s prémmel díszített ruhát, barna nürnbergi posztóból készült palástot és egy prémes birétumot. Ehhez járult még 1490-ben egy hosszú, vörös *(hawssen)*, hölgymenyétbőrrel prémezett ruha s 1 pár hajfonatba való cendelyszalag.[47]) 1491-ben 2 ing, 1 selyemszegélyű, olasz vászonból való fürdőing s egy kötény járt neki.[48]) Ez év jún. 9.-én másfél évre, vagyis az 1492. év végéig Margit kolostorba került. Ide többek között új kancsót, 1 pár ivóedényt, olvasót, erszényt, hajtűket, 1 pár hajfonat-szalagot, majd nürnbergi posztóból készült ruhát stb. vitt magával.[49]) A kolostorból való visszatérése után, az 1493. évben Sopronban maradt, ahol Joachim Jakab újból egészen felruházta. Így vett neki gyolcsinget, vászoninget és durva vászoninget *(sackpfait)*, olasz vászonból való ingvállat.[50]) Majd egy vörös arrasi (Franciaország) posztóból készült, prémmel szegélyezett s egy barna nürnbergi posztóból készült, fényes vászonnal bélelt rövidebb ruhát.[51])

[45]) Ennek fejében 1486-ban 8 mérő rozsot, 3½ mérő búzát, 1487-ben 4¼ mérő kétszeres gabonát, 1 mérő zabot, 2 mérő tönkölyt és 3½ mérő búzát, 1488-ban 7½ mérő zabot, 1489-ben 2 mérő búzát, 1 mérő rozsot, 1 mérő árpát és 4 mérő tönkölyt szolgáltattak be Joachim Jakabnak.

[46]) Az aranyozáshoz 2 lat aranyat használtak el 2 font dénár értékben.

[47]) A ruha ára 13 solidus dénár, a cendelyszalagoké 55 dénár volt.

[48]) A két ing 3 solidus 10 dénárba, a fürdőing 6 solidus dénárba, a kötény 14 dénárba került.

[49]) A kancsó ára 36 dénár, az ivóedényeké 16 dénár, az olvasóé 3 dénár, az erszényé 18 dénár, a hajtűk darabjáé 12 dénár, a hajfonat-szalagoké 9 dénár volt. A ruhához 3½ rőf posztó kellett, rőfje 3½ solidus dénárba került.

[50]) A szükséges 4¼ rőf gyolcs rőfjének ára 20 dénár, a 3¼ rőf vászon rőfjéé 16 dénár, a 4 rőf durva vászon rőfjéé 17 dénár, a 4¼ rőf olasz vászon rőfjéé pedig 40 dénár volt. Az ingujjak, valamint az ingváll selyemszegése 20—20 dénárba, az ingek elkészítése 8 és 7 dénárba, az ingvállé 14 dénárba került

[51]) A 6 rőf arrasi posztó rőfjéért 45 dénárt, a 4 rőf nürnbergi posztó

A Haberleiter-ház javítási munkálatai.

Év	Javítás helye	Az anyag			Munkanap	Napi bér	Összesen
		mennyisége	egységára	összesen			
			dénár			dénár	
1485	Ereszfedél	4 tölgyfaoszlop	10	40			
		4 gerendafa	8	32	3 ácsbér	28	76
		200 deszkaszeg	0·22	44		24	
	Vargaboltok	láncok, kapcsok		32			
		3 deszka	30	90	4 ácsbér	24	96
		4½ küszöbkő	12	54	szállítás	—	32
		4 mérő mész	8	42	3 kőmívesbér	24	72
			—		2 adogatóbér	24	48
	Boltok, Ajtók	1½ deszka	40	60	2 ácsbér	24	48
		pántok, láncok	—	—	lakatos	—	210
1488	Vargabolt	1 lánc	4	4			
		1 vastag deszka	24	24			
		lánc, lakat	—	—	lakatos		105
1490	Lépcsőfeljárat, konyha, kamra tetőfedése	5 gerenda	6	30			
		4 deszka	8	32		28	
		1600 hosszú zsindely	0·18	288	12 ácsbér		312
		23 deszka	3	69			
		2000 zsindelyszeg	0·7	140		24	
		325 deszkaszeg	0·24	78			
	Lóca		16	16		—	—

1491	Szénafélszer	21 deszka 2 gerendafa 200 deszkaszeg	8 16 0·24	168 32 48	2 ácsbér	24	48
	Vargaboltok				lakatos		56
	Festett üvegablak				János festő		480
	Kályha				kályhás		46
	Ablakkeretek				asztalos		80
1492	Emeleti ebédlő, padlás-ajtó	deszkák pántok, vasak		42 60	asztalos		90
1493	Ereszfedél	zsindelyek zsindelyszegek		32 20	2 ácsbér 1 adogató	24, 28 —	52 10
1494	Lépcsők, vargaboltok	vakolat, tégla 5×10 font súlyú vaskapocs élelem	 8 	32 40 34	2 kőmívesbér lakatos adogató és vakolatos	24 — 16	48 12 32
1495	Lóistálló teteje	10 deszka deszkaszegek	8 —	80 20			
Összesen 6 font 7 solidus 13 dénár					8 font 1 solidus 3 dénár		

Azután egy-egy zöld, barna és vörös löweni posztóból, fényes vászonnal bélelt palástot csináltatott neki.[52]) A vörös palástot hölgymenyétbőr szegélyezte.[53]) Utólag azután a zöld palástot ruhává alakíttatta át és nyúlbőrrel prémeztette;[54]) a barna palástot pedig meghosszabbíttatta és feketére festette.[55]) Kapott még két gyolcsköténytt, 1 pár hajfonatba való cendelyszalagot, két aranyozott, ezüstből való s zsinórral átfűzött hajtűt, párducbőrből készült fejéket és olasz főkötőt.[56]) Margit az 1494. évben ismét kolostorba kerül s mintegy másfél esztendeig tartózkodik ott. Ebből az alkalomból kapott olasz vászonból készült fürdőinget és ingvállat,[57]) alsó inget, egy-egy pruszlikot olasz vászonból, gyolcsból és szövetből, egy-egy köténytt olasz vászonból és szövetből, kettő durva vászonból, egy tarka, egy olasz vászonból való, arany- és selyemfonallal kivarrott, szegélyezéssel és szalagokkal ellátott főkötőt, egy egyszerű, olasz vászonból készült főkötőt, majd egy-egy fejkendőt olasz s gyolcsvászonból.[58]) Ehhez járult még két nyúlbőrbunda (a második ezüstgombbal),[59]) vörös arrasi posztóból, 28 menyétbőrből s 4 négy hölgymenyét-

---

rőfjéért 3½ solidus dénárt kellett fizetni. Az első ruháért a szücs 100 dénárt, a szabó 24 dénárt, a másodikért a posztónyíró 10 dénárt, a szabó pedig 30 dénárt kapott A második ruhához ezenkívül még kellett 1¾ rőf paszomány 9 dénárért, selyemfonal 8 dénárért s ½ rőf fényes vászon 25 dénárért.

[52]) Az elsőhöz 4¾ rőf posztó, rőfönként 5 solidus 10 dénárért, a másodikhoz 6 rőf, rőfönként ½ forintért, a harmadikhoz 5 rőf, rőfönként ugyancsak ½ forintért kellett. A posztók nyírása 15, 24 és 20 dénárba, a béléshez szükséges 1—1 rőf fényes vászon 50—50 dénárba, a szabó munkája 30—30 dénárba került.

[53]) A 3 hölgymenyétbőr darabjáért 50 dénárt, a szücsnek munkájáért 28 dénárt kellett adni.

[54]) A nyúlbőr darabonként 50 dénárba, a béléshez szükséges 1¼ rőf fényes vászon összesen 62½ dénárba, a szücs munkája 28 dénárba, a szabóé 30 dénárba került.

[55]) Ehhez 1½ rőf löweni posztó kellett ¾ forintért. A meghosszabbítást és a festést 24—24 dénárért végezték el.

[56]) A kötények gyolcsa 20—20 dénárba, elkészítésük 4 dénárba került; a cendelyszalagok ára 50 dénár, a hajtűké 2 forint, a fejéké 5 forint, a főkötőé pedig 25 dénár volt.

[57]) Elkészítésükhöz 9½ rőf kellett, amelynek rőfjéért 40 dénárt, megvarrásáért 80 dénárt kellett fizetni.

[58]) Az alsóinghez 3 rőf, a pruszlikhoz 1⅛—1½ rőf vászon, gyolcs és szövet, a kötényekhez 1—1 rőf vászon és szövet, az első főkötőhöz ¾ rőf olasz vászon, a fejkendőkhöz 1—1 rőf olasz és gyolcsvászon kellett. A durva vászon és a szövet rőfje 16—16 dénárba, a gyolcsé 20 dénárba, az olasz vászoné 40 dénárba került. A fejkendők és a vászonpruszlikok megvarrásáért 6—6 dénárt, a szövetpruszlikéért 8 dénárt, az első főkötő kivarrásához szükséges arany- és selyemfonalért 10 solidus 20 dénárt, a másik két főkötőért 1—1 font dénárt, az egyszerű főkötőért 25 dénárt kellett fizetni.

[59]) Az eredetiben: *kuerssen kungrukenn*. Ennek jelentése tulajdonkép „pelz von kaninchenrücken" (*Grimm*, Deutsches Wörterbuch V, Leipzig, 1873, 1706). Az első 2 font 3 solidus dénárba, a második 2 font 4 solidus dénárba került. Az utóbbihoz azonban még egy nyúlbőr kellett 50 dénárért, az ezüstgombért 75 dénárt, a szücsnek 60 dénárt kellett fizetni.

bőrből készült suba,[60]) továbbá fínom olasz vászonból[61]) való, prémmel és paszománnyal díszített ruha.[62]) Az 1495. évben alsóinget, fehéritett vászonból készült köténYt, hajfonatba való cendelyszalagokat kapott.[63]) 1493-ban készült vörös ruháját meghosszabbították[64]) és zöld posztóból *(halbperüsch posß)* fényes vászonnal bélelt, csatos ruhát csináltak neki.[65]) Végül 2 font dénárért még egy bundát kapott.

Már említettük, hogy a legalább már 11 éves Margitot 1491. jún. 9.-én másfél évre kolostorba adták, ahová az 1493. évi, közel egy éves megszakítás után még egyszer, ismét másfél évre, 1495 nyaráig tért vissza. Neveltetéséről bővebbet nem tudunk.[66]) Már 1494-ben betegeskedett s 1495. aug. 23.-án meghalt.

Temetését a Boldogasszony-templom plébánosa végezte, 16 papnak, a ferences gvárdiánnak és 10 ferencesnek segédletével, a koporsót pedig 6 hajadon vitte.[67]) A temetésen résztvett egyháziak 28 gyászmisét mondottak, ezenkívül a ferencesek 15 misében, a Boldogasszony-templom papjai 5 misében emlékeztek meg az elhúnytról.[68])

---

[60]) A 7 rőf posztó rőfje 42 dénár, a menyétbőr darabja 10 dénár, a hölgymenyétbőr darabja 50 dénár volt. A szabó 32 dénárt, a szücs 6 solidus dénárt kapott.

[61]) Forrásunk azt mondja: „ayn *acolayn* rockch". Az *acolayn* szó bizonyára a középlatin *acoletus* = *alcus* „panni species" szóval függ össze. Ilyen vásznat szállítottak az olaszországi Bresciába (*Du Cange*, Glossarium mediae et infimae latinitatis I, Niort, 1883, 58, 170).

[62]) Az 5 rőf vászonnak rőfje ½ forintba, a hozzávaló prém közel 2 font dénárba, a paszomány 18 dénárba, a kivarráshoz szükséges selyemfonal *(½ quintatt seyden)* 8 dénárba került. Azonkívül a posztónyíró 15 dénárt, a szabó 30 dénárt s a szücs 60 dénárt kapott munkájáért.

[63]) Az alsóinghez 3 rőf vászon kellett, amelynek rőfjét 12 dénárért adták; az egyrőfnyi kötény 20 dénárba, a fél rőf cendely 25 dénárba került.

[64]) A meghosszabbításhoz 1½ rőf löweni posztót használtak fel. Ennek rőfjéért 5 solidus dénárt, a bélésért 12 dénárt, a csatok fölvarrásához szükséges selyemfonalért 6 dénárt, a szabónak 24 dénárt kellett fizetni.

[65]) A 7 rőf posztó rőfje 6 solidus dénárba, az 1 rőf fényes vászon 50 dénárba, a 2 rőf cendely 80 dénárba, a 2 pár csat 1 font dénárba, egy újabb csat 60 dénárba került. A posztónyírónak 21 dénár, a szabónak 60 dénár járt.

[66]) Kolostori tartózkodásáról jegyzi fel Joachim Jakab: *sy allaynn hatt muessen ligen drew jarr vnd mër ym klaster, hatt man irs kawem abczogen, alle nachtt vntter sich yn das pett geprundelltt.* Ezért egy ágynak árát, azaz 2½ forintot és 3 pár három rőfös lepedőnek árát (rőfjét 16 dénárral számítva) kellett Joachim Jakabnak megtérítenie.

[67]) Ezért a plébánosnak 1 font dénár, a gvárdiánnak 60 dénár, a hajadonoknak 24—24 dénár járt.

[68]) Egy-egy gyászmiséért 24 dénárt, a misében való megemlékezésért 12 dénárt fizettek. A halottat 8 rőf olasz vászonból készült ingbe öltöztették, szemfödelét 4 rőf olasz vászonból s 6 rőf fekete posztóból készítették. Az olasz vászon rőfje 40 dénárba, a fekete posztóé 2 solidus dénárba, a halotti ing megvarrása 40 dénárba, a koporsó 16 dénárba, a gyertyákhoz szükséges 2 font viasz 110 dénárba, a gyertyák elkészítése, a gyertyabél, bor 4 solidus dénárba került. Ezenkívül kaptak a szegények 15 dénárt, a sírások 20 dénárt és a sekrestyés 7 krajcárt.

Margit testvérét, *Jánost* Joachim Jakab 1489-ben szintén teljesen fölruházta. Így kapott két olasz vászonból való, selyemszegélyű fürdőinget, két inget, két ruhát zöld nürnbergi, egy-egy ruhát barna boroszlói, barna nürnbergi és vörös nürnbergi posztóból s két fekete bárányborsüveget.[69]) Ehhez járult a következő évben egy suba kucsmával,[70]) majd 1491-ben két ing, zöld posztóból készült ruha, 1492-ben pedig tafotából készült ruha.[71]) 1493-ban ismét kapott két inget, barna olmützi posztóból készült rövidebb ruhát[72]) és egy subát kucsmával,[73]) 1494-ben pedig hétköznapi ruhát barnásfekete olmützi, ünneplőt barna nürnbergi posztóból, ehhez vörös csuklyát, továbbá egy fekete kalapot.[74])

János 1489-ben már legalább nyolcéves s a soproni iskolának növendéke. Ebben az időben a plébániai iskola már erősen a városi tanács befolyása alá került, úgyhogy lassankint városi iskolává kezdett átalakulni.[75]) Az iskola látogatása évi 6 solidus 1 dénárba került.[76]) Joachim Jakab azonban 1490-ben egy diákot *(schueller, schtudent)* fogadott János mellé nevelőnek *(pedygobe)*, aki naponként az iskolába is elkísérte. Munkájáért

---

[69]) Egy-egy fürdőinghez 3 rőf olasz vászon volt szükséges. Rőfje 40 dénárba, a selyemszegély 32—32 dénárba, a varrónő munkája 12—12 dénárba került. A többi inghez ugyanennyi vászon kellett, ennek rőfjét azonban 16 dénárért adták, megvarrásukért 16—16 dénárt kellett fizetni. A zöld nürnbergi posztóból az egy ruhához szükséges 3 rőf 1 forintba, azaz 310 dénárba, a barnából 11 solidus dénárba, a vörösből 10 solidus dénárba (ebből 3½ rőf kellett), a 2½ rőf boroszlói posztó rőfje pedig 80 dénárba került. A posztónyíró rőfönként 3 dénárt, a szabó pedig egy-egy ruha elkészítéséért 21 dénárt kapott. A süvegek ára 5 solidus dénár volt.

[70]) Összesen 6½ solidus dénárért.

[71]) A két ingért 3 solidus dénár járt. A 3¼ rőf zöld posztó rőfje 80 dénárba, nyírása 9 dénárba, a ruha megvarrása 20 dénárba, a tafotaruha 5 solidus dénárba került.

[72]) *yn das katt*, „in das Kot".

[73]) A 6 rőf ingvászon rőfjéért 16 dénárt, az ingek megvarrásáért ugyanannyit kellett fizetni. A 3 rőf olmützi posztó rőfje 70 dénárba, nyírása 6 dénárba, a suba és a kucsma 12 solidus dénárba került.

[74]) A 3 rőf olmützi posztó rőfje újra 70 dénár, nyírása 6 dénár, megvarrása 20 dénár. A 3½ rőf nürnbergi posztó rőfjéért 3½ solidus dénárt, nyírásáért 10 dénárt, megvarrásáért 28 dénárt, a csuklyáért 50 dénárt, a kalapért 60 dénárt kértek.

[75]) V. ö. *Házi* i. m. 247. l.

[76]) Ez az összeg következőkép oszlott meg. Az *iskolamester* minden kántorbőjtben kapott 30—30 dénár tandíjat, ezenkívül farsangkor, szüretkor, a nagyböjti (Invocavit vasárnapját követő kedden tartott), Margit-napi (júl. 13), Erzsébet-napi (nov 19) soproni országos vásárnapokon, továbbá Fülöp és Jakab apostolok napján (máj. 1) 2—2 dénárt, az Apostolok eloszlásának napján (júl. 15) 4 dénárt. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján gyertyára 4 dénárt, húsvétkor 2 dénárt vagy két tojást, Sz. Gál napjára 4 dénárt vagy egy kakast és télen egy fuvar fát 24 dénárért. Ablakhártyára 2 dénárt, fűtésre Sz. Márton napján (nov. 11) 1 dénárt s világításra télen 4 dénárt kellett fizetni. A *fűtőnek* farsangkor és karácsonykor 2—2 dénár járt.

lakás, ellátás és ruházat járt neki. Az utóbbinak értéke nagyjából évi 1 és 4 font dénárt, 1490—1495-ig összesen 15 font dénárt tett ki.[77]) Távozásakor pedig útiköltséggel is ellátták: így pl. János első nevelője 1491-ben e célra fél font dénárt kapott.

János neveltetéséről közelebbi adatunk nincsen. Csak azt tudjuk, hogy 1493-ban 20 dénárért kapott egy tankönyvet *(daryn das ostende vnd benediczite stett)*, 1495-ben pedig 3 solidus 15 dénárért vették meg számára Bécsben egy tankönyv első és második részéhez tartozó glosszákat, továbbá egy iskolatáskát 16 dénárért. János ebben az időben nagyjából 14—15 éves volt s a Bécsben vásárolt magyarázó glosszák bizonyára az iskolát befejező tanuló számára a latin nyelv alaposabb elsajátítását célozták volna. Erre azonban a dühöngő pestisjárvány miatt nem kerülhetett sor: Jánost 1495 júniusában Kirchschlagba (Alsó-Ausztria), majd Csepregbe s onnan *Sziget*-be (ma Sárvár Vas megyében) vitték,[78]) ahol szept. 7.-én meghalt s ott is temették el. Lelki üdvéért Joachim Jakab a soproni ferenceseknél és a Boldogasszony-templomban egy-egy gyászmisét mondatott s ugyanott 9—9 misében külön is megemlékeztek a halottról.[79])

Margit és János nagykorúságuk elérése előtt, s egyenes örökösök nélkül hunytak el. Vagyonuk ezért néhai Haberleiter Miklós végrendelete értelmében a Sz. Mihály-templomban létesített misealapítványra szállott. Azonban a főtéri házat a hozzátartozó boltokkal együtt a városi tanács, mint az alapítvány kegyúra 1502-ben Erdélyi Jakab polgárnak adta el s árát a misealapítványba fektette (telekkönyv 66).

8. *Haberleiter János* (I.). Miklósnál valószínűleg fiatalabb

---

[77]) Így *1490*-ben ruhát kapott 12 solidus dénár, inget 40 dénár s 6 pár cipőt 144 dénár értékben; *1491*-ben kabátra, dolmányra és nadrágra 2 font dénárért 7½ rőf iglaui posztót, a posztó nyírására 15 dénárt, a ruha megvarratására és a bélésre 80 dénárt, inget 48 dénárért, csizmát 60 dénárért, 2 pár cipőt 48 dénárért; *1492*-ben az új nevelőnek járt egy bunda 5 solidus dénárért, kalap 40 dénárért, 3 pár cipő 72 dénárért; *1493*-ban 2½ font dénárt, *1494*-ben 2 font dénárt fizetett ki neki ruházatra Joachim Jakab; *1495*-ben 7¼ rőf boroszlói posztót 2 font 2 solidus 4 dénárért, posztónyírásra 21 dénárt, a ruha elkészíttetésére 40 dénárt, egy-egy ingre 3 rőf vászonért 42 és 45 dénárt, elkészíttetésükre 12—12 dénárt, testhezálló rövid bundára ½ font dénárt, kalapra 11 krajcárt, azaz 44 dénárt, csizmára 2 solidus dénárt, 2 pár csizma javítására 48 dénárt, cipőre 24 dénárt adott neki. *1494*-ben és *1495*-ben Joachim Jakab fiát is tanította s ezért a költségek felét Jakab viselte.

[78]) Joachim Jakab szorgalmasan feljegyzi, hogy ez a költöztetés 3 font dénárba került s Jánosnak Sopronról távol töltött napjairól középkori természetességgel írja: *Ydem der pueb ist pessunder gelegen, hatt vmbichtt prachtt. auch das er alle nachtt vntter sich than hatt.* Egy-egy ágyért 12 és 10 solidus dénárt és két pár 3 rőfös lepedőért 6 solidus 16 dénárt kellett fizetnie.

[79]) Egy-egy gyászmise 24 dénárba, a megemlékezés 12 dénárba került s gyertyákra még külön 4 dénár és 6 krajcár kellett.

Péter másik fia, *János:* 1467-ben örökli apjának egyik Balfi-utcai házát; ezt 1483-ban eladja. Ugyancsak apjától örökölhette azt az $^1/_{16}$ szőlőt a rákosi *Saubrunn*-dülőben, amelyet 1478-ban fivére, *István* (l. a következő fejezetet) vesz meg tőle. Volt még egy szőlője a *Padnerr*-dülőben.[80]) János 1485 elején halt meg s családját, úgy látszik, elég szűkös viszonyok között hagyta hátra. Gyermekeinek Ferber kereskedő, majd Heberler Lénárd, Ibán Mihály volt a gyámja, de Joachim Jakab is gondoskodott róluk (II. 4: 381—2). Kiváltotta Leser zsidónál 15 solidus dénárért elzálogosított szőlőjüket s megmunkáltatta.[81]) Így kaptak tőle 1486-ban 19 akó bort és több mint 25 font dénárt, azonkívül fölruházta őket. A gyermekeknek és anyjuknak vett egy-egy pár cipőt, a gyermekeknek ezenkívül egy-egy ingecskét, egy-egy ruhácskát vörös és szürke posztóból.[82]) A gyermekekről utóljára 1495-ben hallunk, amikor 1 forint adót fizetnek (II. 5: 45, 62.)

9. *Haberleiter István.* Ugyancsak Péternek volt fia az 1424-ben. a Fövényvermen feltűnő *István*, akit azután a Rózsa-utcában, az Állatvásártéren,[83]) majd apjának egyik Balfi-utcai házában találunk.[84]) Péternek halála után ezt a házat örökli. 1443-ban Wesch János özvegyét, *Anna* asszonyt veszi feleségül;[85]) 1478-ban fentemlített testvérétől vesz egy szőlőt a rákosi *Saubrunn*-dülőben stb. Így már korán a külváros jobbmódú polgárai közé kerül. Ingatlan vagyonát 1459-ben 85 font dénárra, 1463-ban 184 font dénárra s 1468-ban 48 font dénárra becsülik.[86]) Több szőlője és szántóföldje volt. Ugyanis bordézsmája 1426-ban 3½, 1431-ben 5, 1433-ban 21, 1435-ben 12, 1436-ban 13, 1438-ban és 1447-ben 2½—2½ akót tett ki, azaz a jelzett években legalább tízszer annyi bora termett. Gabonadézsma címén pedig 1431-ben fél kepét, 1438-ban 3 kepét, 1439-ben 2 kepét ad le, amiből gabonatermésére szintén következtethetünk.

---

[80]) V. ö. II. 4: 121, 139, 157, 294, 306; II. 1: 105; telekkönyv 15; I. 5: 371.

[81]) A szőlő megmunkáltatása 1486-ban 10 font 108 dénárba került.

[82]) Az ingekhez szükséges 5 rőf vászon 70 dénárba, elkészítésük 10 dénárba került. A 4 rőf vörös és szürke posztó ára 1 font dénár volt, a posztónyírónak 6 dénárt, a szabónak 32 dénárt kellett fizetni.

[83]) A mai Várkerületnek az Ikvahíd és az Ötvös-utca között levő egyik részét hívták így.

[84]) V. ö. II. 2: 325, 343, 352, 373, 405, 418, 421; II. 3: 20, 30, 37, 46, 53, 75, 91, 93, 115, 212, 353, 384; II. 4: 70, 122, 140, 157, 175, 188, 202, 225, 277, 294, 306, 403; telekkönyv 20.

[85]) V. ö. ítéletkönyv 48.

[86]) Ennek megfelelően 1424-ben 6 font dénár, 1437-ben 9 forint, 1440-ben 24 forint, 1442-ben 12 forint, 1458-ban 6 font 4 solidus dénár, 1459-ben 2 font 1 solidus dénár, 1461-ben és 1462-ben külön-külön 2 font 2 solidus dénár, 1463-ban 3 font 16 dénár, 1464-ben 2 font 7 solidus 18 dénár, 1466-ban 5 font 6 solidus dénár,, 1468-ban 1 font 4 solidus 24 dénár s 1488-ban 3 forint adót vetnek ki rá. Ezenkívül 1433-ban 4 arannyal, 1436-ban 6 forinttal kell hozzájárulnia a városi kölcsönhöz s 1440-ben 10 forint kölcsönt ad a városnak (II. 3: 232).

Istvánt az 1420-as években a tanács ellen fellázadó tekintélyesebb soproni polgárok között találjuk, akik csak nehezen menekülnek meg a fej- és jószágvesztéstől (I. 2: 293; II. 1: 168). 1487-ben, úgy látszik, már tanácsos (i. h. 224), 1488 táján halt meg (telekkönyv 51). Két leányára és unokájára 1489-ben 4½ forint adót vetnek ki (II. 4: 416; II. 5: 6).

10. *Haberleiter Bertalan.* Péternek utolsó fiáról, *Bertalan*ról 1431-ben hallunk először, amikor a Fövényvermen testvérének, a fentemlített Istvánnak helyét foglalja el.[87]) Az 1450-es évek elején a Balfi-utcában szerez magának házat,[88]) de volt még szőlője és szántóföldje is. Ugyanis bordézsmája 1431-ben 1½, 1433-ban 4, 1435-ben 3, 1436-ban 3½ akó (v. ö. még II. 3: 52), s 1459-ben szüretkor 3½ akó cefrét szállít a városba (II. 4: 105); gabonadézsmája pedig 1439-ben ½ kepét tesz ki. Úgyhogy ingatlan vagyonát 1459-ben 117 font dénárra, 1468-ban pedig 44 font dénárra becsülik.[89]) A külső tanácsnak tagja s kimutathatólag 1461-ben és 1463-ban külvárosi adószedő. 1485 táján halt meg. Özvegyéről utoljára 1499-ben hallunk. A Ranisch-dűlőben volt szőlője és az Au*(vnnderhalbm Khüeperg)*-dűlőben pedig rétje.[90])

Fia volt *György*, aki örökölt Balfi-utcai házát 1501-ben 42 font dénárért adja el, 1523-ban már van újabb háza a Sz. György-utcában.[91]) 1505-ben 2½ forint, 1523-ban 4 forint adót fizet. Működése már a 16. századra esik s azért itt bővebben nem foglalkozhatunk vele. A 16. század elején György a Haberleiter-családnak egyetlen életben levő férfitagja, a 16. század folyamán azonban a család egyenes ágon egészen kihal.

Mollay, Karl: *Bürgerliches Leben der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in Sopron.*

Den Kern der Arbeit bildet die Geschichte der Familie Haberleiter von 1379 bis in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts. Die Familie schwingt sich rasch zu den Ratsbürgern empor, das rasche Emporsteigen findet aber am Ende des 15. Jahrhunderts ein jähes Ende, so daß sich nur ein Angehöriger der Familie vor der wütenden Pest in das 16. Jahrhundert hinüberretten ver-

[87]) V. ö. II. 2: 422; II. 3: 31, 38, 44, 51, 70, 209, 349.

[88]) V. ö. ítéletkönyv 71; II. 4: 10, 48, 70, 122, 140, 157, 175, 188, 202, 225, 277, 294, 306.

[89]) Ezzel kapcsolatban 1437-ben 2½ forint, 1440-ben 5 forint, 1442-ben 2 forint, 1454-ben 5 font dénár, 1457-ben 5½ font dénár, 1458-ban 6 font dénár, 1459-ben 2 font 7 solidus 12 dénár, 1461-ben 2 font dénár, 1462-ben 2½ font dénár, 1463-ban és 1464-ben külön-külön 2½ font 12 dénár, 1466-ban 5 font dénár és 1468-ban 1 font 24 dénár adót fizet. 1436-ban 1 forintot, 1440-ben és 1464-ben 2—2 forintot ad a városi kölcsönbe (II. 3: 233; II. 4: 233).

[90]) V. ö. II. 1: 91; II. 4: 164, 210, 352; ítéletkönyv 152; telekkönyv 59.

[91]) V. ö. feljegyzési könyv 61, 99; II. 5. 170; 358, 361; I. 7: 268; II. 1: 381—2. V. ö. még II. 5: 300, 330, 405; telekkönyv 133.

mag. Der vornehme Ratsherr, Johann Haberleiter hinterläßt 1481 zwei Waisen, deren Vormundschaft einem Ratsbeschluß gemäß dem Ratsherrn, Jakob Joachim anheimfällt. Dieser verwaltet Hab und Gut der Waisen, kümmert sich um ihre Erziehung und berichtet von Jahr zu Jahr (1483—1495) dem Rate von seiner Tätigkeit. Diesem Umstand verdanken wir ein Tagebuch ähnliches, umfangreiches Register, dessen Angaben wir als Belege der Lebensform unserer Bürger in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts im ersten, allgemeinen Teil unserer Arbeit unter dem obigen Titel auswerteten.

Adatok a soproni céhekről a XIX. század első felében.

Irta: **Dr. Thirring Gusztáv.**

A céhek Sopron ipari életében már a 16. századtól kezdve jelentékeny szerepet játszottak. Koller Gusztáv és dr. Winkler Elemér idevágó munkái[1]) a céhek fejlődését és életét az új kor első századaiban tüzetesen megvilágították. Sopron városa a 18. században című munkám (199—202. o.) a 18. században működött céhekről közöl adatokat. Ezekhez csatolunk most néhány adatot a 19. század első feléből, mégpedig az 1820. és 1840. évekre vonatkozólag, a városi levéltárban őrzött telekkönyvekben (Vermögenbuch) található kimutatások alapján.

1798-ban Sopron városában 35 céh állott fenn, ezeknek jegyzéke fentemlített munkám 201—202. lapján található. Ezek a céhek a következő 40 év alatt is változatlanul fennállottak, számuk azonban 1820-ig a festők és mázolók céhével 36-ra, 1840-ig pedig a sárgarézművesek (Gürtler) céhének alakulásával 37-re emelkedett. A városi telekkönyvekben közölt adatok a céhek tagjainak számára nem terjeszkednek ki. Nagyságukra és működésükre azonban következtetni lehet a céhekre kivetett adók összegéből. A városi hatóság az iparosok kereseti adóját a céhekre vetette ki és ezek ezt az adót tagjaik közt osztották meg. Részint a feldolgozott anyag mennyisége, részint pedig az alkalmazott segédek száma alapján. Kétféle adót kellett fizetniök, ú. m. kereseti adót és házi adót (domestica). Az utóbbi, amely csak a 18. század legvégén lép fel, eredetileg a kivetett összes adóknak egy harmadával volt egyenlő és így 1798—99-ben a céhek is 2732·38 forint kereseti adó után 911·05 frt domesticát fizettek. Később azonban a házi adók kivetése más alapon tör-

[1]) *Koller Gusztáv:* A soproni céhek életéből (A XVI. és XVII. században). Budapest, 1915

Dr. Winkler Elemér: A soproni céhek története a XV—XIX. században. (Sopron, 1921.)

Céh	1820. évben			1840. évben		
	Keresetiadó	Háziadó	Együtt	Keresetiadó	Háziadó	Együtt
Kovács	121·—	181·30	302·30	100·—	40·—	140·—
Lakatos	61·—	91·30	152·30	61·—	24·24	85·24
Sárgarézműves	—	—	—	30·—	12·—	42·—
Sarkantyús	30·—	45·—	75·—	15·—	6·—	21·—
Arany, ezüstműves	20·—	30·—	50·—	48·—	19·12	67·12
Kőmives	77·30	116·15	193·45	100·—	40·—	140·—
Ács	30·—	45·—	75·—	30·—	12·—	42·—
Üveges	25·—	37·30	62·30	25·—	10·—	35·—
Festő és mázoló	60·—	90·—	150·—	45·—	18·—	63·—
Posztós	190·—	285·—	475·—	190·—	76·—	266·—
Posztónyíró	50·—	75·—	125·—	50·—	20·—	70·—
Lenszövő	40·—	60·—	100·—	40·—	16·—	56·—
Kötélgyártó	40·—	60·—	100·—	40·—	16·—	56·—
Magyar szabó	70·—	105·—	175·—	40·—	16·—	56·—
Német szabó	97·—	145·30	242·30	127·—	50·48	177·48
Cipész	190·—	285·—	475·—	190·—	76·—	266·—
Csizmadia	90·—	135·—	225·—	90·—	36·—	126·—
Szücs	75·—	112·30	187·30	60·—	24·—	84·—
Kesztyüs	35·—	52·30	87·30	20·—	8·—	28·—
Kalapos	40·—	60·—	100·—	20·—	8·—	28·—
Harisnyás	21·—	31·30	52·30	21·—	8·24	29·24
Zsinórkészítő	35·—	52·30	87·30	35·—	14·—	49·—
Mészáros	204·—	306·—	510·—	150·—	60·—	210·—
Pék	175·—	262·30	437·30	175·—	70·—	245·—
Molnár	124·—	186·—	310·—	150·—	60·—	210·—
Mézesbábos	40·—	60·—	100·—	40·—	16·—	56·—
Asztalos	80·—	120·—	200·—	100·—	40·—	140·—
Bognár	80·—	120·—	200·—	60·—	24·—	84·—
Kádár	90·—	135·—	225·—	175·—	70·—	245·—
Esztergályos	35·—	52·30	87·30	35·—	14·—	49·—
Timár	190·—	285·—	475·—	100·—	40·—	140·—
Szíjgyártó	45·—	67·30	112·30	20·—	8·—	28·—
Nyerges	40·—	60·—	100·—	25·—	10·—	35·—
Szitakészítő	16·—	24·—	40·—	20·—	8·—	28·—
Fazekas	36·40	55·—	91·40	36·40	14·40	51·20
Szappanos	110·—	166·40	276·40	110·—	44·16	154·16
Bérkocsis	75·—	112·30	187·30	100·—	40·—	140·—
	2738·10	4106·55	6845·05	2673·40	1069·24	3742·04

ténhetett, mert 1820-ban az összes céhek 2738·10 frt kereseti adó mellett nem kevesebb, mint 4106·55 frt házi adóval voltak megterhelve, 1840-ben ellenben 2673·40 frt mellett csak 1069·24 frt házi adót vetettek ki rájuk. A kereseti adó magassága meglehetősen változatlan, bár egyes esetekben csökkenés vagy fokozódás észlelhető, ami nyilván az illető iparág jövedelmezőségének változására vezethető vissza. A házi adóban mutatkozó igen nagy eltérések csak a kivetés módjának megváltozásából magyarázható meg. A céhekre vonatkozó részletes adatokat a túloldali (173. l.) felsorolás tünteti fel.

A rábaközi népviselet.

Írta: **Hajós Elemér.**

Férfi népviselet.

A népi kultúra egyik legbecsesebb értékére a népviseletben bukkanunk rá. Viszont nagyon lesujtó, hogy a népi kultúrának eme felbecsülhetetlen értékei pusztulóban vannak. Vigasztaló azonban, hogy az utóbbi években a népi kultúra, elsősorban a népművészet és a népviselet iránt feltűnően nagy az érdeklődés, amitől a népi kultúra újabb felvirágzása várható. A város már rádöbbent a mult nagy hibáira, hogy onnan indult el a népi erkölcs és kultúra megbomlasztása s mintegy jóvátenni igyekszik a multat, amikor a város hoz most legtöbb áldozatot e téren és terjeszti legszélesebb körökben az eszmét a népi értékek megmentése érdekében.

A magyar néplélek még mostani válságában is igen nagy kincseket rejteget. Magyar önérzettel és jogos nemzeti büszkeséggel állítható, hogy a legnemesebb magyar faji tulajdonságokat hordozó rábaközi nép a népviselet terén is olyat alkotott, amellyel az egész világ tetszését és elismerését meghódította. Éppen ezért szomorú dolog nagyon, hogy ma már csupán hét községben divik a népviselet, de ahol még megvan, ott azután valóban gyönyörű az. Meg is érdemli ezért az a hét község, ahol még ma is viselik az ősök művészi ízléséről tanuskodó pompás népviseletet, hogy név szerint is megemlékezzünk róluk. Ezek: Kapuvár, Garta, Vitnyéd, Himód, Hövej, Csorna és Szany.

Érdemes megjegyezni, hogy mindegyik községben más-más ez a népviselet, pedig nem is esnek távol egymástól. Sőt, Kapuvár és Garta teljesen össze van épülve, a nagyon öregek szerint mégis más-más „módi" járta Kapuvárt is, Gartán is. Egyik község sem tágít a maga hagyományaiból, mert mindegyik meg-

ingathatatlanul hiszi, hogy ő öltözködik legszebben. Igaza is van mindegyik községnek! Legszebb viselet a kapuvári, de legszebb a vitnyédi is és a szanyiak is legszebben öltözködnek. Valóban az a legtalálóbb kifejezés mindegyikre, hogy „legszebb". Éppen abban rejlik a rábaközi népművészet utolérhetetlen ízlése, hogy nem utánozza szolgai módra a szomszéd falu szokásait, ügyeskedéseit, hanem veleszületett művészi meglátásaival maga teremti meg falujának népművészeti remekeit. Ezeket az eltéréseket igyekszem alkalomszerűleg mindig fel is tüntetni.

A férfiak fejfedője nemezből készült, alacsonytetejű, másutt sehol sem látható pörge kalap, amelybe a szanyiak darutollat tűznek. Nagyon kackiás a kapuváriak rozmaringgal és színes gyöngyökkel kirakott, „brossal" díszített picike kis „asztragán sipkája", amelyet hátul a kupájukon gumival erősítenek fel a fejük tetejére, mindig hetykén, ferdén. Ennek a kis „asztragán sipkának" az alsó széle visszahajtott. A szanyiak árvalányhajas, nemzeti kokárdás „asztragán kucsmát" viselnek. Ez már komolyabb fejfedő, különösen télen, mert befödi az egész fejüket. Ennek alsó széle nincsen visszahajtva. Viselik még a fekete bárányborból készült csúcsos vagy félgömb alakú úgynevezett „Árpád-sipkát" is a Rábaközben.

A férfiak ingét Kapuvár vidékén elöl a mellén két oldalon piros, sárga és kék fonalakkal kihímezik, úgy mondják otthon: „tikkelik". Az ing gallérját, valamint annak lehajtókáját is hímzésekkel díszítik. A ráncokba szedett ingujjat kézelővel gombolják össze a csukló fölött. A kézelőt is épp úgy díszítik hímzésekkel, mint az ing gallérját és melli részét. A szanyiak ingét ma már nem díszítik hímzésekkel, de régebben az ú. n. „mizlis" elejü inget viselték és csikos hímzésekkel díszítették a bő ingujjat. Ünnepen a férfiak csokorra kötött fekete selyemnyakkendőt viselnek. A szanyiak selyemnyakkendőjét fehér és piros négyzetek élénkítik.

Az ing fölé kerül a mellény, vagy mint otthon mondják: „puruc". Ebbe a kis ruhadarabkába zsúfolják bele a rábaköziek népművészetük legjavát. Községenként a „puruc" is más-más. De mindegyiké legszebb! A kapuváriak purucának az anyaga síkselyem, amelyben fémbeszövéses préselt virágminták vannak. Mivel ez a síkselyem nagyon drága anyag, értékéhez mérten becsülik meg s az apától a fiú örökli. Vitnyéden már bársonyból varrják a purucot, de a díszítése Kapuvár vidékén meglehetősen azonos. Elől a mellen két oldalon gyöngyös, „flitteres" díszítés van, amelyet csavart aranyszállal, ú. n. „fórissal" erősítenek a purucra. Két sor gömbalakú aranyozott vagy ezüstgombok, pitykék vannak sűrűn egymás mellett. Újabban virágos üveggombokat is varrnak rá. A puruc nyakát köröskörül, egymás fölött többrétű és többszínű, keskeny, berakott szalag-

fodorral ékesítik. A puruc háta síma, nem díszes, csupán két szalag lóg le a háti rész közepéről, amelyet „flitterekkel és fórissal" díszítenek. A két szalag végét pedig keskenyebb szalaggal kifodrozzák. A himodiak puruca egyszerűbb. Ők fekete szövetből varratják és zsinórokkal díszítik.

A szanyiak puruca megint más. Piros posztóból készül. Díszítése káprázatos. A szanyiak zsinórokkal díszítenek, az úgynevezett szanyi zsinórozást alkalmazzák. Ezt a zsinórozást olyan figurásan, különféle alakokban, mintákban és olyan sűrűn varrják föl, hogy sehol sincsen egy tenyérnyi üres hely a purucon sem elől a mellen, sem hátul, sem a vállon, de még a hónalj alatt sem. A szanyiak 120 rőf ezüst, zöld és sárga zsinórt is fölvarrnak egy-egy purucra és 60—70 fehér porcellángomb sokszor nem is elég a puruc melli részén és a zsebeken. Aki ezt látja, természetesen erre is azt mondja, hogy „legszebb".

A letűnt régi magyar idők ízlését tárja elénk a kapuváriak búzavirágkék, úgy is mondják: „molnárkék" posztóból készült dolmánya, amelynek hátát, ujjait, gallérát és zsebeit fekete, többnyire inkább sárga zsinórozással díszítik gazdagon. A nagyon öregek állítása szerint hajdanában a gartaiak fel nem öltöttek volna fél világért sem búzavirágkék dolmányt, mert akkor kapuváriaknak tartották volna őket a hozzáértők. Már pedig a régi gartaiak, ha egészen összeépítkeztek is a kapuváriakkal, arra azért mégis gondosan ügyeltek, hogy senki őket kapuvárinak ne nézhesse, ezért az ő dolmányuk régen sötétkék volt. Ma már egyformán öltözködnek a kapuváriakkal. A hövejiek dolmánya viszont harangaljú. Csornán is sötétebb színű dolmányt viselnek, míg a szanyiak megint a búzavirágkék dolmányt hordják. A himódiak is a sötétebb színeket kedvelik.

A nadrág mindig olyan anyagból készül, mint a dolmány. Lábhoz símuló, szűk magyar nadrág ez. Elől a combon, azaz már a zseben kezdődően egy csodálatosan figurás, művészi hatású és hatalmas terjedelmű zsinórozással ékes, amely valamicskével a térd fölött csúcsban végződik.

Jellegzetes rábaközi viselet a fehér vászongatya. A köznapi viseletnél kevésbbé bő. Néha kék vászongatyát is látni még a munkánál, főként az őrző gyerekeken, cselédeken, de mindig ritkábban. Az ünnepi gatya nagyon bő, felül széles korcba szedik, alul rojtos. Kapuvár vidékén a rojt fölött 4—5 cmnyire szálhúzásos azsúrmintát képeznek ki köröskörül. Ez a szálhúzásos azsúrminta 3—5 cm széles. Amilyen széles az azsúr, éppen olyan széles szokott lenni a rojt is. A szanyiak és csornaiak gatyáján nincsen azsúrminta, csak 3—4 cm-es rojt van.

A gatya fölé kötényt kötnek. Az ünnepi kötény anyaga Kapuvár vidékén fekete lüszter, a szanyiaké fekete glott. A kötény szélén köröskörül berakott fekete selyem csipkedíszítés és

gyöngysújtás van. A szanyiak kötényének szélét „cakedlis" fekete csipkével szegik körül. A kötény kötője olyan hosszú, hogy azt nem hátul kötik meg, hanem elől. Ez a kötő Kapuvár vidékén fekete, Szanyban zöld vagy rózsaszínű és „szőrkötőnek" mondják. A kötény alsó bal csücskét feltűzik baloldalt a kötény kötőjébe. Így a sarokra húzott kötény középen, lenn, csúcsban végződik. A kötény kötőjébe bal felől, kivarrott, kihímzett szélű fehér díszzsebkendőt tűznek.

Lábukra a férfiak csizmát húznak. A „dologtevő" csizmára kár a szót vesztegetni, de annál inkább rászolgál az ünnepi csizma arra, hogy beszéljünk róla. Kapuvár vidékén a fekete bagaria csizmát kedvelik. Ezt „rámás, muzsikás és hármonikás" csizmának mondják. Gyermekkoromban láttam még valóban muzsikáló csizmát a kapuváriak lábán. Sarkantyújuk felfelé kunkorodó szárában 2—3 akkora fémlemez muzsikált lépés közben, mint a mostani ötpengősünk. Ma már nem viselik, de azért akad még olyan helyrelegény most is, aki búcsúkor sarkantyús csizmában járja a rezgőcsárdást és a kopogóst. A csizmaszár szívvonala fonott selyemzsinórral körülszegett s elől a középen paszomántból rózsát varratnak fel. A szanyiak sarkantyús zergebőrcsizmában büszkélkednek. A csizmájuk szívvonalba metszett szárán elől a középen hosszú, piros bakló lóg le.

Amikor a rábaközieknek az így szépen kidíszített csizmájáról írok, akkor arról is meg kell emlékeznem, ami abban a csizmaszárban van, mert azt egyesek nem tudják, igen sokan pedig rosszul tudják. Azt mondja ugyanis a világ róluk, rábaköziekről, főként a kapuvárvidékiekről, hogy rábaközi bicskások vagyunk. Pedig, aki ezt mondja, az ugyan nem látta még, hogy mi van abban a csizmaszárban! Nem bicska van ott, hanem kés. Még pedig jó hegyes, böcsületes disznóölő kés. Úgy beszélik az öregek, hogy az ősök még a törökvilágban kaptak arra rá. Mikor eltörött ugyanis a fokos nyele, ezt rántották ki a csizmaszárból és azt mártogatták bele a rusnya törökbe.

A fokost ma már csak egyes kivételes és ünnepélyes alkalommal hordják s inkább csak az otthonukban őrzik igaz kegyelettel, mint a letűnt török és a kuruc-labanc világ sok vihart látott tanuját. Nem kevésbbé veszedelmes azonban a kapuváriak nádpálcája, mert a felső végén jókora ólomgomb van.

Cifraszűr, suba nincsen a Rábaközben, mert az kimondottan pásztoröltözék volt ott. Magukkal vitték a pásztorok a nagy vízszabályozás után a déli vármegyékbe és bizony sokat vesztett ezáltal a színpompás férfi népviselet.

Általában a legények öltözéke szebb, mint a korosabb családapáké. Ez hihető is, hisz azokat a gyönyörű purucokat a lányok ügyes keze varázsolja oly káprázatos szépségűvé. Ez is a dolgok rendje. Amikor a gazda kezd már „hasbavállasodni",

a ház asszonya leparancsolja férje úráról a hetyke purucot s a fiának juttatja oda, hogy legyen addigra is, amíg elkészül majd az új, az igazi, a még szebb és még kedvesebb puruca.

Női népviselet.

Tagadhatatlan, hogy a színpompás, gyönyörű rábaközi népviseletet a rábaközi nők teremtették meg. Ebből következőleg a női népviselet még sokkal gyönyörűbb, mint a férfiaké. Ez egészen természetes is! A férfiak sokkal kevesebb ruhát öltenek magukra, mint a nők, tehát kevesebb is a szép holmi rajtuk. Ellenben a nők, vagy mint otthon mondják: a „fehérnépek" oly sok ruhadarabokat öltenek magukra, hogy szinte beláthatatlan nagyságú terület nyílik élénk képzeletük, nemes ízlésük, boszorkányos kézügyességük, káprázatos tervező és díszítő képességük megcsillogtatására. És ezt az alkalmat alaposan ki is használják a fürgekezű iparművésznek született rábaközi fehérnépek.

Talán először a fejdíszeikről emlékezzünk meg. A kisebb lányok egy ágba font hosszú hajukat leeresztve hordják s végébe színes szalagot fonnak. A nagy leányok két ágba fonják a hajukat s a fejükön koszorúba rakják. A höveji leányok köpen elválasztva, halántékuk fölött visszahajtva, hátul tojásdad kontyba rakják. Kapuvár vidékén a menyecskék két ágba fonják a hajukat és szarúból, vagy pléhből készült, hosszú fogú fésűre szoros kontyba rakják. A szanyi menyecskék sokágúan fonják s a fejük csupa fonástól ékes. A fonás közepébe díszes szarúfésűt tűznek.

Kapuvár vidékén a menyecskék a kontyukba hátul „kobakot" tűznek. A kobak 6—8 cm széles, 10—15 cm hosszú lemezpapírból készül, amelyet selyemmel vonják be és szalagokkal, gyöngyökkel, flitterekkel díszítik gazdagon. Hajdanában a szanyi menyecskék is viseltek piros- és feketeszínű kobakot, amelyről széles, pillangós szalag lógott le.

A kapuvárvidéki menyecskék hétköznapokon rózsás, rojtos, kasmir szorítókendővel kötik át a kontyukat. Ezt a szorító selyemkendőt úgy kötik fel, hogy az előbb ismertetett díszes kobak hátul jól érvényesülhessen. Tehát a selyemkendő két szárát a kobak alatt vezetik fel a konty két oldalán s a fej tetején a konty elülső részén kötik meg.

Ünnepnapokon a szorítókendő fölé kötik a „tilángli" kendőt, amely igazában tüllkendő, csak egy kicsit megmagyarosították a nevét. Bő csipkés fodorral díszítik, erősen kikeményítik és fodrozóvassal hullámosra sütik. Az idősebbek a szorítókendő fölé fekete selyemkendőt kötnek. Ezen a fekete selyemkendőn látható a nénikék illetőségi bizonyítványa. Ha ez a fekete kendő ugyanis a homlok fölött csúcsosan áll, akkor kapuvári asszony

a viselője. De, ha a homlok fölött a kendő ívben hajlik le, akkor már messziről megállapítható, hogy egy vitnyédi nénike közelít felénk még mindig ringó lépéseivel. A szanyi menyecskék a piros leszorítókendő fölött gazdagon hímzett, derékig érő fehér csipkekendőt viselnek. Álomszerű gyönyörűség ez! A szorítókendő fölött viselnek még a szanyiak mintákkal díszített selyem atlaszkendőt is. Télen inkább különféle színű bársonykendőket viselnek.

A sok kendő között úgy igazodhatunk el igazában, ha mindjárt sorra vesszük azokat a kendőket is, amelyeket még viselnek a Rábaközben. Van még ugyanis belőle jó néhány fajta!

Először talán a vállravető kendőt vegyük szemügyre! Ez Kapuvár vidékén rózsás zseli, vagyis virágos kasmirkendő. Vállukról elől a mellen keresztben, a hónaljuk alatt hátravezetik és 5—6 cm széles, díszesen kivarrott selyemszalaggal szorítják le. Ezt a szorítószalagot „kikötőnek" mondják. A vállravető kendőt ezért nem kell hátul megkötni, hanem csupán a kikötővel szorítják le és így a kendő hosszú rojtja hátul, két oldalt a csipőn remekül érvényesül. Viselnek selyem vállkendőt is ugyanolyan anyagból, mint amilyen a leszorítókendő anyaga. A szanyiak aranypecsétes könnyű selyemkendőt tesznek a vállukra és a két végét hátul csokorra kötik meg, mert ők nem használnak leszorító kikötőt.

Ünnepnapokon még egy díszes selyemkendőt viselnek. Ezt a kapuvárvidéki menyecskék a ringó, karcsú darázsderekukra kötik s a kendő hosszú rojtja mélyen lóg le a szoknya aljáig.

Van még egy kendőjük, amely szintén nagyon díszesen kivarrott, fínoman hímzett és csipkésszélű, ez a zsebkendő. Mivel ezt már nem tudják hová tűzni, a kezükben hordják.

A Rábaközben minden kendőt keszkenőnek neveznek. Megállapítható ezekután, hogy a rábaköziek valóságos keszkenőkultuszt űznek. Még népdaluk is született a keszkenőről s ez olyan közkedvelt ott, hogy a híres rábaközi búcsúkon ezzel a „keszkenőcsárdással" kezdik meg a táncot. E népdal szövegét Kapuvár vidékén túláradó életkedvvel és büszkén éneklik tánc közben. Lerí az arcukról, hogy nagyon büszkék a sok szép keszkenőjükre, főként pedig arra, hogy ezt a valóban keleti színpompát ők őrzik leghívebben.

Ennek a „keszkenőcsárdásnak" története is van. Azt beszéli a nép, hogy egyszer egy ilyen gyönyörű megjelenésű rábaközi leány annyira megtetszett egy „vazsmegyei" gazdalegénynek, hogy nem tágított addig, amíg hozzá nem adták feleségül. De a Vas vármegyébe vitt rábaközi menyecske mindig csak búsult és szomorkodott, amit a férje költői módon így panaszolt el:

Ezt a kislányt nem az anyja szülte,
Divófának a levele nevelte.
Divófának a levele, virága
Ráhajlik a szomorúságára.

Meghallotta ezt a kesergést a férjuram anyja, az anyós, aki így faragta tovább a verset:

Lám megmondtam, ne vedd el, ne vedd el!
Nem győzöd majd selyemkeszkenővel.
Kettőt köt a fejire, nyakára,
Egyet meg a karcsú derekára.

Annyi bizonyos, hogy sok keszkenő kell a rábaközi menyecskének, amelyeknek darabjáért a rendes világban is elkértek még 30—35 pengőt is, de azért mégis megérdemlik, mert jó dolgosak, jó szakácsnék és igen jól nevelik a gyerekeiket.

De, mivel nem csupán keszkenőből áll a rábaközi női népviselet, vegyük sorra most már a többi ruhadarabot is, már csak azért is, mert ha lehet a keszkenőnél még szebb valami, akkor azok még szebbek, amelyek ezután következnek.

A nők felsőtestükön inget, pendelyt, vagy mint otthon mondják: „pintőt" viselnek. A hétköznapi ingük háziszőttes, nyaka nincsen, az ujja szűk, a felső kar közepéig ér. Ez sehol sem látszik ki a ruha alól.

Az ünnepi ingük ujja Kapuvár vidékén bokros, Szanyban „buggyos". A vállukig feltolják az ing bokros, buggyos ujját s a felső kar közepén szalaggal rögzítik meg. A kapuváriak bokros ingének ujját „filéhurkolású" csipkével díszítik, amelyet ők „neccelésnek" neveznek. Ezeket a necceléssel készült kézimunkákat árulják a kapuvári menyecskék Budapesten a Nemzeti Színház mellett. A bokros ing nyaka kilátszik a felsőruha alól s a nyak körül hímzett fodor van, amit a kapuvárvidékiek „tarának" hívnak. A tarán felül világoskék vagy piros gránátgyöngyöt hordanak. Ez állandóan a nyakukon van. A tara alatt fényes habgyöngyöt viselnek több sorban. A szanyiak buggyos inge nincsen díszítve, csak a nyaknál sűrű redőkbe szedik és hímzés helyett öt-hatsoros „kaláris" fűzött gyöngynyakékkel díszítik.

A bokros ing fölé Vitnyéden „prucka" kerül. A prucka anyaga selyem vagy bársony. Színe többnyire piros vagy kék, ritkábban zöld. A pruckát zsinórokkal és csillogókkal ékesítik.

A kapuvári lányok és menyecskék „mellest" öltenek a bokros ing fölé. A melles anyaga és díszítése azonos a vitnyédi pruckáéval, csupán a szabása más. A melles elől ugyanis keskeny, a mell alatt húzódik hátra. De van hozzá egy behúzott melltartó rész is, amelynek pántjai a vállon át hátul keresztben kapcsolódnak rá a melles háti részére.

Szanyban a bugyos ing fölé „pruszlikot" öltenek. Ennek anyaga színes selyem. A szanyi lányok és menyecskék a pruszlikot nagyon dús ezüst zsinórozással díszítik.

Hét közben a prucka, pruszlik és melles helyett „majkót", „rizikét" vagy „rütyőkét", továbbá „réklit", azaz „totyát", Szanyban „balidont" viselnek.

A majkó szövetből készül, testhez álló blúz ez, amelynek az alja harangszabású. A majkó nyaka magas és gyöngyös csipkével díszítik. Anyaga és színe azonos a szoknyáéval. A hövejiek a majkó magas nyaka fölött bársonyszalagot viselnek és a nyakat díszítő gyöngyfüzéreket is nagyon kedvelik.

A rizike vagy rütyőke kartonból vagy delénből készül, az alja szabadon lebeg, nincs a derékhez szabva vagy kötve és nem fogják be a szoknyába sem.

A kapuvárvidékiek totyójának anyaga parchet, az alját a szoknyával lekötik és sohasem egyszínű a szoknyával. A szanyiak réklije, azaz balidonja hosszú- vagy rövidujjú, piros, kék, rózsaszínű szalagokkal díszítik, két oldalán a nyakán és az ujján fehér csipke díszlik.

A köznapi szoknya anyaga parchet vagy karton. Az alját fodorral, piros, kék és rózsaszínű szalaggal díszítik. A szalagot fodrosan, mint mondják: „hólyagosan" varrják rá. Alája 4—5 szoknyát is felvesznek.

Az ünnepi szoknya anyaga nehéz selyem, bársony, csillagos bársony vagy brokát s az alsó lábszár közepéig ér le. Az alját berakott szalagokkal és gyöngypaszománttal díszítik, legaljára pedig seprűzsinórt varrnak. Az ünnepi szoknya nagyon bő, néha 8—10 szélből varrják. Alája 7—8 parchet- és kartonszoknyát is felvesznek. Ezek felett van még egy fehér sifonszoknya is, amelyet kivarrással és csipkékkel díszítenek. Kapuvár vidékén bokros szoknyát is viselnek, amelyet nyers keményítővel erősen kikeményítenek s így a szoknya szépen tartja bokros alját. A gartai lányok legforróbb vágya a csillagos bársony szoknya. A kevésbé tehetősek inkább elmennek szolgálni a városba, hogy a csillagos szoknyára valót minél előbb megkereshessék.

A szanyi menyecskék párját ritkító pompát fejtenek ki a szebbnél-szebb szoknyáikkal. Az ünnepi szoknyáik anyaga és színe az ünnepnapnak megfelelően változik. Karácsony napján kék, zöld és barna szövetszoknyát viselnek. Karácsony másodnapján bíbor és drapp szövetszoknya szokásos. Vízkereszt napján fehér vagy krémszínű, farsang vasárnapján égszínkék vagy rózsaszínű, böjti napokon fekete, pünkösd napján pedig piros nehéz selyemszoknya járja.

A kapuvárvidékiek szoknyái megint mások az egyes ünnepeken. Így karácsonykor zöld, húsvétkor kék, pünkösdkor piros

az uralkodó szín a szövet- vagy selyemszoknyáknál. Éjféli misére a kapuvári és vitnyédi menyecskék és lányok tiszta fehérben mennek.

A rábaközi menyecskéket tehát nemcsak keszkenővel nehéz győzni, hanem szoknyával is. De nemcsak a sok szép keszkenőt érdemlik meg, hanem a sok gyönyörű szoknyát is, mert tapasztalás szerint, minél több keszkenője és szoknyája van a menyecskének, annál jobb gazdasszony az illető. Megtojatják ők ugyanis a „tiktyúkkal", lúdjukkal, récéjükkel a sok keszkenő és szoknya árát, mert igen jól értik ők, hogyan kell kicsalni a „tikokból" a tojást.

E gyönyörű szoknyák fölé, ha lehet úgy mondani, akkor mondjuk úgy, hogy még gyönyörűbb kötényt kötnek. Az ünnepi kötény anyaga vastag selyem, amelynek mindkét oldala másmás színű. Ez a nehéz selyemkötény mindig több színben játszik, valósággal a színek orgiáját láthatjuk benne. A kötény szélén fekete selyem csipkedíszítés van.

A hövejiek selyemkötényeit a hozzáértők előtt a hímzéseik teszik még feltűnőbbé. Világhírű ugyanis a höveji hímzés. Ez áttört tűcsipke, azaz tűazsúr. Ilyen gyönyörű hímzések díszítik a hövejiek fehérneműjét is. A hövejiek nagyon szeretik kézimunkáiknál a virágokat és virágágakat alkalmazni, amelyeket lazán szétszórtan helyeznek el az anyagon s többféle áttöréssel, laposöltésekkel varázsolják oda. A pesti lakások üvegszekrényeiben a csecsebecsék alatt gyakran találkozunk höveji hímzéssel készült kisméretű, sokszor egészen parányi kis tojásdad vagy kerek terítőkkel vagy nagyobbacska tálcakendőkkel. Igen becses művészi hatást gyakorolnak a hozzáértő szemlélőre ezek a kis apróságok, mert a szélek is körformájú áttöréssel készülnek. Sokan kapuvári hímzésnek ismerik tévesen. A kapuváriak a „neccelésben" mesterek, de már a hövejiek túlfinomult kézimunkáit nem tudják megcsinálni.

A rábaközi lányok és menyecskék éppen azzal mutatják meg őseiktől örökölt vérbeli népművészetüket, hogy nem érik be a megszokott formákkal, hanem mindig újat termelnek ki élénk és folytonos alkotásokra ösztönző képzeletükkel. Joggal elmondható, hogy minden rábaközi leány és menyecske született iparművész, csak az a baj, hogy sokan nincsenek ennek tudatában. Ez a művészi lelkület hozza magával, hogy a Rábaközben még a harisnyából is kultuszt űznek. Még abban sem tűrik meg a szokott külsőségeket, hanem külön alkotnak maguknak rábaközi módra kötött harisnyákat. Ezek legszebbje a rozmaringos harisnya, amely kötésénél a rozmaring szárát és leveleit utánozzák hűen. A tökmagos harisnyán a tökmag alakját látjuk sokszorosan egymás mellett és szétszórtan. A „vízfolyásos" harisnya kötésénél a víz hullámait igyekszenek minél tökélete-

sebben utánozni. A „csöcsös", „gombos" vagy „rücskös" harisnya szárán apró kis gömböcskék vannak nagyon sűrűn. A harisnyát a térd alatt színes szalaggal kötik meg, ami menés közben is, de főként a táncnál kivillan a szoknya alól, ami megint csak emeli azt a színpompát, amelyet a felsőruhák mutatnak.

A kapuvári és gartai lányok, menyecskék a formás kis piros csizmákat kedvelik. A vitnyédiek csak télen húznak csizmát, nyáron piros bársony vagy bagaria félcipőt viselnek. Ezeket a piros topánkákat akár bőrből, akár bársonyból készítik is, mindig színes szalagokkal, flitterekkel és gyöngyökkel ékesítik. A szanyiak nyáron színes cérnával kivarrott icike-picike kis cipellőkben büszkélkednek, amelynek a sarkát rézzel díszítik és jó szorosra fűzve hordják, hogy minél kisebbnek, formásabbnak lássék. Télen ők is csizmában járnak.

A lábbeli viseletnél is ragaszkodik minden falu a maga ízléséhez s abból nem enged. Csupán egyben egyeznek meg, abban, hogy minden faluban nagyon szeretik a csikorgós lábbelit. El nem felejtik a rendelésnél külön kikötni a csikorgót. A rábaközi templomok körül vasárnap délelőtt is, délután is olyan huncut kis muzsikálást csapnak ezek a kis topánkák és piros csizmák, hogy mosolygós gyönyörűséggel hallgatja, aki azt hallhatja. Azt mutatja ez, hogy vígkedélyű, nótás, muzsikát szerető, táncot kedvelő nép a derék rábaközi nép.

Kesztyű, vagy mint ott mondják: „keszte", csupán nagy hidegben kerül az asszonyok, lányok kezére. A kesztyűt is maguk kötik nagyon ügyesen.

Hidegebbre forduló időben a fiatalok kötött kendőt terítenek magukra, az idősebbek rojtos gyapjúkendővel fedik be egész alakjukat. A még öregebbek pedig felső szoknyájukat borítják a fejükre, főként akkor, ha kíváncsiságuktól hajtva, titkok ellesésére indulnak a sűrű sötét vagy akár holdvilágos estéken is, hogy ugyan „mellik lánho mellik legin jár?"

Az ékszereket is kedvelik a lányok és menyecskék. Elmaradhatatlan az arany vagy ezüst fülönfüggő kővel és „reszketővel". Ez a reszketető többnyire négylevelű lóhere, amely a függőről leszaladó 1—2 cm hosszú láncocskán csüng és minden mozdulatnál megrezeg, ezért nevezik reszketőnek. Gyűrűt is viselnek aranyból is, ezüstből is, de a rézgyűrűt is szívesen hordják. E tekintetben tehát korántsem olyan igényesek, mint a keszkenőknél, szoknyáknál és selyemkötényeknél. Legjobban kedvelik a kövesgyűrűt, de a lányok előszeretettel húznak ujjaikra karikagyűrűt utánzó úgynevezett szerencsegyűrűket is. A kapuvárvidékiek a mellükre „brosstűt" tűznek, amelynek keretében szentkép van. Így mennek a templomba. De ha táncolni mennek, akkor színes gyöngyökkel kirakott brosst tűznek a keblükre.

Nagy örömmel forgattam a tollat, amikor szűkebb hazám

páratlanul gyönyörű népművészeti remekeiről írtam. De egyúttal kétségeim is voltak amiatt, vajjon sikerül-e majd szavakba önteni azokat a káprázatos szépségeket, amelyekkel a jó rábaköziek megajándékozták ezt a drága, szép hazát. Éreztem, hogy rengeteg olyan kifejezésre lesz szükségem, amelyeket csak rábaközi nők ajkáról lehet ellesni s férfiak szájából csupán olyankor hallható, amikor már ilyenféle írásokat követnek el. Mivel magam is idejutottam, e körülmény rákényszerített, hogy e téren fogyatékos szókincsemet némi szívességi kölcsönökkel szaporítsam meg.

Ez úton fogadják azok a rábaközi lányok és menyecskék hálás köszönetemet azért, hogy szívesek voltak rendelkezésemre bocsátani gazdag tárgyi ismereteiket.

Bár lenne e szerény ismertetésnek olyan foganatja a Rábaközben, hogy az utánunk következő nemzedék ne a népkultúra további pusztulásáról, hanem gazdag gyarapodásáról számolhatna be s azt mondhatná, hogy már nem csupán hét községben, hanem huszonhét faluban viselik megint az ősök művésziesen színpompás, gyönyörű népviseletét.

Hajós Elemér: *Volkstracht in der Raabau.*

Verfasser berichtet über die altüberlieferte Kleidung in der Raabau, einer ländlichen Gegend im Komitate Sopron. Besonders die Volkstracht in den Gemeinden: Kapuvár, Garta, Vitnyéd, Himod, Hövej, Csorna, Szany wird darin eingehend besprochen. Die Volkstracht der Raabau ist einer der schönsten ungarischen Trachten. Malerisch wirkt die Kleidung der Männer mit reich verzierten Westen, Stickereiarbeiten, Verschnürungen, demgegenüber die weibliche Tracht in ihrer Farbenpracht orientalisches Gepräge zeigt. Bei festlichen Anlässen ist diese Volkstracht noch heute gebräuchlich. Die folkoristische Sammlung des Museums zu Sopron bewahrt diesbezüglich reiches Material.

Középkori kőlámpások Sopron területén.

Írta: ifj. Csemegi József.

Sopron középkori építészetének igen érdekes maradványai azok a kisméretű kőépítmények, melyek mindegyike a városon kívül, az utak mentén került egykor felállításra.[1]) Szerepüket s megszületésük körülményeit történeti adatok hiányában még nem tisztázta a történelemtudomány s formai megoldásuk feldolgozásával ezideig az építészettörténelem is adós maradt. Mivel még rendeltetésükre vonatkozóan sem ismerünk történeti támpontokat, így első feladatunknak azt kell tekintenünk, hogy magukból az építményekből olvassuk ki: egykor mi célt szolgáltak?

Hogy e kérdésre feleletet adhassunk, vegyük szemügyre a szóbanforgó építményeket. Az egyik, a Pihenőkereszt, — formáit tekintve legrégibb — a Balf felé vezető kocsiút jobboldalán tűnik az arrajárók szemébe (1. ábra). Fülkévé formált egyszerű tornyocskáját dísztelen kősisak borítja és négyzetalaprajzú, négyoldalt félhengerekkel tagozott pillér tartja. E tartópillér a kísérő félhengerekkel együtt tagolatlan hasábos alépítményen áll, melyet egy lépcsőfok vesz körül.[2]) Építményükre jellemző még az a kisméretű, igénytelen formákkal kialakított fülke is, mely a homlokoldalon a törzset kísérő félhengert díszíti.

Egy másik építmény — az úgynevezett Lénárt-oszlop — valamikor a Kismagyar-kapunál állott[3]) s mai helyére, a Bécsi-útra, csak néhány év előtt került. Időtől vásott köveit Storno Ferenc részben kicserélte (2. ábra). A Lénárt-oszlop négyzetes alaprajzi rendszerben készült. Párkánydísszel szegett lábazaton áll a vakrácsdísszel ékes törzse kősisakkal fedett fülkét tart, melynek sarkait a koronázó párkányra állított négy kis toronyfi hangsúlyozza. E koronázó párkány az egyik oldalon mesterjegyes pajzsot is hord, mely azonban ma már nem eredeti: formáját a Storno-féle megújítás előtt nem igen lehetett már pontosan kivenni.

A harmadik ilynemű alkotást, az úgynevezett Bäckerkreuzot az Edelbrunni-út mentén találhatjuk meg (3. ábra). Felépítése lényegében a Lénárt-oszlopéval megegyezik, csak arányaiban és részletformáit tekintve mutat lényegesebb eltérést.

---

[1]) Építményeink tudományos irodalommal nem dicsekedhetnek. Az első, tudományosságra igényt tartó cikk óta (Karl Weiss: Vier steinerne Denksäulen zu Ödenburg und Mattersdorf. Mitt. d. C. C. 1857. 321.) behatóbb tanulmányozásukra nem került sor.

[2]) Az alépítményéhez simuló kőpad már újabbkori toldaléknak látszik s így nem tekinthető az építmény szerves részének. (V. ö. az 1. jegyz. i. m. 1. ábrájával.)

[3]) Heimler Károly dr.: Sopron topográfiája. Sopron, 1936.

Amint látjuk, mind a három emlék megegyezik abban, hogy törzsük fülkeépítményt hord s csak sorozatunk elsőnek ismertetett tagja mutat a többiekhez képest valamelyes eltérést, amennyiben alkotója a koronázó fülkeépítményen kívül még a törzsön magán is egy kisebb fülkét készített. Ha tehát a középkori Sopron e három emlékének rendeltetését kívánjuk megállapítani, úgy elsősorban arra kell feleletet adnunk, hogy mire lehetett ezeket az építményeket használni, illetve ilynemű alkotásokat milyen célból létesítettek?

Sajnos, a felelet azonban a középkorra vonatkozó kutatásaink fényében eleddig még nem rajzolódott ki tisztán szemünk előtt, amit az is mutat, hogy az ilynemű emlékek meghatározására a műtörténeti irodalom legalább féltucat kifejezést (kőlámpás, útszéli kereszt, halotti lámpás, imaoszlop stb.) használ. Remélhetően e sorok módot fognak nyujtani arra, hogy az építmények rendeltetésének pontosabb meghatározása lehetségessé váljék s újabb szempontok felvetése által talán még irányítással szolgálhatnak a jövő helytörténeti kutatásának is.

Egyet azonban mindenesetre máris leszögezhetünk: a szóbanforgó építmények mind a három esetben lámpás befogadására alkalmas tornyocskában végződnek s így rendeltetésüket illetően kőlámpásoknak tekintendők. E megállapításunk alapján kizártnak tartjuk tehát, hogy e soproni építmények emlékművek, imaoszlopok, vagy útszéli keresztek lennének. Különben is emlékműveknek már csak azért sem tarthatjuk őket, mert a középkorban, melynek szelleme, modern kifejezéssel élve, sokkalta kollektívabb volt, mint a mai, az egyéntiszteletnek ezt a formáját nem ismerte. Az egyén ebben a korban inkább valamely vallásos alapítványon keresztül vált emlékezetessé az utókor számára, vagy ilymódon örökítette meg nevét, közvetlenül azonban nem állított emléket önmagának. Bár tagadhatatlan, hogy az egyéni áldozatkészségből megszületett építkezéseknek, egyházi berendezéseknek, vagy felszereléseknek mellékes célzata az egyén megörökítése is lehetett, mégis a középkor embere e vágyát elsősorban vallásos érzületének nyilvánításán keresztül élte csak ki. Imaoszlop létesítése sem lehetett alkotóink célja, bár az építmények elhelyezés tekintetében erre vallanának, mert a középkori imaoszlopok leginkább utak mentén kerültek felállításra, mint azt például a bécsi, úgynevezett Spinnerin am Kreuz esetében is látjuk. Azonban az útmenti imaoszlopoknak nem szokott lámpa befogadására alkalmas fülkeépítményük lenni. Alkotóik rendszerint megelégedtek kisebbméretű, minden bizonnyal szobor befogadására alkalmas fülkécske létesítésével, olyasfélével, mint amelyhez hasonlót a Balfi-út mentén álló kőlámpásunk törzsén láthatunk csupán. Az imádságos hangulat felkeltése céljából rendszerint szobrokkal.

vagy domborművekkel voltak ékesítve. Végül úti kereszteknek sem tarthatjuk ezeket az alkotásokat, mert sisakkeresztjük formai szempontból nem uralkodó jellegű rajtuk, a kereszt tehát tartalmilag sem lehet lényegbe vágó, csak járulékos alkotóelemük.

1. ábra.
Kőlámpás a Balfi-úton. (Pihenőkereszt.)

Meggondolás tárgyává kell tennünk még azt is, hogy a formai szempontból ilymódon megalkotott kőlámpások a középkor egyházi építészetében a halotti kultusszal kapcsolatosan jutottak szerephez. Alkalmazásuk a középkor szellemének ismeretében könnyen érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy a világosság,

a fény, már a kora-keresztény időkben Istenszimbólummá vált, aminek természetes következménye volt a sötétségnek a bűn jelképévé való válása.[4]) Az Oltáriszentséget őrző oltár előtti örök-lámpa mintegy Krisztusnak, a világ Világosságának,[5]) a Tisztaságnak, az Örökkévalóságnak szimbóluma. Ezért az elköltözött fölött is, ki a halotti szentség felvétele révén az örökkévalóságra érdemesült s majdan az Utolsó ítéletkor Krisztus jobbján fog állani, az örök világosság őrködik.[6]) A szentek és mártirok sírja felett már az ókeresztény korban lámpát gyujtottak a hívők, mert ők már a mennyei világosság részeseivé váltak. Ez a szokás később minden sírra átterjedt, amiben erősen közrejátszhatott a világosságnak és az éberségnek, őrködésnek fogalmi egymásbakapcsolódása is. Ugyanis a halott, ki Krisztusban nyugalmat talált, zavartalanul alussza örök álmát, mert a világ Világossága, Krisztus őrködik felette. Az örökmécs világa tehát a sötétség gonoszait, kísérteteit elüldözi a sírtól s így azok a halott álmát nem háborgathatják. A halotti lámpás gondolata tehát az imént elmondottak jegyében születhetett meg s elhelyezés szempontjából alkalmazásra elsősorban a temetőkben került. De mivel a temetők a középkorban túlnyomórészt a templomok körül terültek el, a halotti lámpások egyrésze a templomépülettel magával került szorosabb térbeli függésbe,[7]) nagyobb részük azonban a temető területén inkább önálló térhatásra tervezve került megvalósításra.[8])

[4]) „Én világosságul jöttem e világra, hogy senki se maradjon a setétségben, aki én bennem hiszen." (János XII. 46.)

[5]) „Én vagyok a világnak ama Világossága: aki követ engem, nem jár a setétben, hanem életnek világa lészen annak." (János VIII. 12.)

[6]) Az olajlámpásnak, mint szimbólumnak, az Utolsó ítélethez való kapcsolódását l. az eszes és balga szüzek parábolájában. (Máté XXV. 1—13.)

[7]) Idesorozandó például a kassai dóm déli kapujában felállított ú. n. Mátyás lámpása a 15. sz. harmadik negyedéből. Itt jegyzem meg: Öröklámpás volt egykor a soproni volt ferencestemplom délnyugati részén a karzat falpillérébe 1491-ben beépített kőlámpás is, melyet irodalmunk a legutóbbi időkig is következetesen helytelenül szentségháznak nevez.

[8]) A középkorban majd minden temető területén állott legalább egy, lámpa befogadására szolgáló kőtornyocska. Az igényesebb alkotásoknál a nagyobb magasságra való tekintettel alul a törzsön nyílást alkalmaztak, melyen keresztül a lámpát az építmény belsejébe helyezték, majd az alsó fülkébe torkolló kürtőn át a tornyocska tetején lévő világító fülkerészbe felhúzták. (Pl. Klosterneuburgban, az 1381-ben megkezdett gyönyörű halotti lámpás esetében is láthatjuk.) A kisebb méretű kőlámpások esetében természetesen erre nem volt szükség, mert a lámpást közvetlenül a toronyfülkébe lehetett helyezni. Ilynemű alkotásokra a közeli osztrák tartományokban számos példa áll a műtörténelem rendelkezésére. (Főbb irodalom: A. Essenwein: Über einige Todtenleuchten in Österreich. [Mitt. d. C. C. 1862, 317. l.] — A. Riggenbach: Über Todtenleuchten, Arme Seelen-Lampen. [U. o. 228. l.] — H. Petschnig: Maria Saal in Kärnten. [U. o. 1867. 11. l. 19. á.] — S.: Die Todtenleuchte in Hof bei Straden in Steyermark. [U. o. LXVI. l.] — K. Fronner: Hainburgs mittelalterliche Baudenkmale. [U. o. 1870. LXXX. l.] — J. Gradt: Über einige in Steiermark vorfindliche kleine Architecturen.

E meggondolások alapján ki kell mondanunk tehát, hogy a soproni kőlámpások nem szolgálhattak halotti lámpások céljára sem, mert közvetlen környékükön a középkorban tudomásunk szerint temető nem volt.

2. ábra.
Lénárt-oszlop.

Eddigi meggondolásainkban azonban még nem vettük figyelembe azt az érdekes körülményt, hogy a világosság mint szimbólum a nép körében határozottan apotropeikus, démonűző szí-

[U. o. 1871. XLVII. és CXLVII. l.] — K. Lind: Denksäulen. [U. o. LIII. l.] — H. Weininger: Wanderungen durch Regensburg. [U. o. LIX. l.] — Öst. Kunsttop. V. Eggenburg. [II. tábla.] stb.)

nezettel bővült. Ugyanis a néphit szerint az Ördög a jámbor emberekre a sötétben leselkedik, s az elkárhozott lelkek az utak mentén, főként az útkereszteződéseknél várnak áldozataikra. Mivel pedig a gonosz sötétség hatalmát csak az égi világosság ereje győzheti le, következésképen az éjszaka kísértéseitől csak az öröklámpás fénye mentheti meg az istenfélő jámbor vándorembert. Ez a valószínűnek látszó magyarázat egyszeriben érthetővé teszi előttünk e kőlámpások utak mentén, vagy városkapuk előtt való felállítását. Véleményünket hatásosan támogatja még az a jelenség is, hogy ezek az útmenti építmények legfőképpen a velünk szomszédos Stájerországban tettek a legnagyobb elterjedésre szert, abban a tartományban, hol e néphit a középkor folyamán különös erővel tört fel.[9])

De gondolatainkat még tovább is fűzhetjük. Ugyanis a középkorban ezeknek a kőlámpásoknak pislákoló fénye az éjszakai vándornak biztató sugárként tűnhetett szemébe, mintegy megnyugvásul, hogy a Mindenható őrködik felette s lobogásukban a sötét erők felé intő jelet láthatott, hogy az isteni igazságszolgáltatás mindenütt jelen van. E feltevéssel kapcsolatban felvetődhetik annak gondolata is, hogy ezek az alkotások mintegy figyelmeztetőkként állhattak az útonállók számára is azon célból, hogy elriasszák őket istentelen cselekedetek elkövetésétől és a könyörtelen igazságszolgáltatás következményeire emlékeztessék a vándorokat. A fenti két gondolatsor szoros párhuzamban áll egymással, úgyhogy egyesítésük különösebb nehézségbe nem is ütközik. Összefoglalásként tehát azt mondhatnók, hogy kőlámpásaink egyrészt az élők, másrészt pedig a holtak számára szolgáltak volna intő jelként, hogy az emberi, illetve az isteni igazságszolgáltatás mindenütt éberen őrködik az anyagi és szellemi javak és erők fölött.

Hogy pedig e meggondolásunkat a valóságból vett példával is támogassuk, megemlítjük, hogy Ober-Murauban fennmaradt egy olyan útmenti építmény, amely körül előkerült leletek arra engednek következtetni, hogy közvetlen környéke egyszersmint az úti bíráskodás színhelye is volt.[10]) A fentiek alapján tehát kőlámpásaink mind liturgiai, mind pedig kultúrtörténeti szempontból egységes értelmezést nyernek. Az eddig elmondottakból önként következik, hogy kőlámpásaink a halotti lámpások és az úti imaoszlopok között mintegy átmenetet alkotnak. Az imaoszlopokkal való rokonságot leginkább a Balfi-úti kőlámpás tartja, melynek törzsén szobor befogadására alkalmas fülke lát-

[9]) Lásd J. Gradtnak a 8. jegyz. i. m. Úgylátszik, hogy e néphit átcsapott a határokon hozzánk is, amire az mutat, hogy ily útmenti kőlámpások hazánk területén tudomásunk szerint csak a Dunántúlon találhatók. (A soproniakon kívül: Nagymartonban, Fertőszéleskúton és Nagysitkén.)

[10]) Gradt 8. jegyz. i. m. i. h.

ható. E fülkében minden bizonnyal Sz. Kristófot, az utasok, vagy Sz. Jodokot, a zarándokok védszentjét ábrázoló szobrocska állott, előtte az elfáradt vándor útközben megállván, elrebeghetett egy röpke imát is.

3. ábra.
Kőlámpás az Edelbrunni-úton. (Bäckerkreuz.)

Most pedig, hogy a soproni kőlámpások kultúrtörténeti meghatározására elfogadható magyarázattal szolgáltunk, áttérhetünk a három középkori emlék kormeghatározásának taglalására is.

A Balfi-úton lévő kőlámpás, noha formái igen egyszerűek s részleteiben egyenesen nehézkesnek hatnak, egészében rosszarányúnak mégsem mondható s művészi értékét tekintve, Sop-

ron helyi gótikus építészetének szerény, de nem lebecsülendő alkotása. Korát illetően semmiféle történeti támpontunk nincsen, így megépítésének idejét csak a stíluskritika közelítő módszereinek segítségével tudjuk némiképen korhatárok közé szorítani. E célból figyelembe kell vennünk lámpásunk törzsének alaprajzi elrendezését, mely a késő-románkori templompillérek jellemző megoldását követi, másrészt viszont nem szabad figyelmen kívül hagynunk azokat a kétségtelenül gótikus formaelemeket, így a toronyfiszerűen kialakított lámpásfülke megoldását, avagy a szoborfülkécske formáját, továbbá a határozottan gótikus szellemre valló részletformákat, tagozatokat, így a lábazat, a keretelés, a párkány stb. kialakítását. E részletek vizsgálata mind együttvéve arra mutat, hogy alkotója egy erősen régies szellemben dolgozó gótikus mester lehetett, aki művét már mindenesetre 1300 után készíthette el.[11])

A *Lénárt-oszlop* kifaragásának idejéről ugyancsak hallgat a történelemtudomány, korára szintúgy csak a formatörténeti vizsgálatok adnak felvilágosítást. De ez esetben számolnunk kell azzal is, hogy Storno Ferenc lámpásunkat erősen megújította s így részletformáinak egyrésze már nem eredeti. Kormeghatározás szempontjából még leginkább törzsének vakrácsdísze jöhet számításba, mely eredetiségét a legjobban megőrizte. E vakrácsok díszítőelemei között igen változatos formákat találunk: a lámpás törzsének egyik oldalát négykarélyos rózsa díszíti, egy másikon orríves háromszög tűnik szemünkbe, egy helyen pedig a forgóban elhelyezett halhólyagmótívum is alkalmazásra került (4. ábra). Ugyan az első két formaelem már a kora-gótika formatárházából ismeretes és így korhatározó értéke kisebb, addig az utóbbi általános használata inkább a 15. század második felében mutatható ki, s így kormeghatározás szempontjából döntően esik latba. Mivel pedig ez a díszítőelem a 15. század harmadik negyedében újjáépült soproni Sz. János-kápolna nyugati homlokzatának kerekablakán ugyancsak visszatér,[12]) így a Lénárt-oszlop elkészítésének idejét is bizvást az 1450—75 közötti évekre tehetjük.

Az Edelbrunni-út mentén álló ú. n. *Bäckerkreuz*-nak különös jelentőséget ad az a körülmény, hogy alkotója a lámpás felállításának évét a lámpásfülke talapzatába belevéste. Innen tudjuk, hogy elkészítése az 1484-es esztendőben történt. Kár,

[11]) Ezt az építményt műtörténelmi irodalmunk K. Weiss után (l. 1. jegyz.) 13. századinak könyvelte el. De már az Essenweinnek is feltűnt az az ellentmondás, mely kőlámpásunk román kialakításmódja és gotizáló részletformái között kétségtelenül fennáll. Azonban kormeghatározását, mely szerint ez az alkotás a 16. sz.-ban született volna meg, túlzottnak kell minősítenünk. (L. a 8. jegyz. i. m. 322. l.)

[12]) Lásd a Soproni Szemle 1941. évf. 15. l. közzétett értekezésem idevonatkozó adatait.

hogy újabbkori kifestése alkalmából hozzánemértő olvasója az évszámot helytelenül betűzte ki s az eredeti évszámot festéssel 1885-re javította át. E kőlámpásnak a Lénárt-oszloppal hasonló felépítésmódja s különösen a lámpás törzsének ugyancsak vakrácsokkal való díszítése e két alkotást formatörténeti szempontból közel hozza egymáshoz. De míg a Lénárt-oszlop tömör, erő-

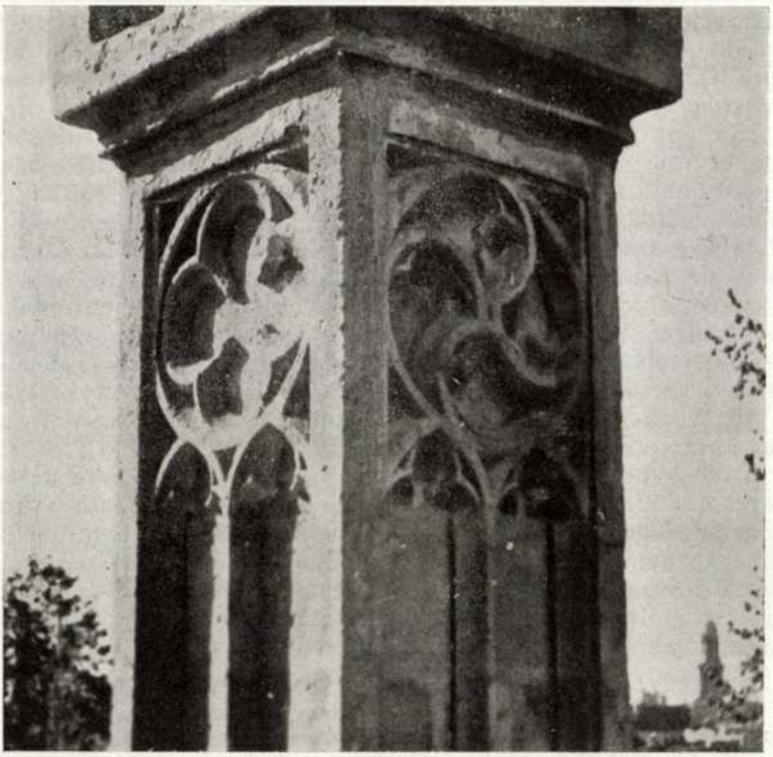

4. ábra.
Részlet a Lénárt-oszlopról.

teljes formáival még a 15. század közepetájának szellemét tükrözi, amikor a késő-gótikus építészet még javában virágzott hazánkban, addig a Bäckerkreuz már a hanyatló gótika elerőtlenedett formakincsének jellegzetességeit viseli magán. E megfigyelés alapján a Lénárt-oszlop előbbi kormeghatározása csak még valószínűbbnek látszik előttünk.

A Balfi-úti kőlámpás formai szempontból az irodalomból ismert kőlámpások sorában teljesen társtalanul áll, így az álta-

lános formatörténeti fejlődésbe való besorozása ezidőszerint lehetetlen. Ezzel szemben a Lénárt-oszlop és a Bäckerkreuz részletkialakítás szempontjából nem áll már mindenben egyedül. A törzseknek vakráccsal való beborítására a nagymartoni,[13]) a fertőszéleskuti,[14]) a bécsújhelyi,[15]) a bécsi[16]) és a brünni kőlámpások, illetve imaoszlopok szolgáltatnak hasonló jellegű példákat, vagy ha a Lénárt-oszlop érdekesen kialakított sisakkeresztjét tekintjük, úgy ennek testvérmegoldásait Hainburgban[17]) és Brünnben[18]) találhatjuk meg. Ezek a formai kapcsolatok ugyanazokat a földrajzi területeket határozzák meg, melyek a bécsi építőiskola történetében szerepet játszottak. Ugyanis a 14. század második felében a bécsi dóm építése alkalmával a prágai Parler építőpáholyban tanult kőfaragómesterek is jelentős szerephez jutottak. Természetesen művészetük Ausztriában hamarosan önállósult, de eredetét megtagadni sohasem tudta. Így előbbi példáinkban egyrészt Brünn, másrészt Bécsújhely és Hainburg szerepe világossá válik. A későbbi időkben tehát — mint azt a fennmaradt emlékanyag bizonyítja — Ausztria építészetének vezetése legnagyobbrészt a bécsi dómépítőpáholy mestereire hárult, továbbá azokra a kisebb helyi jellegű páholyokra, melyek az osztrák tartományok egy-egy építészeti alkotásának megvalósítására a bécsi páholy szárnyai alatt alakultak. A 15. század folyamán ezek a mesterek jellemzően helyi formákat termeltek ki, melyek a más vidékeken dívó gyakorlattól sokszor lényeges tekintetben elütöttek.[19]) Ebbe a formai fejlődésbe kapcsolódtak be a mi helyi mestereink is, kik azonban a korai osztrák megoldások erősen szobrászi felfogását nem tették magukévá s nem követték azokat a példákat sem, melyekben a lámpások törzse sokszor a törékenységig karcsú, díszítés nélküli, nyolcszögletes pillérből állott. Alkotásaik inkább zömökeknek, izmosabbaknak mondhatók, összhatásukat illetően pedig építé-

---

[13]) Lásd az 1. jegyz. i. m. 4. ábráját. Megoldási módját tekintve korban a Lénárt-oszlop és a Bäckerkreuz közé helyezhető.

[14]) Öst Kunsttop. XXIV. 224. ábra. Véleményem szerint az itt adott kormeghatározás (1500 körül) túl késői. Az aránylag régiesebb részletformák és az egész építmény zömök arányai még a Lénárt-oszlophoz állnak legközelebb, sőt valószínű, hogy ez az alkotás a Lénárt-oszlop korát időben meg is előzi. Megszületése tehát legfeljebb a 15. század közepére tehető.

[15]) Lásd. K. Lind 8. jegyz. i. m. 4. ábráját.

[16]) U. o. 3. ábra: Spinnerin am Kreuz. Készítette Puchsbaum János 1451-ben. Rendeltetését illetően imaoszlopnak készült.

[17]) Lásd K. Fronner 8. jegyz. i. m. 23. ábráját. Imaoszlop a 15. századból. Íves sisakját tekintve, a bécsi Maria am Gestade-templom kapuzatainak késői gót függő kosártetőivel mutat formai rokonságot.

[18]) Lásd K. Lind 8. jegyz. i. m. 5. ábráját. Az itt közölt ú. n. Zderadoszlop a 14. század harmadik negyedéből származik.

[19]) Lásd H. Weininger 8. jegyz. i. m. 7. ábráját, Az itt közölt regensburgi halotti lámpás még a 14. századból való.

szibb szellemet tükröznek. Mondanunk sem kell tehát: a soproni alkotások (az idesorozott fertőszéleskúti és nagymartoni kőlámpással együtt) minden ausztriai kapcsolatban felül önálló műemlékcsoportot alkotnak, s művészi tartalom szempontjából a magyar építőművészet szellemében fogantak.[20])

Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén.

Írta: **Kárpáti Zoltán dr.**

II.

A Soproni Szemle 1938. évi II. évfolyamának 1—2. számában, a 74—84. oldalon hasonló címmel ismertettem Sopron környékének növényföldrajzi jelentőségét és közöltem néhány újabb növényelőfordulást.

Gyüjteseimet és megfigyeléseimet azóta is folytattam s ezek eredményeiről az alábbiakban számolok be:

Mint említettem, Sopron városa a noricumi és pannóniai flóraterületek határán, érintkezési vonalán fekszik. A határ igen éles, aminek oka elsősorban a geológiai viszonyokban, a talaj összetételében keresendő. Míg a noricumi flórát nálunk gneiszen és filliten találjuk, amelynek növényzete inkább nedvességkedvelő, addig a pannóniai flóra, amely természeténél fogva a szárazabb talajt és a meleget kedveli, az ilyen természetű növényzetnek megfelelő lajtamészen fejlődött ki.

Ez a flóra-választóvonal azonban sok tekintetben nemcsak elválasztó, hanem összekötő is, mert a két flóraterület kölcsönösen átsugárzik egymás irányába, amennyiben mindkét területen találunk a másikra jellemző növényeket, éppen a feltűnő közelség miatt.

---

[20]) A Dunántúli Szemle 1940. évf. 43. lapján. Krisztus az Olajfák hegyén címmel értekezést adtam közre, melyben ismertettem a hazánk területén előforduló „Krisztus az Olajfák hegyén" ábrázolásokat a középkorból. Vizsgálataimban itt is arra a következtetésre jutottam, hogy ezek az alkotások, bár kétségtelenül túlnyomórészt az osztrák testvéralkotások formai megoldásmódjához igazodtak, mégis szellemi lényegüket illetően azoktól alapvetően eltértek. Ugyanis, míg az e körbe tartozó osztrák domborművek mesterei inkább festői megoldásokat hoztak létre, addig hazai alkotásaink formai szükszavúságukban, zárt szerkesztésükben és határozott plasztikájukban inkább világos, tömör, egyszóval tektonikusabb szellemben valósultak meg. Az anyagszerűségre való fokozottabb törekvés és a formailag józanabbul megfogalmazott szerkezetek alkalmazása, mint a magyar művészet egyik jellemzője, kőlámpásaink vizsgálata alkalmával is nyilvánvalóan kimutatható s ez az egyetemes jellemvonás éppen a külföldi emlékanyaggal való egybevetés révén válik szembeszökővé.

Különösen vonatkozik ez a pannóniai flóraterület erdeiben (Dudlesz, Szárhalom) előforduló hegyvidéki növényekre. Ennek magyarázata az, hogy ezek főleg mészkedvelő növények, amelyek a Sopron melletti noricumban hiányzó mész miatt a nekik megfelelő magasságban nem fordulnak elő, vagy igen ritkák s így a legközelebbi meszes talajú területre, de már pannóniai flóraterületre húzódnak le. Jelenlétük itt az Alpok közelségére vezethető vissza; ezt igazolja az is, hogy csak közvetlenül itt, a noricum határán fordulnak elő, ellenben a pannonicumban keletebbre már sehol sem.

Így pl. a *kövi benge (Rhamnus saxatilis)* az Alpok alacsonyabb régióiban mészen nem ritka, de kelet felé, a Lajta-hegységen át csak a Sopron melletti Szárhalom-erdőig és Pozsony vidékéig terjed. Az *ökörszem (Buphthalmum salicifolium)* szintén magasabb hegyvidékek mésztalajú erdeiben a leggyakoribb s Sopron mellett alig 180 m tengerfeletti magasságban egész a Dudlesz- és Szárhalom-erdőig lehúzódik, ahol helyenkint tömeges előfordulású. Megvan ugyan a Rozália-hegység erdeiben is kristályos palákon, de itt sokkal ritkább. A noricumi tölgyesek és gyertyánosok egyik jellemző növénye az *erdei galaj (Galium silvaticum)*, amely a Sopron melletti pannonicumi erdőkben is megvan még, de a tipikus pannóniai Magyar-Középhegység erdeiben már mindenütt a hozzá hasonló *Galium Schultesii* helyettesíti.

Ennek a néhány példával igazolt jelenségnek viszont az ellenkezője is fennáll. A közeli pannonicum hatása a noricumi terület növényzetében is mutatkozik. A Tómalmok feletti napos lejtőkön gyakori *fekete kökörcsin (Pulsatilla nigricans)* pl. a Nándormagaslaton is előfordul, a Szárhalom-, ill. Dudlesz-erdőben található mészkedvelő *erdei pápics (Anemone silvestris)* és *prémes tárnics (Gentiana ciliata)* a Sopronbánfalva melletti Erdei-malom felett lévő hegyen ugyancsak megvannak, de nem mészen, hanem gneiszen, jellegzetes noricumi növények társaságában.

Bár Csonkahazánk többször megnagyobbodott és növényzet szempontjából is igen sokat kaptunk vissza, Sopron környékének növénytani érdekessége továbbra is fennáll, mert egyrészt a Keleti Alpok végső nyúlványait képviselő noricumi flóraterület városunk környékén kívül, a mai területünkön is csak Vas megyében, Kőszeg környékén van még meg, másrészt pedig kevés helyen találunk oly éles flórahatárt, mint amilyen Sopron városán át húzódik.

*

Gyűjtéseim közben néhány újabb növényelőfordulást állapítottam meg; ezek a következők:

Nephrodium spinulosum (Müll.) Stremp. — Hidegvízvölgy felső végében az Asztalfő felé vezető út mentén, a patak mellett lévő sziklás helyeken.

Equisetum ramosissimum Desf. var. *altissimum* A. Br. — A Kis- és Nagytómalom közti erdő szélén cserjésben.

Allium montanum Schm. — A Dudlesz-erdő sziklás, füves helyein.

Helleborine purpurata (Sm.) *Druce.* — A sopronbánfalvi Erdei-malom feletti gyertyánerdő szélén.

Anemone silvestris L. — Az Erdei-malom feletti hegyoldal egyik irtásában, Sopronbánfalva utolsó házaival egy vonalban. A társaságában termő *Gentiana ciliata*-val együtt a pannóniai flóraterületen sokkal gyakoribb. Itteni előfordulásuk nem mészen, hanem gneiszen és noricumi növények társaságában azért érdekes, mert minden valószínűség szerint a pannóniai flóra hatására vezethető vissza.

Thalictrum simplex L. — A Dudlesz-erdő szélén cserjésben, a Hubertusz-vadászház közelében.

Sorbus domestica L. *(Berkenyefa).* — Dudlesz-erdőben tölgyesben elszórva, teljesen vadon több példányát találtam.

A berkenyefa őshonossága, éppúgy, mint több más vadontermő gyümölcsfánké (pl. alma, körte, gesztenye, dió) sokat vitatott kérdés, s a vélemények arranézve megoszlanak, hogy a vadon termő példányok őshonosak-e nálunk, vagy csak a kultúrából kivadultak-e? Jávorka Magyar Flóra (1924) c. művében (l. 480. old.) a berkenyefa hazájául Dél-Európát és Elő-Ázsiát jelöli meg; hazánkban csak az Alduna vidékének és Horvátország erdeiben, cserjés lejtőin itt-ott szálankint előforduló példányokat tekinti biztosan őshonosaknak, a Magyar Középhegységben és a Dunántúlon termő példányokat ellenben talán csak kivadultaknak.

Hegi: Illustrierte Flora von Mittel-Europa c. művében (l. IV. 2. kötet, 713 old.) szintén csak a szóbanforgó terület (Németország, Svájc, Ausztria) délkeleti részein termő példányokat tartja őshonosaknak, a terület legnagyobb részén termőket ellenben ültetetteknek, illetve meghonosodottaknak tekinti.

A hazai berkenyéről Gáyer Gyula a Természettudományi Közlöny 1929. évfolyamában a 709—712. oldalon a következőket írja: „Hazája a Földközi-tenger környékének hegyvidéke. Innen hordta szét az ember más vidékekre, s ki tudja, milyen régen s milyen ősnép telepítette meg Magyarország területén." Rapaics Rajmund viszont a Magyar Középhegység erdeiben több helyütt előforduló példányokat őshonosaknak tartja (l. Természettudományi Közlöny, 1938. évf., 451—453. old.).

A berkenye a Sopron-környéki kertekben elég ritka, leginkább a Lövérekben s a Sopronbánfalva körüli gyümölcsösökben és a gesztenyések közt látni; elvadult példányokat azonban itt, ahol erre alkalom lett volna, sehol sem találtam. Vadontermő példányait Gombocz E. (l. 123. old.) Kitaibel nyomán a borbolyai erdőből, Walz nyomán pedig a Lajtahegységből ismerteti. Ezek az előfordulások éppen úgy a pannóniai flóra területén vannak, mint a Dudlesz-erdőben növők. Itt viszont sehol a közelben nincs gyümölcsös vagy szőlő, ahonnan a berkenye kivadulhatott volna.

A Magyar Középhegységben, tehát a legtipikusabb pannóniai flóraterületen a Rapaics által őshonosnak tekintett berkenye teljesen hasonló körülmények közt fordul elő, mint pl. az ugyancsak a pannóniai flóraterületen lévő Dudlesz-erdőben termő példányok. A berkenye hazája a Földközi-tenger környéke, tehát mediterrán flóraelem. Ilyen flóraelemekben pedig a pannonicum elég gazdag. Ilyenformán tehát nagyon valószínű, hogy a sopronmegyei pannonicum vadontermő berkenyéje szintén őshonosnak tekintendő.

Genista pilosa L. f. *silvestris* Boenningh. — Sopronbánfalván, az Erdei-malom melletti kőfejtő cserjével benőtt szikláin.

Sarothamnus scoparius (L.) Wimm. — A fertőbozi állomás közelében lévő cserjés szélén.

Peucedanum alsaticum L. — A Fertőboz község felett lévő dombokon, cserjések szélén.

Melissa officinalis L. — Sopronbánfalva mellett, az Erdeimalom kőfejtőjénél, sziklás, cserjés helyeken.

Verbascum thapsus L. — A Hidegvíz-völgy és az Asztalfő környékének köves helyein, szálankint.

Chaenorrhinum minus (L.) Lge. — A rákosi kőfejtő kőtörmelékes helyein bőven.

Euphrasia Rostkoviana Hayne. — Sopronbánfalva mellett, az Erdei-malom feletti gesztenyésben bőven.

Melampyrum pratense L. var. *vulgatum* Pers. f. *lanceolatum* Spenn. — Sopronbánfalva mellett, az Erdei-malom feletti gesztenyésben bőven.

Galium rotundifolium L. — Az Asztalfő közelében, fenyvesben.

Galium silvaticum L. — A noricumi flóraterületen kívül a pannonicumban a Dudlesz- és Szárhalom-erdőkben gyakori.

Artemisia pontica L. — A Fertőboz község és az állomás közt lévő dombon, lőszön.

Centaurea scabiosa L. lus. *albiflora* Wagn. — A Fertőboz község és az állomás közt lévő dombon.

Serratula tinctoria L. — A pannnóniai flóraterületen a Dudlesz-erdőben.

Carlina acaulis L. var. *alpina* Jacq. — Ezt az érdekes, magasabb hegyvidékek flórájára jellemző növényt a Fertőboz vasútállomásával szemben levő akácosban szedtem. A *Carlina acaulis* szárnélküli törzsalakja Sopron környékén úgy a noricumi, mint a pannóniai flóraterületen előfordul, mindenütt aránylag igen alacsony tengerfeletti magasságban, s éppen azért érdekes, hogy ez a hosszúszárú alhavasi változat egész alacsonyan fekvő lelőhelyről (csupán kb. 150 m magasságból) a pannoniai flóraterületről került elő, holott inkább nagyobb magasságból a noricumból vártuk volna.

Erre a növényre érdekes körülmények közt bukkantam rá. Évekkel ezelőtt kezembe került Gombocz Endre „Sopron vármegye növényföldrajza és flórája" c. munkájának az a példánya, amely egykor Gáyer Gyula tulajdonát képezte, s amelybe ő igen érdekes adatokat jegyzett fel. Ezeket a jegyzeteket a Vasi Szemle II. (1935.) évfolyamának 3. számában a 162—165. oldalakon közzé is tettem, melyek közt legérdekesebb, szinte meglepő, a következő bejegyzés volt: „*Cirsium acaule*, Fertőboz állomással szemben, akácos legelőn." Ez a növény ugyanis alhavasi legelőkön terem, s az egész történelmi Magyarország területén igen ritka, de itteni előfordulása mégsem volt teljesen valószínűtlen, mert egyrészt Pozsony környékéről, a Csallóközből — tehát hasonló előfordulási helyekről — már közölték ezt a növényt, viszont másrészt meg több hasonló természetű növény szintén előfordul a Fertő környékén. Mindamellett, mikor ezt az adatot leközöltem, a szakkörök erősen kétségbevonták azt, hogy *Cirsium acaule* Fertőboz mellett előfordulhat s az a gyanú merült fel, hogy elírás történt s az adat nem *Cirsium*, hanem *Carlina acaulis*-ra vonatkozhatik, amely a környéken nem ritka.

Gombocz munkájában ugyanis *Carlina acaulis* szerepel, *Cirsium acaule* ellenben nem. Én az elírást azért nem tartottam valószínűnek, mert a fertőbozi előfordulást Gáyer egyszerűen odaírhatta volna a *Carlina* többi lelőhelyei mellé s nem kellett volna így egy új növényt a többi közé beiktatni. Az elírás lehetősége mellett szólt viszont az a körülmény, hogy ha Gáyer tényleg *Cirsium acaule*-t talált volna Fertőboz mellett, ezt a rendkívül érdekes, s nemcsak Sopron megyére, de az egész Dunántúlra új előfordulást ő valahol feltétlenül leközölte volna.

A példány ugyanis a Nemzeti Múzeum gyüjteményében nincs meg. Ebben az ügyben kéréssel fordultam a szegedi egyetem Növénytani Intézetének akkori igazgatójához, *Györffy István dr.* egyetemi r. ny. tanár úrhoz, hogy az odakerült Gáyer-herbáriumban nincs-e Fertőbozról *Cirsium acaule*, vagy *Carlina*

acaulis? A válasz az volt, hogy egyik sincs meg. Ugyanezt a választ kaptam a szombathelyi múzeum természetrajzi osztályának vezetőjétől, P á k a y A r n o l d igazgató úrtól is. Fáradozásukért fogadják ezúton is hálás köszönetemet.

A kérdést azután megoldottam úgy, hogy 1940. év őszén felkerestem ezt a helyet. Teljes félnapot töltöttem itt, minden talpalattnyi helyet felkutattam, de *Cirsium acaule*-nek sehol nyomát sem találtam, ellenben a *Carlina acaulis* egyik változatát, a var. *apina*-t annál bővebben. Így tehát beigazolódott az a feltevés, hogy elírás történt, ami könnyen érthető, mert mindkét növény szárnélküli, „*acaulis*", mindkettő a fészkesvirágzatúak családjába tartozik, s mindkét közel rokon nemzetségnek a neve „C"-vel kezdődik.

Az elírás úgy történhetett, hogy G á y e r G y u l a abban az időben nagy figyelemmel kutatta, hogy vajjon egy kelet felé erősen terjedőben levő nyugateurópai *Cirsium*-faj, a *C. anglicum* elérte-e már hazánk nyugati határán a Fertő környékét? Egyik levelében engem is megkért arra, hogy figyeljem ott ezt a növényt. Így azután, amikor a nagy *Cirsium*-keresés közben *Carlina acaulis*-t talált, lett véletlenül a beírás közben a *Carlina*-ból *Cirsium.*

Így tehát a *Cirsium acaule*-nek ezt az adatát sajnos, törülnünk kell, viszont nemcsak Sopron környékének, hanem az egész Dunántúlnak flórája egy új alhavasi elemmel: a *Carlina acaulis* var. *alpina*-val gyarapodott.

Dr. Zoltán Kárpáti: *Merkwürdige und neue Pflanzenfunde in der Umgebung von Sopron (Ödenburg). II.**)

Verfasser bringt die Ergebnisse seiner weiteren Forschungen in der Umgebung von Sopron. Von den floristischen Angaben sind folgende hervorzuheben: Das Vorkommen des Spierlings *(Sorbus domestica)* im pannonischen Gebiet liegenden Dudles-Walde in wildwachsendem Zustande, scheint hier nicht bloß verwildert, sondern spontan zu sein. Dieser Baum kommt in Obstgärten gepflanzt, hauptsächlich im Noricum, hie und da vor, seine verwilderten Exemplare wurden hier nicht gefunden. Den Standortsverhältnissen nach ist es aber unwahrscheinlich, daß die Exemplare im Dudles-Walde Gartenflüchtlinge wären. Der Spierling kommt nämlich auch im Ungarischen Mittelgebirge, also im typischen Pannonicum mehrorts wild vor; diese Exemplare werden von R a p a i c s (Természettudományi Közlöny, 1938, S. 451) als spontan wildwachsende angesehen. Wenn *Sorbus domestica* im mittelungarischen Pannonicum spontan gedeiht, ist diese Baumart auch im westungarischen Pannonicum als ursprünglich wildwachsend zu betrachten.

*

*) Erste Mitteilung: Soproni Szemle, Jg. II, 1938, Nr. 1—2, S. 74—84

In der Zeitschrift Vasi Szemle, Jg. II, 1938, Nr. 3, S. 162—165 publizierte Verfasser Dr. Gy. Gáyer's Randbemerkungen, die dieser in sein Handexemplar von E. Gombocz's Werk „Sopron vármegye növényföldrajza és flórája" (Die Pflanzengeographie und Flora des Komitates Sopron) eintrug. In diesen Randbemerkungen wies Gáyer darauf hin, daß *Cirsium acaule* auch bei Fertőboz (Holling) vorkommen soll.

Im Herbst 1940 suchte Verfasser diesen, von Gáyer angegebenen Fundort auf und fand hier *Carlina acaulis* var. *alpina*. Das Vorkommen dieser Alpenform in einer Meereshöhe von bloß 150 m ist äußerst merkwürdig. *Cirsium acaule* suchte Verfasser aber vergebens, obzwar diese Stelle sehr eingehend durchgeforscht wurde. Auch in Gáyer's Herbar ist kein *Cirsium acaule*-Exemplar aus Fertőboz vorhanden. Es ist daher offenbar, daß Gáyer sich verschrieb, diese Angabe bezieht sich wohl auf *Carlina*, und so ist das Vorkommen von *Cirsium acaule* aus dem Komitate Sopron zu streichen.

A római amfiteatrum és nemeseum Sopronban.

Írta: **Storno Miksa.**

A soproni Koronázó-domb alján (Königsberg-dűlő) a bécsikapui vámháztól északnyugatra 240 méterre egy ellipszisalapú földtöltés terül el, amelyet azelőtt prehisztórikus telepnek, avar földsáncnak, avagy a II. Rákóczi Ferenc idejéből[1]) való erődítménynek tartottak.

A mult század 80-as éveiben, amikor Paur Iván és ifj. Storno Ferenc a Bécsidombot és környékét átkutatták, az „Obere Erdburg"-dűlőben kelta temetőre akadtak; e földtöltés környékét azonban nem tárták fel. Azóta senki sem foglalkozott e hely megvizsgálásával, csak gyermekek akadtak néha egy-egy római éremleletre. 1925 nyarán ilymódon annyi lelet került elő, hogy a szakszerű kutatás megkezdését a hatóság is szükségesnek látta. A város, mint e terület tulajdonosa, előterjesztésemre az ásatást engedélyezte (12.578/1925. VIII. sz. hat.) azzal a feltétellel, hogy a feltárt leletek a város tulajdonát képezik. Az engedély alapján 1925 augusztus 31-én néhány napszámossal a munkát megkezdtem. Az első napon már meglepő volt az eredmény, a munka további folyamán pedig egyre fokozódott. Mind több és több edény-, mécses- és tetőcseréptöredék került elő, helyenként vastag korommétegbe ágyazva, annak jeléül, hogy az egykoron itt állott épületet tűz

[1]) L. *Paur Iván:* A sopronyi „Bécsi-domb" vaskori temetője, Arch. Értesítő, VI. (1886), 97. l.

pusztította el. A leletek helyenként 10—15 cm, másutt 1 m mélységben feküdtek az agyagos talajban. Érdekfeszítő gondos munka után végre szeptember 27-én két feliratos kőre akadtam, ez derített azután világosságot az egykori épület rendeltetésére és a mögötte elterülő földsáncra is. A Nemesisnek szentelt fogadalmi kövek s a Nemesis-relieftöredékek egy nemeseumot igazoltak s így a mögötte levő ellipszisalapú földtöltés nem lehet más, mint amfiteátrum.[2]) Ennek tudatában már érthető volt az aréna hossztengelyében még ma is jól látható két mélyedés (1. kép, helyszínrajz *I* és *K*), mint a két kapu nyoma és könnyű volt a pódium és ketrecek helyét alaprajzi analógiák kapcsán megtalálni.

Helybeli szakkörök eleinte nagy kétkedéssel fogadták megállapításomat, mégis 1925. október hó 1-én írásbeli jelentést tettem a Nemzeti Múzeumnak az ásatások eredményéről. Október hó 10-én dr. Paulovics J. és dr. Oroszlán Zoltán múzeumi kiküldöttek megjelentek a helyszínén és megállapításaimat mindenben igazolták. Az ásatások folyamán előkerült nagymennyiségü kő, melyet a falmaradványok későbbi kijavítására szántam, néhány faragott oltárkőtöredékkel — sajnos — eladásra került, és egy a közelben épülő modern villa alapzatába jutott. A feltárt falmaradványok szakszerű megóvása — sajnos — 1934. július hó 14-én kelt (9836/1934. I. városi iktatószám) beadványomra sem történt meg, s közben az időjárás behatása folytán jóformán teljesen elpusztultak. Az ásatás helyének tüskésdróttal való későbbi bekerítése céljának egyáltalában nem felelt meg. A kerítés rövid időn belül a karókkal együtt el is tünt.

A jelenlegi viszonyok az ásatás folytatására nem sok reményt nyujtanak s ezért szükségesnek tartom, hogy az általam annakidején végzett kutatások eredményét a későbbi munkálatok érdekében is összefoglaljam.

I. Helyszínrajz. (1. kép.)

Az amfiteatrum Sopron város északi határán, a bécsikapui vámháztól 240 méterre fekszik északnyugati irányban, a „Königsberg"-dülő nyugati alján. A történelmi emlékü, tengerszínfelett 250 m magas „Koronázódomb" (Krönungshügel, 1625) csak néhány méterrel emelkedik az amfiteatrum jelenleg legmagasabb pontja fölé (1. ábra 366 ✧ pont), ahonnan délkeleti és déli irányban szép kilátás nyílik a város nagy részére, nyugati irányban a Rozália-hegységre, a Lajta-hegység egy részére és távolabb az alsóausztriai Schneebergre. Keleti irányban a kilátást a Königsberg-dülő domboldala födi el.

[2]) V. ö. *Kuzsinszky Bálint:* Néhány szó Nemesis cultusáról, Arch. Értesítő Uj folyam XVIII. (1898), 385—388. ll.

A 366 ✧ pont az amfiteatrum keleti oldalának közepére esik, és 10·60 m-rel fekszik magasabban az aréna jelenlegi szintjénél. A szembenlevő nyugati oldal feltöltése már jóval alacsonyabb, és átlag 1·60 m magas.

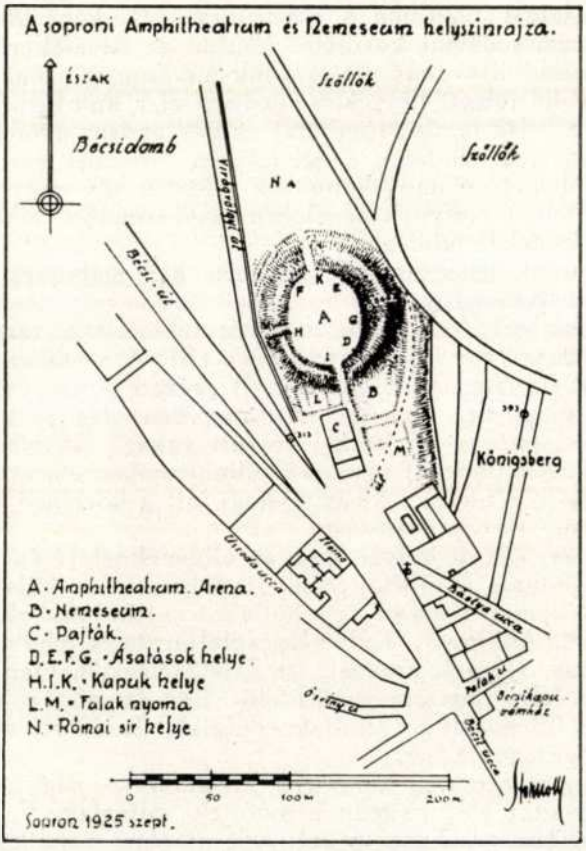

1. kép.
Az amfiteatrum és a nemeseum helyszínrajza.

Ez utóbbi feltöltés külső határán halad a Virágvölgyi-út. Ez valószínűleg azonos a Szárazvám, illetve Kismarton felé vezetett római úttal.

Szembetűnő a feltöltés egyes részeinek magasságkülönbözete. Ez azzal magyarázható, hogy a nézőtér az aréna körül már eredetileg sem volt egyforma magasságú és a terepviszo-

nyokhoz alkalmazkodott, de még ilyen elrendezés mellett is többezer néző befogadására volt alkalmas.

Az analógiák szerint az amfiteatrum közvetlen a lakott városrész határán állott s így Scarbantiának a mai Sopronhoz hasonló kiterjedése mellett szól, legalább is ezen városrészben, bár egyebütt előkerült leletek is ezt a feltevést igazolják.

Az ásatást 1925-ben a helyszínrajz (1. kép) *B*-vel jelölt részén, a nemeseumnál kezdtem. Miután az itt előkerült leletek alapján a földtöltés rendeltetését felismertem, az aréna mentén a *D*, *E* és *F*-fel jelzett helyeken kezdtem el a kutatást. *D*-nél ráakadtam a belső támfal (pódium) és egy padsor nyomára, *E*-nél falmaradványra, ellenben *F*-nél csupán törmelék került elő. A *G*-vel jelölt helyen nagy kőtömbök jelezték egy nagyobb kamra (tömlöc) helyét, melynek közelében szarvasmarha (bika?) csont- és szarvtöredékét találtam.

Az aréna hossztengelyében levő két mélyedés a kapuk (*I* és *K*) helyét jelzi.

A főbejárat *I*-nél volt, mert ez tekintett a város felé, s előtte jobbkéz felé volt a nemeseum (*B*). A szemben levő (*K*) kapu előtt ifj. Storno Ferenc a mult század utolsó évtizedeiben (1886?) római sírt tárt fel (*N*), melyben elég jókarban levő üvegkorsó (*lecithus*) és vasból készült vakaró (*strigilis*) töredékei voltak. Alkalmasint egy, az amfiteatrumban elesett gladiátor sírja lehetett, s nincsen kizárva, hogy ott a közelben talán még több hasonló sír vár feltárásra.

A *H*-val jelzett helyen egy, az előbbieknél (*I* és *K*) kisebb mélyedés látható a földtöltésen. Itt lehetett egy külső bejárattal is bíró kamra, melyen át a hullákat szállították el az arénából[3]) (*Porta libitinae*). Külső lépcsőfeljárata is lehetett az amfiteatrumnak. Ennek nyomait az *L*-lel jelzett helyen keresem, ahol több falmaradvány került elő. Úgy látszik, a nemeseum közelében (*M* körül) is állottak épületek. Talán itt volt a gladiátorok laktanyája.[4])

Az amfiteatrumok alaprajzi elrendezése nagyjában mindenütt ugyanaz volt, csupán a méretek változtak. Valószínűleg a belső kiképzés is hasonló volt. Ez utóbbira vonatkozólag bővebb adatokra Sopronban alig számíthatunk, mivel az épület falaiból csupán kis részek maradtak meg, és valamikor, úgy látszik, még a törmeléket is elhordták. Az amfiteatrum keleti feltöltését és az arénát a 2. kép mutatja be. Ez az *F* pont közelében készült, déli irányból nézve.

---

[3]) V. ö. *Kuzsinszky Bálint:* Aquincum. Az ásatások és múzeum ismertetése. Budapest, 1923, VI., 15. l.

[4]) V. ö. *Kuzsinszky Bálint:* Aquincum. Ausgrabungen und Funde, Budapest, 1934, 224. l.

II. Méretek.

Az amfiteatrum alaprajzi méretei az eddigi ásatások alapján pontosan még nem határozhatók meg. Ehhez további kuta-

2. kép.
Az aréna észak felől nézve. (A helyszínrajz *F* pontja közeléből.)

Népliget a Bécsidombon, a római amfiteatrum helyén. (1941 június 2.)

tásra lesz szükség. Feltehető, hogy a soproni nagyjából akkora lehetett, mint az aquincumi. A támfalaitól megfosztott hatalmas feltöltés évszázadok folyamán mind az aréna felé, mind a külső támfal mentén kifelé csúszott és miután az alapfalazat

nagy részét is elhordták, a méretek csak megközelítőleg adhatók meg. Eszerint az aréna nagytengelye kb. 60·00 m (Aquincumban 53·00 m),[5]) kistengelye kb. 43·00 m (45·00 m), a belső és a külső támfal közötti rész szélessége kb. 15·00 m² (kb. 15·00 m),[6]) az aréna területe kb. 2025·00 m² (1943·66 m²), a nézőtér *(cavea)* területe kb. 3132·00 m² (3061·00 m²).

A mai követelmények szerint színházi nézőtérre 0·5 m²-t számítunk személyenként. Ezek alapján a soproni amfiteatrumban körülbelül 6000 személy férhetett el. Ebből a tekintélyes számból bizonyos következtetéseket vonhatunk le Scarbantia lakosainak számára nézve. A mai városi színház pl. 426 m² területű nézőtere 846 személy befogadására alkalmas.[7])

III. Leletek.

1. 47 cm vastag, 55 cm széles, 68 cm magas, három oldalán tagozott (profilirozott), hátsó lapján símára dolgozott (oltár?) kő. Felső része letörött.

2. 137 cm hosszú, 45 cm széles, 34 cm vastag, két szélén rézsűsen ledolgozott kőlap (talapzat?).

3. és 4. Két darab, összesen 137 cm hosszú, 110 cm széles, 20 cm vastag kőlap, melyen a 2. számú kőlap feküdt.

5. 85 × 72 cm méretű, 37 cm vastag kőlap.

6. 62 × 100 cm méretű, 22 cm vastag kőlap.

7. 43 × 44 cm méretű, 18 cm vastag kőlap.

8. 110 × 78 cm méretű, 14 cm vastag kőlap.

9. 54 × 39 cm méretű, 50 cm magas, három oldalán tagozott, hátsó lapján símára dolgozott (oltár?) kő. Felső része letörött.

10. 40 × 39 cm méretű, 70 cm magas. három oldalán tagozott, hátsó lapján símára dolgozott fogadalmi kő (3. kép). Elülső lapján:

NEMESI
SACR
IVLIA MVSA

felirat van. Az *M* és *V* betük az utolsó sorban összevonva. Helyesírási hiba *Maesa* helyett. E kő mellett volt egy jókarban levő *Julia Maesa Aug.* feliratú ezüst dénár.

11. 48 × 39 cm méretű, 80 cm magas, három oldalán ta-

---

[5]) Az aquincumi amfiteátrum méreteire l. *Pecz Vilmos:* Ókori Lexikon I., 126. l.

[6]) Az amfiteátrum déli oldalán; a keleti odalnál jóval szélesebb lehetett.

[7]) *Heimler Károly dr.:* Sopron topográfiája, Sopron, 1936, 57. l.

gozott oltár- vagy fogadalmi kő. Felső része letörött (4. kép). A feliratból csupán egyes betük vehetők ki:

. . . . . .
RIC . . .
. LD . . .

3. kép.
Nemesisnek szentelt fogadalmi kő.

A bevésett betűk mélyedéseiben piros festék nyomai.

12. 92 × 31 cm méretű, 17 cm vastag kőlap.

13. 63 × 58 cm méretű, 30 cm vastag kőlaptöredék, felül két szélén 5 cm széles, 4 cm vastag kerettel.

14. 26 × 16 cm méretű, Nemesis-relieffel ellátott fogadalmi kőtöredék. A relief felső részével együtt, mely külön töredék, kb. 80 cm magas volt. Felirata:

NEMESI
AVG
RVTA
EX VOTO

Nagyon puha, erősen megrongált kő, Nemesis jobbjában korbácsot, baljában pajzsot tart. (5. kép 1. és 2.) A bevésett betűk mélyedéseiben piros festék nyomai.

4. kép.
Oltár- vagy fogadalmi kő.

15. 21 × 12 cm méretű, 28 cm magas fogadalmi kőtöredék. Nagyon rossz állapotban. Három oldalán tagozott, hátsó lapján símára dolgozva. Felírás nyomai láthatók rajta. A felirat már nem állapítható meg. (5. kép, 3.)

16. 40 × 30 cm méretű, 28 cm magas Nemesis-relieftöredék. Nemesisnek és a tőle jobboldalt álló griffmadárnak csupán a lábai láthatók. (6. kép, 1.) Nagyon puha kő, rossz állapotban.

17. Kisebb, 24 cm széles, 9 cm vastag relieftöredék (5 darab) fehérszínű, meglehetős kemény kőből. A relief valószínűleg Nemesist ábrázolta. Az álló alaknak csak (lábszárai) lábfejei láthatók: tőle jobbra egy kerék, mellette griffmadár (?) lábfeje. Az alak balkarjában (kormány-) rudat tartott, melynek

alsó vége látható. 6. kép, 2.) A relief felső részéhez tartozott két töredéken az alak felfelé emelt jobbkarja látható. (6. kép, 3.)

A 10. és 14. számú kövek feliratain megmaradt festéknyomok valószínűvé teszik, hogy a nemeseum összes oltár- és

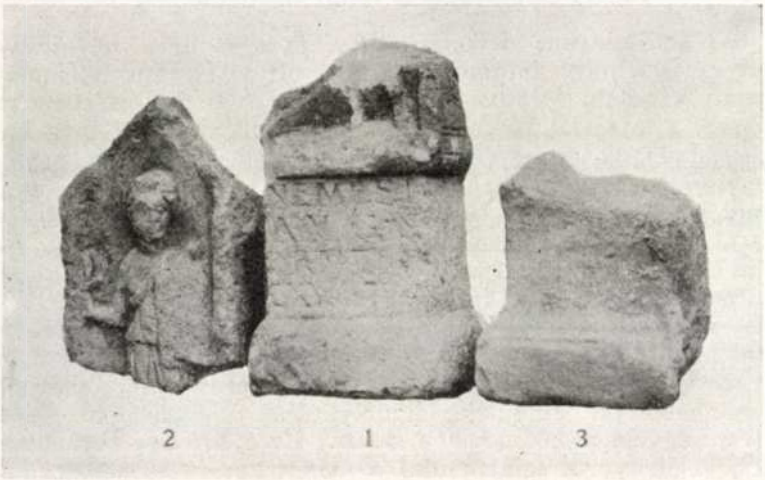

5. kép.
Nemesisnek szentelt fogadalmi kövek.

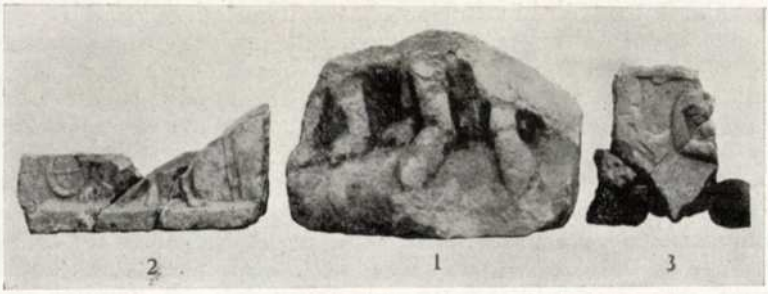

6. kép.
Nemesis-relief töredékek.

fogadalmi kövei színezve lehettek és a festék csak a legvédettebb helyeken, vagyis a betűk mélyedéseiben állt ellent az évszázados átnedvesedésnek.

Ezt a feltevést a fertőrákosi Mithraeum is igazolja, ahol a reliefen kék, piros és sárga festék nyoma volt megállapítható. Egyéb környékbeli építészeti maradványok is emellett szólnak.

Mind a betűk, mind a reliefek és profilok kidolgozása nem nagy gyakorlottságról tesznek tanuságot, de így is értékes adatokat szolgáltatnak Scarbantia történetéhez.

IV. A nemeseumnál talált agyaglámpák.

Az amfiteatrum délkeleti főbejárata mellett, ugyanolyan elhelyezéssel, mint az aquincuminál, volt a Nemesis istennőnek szentelt kápolna. Minthogy a nemeseum csak kis részben van feltárva, a talajalakulatról ítélve, valószínű, hogy itt még épületmaradványok és egyéb leletek is előkerülnek. A számos edénytöredéken és római pénzen kívül ezen a helyen nagyszámú mécsestöredéket találtam. Ezeknek nagyszámú előfordulása ezen a helyen a Nemesis-kultusszal függ össze. Ahogy még ma is egyes szentképek vagy szobrok előtt szokásos templomokban gyertyát gyujtani, épúgy gyujthatott egy-egy lámpát az amfiteatrumban fellépő gladiátor szereplése előtt vagy után fogadalomból Nemesisnek. Az egyik itt talált lámpatöredéken egy legyőzött gladiátor látható. Baltérdére ereszkedik, előtte a pajzs, balkarját kinyujtja, hüvelykujját függőlegesen felfelé tartva, kegyelmet kér. (7. kép, 1. sz.) Ez a töredék ábrázolásával és lelőhelyével szintén utal a nemeseum és az amfiteatrum közötti összefüggésre. A nemeseum alaprajzát, az eddigi ásatásokból még nem lehetett megállapítani. A számos tetőcseréptöredék alapján feltehető, hogy cseréppel volt fedve. Két ékalakú boltozati tégla boltozatra enged következtetni. Az oltárnak, valamint egyéb köveknek rendszertelen elhelyezése és erősen megrongált állapota s elszenesedett farészek arra utalnak, hogy a templom tűznek és erőszakos pusztításnak esett áldozatul. Igazolja a feltevést még az a körülmény is, hogy az együvé tartozó edény- és lámpatöredékek elszórva, egymástól távol feküsznek.

A lámpákhoz használt agyag nagyon különböző. A világos téglavöröstől a sötétvörösig minden árnyalat előfordul, de van néhány szürke és szürkésbarna színű is. A kiégetett agyag keménysége is változó. Egyes töredékek körömmel karcolhatók, viszont mások szinte kőagyagkeménységűek. A lámpák némelyikén fénylő részeket lehet észrevenni, mintha arany vagy ezüst festékkel vonták volna be őket. A lámpák formái a szokottak, s egy kétlángú kivételével (22. szám), mind egylángúak. Egy lámpa annyiban különbözik a többitől, amennyiben rajta egy fogantyú *(ansa)* nyoma látható (24. szám). Nagyságuk különböző; a legnagyobbik (3. szám) átmérője 61 mm, a legkisebbiké (25. szám) 42 mm. Több lámpatöredéken a bélyeg annyira lekopott, hogy már nem olvasható el, mások viszont bélyegnélkül valók.

A bélyegek *(figulus* nevei) közül a leggyakoribb FORTIS. Ez kilencszer, NERI háromszor, CRESCES, VIBIANI és PULLI kétszer, a többi csak egyszer fordul elő. A bélyegek betűi mind a lámpa aljából kiemelkedők.

1. OCTAVI. Hiányos példány. Vörös agyag.
2. FAVOR F(ecit). Az *A* és *V* összevonva. Hiányos példány. Vörösesbarna, nagyon kemény agyag. A név alatt *F*(ecit).
3. CERIALIS. Ép példány. Szürkésbarna agyag. A kanóc részére való nyúlvány *(nasus)* csak nagyon keveset nyúlik ki a lámpa testéből *(discus, infundibulum).*
4. (Favo)RI. Töredék. Világosvörös, nagyon kemény agyag.
5. NERI. Töredék. Világosvörös, nagyon kemény agyag.

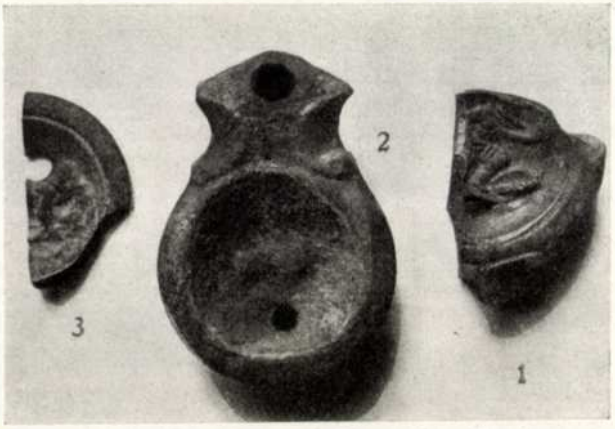

7. kép.
Agyaglámpák.

6. FORTIS. Töredék. 9 darab. Világosvörös, sárgásvörös, sötétvörös agyag.
7. . . PSP . Töredék. Vörösbarna, nagyon kemény agyag.
8. VIBIA(ni). Töredék. Vörös agyag.
9. PULLI. Töredék. 2 darab. Az *I* betű kisebb. Sárgáspiros agyag.
10. (Lun)ARI. Töredék. Vörös agyag.
11. CRE(SCE)S. Töredék. 2 darab. Az *S* betű a második sorban. Világosvörös és vörösesbarna agyag.
12. (Edes)SI. Töredék. Sötétvörös agyag.
13. (Sex)TI. Töredék. Sötétvörös, nagyon kemény agyag.
14. NE . . . Nem NERI. Töredék. Világosvörös agyag.
15. VETTI. Töredék. Sötétvörös, nagyon kemény agyag.

16. (Pu)LLI. Töredék. Világosvörös, nagyon kemény agyag. Az *I* betű kisebb. Mintha arany festékkel vonták volna be.
17. F(ortis). Töredék. Vörös, kemény agyag.
18. (Luna)RI. Töredék. Sárgásvörös agyag.
19. ....BV. Töredék. Betűk a lámpa felső lapján. Terra sigillata színű. A betűk valószínűleg jelmondatból valók.
20. FESTI. Töredék. Világosvörös, kemény agyag.
21. SEXTI. Hiányos példány. Sárgásvörös agyag.
22. Töredék kétlángú lámpáról. Vörösesbarna agyag.
23. Töredék. Lámpa felső lapja. Vörös agyag.
24. Töredék. Világosvörös agyag, mázzal lehetett bevonva. Alul bélyeg nyoma. Fogantyú *(ansa)* helye.

8. kép.
Terra sigillata-töredékek.

25. Töredék. Alul bélyeg nyoma. Ezüst festékkel lehetett bevonva. Vörösesbarna, nagyon kemény agyag.
26. Töredék. Lámpa. Alsó része teljesen hiányzik. Felső lapján díszítés nyomai. Sárgásbarna, kemény agyag. (7. kép, 2. szám.)
27. Töredék. Sárgás agyag.
28. Töredék. Nasus. Kemény agyag. Mázzal lehetett bevonva.
29. Töredék. Nasus. Sárgásbarna agyag. Mázzal lehetett bevonva.
30. Töredék. Barna, nagyon kemény agyag. Felső lapján: fekvő nő, balkezében fésű(?). (7. kép, 3. szám.)
31. Töredék. Barna, kemény agyag. Felső lapján: legyőzött, térdreereszkedett gladiátor, balkarját kinyujtja, balkeze

hüvelykujját függőlegesen felfelé tartva, kegyelmet kér. Előtte pajzsa. A lámpa alsó lapján kis kör, közepén kiemelkedő pont. (7. kép, 1. sz.)

A fentebb felsorolt és egyéb töredékekkel együtt eddig kb. 80 darab lámpát állapíthattam meg. A lámpákon kívül néhány darab terra sigillata edénytöredéket is találtam. Ezek egyikén bekarcolt kurzív írásban jól olvasható: VLPIA CC. A tál(?) belső alján bélyegző: EL(in....), valamint néhány egyenes vonal és egy kereszt bekarcolva. Néhány kisebb töredék a szokásos díszítéseket mutatja. (8. kép.)

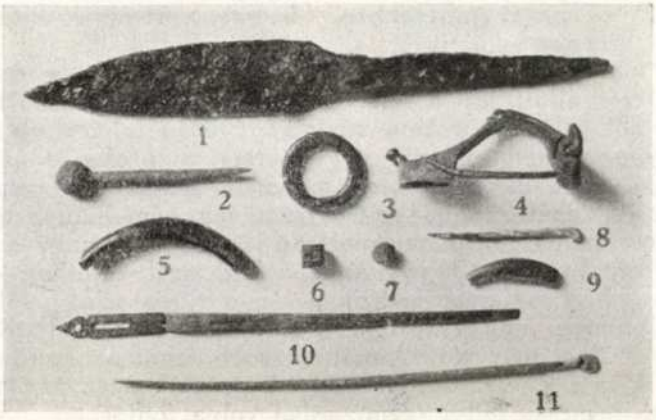

9. kép.
Kisebb leletek.

V. Kisebb leletek. (9. kép.)

1. Késpenge vasból; 15 cm hosszú.
2. Gömbfejű tű csontból; 5 cm hosszú.
3. Gyűrű vasból; átmérője 2 cm.
4. Fibula bronzból; 4·5 cm hosszú. Teljesen ép.
5. Töredék (karperec?). Feketeszínű üveg; 4 cm hosszú.
6. Sötétkékszínű, átlyukasztott üveggyöngy. 6 × 6 cm méretű kocka, 8 sarka szabályosan lecsiszolva.
7. Tű feje bronzból; 6 mm átmérőjű.
8. Csavart tű töredéke, bronzból; 3·6 cm hosszú.
9. Bronztárgy töredéke; 2·3 cm hosszú.
10. Lapos tű(?) bronzból; 11·5 cm hosszú.
11. Bronztű lapos fejjel (orvosi műszer?); 12 cm hosszú.
12. Négyszegletes érctükör töredéke, helyenként vastag zöldszínű patinával; 5 × 6 cm.

Az ásatás alkalmával előkerült nagymennyiségű római rézt-

pénz[8]) és egy IVLIA MAESA ezüstdenár a Krisztus utáni III. és IV. századból való, melynek az épület kormeghatározásán kívül értéke nem nagy.

A közelmúltban és a már régebben előkerült leletek nyomán megállapítható, hogy a római város nem szorítkozott csupán a mai belváros területére, bár kétségen kívül ez volt Scarbantia központja és a kelta földsánc felhasználásával várszerűleg megerősített része.[9])

Eköré csoportosultak azután a külvárosok, többé-kevésbbé a mai kiterjedésükhöz hasonlóan. Provinciális viszonylatban magas kultúrájú élet folyt itten, fényesen berendezett és díszített köz- és magánépületekben. Ismerve a rómaiak kultúrigényeit és szokásait, közfürdőt sem nélkülözhettek. Ez ifj. Storno Ferenc feltevése szerint az előkerült leletek nyomán a mai Széchenyi-téren állott. Ezt a feltevést erősíti meg id. Storno Ferenc 1865/66-ból való, 45. számú vázlatkönyvében felmért, légfűtéssel (*Hypocaustum*) ellátott nagy terem alaprajza a „Promenade"-ról (mai Széchenyi-tér), melynek hossza 102 lábra van feltüntetve, tehát 32·6 m volt. Közművek sem hiányoztak. A Greilinger-malom közelében mai nap is megvan a nagy gonddal épített római vízvezeték egy része, a föld alatt. Minthogy a mai belváros kb. 4 méterrel fekszik a római város szintje fölött,[10]) egyes épületek vagy városrészek alaprajzának megállapítására aligha kerülhet már sor. Annál nagyobb tehát az amfiteatrum maradványainak jelentősége. Ezeknek gondos megóvása, további feltárása nemcsak helyi szempontból volna fontos.

Sopron földrajzi fekvésénél fogva a római uralom idején is messze vidékre kiható kulturális és gazdasági központ szerepét töltötte be. Ezt a rendeltetését csupán a népvándorlás és azt követő néhány évszázad akasztotta meg, de végleg megszüntetni nem tudta.

Storno, Max: *Das römische Amphitheatrum und Nemeseum zu Sopron (Scarbantia).*

Am Fuße des „Königsberges" erstreckt sich ein ovaler Erdwall, welchem man früher keine Beachtung widmete. Von Zeit zu Zeit fand man dort jedoch römische Münzen, deren Zahl im Laufe der Zeit so anstieg, daß eine gründliche Durchforschung der Fundstelle geboten erschien. Nach eingeholter Bewilligung von Seiten der Stadt als Grundeigentümer, begann ich die Grabungen an der am Situationsplan (Abbildung Nr. 1) mit *B* bezeich-

[8]) Kb. 100 darab, a városi múzeumban.
[9]) L. *Bella Lajos:* Scarbantia sánca. Arch. Ért. Új folyam, XVI. (1896), 223. l.
[10]) *Storno Miksa:* Rómaikori leletek Sopron belvárosából. Soproni Szemle, II, (1938), 221. l.

neten Stelle und bereits nach zwei Tagen hatten die Arbeiten ein sehr lohnendes Ergebnis. Zwei römische Votivsteine, der Göttin Nemesis geweiht, wiesen auf ein Nemeseum hin, und so lag der Gedanke nahe, daß der sich unmittelbar dahinter anschließende Erdwall die Reste eines Amphitheatrums berge. Von dieser Erkenntnis ausgehend, war es nunmehr einfach, die zwei, an den Enden der Längsachse liegenden Vertiefungen *I* und *K* als Stellen der ehemaligen Eingangstore anzusprechen und an Hand von Grundrißanalogien das Podium und die Stellen der Käfige *(D, E, F, G)* aufzufinden. Eine geringere Vertiefung in der westlichen Wallseite bei *H* dürfte die Stelle der „Porta libitinae" bezeichnen.

Das Haupttor des Amphitheatrums befand sich bei *I*, welches der Stadt zugekehrt liegt. Unweit des gegenüber befindlichen Tores *K*, an der mit *N* bezeichneten Stelle hob Franz Storno jun. um 1886(?) ein römisches Grab, in welchem sich als Beigaben ein Lecithus und Bruchstücke eines Strigilis befanden. Es dürfte dies das Grab eines im Amphitheatrum gefallenen Gladiators gewesen sein. Möglicherweise können an jener Stelle noch mehrere Gräber liegen.

Wahrscheinlich hatte das Amphitheatrum von außen auch wenigstens einen Stiegenaufgang, dessen Stelle ich bei *L* vermute. Bei *M* stieß ich ebenfalls auf Mauerspuren. Vielleicht stand hier die Kaserne der Gladiatoren. Über den Auf- und Ausbau des Gebäudes dürften wir hier aber kaum weiteren Aufschluß erwarten, da man ja nicht nur das aufgehende Mauerwerk, sondern größten Teiles auch die Fundamente später als Baumaterial verwendete. Abbildung 2 zeigt uns die Arena in ihrem heutigen Zustande vom Punkte *F* gegen Süden gesehen. Infolge des Fehlens der Fundamente sind die Maße der Anlage nur annähernd zu bestimmen, dürften aber mit jenen zu Aquincum nahezu übereinstimmen.

Die Längsachse der Arena beträgt cca 60 m, die Querachse cca 43 m. Die Breite zwischen den Stützmauern mit durchschnittlich 15 m angenommen, ergibt sich das Ausmaß für die Arena mit 2025 m², jenes des Zuschauerraumes mit 3132 m², was nach heutigen Anforderungen bei Theatern mit 0·5 m² für eine Person, einem Fassungsraume von 6000 Personen gleichkäme. Dieses Ergebnis erlaubt uns einen Rückschluß auf die Einwohnerzahl Scarbantias zu ziehen, die demnach sehr beträchtlich gewesen war.

Die Relief-, Altar- oder Votivsteinreste wurden alle beim Nemeseum *B* zu Tage gefördert und bilden das interessanteste Material der Grabungen. Die Inschrift des unter Bild 3 wiedergegebenen Steines weist offensichtlich einen Schreibfehler auf, und ist an Stelle von „Julia Musa" *Julia Maesa* zu lesen. Unmittelbar neben diesem Stein wurde ein Silberdenar: IVLIA MAESA AVG. gefunden.

Die Funde sind aus ziemlich weichen Sandstein, daher die Inschrift an einigen (vgl. Abbildung 4 und 5) kaum mehr zu entziffern. In den Vertiefungen der einzelnen Buchstaben hat sich stellenweise rote Farbe erhalten. Daher ist es anzunehmen, daß sowohl die Steine, als auch die Reliefs polychrom behandelt waren. Die Bruchstücke 1 und 2 der Abbildung 5 gehören zusammen. Die Gesamthöhe des Votivsteines dürfte cca 80 cm betra-

gen haben. Die Rückseite sämtlicher Steine ist flach abgearbeitet, ohne daß die Profile herumgeführt wären. Sie sind demnach jedenfalls unmittelbar an einer Wand gestanden. Die Ausführung ist ziemlich primitiv.

Das Nemeseum stand auf der rechten Seite knapp vor dem Haupttor des Amphihteatrums. Diese Stelle ist bisher noch nicht vollständig durchforscht. Es kamen hier zahlreiche Münzen, Gefäßbruchstücke und besonders Tonlampen zum Vorschein. Dies steht jedenfalls mit dem Nemesiskult in Verbindung. Das Bruchstück einer dieser Tonlampen ist deshalb von besonderem Interesse, weil auf diesem ein besiegter Glagiator abgebildet erscheint (Bild 7, Nr. 1), der seinen Arm mit erhobenem Daumen ausstreckend um Gnade fleht. Es ist dies jedenfalls das Votivlämpchen eines Kämpfers, der Göttin Nemesis geweiht.

Der Grundriß des seinerzeit mit Ziegeln gedeckten Tempels konnte noch nicht bestimmt werden. Aus den Funden ist jedoch ersichtlich, daß er mit Gewalt und durch Feuer zerstört wurde.

Die sehr einfach gearbeiteten Tonlampen weisen verschiedene Töpfernamen auf. Der am häufigsten, neunmal, vorkommende ist FORTIS. NERI findet sich dreimal, CRESCES, VIBIANI und PVLLI je zweimal, die anderen bloß einmal. Im ganzen konnte ich Bruchstücke von cca 80 Tonlampen feststellen, davon bloß eine (Bild 7, Nr. 2), jedoch ohne Bodenteil, erhalten ist. Es wurden auch einige Terra sigillata-Bruchstücke mit den üblichen Verzierungen versehen, gefunden. (Bild 8.) Auf dem Bruchstück einer Schüssel ist in Kursivschrift ULPIA CC.. eingekratzt.

Unter den kleineren Funden (Bild 9) befindet sich eine sehr gut erhaltene Fibula (Nr. 4), das Bruchstück eines Armringes(?) aus schwarzem Glas (Nr. 5), eine blaue Glasperle (Nr. 6), eine flache Nadel(?) (Nr. 10) und ein ärztliches Instrument(?). (Nr. 11.)

Aus diesen und vielen anderen Grabungsergebnissen geht hervor, daß sich die Ausdehnung Scarbantias nicht bloß auf das Gebiet der heutigen Inneren Stadt beschränkte, wo übrigens auch das Forum war, welches der mit Verwendung des keltischen Erdwalles befestigte Teil der Ansiedlung war. Um dieses Zentrum gruppierten sich dann die Vorstädte, ähnlich der heutigen Lage und auch Ausdehnung. In verhältnismäßig prächtig ausgestatteten öffentlichen und privaten Gebäuden herrschte hier reges Leben. Es fehlte weder das öffentliche Bad, noch die Wasserleitung, deren einzelne Teile auch heute noch in sehr gutem Zustande erhalten sind.

Das Niveau der römischen Stadt liegt stellenweise cca 4 m unter dem heutigen Straßenpflaster und so ist es leider nicht wahrscheinlich, daß wir den Stadtplan jemals bestimmen werden können, obwohl bei Kanalisierungen Mauerreste des öfteren angetroffen werden. Umso wichtiger erscheinen mir deshalb die Überreste des Amphitheatrums, dessen weitere Erforschung als unbedingt geboten erscheint.

Scarbantia bildete infolge seiner geographischen Lage ein auf weite Gebiete wirkendes Kultur- und Handelszentrum. Die Erfüllung dieser Bestimmung konnten die Völkerwanderungen und die darauffolgenden Jahrhunderte bloß unterbinden, aber nicht zerstören.

A Seemann-házaspár művészete.

Kivonat Horváth Józsefnek 1941 március hó 7-én tartott előadásából.*)

Az előadó néhány évet töltött Seemann Kálmán rajztanár oldala mellett. Nemcsak a jó embert ismerte meg benne, hanem a kitűnő rajztanárt is, aki a régi soproni reáliskola rajztanítását igen magas szinten tartotta és pedagógiailag úgy vezette, hogy az a fiatal tanárra csak gyümölcsöztető lehetett. De nemcsak tanítani volt képes Seemann mesterien, hanem nevelni is. Kevés tanár tudott a kellő tapintatot, úri tartózkodást mindig betartva, annyira leereszkedőleg, feddő és korholó szavait is többnyire jóízű humorba burkolva, fegyelmezni és az ifjúsággal bánni, mint ő. Feleségével: magyarbéli Vörös Erzsivel több mint 30

Vörös E.: Seemann K. és Vörös E. arcképe.

esztendeig irányítólag szóltak bele Sopron művészeti életébe; e nemes emberpár megérdemli, hogy arcképét megrajzoljuk és vele emléküknek áldozzunk.

Seemann Kálmán 1859 december 27-én született a zemplénmegyei Bodrogkisfaludon. Atyja a falu jegyzője volt. Középiskoláit a kassai reáliskolában végezte. Rajztanárja ugyanaz a Klimkovics volt, aki régebben Benczur Gyulát is tanította ugyanebben az intézetben. A fiatal Seemann tán nem volt mintadiák, de a rajzolásban sohasem esett hiba, amint ezt ránk maradt vázlatkönyvei is bizonyítják; nagyon sokat és korához mér-

*) Horváth József tanár előadását a Soproni Képzőművészeti Kör rendezésében tartotta meg. A hála és kegyelet szálaiból szőtt előadás mintegy két óra hosszat lebilincselte a hallgatóságot. Sajnos, sem a bemutatott nagy képanyagot, sem magát a nemesveretű előadás teljes szövegét nem tudtuk közölni, csak a szerkesztőségünk készítette kivonat kerül az olvasóközönség elé.

ten jól is rajzolt. Így az érettségi megszerzése után 1879—83 az Orsz. M. Kir. Mintarajziskolának és Rajztanárképzőnek volt növendéke Székely Bertalan alatt. Az akkori idők szelleme szerint jól megtanult rajzolni. Iskolatársai közt több kiváló, később nagyhírű akadt: Balló Ede, Csók István, Roskovits Ignác, Révész Imre stb. Tanárai közt Székelyen kívül Greguss és Gyulay László szerepeltek a figurális rajz tanításánál, az építészetnél pedig Schulek Frigyes. Ő mellette segédkezett a tanári oklevél megszerzése után (1883) a Mátyás-templom restaurálásánál, majd egy ipariskolánál tanít és 1885-ben kerül Nagyváradra tanárnak. A természet daliás termettel áldotta meg, a sportok közül a vadászást és a vívást kedvelte és új állomáshelyén az utóbbit tanította is. 1887-ben Kecskemétre helyezték.

A következő évben nősült is, elvette feleségül régi szerelmét, a szép és ritka tehetségű Vörös Erzsit, a Székely-iskola büszkeségét. Násznagyuk Lotz Károly, a menyasszony utolsó tanára volt és nászajándékul egy gyönyörű aktképpel kedveskedik. Ez a kép az özvegy hagyatékából a Szépművészeti Múzeumba került. Kecskeméten a színmagyar környezetben jól érezték magukat, ámbár az ottani vidék a mienkhez képest sivár, de a vázlatkönyvek mutatják, hogy ilyen jellegét is igyekszik kihasználni, rajzolja tehát a város határában levő cigánytanyát, ami ugyan romantikus zsúfoltság után vágyó lelkét nem elégítette ki, de mégis jellemzője volt a vidéknek.

A vidéknek az ő szempontjából való motívumszegénysége folytán elkívánkozott Kecskemétről és 1895-ben saját kérelmére Sopronba helyezték. Új idők szellemét hozta magával. A régebbi, minták másolására alapított oktatás sutba került, most már majd mindent természet után rajzolnak a növendékek. Már akkor tanított emlékezés és elképzelés után rajzot, amikor más iskolák növendékei ilyesmiről nem is hallottak. Tanítványainak munkáit nem jellemzi sohasem a dilettántizmus, a munkák mindíg komolyak és mindíg kimerítik a tárgykört, amelyre készültek. A Széchenyi-gimnázium rajzszertárának van egy rajzalbuma, abba gyüjtik a Berzsenyi Önképzőkör rajzpályázatának nyertes munkáit. Évről-évre Seemann írta ki a pályázat tárgyát. Hol csendélet, hol belsőség, hol tájkép stb., más és más eljárással. Az első díjat Bors Károly nyerte meg 1899-ben (ma jónevű festő Debrecenben). Azóta a mintegy 80 nyertes pályamű olyan magas színvonalat jelent, amilyennel alig dicsekedhet még magyar iskola. A nyertesek névsorából említsük meg Vendl Aladár, jelenlegi műegyetemi rektor nevét, továbbá Ágoston Ernőt, Mechle Józsefet, Steiner Antalt, Richly Emilt, Ákos Ernőt, Gallusz Lászlót stb., mint akik ma is művészeti életünk szereplői. Ez a vaskos mappa mindennél fényesebben bizonyítja, hogy Seemann a dolgát mennyire komolyan vette!

Még egy újítás volt nevelői munkásságában: iskolájában ő bevezette a művészettörténetnek dióhéjban való tanítását is.

1897-ben Steiner Rezsővel megalapítja a Soproni Képzőművészeti Kört és haláláig buzgó kiállítója maradt. Sopron ugyan nem azt nyujtotta neki, amit remélt, de a soproni ősz mindig kedves csemege volt a számára. Sopron és a környékbeli falvak sűrűn ihletik. Nem nagyméretű, de nagyon részletesen kidolgozott vízfestmények, rajzok kerülnek ki keze alól. Nagyon jellemzi őket a szigorú tárgyilagosság és technikailag a csínra való törekvés.

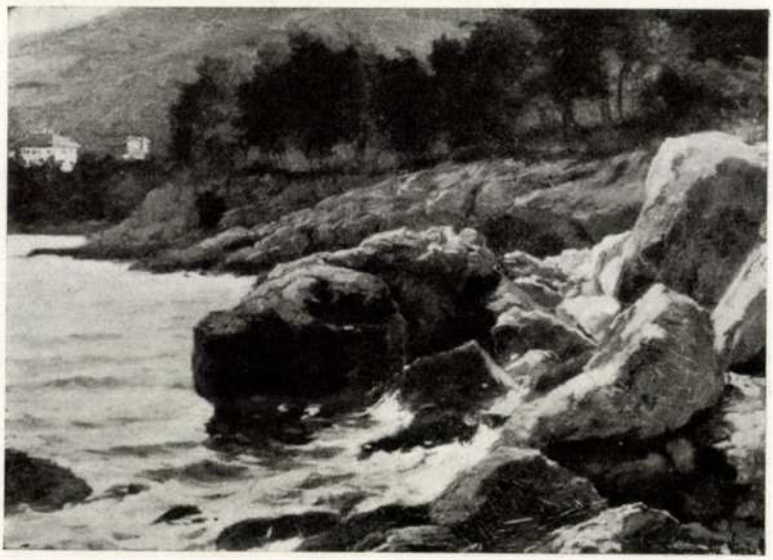

S. Vörös Erzsi: Hullámverés. (Soproni múzeum.)

Nem testi fáradtság, hanem a szolgálati évek felszaporodása ösztökélte Seemannt, hogy helyet adjon az utána következő fiataloknak. 1923 júniusában nyugalomba vonult, de továbbra is vezető szerepet játszott a soproni művészeti életben. Később erőt vett rajt egy gyógyíthatatlan betegség és 1933 december 7-én hosszas szenvedés után elhúnyt.

Az ittmaradt özvegy hét évvel élte túl urát. Kettőjük közül művészi értékre ő az igazán jelentős. Seemann Kálmánné Vörös Erzsi Alsódabason 1864 augusztus 3-án született Pestmegyében. Atyja előkelő állású hivatalnok volt. A fiatal leányban már korán megnyilatkozott az isteni szikra, amint azt a hagyatékából a Képzőművészeti Kör emléktárának jutott 1874-ből való

vázlatkönyvek tanusítják. Ezek ugyan minták után készült másolatok, de a koraérett gyermek csodálatos megfigyelő tehetségét, szeretetét, odaadását bizonyítják. Úgy látjuk Vörös Erzsit, mint aki a legmagasabb csúcsok felé van indulóban. Minden jogcíme megvolt hozzá s mégsem jutott el az ígéret földjére. Célunk az, hogy rámutassunk a megállás okára.

Fiatalon 1879-ben Székely Bertalan iskolájába kerül és ottmarad 1885-ig. Tanítója a nagy, de módszere szerint elfogult mesterek közé tartozik, akitől sokat lehetett tanulni, de az egyéniség szabadabb fejlődését nem engedte meg. Amit tőle tanulni

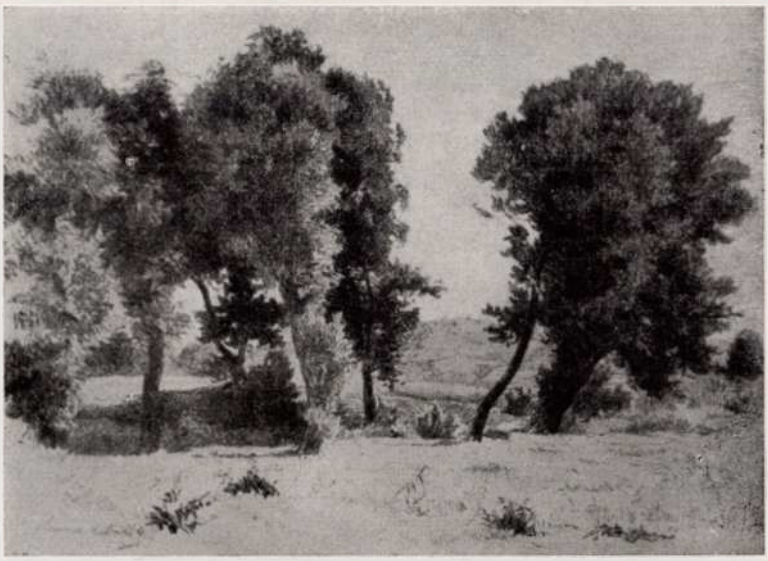

Seemann K.: Facsoport.

lehetett, azt Vörös Erzsi át is vette. A tanulás ideje alatt készült tanulmányfejek a természet fínom átköltései és belőlük fínom muzsika érződik ki, amely a természetet adó szolgai valóságfestésnek sohasem sajátossága.

1885-ben Székelytől a művésznő Lotz Károlyhoz megy át. A két mester egymás merő ellentéte. Lotz szabadon követte csapongó képzeletét és boszorkányos gyorsasággal festett. A mester és új tanítvány jól megértették egymást. Most festi Vörös Erzsi azt a fekvő női aktját, amelyet folyóiratunk 1941. évi 1. számában közölt. Lotz hatását erősen érezteti a kép. Már nem tanulmány, hanem az igazi kép magasabb igényeivel készült: egyensúlyozottan formálódott. Sikerrel szerepelt az 1886-os ta-

vaszi tárlaton a Műcsarnokban és a katalógus is hozta. Vörös Erzsi a Lotz-iskolában Mészöly Géza vezetése alatt kezdett tájképeket is festeni.

Azonban hova-tovább érezni kezdte Vörös Erzsi, hogy külföldre kell tanulmányútra mennie. Választása Párisra esett. Boldogan készülődött az útra és terv szerint édesanyja kísérte volna, de az hirtelen meghalt, az álmok szertefoszlottak és a művésznő egyedül maradva, a régi ismeretség alapján hozzáment See-

S. Vörös Erzsi: Ruhateregetés. (Sopron. Széchenyi-gimnázium.)

mann Kálmánhoz, aki ekkor Kecskeméten állomásozott. Úgy hitte, hogy művészember oldalán képességeinek kivirágzását fogja megérni. De a házasélet legelején festett képek már azt mutatják, hogy Vörös Erzsi nem vett tudomást a kezdődő impresszionizmus koráról, művei nem kapcsolódnak bele annak problémavetésébe: a szabad világítás színeit egy képén sem találjuk. Az új idők hozták a szín és a valőr problémáit, azt sem

Székelynél, sem Lotznál nem lehetett megtanulni. Ha Párisba mehet a művésznő és ha idejét továbbra is a festésnek szentelheti, akkor ritka rátermettségénél fogva maradandó darabokkal gyarapítja a magyar művészetet.

Jó háziasszony és példás feleség volt, de azért itt-ott egy-egy erőpróbát megkockáztatott. Mégis, bármely biztos volt is a rajz és könnyű a festése, a kort jellemző nagy feloldottságig, a színek világos egybesugárzásáig nem jutott el. Élete utolsó harmadában sok tájképet festett a mindig jellemző könnyedséggel és mesterségbeli bravurral, köztük egy remek csendéletet, amely ma a soproni múzeum tulajdona (1907), amely annyira eleven, színes, plasztikailag tökéletes, hogy szinte egy lélekzetre festett.

Tájképet egy-egy ülésre megfestett; talán önön megnyugtatására teremtette ezeket az apró önvallomásokat, hogy dolgozik. S itt-ott, bármilyen szép és fínom darabok kerültek ki ecsete alól, mint múzeumunk Tengerparti részlete, mégis csak narkotikumok voltak ezek és a festői munka narkózisát hozták neki; Vörös Erzsi erejét és képességét tekintve, hogy hasonlattal éljünk, csak kavicsokat hajigált, mikor sziklákat kellett volna emelnie.

Férje halála után társtalanul emlékeinek él csak. Ez legszomorúbb szakasza életének, többet nem fest. Hétesztendős özvegység után 1940 szeptember 25-én elragadja hosszas betegség után őt is a halál.

A férj mint igaz ember, mint nagy nevelő fáradhatatlan tanító és nemes jóbarát, nemcsak tanári munkájával, hanem a társadalmi téren is olyan emléket állított magának, hogy akik ráemlékeznek, ezt csak a szeretet és elismerés alapján tehetik.

A feleség az igazi kiválasztottak közül való, de magános volt, semmi közösséggel a fejlődés országútján vonuló tarka karavánhoz. Élte nem más, mint szomorú torzó. De a visszaemlékezés rá is mindenkor csak a hála és nagyrabecsülés alapján történhetik.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

Céhedényeink.

Írta: **Csipkés Kálmán.**

A Városi Múzeum rendkívül gazdag céhtörténeti gyüjteményében jelentős helyet foglalnak el a régi céhedények: kannák, kancsók, serlegek, tálak, poharak. Ezek, mint ismeretes, a céhek életében szokásos összejöveteleken, lakomákon és áldomásokon fontos szerepet töltöttek be.

Sorozataink eléggé változatos formákat ölelnek fel; egyes tárgyak érdekes felépítésre, tagozottságra és díszítésre vallanak; sok esetben céhtörténeti szempontból értékes feliratok, címerek és bélyegek adnak bővebb tájékozódást. A legrégibb és legbecsesebb darabokat az ónedények sorában találjuk, de a fajánszok és üvegek között is van több értékes példány. Eredetre nézve a legtöbb darab soproni és sopronmegyei.

1. kép. Diebold felv.

A soproni molnárok céhkannája. Ón, 1678. (54 cm magas.)

Az alább következő sorokban válfajok szerinti csoportosításban, ezen belül pedig időbeli sorrendben ismertetjük az egyes emlékeket; a jellegzetesebbeket képen is bemutatjuk.

I. *Öntárgyak.*

Az ón általános használata már a 13. században kezdődik; iparművészeti szemszögből jelentős kialakítása főkép a 16—18. századokban követhető nyomon. Az egyes korszakok jellemző stílusjegyei az ónból öntött tárgyakon is felismerhetők. Legjellegzetesebbek a későreneszánsz, vagy korabarokk ízlésben fogant alapformák és díszítmények; ezek gyüjteményünk régibb edényein kitűnően észlelhetők. Több darabon soproni önöntők mesterjegye és a céh u. n. látójegye beütve; két tárgyon bécsi mesterjelzés, egyesek jeltelenek. A bélyegek igen sokszor szerencsés eligazodást nyujtanak.*)

2. kép. Diebold felv.

A soproni kőművesek és kőfaragók céhkannája. Ón, 1693. (56·5 cm magas.)

1. *A soproni szűcsök céhének fedeleskancsója.* Profilált talp. A felfelé keskenyedő hengerded test közepén bevésett céhcímer (pajzsalakra formált hermelin), ettől jobbra-balra 16—53; pereme alatt kettős körvonallal határolt keskeny övezetben a következő felirat: I. A. E. O. W ∴ L. A. C. H. P. E. R. G. E. R. Profilált fedél, ennek szélén az S alakban hajlított fül felett fogantyú. A fülön bélyeg: két pajzs, mindegyikben rózsa, felette G B betük [valószínüleg B(P)ürger György ezen időben élt soproni ónmüves nevének kezdőbetüi]. Belső fenekén rózsabélyeg. — 24 cm magas.

2. *A sopronnyéki csizmadiacéh fedeleskannája.* Alul ívelten kiszélesedő, hengerded teste három, golyón álló szárnyas angyalfejen nyugszik; középen kidomborodó, gyürüs tagozat, fölötte és alatta vésett övszalagok. A profilált fedél közepén ülő oroszlánszobrocska; a hiányzó címert tartotta mellső lábával. A kanna füle és a vele kapcsolatos fedélütköző domborművü díszítéssel — stilizált orosz-

*) A régi soproni önöntőkről értékes tanulmányt irt Dr. Csatkai Endre a „Történetirás" cimü folyóirat I. évfolyamának 1. számában (24—33. lap). Egyes bélyegek megfejtése az ő kutatásai nyomán sikerült.

lánfejek — ellátott. Lenn bélyeges rézcsap; a bélyegkép gyikra emlékeztet. Felirat és évszám a palást felső szakaszán: MARZ. KNEDL / ANDRE. PEVER / STEPHAN. LAKICZ. / 1 6 7 2. — 54 cm magas.

3. *A soproni molnárcéh fedeleskannája.* Három, golyón ülő oroszlán hátán nyugszik. Hengerded teste lenn ívelten kiszélesedik; középen kidomborodó, gyűrűs tagozat, fölötte és alatta vésett övszalagok. Profilált fedelének közepén talapzaton ülő oroszlán mellső lábával a molnárcéh dombormüvü korabarokk-keretbe foglalt és szárnyas angyalfejjel koronázott, kerekded címerpajzsát fogja; a pajzson véset: 4 küllőjü kerék, alatta 1678-as évszám. A címer talpa a kanna fedelének széléhez erősített. A bélyeges csappal felszerelt kanna palástjának felső tagozatán háromsoros felirat: CASPAR. VMBGEHER / GEORG. HÜPFEL / HANS. FORSTHVEBER. Fedélütközőjén két dombormüvü, stilizált oroszlánfej. A finomivelésü fülön bélyeg: három címerpajzs; közülük a két egymásmelletti felsőn Sopron címerképe, az alsóban füleskanna, tőle jobbrabalra E—K betük (Kesler Ernő soproni ónmüves nevének kezdőbetüi). — 54 cm magas. (1. kép.)

3. kép. Diebold felv.
A soproni mészárosok céhkannája. Ón, 1726. (58·5 cm magas.)

4. *Fedeles céhkancsó.* felfelé keskenyedő hengerded testtel, hegyes ajakkal, füllel. Profilált fedelén fenn, középen véset: babérkoszorúban G. S. betük, alattuk 1690-es évszám. A kancsó pereme alatt és a fülön egy-egy bélyeg: pajzsban fenn 1690, alatta I. Lipót monogrammja (bécsi hitelesítő jegy) — PWV betük, alattuk pajzsban 1690. A fülfogantyú stilizált levélformát követ. — 23·5 cm magas.

5. *A soproni kőmüvesek és kőfaragók céhének fedeleskannája.* Három profilált, golyós lábon áll. Fenn és lenn ívelten kiszélesedő, profilált talpban és peremben végződő hengerded testét középen ugyancsak profilált gyürü övezi Peremének felső szakaszán véset: babérkoszorúban ötsoros felirat: ZV. DER / MAVRER. VND / STEINMETZ / EN. ZECH / 1693 Profilált fedelének gombjához a fedél szélére állított, korabarokk-keretbe foglalt és

szárnyas angyalfejjel koronázott tojásdad pajzs támaszkodik; rávésve a két mesterség jelvényei: háromszög, vakolókanál, kalapács, körző, véső stb. A fülön bélyeg: két egymásmelletti pajzs mindegyikén A S betűk, lenn füleskorsó és csillagok. (A. S. a soproni Schrick András ónműves monogrammja.) A kanna alul rézcsappal ellátott. — 56·5 cm magas. (2. kép.)

6. *A soproni mészároscéh fedeleskannája.* Három profilált, golyós lábon nyugszik. Teste felfelé ívelten keskenyedik; középen profilált gyűrű övezi, talpa és pereme gyengén profilált. Felső szakaszán vésett: babérkoszorúban ötsoros felirat: ZV / DER : LOEBLICH / EN : FLEISCHHA / CKER : ZECH. / 1707. Profilált fedelén talapzaton ülő címertartó oroszlán (a címer hiányzik). Az érdekesen alakított fülön bélyeg: két egymásmelletti pajzs; a baloldalin várbástya (Sopron címerképe), a jobboldalin fenn A—S (Schrick András) betűk, alattuk füleskorsó. A bélyeges csappal felszerelt kanna 55·5 cm magas.

4. kép. Diebold felv.
A soproni molnárok céhkancsója.
Ón. 1803. (32 cm magas.)

7. *A soproni mészároscéh fedeleskannája.* Csonkakúpalakú, talpánál és pereme körül profilált teste három, golyón álló szárnyas angyalfejen nyugszik. Palástját vésett körvonalak övezik; felső harmadán vésett babérkoszorúban négysoros felirat: 1726 / M. T. H. D. Z. H. / G. M. E. D. Z. O. A. / E. H. S. B. Kidomborodó, profilált fedelén, középen, talapzaton ülő oroszlán korabarokk-keretbe foglalt, szárnyas angyalfejjel koronázott kerekded pajzsot tart; ezen ökör és alatta tagló vésett rajza. A pajzs talpa a kanna fedelének széléhez forrasztott. Az ötletes módon formált fedélfogantyú a fülhöz kapcsolódik; a fogantyún két, a fülön egy, domborművű, stilizált oroszlánfej szerepel, mint díszítés. A fülön bélyeg: három pajzs; a két egymásmelletti felső közül a baloldalin fenn M—R betűk (Richter Mihály soproni ónműves nevének kezdőbetűi), alattuk Sopron város címerképe; a jobboldalin fenn M—R betűk (Richter Mihály), alattuk füleskorsó; az alsó címer-

pajzs képe azonos a felső baloldalival. A kanna csappal ellátott. — 58·5 cm magas. (3. kép.)

8—9. *A soproni molnárcéh fedeleskancsói.* Két teljesen azonos példány. Élénken tagozott gyűrűs talpból fejlődik a hengerded test; palástján a hegyes ajak körül háromszoros, vésett felirat: M—T / M—T / 1731. Kidomborodó fedelének közepén gomb, ajakfeletti részén szívalakú lap. A füllel kapcsolatos fedélütköző stilizált levélben végződik. Bélyeg nélkül valók — 22·5 cm magasak.

10. *A soproni mészároscéh fedeleskancsója.* Széles gyűrűvel övezett talpból fejlődő, hengerded teste hirtelen kiszélesedik, felfelé keskenyedik. Egyszerű, domború fedelén véset: babérkoszorúban fenn A. N. betűk alattuk 1731, ez alatt tagló. A fülhöz rögzített fedélütköző gombban végződik. Fülén a 4. sz. alatti kancsón szereplő bécsi mesterjelzés látható, elmosódva. — 18 cm magas.

11. *A soproni molnárcéh fedeleskancsója.* Profilált gyűrűs talpból kinövő hengerded teste felfelé keskenyedik. Domborúan alakított fedelén kisfiúcska álló szobrocskája. A kancsó füle egészen egyszerű. Pereme alatt, körben négy kiálló, gyűrűre emlékeztető kis tagozat; kettőről rézbádogból domborított, kerekded, fityegő (bemondótábla) csüng alá; babérkoszorúval övezettek s a céh címerének vésett rajza és felirat látható rajtuk; az egyiken: *Joh. Schirk / Ao. 1803,* a másikon *Mihl. Kutrer / Ao. 1808.* Bélyeg nem fordul elő. — 32. cm magas. (4. kép.)

5. kép Diebold felv.

A soproni timárok céhserlege. Kokuszdió, 1820. (31·5 cm magas.)

12. *A soproni takácsok céhbillikoma.* Gyűrűs talpa alant nyolcszögletűre formált, lába élénken tagozott. Hengerded, hosszúkás kuppáján négy sor vésett felirat: M. PAUL. TASCH. BEI / M. FRANZ. TALEMASL. BEI / VINCENZ. GERTNER / JOHANES. PALER. 1804. Fedelén Sz. Ulrik püspök két nézetre felépített szobrocskája. Bélyeg nélkül való. Paur Iván gyüjteményéből került a múzeumba. — 43.5 cm magas.

13. *A soproni molnárlegények céhserlege.* Baluszterre emlékeztető alak. Palástján hatsoros felirat: *Bey Erichtung des Wilkoms / War Alt Irten Gesell / Joh : Deletoi : v : Kl : Zell / Jung Irten Gesell Jos : Zacharias : v : Brennberg / Ignatz Németh : von Raab. / Ano 1835.* Bélyeg nem szerepel. — 24. cm magas.

14. *Billikom* a 19. század első feléből, felirat, évszám és bélyeg nélkül. Alakja baluszterhez hasonló. — 23·5 cm magas.

6. kép. Diebold felv.
Üvegpohár asztalosjelvénnyel.
19. század első fele. (14 cm magas.)

15. *A harkai kovácsok és bognárok céhének fedeleskannája.* Három, golyószerű lábon álló, hengerded teste talpánál ívelten kiszélesedik, derekánál gyűrűvel övezett. Fedelének ütközőjén urnaalakú gomb. Palástján, fenn, ráforrasztott kerek lap, középen a két mesterség jelvényeivel, alattuk két keresztbefektetett babérág közt 1839-es évszámmal; körirata: EHR : SCHMIDT : U : WAGNER : ZUN : SIG : I : M : HARKAU : B : OEDENB. Rézcsappal ellátott. Fedelének belső oldalán, középen, bélyeg: PETER / MARCHIONINI / IN OEDENBURG. — 50 cm magas.

16. *A A felsőlövői lenszövők fedeles céhkannája.* Csonka-kúpalakú, sima teste három egyszerű golyón nyugszik. Hegyes ajkának fedőlapján négy sor véset: Von / F L. Zinn / in / WIEN. A fülhöz kapcsolódó, urnás ütközővel felszerelt fedelén céhcímer és 1841-es évszám. Palástján az ajak alatt kétsoros vésett felirat: *Hoch lebe die ehrsame Leinweberzunft / der freien Gemeinde Oberschützen.* Fenekén kerekded bélyeg: Sz. Mihály arkangyal mérleggel és karddal, alatta babérágak közt F L Z betük — 41 cm magas.

61. *Csizmaalakú kancsó,* ónozott bádogból, sárgaréz-zsinórdíszítéssel és -sarkantyúval. A 19. század első feléből. Bertók Sándor városi tanácsos hagyatékából. — 33·5 cm magas.

II. *Kokuszdió-serlegek.*

1. *A soproni tímárok fedeles céhserlege.* Cibóriumhoz hasonlít. Profilált, aranyozott reztalppal és -nódusszal; kuppája és fedele kokuszdióból való, aranyozott rézfoglalattal. Tetején rézből készült koronázódísz: nyitott koronából kinövő álló oroszlán pajzsot tart; ezen a mesterség jelvényeinek vésett rajza található. A címer hátlapján négysoros vésett felirat: *Mathias Kern / 1820. / Stephan Kern / 1825* A rézből alakított részletek díszéül trébelt, stilizált levelek és virágok szolgálnak. Talpán három övezetben vésett körirat: *Joh : Choboda / Jos : Danzer. M : Wahlner. And : Reich. Ch : Schneider Mar : Catlas. Joh : Brenner. St : Zako. / Joh : Ulrich. Jos : Bachm. Paul : Andrachi. Math : Andrachi. Jos : Koch. Adam : Bredl. Ge : Galawits. Ge : Oman.* — 31·5 m magas. (5. kép.)

2. *Fedelesserleg a 19. század első feléből.* Egyszerűbb, cibóriumalakú. Kuppája kokuszdióból, profilált talpa, rozettával ékített fedele és a kuppa pántjai rézből készültek. — 21 cm magas.

7. kép. Diebold felv.
Mázas cserépkorsó, 1819-ből.
(37 cm magas.)

III. *Üvegpoharak.*

A céhjelvényekkel ellátott poharaink sorozata 6 darabból áll. Az asztalosok, a kovácsok és a kádárok pohara, az alkalmazott jelvényeket nem számítva, teljesen egyező alakú és díszítésű. Hengerded, átlátszó, színtelen, részben sárgára pácolt; metszett és köszörült díszítéssel; elől sárga mezőben az egyes mesterségek jelvényei: gyalu, harapófogó, patkó, hordó stb. metszett képe. A csizmadiák, valamint a szabók pohara szintén hengerded, átlátszó, színtelen, metszett díszítésű; pácolás nem fordul elő; palástjukon elől a megfelelő jelvény: csizma, illetőleg vasaló, olló, két virágos galy között. A bognárok pohara a legegyszerűbb; hengerded, átlátszó, színtelen; metszett céhcímerrel ellátott. A 19. század első feléből

valók. Magasságuk 13—15 cm. Az asztalosok poharát a 6. képen mutatjuk be.)

IV. *Mázas cserépkorsók.*

A sopronmegyei eredetű sorozatnak mind a 12 darabja meglehetősen hasonló alapformát mutat: a keskenyebb talpból fejlődve, egyharmad magasságban kihasasodik, felfelé keskenyedik, majd pereme alatt ismét kiszélesedik; hegyesajakú száját egy darabon fedőlap takarja; füllel ellátott. Mázuk a zöld szín különböző árnyalataiban. Testüket domborművű és bekarcolt dísz borítja; az egyes mesterségek jelvényei legtöbbjükön megtalálhatók. Kislétszámú falusi céhek birtokában voltak, s a 19. századból származnak. Az egyes darabokat, időrendben, alább ismertetjük.

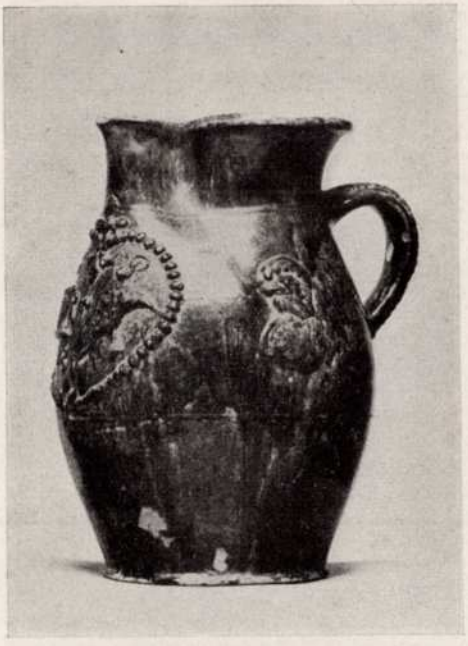

8. kép. Diebold felv.
Csizmadiák céhkorsója. (40 cm magas.)
Mázas cserép, 1836.

1. A legrégibb példány. Hasán domború ékítmény: koszorúban kerék (bognárcéhjelvény), a nyak tövén gyöngysorszerű dísz fut körül. Bekarcolva: I.. S J / 1812. — 37 cm magas.

2. A korsó hasán domborművű kerettel határolt szívalakú felületen AP / MEK betűk, ugyancsak domborítva. A száját részben fedő lapon 1819-es évszám. — 37 cm magas. (7. kép.)

3. Palástján bekarcolt keretbe foglalt szívalakú mezőben, domború kivitelben a takácscéh jelvénye és bekarcolt 1825-ös évszám; a kerettől balra és jobbra bekarcolt írás: *Dieser Grug bringt / den Ehrsamen Webern / Meister zu in Markt / Mannersdorf den 21 May / Johan Zimerman / Hafner Meister zu / in Markt Mannersdorf.* Répcekethelyről (Mannersdorf) való. — 30·5 cm magas.

4. Hasán domborművű keretelésű, szívalakú felületen csizmadiajelvények, I W betűk és 1826-os évszám, ugyancsak domborítva. Szerepel még rozetta- és virágos indadísz. — 32 cm magas.

5 Domborművü díszítéssel: szív, tulipán, szekfű, rózsa, pontok; szívalakú keretben a csizmadiacéh jelvényei: csizma, harapófogó, kalapács, ezenkívül 1832-es évszám és K H betük. A korsó szája részben fedett. — 37 cm magas.

6. Palástján domborművü megoldásban, díszesen keretezett szívalakú mezőben a csizmadiák jelvényei: sarkantyús csizma, harapófogó, kalapács, bőrvágó, továbbá F S betük és 1836-os évszám; a kerettől jobbra sisakos férfi mellképe, balra sas, szintén domború kivitelben. A korsó száját részben fedő lapon bekarcolt F S betük — 40 cm magas. (8. kép.)

7. Hasán domború ábrázolásban a takácscéh jelvényei és 1838-as évszám; minden egyéb díszítés nélkül. — 34 cm magas.

8. Egyszerűbb példány. A hasán és nyakán bekarcolt körülfutó vonalsáv; a hasi részen még bekarcolt írás: *Josef Schnöler anno 1870.* A korsó száját részben fedő lapon írás: *18 anno 70.* — 26·5 cm magas.

9. A korsó nyaktövén körülfutó, mélyített övvonal. A száját részben fedő lapon bekarcolt 1878-as évszám. — 37 cm magas.

10. Domborművü keretelő és szétszórt dísszel, s a takácsok, ácsok, szabók és csizmadiák jelvényeivel (vetélő, balta, olló, csizma), továbbá 1883-as évszámmal. Hasán keretezett szívalakú felületen bekarcolt írás: *Weber, Schuster, Schneider, Zimerman / Gesuntheit und Zufriden / Elien Baull Gruzler Stiefter.* A korsó száját részben fedő lapon ugyancsak bekarcolt írás: *Johan Rimler Hafner Meister 1883.* Alsólászlóról (Unterloisdorf). — 34 cm magas.

9. kép. Diebold felv.
Habán tál 1721-ből. (Átmérője 37 cm.)

11—12. Egyszerü kivitelüek, írás és évszámjelzés nélkül valók. 37·5 cm magasak.

V. *Népies fajánszok.*

A múzeum népies fajánszgyüjteményében a következő céhjelvényes tálak, tányérok és korsók találhatók:

1. *Habán tál.* Kerek, fehérmázú, szélesperemű. Egyetlen dísze a peremére festett zöld levélkoszorú; benne 6 soros felirat: JOHANN / MICHAEL / BITSCH : GRO- / SER : OHRMAC- / HER / 1693. Toronyórák mestere részére készült. — Átmérője 32·5 cm.

2. *Habán tál.* Kerek, fehérmázú; stilizált színes virágdísszel. Széles peremén festett kömüvesszerszámok (vakolókanál, balta, háromszög függőónnal), L. M. betűjelzés és 1700-as évszám. Átmérője 31·3 cm.

10. kép. Diebold felv.
Erdélyi korsó 1782-ből. (18·7 cm magas.)

3. *Habán tál.* Kerek, szélesperemű. Fehér alapon kékszínű, stilizált virágokból és levelekből álló ékítmények. Középen, koszorúban, a pékmesterség sárgásbarna színben festett jelvényei: perec, kifli, buci, felettük korona. Felirata: 17 M S N 21. — Átmérője 37 cm. (9. kép.)

4. *Habán tál.* A 3. számúhoz hasonló; a kékszínű, stilizált virágokból és levelekből álló ékítmények szerkezete és elosztásuk azonban attól elütő. Középen az ismert pékjelvények, továbbá I C N H betűk és 1723-as évszám. — Átmérője 37·5 cm.

5. *Nyitramegyei füleskorsó.* Fehérmázú. Zöldszínű koszorúban két szerszám (cipészkalapács, szalmametsző) IMNB egymáshoz kapcsolt betűk és 1769-es évszám. — 18·8 cm magas.

6. *Rábaközi mélytányér.* Fehér alap. Peremén elszórtan színes virágdísz, öblén virágdíszes keretben pékjelvények (perec, kifli, zsemlye), M. L. betűk és 1772-es évszám. — Átmérője 27 cm.

7. *Erdélyi füleskorsó.* Alvincről származik. Fehér alapon színes virágdísszel, bognárjelvényekkel, I. S. 1782 jelzéssel. — 18·7 cm magas. (10. kép.)

8. *Nyitramegyei mélytányér.* Fehérmázú. Pereme domborúan tagozott. Színesen festett díszítéssel, mészárosjelvényekkel (ökörfej, tagló stb.); 1823-as évszámjelzéssel. — Átmérője 23·5 cm.

A felsorolt fajánszedények Paur Iván hagyatékából valók.

Csipkés, K.: *Zunftgeräte im Soproner Museum.*

Altes Zunftgeschirr, wie Kannen, Krüge, Pokale, Teller und Becher bewahrt das Soproner Museum in großer Anzahl. Im Leben der Zünfte haben diese Geräte eine besondere Bedeutung. Die beschriebenen Gegenstände sind von mannigfacher Form und zumeist reich verziert. Ihre Inschriften, Wappen und Marken gewähren dem Kulturhistoriker nicht selten wertvolle Anhaltspunkte. Behandelt werden der Reihe nach Zinngeschirr, Kokospokale, Glasbecher, emaillierte Steinkrüge und volkstümliches Steingutgeschirr, worunter das Zinn eine Vorrangstellung einnimmt. Die Zunftaltertümer sind zum Großteil Soproner Herkunft, oder aber stammen aus dem Komitat. Die bedeutendsten Stücke sind in Bildern veranschaulicht.

Diebold felv.

A soproni takácsok céhbillikoma.
Ón, 1804. (43·5 cm magas.)

Hajnóczi Dániel.

A Hajnóczi nevet a Martinovics-féle összeesküvésben résztvett Hajnóczi József vértanu tette ismertté a magyar történelemben. Rokona volt Hajnóczi Dánielnek. A család Vágbesztercéről származik; itt volt mészáros H. Dániel édesatyja: Tamás. Négy testvére volt Dánielnek: 1. Sámuel, akinek fia: Sámuel, nagybátyjának, Dánielnek nyomdokait követve, szintén a soproni ev. líceumban volt tanár Farkas Ádám rektorsága alatt, majd később nemescsói lelkész; 2. János, ennek fia Sámuel, győri tanár s ennek a fia volt a vértanu József; 3. Tamás, aki Vágbesztercén maradt és 4. József, akinek fia is, unokája is kiskéri lelkész volt. Dániel fia: Károly is lelkész volt Ruszton. Amint látjuk, a család több tanárt és lelkészt adott a közéletnek.

Hajnóczi Dániel Vágbesztercén született 1690. április 10-én. Sírfelirata szerint 11 iskolába járt. Tudjuk, hogy tanult Trencsénben, Rozsnyón, Zsolnán, Lőcsén, Győrött, Sopronban. Soproni tanulmányait egy időre megszakította a pestis (1713); majd a pestis után Devecserbe ment, hogy a magyar nyelvet magyar környezetben gyakorolja. Itt tanító (ludi moderator) is volt egy ideig. Mikor Sopronba visszatért, az alumneumban corypheusnak (senior) nevezte ki a felsőség. Soproni tanulóévei után a wittenbergi egyetemen fejezte be tanulmányait 1715—1718-ban. Erre az időre esik a soproni ev. gimnázium (líceum) szervezetében történt az a változtatás, hogy a legfelsőbb két osztály közé egy harmadikat ékeltek be s ennek az új osztálynak kerestek tanárt. A wittenbergi egyetem melegen ajánlotta Hajnóczi Dánielt, akit a soproniak, mint a soproni iskolának volt növendékét, amúgy is ismertek. A konvent tagjai előtt tartott próbatanítása a legszebb reményekre jogosított s így egyhangúlag megválasztották. Deccard Kristóf János volt ekkor a rektor. Kövesdy János, a volt kuruc táboripap, a konrektor, Hajnóczi pedig prorektori címet kapott és a konrektorral egyenlő fizetést. Deccard leányát: Katalint vette nőül. Fia: Károly ruszti lelkész lett. Amikor apósa a rektori hivatalt 1740-ben letette, őt választotta helyébe rectornak a fenntartótestület s 1741. február 6-án iktatták be hiva-

talába. Mindjárt hivatalának átvétele után *Desideria scholastica* címen hosszabb előterjesztést tett a fenntartó hatóságnak az iskolaügyek szabályozására vonatkozólag. Itt leszögezett elvei hosszú ideig irányították az iskola tanulmányi és fegyelmi rendjét. Hajnóczival foglalkozó írók (Wallaszky, Horányi, Ribini) mind kiemelik klasszikus latinságát versben és prózában egyaránt. Mint Wallaszky mondja: aetatis suae Cicero dictus (kora Cicerójának nevezték). Éppen ékes latinsága révén tiszteletbeli tagja lett a jenai latin társaságnak (sodalis honorarius Societatis Latinae Jenensis). Sajnos, a rektori hivatalt csak hat évig tölthette be. Mint életrajzi adatainak összeállítója: Hrabovszky György mondja: „elaludt, ez a világossan égő szövétnek sokak fájdalmára 1747. március 2-án". Apósa, Deccard írt róla halotti megemlékezést: Supremi officii munus, quo viro D. Danieli Hajnoczi gymn. Soproniensis Rectori iusta solvit moestissimus socer J. Chr. Deccard. Jenae, 1747. A tanuló ifjúság is megsiratta kéziratban maradt ilyen című verssel: „Szomoruságnak zászlója, mellyet T. T. híres és Nemzetes Hajnóczi Dánielnek emeltek a Magyar nemzetből való tanítványok."

Oertel Gottfried soproni lelkész halotti beszéde nyomtatásban is megjelent: Die mit Ruhm vor Gott abgelegte Rechnung eines Schulmannes. Jena, 1747. — Sírköve fennmaradt az evangélikus temetőben, a sírkő jelenleg a városi múzeumban van. A sírfeliratot nagyobbrészt maga Hajnóczi írta. A felirat most már nehezen olvasható; Hrabovszky György 1816-ban A Gymnasiológiájában így közli:

D. O. M. S.
HIC SITUS EST
ANNORUM AMPLIUS XXIIX.
MARTYR SCHOLASTICUS
DANIEL HAYNOCZIUS
NATUS IN QUADIS
A. R. S. CIC IC CXC V. IDUS APRILES
DISCENDO XI. ADIIT SCHOLAS
NON DESVLTORIA ANIMI LEVITATE
SED A TRIBUS LITERARUM TEMPESTATIBUS
FAME, PESTILENTIA. BELLO
IMPOSITA NECESSITATE
IN OMNIBUS ALIUD DIDICIT NIHIL
PRAETER JESUM
CRUCIS SUPPLICIO DE SALUTE MORTALIUM
IMMORTALITER MERITUM
HANC SCIENTIAM
IN GYMNASII SEMPRON. EVANG. AUG. CONF.
CURIA SECUNDANORUM ANNOS XXII.
PRIMANORUM ANNOS VI.
ET QUOD EXCURRIT
PROPESSUS EST

JOANNIS CHRISTOFORI DECCARDI
XXIIX. ANNORUM RECTORIS ET MARTYRIS
DISCIPULUS COLLEGA SUCCESSOR GENER
OBIIT CICCICCXLVII. IV. CALENDAS
MARTIAS
SIC IN XII. TRANSLATUS SCHOLAM
CONSUMMATA SAPIENTIAE GLORIA, FELICEM
POST LABORES
CUM SAXO PLUSQUAM SISIPHIO
EXANTLATOS
RUDE DONATUS
AETERNA QUIETE PERFRUITUR.

Nyomtatásban megjelent munkái a következők:

1. Dissertatio Theologica de Phariseis et scribis in catedra Mosis sedentibus ex Math. XXIII. 1—3. Witebergae, 1718. — Ajánlotta ezt a legelső munkáját a soproni konventnek és Krman Dániel szuperintendensnek.

2. Oratio Funebris in laudes Stephani Török de Telekes. Lipsiae, 1723.

3. Epithalamion Joh. Jac. Neuholdio Soproniensi Poliatro et Mariae Pamer 1729 Jaurini.

4. Panegyricus Dobnero dictus. 1731.

5. Laudatio Funebris, qua Eugenium Franc, Sabaudiae ac Pedemon. Ducem etc. etc. solenni pompa prosecutus est. Viennae, 1737.

Savoyai Jenő halálára írt, 92 lapra terjedő alkalmi irata a szokásos laudatiokat messze felülmúlja terjedelemben, tartalomban és klaszszikus latinságával. A Jénai Tudós Társaság bizonyára ezért adta ki újra 1741-ben Lipcsében.

6. Epitaphium Apellae Josepho Suss Oppenheimio ob nefanda facinora 1738 in furcam ferream acto et caveae inclusio. Tubingae, 1738. *A hires „Jud Süss"-re irt epitaphium.*

7. Sacrum Parentale divo Carolo VI. Lipsiae, 1739. A Jénai Tudós Társaság kiadványai között. (Soc. Jenaensis vol. II.)

8. Emblemata in natalem diem Principis Josephi 1741 nati.

9. Georg. Sig. Liebezeit L. R. civitatis Semproniensis Phisicus ordinarius in funeris sui celebritate 1739 laudata. Sopronii.

10. Oratio funebris Jo. G. Cramero Nob. Hung. ex Illustri Brassavorum gente, senatori Soproniensi dicta. 1742.

11. Epistola gratulatoria ad D. Joh. Sipkovics Tóth, cum is ad provinciam Superattendentis etc. etc. sibi delatam 1742 consacraretur, scripta. — Müllner Mátyás a liceum történetében idéz ebből a költemény-ből, amely szerinte különös mértékben mutatja Hajnóczi klasszikus latinságát.

12. Versus Memoriales tironibus grammatices inservientes. Sumptibus Mathiae Fischeri Bibliopegi Soproniensis 1771. Hajnóczinak nagyon sokat használt latin nyelvkönyve. Első kiadása 1741-ben jelent meg. A szerző neve nincsen feltüntetve, de világosan ír róla Hajnóczi a nap-lójában 1741. június 13-án. A könyvecskében nemcsak nyelvtani szabá-

lyokat találunk, hanem Cato erkölcsi mondásait is és különösen érdekes latin iskolai énekeket és imákat.

Nyomtatásban megjelent műveinél szinte még értékesebbek kéziratban maradt alkotásai. Ezek közül különösen kiemeljük a következőket:

1. Diarium Scholasticum. Hajnóczi naplója az iskolai eseményekről. Az első bejegyzés 1738. nov. 27-ről szól, az utolsó 1742. február 1-ről. Sajnos, a napló hiányos. *A liceum belső életére vonatkozólag csak innét kapunk felvilágositást.* A líceum könyvtárában található.

2. Colloquia de variis fatis atque vicissitudinibus scholae et ecclesiae Semproniensis lectu digna ob res memorabiles, quae passim occurrurunt conscripta Sodali Honorario Societatis Latinae Jenensis. 514 lap. Nemzeti Múzeum. 1166 Quart. Lat.

A líceum két tanítványának párbeszéde az irat. Az egyik tanítvány Korthod János (1738), a másik Vicáldi János, aki 1713-ban volt a líceum növendéke. *Beszélgetésükben sok művelődéstörténeti adat van a városra s az iskolára vonatkozólag.* A Sopronhoz való ragaszkodás Korthodból a következő kedves felkiáltásban tör ki: „Sempronium meum! abs Te igitur divellar! o dulce Sempronium! mallem hic famem et extrema quaeque pati aut etiam mortem subire, quam alibi vivere in delicio. *Extra Sempronium non est vita, si est vita non est ita!* (Én Sopronom! hát tőled szakadjak el! ó édes Sopron! inkább akarok itt éhezni, bármit szenvedni, sőt meghalni, — mint örömök között élni. Sopronon kívül nincsen élet, ha van élet, nem ilyen!)

Az idősebb tanuló: Vicáldi János személyében tulajdonképpen Hajnóczi szól. A világosan látó pedagógusra vallanak egyes megjegyzései. Tudjuk, hogy ez időben a protestáns iskoláknak nem volt egységes tanterve, metódusa, az egyes iskolák maguk készítették. Ennek voltak előnyei, de hátrányai is. Hajnóczi megrovóan mondja: „*Quot scholae in Hungaria tot methodi* docentibus discentibusque praescriptae." (Ahány iskola van Magyarországon, annyiféle a metódus, amely a tanítóknak s a tanulóknak elő van írva.) Megbélyegzi a grammatikai szabályok lélektelen magoltatását is majdnem ugyanazon szavakkal, mint Bessenyei a Holmi-ban.

3. Iter Neosoliense seu colloquium tertium, in quo Gregorius Kojo et Johannes Bifranes fata itineris Neosoliensis prospera et adversa, quo R. Joannes Godofredus Ertel V. D. M. Neosolio Sopronium ad obeundam sacri muneris provinciam anno Christi MDCCXXXIX mense Junio adductus, est mutuo sermonibus commemorant. — Nemzeti Múzeum. 1166. Quart. Lat. A soproni ev. egyházközség 1739-ben a besztercebányai Ertel Gottfriedet választotta lelkészének. Mivel az utazás abban az időben magános emberre nézve úgylátszik veszedelmes lett volna, azért a konvent „pro custodibus" őrző útitársakul Knopler Dánielt és Hajnóczi Dánielt küldte el Besztercebányára. Május 31-én indultak s június 17-én érkeztek vissza Ertellel. Ennek az útnak érdekes leírása Hajnóczi kézirata.

4. Hajnóczi Danielis Additamenta et supplementa ad David Czvittingeri Specimen Hungariae Literatae. Nemzeti Múzeum. 60 Fol. Lat. — Irodalomtörténeti munka.

5. Hajnóczi Danielis Epigram-

mata in codicem sacrum pro usibus Gymnasii Semproniensis concinata. — Sempronii 1747. Nemzeti Múzeum. 1006. Quart. Lat. Úgy az ó-, mint az újszövetséget rövid, tömör distichonokba foglalta. Hogy annyira híres ékes latinságát, verselő készségét, tömör előadó képességét lássuk, közöljük Lukács evangéliumára írt epigrammját:

Bacchantur capto Jesu de nocte latrones.
Discipuli fugiunt. Quid Petrus? Ille negat.
Christus ab infami suspensus stipite vitam
Effundit, tumulus saxeus ossa tegit.
De tumulo tamen hic surgit, dubiosque sodales
Firmat, ad aeterni regna patrisque redit.

Hajnóczi Dániel széleskörű pedagógiai, irodalmi munkássága révén méltán illeszkedik bele az ev. líceum 18. századbeli nagy rektorainak (Fridelius János, Deccard Kristóf, Ribini János, Farkas Ádám, Wietoris Jonathán) sorozatába.

Források: *Hrabovszky György:* Gymnasiológia. Kézirat 1816-ból a líceum könyvtárából. *Wallaszky:* Conspectus... 244. l. *Horányi:* Memoria Hungarorum... II. 68. l. Ribini: Memorabilia... II. 395. l. *Payr S.:* Hajnóczi Sámuel és fia József. Sopron, 1934. *Gamauf Gottlieb:* Sopron egyháztörténete. Okmányok. III. 2. c. *Müllner M.:* A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857. *Hajnóczi művei.*

Németh Sámuel.

Fridelius János.

Sopronban született 1638-ban. Tanult a soproni evangélikus gimnáziumban, majd az akkori kor szokása szerint tanulmányai folytatására a wittenbergi egyetemre ment. Disputatióját 1661-ben tartotta. Amikor hazajött, az evangélikus gimnázium conrectora lett M. Tieftrunk Dániel rector mellett. Az evangélikus gimnázium az üldözések ideje alatt: 1673—1682-ig szünetelt, s amikor újra megnyílt, M. Tieftrunk Dániel már meghalt volt, az ő helyébe Fridelius lett a rector 1684—1712-ig. 1712-ben nyugalomba vonult, 1719-ben halt meg. Művei közül nyomtatásban a következők jelentek meg:

1. Antropologia de principiis nobiscum natis, Wittenbergae, 1661. Erről az antropológiáról írja Bartucz Lajos, hogy világirodalmi viszonylatban is érdekes, mert az első antropológiát Magnus Hundt marburgi filozófus írta 1501-ben, a másodikat Fridelius; *Magyarországon tehát ő volt az első antropológus.*

2. Discursus Academicus de bono ac excellenti Politico. Wittenbergae, 1661.

3. Disputatio philosophica de potentia obedientiali. Wittenbergae, 1661.

4. Disputatio de missa et invocatione sanctorum sub Deutschmanno, Wittebergae, 1663.

5. Parentalia in funere J. Barthii... dicta 1692. Ratisbonae.

6. Szerkesztésében jelent meg Lackner Kristóf életrajzára vonatkozó értékes mű a soproni gimná-

zium tanulóinak és volt tanulóinak tollából, Lacknerra vonatkozó értekezések gyüjteménye:

B. Domini Christofori Lackneri J. U. Doctoris et consulis qondam civitatis Sempronіensis vitae curriculum. Ratisbonae Typis Johannis Georgii Hoffmanni Anno 1714.

Nyomtatásban megjelent müvein kívül *különösen érdekes a kéziratban (másolatban) fennmaradt tanterve és methodusa a soproni ev. gimnáziumra és az elemi iskolára vonatkozólag.* Az ev. konvent, mint iskolafenntartó megbízta Frideliust a tanterv elkészítésével 1663-ban. Jutalmul 30 forintot kapott. Nemcsak tantervet ád, hanem részletes tantervi utasításokat, minden osztályra előírja a tankönyveket, minden osztály tancéljával (scopus) és a tancél elérésére szükséges módszerrel és eszközökkel (methodus) különkülön foglalkozik. A gimnázium terve és tantervi utasítása latinul, az elemi iskoláé németül készült. Józan ítéletei, tanácsai a korhoz mérten szinte meglepőek „Mutassuk meg — írja egy helyütt — a kátét minden egyes szavának világos értelmét, nehogy a gyermekek értelem nélkül ledarálják, mert így keveset, vagy semmit sem használunk." A jó erkölcsökre való nevelésnél hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy *az iskola ne csak ismereteket nyujtson, hanem a becsületre, az udvarias modorra is szoktassa a tanulókat.* „Valóban nagyon hasznos volna, ha hetenként egy órát elkülönítve a többi lectióktól a tanulókat ebben az órában a goromba, illetlen magaviseletről illedelmes, udvarias magaviseletre szoktatnák." *A mai osztályfőnöki óra őse* ... A tanterv és methodus rendszeressége filozófiailag képzett főre, a sok helyes megjegyzés és tanács a tanügyben jártas, tapasztalt pedagógusra vall. Műve a 17. századbeli magyar tantervek és utasítások között előkelő helyet foglal el.

Források: *Hrabovszky György:* Gymnasiologia 1816. Kézirat. Ev. líceumi könyvtár. *Bartucz Lajos:* A magyar ember, a magyarság antropológiája. 37. lap. *Gamauf Gottlieb:* Soproni egyháztörténet. Okmányok. III. 2. c. 322 lap. Kézirat. Ev. líceumi könyvtár.

Németh Sámuel.

Kisebb közlemények.

Valóban Canovától van-e a cenki Beatrice-szobor?

Csatkai Endre foglalkozott ezzel a kérdéssel éppen a Soproni Szemle egyik számában (1939 V—VI.) Széchenyi-műemlékek Nagycenken címmel megjelent cikkében. De már előzően is a Magyar Művészet című képes művészeti folyóiratban (1925, 130—132. old.), utóbbiban Canova magyar mecenásai címmel. Azt állította és utána Bártfai Szabó László is, hogy az a Beatrice márvány mellszobor, amelyet gróf Széchenyi István hagyatékában találtak és róla Béla fiára szállott, Canovától van. Csatkai arra alapítja ezt, hogy a Latouche-féle lajstrom szerint Canova 1819-ben készített Széchenyi számára egy női hermát Beatrice címen s ezt közli A. H. Mayer „Ca-

nova" c. munkájában, amely a lipcsei Velhagen-féle kiadásban, a Künstlermonographien című sorozatban jelent meg.

Mivel ez az állítás ellenkezett addigi tudásommal, utána kellett járni, hogy mi igaz ebben a „felfedezésben". A most hivatkozott munkát megnézve, mindenekelőtt kiderült, hogy ebben egy szó sincs arról, mintha Canova Széchenyi számára Beatrice-szobrot készített volna. Csatkait megtévesztette a Mayer-féle monográfiában közölt Beatrice szoborképének hasonlósága a cenkivel, ezenkívül a Világ című ujságnak egyik idevonatkozó, alaposnak éppen nem mondható, cikke.

Bártfait megtévesztette Heckler Antalnak a Napkelet 1923. évi IV. számában megjelent cikke is, amelyben a következőket írta: „A Canova-művészetért való lelkesedés Széchenyi István grófot is magával ragadta. Cicognara Canova művei sorában megemlékezik a Leopoldo Cicognara tulajdonában lévő Beatrice-mellkép (1819) egy másodpéldányáról, mely Széchenyi István gróf rendelése alapján készült. Széchenyi 1833 április 27.-én kelt végrendeletében Canovának *még egy művéről*, egy Aspasia-szoborról is megemlékezik, mely a Beatrice-mellképpel együtt ma is Cenken a család birtokában van."

Felkutattam Cicognara munkáit, de Canováról szólót nem találtam, más munkáiban fel vannak sorolva Canova alkotásai, de csak 1817-ig, mivel pedig Széchenyi István 1819-ben járt Rómában és Canovánál, természetes, hogy e Canova-felsorolásnak ebből a szempontból értéke már nem volt. Nem volt feltalálható Ferrazzinak még 1871-ben Enciclopedia Dantesca című hatalmas munkájában sem Canovának ez a Beatrice-alkotása. Ellenben egy másik névtelen szerző munkájában, „Ritratti, statue ed altri dipinti riguardanti Danti Alighiere" található valami, nevezetesen az, hogy Canova 1819-ben Cicognara Lipót gróf számára készített egy Beatrice-szobrot és hozzá van fűzve e megjegyzés: „Riprodotto pel. cav. Stefano Szechevy". Vagyis másolat készült róla Széchenyi István számára.

Ez önmagában véve bizonyítja már, hogy a Cenken volt Beatrice-szobor nem Canova eredetije.

Van azonban más bizonyíték is. Mindenekelőtt az, hogy Heckler *tévesen* idézi Széchenyi István végrendeletét. Ez pedig a következően szól, készült 1833 április 27.-én Pozsonyban: „Canovától szobrázott Aspasiát, Daneckertől szobrázott Bas-reliefet, Agricolától festett Madonnát 's Endertől festett Göröglányt, mint nemkülönben *Fornerina mássát* a Tudóstársaságnak azon feltétellel ajándékozom, hogy azokon soha tul ne adassék." Ha igaz is volna, hogy Fornerina alatt Beatricet kell érteni, amihez szintén szó fér és kérdéses, hogy nincs-e elírási hiba, miután Beatrice Portainalány volt, ebben az esetben sem lehet vitás, hogy Széchenyi végrendeletének fent idézett 18. pontjában csak egy „másról" beszél. S ha hozzátesszük, hogy külön kiemeli ugyanazon szövegben Aspasiát és ennél külön hozzáteszi, hogy ez Canovától való, hasonlóképen az ezt követő többi művészi alkotásoknál is megnevezi a szerzőket, ellenben Fornerinánál, az állítólagos Beatricenél hallgat és semmiféle szerző nevét

nem említi, kétségtelen, hogy a cenki Beatrice-szobornak Canova-eredetiségéről szólni nem lehet. Egyébként Fornarina (s nem Fornerina) nem is szobor, hanem festmény, Sebastiano del Piombo eredetijének másolata s látható a Széchenyi Múzeumban.

Tegyük mindehhez hozzá, hogy Canovának számtalan utánzott munkája van, mütermében sok olyan szobor került ki, amelyet tanítványai készítettek. Beatrice-szobor is seregestől van. Ezek önmagukban véve legnagyobb óvatosságra intenek.

Végül az sem mellékes, hogy a szobor mellén feltünő hiba van a márványban, nem valószínü, hogy Canova ilyen követ keze alól kibocsátott volna.

Nyugodjunk meg tehát abban, hogy a cenki Beatrice-szobor — bármilyen szép a mosolya — nincs Canovától. Lehet a Canova-Beatricenek másolata akár Canova valamelyik tanítványától, akár mástól, de nem az eredeti szerzőtől való. Az Aspasia ellenben kétségtelenül Canovának eredeti alkotása.

Östör József.

A cenki Széchenyi-szobor költségeit ki viselte?

A Soproni Szemle nem régiben cenki Széchenyi-emlékekkel foglalkozván, azt írta, hogy az országnak e legszebb Széchenyi-szobra, amely Strobl Alajos mester alkotása, Sopron vármegye költségén készült. Mindig azt hallottam, hogy a Sopron városában lévő Széchenyi-szobor az, amelyet a vármegye közönsége emeltetett Sopron szab. kir. város hozzájárulásával, ellenben a sokkal sikerültebb Strobl-féle cenki szobor költségeit a legnagyobb magyar fia, gróf Széchenyi Béla födözte. Vitéz Házy Jenő főlevéltáros, a M. T. Akadémia levelezőtagja szíves közlése szerint Sopron vármegye valóban hozzájárult Nagycenk község 500 forintos adományához 4500 forinttal és az így kiegészült összeghez országos gyüjtés útján még 9000 forint jött. A többi összeget azonban valóban Széchenyi Béla viselte, ami bizonyára tetemes volt, tekintettel az akkor már elismerten kiváló szobrász hírnevére és az alkotás kiválóságára. A gondolatot egyébként, hogy Széchenyi Istvánnak az ő kedves Cenkén is szobrot kellene állítani, Tolnai Gábor nagycenki plébános vetette fel.

Ö. J.

A soproni báró Hauer-család leszármazásához.

A Soproni Szemle V. évfolyamának második számában „Adalékok Sopron művészettörténetéhez" címen Géfin Gyula dr. értékes tanulmányt közöl, amelyben egy Hauer alezredesről, majd ezredesről történik említés, egy ízben feleségéről is, sőt az is kivehető a cikkből, hogy a Hauer-család egyik leszármazottja ma is él Sopronban. Tekintettel arra, hogy a Hauer-név Sopronban igen elterjedt, nem érdektelen dolog, hogy lapunk olvasói tudomást szerezzenek róla, melyik Hauer-család ez és egyúttal arról is, kik voltak azok, akiknek földi maradványai a régi Szent Mihály-temető egy fala mellett ősi kriptában nyugosznak.

Ezek a Hauerok ősrégi nemesi családból származnak. Őseik már a 15. századnak második felében kaptak nemességet. Később Hauer János 1575-ben kapott címeres levelet, János fia pedig 1614-ben címerbővi-

test. Ez utóbbinak fia, Márton, mint Alsó-Ausztria „valóságos" (wirklicher) főerdőmestere magas állást töltött be. Ennek a Mártonnak fia, Ferenc József Mátyás, három ízben volt Bécs városának polgármestere és a török ostrom alkalmával 1683-ban saját vagyonát is feláldozta és a védelem erősítése céljából lőszert szerzett. Érdemeiért III. Károly császár felvette 1732-ben a „Reichs- und erbländischer rittermäßiger Adel"-ba, „Edler von", majd 1753-ban „Ritter von" predikátummal.

Ennek a lovaggá emelt Hauernak fia, Valerius, a kamarai törvényszék assesora volt Wetzlarban, a császári udvar követe és badeni titkos tanácsosa.

Valerius fia, Ferenc József Lipót, magyar és cseh alezredes, 1792-ben a birodalmi és bajor, 1793-ban az osztrák báróságot szerezte meg. Mint a pármai Szent György-rend lovagja, Drivasti grófja is volt. Nyugdíjaztatása után a címzetes ezredesi rangot kapta. Sopronba költözött. Itt a mai Széchenyi-tér 6. számú házát szerezte meg és a Magyar-utcában két majort, több kőfejtőt és egyéb fekvőséget vásárolt. Ő volt a Géfin dr. cikkében említett kép tulajdonosa, míg felesége, Althan Jozefa grófnő adományozta a városi kórház kápolnájának a feszületet. A házaspár létesítette a Hauer-sírboltot is a régi Szent Mihály-temetőben.

Hét gyermekük volt. Ezek közül József Gáspár Lipót született Sopronban 1779-ben, meghalt ugyanitt 1852-ben. Cs. kir. alezredes, szintén lovagja az említett Szent György-rendnek. 1833-ban a magyar nemességet kapta meg, többek közt azért is, mert a francia háborúk folyamán 850 magyar huszárt, tehát kb. egy ezredet kimentett az ellenség fogságából. Első felesége nemes Szaka Terézia volt. Ennek a magyar családnak háza először a régi városháza közvetlen szomszédja volt (a 2-es számú ház), majd a mai Vojtkó-ház a Templom-utcában (20. szám). Második felesége surányi Sigray Zsófia grófnő; ő és férje a családi sírboltban nyugszanak, míg az első feleség a régi ev. temetőben porladt el.

József huga Terézia, Mária Terézia korának ünnepelt műkedvelő színésznője; mint az Esterházy-család kitüntetett vendége, nagy sikereket aratott az eszterházi és kismartoni házi színházban. Férje, zadjeli Slachta Ferenc, a királyi kamara hivatalnoka volt. Kiválóságára vall, hogy mint a temesvári kamarai törvényszék legifjabb ülnökét kinevezték a zombori királyi törvényszék adminisztrátorává. 1839-ben királyi kamarai tanácsosnak nevezték ki. Leánya, Slachta Etelka, a 30-as években sokat dolgozgatott a hazai folyóiratokba. Egyike volt azon rendkívül ritkán található előkelő leányoknak, akik abban az időben jól és örömmel beszéltek magyarul. Nagy zenei képzettsége mellett jó szopránhangja is volt, jól zongorázott, képességeit a soproni társaság alaposan ki is használta. Erős magyar érzése folytán Széchenyi István figyelme is ráterelődött és megkülönböztetett tisztelettel tüntette ki már mint fiatal leányt. Szekrényesi Józsefhez ment férjhez, aki Széchenyi jurátusa volt és később a pesti társaságban nagy szerepet játszott. Baráti körben „kis Széchenyi"-nek hívták csak.

Hauer József Gáspár Lipót fia

volt még István Ágost, cs. kir. kamarás, magasrangú államhivatalnok. 1855-ben Eger és Pest, 1858-ban Buda választotta meg díszpolgárnak. Megkapta a vaskorona-rend nagykeresztjét és a v. b. t. t. címét is. Felesége, welserheimbi Welser Antónia grófnő, Sopronban halt meg és férjével együtt itt is nyugszik.

Fiúk, Lipót György István, v. b. t. t. és kamarás, cs. kir. vezérezredes, a hadi díszítményes kardos Lipót-rend nagykeresztese, 1912-ben a magyar bárságot megszerezte. Az 1914—18-as világháború lovas tábornokainak egyik legkiválóbbja. Első felesége, özvegy Fainoné Scheichenberger Erzsébet vele együtt nyugszik a családi sírboltban. Második felesége, felsőkubinyi és deményfalvi Kubinyi Kornélia, brünni alapítványi hölgy (Stiftsdame) még él. Első házasságából született leánya, Hauer Antónia bárónő, férjével, báró Conrad-Hauer Arnold ny. tábornokkal 1927 óta a kiváló ősök megszentelte Sopronban él.

báró Conrad-Hauer Arnold.

A soproni ev. líceum bezárása 1849-ben.

(Adalék a Haynau-korszak nevelésügyének történetéhez.)

A soproni ev. líceum heves harcot fejtett ki nyilvánossági jogáért a Bach-korszakban,[1]) történetének ez a szakasza azonban eddig ismeretlen mozzanattal, az iskola multjában[2]) is szokatlan fordulattal, az intézmény rövid ideig tartó bezárásával kezdődött meg.

A soproni ev. líceum századokon keresztül, de különösen a Magyar Társaság alapítása óta nevezetes szerepet töltött be a magyarság szellemi életében, a 19. századeleji Sopron magyarosodási folyamatában és neveltjei mindenkor buzgó harcosai voltak a magyar gondolatnak és a nemzeti ügynek. A márciusi napok eseményeinek is kellő visszhangja támadt a diákság körében (volt a líceumnak filozófiai tanfolyama is), szervezkedni kezdett[3]) és bizonyára nem egy neveltje indult el az iskolapadokból a szabadság ügyének védelmére. Így történt aztán, hogy az intézet a szabadságharc leverése után nem látszott különösen megbízhatónak s az új rend emberei csak az alkalmat várták, hogy az intézeten hatalmukat éreztessék. Ez be is következett az 1849 szeptemberében.

1849 szeptember 1-én, a magyarság legválságosabb napjaiban kezdődött meg az új tanév. Alig egy hetes munka után, 1849 szeptember 7-én Cziráky János gróf, a pozsonyi tartományi főbiztos, közölte a városi tanáccsal,[4]) hogy a líceum megnyitása csak felsőbb engedéllyel lehetséges; utasítsa ezért az iskola felügyelő szervét az intézet azonnali bezárására. A rendeletet a tanács Artner Lajos városbírónak, az ev. konvent elnökének adta ki.[5]) Három nappal később az ev. konvent beadvánnyal fordult a tanácshoz.[6]) Jelentette benne, hogy a felsőbb rendeletre az intézet bezárása meg-

[1]) Németh Sámuel: A soproni ev. líceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. (A soproni ev. líceum évkönyve az 1938—39. évről 3—23 l.).

[2]) Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története, Sopron, 1857, 117 l.

[3]) Németh Sámuel: i. m. 9. l.

[4]) Fasc. IX. 438. g.

[5]) Fasc. 438. f.

[6]) Fasc. IX. 438. d.

történt, feltárta egyúttal azonban nehéz helyzetét. A tanulók már egybesereglettek, ezért a tanítás szüneteltetése káros mind a növendékekre, mind az iskolára, mind a tanárokra. A helyi katonai parancsnokság nem tiltakozott az iskola megnyitása ellen s a vezetőségnek sem volt tudomása a felsőbb engedély szükségességéről. A beadvány azt kéri a tanácstól, eszközölje ki felsőbb helyen, hogy a gimnáziumi osztályok és a filozófiai tanfolyam megnyitása október 1-ig megtörténhessék. A tanács maga is — főként az ifjúság érdekében — pártolóan terjeszti tovább a kérést. A döntést 1849 szept. 14-én látja el kézjegyével a tartományi főbiztos Pozsonyban. E szerint megengedi a líceumban a gimnáziumi osztályok megnyitását, feltételei azonban a következők: 1. Helyezze az iskola hatályon kívül a tantervben a magyar minisztérium működése és a forradalom idején (Revolutionsepoche) eszközölt változtatásokat; 2. az előadásban legyen figyelemmel a különböző nemzetiségekre; 3. nyelvbeli erőszakot kerüljön addig, amíg ebben a kérdésben az egyenlőség elvén felsőbb intézkedés nem történik. Ez az engedély semmiképp sem vonatkozik a filozófiai tanfolyamra, ez a felsőbb intézkedés megérkeztéig semmiképp sem nyitható meg.

Bár nem sokáig tartott, mégis ez volt az első zökkenő a líceum szabadságharc utáni életében és ezután kezdette meg nagy harcát a nyilvánossági jogért.

Verbényi László dr.

Az első soproni (Rupprecht-féle) cukorgyár sorsa.

A Soproni Szemle 1941. második számában a sajtoskáli Rupprecht-kastéllyal kapcsolatosan említés történt az első soproni cukorgyárról is, amelyet 1794-ben alapított Nagy György líceumi tanár, de hamarosan csődbe ment és csak 1806-ban nyilt meg a Rupprecht-család kezén és Rupprecht János céltudatos vezetése alatt nagyon felvirágzott. 1847-ben a gyár készítményei még szerepeltek a soproni iparkiállításon. A magyar cukoripar nagy történelmében*) olvasható, hogy 1847-ben Sajtoskálon Rupprecht János fiókgyárat létesített. A szakemberek szerint néha egy-egy vidék cukorrépatermő földei kimerültek, ilyenkor a gyárat elhelyezték. Ez volt az eset a kőhidaival is, amely 1879-ben Petőházára került. Az eredeti gyárépületet többnyire másképpen hasznosították, esetleg pusztán is állt. A soproni Rupprecht-gyárnak 1847 után való sorsáról nagyon kevés szó esett eddig. A nagy történelmi munka p. o. nem említi, mikor tettek működéséhez pontot. Berényi Pálnak „Sopron megye" című munkája 1895-ben annyit említ: „A nyolcvanas évek végén szüntette be Rupprecht János candiszcukorgyárának üzemét, a melyet harmad éve egy idegenből idekerült vállalkozó ujból meg akart volna kezdeni, de rövid próbálgatás után a gyártás abba maradt." Úgyszintén lapunk hü olvasója, Stráner Kamilló, úgy emlékezik, hogy a 90-es években még üzemben volt a gyár. Idősebb soproniak viszont nem igen tudnak róla,

*) Wiener M.: A magyar cukoripar fejlődése. 1896.

hogy a gyár az ő idejükben nagyobb működést fejtett volna ki. Így Takács Gusztáv nyug. cukorgyári igazgató, akinek nagyatyja még ebben a cukorgyárban, majd Cinfalván volt alkalmazva, valamint ugyanott tevékenykedett az atyja is, tehát a szakma már legfiatalabb éveiben is érdekelte, úgy mondja, hogy gyermekkorában a soproni gyárról, mint egykoriról hallott csak és midőn 1891-től fogva már maga is a cinfalvi cukorgyárban volt hivatalnok, akkor meg már egyáltalában szó se esett a gyárról. Valóban Diemnek soproni Vezetője (Führer durch Ödenburg, 1886) a részletes címjegyzékben nem említi, így méltán hittem, hogy az 1847-ben Sajtoskálon létesített gyár egyúttal átvette a soproni működését is. A munka megszüntetése azonban még nem történt meg ily korán, de mindinkább sorvadt a soproni gyár. A soproni törvényszék cégjegyzékében 1870-ben mint közkereseti társaság szerepel a soproni és sajtoskáli gyár id. és ifj. Rupprecht János kezén. Ez az idősebb János a soproni gyár felvirágoztatójának a fia. 1888-ban halt meg és ekkor a cégjegyzék másik fiát, Kálmánt veszi fel cégtársnak. 1890 május 10-ről a gyár megszüntetésének bejegyzését olvashatjuk. Takács igazgató úr említette, hogy nem egyszer a cég megszűnése már az épület lebontásának kezdetekor történt csak meg, nem okvetlen az üzem megszűnését kell, hogy jelentse. Az 1880-as évek végén egyébként egy földrengés alkalmával a gyár kéménye összedőlt. Az tehette fel a koronát a lassú sorvadásra. Összeegyeztetve tehát a nyert adatokat, a gyár végső korszaka így alakul ki: a 19. század második felének elején új, modernebb gyárak versenye lép fel (Cinfalva, Félszerfalva, Nagycenk, Kőhida), ezekkel szemben a soproni régi gyár mindinkább háttérbe szorul, üzeme szinte elsikkad és 1890-ben hivatalosan is megszüntetik a Rupprecht testvérek benne a munkát. Idegen tőke hiában próbálkozik már utána életre kelteni.

Csatkai Endre dr.

Adalék a francia műveltség terjedésére Sopronban.

Sopron nemcsak földrajzi, hanem szellemi határvidéken is fekszik. Német és magyar szellemiség küzdelme határozta meg sorsát szinte egy évezred óta. Ebben a harcban a városkép meghonosodása óta a lakosság összetétele miatt a német szellem jutott vezető szerephez és csak — szórványos esetek kivételével — mintegy száz éve kezdett ébredezni a városban a magyar szellem, hogy betöltse azt a hivatást, amelyet a castrum Suprum alapításakor árpádházi királyaink szántak neki. Ez a szellemi helyzet a magyarázata annak, hogy másfajta (francia, angol) műveltségnek vagy egyáltalán nem, vagy csak német közvetítéssel akadunk a nyomaira Sopronban. (Érdemes lenne egyszer városunk műveltségének [építészet, festészet, irodalom, gazdasági élet] ilyfajta elemeire rámutatni.)

Éppen ezért figyelemreméltó és különös Boutet-Brugne Károly francianyelvű beadványa 1849 szeptember 6-án.[1]) A Sopron város katonai parancsnokságához intézett kérvényében francia nyelviskola és magántanítás engedélyezését kéri. Ma-

[1]) Fasc. IX. 440. b.

gáról csak annyit mond, hogy megfelelő bizonyítványokkal rendelkezik, egyetemi irodalmi baccalaureatusa van és rendben, csendben akar élni. Arról, hogy mi indította az iskolaalapításra, nem kapunk semmiféle felvilágosítást. Talán maga a kormányzat buzdította, hogy ilymódon elejét vegye a külföldrejárásnak és veszedelmes eszmék terjedésének. A kérvényre megindított tanácsi jelentés szerint Boutet-Brugne Károly a franciaországi Vesoul (departement de la haute Saone) helységben született, 52 éves, jelenleg Bécsben lakik, tanítási képességét és feddhetetlen életét igazolta, ezért a tanács is kéri a kedvező döntést,[2]) mert a francianyelvű iskola a soproni közönség sokoldalról nyilvánított kívánságait elégíti ki.

Cziráky János gróf 1849 október 16-i rendeletével[3]) engedélyezi a francia nyelviskola megnyitását; a felügyeleti jogot a tanácsra ruházza. Kár, hogy az iskola tagozódásáról, tantervéről semmit sem tudunk. További kutatások feladata annak megállapítása, hogy ez az intézet meddig, mily eredménnyel terjesztette a francia műveltséget Sopronban.

Verbényi László dr.

[2]) Fasc. IX. 44C c, d.
[3]) Fasc. IX. 440. a.

Sopron bibliografiája.*)

Berecz Dezső: A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör. (Diarium, Egy. Ny. II. (XI) évf., 3. sz., 1941 márc.

Csatkai Endre dr.: Diákcsínyek a régi Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1941 febr. 15.)

— Mikor még felkérték az embereket, hogy ne dohányozzanak. A dohány soproni pályafutása. (Új Sopronvármegye, 1941 febr. 22.)

— Vándorpatikusok, vándorfogászok. (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 1.)

— Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák. Iván, Nagygeresd, Sajtoskál. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

— Az első magyarnyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941. febr. 15.)

— Adatok a soproni műpártolás történetéhez. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

— Egy zenei csodagyermek az 1840-es években. (Soproni Szemle, V. évf., 1941 febr. 15.)

— Legényszállások a régi Sopronban. [A céhek életéből.] (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 8.)

— 1848—49 és a soproni „Zöldház". (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 14.)

— Literáti Nemes Sámuel rablóhadjárata Sopron ellen. [Régészeti gyűjteményekről.] (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 22.)

— A soproni közvilágítás multja. (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 29.)

*) 1941 febr. 1—1941 aug. 15.

— Thirring Gusztáv dr. halálára. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 1.)
— Névnapi ünnep a Legnagyobb Magyarnál Nagycenken. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 5.)
— Líceumi diákok színielőadása Zrínyiről 1808. (Nyugati Őrszem, 1941 ápr.)
— A nagyhét a régi Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 11.)
— A régi soproniak emmausi útja. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 12.)
— Régi soproni borbélyok. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 19.)
— Rácok, görögök a régi Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 27.)
— Tengelyen, hajón, vasúton Győr és Sopron közt. (Győri Kalendárium. 1941. évf., 48—50.)
— A régi kávéházak élete Sopronban. (Új Sopronvármegye, 1941 máj. 3.)
— Az első soproni művészeti kiállítás. (Új Sopronvármegye, 1941 máj. 24.)
— A soproni cukor kétszázéves története. (Új Sopronvármegye, 1941 máj. 31.)
— II. Vilmos német császár Horpácson. (Új Sopronvármegye, 1941 jún. 7.)
— Katyulócsinálók. (Új Sopronvármegye, 1941 jún 14.)
— Adat Csorna zenei multjához. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)
— Marsigli természettudós soproni kapcsolatai. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)
— Laudon táborszernagy Sopronban. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz. 1941 máj. 15.)
— Az iváni „légkőesés" 1841-ben. (Soproni Szemle, V. évf., 2 sz., 1941 máj. 15.)
— A virtsologi Rupprecht-kastély Sajtoskálon. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)
— Év vége a régi soproni diákéletben. (Új Sopronvármegye, 1941 jún. 28.)
— Évszázados harc a vörös kakas ellen Sopronban. (A Tűzoltóegyesület 75 éves örömünnepe alkalmából.) (Új Sopronvármegye, 1941 júl. 5., 12, 20.)
— „Királyi öröm és férfi mulatság." [Adalékok a Soproni Lövészek történetéhez.] (Új Sopronvármegye, 1941 júl. 26.)
— Százesztendős a soproni színház épülete. (Új Sopronvármegye, 1941 aug. 2., 9., 17., 23.)
— Sopronvármegyei vonatkozású győri nyomtatvány. (Győri Szemle, XII. évf., [1941] 2. sz., 92. l.)

Csemegi József ifj.: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Csipkés Kálmán: Gyüjteményeink gyarapodása az 1940. esztendőben. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)
— A Városi Múzeum soproni borászati emlékei. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Dezsényi Béla: Frankenburg Adolf soproni nyelvleckéi. (Irodalomtörténet a Magy. Irodalomtört. Társaság Folyóirata, XXX. évf., 2. sz. 1941, 68. l.)

Gálos Dezső: Egy elfelejtett dunántúli költő. [Strokai A. 1730—1750.] (Győri Szemle, 1940. évf., 4. sz., 196—205. l.)

Gétin Gyula dr.: Adalékok Sopron művészettörténetéhez. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Hajós Elemér: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Hamar Gyula: Egyházközségünk multjából. 100 éves adatok. (Soproni Evang. Gyülekezeti Lap, IV. évf., 1. sz., 1941 febr. 23.)

— Aus der Vergangenheit unserer Kirchengemeinde. Prediger Gottlieb Gamauf gestorben vor 100 Jahren. (U. o.)

Heimler, H.: Theophil Gamauf. [1772—1841.] (Wehr u. Waffe, 3. Jg., Nr. 7, 1941 febr. 16.)

Heimler Károly dr.: Thirring Gusztáv és munkássága. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

— Loew András (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

— Loew (Loevius) Károly Frigyes. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz.)

Horváth Tibor Antal: A horpácsi prépostság. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Jeney Dezső: Márton diák. Regény Sopron multjából. (Új Sopronvármegye 1941 febr. 19. s köv. sz.)

Kárpáti Zoltán dr.: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Kenyeres Imre: Soproni jegyzetek. (Diarium, Egy. Ny. II. [XI.] évf., 3. sz., 1941 márc.)

Koenig, Otto: Wunderland der wilden Vögel. [Fertő-tó madárvilágáról.] (Wien, 1939, 4°, 100 l., 92 kép, 1 térképrajz.)

Kotsis Tivadar: Sopronkörnyéki barlangok. Bécsidombi barlang. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz.)

— Vulkán volt-e a harkai csúcs? (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz.)

Leitner József: Deccard Kristóf János. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Mészáros Sándor: Szentimrey Lajos emléke. (Új Sopronvármegye, 1941 márc. 29.)

Mollay Károly dr.: A burgenlandi német népi színjátékok kérdéséhez. (Soproni Szemle, V. év., 1. sz., 1941 febr. 15.)

— Mégegyszer a burgenlandi német népi színjátékokról. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

— Soproni élet a 15. század második felében. A Haberleiter-család története. I. rész. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Nagy Béla dr.: A soproni Építő- és Földhitelbank bukása negyven esztendővel ezelőtt. (Új Sopronvármegye, 1941 máj. 10.)

Németh Sámuel: Egy soproni ábrándos történetíró: Borgátai Szabó József. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellok korában. [Sopronra vonatkozó számos adat.] (Budapest, 1940, 8°, 188 l.)

Proszt János dr. dékánnak székfoglaló beszéde 1940 okt. 20. tanévmegnyitó ünnepélyen. Klny. a m. kir. József nádor müegyetem 1939/40. évi évkönyvéből. 8°. 18 l. Budapest, 1941. Pátria-ny.

Reményi Viktor: Brennbergbánya szociális fejlődése. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Réthly Antal dr.: Thirring Gusztáv †. [1871—1941.] (Földr. Közl. LXIX. köt., 1941 2. sz.)

Storno Miksa: Soproni városrészletek 1852-ből. 3 képpel. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Szabady Béla: Kelcz János győri őrkanonok végrendelete. [Soproni városplébános, a társaskáptalan prépostja. 1741—1828.] (Győri Szemle, XI. [1941] évf., 2. sz., 81—88. l.)

Szalay Lajos: Jeltelen sírban pihen Kossuth kormánybiztosa. [Lukinich Mihály Fertőszentmiklós.] (Soproni Hirlap, 1941 ápr. 11.)

Thirring Gusztáv dr.: Sopron népessége 1939-ben. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

Thirring Lajos dr.: Sopron népessége 1941 január végén. (Soproni Szemle, V. évf., 2. sz., 1941 máj. 15.)

Thier, L.: Verdi-Phantasien eines Soproner Komponisten. Ein Beitrag zur Biographie Franz Jachimeks d. J. (Ö. Z. 74. évf., 56. sz., 1941 márc. 8.)

— Béla Bartók, der große ungarische Musiker 60 Jahre alt. — Erinnerungen an das erste Soproner Konzert des Meisters. (Ö. Z. 1941 márc. 22.)

— Über eine seltene Eisenstädter Predigt. Amilian von Ludwigsdorffs „Heiliger Joannes von Nepomuk". (Ö. Z., 1941 márc. 29.)

Verbényi László dr.: A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz. 1941 febr. 15.)

— Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

— Családi feljegyzések és a várostörténet. (Soproni Szemle, V. évf., 1. sz., 1941 febr. 15.)

*

Thirring Gusztáv dr. Nekrolog. (Soproni Hirlap, 1941 ápr. 1.)

A szaksajtó dr. Thirring Gusztáv halálárói. [Statisztikai Tudósító.] (Új Sopronvármegye, 1941 ápr. 2.)

Dr. Horváth Károly esperesplébános †. [Szül. Sopronban 1884.] (Új Sopronvármegye, 1941 ápr.17.)

A Frankenburg Irodalmi Kör főtitkári jelentése az 1939/40. működési évről. Összeállította: Erdélyi Tibor. Sopron, 1941, 16°, 32 l.

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER

KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

—

HAUPTSCHRIFTLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

—

V. Jahrgang 1941. — Folge 3.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Mollay, K. Dr.: Das Leben in Sopron in der zweiten Hälfte des 15. Jh. (Die Geschichte der Familie Haberleiter.) II. Teil. 153

Thirring, G. Dr.: Beiträge zur Geschichte der Zünfte in Sopron in der ersten Hälfte des 19. Jh. 174

Csemegi, J. d. J.: Mittelalterliche Bildstöcke auf dem Gebiete der Stadt Sopron 185

Kárpáti, Z. Dr.: Merkwürdige und neue Pflanzenfunde in der Umgebung von Sopron 195

Storno, M.: Das römische Amphitheatrum und Nemeseum zu Sopron . 201

Das Seemann-Künstlerpaar. (Auszug aus dem Vortrag von J. Horváth.) 217

Mitteilungen des städt. Museums:

Csipkés, K.: Zunftgeräte im Soproner Museum 233

Biographien. Hajnóczi Daniel 234

Fridelius Johann 238

Kleine Mitteilungen 239

Bibliographie von Sopron 246

Legközelebbi számunk 1941. november hó végén jelenik meg.

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapíttatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 — Sürgönycím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapíttatott 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

RÖTTIG-ROMWALTER

NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN

SOPRON, DEÁKTÉR 56

TÁVBESZÉLŐ: 19

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM 80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

A 110 éves „GENERALI"

TRIESTI ÁLTALÁNOS BIZTOSITÓ TÁRSULAT

soproni főügynöksége

A SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

helyiségében **Várkerület 44. sz.** alatt működik.

A főügynökség vezetője

ZEITLER LAJOS úr,

aki a főügynökség egész szervezetével együtt készséggel áll a t. Ügyfelek rendelkezésére.

Sopron elitközönségének találkozó helye az

ITALIA-KÁVÉZÓ

Erzsébet-utca—Deáktér-sarok

Távbeszélő: 5-23.

»HUBERTUS«

VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye! Gyönyörű kilátás az Alpokra. — Télen-nyáron nyitva. — Üdülésre, nyaralásra kiválóan alkalmas!

Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50. — Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon autóbuszjárat.

EGYÜNK

Stauffer

SAJTOT — VAJAT

IZÜK ÉS TÁPÉRTÉKÜK FELÜLMULHATATLAN

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!
Telefon 424

LÖVÉR-
SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő:
Horváth Imre
Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm
a családi sör!

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekbe

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

		Ára:
1.	*Becht Rezső:* Az én városom	20 f
2.	*Thirring Gusztáv dr.:* Az első soproni népszámlálás	30 f
3.	*Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.:* A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4.	*Lauringer Ernő:* A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
6.	*Payr Sándor:* Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
9.	*Romwalter Alfréd dr.:* Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10.	*Csipkés Kálmán:* Soproni órakiállítás	50 f
12.	*Thirring Gusztáv dr.:* Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13.	*Breuer György:* A sopronmegyei madárvárták	30 f
14.	*Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:* Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15.	*Soós Imre:* Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16.	*Storno Miksa:* Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tél	30 f
19.	*Zügn Nándor:* Soproni erdészeti régiségek	30 f
20.	*Kolb Jenő:* Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21.	*Leitner József:* Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23.	*Csipkés Kálmán:* Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24.	*Dr. Wiczián Dezső:* Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26.	*Kapuy Vitál:* Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
29.	*Főző Géza:* Soproni gesztenyések	20 f
30.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Nyár	30 f
31.	*Thirring Gusztáv:* Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32.	*ifj. Csemegi József:* Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33.	*Veszelka László dr.:* A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34.	*Stornó Miksa:* Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35.	*Csipkés Kálmán:* Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36.	*Weinberger G. A.:* Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37.	*Csatkai E. dr.:* A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f
39.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Ősz	30 f
41.	*Németh Sámuel:* A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42.	*Verbényi László dr.:* A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43.	*Énekes Kálmán:* A sopronhorpácsi kastély	80 f
44.	*Kokas Kálmán:* A szanyi népviselet	80 f
45.	*Varga Lajos dr.:* Nagyméretű darázsfészek a soproni Felsőlövérekből	30 f
48.	*Vitéz Lenky Jenő:* Király József Pál	40 f
49.	*Levárdy Rezső:* id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50.	*Romwalter Alfréd dr.:* A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51.	*Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52.	*Csatkai Endre dr.:* A zsirai (gyülevizi) kastély	1·— P

Ára:

53. *Sandy Dezső:* Csornai népviselet . . . . . 80 f
54. *Becht Rezső:* Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegközti képpel . . . . . 2·20 P
55. *Ruhmann Jenő dr.:* Torkos László. (1839—1939.) . . . . . 30 f
56. *Vitéz Házi Jenő dr.:* A soproni plébániai iskola . . . . . 50 f
57. *Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.) . . . . . 50 f
58. *Varga Lajos dr.:* Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról . 50 f
59. *tóth-lipcsei Fabricius Endre:* Sopron és a Napoleon-i háborúk . 50 f
61. *Csatkai Endre dr.:* A simasági kastély . . . . . 50 f
62. *Neubauer Elemér:* Ágfalvi népviselet . . . . . 50 f
63. *Csatkai Endre dr.:* Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata . . . . . 30 f
64. *Becht Rezső:* Város és erdő . . . . . 30 f
65. *Dr. Verbényi (Veszelka) László:* A sopfoni rajziskola története 50 f
66. *Bergmann Pál:* Sopron városfejlesztési terve . . . . . 100 f
67. *Dr. Mollay Károly:* Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései . . . . . 30 f
68. *Csipkés Kálmán:* Régi soproni cégérek . . . . . 50 f
69. A fertőrákosi püspöki kastély . . . . . 50 f
70. *Östör József:* Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. Állitólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben . . . . . 50 f
71. *Thirring Gusztáv:* A Széchenyi-család soproni házai . . . . 50 f
72. *Lauringer Ernő:* Széchenyi István gróf az érmészetben . . . 50 f
73. *Thier László:* Széchenyi-emlékek . . . . . 50 f
74. *Csatkai E.:* Széchenyi-műemlékek Nagycenken . . . . . 50 f
75 *Berecz Dezső:* Moller Ede 1853—1882 . . . . . 50 f
76. *Radó István:* A soproni Széchenyi-könyvtár . . . . . 30 f
77. *Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz* . . . . . 100 f
78. *Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.) . . . . . 50 f
79. *Schindler A. dr.:* Városszéli telepítés . . . . . 50 f
80. *Storno M.:* Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel . . 100 f
81. *Csatkai E.:* A dénesfai gróf Cziráky-kastély . . . . . 50 f
82. *Thirring Gusztávné Waisbecker Irén:* Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront . . . . . 50 f
83. *Benkő László dr.:* A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégibb magyar önképzőkör . . . . . 30 f
84. *Bergmann Pál:* Sopron városrendezésének kérdései . . . . 80 f
85. *Hárs György:* Csákányütés a belvárosban . . . . . 50 f
87. *Kotsis Tivadar:* Barlangok a tómalmi erdőben . . . . . 30 f
88. *Csipkés Kálmán:* Régi bábsütő emlékeink . . . . . 50 f
89. *Csatkai Endre dr.:* A röjtöki kastély . . . . . 100 f
90. *Soproni krónikák:* I. Petz Dániel és fia krónikája . . . . . 200 f
91. *Mossalsky Miklós herceg:* Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? . . . . . 1·— P
92. *Vajk Artúr:* A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna . . . . . 1·20 P
93. *Csatkai Endre dr.:* A nagylozsi báró Solymossy-kastély . . . 1·20 P
94. *Németh Sámuel:* Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619 . . 80 f
95. *Storno Miksa:* A soproni kulcsleletek alaki változásai . . . 1·20 P
96. *Csipkés Kálmán:* Vitnyédi fejfák . . . . . 1·— P
97. *Thirring Gusztáv dr.:* Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez . . . . . 1·— P
98. *Storno Ferenc:* Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről . 1·20 P

		Ára
99.	*Udvardi Lakos János:* Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához	1·— P
100.	*Csatkai Endre dr.:* Sopronmegyei kastélyok	1·20 P
101.	*Győrfi János dr.:* Sopron és környékének rovarfaunája	1·— P
104.	*Csatkai E. dr.:* Sopronmegyei kastélyok	100 f
105.	*Reményi V.:* Brennbergbánya szociális fejlődése	50 f
106.	*ifj Csemegi József:* A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban	50 f
107.	*Hajós Elemér:* Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben	50 f
108.	*Verbényi László dr.:* A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt	50 f
109.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Sopron környékének fontosabb gyógynövényei	50 f
110.	*Horváth Tibor Antal:* A horpácsi prépostság	50 f
111.	*Heimler K. dr.:* Thirring G. és munkássága	50 f
112.	*Németh S.:* Egy soproni ábrándos történetíró Borgátai Szabó J.	50 f
113.	*Thirring L dr.:* Sopron népessége 1941. jan. végén	50 f
114.	*Gélin Gy. dr.:* Adalékok Sopron művészettörténetéhez	50 f
115.	*Csatkai E. dr.:* A virtsológi Rupprecht-kastély Sajoskálon	50 f
116.	*Csipkés Kálmán:* A Városi Múzeum borászati emlékei	50 f
117.	*Storno M.:* Soproni városrészletek 1852-ből	50 f
118.	*Kotsis Tivadar:* Sopronkörnyéki barlangok	50 f
119.	*Mollay K. dr.:* Soproni élet a 15. század második felében	100 f

Sopron Műemlékei

ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapiron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőrkötésű mű ára 20·— pengő.

Kedvező fizetési feltételek.

Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek.
Sopron minden barátja megveszi e könyvet!

Soproni Szemle

V. ÉVFOLYAM
1941. NOVEMBER 15
4. SZÁM

A SOPRONI VAROSSZÉPITŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténe'mi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, *dr. Berecz Dezső* kir. törvényszéki bíró, *dr. Csatkai Endre* műv. író, *dr. Gombocz Endre* egyet. tanár, a M. T Akadémia tagja (Budapest), *dr. vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, a M. T. Akadémia tagja, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, ny. áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, *dr. Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Németh Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, *dr. Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, *dr. Ruhmann Jenő* ev. líceumi (gimn.) igazgató, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *dr. Szenci Vilibáld* városi tanácsos, *dr. Thirring Lajos* min. titkár, egyetemi magántanár, *dr. Varga Lajos* egyet. ny. rk. tanár, a M. T. Akadémia tagja, *dr. Vendl Miklós* műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia tagja.

Állandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, dr. Kárpáti Zoltán, Maár Károly, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Verbényi (Veszelka) László.

—

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

—

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

Előfizetési ára évenként 6 pengő. **Egyes szám ára 1·80 P.**

Postatakarék csekkszámla: 43.705.

E számunkhoz az 1942. évi előfizetés céljára postabefizetési lapot csatolunk!

Tartalom:

Östör József dr.: Széchenyi és vármegyéje 251
Vitéz Házi Jenő dr.: A soproni polgárjog megszerzésének története . 269
Berecz Dezső dr.: Frankenburg Adolf harmadik felesége 280
Hamar Gyula: Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról 291
Weger Imre dr.: Néprajztérképek módszere 299
Csatkai Endre dr.: Kinek a műve a soproni régi színház oromcsoportja? 314
Kotsis Tivadar: Sopronkörnyéki barlangok 318
Nagyjaink.
Ribini János 1722—1758 a soproni ev. gimnázium rektora . . 321
Kisebb közlemények 324
Soproni irodalom 329
Sopron bibliográfiája 333

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

Megjelenik: február, május, augusztus és november hóban.
Előfizetési díj: Egy évre 6·— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc - utca 1. Kiadóhivatal: Várkerület 44. Távb. 836, 379

V. ÉVFOLYAM. 1941 NOVEMBER 15. 4. SZÁM.

Széchenyi és vármegyéje.

Írta: **Östör József.***)

Az isteni Gondviselés osztotta el nagyjainkat hazánk különböző tájain. Felsőmagyarországnak megvan a maga Rákóczi Ference és Kossuth Lajosa, Erdélynek Bethlen Gábora és Teleki Mihálya, Zala vármegyének Deák Ference, Biharországnak Tisza Istvánja — hogy csak az államférfiaknál maradjunk —, így van meg nekünk, Sopron vármegyének ezer esztendő legnagyobb magyarja: gróf Széchenyi István.

Mert valóban a mienk ő, ha a sors játéka folytán a napvilágot nem is vármegyénk területén, sőt nem is Magyarországon látta meg. De a Széchenyi-család már attól kezdve, hogy György primással az élén országunk történeti családjai közé lépett, Sopron vármegyében telepedett le, ezt tekintette igazi fészkének és valóban vármegyénk is volt az. A primás unokaöccse. Széchenyi György, még a 18. század közepén Széplakon lakott és utódai itt maradtak egész addig, míg ezt a sopronmegyei zálogbirtokot Esterházy hercegnek vissza nem kellett adni, ami ugyanabban az időben következett be. Akkor telepedtek át Cenkre. A múzeumalapító gróf Széchenyi Ferenc, — noha ekkor csak az egyetlen Széchenyi volt — itt is maradt és magyarországi birtokai közül Cenket tartotta főlakóhelyének. A családi kriptát is itt építtette. Így elmondhatjuk, hogy Széchenyi István az egész országé ugyan, de reá mi sopronmegyeiek különös just formálunk, hiszen már 1826-ban a megye rendjei azzal üdvözlik, hogy „Keblünkből való és így méltán dicsekedhetünk". Ha a kereszténység hőskorában élnénk, azt hiszem, hogy őt választotta volna Sopron vármegye védőpatrónusának.

Ez az elgondolás vezetett, hogy 150 esztendős születési évfordulóján róla, aki annyira a mienk, elsősorban a velünk való vonatkozásban és kapcsolatban emlékezzem meg. Hozzuk az ő nagy történeti alakját közelebb hozzánk. Hiszen itt élt déd-

*) Bemutatta 1941. szeptember 23-án Sopron vármegyének Széchenyi István emlékezetére tartott díszközgyülésen.

atyáink között, velük tárgyalta vármegyénk közügyeit éppen úgy, mint ahogyan azokat most mi tárgyaljuk egymás között; ezek a falak látták őt, ruganyos alakját, olajbarna arcát, sűrű szemöldöktől árnyékolt szemének kutató pillantását; hallották okos beszédét itt ebben a teremben azokban az ügyekben, amelyek akkor őt és a vármegyét a legközelebbről érintették. Hozzuk őt magunkhoz közelebb, mert ez a közelség szívünket is kinyitja, meleg érzelemmel önti el, nemcsak bámulni, hanem szeretni is fogjuk.

Annál inkább tehetjük ezt, mert Széchenyi István bemutatandó sopronmegyei szereplése kicsiben ugyanazt tükrözi vissza, mint nagyban országos szereplésében. Csak a tér más: Pozsonyban és Pesten országos ügyek, itt megyeiek; amott az alsó- és felsőháznak díszes, itt az ő szűkebb hazája székházának szerényebb terme. De a mozdulatok ugyanazok, az írásnak és beszédnek ugyanazok a nyelvezete és fordulatai, a gondolatoknak ugyanazok a rajzásai. Széchenyi István volt ő amott és Széchenyi István volt ő itt is.

És ha így nem tekinthetünk a napba, legalább gyönyörködjünk a nap sugarait visszaverő vízcsöpp ragyogásában, amely milliárd társával együtt a magyar égre varázsolja az emlékezés szivárványát.

„Magyarország alkotmánya elvesztette szent szűziességét."

Az 1823. esztendő az, amelyben Széchenyi István először sopronmegyei eseménnyel nevezetesebb érintkezésbe kerül. Nem vesz benne cselekvőleg részt, csak szemlélője, azonban az akkori magyar közállapotokról való felfogására nyomatékos behatással van. Széchenyi már 32 éves, de e késői érintkezésén nem kell csodálkoznunk, hiszen 17 éves kora óta katonáskodik, sőt még most is kapitány az 5. sz. Debrecenben állomásozó Simonyi obester parancsnoksága alatt álló huszárezred kötelékében. Most azonban éppen Cenken időzik, csak néhány nappal azelőtt érkezett meg Bécsből és készül vissza ezredéhez Diószegre egy jó kanyaritással Somogyon, Baján, Szegeden, Nagyváradon át, hogy az országnak ezt a részét is alaposan megismerhesse.

A vármegyében, de az egész országban is szomorú események játszódnak le. Ferenc király 1811. év óta nem tartott országgyűlést, ennek ellenére megkövetelte, hogy országgyűlési megajánlás nélkül is fizessék az adókat és szolgáltassanak újoncokat. Az ország vármegyéinek többsége ellenáll, köztük Sopron vármegye is. Királyi biztosokat küldenek a vármegyékbe a rendelet végrehajtására, hozzánk gróf Cziráky Antalt. Mivel a megye közgyűlése ekkor sem hajolt meg, a királyi biztos április

15-ére a megyei tisztviselőket egyenként rendeli maga elé, s mivel ennek sincs hatása, másnap a vármegyeház elé gyalog- és lovaskatonaságot állíttat, maga pedig a megyeházába[1]) nyomul s megparancsolja a vele lévő tiszteknek, hogy addig ne távozzanak, amíg az oda hívott megyei tisztviselők nem intézkednek az újoncok felosztása és az adónak befizetése tárgyában. A magisztrátus enged a kényszernek és a közvetlen utasításokat a községeknek kiadja.

Jelen volt-e Széchenyi István a vármegyeházának katonai megszállása alkalmával, — és látta-e ezt? Láthatta, bár erre egész biztos adatunk egyelőre nincs, de az bizonyos, hogy még aznap, április 16-án Naplójába beírja: „Sopronban a megyeháza előtt egy eskadron és egy kompanit állítottak fel, a magisztrátust forma szerint elfogják. A magyar alkotmány elvesztette szent szűziességét. Adózni, amelyre kényszerrel szoritanak, — ez a nóta vége." Tünődni kezd, hogy nem lenne-e jobb, ha fütyülne a közügyekre és csak saját jólétével gondolna, vagy pedig — fűzi tovább a hamleti töprengést — „elkészülni mindenre, ami igazságos és méltányos, ezért mindent merészelni és feláldozni, — semmitől sem félni, sőt még nemtelen halálnak is nyugodtan szembenézni".

Konkolyi László, a soproni felsőjárás főszolgabírája ilyen gondolatainak ébresztgetője.[2]) Ez mondja neki azt is, hogy Magyarország a többi koronatartományokhoz képest aránytalanul sokat fizet a közterhekhez. Széchenyi előveszi Ürményi József országbíró sugalmazta Rosemann István-féle közjogot és kezd adatokat gyüjteni, hogy tisztán lásson az időszerű kérdésben. Mikor néhány hét múlva Somogyba utazik, ott újra felveszi az erről való gondolatok kifejtését Somsich Pongráccal, a későbbi alispánnal. És ebben az időben, a sopronmegyei események hatása alatt született tanulmányai, vizsgálatai és közvetlen érdeklődései közepette kérdezi, amit azóta annyiszor hallottunk idézni: „Hát Magyarország igazán szabad? A nemes ember szabad, — a paraszt azonban szolga és rabszolga."

---

[1]) A mostani megyeház 1834-ben épült, a régit már 1812 óta kiürítették, de csak 1829-ben bontották le. A levéltár a bencésrendházban volt, a tisztviselők saját lakóhelyükön dolgoztak. A régi megyeház II. József rendeletéből 1793-ban létesült, úgy, hogy gróf Széchenyi Ferenctől megvették a Főpiacon, vagyis a mai Városháztéren lévő házát és ezt átalakították. Kétemeletes volt ez az épület zárt udvarral. Ezt a régi épületet kellett hamarosan kiüríteni (1812) és csak 1829-ben bontották le, 1834-ben építették újra.

[2]) László és nem Lajos, mint Viszota véli, mert utóbbi csak 1836-ban lett főbíró, előbbi pedig 1810—29 között volt az, később másodalispán.

A kolerabiztos.

Alig telik bele két esztendő és Széchenyi István országos hírre emelkedik Természetesen Sopron vármegye is tudomást vesz erről, sőt elhatározza, hogy őt saját arcképének megküldésére kéri fel, amit azonban Széchenyi — magától érthető okoknál fogva — visszautasít. Csak tíz év után, mikor már az új vármegyeháza 1834-ben felépült, határozza el a vármegye, hogy maga gondoskodik úgy István grófnak, mint atyjának, a múzeumalapító Széchenyi Ferencnek az arcképéről, az előbbit hamarosan el is készítteti Barabás Miklóssal, és most is a vármegyei közgyűlési terem egyik legszebb darabja. Széchenyi Ferenc képe várja, hogy az immár százesztendős megyei határozatnak elég tétessék. De ez mind csak külsőség. Az is, hogy 1828. augusztus 6-án személyesen jött el a közgyűlésre, megköszönendő említett üdvözlését; a bensőséges viszonyt bizonyítja „A Lovakrúl" című munkájának a vármegye részére való megküldése is; sőt eljön a következő évben, amikor a vármegye táblabírójának is kinevezik és beválasztják „a systematicus operatumok" megvizsgálására kiküldött megyei bizottságba, vagy hogy még régebben Liebenberg, a későbbi Lunkányi János személyében általános meghatalmazottat valljon, sőt már 1816-ban beválasztották abba a küldöttségbe, amely Ferenc királyt Karolina Augusta bajor hercegnővel, egyszer majd Széchenyi István, nagy pártfogójával való negyedik házassága alkalmával a magyar nemzet örömérzéséről volt biztosítandó. Mindez, vagy hogy már 1836-ban vármegyénk őt az országgyűlésnek és a többi törvényhatóságnak koronaőrnek ajánlja jelöltetni — legalább is Széchenyi István mértékével —, csak külsőleg, noha bizonyára jól esett neki. A figyelmet a megyei rendek azzal okolják meg, hogy „keblünkből veszi származását".

De már járni-kelni, dolgozni, éjjelt is nappallá téve, saját egészségének, sőt életének veszélyeztetése árán, veszélyt elhárítani, az ő magyar népének a feje felül, mikor még az is fáj neki, ha egy magyar rablógyilkost kivégeznek, mert oly kevesen vagyunk, — ez már azután Széchenyi Istvánnak való terület. A kolera 1831. nyarán nálunk is kezd elterjedni, sokan elmenekülnek az országból, köztük, Széchenyi István nem kevés bosszankodására, saját bátyja, Széchenyi Pál is. Július 12-én érkezik Cenkre nyári pihenőre, hogy ez alatt az akkor már megjelent és híressé vált „Hitel" című munkáját németre fordítsa. De nem olyan fából faragták, aki ezzel megelégedjék és elzárja magát a külvilágtól, hogy a veszedelmes nyavalya közelébe ne férkőzzék. Ellenkezőleg! Már néhány nap múlva Sopronba megy, ahol elvállalja a vármegye kolerabizottságába való jelölését. És ettől a naptól kezdve október közepéig Cenken marad, hogy onnan

beutazza a veszélyeztetett községeket és a kolera leküzdésében magyar testvéreinek segítségére legyen. Két kisebb vesztegzárat állít fel, amelyet szorgalmasan ellenőriz, egyet Eszterházán, egyet meg Bánfalván, közben sürűn jár be Sopronba, hogy a kolerabizottság elnökével, a megye alispánjával érintkezést keressen. Megfordul Csepregen, Eszterházán, Szanyban, Bodonhelyen, Egyeden, Lozson, Darufalván, Bánfalván, Balfon, Gyülevizen, és mindenütt tanácsol, intézkedik, de főleg a gyakran megokolatlan ijedtségtől óvja az embereket. Sokszor azt hiszi, hogy már maga is beleesett a vészbe, de nagy lelkierővel leküzdi, legalább is ennek tulajdonítja, meg a hideg zuhanyoknak, amiket szervezete erősítésére kitűnőnek tart. Közben összetűz az ő atyai jóbarátjával, felsőbüki Nagy Pállal, mert ez megyei közgyűlést akar összehivatni. Ilyen időkben — kiált fel Széchenyi. De összetűz vele azért is, mert Széchenyi Nagycenk község lezárásáról gondoskodott és erre szigorúan felügyel. Nagy Pálnak ez nem tetszik, nyilván, mert Sopronba való utazását a lezárás akadályozza, de Széchenyi nem enged, hiába panaszkodik Nagy Pál az alispánnak. Igen — válaszolja —, ha a kolerabizottság ezt elhatározza, akkor engedelmeskedik, de egyes bármily tekintélyes panaszkodónak nem.

E kolerás időkből érdekes levelet találunk, amit augusztus 26-án Wesselényi Miklósnak ir. Érdemes belőle a következő részt közölni, mert éppen az akkori egészségügyi viszonyokat is érinti: „Azóta, hogy nem láttalak, igen összehalmozták magokat a legkülönszínűebb tárgyak. Julius 13.-án hagytam el Pestet, azóta Bécsben voltam néhány napig, 's most itt vagyok; akartam néked életjelt adni 's Tőled is csak azt kérem. Ezen Megye egy küldöttséget rendelt, mellynek én is Tagja vagyok, 's mellynek tisztje 's kötelessége az egészségre felügyelni. Gondolhatod, hogy sokat fáradozunk 's lehet mondani némi sikerrel, mert eddig Egyeden 's Höfleinon kivül az egész Megyénk cholerától még ment. Azonban most látszik Hazánknak gyengesége legjobban. Mint egy eldarabolt test alig mozog 's csak haldoklik, ha legkisebb baj éri. Se pénz, se Egyetértés, se engedelmesség 's a. t. hanem annál több parancsoló, projectans, maga feje szerint élő 's a. t. Ebbül mi lesz, azt tudja az Isten, 's ha ez nem segít, honunknak sorsa igen kaján leend, mert valóban honiintelligentiánk felette sokat segítni nem fog."

Megyei utak és vasutak. — Rábaszabályozás.

Magyarország közlekedésügyének megjavítása és fejlesztése Széchenyi István legkedvesebb munkaköreinek egyike volt, szinte szívügye. Idevonatkozó elgondolásainak a betetőzése volt az a hatalmas munkaterv, amelyet „Javaslat, a magyar közlekedés-

ügy rendezéséről" címmel 1848-ban már mint közlekedési és közmunkaminiszter terjesztett az országgyűlés elé, s amely kiváló mű mai napig alapja út- és vasútügyi hálózatunk fejlesztésének. Ezek után könnyű elképzelni, hogy szűkebb hazája idevonatkozó bajai és szükségletei iránt is a legnagyobb figyelmet tanusított még akkor is, amikor már 1845-ben meghivatván a helytartótanácsba — éppen a közlekedésügyek vezetésére —, teendőinek száma az ő szinte elképzelhetetlen munkabírása mellett is hatalmasan megszaporodott. De azért nem vette le tekintetét Sopron vármegyéről. Pedig, hogy milyen volt abban az időben az utazás, azt élénken bizonyítja ennek egyik megörökítése Naplóiban (1845. március 28) egyik pesti—nagycenki lejövetele alkalmával. Korán reggel indult el Pestről kocsin, Gönyű előtt elakadt úgy, hogy gyalog kellett a községbe mennie és a kocsiját ökrökkel bevontatni. Másnap kora reggel elindult, de Abdánál felfordult. Tovább utazik, Pomogynál nincs híd, gyalog kell tovább mennie. Végre kocsija nagy kerülővel utóléri. Örökös süllyedési veszélyek között ér Szécseny községhez, de ismét elsüpped. Innen gyalog megy be Cenkre, kocsiját másnap reggel négy ökör vontatja a kastélyba. De azért neki nincs pihenése, hiszen mikor Németországba utazott, hogy a Lánchíd részvényeire aláírásokat gyüjtsön, és ez az utazás Pozsonytól Hamburgig tizennégy napig tartott — ebből csak négy éjet töltött ágyban, a többit a kocsiban aludta át. Így érthető örömmel fogadta a vármegye akkori első alispánjának Hőgyészy Pálnak[3]) a tervét, hogy mikép gondolnák utainkat rettenetes helyzetükből kimenteni. A legjobb utak ugyanis csak a községek fenntartására voltak bízva. Minden falu köteles volt a határán átvonuló megyei utakat rendben tartani. Képzelhető, hogy lehetetlenség volt ilyen rendszernek eredményt elérni, teljesen eltekintve az egyes községeket nagyon igazságtalanul érő teherviseléstől. Nem a község vagyoni jólététől függött az útgondozás terhének nagysága, hanem attól, hogy milyen hosszúságban vagy éppen milyen röviden szeli át az út a falu határát. Hőgyészy ezen segíteni akart, még pedig úgy, hogy az utakat állandó munkásokkal, úgynevezett „útgondozókkal" akarta rendben tartani és a költségeket mindenkire, a nemesi rendre is, kivethetni és avégből a megyei birtokosokhoz fordult, köztük Széchenyihez is, aki örömmel fogadta az alispán tervét. Válasza eddig a gazdag Széchenyi-irodalomban is teljesen ismeretlen volt. Az eredeti levelet — amelyben Széchenyi elgondolása és irálya nagyszerűen visszatükröződik — Sümeghy Dezső főlevéltáros találta meg, tehát az eddig ismeretlen, rendkívül becses kéziratnak fellelése neki kö-

[3]) 1812—20 második aljegyző, 1820—21 első aljegyző, 1821—36 főjegyző, 1836—42 első alispán, utána kir. táblai ülnök.

szönhető. (1838. VI. 12.) Széchenyi levele — ráismerni gondolatmenetére és irályára — a következően szól:

„Igen tisztelt Vice-Ispány Ur,
Nékem különössen Jó Uram!

E' folyó hónap 9kén hozzám intézett becses sorait annál nagyobb örömmel vettem, minél — rég kimondott elveim szerint — naprul napra erősebben megvagyok győződve arrul, hogy mindaddig, mig honunkban mindenki különbség nélkül a' közösülések fentartásához nem járul, mindaddig bizon csak pangó állapotban maradand az, 's nem csak kereskedési, de egyenesen czivilisatioi kifejtésében is, — minthogy egyedül szabad mozgalom — légyen erkölcsi, légyen anyagi — alkothatja annak valódi alapját. — Igen igen örömest járulok tehát minden közösülési terhekhez. — Miután azonban más részrül — nem csalhatom meg magamat, mikép egyedül — 1ör talpra esett rendszer vezet czélhoz — holott nélküle milliók sem szülnek sikert, és 2szor csak ugy mozdithatni terhet, ha mindnyájan egyiránt huznak azon — csak ugy nyerhetni diadalt — ha mindnyájan egyiránt vesznek a' bajban részt: csak azon feltétel alatt igérem az érintett czélhoz való járulásomat I° Ha részletesen előmbe adatik azon terv, melly szerint mi nemesek is járulandók volnánk a' közlési terhekhez, és az helybenhagyásomat is nyeri, és 2or ha nem viseli az egész „a liberum oblatum" mai században valóban többé nem illő szellemét — de igazságos kulcs szerint — kiki járul vagy pénzzel vagy tenyerével a' köz teher hordásához.

Reméllem, Igen tisztelt Vice-Ispány Ur, ezen kissé pedánt szinü válaszomért nem fog visszaérteni — és két feltételeimet bujósdi ajtócskának tekinteni, mirül legelső alkalommal személyesen meg fogom nyugtatni; — Addig is azt nyilatkozván, mikép minden tehetségemet arra fogom használni, — hogy Sopron Vármegye valódi előmeneteléhez mindig, — de kivált most midőn az olly igen Jóakaróm' kormánya alatt van, mint Tekintetes Vice-Ispány Ur — olly mértékben járuljak, mint ez gyarló tehetségemtül csak kitellik.

Vegye tisztelt Uram ezen soraimat szokott nyájasságával, és valódi tiszteletemrül bizonyos lévén, tartson meg utóbb is barátságában, jóvoltában ki maradok

Tekintetes Vice-Ispány Urnak

kész szolgája rokonkeblü honfitársa
Széchenyi István sk.

Czenk Junius 12.-én 1838."

Mikor 1845-ben a helytartótanács közlekedésügyi bizottságának az élére állítják és a megye emiatti örömének ad kifeje-

zést, Széchenyi pedig ezt megköszöni (1845. IX. 25), nem szorítkozik a kizárólagos udvariasságra. Széchenyi rögtön hasznosítani kívánja a közösség céljaira vármegyéjének hódolatát és az ő működése iránt előlegezett áldozatkészségre. Mindjárt a köszönőlevélben a rendek figyelmét a sopron—győri rossz postaútra irányítja és a többek között ezt írja: „Több ideje, hogy rendes postaközlekedésének felállitása terveztetik Sopron és Győr között; és vajha létesülne már! Miután Sopron mintha külföldön volna, Buda-Pesttel, a hon szivével ugy szólván nincs is igazi összeköttetésben; mert hiszen egyik helyről a másikra rendesen és időveszteség nélkül alig juthatni, levél pedig egyenes vonalban és kellő időben éppen nem érheti el czélját. A tárgy azonban már szinte meg volna érve, mert csak tegnap kaptam felsőbb helyről tudósitást, hogy e részben akadály többé nincs; miután azonyban olly fertelmes rossz a Győrtül Sopronba vezető utnak egy része, miszerint azon brancard és gyorskocsi némi időkben teljességgel nem járhat: természetesen mindaddig, mig ez rendbe nem jő a postavonal sem fog létesülni. Szabad mozoghatás nélkül nincs élet és annál kevésbbé van szabadság. Sopronbul pedig most valóban kényelmesben mehetni vagy küldhetni levelet Prágába sőt Drezdába, mint Pestre; ha azon kérést ujra és ujra ismétlem: méltóztassanak eszközleni, hogy Kapuvár, Csorna stb. felé minden időben járható legyen az ut és ezen minél előbb létrehozva rendes posta-vonal: — azt hiszem, hogy nem fogok hibázni." A megye hallgatott nagy fiára, utasították Simon János alispánt, hogy a győri püspök által rendelkezésre bocsátott kövek szállitását azonnal kezdjék meg és Győr megyét is felszólították hasonló intézkedésre. A postavonal tehát létesült, Széchenyi volt a kezdeményezője és létesítése az ő nevéhez fűződik, annál is inkább, mert már 17 esztendővel azelőtt mozgalom indult meg ebben az irányban és a postaállomások helyei is ki voltak jelölve. A megyén kissé lazán vették akkor az ügyet, mert a kormány úgylátszik nem akarta megadni az engedélyt. Mikor Széchenyi István belépett a kormányba és a helytartótanácson megbízást vállalt, íme az első ténykedések egyike volt, hogy az eddigi akadályt elhárítsa.

A vasutak jelentőségét senki nem ismerte fel olyan korán, mint az Angliát járt Széchenyi István. Már az 1833—36. országgyűlésen sikerrel sürgeti hazánkban is a vasutak építésének megkezdését. Szükebb hazájában három irányban terelődik ki erre a figyelme. Az egyik, hogy a bécsújhely—trieszti vonalat vezessék a nyugati magyar megyéken át. Nagy küzdelmet indít meg ezért az országgyűlésen és itthon is, ahol természetesen ezt a nagyszerű elgondolást lelkesedéssel karolják fel. A nádorhoz küldöttséget vezet (1842. II. 6.), amelynek tagjai Hőgyészy Pál alispán, Eötvös József, a kir. ügyek aligazgatója, Bezerédy Pál

és Vághy Ferenc volt soproni polgármester, a hétszemélyes tábla ülnöke.

A nádor megígérte támogatását és azt, hogy a királyhoz is eljuttatja a küldöttségnek a fogadásukra vonatkozó kérését. Ez azonban nem sikerült. Akkor a bécsi kormány már véglegesen döntött a mellett, hogy ezt a fontos vasútvonalat Ausztrián át vezeti a legforgalmasabb adriai kikötőhöz.

Nyilván ebbe kapcsolódott bele Széchenyinek az a terve, hogy a bécs—bécsújhelyi vonalat hosszabbítsák meg legalább Sopronig és azután Kanizsán át Fiumeig. A bécsújhely—soproni elágazás megvalósítása végett megalakult a Sopron—Bécsújhelvi Vasúttársaság (1843. III. 28.), amely elnökének választja. Az építést csakhamar megkezdik. Egyik soproni látogatása alkalmával felmegy Nagymartonba és megnézi az új vasúti völgyhidat (1847. II. 24.), amelyet óriásnak talál, olyan mint egy római mű. Sőt azt hiszi, hogy könnyelműség ilyesmit tervezni. Ugyanekkor van Rohonczy Ignác volt alispán, most már főispáni helytartónál vasútügyi értekezlet, utána a Kaszinóban (a mostani róm. kat. elemi belvárosi iskola helyén) az új Vasúttársaság ülése. Ugyanezen esztendőnek őszén Cenkről már csak Sopronig jön kocsin, felül a vonatra, mely akkoriban nyilt meg. „Nagyszerű benyomást tett rám" — jegyzi meg, úgyhogy az embernek önkénytelenül eszébe jut a mai viszonyokra alkalmazottan Petőfi Sándornak „Vasúton" c. költeménye és ebből a következő sorok: „A madár röpült csak eddig, most az ember is röpül . . ." Azt a kocogást akkor egy Széchenyi és Petőfi „repülésnek" nevezte.

A sopron—kanizsa—fiúmei vasútvonal Széchenyi idejében nem kerül még kiépítésre, mert ennél sokkal fontosabb vonalakra van szükség. De közlekedésügyi miniszter-jelentésében benne van és az ő elgondolása szerint építik is meg.

A Rábának szabályozása kicsi dolog ugyan a Vaskapunak és a Dunának megzabolázásához képest, de nem kicsi annak — Széchenyi Istvánnak —, akinek figyelme kiterjed mindenre és aki tudja nagyon jól, hogy gyakran a legkisebb részletekből támadnak a legnagyobb alkotások.[4]) De egyébként a Rábának rakoncátlankodása kihat az ő vármegyéjére is. Sok gondot okozott a vármegyének, hogy mikép szabaduljon az árvizektől, nem csodálkozhatunk tehát azon, ha végül is Széchenyi Istvánra gondoltak, akinek Deák Ferenc szerint oly „szerencsés keze van", mert minden sikerül, amihez hozzányúl. A kormány megbízza a

---

[4]) A döblingi Önismeretben is visszatér erre: „Számtalan szövevényes tárgy e világon nem azért sikerül és leszen csúffá, mert nagyon is sok pedantizmussal volt az kezdve, hanem *éppen ellenkező okból*, miszerint t. i. annak tárgyalásában elmúlhatatlanul szükséges pedantizmus, mint valami divatból kiküszöbölt unalmas és az igazi lángeszmékhez nem illő haszontalanság hiányzott." (Döblingi hagyaték. III. 592.)

győri Kisduna-Rába-Rábca és Marcal folyók szabályozásával. De ez már csak 1847 közepén történik és működésbe az új kormánybiztos nem léphet, mert rövid idő választja el az országot már csak a 48-as eseményektől, amelyek azután minden hasonló vállalkozást hosszú időre lehetetlenné tettek.

A Sopron-Vasi Szederegylet.

Ez az ügy kicsiben Széchenyi István egész egyéniségét ismét jellemzően mutatja be. A Magyar Tudós Társaság vagy akár a Buda és Pest között létesítendő hídnak az eszméje sem 1825-ben pattant ki Széchenyi István elméjéből; évtizedekre visszamenő, sürgető története van ezeknek. De ő volt az, aki azokat — megvalósította. Iskolapéldája annak, hogy mi az államférfi lényege. Kossuth Lajos igen jól eltalálta ezt Széchenyi Istvánra vonatkoztatva, amikor azt mondta, hogy éppen a kellő pillanatban lépett fel, se nem későn, se nem korán. Széchenyi tudta, vagy talán inkább megérezte az ő államférfiúi lángeszével, nemcsak azt, hogy mi szükséges, hanem azt is, hogy az adott pillanatban *mi valósítható meg.* Hiszen éppen ebben volt közte és Kossuth Lajos között a nagy különbség. Kossuthban több volt az elképzelés, Széchenyiben a valóságérzés.

A selyemhernyótenyésztés emelése végett is sokat zavarta a kormány már a 18. században a vármegyéket, de sikertelenül. Mindenféle kifogásokkal állottak elő, teszem, hogy a mennydörgés következtében — ami Magyarországon nagyon gyakori — a selyemgubók tönkre mennek; azután — a többek között a mi vármegyénk —, hogy nálunk „a hideg havasok közelsége a selyemtenyésztés kifejlődését gátolja" és más hasonlók. Tudjuk, hogy Széchenyi lombardiai utazásai közben milyen érdeklődéssel figyelte az ottani szederfaültetvényeket és az ezzel kapcsolatos selyemtenyésztést. Naplóiban az idevonatkozó legrészletesebb tanulságok olvashatók. Így ő Cenken már 1835-ben megkezdte a selyemhernyótenyésztést. Mikor azután a helytartótanács a vármegyénél újból megsürgette ezt az ügyet, ez Széchenyihez fordult felvilágosításért. (1836. IX. 12.) Széchenyi az ő szokott alaposságával és gondosságával mindenre kiterjedő felvilágosítást adott a vármegyének, amelyből kitűnik, hogy már 1829-ben Olaszországból, Milánó tájékáról nemesített, vagyis oltott szederfákat hozatott és ezekből nagycenki birtokán immár 12.000 darab van elültetve, eleven gyepűben 25.600, faiskolában pedig 66.200 drb, így az oltott szederfák száma 103.800 darabra rúg. A helytartótanács újra sürgeti a vármegyét és ez az ügy 1840 július 13.-i közgyűlésen újból szóba kerül, most már az új vármegyeházán, ahol Széchenyi István is jelen van. Felkérik, hogy álljon a mozgalom élére, ami meg is történik és pedig há-

romféle irányban. Elhatározzák, hogy magán- és pedig egyesületi úton valósítják meg a selyemhernyótenyésztést, mindenekelőtt pedig az ehhez szükséges szederfaültetvényeket. „De — azt mondja Széchenyi — ne bízzuk se a kormányra, se a törvényhatóságokra, hanem ha sikert akarunk elérni, egyesüljünk e célra." Széchenyi fáradhatatlan az egyesület létrehozásában, már ennek az esztendőnek a nyarán, de különösen 1841-ben jóformán bejárja Sopron és Vas vármegye minden községét, hogy oktasson, buzdítson és tanácsoljon. Megfordul Horpácson, Pál bátyjánál, Csepregen Jankovichéknál, Pinnyén Rohonczy Ignác főjegyzőnél[5]) és Simon János aljegyzőnél,[6]) Szerdahelyen Bezerédy Pálnál, Sárkányban Hőgyészyéknél, Egyeden Festetics Vincénél, Makkoshetyén Stettner Lajos ügyvédnél, Bükön Nitczky Sándoréknál, Tömördön Chernel Lajosnál, Röjtökön felkeresi Ürményi Józsefet, Lozson Viczay grófot, Vasban pedig látják őt Surányban, Apátiban. Szécsenyben. Ebergényi Benedeknél, Hermányban, Szombathelyen Vidos József I. alispánnál, Vépen Erdődy grófnál, Kőszegen felkeresi Zichy Viktort, Herényben Gotthardt Istvánt, Pinkafőn gróf Batthyány Miklóst, Ikerváron gróf Bathyány Lajost. azután megfordul Gencsen, Tarcsán, Felsőlövőn, Acsádon, sőt elmegy a győri püspökhöz, Sztankovics Jánoshoz, akit szintén rábír arra, hogy 100 forinttal lépjen be a Szederádába, ahogy ő szokotti megrövidítéseivel a Szederegyletet szerette nevezni. És még számos más helyen. Az az ügy, amitől annyira irtóztak a megyei urak és ha másban nem, ebben valóban egyetértettek, az ő kezében mesterére talált, mert senkit nem hagy ki, ha mágnás, ha nemes ember, ha honoratior, ha városi polgár. És nem tudnak ellentállani, mert ilyenkor különösen utólérhetetlen a bájban, a szellemességben és a legjobb érzésre való hivatkozásban. Most népszerűségének a delén is van, hiszen csak az előző esztendőben — 1840 — vezeti hozzá az országgyűlés nagy küldöttségét Nagycenken Deák Ferenc s köszöni meg, amit eddig az országért tett, kívánja rá a magyarok Istenének áldását. Gotthardt István Herényben — letérdel Széchenyi elé, annyira bálványozzák őt. Ki tudna neki most ellenállani? Az alakuló gyülés vármegyénk székházában meg is történik (1841. VII. 26.), 212 tagot számol az új egylet és 132-en jelennek meg. Utána a Magyar Királyban közebédre jönnek össze. Széchenyi ezután sem veszi le kezét legfrissebb, ámbár helyi jellegű alkotásáról, a közgyűléseken pontosan ott van, Sopronban nagyobb területet bérelnek, hogy szederfákat tenyésszenek, oda is kilátogat. Három év mulva újból elnöknek vá-

[5]) Majd 1845-ig alispán, utána főispáni helytartó Esterházy Miklós herceg mellett.

[6]) 1841-ig aljegyző, 1841—45 főjegyző, 1845—49 első alispán, 1849—60 kir. biztos, majd megyefőnök, 1861—67 főispáni helytartó.

lasztják, de már új név alatt, mint Selyemtenyésztő Társulat működnek, mely a Szederegylet telepeit és épületeit bérbe veszi. Ez az új társaság már jobbára soproni, városi elemekből alakul, akik annyira melléje állanak, hogy Széchenyi szerint a soproni polgárok mentették meg a Szederegyletet a bukástól. Sopronmegyei birtokain a szederfák ápolását továbbra is feladatának tekinti úgy, hogy mikor 1873-ban a hitbizományi leltárt felveszik a nagycenki birtokon, 800.000 darab szederfát számlálnak még össze. Ötven év után, 1924-ben megejtett szemle alkalmával egy hatósági szakértő ezt a számot tévesnek nyilvánította.

A maradi vármegye.

Széchenyi politikájának velejéhez tartozott a nemesség megadóztatása. Tudjuk, hogy már a Lánchíd megalkotása körül is vezette őt ez a hátsó gondolat. Úgy vélte, hogy a nemesi rend eddigi adómentességén az első rést üti, hogyha a hídon majd a nemeseknek is kell vámot fizetni. Ezt el is érte. Ám ez csak a kezdet volt, tovább kellett menni, még pedig sürgősen, mert az országnak a legszükségesebb célokra pénzre volt égető szüksége. Az ő izgatásának lett a következménye, hogy a negyvenes években az általános közteherviselés elve és gyakorlati megvalósítása már a megyék elé került a követi utasítások keretében. Széchenyi is jelen volt azon a sopronmegyei közgyűlésen (1842. VII. 18.), mikor a követi utasítások kidolgozására a választmányt összeállítják, a megyei rendek „egyetemes kívánságára" Széchenyi is elvállalja a megbízást a választmányban. A közgyűlés foglalkozik azután e fontos kérdéssel (1843. I. 26.), de Sopron varmegye nem fogadta el a közteherviselés behozatalát, sőt ilyen álláspontra helyezkedtek a vármegyék többsége is, a régi köztehermentesség fenntartása kerül tehát bele a követi utasítások legtöbbjébe. De Széchenyi nem pihen. Alig nyílik meg az országgyűlés, előáll azzal a tervével, hogy minden hold föld után fizessenek két garast, így több mint hat millió forint bevételhez jut az ország és ezt a legsürgősebb beruházásokra lehet fordítani. „Adó és két garas" címmel izgat a közteherviselés ez újabb formája mellett. Ez most már újból Sopron vármegyéhez kerül, mégpedig a szomszéd Pozsony vármegye idevonatkozó köriratának kapcsán. (1844. IV. 29.) Vármegyénk azonban Széchenyi Istvánnak most is — kosarat ad. Nem utasítja el teljesen, csak — kitér előle. Azt határozza, hogy akkor fog majd a pozsonyi körlevéllel foglalkozni, ha az országgyűlés által kiküldött országos küldöttség munkálata is a vármegye előtt fog feküdni. Széchenyi érzi, hogy a vármegyék és a nemesség maradi rétege az indítványt meg fogja buktatni. Hogy győzzön az elv, inkább leszállítja a tervezett két garas hozzájárulást egyre. Pest vár-

megye ezt el is fogadja, de attól való félelmében, hogy talán ez is elbukik, végeredményében azt indítványozza, hogy szavazzanak meg „szabad ajánlásképpen" csupán négy esztendőre az említett közcélokra három millió pengő forintot. Ilyenformán harmadszor kerül ez a kérdés vármegyénk közgyűlése elé (1844. IX. 27.), de ez akkor sem mutatta meg, hogy megérti a kor szavát. A vármegye választmánya javasolja ugyan, hogyha nem három, legalább másfél millió pengőt szavazzanak meg népnevelési célokra, a fiúmei vasútra és kikötőre és egy hitelintézet alapítására, de a vármegye közgyűlése még ehhez a lesoványított javaslathoz sem járul hozzá „valószínűleg a felbujtott nemesség" állásfoglalása folytán[7]) és elhatározza, hogy „a vérrel szerzett nemesi jogok, szabadságok megsemmisítésére és a hazai alkotmány felforgatására vezető adóztatás tervezetét sem most, sem a jövendőre el nem fogadja s követeit odautasítja, hogy e tárgy felvételét az országgyűlésen ellenezzék, elfogadás esetén e munkálatokat ne fogadják el, sőt akadályozzák meg, hogy törvénnyé válljon."

Így hagyta cserben nagy fiát saját vármegyéje, a „legnagyobb magyart", amely jelzővel Kossuth Lajos akkor már az ország színe előtt Széchenyit felruházta. De cserben hagyta-e Széchenyi István a vármegyéjét? Nem, ő nem hagyta cserben. Ő nemcsak nagy államférfi, nagy magyar, hanem nagy ember is volt. Gög és bosszúállás az ő mélységes keresztény lelkétől teljesen idegenek voltak. Tudta, hogy az elsőre csak az ostobáknak van joga, a bosszúállásra pedig csak a gonoszoknak. Életének legbiztosabb kútforrásából, Naplóiból látjuk, hogy hány ízben különbözött össze fivéreivel, legjobb barátaival, mint Wesselényi Miklós, Esterházy Vince, azután Batthyány Lajos, Lichnovszky Ede és másokkal. Ezt mind leírja Naplóiban, de rendesen mindjárt hozzá is teszi, hogy ki fog békülni és valóban az első alkalommal kezet nyujt nekik. Elfeledte örökre. Ha végig olvassuk sok ezer oldalra rúgó, a világosi katasztrófa után írt döblingi irodalmi hagyatékát, feltűnik nekünk, hogy *ezekben* és *akkor* Kossuth politikáját alig hibáztatja. Pedig mit küzdött ellene írásban és szóban, tíz esztendőn át és mennyit vádolta őt előre a bekövetkezett szomorú eseményekért. De most nem bántja, Széchenyi nem haragszik, mert jó magyarok között haragnak nem szabad lenni. A közös ellenséggel szemben közös összefogást kell tenni. Látjuk most is, hogy a következő esztendőben már segít az ő „hálás" vármegyéjén és rögtön megcsinálja nekik az oly régen vajudó sopron—győri postautat.

---

[7]) Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István és Sopron Vármegye. (Budapesti Szemle, 1900. 2. füz.)

Mosonyi követ, nyéki képviselő.

Horváth Mihály és több történetírónak nyomán[8]) elterjedt, hogy Széchenyi István az 1847—48-iki követválasztás alkalmával Sopron vármegyében megbukott. Ez azonban kiigazításra szorul. Az a legelső kérdés, hogy mit értünk „bukás" alatt? Aki jól fog fel valamit, jól is fejezi ki magát, mondta már a híres Boileau. Csak azt lehet „bukott"-nak tekinteni, aki valamire pályázott és a szavazás alkalmával kisebbségben maradt. Aki azonban fel sem lép, vagy a szavazás, tehát a választás előtt visszalép, „bukott"-nak a szó igazi értelmében nem vehető. El lehet mondani, hogy az illető talán azért nem lépett fel, vagy lépett vissza, mert kevésnek látszott a kilátása, de utóvégre mindez más ok miatt is történhet, amint erre számtalan példa van. És mindig kérdés marad, hogy az ilyen fel nem lépő vagy visszalépő jelölt nem kapott volna-e többséget, ha jelöltségét fenntartja. És éppen ez az eset Széchenyi István követjelöltségében is. Jó lesz ezt megvilágítani, hogy legalább a jövőre tisztában legyünk ezzel a kérdéssel és ne éppen mi sopronmegyeiek legyünk azok, akik magunkat és másokat — számunkra éppen nem hizelgő — tévedésben tartunk.

Vármegyénk közgyűlését, amely erre az országgyűlésre a követeket megválasztandó volt, 1847. okt. 12-ére tűzték ki. Négy nappal azelőtt — tehát már csak október 8-án — vetődik fel Széchenyiben[9]) először a gondolat, hogy Sopronban kellene követnek fellépnie. Tudjuk, hogy Széchenyi ebben az időben gyakran foglalkozott azzal, hogy az alsótáblán fog ezen az országgyűlésen részt venni, teszi ezt abban az esetben, ha Kossuth is pályázik követségre, ami még szeptember végén sem volt egészen biztos. Széchenyit felszólították, hogy izgasson Pesten Kossuthnak követsége ellen, amit azonban kereken visszautasított. „De *én is* elmegyek . . . még pedig mint követ, ha Kossuth az lesz." De nem tudta még, hogy hol jelöltesse magát. A választások napja már közeledett, végre az említett napon határozott. E célból felkeresi rögtön Bécsben gróf Majláth Antal kancellárt és Esterházy Pál herceg akkori soproni főispánt. Mindegyik örömmel fogadja Széchenyinek ezt a vállalkozását. „Nem mertem volna tőled ily nagy áldozatot kívánni — feleli neki a kancellár —, de ha magad vállalkozol erre, semmit sem vagyok ellene." Másnap, vagyis október 9-én tájékozódás végett Sopronba utazik le, ahol arról kell meggyőződnie, hogy a pártok már állást foglaltak és pedig Simon János első alispán és Paál János ügyvéd, táblabíró mellett, sőt van egy harmadik jelölt is

[8]) Így: Hómann—Szekfü. VII. 219, sőt Kovács Lajos ismert munkájában: Széchenyi István közéleti működése. I. 217.

[9]) Viszota: Naplók. VI. 650.

Döry Ádám főbíró személyében. Esterházy Pál herceg is lejön Sopronba, szeretné, ha Széchenyit választanák meg, a jelöltek közül azonban akkor vissza kellene valamelyiket lépetni. Esterházy azt akarja, hogy lépjen vissza Simon János az első követjelölt és válasszák meg Széchenyit és Döryt. Széchenyi azonban ezt nem fogadja el, megpróbálnak Paál Jánossal beszélni és pedig Franck Márton, Széchenyi Pál ügyvédje útján.[10]) Paál János kijelenti, hogy hajlandó visszalépni Széchenyi javára, de mégsem tette meg. Döry Ádám a választás napján „mód nélkül restelkedik", végül azonban ő is fenntartja jelöltségét. A választásig rendelkezésére álló két napot Széchenyi arra használja fel, hogy a vármegyében tájékozódó körutat tegyen. A szikár és éles magasságú Pejachevich Márkus gróf, gyülevizi földbirtokos kíséri. Elképesztő, amivel ellene dolgoznak. Teszem: Széchenyit akarjátok megválasztani, aki meg akarja adóztatni a nemes embert? Aki négy milliót akar az osztrák adósságból az országra róni? S aki ezért a bécsiektől egy milliót kap? Hát nincs-e helye neki különben is a Felsőháznál? Ha jót akar, ott is működhet. A követséget csak azért áhítja, hogy Kossuthot ledorongolhassa! A bécsiek miniszterét akarjátok követnek?[11]) Mindazonáltal vannak, akik biztatják, ha 10.000 pengőt áldoz követségeért. Széchenyi csak ezt válaszolja: „Nem kell." És később: „Feladom a jelöltséget vidám kedéllyel." Aggodalmai is voltak ugyanis a sopronmegyei követi megbízatás körül, mert esetleg ellentétbe jutott volna önmagával. Hivatali állása, mint a helytartótanács közlekedésügyi osztályának vezetője, arra kötelezi, hogy a közmunkák megindítása végett jövedelmekről gondoskodjék. Ám a vármegye követi utasításában a közteherviselés ellen nyilatkozott . . .

A választás a megyeház előtt a soproni Városháztéren, szabad ég alatt történt 1847. október 12-én. A közgyűlésen ott volt Széchenyi István is, sőt vezetője annak a küldöttségnek, amely Esterházy herceg főispánt az ülésre meghívja. Az eredmény az, hogy Simon Jánost egyhangú felkiáltással választják követté, Paál Jánost 1096 szavazattal Döry Ádám 821 szavazatával szemben. Széchenyi fel nem lépvén és magát nem jelöltetvén, — reá szavazat nem esik. Ez az ő sopronmegyei „bukásának" igazi története.

Ha nem is bukott meg, az kétségtelen, hogy követté nem saját vármegyéje választotta meg, noha — késői jelentkezése ellenére is — megtehette volna. De fontosabb volt úgylátszik a pártoknak és egyeseknek az érdeke, mint az országé. „Azt hiszem — jegyzi meg Viszota —, Széchenyinek jóbarátai és tisz-

[10]) Néhány nap múlva Széchenyi róla ezt jegyzi be Naplójába: „Franck, ein Spitzbube."

[11]) Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza. II. 30—51.

telői bizonyára szégyelték az esetet, de a felbujtogatott tömeg ellen nem tehettek semmit."[12])

És ebben sok igazság volt. Széchenyi népszerűsége már régen alkonyodóban volt. Új csillag tűnt fel az égen: Kossuth Lajos, aki elbűvölő szónoklataival meghódította az országot. Már régebben érezte ezt Széchenyi, különösen amióta Kelet Népe című munkáját kiadta. Már ugyanezen 1847. évnek elején (II. 25.) soproni tartózkodása alkalmával az egyik főbíró így nyilatkozik: „Széchenyi István azelőtt inkább a Publicum mellett volt, most azonban a Császár mellé állott, mert Palatinus akar lenni, de István lett (t. i. István főherceg), most Széchenyi haragszik ... Nagy pártja van a Tisza mentében ... De kisodorják." Széchenyi hozzáteszi hahotázva: „Én úgy megijedtem." A tavasszal megint Sopronban járván (IV. 25.). mikor a Magyar Királyban ebédezik, a következőket hallja Inkey Sándor táblabírótól, Inkey Edének öccsétől, aki feleségének, Csibbini Matildnak oly végzetes besúgó szerepe volt a döblingi házkutatásban: „Sopron vármegye — pecsovics megye lett és mindennek a gróf az oka." Széchenyi így válaszol: „Én csak azt mondtam, hogy gyujtsatok világot, de íme, ők meggyujtották a házat, mire én így szólok: Megálljatok, szerencsétlenek." Erre azonban a felelet: „Hiszen Te parancsoltad! ... Apostata! ..."

Széchenyi még a választás napján elutazik vasúton Bécsbe. Utoljára volt életében Sopronban és Cenken. Néhány nap mulva a szomszédos Moson megyében választják meg követnek nagy többséggel.

Viharos idők jönnek: már a rendi országgyűlés is, mint ilyen az utolsó, heves küzdelmeknek a színhelye. De jön a februári párisi forradalom, ennek hatása alatt nálunk is a márciusi megmozdulás, a pozsonyi országgyűlés felrándulása Bécsbe, a felelős magyar minisztérium kinevezése, benne Széchenyi István mint közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Nemsokára feloszlatja a király az országgyűlést és megtörténik az első népképviseleti választás. Széchenyi Istvánt Sopron vármegyében választják meg képviselőnek és pedig a nyéki választókerületben. Az erről szóló jegyzőkönyvet Rohonczy Ignác, mint elnök és Pethe Pál táblabíró mint jegyző írják alá. A június 27-éről szóló jegyzőkönyv kiemeli, hogy a szavazás Széchenyi Istvánnak „közakarattal lett elválasztását eredményezte" és ez „az egész nagy néptömeg kitörő örömvel és lelkesedéssel fogadtatott".

A választás egyhangú, noha Széchenyi kerületébe nem is tudott lejönni. Elégtétel akar ez lenni Sopron vármegye részéről? Erről hallgatnak a régi írások, maga Széchenyi István is. Bizonyára egykedvűen vette, éppen úgy, mint követi jelentkezésénél az őt ért kudarcot. Ő már messze fölötte volt ilyen apró

[12]) Viszota: Gróf Széchenyi István és Sopron Vármegye. 47. l.

dolgoknak. Különösen most, már a nyár közepén, mikor a pesti és a bécsi kormány, valamint az utóbbi által szított nemzetiségeink között a helyzet egyre feszültebb lett és Széchenyi napról-napra biztosabban látja az elkerülhetetlen összetűzést. Megválasztása napján egyébként éppen hazatérőben van Innsbruckból, hogy a királyt rávegyék Magyarországba való jövetelére. Esterházy Pál herceg külügyminiszter is már kifelé igyekszik a kormányból, hiszen ő volt az első, aki abból kilépett, sőt még ő Széchenyinek szemrehányást tesz, hogy engedett a rábeszélésnek és tárcát vállalt. „Nagyon sajnálom — veti neki vissza igazi Széchenyi István-felfogással — senkinek nem adhatok most más tanácsot, mint azt, hogy maradjon helyén. És hol volna egy Esterházy hercegnek más helye, mint a minisztériumban." Még Eötvös is azt veti szemére, hogy tulajdonképpen ő kezdett mindent. „Magyarország az egyetlen nemzet és én az egyetlen ember, aki testben és lélekben tönkre fog menni." Lelkét már régen az önvád skorpiói mardossák.

„Cenken — békében."

Hát soha nincs békéje a nyugtalan szellemű legnagyobb magyarnak? Nincs egy óra, amikor elmerülhet a természet csodájában, vagy egy nap, amikor enyhülést talál őt annyira szerető hitvese és gyermekei körében? „Amióta élek — írja a Kelet Népében — kimondhatatlan vágy létezik lelkemben; Magyarország kifejtése, a magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben." Ennek az elmét, lelket és idegeket feszítő érzésnek tehát nagy multja van és ez oly betegség, vagy olyan életerő, amit kiirtani Széchenyi Istvánból nem lehet. Nincs tehát nyugta, nincs — sehol. Vagy talán csak nagyon ritkán, néha. Házasságát követő néhány napig volt ilyen nyugodt boldogsága és Cenken nagy ritkán, másutt sehol. „Cenken vagyok — nyugodtan", — írja egy alkalommal és máskor ugyanott „Békében". Csak ennyi a beírás erről a két napról (1840. VI. 26. és VIII. 11.) és ez ritkán, nagyon ritkán ismétlődik. Pedig bosszankodott is néha, de nem Cenkre, hanem saját magára, mert időnkint elkeserítette, hogy rosszul építtette át lakását és ezért saját magát vádolta. Döblingi első legsötétebb éveiben írja már Görgennek és Tasnernak (1850. IV. 21. és 1851. III. 14.), hogy kimondhatatlan vágyat érez családja körébe (Cenkre) visszatérni, de ezt „lelkiismeretem, ez a rettenetes hatalom" nem engedi. Cenki magándolgai iránti érdeklődése azért nem csappan és Lunkányi János jószágigazgatójával mindent saját maga intéz még Döblingből is. Utolsó áldozatos mozdulatainak egyike éppen a nagycenki „imoda" (templom), Ybl Miklós nagyszerű tervei után való újjáépítésének elrendelése és pedig már azért is — mint Gyürky Antalnak írja —, mert „Czenk nyugot felé

— honnan igen hideg szelek jönek — első hely, amelyben honi nyelven dicsértetik a nagy Isten, kinek áldása nélkül valódilag nem sikerül semmi." (1860. I. 7.) Lunkányi halála után törvényes gondnokává a soproni főtörvényszék feleségét nevezte ki.[13])

Széchenyi tehat a sopronmegyei követválasztás után nem jött többé Cenkre, azaz — egyszer mégis eljött. Még egyetlen egyszer. Húsvét kedden 1860-ban. Most is vasúton érkezik Sopronba. Az állomáson rokonainak, barátainak és tisztelöinek nagy serege várja — talpig feketében. A városi hatóság is szeretett volna megjelenni, de a megyefönök nem engedte. Zuhogó esőben kísérték a város *elkerülésével* — a cenki kastélyban lévő családi kápolnába. Húsvét utáni csütörtökre volt a temetés tervezve és hirdetve, de parancs jött, hogy már szerdán el kell temetni. Éppen úgy, mint a döblingi gyászmisét is előbb kellett a tervezettnél megtartani és a nagy halottat sietve elszállítani. A bécsi kormány félt a halottól oda át és itt is. Ennek ellenére Cenken 6000 főnyi tömeg jött a temetésre, aki csak megtudta abban a kényelmes korban, sietett gyászjelentés és meghívás nélkül — élükön Deák Ferenccel — eljönni. Némán kísérték a cenki földesurat a kriptához, amelynek ő már akkor 16. lakója lett. Beszéd nem volt — csak zokogás. Utána ezer ajkon egy lélekkel zendült fel Széchenyi István legkedvesebb magyar éneke — a Szózat. Gyászba borult az egész ország. Pest órák alatt fekete színbe tompult. Itt volt a tavasz, de a magyarok nem engedték, hogy a természet mosolyogjon s virágait mutassa. Ezrével adakoztak jótékony célokra és tettek alapítványokat Széchenyi István emlékére. Ilyen gyászt csak azok láttak még egyszer, akik megérték 1894. március 20-át. Szcitovszky prímás mondta a gyászmisét a pestbelvárosi templomban és ez nagyon is kicsinek mutatkozott az óriási tömeg befogadására. Legalább tízezren voltak ott. Kitárták a templomajtókat, hogy eggyé olvadjanak a bent és kint szorongók. Ezer fáklya lobogott a templom bejáratától a Dunapartig képzett embersorok között az ő Dunájáig, amelyet átszel immár az ő Lánchídja s amelynek habjai elviszik a gyászhírt le a Vaskapuig. A fájdalomban összedobban — ami ezeréves történetünkben oly ritkaság — az egész nemzet és ekkor fogamzik meg a költőben a felemelő gondolat s ekkor tör ki koporsójából Széchenyi István szelleme, ekkor lett világos, hogy tragikus halálában is nemzetének szolgált:

Mi felkelünk, a fájdalom vigasztal:
Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!

[13]) A soproni törvényszék 7/1853. sz. irata. Érdekes, hogy gondnokság alá tulajdonképpen nem lett helyezve sem nálunk, sem Bécsben. Ennek ellenére feleségét törvényes gondnokává nevezték ki.

A soproni polgárjog megszerzésének története.

Írta és a Magyar Történelmi Társulat 1941. október 16-án megtartott ülésében felolvasta: **Dr. Vitéz Házi Jenő.**

Sopront városi rangra IV. László király emelte 1277-ben kiadott oklevelével, amelyben Sopron lakosait a cseh háborúk során tanusított hűségük megjutalmazásaképen a már korábban élvezett kiváltságaik megerősítése mellett a megyei ispán joghatósága alól kivette, önkormányzati jogot adott nekik és egyéb újabb kiváltságokkal is felruházta őket.[1])

A királyi várban, a mai belvárosban, lakó és katonai szolgálatot teljesítő magyarok, az ugyancsak katonáskodó és talán bessenyő származású lövérek, kik a vár közelében, annak nyugati részén elterülő domboldalon laktak, és végül még a szentistváni időre visszavihető és a királyi váron kívül eső Szent Mihály plébániatemplom mellett megtelepedő, jobbára németnyelvű vendégek IV. László király említett oklevele alapján azonos jogú és kötelességű polgársággá egyesíttettek, vagyis Sopron város őspolgári eleme belőlük alakult meg.

A különböző fajú, vérmérsékletű, foglalkozású, szokású és társadalmi állású, magyar- és németnyelvű ősi polgárság egybeolvadása azonban nem ment egykönnyen. A folytonos belzavarok, a szomszédos Ausztriával meg-megújuló határszéli harcok távolról sem voltak alkalmasak arra, hogy a polgárság békés összeszokását biztosítsák. Már 1283-ban a királynak kellett intézkedni azirányban, hogy a polgárság egy része visszatérjen ismét a városfalak közé.[2]) III. Endre királytól év nélkül hasonló tartalmú oklevél maradt fenn.[3]) Róbert Károlynak 1317-ben Komárom alatt kiadott oklevele ebből a szempontból viszont azért fontos, mert világosabb képet nyújt a polgárság kebelében dúló pártviszályokról. Ebből megtudjuk, hogy főleg a városi tanács és városbíró választása és az adókivetés körül voltak az összetüzések.[4]) Bár a király Nagymartoni Simon fia Pált is Sopronba küldte a polgárság közti béke megteremtésére, ez mégsem sikerült, mert 1318-ban újból meg kellett ismételni az előző évi parancsot.[5]) Egy időre helyre is állott a rend, de 1328-ban a királynak Dezső sopronmegyei ispánt kellett a városban dúló pártviszályok elsimítására ismét kirendelni,[6]) 1330-ban pedig két parancsot is intézett a városon kívül, az ú. n. Burg-ba kivonult

[1]) Soproni oklevéltár I. rész, 1. kötet, 7. l.
[2]) Uo. 10. l.
[3]) Uo. 17. l.
[4]) Uo. 29. l.
[5]) Uo. 33. l.
[6]) Uo. 55. l.

polgárságnak visszaköltöztetésére.[7]) Ezzel le is záródott a soproni polgárság kebelében fel-felújuló viszálykodások hosszú láncolata, amelyeket nemcsak az újszerű kötelességek teljesítése váltott ki, de felfogásom szerint az őspolgári elem nagyon is vegyes összetétele szintén táplált és ezek az ellentétek csak a harmadik nemzedékben olvadtak fel teljesen.

Az ősi polgári elem elsősorban a természetes szaporodás folytán újult meg, de ez távolról sem volt elégséges. Egy-egy járványos betegség, a közismerten nagy gyermekhalandóság, néha-néha pedig a háborúk nagyon megritkították a polgárság sorait, az így keletkezett hézagokat pedig ki kellett tölteni, mert a város védelme a határszélen megkövetelte, hogy bizonyos számú fegyveres erő állandóan a városfalak között tartózkodjék. A pótlás Sopronban folytonos bevándorlás és nem telepítés útján történt. A városba való szabad beköltözést már az 1277. évi kiváltságlevél biztosítja, de ezenkívül újabb királyi rendeletek is jelentek meg ebből a célból, így 1324-ben,[8]) 1360-ban,[9]) 1366-ban,[10]) 1368-ban,[11]) 1399-ben[12]) és így tovább. Ezeknek az lett a következménye, hogy a polgárság ősi eleme már a középkorban részint eltűnt, azaz kihalt a férfiágon, részint pedig női ágon felszívódott az újonnan bevándoroltakba olyannyira, hogy a középkor végén már nem ismerünk olyan polgári családot, amelyről határozottan mernők állítani, hogy egyenesen az ősi polgári elemből származnék.

A polgárság nyilvántartása szorosan összefügg az írásbeliség térhódításával. Kezdetben minden intézkedés élőszóval történt, ami kevés ügyet írásba kívántak fektetni, azt elvégezték a Szent János lovagrendnek tagjai, akik hiteleshelyi működést fejtettek ki Sopronban mindaddig, míg 1351. évi decretum 3. cikkelye alapján ezt be nem kellett szüntetniök. Rövidesen a rendház el is néptelenedett és így nem véletlen, hogy a legelső ismert soproni városjegyző nevével, Siegfrieddel, 1354-ben találkozunk,[13]) de jellemző, hogy Vilmos, aki Siegfried után 1358-ban városjegyző, egyúttal még iskolamester is volt.[14]) Bár a városjegyzők névsora nagyon hiányos, mindamellett alig tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Sopron ezután már állandóan tartott jegyzőket, akik Sopron legrégibb idő óta fizetett tisztviselői voltak, mivel a tanács tagjai a polgármesterrel és a városbíróval egyetemben egész középkoron át rendes fizetést nem kaptak.

[7]) Uo. 56—7. l.
[8]) Uo. 41. l.
[9]) Uo. 123. l.
[10]) Uo. 142. l.
[11]) Uo. 147. l.
[12]) Uo. 258. l.
[13]) Uo. 104. l.
[14]) Uo. 115. l.

hanem csupán bizonyos kedvezményben részesültek, így nem fizettek adót, nem kellett robotolniok, őrségen állniok, éjjel strázsálniok stb.

Egyik ilyen ismeretlen városjegyzőtől maradt fenn 1379-ből a soproni polgárok legelső teljes névsora, akik nevét a házaikkal egyetemben írták össze a bel- és külvárosban abból a célból, hogy a földközösségben gazdálkodó polgárok között a szántót igazságosan szétoszthassák. Ez értékes összeírás becsét növeli még az a körülmény is, hogy a középkorból több ilyen jegyzéket nem bírunk. Eszerint a belvárosban 94 ház volt 93 birtokos kezében, ezek közül 10 zsidó 11 házat mondhatott magáénak, kiknek házai után azonban szántóföld nem járt, míg a külvárosban lévő 100 ház már 290 birtokos között oszlott meg, úgyhogy Sopron lakosságát ebben az időben 2200 lélekre becsülhetjük.[15])

A lassan fejlődő írásbeliségnek Sopronban erősebb lökést *Ernst Konrád* városjegyző adott, akiről tudjuk, hogy Bécsből származott Sopronba és akinek első említését e tisztségben 1419-ből bírjuk, de aki még 1448-ban is e szolgálatban állott. Ő kezdte rendszeresebben a végrendeleteket az ú. n. statpuch-ba beírni és az ítéleteket a gerichtspuch-ba. A legelső fejadót tartalmazó névjegyzék is 1424-ből tőle való és ilyen e századból már több is maradt fenn.[16]) E névjegyzékek nemcsak a polgárokat tartalmazzák, hanem a zselléreket és a még nem polgár, de már adót fizető vendégeket is, éppen ezért nagyon alkalmasak e jegyzékek a város lakosságában tapasztalható folytonos hullámzás figyelemmel való kísérésére. A házak számának szaporodására nézve e jegyzékek — sajnos — nem tájékoztatnak.

Ernst halála után *Ziegler János* lett a városjegyző, aki tovább folytatta az elődje által megkezdett könyvek írását és tőle való annak a fogadalomnak a leírása is a gerichtspuch-ba, amelyet az újonnan felvett polgárnak kellett a polgármester előtt elmondani és amely így szól:

„Ich glob ew, herr, her burgermaister anstat der herren aller vnd der ganczen gemain, das ich ewr aller trewr mitwoner wil sein, nach allem meinem vermügen ewern frummen ze trachten vnd ewren schaden ze wennten bey tag vnd bey nacht vnd das glob ich also stetczehalten bey meinem trewen vnd eren an ains gsworenn aids stat treulich vnd vngeuerlich."[17])

Ugyancsak Ziegler jegyezte fel 1469. június 14-én a gerichtspuch-ba, hogy Czemper Simon, Czemper Bálint, Magusch Imre, Arusch János és Sabo Péter — mindnyájan magyarok —, majd június 24-én Chelle Bálint — szintén magyar — polgárok lettek

---

[15]) Uo. 183—90. l.
[16]) Uo. II. rész, 2. kötet, 316—37. l.
[17]) Soproni levéltár, Lad. IX et I. nr. 3., 8. l.

és mint ilyenek a fogadalmat letették,[18]) de e feljegyzések nem folytatódnak általa, az 1484—1498. évekből mindösszesen 5 polgár felvétele van megörökítve Ziegler utódai által, azután pedig teljesen elmaradtak az új polgárokra vonatkozó bejegyzések, úgyhogy kizárólag a már említett adójegyzékekre vagyunk utalva, ha Sopron lakosságával foglalkozunk.

Ez a helyzet idővel végül is tűrhetetlen állapotokhoz vezetett, mert kényes vitákra adhatott alkalmat annak eldöntése, hogy ki a polgár és ki nem, miért is 1535-ben a városi tanács egy polgárkönyv vezetését rendelte el az újonnan felvett polgárokra nézve és ugyanakkor határozatot hozott, hogy a felvételi díj fejében ki-ki köteles vagy egy magyar forintot lefizetni, vagy egy puskát adni, azután tartozik az illető polgári esküt is letenni, ezzel szemben mentes egy éven át minden polgári teher viselése alól, mint: adózás, robot, őrségen és kapuőrségen való állás alól, hasonlóképpen az ingóságai után, melyeket a városba költözése alkalmával magával hozott, régi kiváltságok alapján nem kellett harmincadot és vámot fizetni Magyarország területén. Ezzel szemben állt az a kikötés a visszaélések elkerülése céljából, hogy legalább három évig helyben kellett maradni, melynek biztosítása céljából 1552 után szokásba jött, hogy az új polgárnak két kezest kellett állítani, kik jótálltak érte. A nemes embertől reverzálist kértek, hogy a polgári terheket viselni fogja, a magyarországi jobbágytól pedig a földesura elbocsátólevelének felmutatását kívánták, mivel Dózsa-lázadás óta a magyar jobbágy szabad költözködési joga el volt törölve. Végül csak azt vették fel polgárnak, aki házat vásárolt magának és ha nőtlen volt még az illető, úgy megígérte, hogy egy éven belül megházasodik. Aki polgárlányt, avagy özvegyet vett feleségül, annak a felvételi díjat elengedték.[19]) Az iparosoknak a születési bizonyítványon kívül, melyet a törvényes származás igazolása miatt követeltek meg, még a felszabadítólevelet is meg kellett mutatni, amelyet az érvényesség szempontjából nemcsak a tanács, hanem az illetékes céh is felülvizsgált és részben a versenytől, részben a pálya túlzsufoltságától félő céhek igyekeztek minden kis lehetőségbe belekapaszkodni, hogy az új céhtárs letelepedését megakadályozzák. A tanács azonban legtöbbször a céhek kifogásait nem vette figyelembe.

Miként az elmondottakból láthatjuk, nem volt egyszerű dolog Sopronban polgárjogot szerezni. Csak akkor volt az megkönnyítve, ha az illető polgárlányt, vagy özvegyet vett el feleségül, ha pedig már az atya polgárjogot élvezett, ez esetben a fiúnak csak esküt kellett tenni, egyébként annyira természetes-

[18]) Uo. 388. l.
[19]) Soproni oklevéltár II. rész, 2., 285—91. l.

nek tekintették, hogy az egyenes leszármazottak polgárjogot élvezzenek, hogy sem a neveiket, sem az eskü letevését a 16. század folyamán nem szokták feljegyezni, illetve ezek megörökítése csak kivételesen történt.

1535-től kezdve 1848-ig bezárólag vezették a polgárkönyveket. A gyüjteményből 13 kötetet őriz a városi levéltár. E hosszú idő folyásában két helyen van hiány, még pedig 1581—1611. között, amikor a polgárkönyv írását abbahagyták, míg 1655—1676. évek közti polgárkönyv a tűzvésznek esett martalékul. Mivel 1575. év óta a tanácsülésekről rendes tanácsjegyzőkönyveket vezettek és ezekbe fel vannak jegyezve a felvett polgárok nevei is, és e tanácsjegyzőkönyvek megvannak, ezért sikerült a polgárkönyvi hiányokat pótolni és ilyenformán 300 évnél hosszabb időn át az esküt tett polgárok névsorát össze lehet állítani. Igen nagy munka ez, mert a pontos összesítés szerint 11.697 újonnan felvett polgárról van szó, de megérdemli a fáradságot, mivel ezek feldolgozásával családtörténet, úgyszintén foglalkozás, származás, népesség és vallás szempontjából olyan értékes anyag gyül egybe, amely van olyan tanulságos, mint a város politikai története. Mivel ez a munka folyamatban van és az adatok feldolgozása egy vagy két vaskos kötetre fog terjedni, ezért a jelen felolvasásom keretében csupán egy szempontnak a megvizsgálását tűztem ki célul és ez az 1535-ben lefektetett felvételi feltételeknek az idők folyamán tapasztalható változásainak az ismertetésére szorítkozik.

Említettem már, hogy a polgárfiúk esküjét nem szokták feljegyezni a 16. század folyamán a polgárkönyvekbe, mit érthetővé tesz az a körülmény, hogy felvételi díjat nem fizettek és kezeseket sem kellett nekik állítaniok. E tekintetben változás 1600-ban következett be, amikor 254 új polgár nevét tartalmazza a tanácsjegyzőkönyv, kik túlnyomórészben polgárfiúk.

A tanács 1613-ban a felvételi díjat újból szabályozta. Eltörölte a puskaadás kötelezettségét és ehelyett 6 tallér lefizetését követelte meg, míg aki a polgárjogot házasság útján szerezte meg, azaz aki polgárlányt, vagy özvegyet vett feleségül, az csak 3 tallért adott. A polgárfiú eszerint sem fizetett semmit, de már az ő nevét is feljegyezték a polgárkönyvbe, amikor esküt tett.

Kétségtelen, hogy a háborús idők hozták magukkal, hogy már 1622-ben a felvételi díj ismét rendezés alá került. E rendezés szerint mindenkinek, tehát a polgárfiúnak is kellett egy puskát beszolgáltatni a városi fegyvertárba és ettől kezdve kezeseket is állított, míg az idegenből jött ezenfelül 6 tallért, ha pedig beházasodott, úgy annak felét fizette be a városi kamarába. A felvétel többi, már említett feltételén annyiban esett változás, hogy amennyiben a születési bizonyítvány, vagy a felszabadító-

levél esetleg nem volt kéznél, úgy azok beszerzésére a kezesek szavatossága mellett több-kevesebb határidőt engedélyezett kivételesen a tanács.

Az 1676. évi november 28-án keletkezett óriási tűzvészben — mely a városházát is elhamvasztotta — elégett polgárkönyvek idejére esik, hogy az 1535. óta szokásos puskaadás helyébe a felveendő polgárnak tekintet nélkül arra, hogy polgárfiú volt-e, vagy sem, egy szablyát kellett adni, egyéb felvételi díjak változatlanok maradtak. Új teherként jelentkezett azonban a nagy tűzvész után az ú. n. ampergeld, amely egyformán 4 forint volt kivétel nélkül mindenkinél. Az ampergeld rendeltetése az volt, hogy a város tűzoltóberendezését az így befolyt pénzből fejleszthesse.

A polgárság soraiban — kimutathatólag 1622. óta — mind több és több jobbágy vétette fel magát, akik rendszerint Sopron közvetlen környékéről szivárogtak be és elég vagyonosak voltak, mert meg tudták fizetni nemcsak a váltságdíjat földesuruknak felszabadításukért — amelynek nagysága alku tárgya volt és esetenként változott —, hanem Sopronban a szokásos felvételi díjon kívül még a kizárólag jobbágyokra kötelező ú. n. extraordinari onus-t is, amelynek összege 15 forintban volt megállapítva.

A jobbágyok felvételét a felvételi díj alapján 1774-ig tudjuk ellenőrizni és az ezirányú statisztika igen érdekes. Így az 1622—1654. közti időben felvett polgárok létszáma 626 volt és e számból 54 a jobbágy, vagyis közel 9%. Ezzel szemben 1677—1700. között felvett 776 polgár közül már 291 a jobbágy származású, azaz már 37%. Az 1701—1774. közti időben felvett 2290 polgár közül jobbágy 664, vagyis már nem egészen 29%. Ezek a számok beszédes bizonyságok arra nézve, hogy az újabb városi polgárság Sopronban milyen nagy mértékben jobbágy származású, míg ugyanakkor a nemesség köréből polgári esküt letevők száma még az 1%-ot sem éri el.

1691. óta a jobbágy származásúak extra díját a tanács ismét felemelte, de különbséget tettek aközött, hogy a felveendő iparos-e, avagy csak szőlőkapás, mert az iparosnak 20 forintot, míg a szőlőkapásnak 30 forintot kellett fizetni. Körülbelül ez idő óta lett általános szokássá az is, hogy szablya helyében egységesen 3 forintot kellett mindenkinek leróni.

Megemlítést érdemel az a körülmény is, hogy lassankint a polgárfiúkra vonatkozó könnyítéseket a felvételi díjnál oly szigorúan értelmezték, hogy ha pl. a felveendő polgárfiú születésekor az atya még nem tette le a polgári esküt, úgy az ilyen fiút nem tekintették polgárfiúnak és az ilyennek olyan felvételi díjat kellett fizetni, mintha idegen lett volna. Ezzel szemben viszont azt is meg kell jegyeznem, hogy indokolt esetekben a ta-

nács mérsékelte is a felvételi díjt; így pl. az ügyvédeknél, a tanácsosok fiainál és azoknál, akik a kuruc harcok folyamán vitézül küzdöttek a városfalakon.

A sokféle felvételi díj, mint a szablyapénz, ampergeld, a rendes onus tallérban, a rendkívüli onus pedig forintban számítva nagyon körülményessé tette a díjak lefizetésének nyilvántartását, melyekre néhányszor részletfizetési kedvezményt is adott a tanács, ezért 1749-ben a felvételi díj gyökeres rendezés alá került és a tanács nagy bölcsen az egységesítés keresztülvitelével kapcsolatban alapos drágítást hajtott végre és egy új szempontot is figyelembe vett: a külföldi és belföldi származást. Az új felvételi díjakat a tanács a következőképpen állapította meg:

1. A polgárfiú ezentúl 12 forintot fizetett,
2. a nemes és más sz. kir. városi polgárnak már 30 forintot,
3. a belföldi jobbágynak 56 forintot kellett fizetnie,
4. míg a külföldi részére, akár jobbágy, akár szabad származású volt, egyformán 60 forint volt a taksa.

Amennyiben az 1—4. alattiak polgári lányt, vagy özvegyet vettek feleségül, úgy a felvételi díjat 6 forinttal mérsékelték.

Ezeket a magas felvételi díjakat a tanács 1768-ban a polgárfiúk díján kívül csökkentette és pedig:

1. A külföldi származású egységesen 40 forintot,
2. a belföldi jobbágy 30 forintot fizetett,
3. míg a nemes és más sz. kir. városi polgár 24 forint lerovására lett kötelezve. A beházasodási kedvezmény továbbra is érvényben maradt.

A városi tanács eleddig önhatalmú intézkedési jogát a felvételi díjakra vonatkozólag 1774-ben kiadott 4265. számú m. kir. helytartótanácsi rendelet megszüntette és a díjakat lényegesen mérsékelte, mert a polgárfiú e rendelet alapján 4 forintot, a belföldi 6 forintot és a külföldi pedig 8 forintot fizetett, akár jobbágy volt az illető, avagy polgár. A rendi állás tehát teljesen figyelmen kívül maradt.[20]) Hasonlóképen ez időtől kezdve nem részesültek előnyben azok sem, akik soproni polgár lányát, vagy özvegyét vették el feleségül. Az osztrák tartományokból származó külföldiek letelepedését semmi sem korlátozta, de egyéb külföldi kimutathatólag már 1765. óta csak előzetes királyi engedély után nyerhette el a polgárjogot. Ezzel az intézkedéssel a Németországból való korábbi nagyméretű beözönlés nehezült meg.

Ugyanekkor gyökeres változáson ment át az az 1535 óta fennálló sarkalatos elv is, hogy a polgárjelöltnek háztulajdonosnak kellett lenni. Igaz, hogy kivételes esetekben e követelmény-

---

[20]) Sopron város levéltára, Prot. mandatorum anni 1774., 485—92. l.

től a tanács el is tekintett, pl. ha olyan iparos telepedett le, akinek szakmájában épen szükség mutatkozott, de csak 1775. óta vált általános szokássá és követendő szemponttá, hogy a jelöltet „auf seine profession, auf seine wirtschaft, auf seinen weingarten" alapján is felvették immár akadály nélkül polgárnak, vagyis csak azt tekintették előfeltételnek, hogy az illető ipara, vagy ingatlana után adófizető legyen. Attól a mindíg követett szemponttól azonban, hogy a jelölt házas legyen, vagy legalább rövid időn belül megházasodjék, és az iparos mester legyen, vagyis önálló kézműves, a tanács sohasem tágított.

A lényegesen lecsökkentett felvételi díjakat József császár 1785. évi 13.604. számú resolutio-jában újból mérsékelte, amikor egységesen 4 forintban állapította meg, nem téve különbséget abban, hogy külföldi, vagy belföldi, jobbágy, vagy polgár az illető, vagy sem.[21]) Ez a rendelet azonban a császár halálával érvényét vesztette és így 1790. óta ismét a kir. helytartótanács 1774. évi, már említett intézkedése lépett érvénybe, míg 1799. év végétől a felvételi díj újabb emelés alá esett, mert ettől kezdve a polgárfiú 6 forintot, a belföldi és külföldi idegen iparos 12 forintot, ha pedig csak földműves volt, akkor 50 forintot fizetett. tekintet nélkül arra, hogy milyen rendű volt az illető és hogy soproni polgárnőt vett-e feleségül.

Ezeket a felvételi díjakat kellett leróni 1848-ig, amikor a rendi állam megszűnt és ezzel kapcsolatban a polgár fogalma is elvesztette az igazi jelentőségét csakúgy, mint a magát mindíg többre tartó nemes előjogai is a mult emlékei közé sorozódtak. A polgár- és nemesi jog helyébe lépett az állampolgárság és illetőség fogalma, amelyeket azonban már csak a kiegyezés utáni törvények szabályoztak.

Végigkísérve az egész időszakon át Sopronban a polgári elem sorába való felvétel feltételeit a polgárság előjogainak az eltörléséig, amelyekhez még kapcsolódott az az írásba nem foglalt, de mindíg követett szempont is, hogy összeférhetetlen természetű és laza erkölcsü embereket a tanács nem tűrt meg a városban, nem lesz érdektelen pár szóval arról sem megemlékezni, hogy tulajdonképpen mi volt a jelentősége annak, ha valaki városi polgár lehetett. A polgári eskü letevésével az új polgár tagja lett egy olyan közösségnek, amely királyi nagy kiváltságok birtokában a 17. század második felétől az abszolutizmusra törő kormány és hasonlóképen a politikai hatalom teljességét élvező nemesi rend elnyomó törekvéseinek két malomköve között még mindíg felbecsülhetetlen előnyt jelentett a röghöz kötött jobbágysághoz viszonyítva. A városi polgár viszonylagosan nagyobb személy- és vagyonbiztonságban élhetett, mint sok ne-

[21]) Sopron város levéltára, Rathsprot. anni 1785. 548. l.

mes, főleg a háborús időkben. A megélhetés gondjaiban nem volt magárahagyatva, hanem számíthatott erkölcsi és anyagi támogatásra a város részéről kölcsönök és munka nyerésével, mert a városi tanács feladatának tekintette, hogy polgárai el ne hatalmasodjanak a többiek rovására, de el se sorvadjanak a többiek kárára. A szerény mindennapi kenyér minden polgár részére biztosítva volt. Ezt a célt szolgálták a céhek is, amelyeket e törekvéseikben a méltányosság határáig a város is támogatott. Az iparos és kereskedő polgár vám nélkül vihette vásárra cikkeit, olyan előny volt ez abban az időben, amikor az ipar és kereskedelem útjában majdnem minden faluban tilalomfák állottak, hogy ma alig tudjuk ezt már kellőképen értékelni. Ebből a célból a polgár a régebbi időkben megkapta a város pecsétes írását, a 18. századtól kezdve pedig szabályszerűen kiállított polgárlevelet, amelyek felmutatására a vámosok mindenkoron, a harmincadosok pedig sok esetben fizetés nélkül engedték útjára a polgárt.

De más anyagi előnyöket is élvezett a polgár. A földközösség időszakában szántót és rétet kapott, a városi erdőben fát vághatott, a saját borát kimérhette. Ezeknek a jogoknak élvezése biztosította tulajdonképen mindenkinek a megélhetés legalsó fokát. Aki többre törekedett, az ipart űzött, vagy kereskedést folytatott a céhekbe tömörülve. Saját maguk által választott tisztviselők, a polgármester, a városbíró és tanácsosok állottak felettük és ezek őrködtek a rend és fegyelem felett, mely nagy és szigorú volt, de távolról sem terhes.

A városban minden jog élvezése és gyakorlása ahhoz volt kötve, hogy polgár-e az illető. A kötelességek ezzel szemben: mint adózás, robot a városi erődítmények karbantartására, őrség a falakon és városkapukban, elviselhetők voltak, terhesekké csak a háborús időkben váltak, de ekkor senkinek sem volt jó sora az országban.

Sopron lakosságát nem szabad úgy elképzelni, hogy azok csak polgárok lehettek. Mindig nagy volt azok száma, akik a polgári jogok keretén kívül állottak és nem tartoztak az ú. n. kiváltságos osztályhoz, mint a papok és a nemesek. Ilyenek voltak a zsidók, akiket 1526-ban elűztek és akiknek a városban 1840-ig letelepedni nem volt szabad. Ilyenek voltak a zsellérek, szolgák, szolgálólányok, mesterlegények és inasok. A most nyomás alatt álló Soproni oklevéltár pótkötetében az 1430-as évből egy értékes kimutatást közlök a városban élő zsellérek lélekszámáról lakhelyeik feltüntetésével. E szerint a zsellérek lélekszáma 380, vagyis Sopron akkori összlakosságának hozzávetőlegesen 12—15%-a. Ez a százalékarány az idők folyamán nemhogy fogyott, hanem inkább emelkedett. Bizonyságul hivatkozom itt az 1825/27. évi országgyűlés 7. cikkelye alapján végrehajtott

összeírás végső eredményére: eszerint Sopronban 892 házban 99 „honoratior", 1177 polgár, 202 házrésszel bíró és 620 háznélküli zsellér találtatott. E számok természetesen a családfőkre vonatkoznak. Foglalkozásra nézve 621 iparos és 95 kereskedő volt, míg a mesterlegények száma 543, az inasok száma 94, ezenkívül volt 183 háziszolga és 514 cselédlány.[22]) A polgárság többi része csekély részben háztulajdonos volt és abból élt, nagyrészben pedig „gazdapolgár" volt, németül „Wirtschaftsbürger", amely kifejezéssel a polgárkönyvekben legelőször 1780-ban találkozunk. Bár kétségtelen, hogy e társadalmi réteg gyökereiben visszanyúlik a középkorig, de az is bizonyos, hogy 1775. évig túlnyomó többségében a polgári jogok keretén kívül állott és a város vezetésében semmi része sem lehetett. A már említett felvételi feltételek tették lehetővé e szőlőművelésből élő zselléreknek a polgárok soraiba való jutásukat kapcsolatban azzal a körülménnyel, hogy épen ebben az időben a jezsuita rend eltörlése és az oltárospapi beneficiumok javainak eladása révén sok zsellér földhöz jutott és így mód nyílott számukra a polgárjog elnyerésére. Számukat növelték még azok az iparosok is, akik részint megúnásból, részint a kedvezőtlen viszonyok hatása alatt, felhagytak iparukkal és a gazdálkodásra adták magukat.

Ámbár, miként láttuk, a felvételi díjakat királyi rendeletek szabták meg egy időben, abba azonban, hogy a városi tanács kit vesz fel polgárnak és kit nem, a kívülálló tényezőknek beleszólási joga nem volt sohasem. Ajánlások egyházi és világi főurak részéről történtek, de ez ajánlások figyelembevétele, avagy mellőzése teljesen a tanács tetszésétől függött, amely igazán lényeges kérdésekben is, így pl. a vallási ügyekben, sokkal gerincesebb magatartást tanusított felfelé, mint ahogy azt idáig általában gondoltuk.

Egészen a legújabb időkben vált szokássá a díszpolgárrá való választás gyakorlata, amely még ma is tart. Sopron városánál legelső ízben 1835-ben találkoztam ezzel az újkeletű gyakorlattal, és hogy a választás mindjárt ez alkalommal gróf Széchenyi Istvánra esett, erről mindenesetre csak dícsérettel lehet megemlékezni most, amikor a Legnagyobb Magyar születésének 150. éves fordulóját ünnepelte meg az egész ország.

Mindent összefoglalva, a polgárkönyvek az anyakönyvekhez hasonló becses adatokat tartalmaznak Sopronban 400 évre visszamenően hiánytalan sorozatban. Ez a tény magában véve annyira fontos a lakosság eredetének, egyes polgári családok történetének, az ipar és kereskedelem, úgyszintén a földmüvelés ismeretének szempontjából, hogy ez adatok nélkül körülbelül

[22]) Országos Levéltár, Archivum palatinale. Conscriptiones regnicolares anni 1828.

olyan helyzetben volnánk, mint a hajós, akinek iránytű nélkül kellene gyönge hajójával tengerre szállni.

Dr. Vitéz Jenő Házi: *Die Geschichte der Erwerbung des Bürgerrechtes in Sopron.*

Die Stadt Sopron wurde im Jahre 1277 zur königlichen Freistadt erhoben. Als Bürger galt, der sein eigenes Haus oder Hausanteil hatte. Im Mittelalter wurde deshalb über den in die Reihe der Bürger aufgenommenen kein Verzeichnis geführt. Mit der Zeit traten aber dadurch Verwirrungen und Mißverständnisse hervor, und eben darum verordnete der Magistrat im Jahre 1535, daß ein jeder, der den Bürgereid leistete, in das sogenannte Bürgerbuch eingeführt werde. Von dieser Zeit an wurden diese Bürgerbücher bis 1848 sehr sorgfältig geführt; diese aus 13 Bänden bestehende Reihe bewahrte die Namen von insgesamt 11.697 Bürgern. Die Eintragungen zeigen sehr oft den Ort, aus dem der jüngst aufgenommene Bürger eingewandert ist, wer die Eltern waren, seine Beschäftigung und zuletzt seine Religion; für familiengeschichtliche Forschungen sind also diese Bürgerbücher von unvergleichlicher Bedeutung. Bis 1775 wurden die Aufnahmsgebühren ausschließlich durch den Magistrat bestimmt, nachher auch durch die oberen Regierungsbehörden. Das Recht der Entscheidung über die Aufnahme in den Stand der Bürger blieb aber stets der Stadtbehörde vorbehalten.

Die Sitte, Ehrenbürger zu wählen, beginnt im Jahre 1835. Der erste Ehrenbürger der Stadt Sopron war Graf Stefan Széchenyi, der größte und treueste Ungar.

Frankenburg Adolf harmadik felesége.

Írta: **Berecz Dezső.**

Frankenburg Adolf[1]) háromszor házasodott. 1835-ben vette feleségül Vilt Ninát, akivel egri jogászkodása idején ismerkedett meg. A kékszemű Nina egy sóházi tiszt leánya volt. Nem volt szép, de nagyon művelt és gyönyörűen zongorázott. „Kedves, felejthetetlen" feleség lett belőle, akiről Frankenburg sokszor elmondta: Csak egyszer szomorított meg életében azzal, hogy meghalt.[2]) A *Hölgyfutár* 1850. október 18-iki száma közli a hírt, hogy Frankenburg felesége október 13-án hosszas szenvedés után meghalt. Egy fia maradt. Frankenburg 1851-ben a bécsi legfőbb törvényszék fogalmazója lett s ez év augusztus 22-én feleségül vette br. Urraka alezredes leányát.[3]) Ez a házassága nem volt boldog. Második felesége nem tudta megérteni a magyar érzésű Frankenburgot, csakhamar elszakadtak egymástól, törvényesen elválni azonban nem tudtak. Első házasságából származó egyetlen fia, Emil, aki katonatiszt volt, 1858-ban öngyilkos lett.[4]) A második asszony 1881-ben halt meg s Frankenburg ez év október 10-én feleségül vette Carina Annát, korának híres operaénekesnőjét, akihez már évek óta meghitt barátság fűzte. Feltűnő, hogy az első feleség kitűnően zongorázott, a harmadik pedig énekesnő volt s így nyilvánvaló Frankenburgnak a zene iránt való vonzalma, sőt az, hogy érzelmi világában nagy szerep jutott a zenének.

Ki volt Carina Anna? Erre a kérdésre keresek választ. Családi neve Gschmeidler Katalin volt, Bécsben született, apja nyug. kormánytanácsos. Elsősorban hivatkoznom kell a lexikonokra, melyek szerint 1839. november 15-én született, 1862-ben Würzburgban lépett fel először és 1878-ban vonult vissza (Zenei Lexikon); már 7 éves korában zongorázott, Pacher tanítványa volt, majd énekelni tanult és Marchesi[5]) legkedvesebb tanítványa lett. Würzburgból Frankfurtba szerződött s ott ő énekelte először Elzát (Lohengrin), mely szerepében maga Wagner is hallotta. 1863—67 közt a pesti Nemzeti Színház operaénekesnője volt, utána nagysikerű németországi és olaszországi működés következett (Pallas). A fenti születési év valószínűleg téves. A házassági levél szerint ugyanis Carina Anna 1881-ben 45 éves volt s e szerint születési éve 1836 lehetett. Ugyancsak

---

[1]) 1811—1884. Író és szerkesztő. A szabadságharc előtt a pesti magyar irodalom egyik harcos szervezője. A 70-es évek során Sopronban a magyar kulturális életet lendíti magasra.

[2]) Machatsek Lúcia: Frankenburg Adolf.

[3]) Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban.

[4]) Fővárosi Lapok. 1884. júl. 4.

[5]) Olasz baritonista, tanár a bécsi konzervatóriumon, 1822—1908.

téves, mint majd később látni fogjuk, a Zenei Lexikonnak az az adata, hogy Carina csak két évig volt szerződött tagja a Nemzeti Színháznak s hogy 1867-ben ismét Pestre került.

Ismeretes, hogy a pesti Nemzeti Színházban mindaddig, amíg a külön Operaház 1884. szeptember 27-én meg nem nyílt, drámai és operaműsor váltakozott egymással. A sajtó eleinte kárhoztatja a sok pénzt emésztő operaműsort, amely a drámát háttérbe szorítja, de az abszolutizmus korában belátják, hogy az opera idegenajkú közönséget is vonz s hogy eredeti dalművek alkotására ösztönöz. Mindamellett mindvégig megmarad az a vélemény, hogy a két műfaj nem fér meg egy fedél alatt. A Nemzeti Színházban 1884. június 30-án volt az utolsó operaelőadás, ez alkalommal *A sevillai borbély* került színre, vagyis ugyanaz az opera, amelylyel 1837. augusztus 29-én az operai műsor, Dérynével az élén, megindult.[6])

Carina Anna.

Carina Anna 1863. április 1-én szerződött a Nemzeti Színházhoz. Átvett szerepeiből kitűnik, hogy Hollósy Kornélia utóda volt. Érdekes véletlen, hogy Hollósy Kornélia szerződtetését annakidején Frankenburg követelte az *Életképek* hasábjain.[7]) A *Hon* 1863. április 2-iki számában olvasunk egy hírt, amely a majna-frankfurti újságra hivatkozva, megemlíti Carina Annának *Fidelió*-beli szereplését, amely a legszebb reményekre jogosít. „Hatalmas hangját alárendeli a szerző szellemének, a műértők különösen azt dícsérik, hogy a művészi feladat megoldására veti a súlyt s nem a kápráztató hatásra." Nem tudjuk, véletlenül került-e ez a hír a pesti lapba éppen akkor, amikor Carina már szerződött tagja volt a Nemzeti Színháznak, bizonyos azonban, hogy az első fellépéséről beszámoló tudósítás is csak annyit árul el: „*Mint halljuk*, Carina már szerződtetve van." Úgylátszik, hogy az akkori ujságírót és az akkori közönséget a színházak és művészek magánügye nem érdekelte annyira, mint máma.

---

[6]) Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház története
[7]) Lesi Viktor: A Frankenburg-féle Életképek.

Carina Anna 1863. április 1-től 1867. december 31-ig volt a Nemzeti Színház szerződött tagja, saját kérelmére azonban már 1867. július 1-ével felmentik a szerződés alól. Ebben az időben Radnótfáy Nagy Sámuel volt a színház intendánsa, egyébként a helytartótanács tagja és udvari tanácsos. Erre az időre vonatkozó forrásom a korabeli sajtón kívül a Nemzeti Színház levéltára, amelyet az Országos Levéltár szívességéből tanulmányozhattam át.

A szerződés ez éveiben Carina Anna neve a személyzeti lajstrom élén áll s neki van a legmagasabb javadalmazása. 1863-ban évi fizetése 3333'33 forint és 1666'67 frt fellépési díj, összesen 5000 forint. Ugyanakkor Jókainé Laborfalvi Róza évi fizetése 3045 frt, Prielle Kornéliáé pedig évi 2255 frt. 1867-ben Carina gázsija már 7000 frt volt.

Ha már az anyagiaknál tartunk, jellemzésül hadd közöljek néhány érdekes számadatot. Íme a Nemzeti Színház helyárai abban az időben: Földszinti és I. em. páholy 7 frt, II. em. páholy 6 frt, erkélyszék 1'50 frt, földszinti zártszék 1'10 frt, földszinti bemenet 0'70 frt. Legolcsóbb a karzati bemenet: 0'20 frt. A Nemzeti Színház számadása 1865. április 1-től szeptember 30-ig terjedő időre:

Bevételek:		*Kiadások:*	
Fejedelmi segély	10.000'— frt	Intendáns	525'— frt
Országos segély	12.500'— „	Személyzet javad.	81.086'— „
Magánsegély	7.500'— „	Vendégdíjak	3.237'— „
Bérlet	25.419'— „	Szerzők tantiémje	1.023'— „
Napi bruttó bevétel	40.258'— „	Ruhatár költsége	676'— „
Egyéb	1.646'64 „	Díszítmény	328'— „
		Színpad napi költs.	8.683'— „
		Egyéb	9.592'45 „
Összesen	100.423'64 frt	Összesen	105.150'45 frt

Ugyancsak jellemző az akkori világra a színház igazgatóságának 1863. október 31-én kelt körlevele, amelyben Csepregi Lajos titkár a következőket írja: „A Nemzeti Színház intendánsa, Radnótfáy Sámuel úr őméltósága az intézet művésznőit az év hidegebb s nedvesebb évszakában gyakori meghűléstől megóvni óhajtván, akként intézkedett, hogy a t. c. művésznők f. évi november hó 1-sö napjától kezdve próbákra és előadásokra s azok végeztével haza kocsin vitessenek. Ez intézkedésről alább megnevezett t. c. művésznők azon figyelmeztetéssel értesíttetnek, hogy próbaik előtt egy órával, előadásaik előtt 2 órával az indulásra készen legyenek, mivel a kocsi 5 percnél tovább senkire sem fog várni." Ezt a körlevelet Carina Anna is tudomásul vette

s így valószínű, hogy Egyetem-utca 1., majd Négyszög-utca 5., illetve Dorottya-u. 1. sz. alatti lakásáról a színház kocsiján ment a próbákra és az előadásokra, föltéve, hogy toalettjével kellő időben elkészült.

A Nemzeti Színházban 1863. április 25-én szerepel először Carina a *Hugenottak*-ban. A *Pesti Napló*, br. Kemény Zsigmond lapja, örömmel üdvözli a művésznőt és várva-várja további fellépéseit. Így ír: „Magas szoprán hanggal bír. A 3-szor vonalozott C-t mindig tisztán, könnyedén és minden erőltetés nélkül megüti és kitartja, mint ezt ez operában többször tevé. Mély hangjai azonban, az úgynevezett mellhangok, gyöngébbek. Nagy tűzzel és sok helyt mély érzéssel énekelt s a nagyszámú közönség gyakori kihívásokkal és tapsokkal nyilvánítá megelégedését." Április 28-án lép fel másodszor a *Trubadur*-ban még nagyobb hatással, mint első ízben. A *Pesti Napló* így ír: „Szép érces hangját és tűzteljes előadását e szerepben még inkább kitünteté." Harmadik fellépése május 9-én volt az *Ernani*-ban.

A Nemzeti Színház 1863. szeptember 2-án mutatta be Gounod *Faust*-ját s az első pesti Margit Carina Anna volt, akit ezután ez a hálás szerep egész művészi működése során végigkísért. „Carina k. a." — írja a *Pesti Napló* — „igen szende Margaréta volt, mind éneke, mind játéka egyöntetű vala. Ezen szerepben újra megmutatta, hogy komoly művészi tanulmányokat tett és mindig előre törekszik s halad is." Az *Álarcosbál* első pesti előadásán ő énekelte Amáliát, 1864. január 16-án. Ismét a *Pesti Naplót* idézem: „A működők közül elsőnek kell említenünk Carina Anna kisasszonyt, ki szerepe drámai és zenészeti részét egyaránt helyesen fogta fel, minden művészi igénynek megfelelni iparkodott és a közönség tetszését, mely többszörös kihívásokban és tapsokban nyilvánult, kivívta. Általában a tisztelt művésznő mindinkább megnyeri a közönség tetszését, amit egyébiránt szorgalma által is igyekszik megérdemelni; alig van a Nemzeti Színháznak szorgalmasabb tagja, mint ő, legtöbbször énekel, gyakran háromszor is egy héten és mióta a Nemzeti Színház tagja, nem volt eset rá, hogy őmiatta opera elmaradt volna." Verdi zenéjét már megszokták a pestiek, ezért írnak róla melegebb hangon, míg a *Faust*-ról az a sajtó véleménye, hogy zenéjéhez még szoknia kell a fülnek.

Emlékezzünk meg egyben a harmadik operabemutatóról, amely Carina nevéhez fűződik: 1866. december 1-én a *Lohengrin*, melyben Brabanti Elza szerepét énekelte. Wagner Richárd zenéjének megszólalása természetesen Pesten is forradalmi jellegű volt. A pestiek először 1863-ban kaptak belőle izelítőt, amikor a mester két hangversenyét vezette s műveinek egyes részleteit mutatta be. A sajtónak az volt az óhaja, hogy a „szép részletek" után vajha az egésszel is megismerkedhetne. A *Lohengrint* tehát

nagy érdeklődés előzte meg és nagy volt a siker is, bár a sajtó azt írja: „Kétségkívül többszöri hallás szükséges, hogy közönségünk a megszokott formáktól teljesen elütő zenét eléggé megszokja s meg is szeresse."[8]) A *Fővárosi Lapok*-ban Ábrányi Kornél írja Carináról: „Mindvégig nemes érzéssel, bensőséggel énekelt." Egy másik cikk ugyanebben a lapban Carina kifejező énekét, drámai játékát, festői jelmezét dícséri. Hozzáteszi: „A szerelem gyöngéd kifejezője." Ellenben kifogásolja, hogy a szöveget a többi szereplővel egyetemben nem ejti ki elég érthetően.

A már említetteken kívül énekelte még Normát, a Zsidónőt, *Don Juan*-ban Donna Annát, Lady Macbethet, *A bűvös vadász* Agatéját, Borgia Lucretiát, *Hunyadi László* Erzsébetjét. Művészi arcképének teljessége kedvéért álljon itt néhány idézet a *Fővárosi Lapok* bírálójának tollából: „A siker főleg Carina kitűnő iskolájának és hangerejének köszönhető. A játék nem erős oldala, bár ebben is halad. Testtartása feszes, a mosolyokkal gazdálkodni kellene." (Norma.) — „Carina Borgiája mindenkit kielégített. Hév és szabatosság előadásában most is együtt volt." — „Csak Carina kisasszonyt emelhetjük ki, ezúttal is hatalmasan énekelt s művészileg játszott... Az egymásra torlódó indulatokat valóban jeles színezéssel fejtette ki. A közönség többszöri elragadtatására teljesen méltó volt." (Macbeth.) — „Carina k. a. igen szépen énekelte Donna Annát s kivált a levéláriát, mely egyik legerősebb próbaköve az énekesnők hang- és előadásképességének."

Mindebből azt lehet következtetnünk, hogy Carina Anna hatalmas, terjedelmes és érces drámai szopránhanggal rendelkezett, iskolázottsága folytán a legértékesebb szerepekre vállalkozhatott s szereplése a magyar operakultusz erősödését és kiegészítését szolgálta. A színjátszás nem lehetett nagy erőssége, valószínű, hogy az érzelmességet és a temperamentumot kora színjátszásához viszonyítva is túlozta.

A Nemzeti Színház levéltárában van egy 1867. április 19-én kelt levél, amelyben Carina július 1-ével felmentését kéri, hivatkozva arra, hogy a bécsi opera három évre szóló előnyös szerződéssel kínálta meg, mint első drámai énekesnőt. A levél aláírása: „Gschmeidler Anna, művészi nevén: Carina Anna." E levél tartalmánál sokkal lényegesebb az a körülmény, hogy elejétől végig, még az aláírás is, Frankenburg Adolf kezeírása. Tehát Carina Anna és Frankenburg Adolf ismeretsége már ebből az időből származik. Tudjuk, hogy Frankenburg 1866 őszén lépett nyugdíjba és Bécsből Pestre költözött. Radnótfáy Sámuel intendáns 1867. február 1-én kelt levelében fölkérte Frankenburgot, hogy Jókai Mórral, Gyulai Pállal, Salamon Ferenccel,

[8]) Rédey T.: A Nemzeti Színház története.

Tóth Lőrinccel, Tóth Kálmánnal, Greguss Ágosttal, Vadnay Károllyal, Paulay Edével egyetemben vegyen részt a drámabíráló bizottságban s Frankenburg e felkérésnek eleget is tett. Február 4-én válaszolva, köszöni a bizalmat s igyekezni fog „a drámairodalom felvirágzásáért közreműködni". Frankenburgnak tehát megvolt a kapcsolata a színházzal s így minden okunk megvan arra, hogy Carina és Frankenburg ismeretségének, barátságának és későbbi szerelmének csiráját ezekben az időkben keressük.

Carina előbb említett levelére Radnótfáy intendáns 1867 április 28-án válaszolt. Nehéz szívvel ereszti el Carinát, mert jól tudja, hogy „a tisztelt kisasszony kilépése mily hézagot hágy maga után s mily pótolhatatlan vesztesége lesz a Nemzeti Színháznak, melynek oly kitünő, érdemes tagja volt" s őszinte köszönetet mond „a tisztelt kisasszonynak a Nemzeti Színház érdeke és haszna előmozdításában szerződtetése kezdete óta folytonosan tanusított fáradhatatlan szorgalma, buzgó közreműködéséért s jóakaratáért".

Hasonló melegséggel és elismeréssel búcsúztatja a sajtó is. A *Fővárosi Lapok* utolsóelőtti fellépéséről (Elza, június 22) így ír: „A nézőtér egészen megtelt s a jeles énekesnőt gyakran megtapsolták s kihívták. Igen erőteljesen és művészi kifejezéssel énekelt s akinek őutána jut Elza szerepe, annak nem lesz előnyös feladata. Carina Anna ma lép fel utólszor s holnap már Bécsbe utazik, víve a pesti közönség tiszteletét, melyet néhány évi ittléte alatt kiváló érdemekkel nyert meg." Június 25-én búcsúzott Pesttől leghíresebb szerepében, Margitban. Ismét a *Fővárosi Lapokat* idézzük: „A színház tömve volt s a nézőtérről koszorúk, virágok, verscédulák hullottak özönével a színpadra, a tapsnak, kihívásnak nem volt vége-hossza. Annak idején, amikor Carina először lépett föl, egy magyar énekesnő[9]) helyét kellett betöltenie s közönyös fogadtatásban részesült. De nemsokára fölismerték értékeit. A Faustban ünnepelték először, mert nemcsak ritka erejű, képzett hangja van, hanem kifejező játéka is. A közönség kedvence lett. Azóta talán 100-szor énekelte Faustot s egyéb nagy szerepeket, melyekben nehezen kapunk hozzá méltó Margitot, Elzát, Lucrétiát, Leonórát stb."

Valóban nagy ürt hagyott maga mögött. Szerepein négyenöten osztozkodnak, köztük Kocsis Irma, Kendelényi Fáni és Pauliné Markovics Ilka. Frankenburg elkísérte Bécsbe. Legalább erre mutat Frankenburgnak Bécsből 1867. július 28-án keltezett levele, amelyet Radnótfáyhoz írt s amelyben igen jókedvűen és pajtáskodó hangon (az indendánst kedves öcsémnek szólítja) köszöni „azon sokféle jóindulatú szívességét, miket Carina kis-

[9]) Hollósy Kornélia, 1846—1862 közt a Nemzeti Színház operaénekesnője.

asszony irányában tanusított s azon kegyért és barátságért, melyben engem részesített". Frankenburg bécsi címe: Weihburggasse 4/a.

Carina Anna csak egy évig volt a bécsi állami operaház szerződött tagja. Szerződtetése előtt, 1867. március 18-án vendégként énekelte Margitot, március 21-én a *Hugenották* Valentine-jét, majd szerződöttsége alatt az előbbi szerepeken kívül Alice-t az *Ördög Róbert*-ban, a *Don Juan*, *Zampa* és *Trubadur* c. operák női főszerepét. A pesti Nemzeti Színházban mint vendég énekelt 1870 tavaszán, 1873 nyarán és 1877 decemberében.[10]) Az 1870. évi vendégjátékát a *Fővárosi Lapok* április 17-iki száma hirdeti s megemlíti, hogy Carina Anna a breslaui színház tagja évi 6000 tallér fizetéssel. Ugyane lapnak 1873. szeptember 4-iki száma hírül adja, hogy a vendégművésznő Pestről Firenzébe utazik, hol a Pergola-színház szerződött tagja. További művészi pályafutásáról ennyit tudunk s most pesti vendégszerepléseit ismertetjük, hogy művészi fejlődését megvilágítsuk.

Carina Anna 1870 áprilisában öt estén át énekelt a Nemzeti Színházban. 19-én a *Faust*-tal telt nézőtér előtt kezdte vendégjátékát. A *Fővárosi Lapok* kritikusa ezt írja: „Hangerőben nyert azóta, hogy megvált a Nemzetitől. Az ének kiszínezésében is sokat haladt. Felső hangjai minden élességet elvesztettek, portamentója szép s a pianókat is sikerrel tudja használni, szóval éneke nüanszirozottabb, mint annakelőtte." Játékában sok méltányolni valót talál, azonban karjának folytonos mozgását kifogásolja. A Grätchen-hagyomány helyett hősnőt ábrázol s ma már inkább szenvedélyesebb hősnőkben éri el diadalát. Alakja is teltebb. A magyar szöveget jól megérteti. Április 23-án az *Afrikai nő* kedvéért telik meg a nézőtér s Carina ismét nagy sikert arat. Éneke a valódi drámai művészet színvonalára emelkedett. Szilaj indulattal játszott, melynek hevét a közönség sokallta is. (Főv. Lapok.) 26-án *Trubadurt* kisebb érdeklődés mellett énekelték, 28-án ismét *Faust* van soron. 30-án Donna Anna szerepében búcsúzik. Az opera címét így hirdeti a színlap: Don Juan vagy a kőszobor vendég. Carina kitűnően énekel, levéláriája után hatszor tapsolják ki. Ez az előadás arról nevezetes, hogy Carinán kívül még két hírneves primadonna szerepel benne: Pauliné Markovics Ilka (Zerlina) és Balázsné Bognár Vilma (Elvira).[11])

1873-ban újabb vendégszereplés következett, amely április

[10]) A bécsi adatok a bécsi National-Bibliothek igazgatóságától, a pesti vendégszereplések adatai Hajdu Algernon Lászlótól, a Nemzeti Színház titkárától származnak. Szívességüket megköszönöm.

[11]) Mindkettő a Nemzeti Színház tagja. Pauliné koloraturszoprán (1839—1915), Balázsné koloratur és drámai (1846—1904).

29-én megint csak *Faust*-tal kezdődött. „Hangban, szenvedélyben, játékban megint lényeges előmenetelt tett", — olvassuk a *Fővárosi Lapok*-ban. — „Szerepének drámai és zenei elemeire ő egyforma gondot fordít s minden mozdulatán és kifejezésén látszik, hogy értelem és ízlés képezi biztos vezetőit és sohasem áll az esetleg uralma alatt. S ez az, amiért nagyon megérdemli a művésznő nevet, a közönség tapsát s a kritika elismerését." Különösen a templomi és a börtönjelenetben dícséri drámai erejét. Június 3-ig énekli még *Ördög Róbert-*, *Don Juan-*, *Afrikai nő-*, *Fidelio-*, *Hugenották-*, *Lohengrin*-beli szerepeit, majd ez év augusztusában újabb sorozatba kezd ismét csak *Faust*-tal s énekli híres szerepeit a *Trubadur*-ban. *Hugenották*-ban, *Fidelió*-ban, az *Álarcosbál*-ban, *Ördög Róbert*-ben és búcsúzásul a *Don Juan*-ban. A májusi *Don Juan*-előadással kapcsolatban írja a *Fővárosi Lapok* kritikusa, hogy nagy elismeréssel szerepelt. „Kivált a kerti jelenet nagy elbeszélő énekét, melyben a fájdalom, borzadás és bosszúvágy hatalmas kifejezést kaptak, oly erőteljes drámai hangon adá elő, minőt bárhol is csak ritkán van alkalmunk hallani. A levéláriát szintén hévvel, szenvedélyyel éneklé s több kihívásban részesült."

Ezekből a vendégjátékokból látjuk, hogy Carina megállapodott műsora utóbbi időben csak *Fidelió*-val bővült, aminek természetesen oka lehet az is, hogy csak olyan operákban szerepelhetett, amelyeket a Nemzeti Színház előkészített. A sajtóidézetek szerint énekbeli tudása még terjedelmesebb lett, zenei és drámai ábrázoló készsége megerősödött. Közel járván 40-ik életévéhez, hősnő-szerepekre hivatott.

A Nemzeti Színház levéltárában egy 1877 december 2-án kelt levelet találtam, amelyet Frankenburg Sopronból írt báró Podmaniczky Frigyes akkori intendásnak s amelyben bejelenti, hogy Carina Anna nővérével december 12-én indul Pestre, hogy vendégszerepléséről személyesen tárgyaljon. Az intendáns másnap német nyelven magának Carinának válaszol (címe: Sopron, Szt. György-utca 24) s a játék sorát így javasolja: december 15-én *Fidelió*, 18-án *Faust*, 22-én *Afrikai nő*, 27-én *Hugenották*, 29-én *Don Juan*. 5-én ismét Frankenburg felel, Carina nevében elfogadja a tervet abban a reményben, hogy „az mindkét félnek előnyére váland" s magát az intendáns „becses úri hajlamaiba" ajánlja. Az öt estére tervezett vendégjáték azonban három napra zsugorodott. Hogy miért, azt nem tudni, sejteni lehet azonban abból, hogy a két első szereplés csak „szépszámú" közönséget vonzott, pedig a *Fővárosi Lapok* kiemeli, hogy Margitot Carina énekelte először Pesten s a *Faust* népszerűsége az ő érdeme. „A Nemzeti Színház közönsége igen szívesen üdvözölte a művésznőt, régi ismerősét s Leonora nagy magánszámát, mely

énekének fénypontja volt, zajosan megtapsolta. Hangjának ritka ereje kevésbé tiszta, de e fogyatkozása nem feltűnő. Előadásában még nyert mióta utoljára láttuk. Hévvel és szép plasztikával játszik." (Pesti Napló.) A *Fővárosi Lapok* kritikusa hozzáteszi, hogy „érthető, gyakran egészen tiszta kiejtéssel" mondta a magyar szöveget. Margit szerepében a drámai részek sikerültek legjobban s a közönség e részeknél nem is fukarkodott a tapsokkal (Pesti Napló). A *Fővárosi Lapok* is a drámai részek sikerét s a vendégművésznő hangjának bravúros erejét hangsúlyozza. (Faust szerepében Ellinger nem tehet róla, hogy a sátán nem tudta jobban megfiatalítani.)[12])

Carina Anna 1877 december 22-én a pesti Nemzeti Színházban búcsúzott a színpadtól, amelyen 15 éven keresztül sok-sok sikerben és diadalban volt része. A *Don Juan*-ban búcsúzott, ugyanabban az operában kezdte a würzburgi színpadon művészi pályafutását. „Azóta sok sikert aratott és sok érdemet szerzett. Ezek nagy része a Nemzeti Színházhoz fűződik, e színháznak volt éveken át jeles és buzgó énekesnője. A magánélet csöndjébe is a tisztelet kíséri. A közönség sok tapssal ünnepelte a búcsú alkalmával." *(Fővárosi Lapok.)*

A művészi arckép teljességéhez tartozik, hogy Volkmann a *Sapphó*-t Carina számára írta. Carina Anna a soproni *Irodalmi és Művészeti Kör* estéin gyakran énekelt, így a legelső műsorban is, 1877 március 10-én s a közönség igen szerette, melegen ünnepelte.

Carina Anna (Gschmeidler Katalin Cicelle Eugénia) és Frankenburg Adolf Antal 1881. október 10-én kötött házasságot a nagycenki róm. kat. templomban. A 69 éves vőlegény foglalkozása nyug. udvari titkár, a menyasszony 45 éves, mindketten soproni (Szt. György-u. 24) lakosok. Frankenburg szülei: F. Antal volt németkeresztúri gazdatiszt és Grill Anna, a menyasszony szülei: Nemes G. Gotthárd volt cs. kir. udvari hivatalnok és Reck Ágnes. A tanuk: Gschmeidler Ágoston bécsi ügyvéd, a menyasszony bátyja és Vaszary Sándor uradalmi tisztartó. Az esketést Tolnay Antal plébános végezte. Frankenburg azért akart Nagycenken esküdni, mivel édesanyja ott született és szülei is Nagycenken esküdtek.

Frankenburgék október 20-án Pestre költöztek. A soproni barátok szeretettel búcsúztak tőlük, a pestiek pedig tárt karokkal fogadták őket. Id. Szinnyei József kedves bátyám többször említette, hogy ismerte Frankenburgot. Ebben az időben történhetett, hogy visszaadta Frankenburg látogatását s a lakásán két idősebb hölgyet talált, egyik a felesége, másik a sógornője. Valahogy egyik pesti Faust-előadásra terelődött a szó és Szinnyei áradozva dícsérte Margit ábrázolóját. Nem is sejtette, hogy

[12]) Ellinger József tenorista 1820—1891.

szemközt ül vele. Csak amikor már alaposan megdícsérte és Frankenburgné faggatására újabb és újabb magasztaló szavak következtek, akkor árulta el a háziasszony, hogy akkor ő énekelte Margitot.

Frankenburg halálának körülményei eléggé ismeretesek. 1884 július 3-án a Grác melletti Eggenbergben halt meg, ahol gyógyulást keresett. A *Fővárosi Lapok* július 4-iki számában jelent meg nekrológ (K) jelzéssel. Valószínűleg maga Vadnay Károly[13]) írta, a folyóirat szerkesztője és Frankenburg jóbarátja. A következő távirat érkezett, — írja: „Kedves férjem meghalt. Holtteste e hó 6-án Budapesten lesz. Frankenburgné." Ismerteti Frankenburg életpályáját, írói és szerkesztői működését, megemlíti, hogy annakidején, amikor a *Pesti Hirlap* munkatársa volt, Kossuth Lajos komoly lapja fűszerének nevezte, aki elmés tollal és erős magyar törekvéssel írt. Elmondja, hogy Frankenburg néhány éve betegeskedett. 1882 karácsonyát feleségével és sógornőjével együtt Vadnayéknál töltötte, vidám volt, beszélt a multról, melyben a rózsa sok tövissel termett számára, a jelenről, amely boldogsággal töltötte el. Majd félrehívta Vadnayt s a következőket mondta: „Jó feleséggel és vidám sógornővel megáldva, régi és új jóbarátokkal környezve, úgy érzem, soha soha sem voltam boldogabb, de érzem azt is, hogy már nem soká tart örömöm. Az vigasztal csak, hogy a nekrológban nem irhatsz rólam rosszat." Halála előtt néhány hónappal tévedésből valami erős szer került a kezébe, az beteggé tette s bár szívós természete soká ellenállt, egyre gyöngült. Így végződik a megemlékezés: „Az élet alkonyán úgyszólván egy visszanyert éden örömei közül ragadta ki a halál e kedves öreget, ki oly sokat meg tudott őrizni a szív és kedély fiatalságából".

Julius 5-én délután 5 órakor temették a Kerepesi-temető halottasházából. Érckoporsója tele az irodalmi társaságok és barátok koszorúival. Megjelent Pauler Tivadar miniszter, a Tudományos Akadémia képviseletében Ballagi Mór, Pesty Frigyes és Peregriny Ede, a Kisfaludy-Társaság képviseletében Jókai Mór és Vadnay Károly, a Petőfi-Társaság képviseletében Ábrányi Emil és Reviczky Gyula, a Nemzeti Színház képviseletében Paulay Ede, a soproni irodalmi kör képviseletében Fialovszky Lajos. Először Paulay Ede beszélt az írók és művészek nevében, majd Vadnay Károly, aki Frankenburg mélységes hazaszeretetét hangsúlyozta: „Téged nem a születés esetlege tett igazi magyarrá, hanem saját lelkesedésed. A magyar szó és szellem véreddé vált. Mindig és mindenütt ugyanaz maradtál: szabad szellemű, erős érzésű magyar író." Végül Jókai Mór bú-

[13]) A Fővárosi Lapokat 1864-ben alapította Tóth Kálmánnal együtt és 30 éven át szerkesztette. 1832—1902.

csúztatta a magyar irodalom családja nevében: „Te voltál az, aki engem az életbe bevezettél, bocsásd meg, ha én vagyok az, aki az életből kikísérlek." (*Főv. Lapok*, 1884. VII. 8.)

Frankenburgot pontosan tíz hónap múlva követte a halálba Carina Anna is. 1885. május 7-én halt meg a Stáczió-utcai 36. sz. alatti lakásban. A *Fővárosi Lapok* aznapi száma megírja, hogy kiváló énekesnő volt, aki a Nemzeti Színháznak is elsőrendű tagja volt, majd bejárta Olaszországot és hosszabb ideig Firenzében énekelt. Visszavonulása után férjével boldog családi életet élt. Mult nagypénteken ferje sírjánál járt, meghűlt s azóta az ágyat őrízte. Torokgyulladást kapott s most, amikor már fölkelhetett volna, ismét lázba esett és szívszélhűdésben hírtelen elhúnyt. Hűséges ápolója, Matild nevű nővére volt mellette.

Temetésén megjelent Beöthy Zsolt, az akadémia képviselői, a Nemzeti Színház nevében Bignio Lajos és a jóbarátok. A *Fővárosi Lapok* május 14-iki számában *E. D.*[14]) jelzésű cikk búcsúztatja Carina Annát és megemlékezik a soproni irodalmi kör első, fentebb már említett estjéről. Carina külföldről, valószínűleg Weimarból érkezett, hogy „a megnyitó ünnepség érdekét és fényét énekével emelje". Így végzi megemlékezését: „A nemes nő most meghidegült, néma ajakkal nyugszik s immárcsak emlékezetünkben él. Nem úgy tünt el, mint a vakítva ragyogó meteor, de lassan elhalva, mint szelíd esthajnali pir."

Carina Anna emlékében mi azt a művészi értéket becsüljük, mely nevét a pesti Nemzeti Színház történetéhez fűzi s azt az emberi értéket, mely Frankenburg Adolf hányatott, küzdelmes életét nyugalommal és boldogsággal koszorúzta.

---

[14]) Bizonyára Erődi Dániel bencéstanár, a Soproni Irodalmi és Művészeti (ma Frankenburg Irodalmi) Kör első főtitkára.

Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról.

Gamauf halálának 1. százados évfordulója alkalmából írta **Hamar Gyula.**

Száz esztendeje, hogy Gamauf Teofil soproni ev. lelkész és történetíró 1841. február 14-én szélhűdés következtében 69 éves korában Sopronban meghalt.

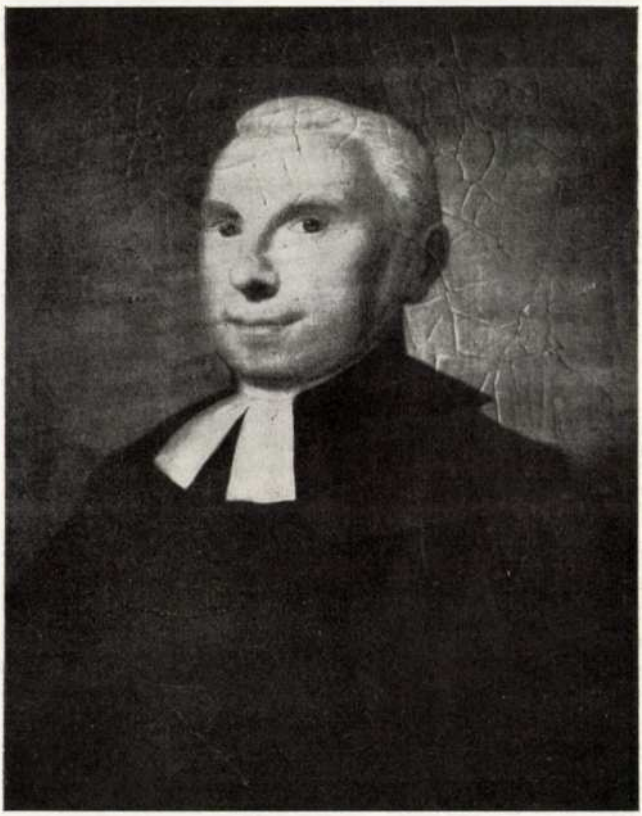

Gamauf Teofil arcképe.
(Eredetije a soproni ev. konvent dísztermében.)

Jóllehet nem volt soproni születésű,[1]) mégis 37 éves soproni működésével a legteljesebb mértékben igazolta Sopronhoz való tartozandóságát. Nem szólva papi hivatásának buzgó teljesítéséről, hivatást végzett a soproni helyi történetírásban is. Hangyaszorgalmú történelmi kutatásai s rengeteg feljegyzései

[1]) Kőszegen született 1772. jan. 13.

nélkül teljesen és pótolhatatlanul elveszett volna a soproni utókor számára sok-sok történelmi adat, sok-sok történelmi tény emlékezete. Írásainak szere, száma nem volt, azonban sajna, nem kis részük szóródott szét és kallódott el avatatlan kezek között. Írásait németül írta, mégis van köze a magyar irodalomhoz is, főleg Kis Jánoshoz való viszonya és nagyszámú levelei révén, amelyekkel korának egyes vezető magyar tudósait (pl. Schwartner Mártont, Horváth Istvánt, Jankovich Miklóst, Rumy Károlyt stb.) felkereste. Irodalmi munkásságáról áttekintést ad Szinnyei József a „Magyar írók élete és munkái" c. nagyszabású irodalmi gyüjteményes műve III. kötetének 991—993. lapján. De a Szinnyei-féle adatok nem teljesek. Így pl. Szinnyeinek úgylátszik nem volt tudomása arról az ötkötetes nagy ívrétü, 1090 számozott lapon németül megírt Gamauf-féle kéziratos műről, melynek a szerzője ezt a címet adta: „Geschichte der evangelischen Kirche Oedenburgs,[2]) s amely nélkül aligha (vagy csak sokkal hiányosabban) készülhetett volna el a Payr-féle „A soproni evangélikus egyházközség története" c. nagy mű eddig megjelent I. kötete. A kötet előszavában Payr részletesen és meleg elismeréssel szól Gamaufról, a szorgalmas adatkutatóról és történetíróról, akinek nemcsak öt kötetnyi kéziratos kész művét használta fel, hanem az alapjául szolgáló sokkal bővebb forrásgyüjteményből az értékes, jellemző adatokat is átvette és az anyag elrendezésében is sok helyütt egy csapán járt a Gamauf-féle művel.

A több mint 100 éves Gamauf-féle műben megírta a szerzője többek között Kis Jánosnak, a lángész Berzsenyi Dániel felfedezőjének életrajzát is. Kis János[3]) Gamauf Teofilnek kortársa volt, aki „hazai irodalmunk emelésében és gyarapításában félszázadon át kifogyhatatlan munkásságával és szorgalmával tevékeny részt vett s irodalmunk alapító munkásai, serkenő művelődésünk kalauzai közé tartozott".[4]) Egyébként Gamauf és Kis nem csupán *kor*társak, hanem a soproni ev. eklézsia papjaiként 33 éven át egymásnak *kar*társai és barátai is voltak, akik már kora ifjúságuk óta ismerték egymást. Ugyanis mind a kettő egyidejűleg volt a soproni ev. gimnáziumnak tanulója, mégpedig Gamauf 1785-től 1792-ig, Kis pedig 1782-től 1791-ig. Kis János soproni tanuló koráról azt jegyezte fel Gamauf, hogy nem annyira vezetőire, mint inkább saját szorgalmára támaszkodott, s hogy Németh László nevű barátjával együtt ő alapította a líceumi Magyar Társaságot (. . . „wo er jetzt mehr durch eigenen

[2]) A soproni ev. egyházközség tulajdona.

[3]) Szül. 1770. szept. 22. Rábaszentandráson, megh. 1846. február 19. Sopronban.

[4]) „Kis János superintendens Emlékezései Életéből." Második kiadás. Budapest, Franklin-társulat, 1890. Előszó 5—9. sor.

Fleiß, als durch der Führer Unterricht sich bildete, und auch im Jahre 1790 mit seinem Freunde Ladislaus Németh, der Stifter einer ungrischen noch bis jetzt bestehenden Gesellschaft wurde"). Gamauf és Kis 1792-ben egyidejüleg került Göttingenbe, ahol egy évig együtt tanultak. Arra az időre vonatkozóan azt írja Gamauf, hogy Kis Göttingenben még nagyobb szorgalommal fordult a könyvekhez, mint annakelőtte.[5]) Útjaik azután jóideig eltértek egymástól, mígnem 1808-ban mind a ketten a soproni ev. gyülekezet megválasztott papjaiként ismét és véglegesen találkoztak. Gamauf már 1803. október 16-án, Kis pedig 1808. április 3-án mondotta el soproni lelkészi beköszöntőbeszédét, mégpedig németül. Hogy miképen vált a tősgyökeres magyar Kis János, az addigi nemesdömölki magyar predikátor, soproni német pappá s hogy milyen érzelmektől eltelve foglalta el a soproni németnyelvű gyülekezetben a neki felajánlott lelkészi állást, ő maga így írja meg: „Oda hivattatásom egy bizonyságul szolgálhat arra, hogy az emberi élet' történetei sokszor igen vékony 's észre alig vehető fonálnál fogva függnek össze egymással, és hogy csekély környülmények gyakran fontos következményeket huznak magok után. 1806-ban a' superintendentia 's a' soproni convent között fenforgott némelly viszálkodások' elintézése végett néhai ócsai Balogh Péter belső titkos tanácsos, főispán és septemvir királyi biztosképen küldetett-ki, mint külömben is a' magyar-országi evangelikusok' akkori főfelügyelője. Ennek üdvezlése 's egyszersmind a' tanácskozásnak lehetőségig s' superintendentia' kivánsága szerint intézése végett az egyházkerületi gyülésen két világiak és két egyháziak neveztettek — ki, 's az utólsókhoz én is tartoztam. A' királyi biztos a' hivatalbeli foglalatoskodást megelőző napon a' város' nevezetességeit 's ezekkel együtt az evangelikusok' templomát is megszemlélvén, mint szokatlan vendég 's fő rangu ur, nem csak a' deputatusok, hanem városi nagy számu lakosok által is kisérteték. Midőn a' templomot nézegette, több kérdések között azt is tevé, valljon abban a' szónok' szava jól megértethetik-e. Erre én azt mondom, próbát tehetek a' predikálószéken, ha kivánja. Inditványom általa helyeseltetvén felléptem 's egypár mondatot elszavaltam. Utóbb ez határozta-el soproni predikátorrá választásomat. Mert a' választáskor, midőn a kijeleltek között én is neveztettem, de néhány előkelő urakat, kik által kijeleltettem, kivéve, a' convent' egyéb tagjai 's a' tömeg előtt esmeretlen voltam, egyik ur, egyéb ajánlásai mellett, azzal

[5]) „Aber noch mehr hielt ers — so wie schon vorher auf der Schule — mit den Schätzen der gründlichen Bücher-Weisheit, wovon er ... den reichsten Vorrat fand. Voll des Willens, überall selbst zu bauen, sehnte er sich immer mehr nach Materialien, als nach Bauleuten. Und so war's auch hier."

jellemzett, hogy az vagyok, ki Balogh Péter királyi biztos' jelenlétekor a' predikálószéken szóltam. Ekkor közös véleménykép nyilatkoztatott-ki, hogy mivel jól megérthető szavu vagyok, 's több urak által is ajánltatom alkalmas egyén leszek, 's ennél fogva a' szavazatok' többségét én nyertem-el. Falusi életemnek városival 's anyai nyelvemnek idegennel felcserélése Sopronba érkezésemkor olly aggodalmat okozott bennem, millyenről előbb álmodni sem tudtam. Akaratom ellen szünet nélkül az forgott előttem: mi lesz belőlem falusi emberből városon, született magyarból német nyelvü gyülekezetben. Aggodalmam az által is öregbült, hogy Bogsch, ki után a' hivatalban következtem, tagadhatatlanul a' hazánkbani legielesebb hitszónokok közé tartozott. Alig lehet olly szomoritó képeket gondolni, mellyeket aggodalmam előmbe festett."[6])

1808 óta 33 évig, Gamauf haláláig, együtt munkálkodott a két soproni lelkipásztor.

Gamauf sok érdekes adatot jegyzett fel Kis János soproni életéről és müködéséről. Feljegyzései nem csupán érdekes, hanem értékes, hiteles kiegészítő adalékok Kis János irodalomtörténeti életrajzához és jellemképéhez. A két hivatali társ úgyszólván napról-napra találkozott egymással; egymás tőszomszédságában, a mostani soproni ev. templom tornya s a körülötte levő tér helyén volt a lakásuk.[7])

Kis János jellemzésére a következőket iria Gamauf: Kis született magyar és 12 évig volt magyar predikátor, mégis kitűnő német szónok. Csak a legritkábban történik, hogy elhirtelenkedve vét a német nyelv törvényei ellen. Még a hangsúlyozásán sem veheti észre az ember valami különösen, hogy nem született német. A hozzáértő jól tudhatja, hogy nem sok szónok van, aki két nyelven képes ugyanazzal a készséggel egyformán helyesen, egyenlőképen kellemesen beszélni. Kis e tekintetben kiváló, épen azért nem is csak egyszerüen utódjává lőn hivatali elődjének, Bogschnak, hanem egyúttal annak tisztelete és szeretete is azonnal rászállott örökségképen ... Mit is gondolhatnának Sopronról, ha nem becsülné meg azt a férfiút, akit egész egyházkerülete, sőt az egész honhaza is oly nagyra értékel![8])

---

[6]) „Kis János superintendens' Emlékezései Életéből. Maga által feljegyezve. Első közlemény. Sopronban, 1845. Özvegy Kulcsárné' betüivel." 211—212. l.

[7]) Kis János a toronyépítés miatt 1862-ben lerombolt Schubert-féle házban (a mai Templom-u. 12. sz. ház északi szomszédságában), Gamauf pedig az 1862-ig mellette állott Kramapfel-féle házban lakott.

[8]) Kisch ist ein geborner Unger und war zwölf Jahre ungrischer Prediger; und ist doch ein vortrefflicher deutscher Redner. Es kann nur für eine Uebereilung gelten, wenn der äußerst seltene Fall eintritt, daß er gegen die Sprache verstößt. Nicht einmal dem Accente merkt man es sonderlich an, daß er kein geborner Deutscher sei. Wer dieß zu beurteilen

Amikor Kis Jánost a dunántúli ev. egyházkerület főpásztorává megválasztották, senki sem gondolt arra, hogy egy magyar szuperintendens ereiben nemesi vérnek kell lüktetnie; és bizonyos, hogy nem csupán a szerencsés korszellem volt az, ami fölöslegessé tette a nemesi származás tekintetbe vételét, hanem legfőképen az, hogy a megválasztandónak szelleme és szíve volt nemes.[9])

Kis János a tekintélyét magyar anyanyelve szolgálatában írt rendkívül sok irodalmi művének köszönhette... Két német prédikáció és néhány tudományos folyóiratban megjelent ismertetés kivételével Kis János minden munkáját magyarul írta. Munkái immár kis könyvtárra rúgnak.[10])

Kis János soproni hivatali dolgaira vonatkozólag azt írja Gamauf, hogy sokféle — elsősorban püspöki — elfoglaltsága mellett nem végezhette már oly osztatlan figyelemmel, mint annakelőtte, mert sokszor heteken át is távol kellett lennie Sopronról. Tehát káplánokkal helyettesítette magát.[11])

Püspöki minőségében ki tudta eszközölni Kis János a megüresedett lelkészi állásokra vonatkozó jelölés jogát. Hasznos iskolai könyveket is vezetett be egyházkerületének iskoláiba; a könyvek legnagyobb részét ő maga készítette. Számos egyházlátogatást végzett és 173[12]) egyént avatott lelkésszé és káplánná.[13])

---

im Stande ist, wird wohl wissen, was es sagen wolle, das es der Redner nicht viele gibt, die in zwei Sprachen, gleich fertig — gleich richtig — gleich angenehm zu sprechen im Stande wären. Kisch erfreut sich dieses Vorzugs; und er wurde daher nicht nur Bogschens Nachfolger im Amte, sondern auch sogleich der Erbe seiner Achtung und Liebe... Was müßte man auch von Oedenburg denken, wenn es den Mann nicht schätzen sollte, den sein ganzer District, ja selbst das gesammte übrige Vaterland so hoch erhebt!"

[9]) „Niemand dachte bei seiner Erhebung zur Würde eines Oberhirten (1812, 23. Juni) an ein adeliges Blut, das bisher immer in den Adern eines ungrischen Superintendenten fließen mußte; und es war gewiß nicht die glückliche Zeit allein, sondern auch der adeliche Geist und das adeliche Herz des zu Erwählenden, was dießmahl diese Rücksicht ganz überfließig machte."

[10]) „Er erwarb sich diese hohe Achtung durch das Verdienst um seine Muttersprache, zu deren Förderung er durch seine vielen Schriften ungemein viel beitrug. Zwei deutsche Predigten und einige Recensionen in Gelehrten Zeitungen ausgenommen, sind sie alle in ungrischer Sprache geschrieben, und machen bereits eine kleine Bibliothek aus."

V. ö. „Kis János superintendens' Emlékezései Életéből. Maga által feljegyezve. Második közlemény. Sopronban, 1846. Özvegy Kulcsárné' betüivel." 135—136. l.

[11]) „Dem Prediger-Amte konnte er hiebei freilich nicht mehr die ungetheilte Sorgfalt widmen; noch weniger, als dazu auch noch die Superintendenten-Würde kam, die ihn zu oftmaliger Abwesenheit, selbst auf mehrere Wochen nöthigte. Es blieb nichts übrig, als sich durch Kapläne vertreten zu lassen..."

[12]) E számot 1840-ben állapította meg Gamauf.

[13]) „Als Superintendent wußte sich Kisch das Candidationsrecht für

Rendkívül érdekesek Gamaufnak Kis János anyagi helyzetére vonatkozó feljegyzései is. Azt írja, hogy véleménye szerint Kis talán az utolsó a soproni prédikátorok sorában, aki még gazdagon hal meg. Takarékossága és könyveinek írása révén tekintélyes vagyont gyüjtött.[14]) Két fia[15]) közül mindegyiknek immár 21.000 bécsi forintot juttatott és halála után körülbelül mégannyit kap mindegyik. Egyáltalában alig gondolható el Kis Jánosénál boldogabb prédikátor-sors. A falusi szántövető fia 135 gyülekezet főpásztorává emelkedett, megkapta a magyar nemességet, 6 vármegye táblabírájává s a magyar tudós társaság (Magyar Tudományos Akadémia) tagjává választották, elnyeré a királyi tanácsosi méltóságot; függetlenül a megélhetés gondjaitól, amelyek a szellemet nehéz béklyókba szokták verni, sokféle teendője közepette is talál szabad időt, hogy kedvelt tanulmányaival foglalatoskodhassék; gyermekeiről tudja, hogy deliek, derekak, boldogok; tetézi mindazt kedélyének nyugodtsága s mindennemü tomboló szenvedélytől való mentessége. Lehetséges-e, hogy papi állásban levő emberfia józan ésszel még többet kívánjon! És mindazokból Kisnek legbőségesebben jutott.[16])

Kis János jó kartársa volt Gamauf Teofilnak. Csupán egyetlen egy alkalommal vesztek össze, de a nap nem nyugodott le az ő haragjukon.[17])

Kis János arcképére vonatkozólag is hagyott reánk Gamauf fölötte érdekes adatot. Gamauf ugyanis felsorolván Kis János-

alle erledigte Predigerstellen zuzueignen, führte in seiner ganzen Diöcese nützliche Schulbücher ein, größtentheils durch ihn selbst bereitet, hielt zahlreiche Visitationen und ordinierte bis jetzt bereits 173 Individuen zu Predigern und Kaplänen."

[14]) V. ö. Kis János Emlékezései, II. közl. 1846. Ötödik rész, 142. és 187. l.

[15]) Lajos és János.

[16]) „Kisch dürfte wohl, wie wenigstens jetzt die Actien stehen, der letzte Prediger Oedenburgs seyn, der reich sterben wird. Er hat sich durch seine Wirthschaftlichkeit und sein Bücherschreiben, ein bedeutendes Vermögen gesammelt, das sich durch Ziensen und neuen Zufluß immer mehr vergrößerte. Er hat bereits jedem seiner beiden Söhne 21000 Gulden W. W. gegeben, und so viel dürfte wohl noch jeder auch nach seinem Tod' erhalten. Ueberhaupt ist kaum ein glücklicheres Prediger-Loos gedenkbar, als Kisch gefallen ist. Vom Sohne des ländlichen Pflügers emporgehoben bis zum Oberhirten von 135 Gemeinden und zum Erwerber des ungrischen Adels, und zum Assessor von 6 Comitaten, und zum Mitgliede der ungrischen Societät, so wie zum königlichen Rathe, frei von jeder Nahrungssorge, die den Geist in so schwere Fesseln schlägt; obwohl in geschäftvollen Ämtern lebend, doch sich so viel Musse zu seinen Lieblingsstudien schaffen können, als ihm nur gefällig ist; seine Kinder wohlgestaltet, wacker, glücklich wissen; und bei diesem allen noch ein ruhiges, von keiner tobenden Leidenschaft bestürmtes Gemüth besitzen: was ist es noch weiter, das sich ein Erdensohn in solchem Stande vernünftiger Weise wünschen könnte! Und dieses Allen erfreut sich Kisch in reichstem Maaße."

[17]) „Mit seinem Collegen Gamauf hat er nur einmal sich entzweit, und auch da ging die Sonne nicht unter über den gegenseitigen Zorn."

nak 1840-ig megjelent műveit, többek között megnevezi Kis János összes verseinek Kazinczy Ferenctől rendezett háromkötetes kiadását s megjegyzi, hogy az első kötetben megvan Kis Jánosnak *jól sikerült* arcképe.[18], [19])

Amikor Gamauf Teofil a soproni ev. egyházközség történetének utolsó átdolgozását 1840-ben, tehát nem sokkal halála előtt befejezte, Kis János még nem írta volt meg Emlékezéseit; azoknak I. kötete csak 1845-ben, négy évvel Gamauf temetése után látott napvilágot. Emlékezéseiben Kis János, midőn több helyütt szól Gamauf Teofilról, tulajdonképen irodalomtörténetileg is megörökítette Gamauf nevét. A teljesség kedvéért hadd álljanak itt Kis Jánosnak Gamauf Teofil emlékét megörökítő sorai: „Az uj életmódhoz szokást gyülekezetem' kedvezőleg fogadása mellett különösen könnyitették több olly előkelő hallgatóim, kik egykor velem deákoskodtak 's ekkor már közhivatalokat viselvén mindjárt eleinten szives barátimmá lettek 's mindenkor azok maradtak. Ezekhez számlálandók azok közül, kik már megholtak, különösen uj tisztitársom Gamauf Teofil, akkori soproni predikátor és utóbb[20]) soproni felső vidéki esperes is, egy nagy miveltségü 's széles tudományu férjfi 's egyszersmind jeles és igen kedvelt hitszónok, ki velem egész 1841-ben történt haláláig nem csak ritka collegai egyetértésben, hanem szoros barátságban is élt..."[21]) „Gamauf nem annyira mély, mint széles tudományu, nagy szorgalmu 's olvasottságu és jeles miveltségü férjfi, munkákat magyar nyelven ugyan nem, hanem csak németen irt, de a' történetirásnak nagy buvára lévén, ebből több kötetekből álló materiálekat hagyott kéziratban, mellyeknek egy része a' történetirónak, kivált, annak, ki Magyarország ekklezsiai történeteiről, 's különösen Sopron városa viszontagságairól akar irni, nagyon hasznos szolgálatot tehet. Nagyon használhatónak mondhatom némelly' egyéb kéziratait is, ha jó kézbe kerülendnek."[22])

Egy hónappal Gamauf elhalálozása után a következő megemlékezés jelent meg a „Jelenkor" 1841. évi 26. számának 111. lapján: „Gamauf irói érdemei. Kis János kir. tan. és superin-

[18]) „Kis János' Versei. Kiadta Kazinczy Ferencz. Első Kötet. Pesten, Trattner János Tamásnál, 1815." A címlap előtti lapon Kis János arcképe rézmetszetben. Az arckép 1812-ből, tehát Kis János 42 éves korából, ill. püspökké történt megválasztása esztendejéből való; Niedermann festette, Neidl véste. A kép alatt olvasható: Kis János született 1770. Septemb. 22 d. Superintendenssé választatott 1812. Jún. 23 d.

[19]) „Von sämmtlichen Gedichten Kisch's besorgte im J. 1815. sein Freund Kazinczy, eine Ausgabe in drei Bändchen bei Trattner zu Pest, unter dem Titel: Kis János Versei. Kiadta Kazinczy Ferentz. Dem ersten Bändchen ist das wohlgetroffene Bildniß Kisch's beigefügt."

[20]) 1810 óta.

[21]) Kis János Emlékezései Életéből. I. közl. Sopron, 1845, 213. l.

[22]) Kis János Emlékezései Életéből. II. közl. Sopron, 1846, 116—117. l.

tendens 's a' t. urtól köv. levelet vettünk az irói munkásság 's érdem kellő kitüntetésére: T. szerkesztőség! Olly meggyőződésem mellett, hogy még a' középszerü tudósok is, kik a' tudományos miveltség terjedését valamelly részben elősegitették érdemesbek a' maradék emlékezetére, mint némelly nagy emberek, kik az emberi nemzetnek csak kárt tettek, illőnek tartom köv. jelentésemet közzé tenni. Néhai nt. tud. Gamauf Theophil sopronyi ev. predikátor és Soprony vgyei felső kerületbeli senior ur, ki mult febr. 14kén 70 eszt. korában kimult, nemcsak mint ember közszeretetre nemcsak mint egyházi szónok és felügyelő nagy figyelemre, nemcsak mint barát szives hajlandóságra érdemes volt 's mindenektől, kik ismerték, méltónak is tartatott, hanem tudományos tekintetben is a' haza és maradék előtt köv. czimü munkáji által dicséretes említést érdemel: 1) Erinnerungen aus Lichtenbergs Vorlesungen über Erzleibens Anfangsgründen der Naturlehre. Wien und Triest 1808—1812. 8 vo drei Bändchen. 2) Erinnerungen aus Lichtenbergs Vorlesungen über Astronomie. Wien und Triest 1814. in 8 vo. 3) Erinnerungen über physikalische Geographie. Wien und Triest 1818. in 8 vo. 4) Többféle értekezés a' Hesperus czimü időszaki lapokban 1816tól fogva. 5) Predigt auf den Tod Kaiser Franz des Ersten. Oedenburg 1835. in 4 to. 6. Trauerrede für Herrn Michael von Szontagh. Oedenburg 1836. in 4 to. 7) Kurzer Unterricht in der Erdbeschreibung für Kinder. Pressburg 1840. 8) Ueber den ungarischen Superintendenten Stephan Beythe, Stäudlin és Tschirner archivjának 4 dik kötetében. 9) Könyvbirálatok az Österreichischen Annalen der Literatur und Kunst czimü időszaki munkának 1811 dik 's 1812 dik évi folyamatában. 10) Számos czikk Ersch és Gruber nagy encyclopaediai szótárában. 11) Több iskolai könyvecskét is megjobbitva adott ki az alsóbb német iskolák számára. Kéziratban pedig mint nagy történetirási buvár két nevezetes gyüjteményt hagyott maga után köv. czimek alatt: a) Oedenburgs Kirchengeschichte von Jahr 1565—1840. vier Foliobände. b) Chronik Oedenburgs vom Jahr 800—1606. ein Band in Folio. Ezen jelentésemet azzal fejezem be, hogy a' megboldogulttal 33 évig kivánt egyességben 's kipótolhatatlan barátságban éltem. Ki illendő tisztelettel vagyok a' tekintetes Szerkesztőségnek Soprony mart. 26 kán 1841. Alázatos szolgája Kis János s. k. sup."

A két jóbarát együtt alussza örök álmát a soproni ev. temető Gálffy-féle sírboltjában.

Hamar, Gy.: *Aufzeichnungen Gottl. Gamaufs über Joh. Kis.*

Gelegentlich der 100. Jahreswende des ewigen Abganges Gottlieb Gamaufs, ev. Pfarrers zu Sopron (gest. 14. Febr. 1841), ist ganz besonders

zu beobachten, daß ohne seine unermäßlich vielen handschriftlichen Aufzeichnungen so manches, was die spezielle Geschichte Soprons anbelangt, vergessen und für die Nachwelt unwiederbringlich verlorengegangen wäre. Obwohl er seine Schriften in deutscher Sprache verfaßte, geriet er dennoch durch seinen 33 Jahre lang dauernden persönlichen und freundschaftlichen Verkehr mit seinem Antsbruder, dem Superintendenten Johann Kis, außerdem durch seinen regen Briefwechsel mit den hervorragendsten ungarischen Geschichtsforschern seiner Zeit, in ein engeres Verhältnis zur ungarischen Geschichtsliteratur, und aus dem Standpunkte der örtlichen ev. Kirchengeschichte Soprons sind seine enormen handschriftlichen Werke geradezu unersetzlich. Seine literarische Tätigkeit wird in dem großzügigen bibliographisch-lexikalischen Werke von Jos. Szinnyei („Magyar írók élete és munkái") ausführlich beschrieben. Aus seinen Aufzeichnungen über Joh. Kis, eines der Bahnbrecher und Tonangeber der ungarischen Literatur, sind in dem vorangehenden Aufsatze Anführungen in deutscher Sprache reichlich zu finden.

Néprajztérképek módszere.

Írta: **Dr. Weger Imre.**

1.

A földrajzi viszonyok szerepét az ember életében nem kell részletesen ismertetnem. Síkság, vagy magas hegység, puszta, vagy erdőség egymástól lényegesen különböző életformákat teremt.

Gyakran olvashatjuk, de írjuk és mondjuk is: „a föld és népe". Az ilyen „közhelynek" csúfolt szólásmódok mögött mindig rejtőzik valami igazság. A nép valóban egység a földdel. A föld története a népé is, a nép müveltsége egy bizonyos térben fejlődik ki és életfeltételei nagyban függnek a domborzati, növényzeti és vízrajzi viszonyoktól, a természetszabta és a politikai határoktól.

A külön földrajzi jellegü vidékek népének életmódjában, szokásaiban, épitkezésében, ruházkodásában, sőt nyelvében is jelentős különbségeket figyelhetünk meg. A tudományos kutatás, — amely kezdetben anyaggyüjtéssel és leíró ismertetéssel foglalkozott, — pontosan megfigyelte és hűségesen leírta ezeket a jelenségeket.[1]) Arra azonban, hogy ezeket a különbségeket a

[1]) Érdekes, hogy a francia néprajztudomány, abban az értelemben, ahogy azt mi értjük, csak rövid ideje létezik. A nép szellemi javainak (népdal, népmese, hiedelmek, stb.) vizsgálatát a *folklore* tűzte célul maga elé, az anyagi müveltség vizsgálata az emberföldrajz *(géographie humaine)* feladata volt. Ez foglalkozott a település, házformák, földmüvelés, háziipar,

vidéknek földrajzi, történelmi, sőt antropológiai viszonyaival magyarázzák, csak jóval később gondoltak.

A tájegységek fontosságára a nyelvjáráskutatás mutatott rá. Az egyes nyelvjárásterületek határai *nagyjában* egybeesnek a középkori, esetleg újkori politikai határokkal. Kialakulásukban jelentős szerepe volt az országutaknak és egyéb közlekedési viszonyoknak. Sőt a nyelvjárásterület *nagyjában* megegyezik egy bizonyos sajátosan regionális jellegű népi műveltség kialakulásának területével is.[2])

A kutatók felfigyeltek a nyelvjárás, népviselet, építkezési mód, stb. szembeszökő különbségeire, valamint arra, hogy a nyelvjárási különbség más egyéb néprajzi különbözőségeket is jelent.[3]) A további, egyre lelkesebben elmélyített vizsgálódás eredményezte a *tájegység* fogalmát. „Tájegységnek" fordítom a különlegesen néprajzi értelmű *Raum* szót. A *Raum* német meghatározás szerint földrajzi történeti és vérségi egység, melynek különleges jellegét a föld, az ott élő népfaj (Rasse) s ennek a népnek ezen területen lezajló történelme alakítja ki.[4])

A kutatás alapgondolata tehát a tájegység. A néprajz tájegységenkint akarja megragadni a népi egységeket, hogy belőlük felépítse előbb a hazai, majd pedig az egész európai népi egységek összefüggő képét.

*

A földrajzkutatás segédeszköze mindenkor a *térkép* volt. A legrészletesebb leírásból sem lehet olyan világos, áttekinthető képet alkotni, mint egy térképből. Világos tehát, hogy a tájegységek felkutatásának legfontosabb eszköze a térkép lesz. Persze ez a térkép különös követelményeket támaszt. Feladata, hogy a *népi jelenségeket* (a legkülönbözőbb népszokásokat, népi hiedelmeket stb., stb.) *olymódon ábrázolja, hogy abból a vizsgált jelenség földrajzi elterjedéséről egy pillantással képet alkothassunk.*

További magyarázat helyett pillantsunk az első ábrán közölt térképre. Az *Atlas der deutschen Volkskunde* I. füzet (Leipzig. 1937.) 5. sz. térképe után készült. Németország területét ábrázolja és annak szemléltetésére szolgál, hogyan vélekedik a nép a pénteki nap szerencsés vagy szerencsétlen volta felől. A csíkozással fedett területen *szerencsésnek*, az ettől délre elte-

---

étel, ruházkodás, stb. kérdéseivel. Művelői, *Jean Brunhes, Vidal de la Blache*, stb. a fentemlített kérdések térképen való ábrázolásával is kísérleteztek.

[2]) *Beitl, Richard—Erich, Oswald:* Wörterbuch der deutschen Volkskunde. Leipzig, 1936, 680. l.

[3]) *Bach, Adolf:* Die nassauische Sprachlandschaft. Bonn, 1930, 11. l.

[4]) *Bach, Adolf:* Deutsche Volkskunde. Leipzig, 1937, 73. l.

rülő fehér vidéken *szerencsétlennek* tartják. Más magyarázat nem szükséges: a térkép beszél.

Ugyancsak jó példa ez a térkép a nyelvjárásterület és kultúrterület szoros kapcsolatainak bemutatására is. A két terület határa nagyjában azonos a *niederdeutsch* (északi) és a *hochdeutsch* (déli) nyelvjárásterületek határával, az ú. n. *Benrather Linie*-vel.

A jelenség magyarázatát abban lehet találni, hogy az északi törzsek térítése nehezen haladt s azok sohasem lettek olyan bensőségesen katolikusok, mint a déliek, főleg a Habsburg-tartományok lakói. A protestantizmus is északon talált termékeny talajra. Így azután északon érintetlen maradhatott az a hiedelem, amely Frija (a germán Venus, a termékenység istennője)

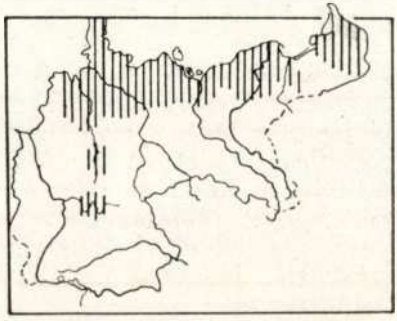

1. ábra.

napját szerencsésnek tartotta. Délen viszont a péntek katolikus színezetű hiedelmek hatása alatt (mint Krisztus halálának napja) szerencsétlen jellegűvé alakult át.

Természetes, hogy egyetlen jelenség térképen való rögzítésére, egy néprajztérkép[5]) még nem elegendő. Térképek egész sorára van szükség. Az ábrázolandó jelenségeket gondos tanulmányozás után kell kiválasztani s azokat az ország egész területén fel kell kutatni. Néprajzi térképek elkészítése épp ezért évek hosszú munkájának eredménye lesz. Egy egész ország néprajzi térképének elkészítése országos vállalkozás, sok önzetlen munkatárs közreműködésével készül és jelentős anyagi áldozatot kíván.

A népi jelleg felismerése, az ország tájegységeinek felkutatása azonban, — minthogy ez egész néprajzi szemléletünk át-

[5]) Néprajzi térképen az általános szóhasználat a nemzetiségek megoszlását feltüntető térképet szokta érteni. Ez helytelen, mert a néprajzi térkép népi jelenségek kartografikus ábrázolása. Amit eddig általánosan néprajzi térképnek neveztek, azt helyesen *nemzetiségi térképnek* kell nevezni.

alakulásához, valószerűsítéséhez fog vezetni, — minden fáradságot, áldozatot megér.

2.

A térképező módszer hatvan éves multra tekinthet vissza. 1879-ben indította meg ugyanis *Georg Wenker* német nyelvjárástérképeinek munkálatait.[6])

Minthogy akkor még a tájegységek szemlélete nem alakulhatott ki, *Wenker* más célt tűzött maga elé. Be akarta bizonyítani a nyelvi (főleg a hangtani) szabályok kivétel nélküli érvényességét az egész németül beszélő területen.[7])

E célból 44.000 német iskolát keresett fel kérdőívvel és a beérkezett válaszokból a vezetése alatt álló intézet 1500 nyelvjárástérképet készített. *Wenker* halála után (1911) *Ferdinand Wrede* vette át az intézmény vezetését és 1926-ban megjelentette a térképek első füzetét nyomtatásban is.[8])

Az eddig kidolgozott nyelvjárásföldrajzi és térképészeti módszerek további jelentős lépések megtételét tették lehetővé. Noha a német nyelvatlasz eredeti célját — a nyelvi törvények kivételnélküliségének bizonyítását — nem érte el, sokkal nagyobb eredményeket hozott. Megalapozta a nyelvi és néprajzi tudományok földrajzi szemléletét, kultúrterületek, tájegységek kutatását kezdeményezte, hatalmas irodalmat és kartográfiai irányú munkát eredményezett.

1928-ban, két évvel a nyelvi atlasz megjelenése után, megindultak a német néprajzatlasz munkálatai. 5 kérdőív 243 kérdésére mintegy 23.000 munkatárs válaszai érkeztek be.[9]) A feldolgozás eredménye gyanánt 1937 és 1939 között 5 füzetben jelent meg az *Atlas der deutschen Volkskunde.* (Herausg. v. *H. Harmjanz* und *E. Röhr,* Berlin, I—V. 1937—39.)[10])

---

[6]) A nagyobb szabású és központi irányítás mellett folyó anyaggyűjtés még régebbi. 1855-ben kezdte meg *W. Mannhardt* néprajzi jelenségek gyűjtését kérdőívek segítségével. 1865—68-ig pedig kiadta eredményeit, jóllehet még csak könyvalakban. — V. ö. *Böhm, Fr.:* Volkskunde. Dem Atlas der deutschen Volkskunde zum Geleit. Berlin, é. n., 42. l. — *Röhr, Erich:* Die Volkstumskarte. Leipzig, 1939, 130. l.

[7]) *Bach, Adolf:* Deutsche Mundartforschung. Heidelberg, 1934, 16. l.

[8]) Deutscher Sprachatlas. Herausgg. v. *G. Wenker* und *F. Wrede,* Marburg a. L., 1926.

[9]) *Röhr, Erich:* Der Atlas der deutschen Volkskunde. Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, XIV (1936), 167. l.

[10]) Német földön természetesen nem ez az egyetlen ilyen törekvés. Számos eredmény között legjelentősebb *Peßler, Wilhelm:* Volkstumsatlas von Niedersachsen. Hamburg, 1932. — A német néprajzatlasz történetére, a vele kapcsolatos módszertani kérdésekre vonatkozólag kitűnő bibliográfiai összeállítást ad *Röhr, Erich:* Das Schrifttum über den Atlas der deutschen Volkskunde. Zeitschrift für Volkskunde, XLVII (1938). 52. ll. A 291 művet felsoroló összefoglalás mint különlenyomat is megjelent.

Franciaországban 1896-tól 1900-ig folytak a nyelvatlasz adatfelvételi munkálatai, az eredmények pedig 1903-ban már sajtó alá is kerültek.[11]) A nyelvjárási atlasz Németországban a néprajzatlasz gondolatát vetette fel, Franciaországban ez irányban semmi sem történt 1931-ig. A francia néprajzi társaság *(Société du Folklore Français et du Folklore Colonial)* 1931. nov. 12-i ülésén vetődött fel a kérdés. A társaság, főleg az újonnan alakult néprajzi múzeum *(Musée National des Arts et Traditions Populaires, Palais Chaillot)* fel is karolta a munkálatokat.[12]) Ezeknek eredménye gyanánt a francia néprajzi múzeum az 1937-ben Párizsban megtartott nemzetközi néprajzi kongresszuson mintegy 12 térképet mutatott be.[13]) A térképezés munkája egyre folyik, de a háború bizonyára nagyban hátráltatja az eredmények közreadását.

Magyarországon a néprajzatlasz gondolata 1930-ban vetődött fel. Tehát időrendi sorrendben hazánk a második s a többi külföldi kezdeményezéseket megelőzi. Az *Atlas der deutschen Volkskunde* vezetőségének felkérésére tervbevették a hazai németség néprajzi adatainak gyűjtését térképezés céljából. A budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Német Nyelvtudományi Intézetének ekkor néprajzi szakosztálya alakult. Tanárelnöke, *Petz Gedeon* a bölcsészettudományi kar hozzájárulásával a munkatervezetet felterjesztette a felsőbb állami és tanügyi hatóságokhoz és azok támogatását az ügy számára megnyerte.[14]) A gyűjtési munkálatok *Schwartz Elemér* azidőszerint egyetemi magántanár s a néprajzi szakosztály előadója vezetésével indultak meg.[15]) A munkatársak kis száma, anyagi természetű nehézségek, majd *Petz Gedeon* nyugalombavonulása, a fentemlített intézet kettéválása egyrészt Német Irodalomtörténeti és másrészt Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézetre, az intézetek megalakulásának kezdeti nehézségei nagyban hátráltatták a munkát. A Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézet

[11]) *Gilliéron, J., Edmont, E:* Atlas linguistique de la France. Paris, 1903—10.

[12]) *Varagnac, André:* La méthode cartographique dans le folklore Revue de Folklore Francais (Paris), III (1932), 224—233. ll.

[13]) *Soulas, J.:* Travaux cartographiques en France, Travaux du 1er Congrès International de Folklore, Paris-Tours, 1938, 284. l.

[14]) A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter 1930. június 30-án kelt 41.080/96—1930. számú leiratával a tervezetet jóváhagyja és a vezető tanárokat megerősíti. Az erről szóló kari végzés a Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézet irattárában van.

[15]) *Schwartz Elemér:* A hazai német néprajzatlasz és adattára. Budapest, 1931, 10—11. l. V. ö. még: *Schwartz Elemér:* Eine volkskundliche Abteilung des „Germanischen Institutes" an der Universität Budapest, Deutschungarische Heimatblätter, II (1930), 333. ll., valamint *Schwartz Elemér:* Vom Deutschungarischen Volkskundeatlas. Deutschungarische Heimatblätter, III (1931), 338. l., IV (1932), 347. l.

igazgatója, *Schwartz Elemér* azonban állandóan ébrentartotta az atlasz gondolatát.[16]) Végre az előmunkálatok elvégzése után 1941. szeptemberében elkészült az alaptérkép. A próbakérdőívek eredményeinek feldolgozása s a térképek rajzolása folyamatban van.

A másik, igen jelentős néprajz-kartográfiai törekvés Magyarországon a kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének terve. Ez az intézet az 1938/39. tanévben alakult *Eckhardt Sándor*, azidőszerint bölcsészettudománykari dékán kezdeményezésére.[17]) Az intézet már az 1939/40. tanévben behatóan foglalkozott egy magyar néprajzi és nyelvi atlasz megteremtésének gondolatával.[18]) Kiadta *Gunda Béla* emlékiratát a megszerkesztendő néprajzatlasz ügyében. Ez a kiadvány ismerteti a munkálatok tervét. A több kutatóterületre osztott országban mintegy 400 kutatópontot vesz föl. Az adatfelvételt kiküldött szakemberek végzik az e célra készített kutatólapokon. Az első 20 kutatólap a teherhordás különböző módjait öleli fel. Az adatfelvételi munkálatok 1941 nyarán már megindultak.[19])

A kartográfiai módszer egyre nagyobb tért hódít. A tudományos világ rendkívüli jelentőséget tulajdonít neki, tudományos atlaszvállalkozások egész sora indult meg.[20])

3.

A térképes módszer első és legnagyobb kérdése az *anyaggyüjtés*. Egy cikk, tanulmány írója részletkérdés felkutatását tűzi ki célul, a néprajzi térképnek a néprajz egész területét kell felölelnie.

Régebben, amikor szülőföldem néprajzi kérdéseivel foglalkoztam, átnéztem a vidék folyóiratait és napilapjait mintegy 1860-ig visszamenőleg. Számos cikket, adatközlést találtam, amelyek a vidék néprajzkutatásának szolgálatában állottak. Érdekes közös vonásai voltak azonban ezeknek a közléseknek: egytől-egyig kuriózumokat, kivételes ritka eseteket ismertettek. Az írók — tanítók, jegyzők, stb. — együtt éltek ugyan a nép-

[16]) Ugyancsak ő tette lehetővé, hogy mint intézetének gyakornoka a német néprajzatlaszt Berlinben tanulmányozhassam.

[17]) A budapesti K. M. P. P. T. E. Bölcsészettudományi Kara Magyarságtudományi Intézetének működése az 1939/40. tanévben. Budapest, 1940, 3. l.

[18]) Ugyanott, 5. l.

[19]) *Gunda Béla:* Emlékirat a Néprajzi Atlasz elkészítése ügyében. Budapest, 1940, 11—26. l. — *Gunda Béla:* A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése. A Néprajzi Múzeum Értesítője, XXXI (1939), 294—300. ll

[20]) Tájékozásképpen megemlítem az eddig ismertetett törekvéseken kívül a részint már kiadott, részint még feldolgozás alatt álló olasz-délsvájci, holland, dán, svéd, lengyel és braziliai néprajzi, valamint az olasz, román, katalán és észt nyelvatlaszokat.

pel, ismerték annak életmódját, de feljegyzésre méltónak csak a kirívó, „egzotikus" eseteket tartották.[21])

A néprajztudományt, amely a népet annak minden élet megnyilvánulásában akarja megragadni, nem lehet ilyen kuriózumgyüjteményekre alapozni. A nép szürke hétköznapjai vannak olyan fontosak, mint ünnepei. Ezért mindent átfogó, feltáró, részletes gyüjtő munkára van szükség.

Két út nyitva áll előttünk:

1. A helyszíni felvétel és
2. a kérdőívek módszere.

Mindkettő járt út, ismerjük mindkettő előnyeit és hátrányait s a várható eredményeket.[22])

A *helyszíni felvétel* a legrégibb és legtermészetesebbnek látszó mód. Sőt általánosságban ez az, amelyet a legszívesebben választanak. Azok az adatok, amelyeket a szerző maga gyüjtött, a teljes biztonság érzetét keltik. A felvetett kérdések ismerője, szakember az, aki a feljegyzéseket végzi. Szakszerű rajzokat készít, nyelvjárási szövegek feljegyzésénél megbízható, ért a dallamok rögzítéséhez, egyszóval gyakorlata van. Tudja, kihez forduljon kérdéseivel, értékeli a választ, gyakorlata megtanította arra, hogy miként kell bánnia az emberekkel, hogy célját elérje.[23])

---

[21]) Pl. *Dickmann, A.:* Germanisch-heidnische Sitten und Gebräuche in unserem schwäbischen Volksleben. Deutschungarischer Volksfreund, 1907. X. 12., 18., 25. — Deutsche Nachtwächtersprüche. Der Landbote, 1903. II. 1. — Eine sinnreiche Inschrift. Deutschungarischer Volksfreund, 1910. I. 14., stb., stb.

[22]) Értékes adatokkal szolgált e tapasztalatok gyüjtésénél:

Jaberg, K.—Jud, J.: Der Sprachatlas ils Forschungsinstrument. Kritische Grundlegung und Einführung in den Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz. Halle, 1928

Röhr, Erich: Die Volkstumskarte. Leipzig, 1939.

Ugyancsak felhasználtam saját tapasztalataimat, melyeket, mint az Atlas der Volkskunde munkatársa 1937-ben; mint a francia állam ösztöndíjasa az 1937/38. akadémiai évben a párizsi Musée National des Arts et Traditions Populaires kötelékében végzett munkám során szereztem.

Az Orléanstól délre fekvő *Sologne* vidéke vallási néprajzi problémáinak felkutatása során pedig mind a két módszert magam is kipróbáltam. V. ö. *Weger Imre:* Au berceau d'un musée. Revue Montalambert, Paris, No. 248 (Mars, 1938).

A kérdőíves módszert még a K. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézetében is módomban volt tanulmányozni. Az itt készülő doktori értekezések ugyanis az intézet igazgatójának, *Schwartz Elemérnek* ösztönzésére előszeretettel használják a ma is élő anyag gyüjtésére a kérdőíves módszert. Érdekesek ebből a szempontból *Kiss Edit* tapasztalatai (Stille Nacht, heilige Nacht... Egy karácsonyi ének magyar változatai. Budapest, 1941, 67—68. ll.).

[23]) Nagyszerű tanácsokat és útmutatásokat tartalmaz erre vonatkozólag *Saintyves, Paul:* Manuel de folklore. Paris, 1936, 77—108. ll. — Figyelemreméltó az a helyszíni kutatók előképzésére vonatkozó tervezet, amelyet

Ideje azonban véges. Csak nagyon kis számú helységet járhat be. Nem elegendő ugyanis, hogy futtában végigjárja a községeket, az első válaszadó feleleteit feljegyezze és máris induljon tovább. Személyesen meg kell győződnie az adatok helyességéről, egymásután több válaszadót kell megkérdeznie. Ez pedig időbe tart. Legfőképp azonban az tart időbe, míg az emberek bizalmát megnyeri.

Mindenki, aki valaha is megpróbálkozott vele, tudja, milyen nehéz megnyerni az emberek bizalmát, meddig tart, amíg olyan válaszokat kapunk, amelyek megbízhatók. Hogy milyen hosszadalmas ez a munka, arra jellemző adatként említem, hogy a *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz* adatait egyetlen gyűjtő hat álló esztendeig gyűjtötte és csak 450 helységet kutatott fel.

A *kérdőíves módszer* ezzel szemben sokkal nagyobb területet ölel fel. Az *Atlas der Deutschen Volkskunde* 23.000 helység adatait gyűjtötte össze. Az ívek kiküldése és visszaérkezése között átlag három-négy hónap telt el.

Ennek oka, hogy a válaszadók, mint a község lakói ismerték a viszonyokat, otthonosabban mozogtak és nagyobb bizalmat élvezték. Ezzel ellentétben nem voltak szakemberek és nem rendelkeztek a szakember tudásával és képességeivel.[24])

A helyszíni felvételt végző kutató biztos lehet afelől, hogy, ahol járt, onnan lesznek adatai. A kérdőívek szétküldője azonban nem remélheti, hogy minden egyes ívét visszaküldik. Sőt a gyűjtött anyag tudományos értéke is nagyban függ a válaszadótól.

A helyszíni felvétel is lehet nagyszabású, dolgozhat sok munkatárssal (l. a Magyar Néprajzi Atlasz tervezetét), de legfeljebb mintegy ötven emberről lehet szó, és ezeknek kiképzéséről előre gondoskodnak. Más a helyzet a kérdőíveknél, ahol magyarországi viszonylatban kb. 1500—2000 munkatársra lenne szükség.

A kérdőív sikerének, a gyűjtött anyag tudományos értékének előfeltétele a jól kiépített válaszadó hálózat.

Ki legyen a válaszadó? Olyan ember, aki huzamosabb ideje, évek óta él a faluban. Ilyen elsősorban a tanító és a pap. Az *Atlas der deutschen Volkskunde* tanítókra támaszkodva érte el eredményeit. Franciaországban a tanítókon, tanfelügyelőkön, a papságon és a közigazgatás szervein kívül számos vidéki tudós társaság bocsátja rendelkezésre kiterjedt levelező hálózatát.

Gunda Béla ismertet. (Emlékirat a Magyar Néprajzi Atlasz elkészítése ügyében. Budapest, 1940, 12—13. ll.)

[24]) Házformák, dallamok, táncok stb. gyűjtésére azért nem alkalmas a kérdőív, mert a válaszadóktól nem tételezhetünk fel ilyen anyag gyűjtéséhez szükséges készségeket. (Hangjegyírás, koreográfiai ismeretek, stb.)

Egy anyaggyüjtő-levelező hálózat kiépítésénél nagy súlyt kell helyezni a helyes propagandára. Csak úgy lehet értékes a levelező válasza, ha teljes tudatában van munkája céljának és jelentőségének. A kiszemelt válaszadóknak célszerű ismertető körlevelet küldeni, felhívni figyelmüket a munka jelentőségére és kérni támogatásukat.[25]) Ezekután megindulhat a kérdőívek szétküldése.

A kérdőív legyen rugalmas. Ne akarjunk egyszerre mindent megtudni. A *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz* egész kötetben állította össze mindenre kiterjedő kérdéscsoportjait. A későbbi tapasztalatok alapján át kellett alakítani a szöveget, ami a már elvégzett kutatások kiegészítését tette szükségessé és jelentős időveszteséget okozott.[26]) A rövidebb és mindig a legújabb tapasztalatok alapján szerkesztett kérdőív jobban megfelel a célnak.

A kérdőívek szerkesztésénél két szempont érvényesül:

1. Változatos, sokirányú, szervesen össze nem függő kérdések és

2. szerves egészet képező anyag rögzítése.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a két elv helyes arányú vegyítése adja a legjobb eredményt.

A kérdőív legyen gondolati egység, de ne akarjon minden legapróbb részletet megkérdezni. Így azután az egységet képző kérdőívben mégis lehet egy bizonyos változatosság: t. i. többféle, de bizonyos elvek szerint csoportosított kérdést tehetünk fel. (Pl. a karácsonyi ünnepkör szokásai, mezőgazdasági szokások vetéstől aratásig, stb.) A túlnagy változatosság fáraszt, a túlzásba vitt részletezés unalmas.

Ne kérdezzünk vaktában. Kérdéseinket nem vethetjük ki úgy, mint halász a hálót: majd csak akad benne valami. Határozottan kell kérdezni. A kérdés talán akkor a legjobb, ha valamely népi jelenség létét vagy nemlétét kérdezi, mert egyszerű *igen-nem*-mel lehet rá válaszolni. Így sokkal biztosabb az eredmény, mintha azt kívánjuk, hogy a válaszadó valóságos remekműszámba menő parányi, de velős és tömör értekezést írjon a feltett kérdésre.

A kérdés legyen egyértelmű, ne lehessen félreérteni. Nagy gondot kell fordítani a kérdés megszövegezésére. Amit meg akarunk tudni, arra egyenesen „rá kell kérdezni". Ha pl. meg akarom tudni, hogy ismeretes-e az a hiedelem, hogy a kenyér dagasztását idegen ember nem nézheti, mert különben az nem kel

[25]) Az Atlas der deutschen Volkskunde pl. toborzóiratot adott ki (*Boehm, Fr.*, id. m.), a munkálatok állásáról pedig időnként díjtalan folyóiratban tájékoztatta munkatársait. (Mitteilungen der Volkskundekommission. Berlin, Hefte 1—5 (1930—35).

[26]) *Boehm, Fr.*, id. m. 26—27. ll.

meg, nem elegendő kérdezni: *Milyen hiedelmek ismeretesek a kenyérdagasztással kapcsolatban?* Ilyenkor esetleg hosszú felsorolást kapunk, ez az egy azonban hiányzik belőle, de csak azért, mert a válaszadónak éppen nem jutott eszébe. A „rákérdezés" azért is előnyös, mert *igen-nem*-mel lehet lehet válaszolni.

Erre meg lehet jegyezni, hogy hiszen akkor csak olyasmit lehet kérdezni, amit már tudunk. Ez természetes, tudunk róla, hogy létezik, de elterjedése, földrajzi tagozódása ismeretlen s ilyenkor az *igen — nem*-ek nagyon fontos szerephez jutnak.

Félreértések elkerülésére soroljunk fel példákat. Így: *Mivel csitítják, ijesztgetik a sírós, nyügös gyereket? (Pl.: Eladlak a zsidónak. Elvisz a fekete ember, a török, stb.)*

Ha kérdésünk valamilyen tárgyra, vagy olyasmire vonatkozik, amit szóval leírni nehéz (pl. ekeformák, búzakeresztek összeállítása, stb.), mellékeljük az általános ismert típusok sematikus képét. Ezzel nemcsak tájékozást nyujtunk, hanem eleven példával ösztönözzük a válaszadót arra, hogy, amikor csak lehet, vázlatot is mellékeljen. A sematikus ábrából ugyanis látja, hogy nem a művészi kivitel, hanem a szerkezeti felépítés a fontos. Az egyszerű rajz, amit mellékelünk, szinte csábít, hiszen nem követel különös képességeket.

Bármilyen lelkiismeretesen és körültekintően szerkesztettük is meg kérdőívünket, természetes, hogy nem fog valamennyi visszatérni. Sőt a visszatérő ívek értéke sem lesz egyenlő. Sokan közönyösségből, nemtörődömségből, fásultságból félredobják s nem felelnek. Mások kötelességszerűen válaszolnak, gyorsan odavetve valamit, csakhogy mihamarabb túladjanak ezen a terhes többletmunkán. Ismét mások érdeklődéssel veszik kézbe és lelkiismeretes válaszokat adnak. Néhányan nem elégszenek meg a kérdőíven található férőhellyel, pótlapot csatolnak hozzá, rajzokat, fényképeket, ujságkivágásokat mellékelnek, esetleg szinte kis monográfiát írnak.

Ez a két utóbbi a *jó* és *lelkes* válaszadó szolgáltatja a legmegbízhatóbb adatokat. Áldozatos, önzetlen munkája pedig eléggé fel nem becsülhető érték a tudományos kutatás számára. Nem kíméli a fáradságot: mielőtt válaszait leírja, érdeklődik, összehasonlítja a kapott felvilágosításokat, feleleveníti emlékeit, kikeresi régi feljegyzéseit, rajzol: egyszóval lelkiismeretes munkát végez. Tudatában van annak, hogy fáradsága nem vész kárba, hogy minden szava eszményi értékek felismeréséhez vezet, hogy magyarságunk, ősi, népi erőink tudatosításához segít hozzá.

Most mindenki arra gondol, hogy bizonyára ritka az ilyen fehér holló. A statisztika azt mutatja, hogy a kiküldött kérdőívek 45—50%-a érkezik vissza s közöttük 35—40% az értékes

válasz. Ha Magyarország kb. 6000 községébe kérdőívet küldenénk, s a válaszoknak csak 30%-a volna használható, ez is 1800 adatot jelentene, azaz minden harmadik-negyedik község szolgáltatna adatokat. Ez pedig teljesen kielégítő.

Felmerül még az a kérdés, melyik anyaggyüjtő módszert válasszuk. Kis területen, egy-két járásban, kisebb vármegyében a helyszíni felvétel ajánlatosabb. Nagyobb, főként elég távoli vidékre kérdőíveket küldjünk. Méginkább helyesnek tartom azt, ha előbb kérdőívekkel az egész vidéket végig tapogatjuk s ott, ahol ez érdemesnek mutatkozik, helyszíni felvételt alkalmazunk.

4.

Az összegyüjtött anyagról a térképnek kell áttekinthető összefoglalást adnia. Ezért két követelménynek kell eleget tennie. Elsősorban legyen a térkép szemléltető, azaz egy pillantással ismertesse az ábrázolt jelenség földrajzi elterjedését. Másodsorban, tükrözze a gyüjtött anyagot, legyen adattár is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy egyedül a térkép segítségével meg lehessen állapítani, hogy az ábrázolt jelenség mely községben fordul elő.

Hogy a térkép ezeknek a követelményeknek megfelelhessen, az ábrázolandó jelenséget egy *jellel* kell feltüntetni, s a jelet a község földrajzi fekvésének megfelelő helyre kell rajzolni.

Kétféle térképet szokás megkülönböztetni: az egyiket a kutató a begyült adatok alapján felépített saját *feltevésének* szemléltetésére rajzolja. A másikon a gyüjtött adatokat azért adják közre, hogy más kutatók *munkájának* segédeszköze legyen. Nevezzük az egyiket *hipotézis-térképnek*, a másikat tény-megállapító vagy *munkatérképnek*.

A munkatérképnek, mint a kutatás segédeszközének teljesen tárgyilagosnak kell lennie, nem szabad szemlélőjét befolyásolnia. Éppen ezért nem húzhatunk rajta *határvonalakat*. A néprajzi jelenségek elterjedési területei nem különülnek el olyan hajszálpontosan egymástól, mint pl. a közigazgatási területek. Az elterjedési területeket átmeneti sávok választják el egymástól, ahol a jelenségek szövevényesen keverednek. Ha tehát valaki határvonalakat húz, azt saját tudományos nézőpontja, feltevése szerint húzza, afelől azonban már nem lehet bizonyos, hogy egy későbbi kutató nem fog-e más feltevések alapján egészen más határvonalakat húzni.

Ugyane szempontból nem helyes a területeket a munkatérképen csíkozással, színárnyalatokkal stb. ábrázolni. Bár ez a mód az egyes területek közötti átmeneti sávokat feltüntetheti,

de arra nem ad támpontot, hogy pl. az átmeneti sávban melyik községben ismeretes az egyik, s melyikben a másik jelenség.

A munkatérkép számára tehát minden egyes adatnak különkülön jellel való ábrázolása jöhet csak tekintetbe. A hipotézistérképeknél pedig éppen határvonalak húzása vagy csíkozással, színárnyalással való jelölése a célravezető. Kivitele egyszerűbb, nyomdatechnikai szempontból is előnyösebb. (Ilyen hipotézis térkép az 1. ábra is.)

A jelet pontosan *földrajzi* helyére kell rajzolni és lehetővé tenni, hogy a jelből a szóbanforgó község nevét meg lehessen állapítani. Legegyszerűbb lenne tehát a helységneveket feltüntető térképen azokat a helységneveket, ahol a kérdéses jelenség előfordul, aláhúzni. Minthogy azonban egyszerre többféle jelenséggel, vagy azonos jelenség különböző változataival van dolgunk, a különbözőséget csak az aláhúzások alak- vagy színbeli változtatásával szemléltethetnénk. Ez a megoldás, ahol különben is a helységnevek betűi dominálnak, nem nyujt áttekinthető képet.[27]) Sokkal jobb az a megoldás, amelyen a jelenséget ábrázoló jel mellé írt folytatólagos szám teszi lehetővé a helységnév megállapítását.[28]) Ha azonban az ábrázolt helységek száma nagy, ezrekre rúg, ez a mód is nehézkessé válik. Franciaországban más számozási móddal kísérleteznek. A térképbe belerajzolják a megye- és járáshatárokat. Majd a helységnévtárból kikeresik a megye, a járás és végül a helység sorszámát s az ebből alkotott számcsoporttal adják a helymegjelölést. Előnyösebb mint a folytatólagos számozás, mert legfeljebb három jegyből álló számokat kapnak. — A helységneveknek számokkal való jelölését nem tartom helyesnek, mert a számok az áttekinthetőség rovására esnek s zavarólag hatnak.

Egyetlen helyes megoldás tehát, ha csak a jeleket rajzoljuk, azonban olyan alapra, amely a leolvasást lehetővé teszi. Ritka eset, hogy egy földrajzi négyzetperc területére egy községnél több essék. Így tehát a földrajzi percnek megfelelő hálózat készül s a szóbanforgó percnégyzet meghatározását számrendszer teszi lehetővé.

Az ábrázolandó területet először négyzetfoknyi mezőkre osztjuk. Ezeket pedig 25 négyzetpercet magában foglaló másodlagos mezőkre (l. 2. ábra).

A kettős körrel jelölt pont: Sopron. A 17. elsődleges mezőben, a másodlagos beosztás 4. hatossorának 2. mezejében tehát ($3 \times 6 = 18 + 2 = 20$) 20. mezejében és azon belül a 18. négyzetperc területén fekszik. Ezt egyszerűen így fejezzük ki:

---

[27]) Ilyen például: *Peßler, Wilhelm:* Das altsächsische Bauernhaus. Braunschweig, 1906.

[28]) Pl. *Jaberg, K.—Jud, J.:* Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz. Zofingen, 1928 skk.

17—20—18. Ezzel a rendszerrel készülnek a Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézetének kartográfiai kiadványai.[29])

Hasonló alapokon áll a svéd kultúrgeográfiai alaptérkép (Kulturgeografisk underlagskarta över Sverige), amely a térkép szélén feltüntetett koordinátákkal teszi lehetővé a kérdéses mező azonosítását.

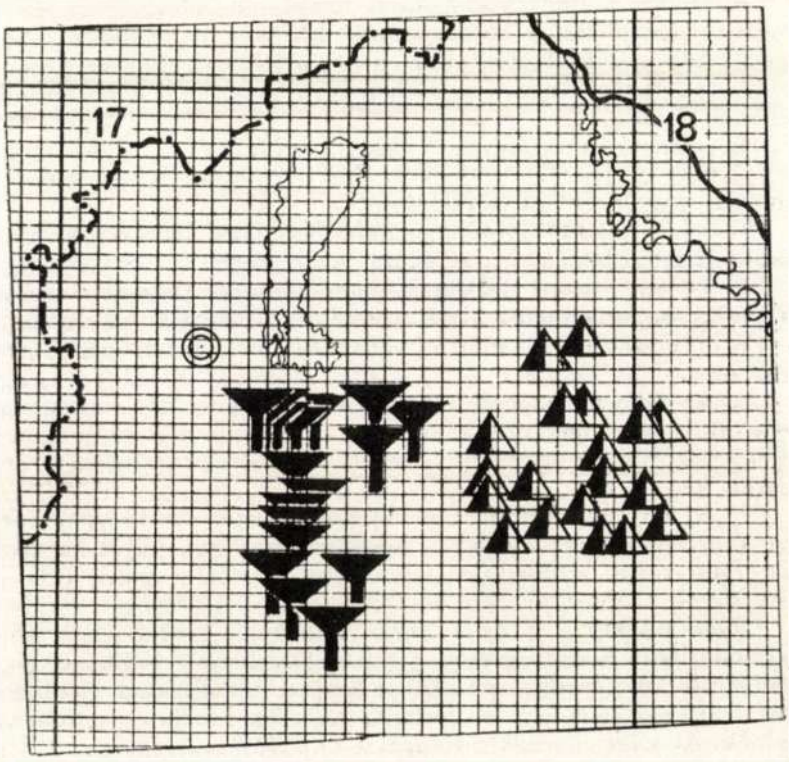

2. ábra.

Az utóbb említett két megoldásnál a halványabb színű négyzethálózaton megjelenő élénkszínű jelek áttekinthetőségét semmi sem zavarja.

A fenti elgondolásból indul ki az előkészületben levő *Atlante linguistico italiano*. A szerkesztők (U. Pellis, G. Vidossi, M. Bartoli) egyszerűsíteni akarták az Atlas der deutschen Volkskunde rendszerét. Térképükre csak a fokhálózatot rajzolják fel,

[29]) Rokontermészetű a mintául vett Atlas der deutschen Volkskunde helyjelölése is.

ezen belül folytatólagosan számozzák a helységeket. *Nem* földrajzi helyüknek megfelelően, hanem sorszám szerint két függőleges oszlopban közlik a nyelvjárási adatokat. Minthogy támpontot csak a fokhálózat ad (a szárazföld és tenger határait, a folyókat stb. nem tüntetik fel), az atlasznak inkább táblázat jellege van, hiszen az adatok szabályos hasábokban sorakoznak. A túlságba vitt egyszerűsítés a szemléletesség kárára esik.[30])

Minthogy a fenti szempontok figyelembevételével az ábrázolási módok közül a határvonalak húzását, a területek csíkozással való jelölését elvetettük, s az önálló jelekkel való ábrázolás mellett döntöttünk, a jelek megválasztásánál körültekintőnek kell lenni.

A *jelek* olyanok legyenek, hogy a különböző területek azonnal szembe tűnjenek. Mindenkor éles, vizuálisan érzékelhető ellentétek képzésére kell törekedni.

A jelek között többféle megkülönböztetés lehetséges, mégpedig: jelleg, alak, árnyalat és nagyság szerint.

1. *Jelleg* szerint lehetnek *pont-, vonal-* (kereszt, csillag, „Y" stb.) és *területjelek* (kör, háromszög, négyzet, trapéz stb.).

2. *Alak* szerint *geometriai* vagy *stilizált jeleket* különböztetünk meg.

3. Az *árnyalati* megkülönböztetés azokat a fokozatokat jelenti, amelyeket úgy érünk el, hogy a jelnek vagy csak körvonalait rajzoljuk meg, vagy teljesen, felében, negyedében stb. töltjük ki.

4. A *nagyságszerinti* megkülönböztetésnél elv legyen, hogy a gyakori jelenséget kisebb, a ritkábbat nagyobb jellel ábrázoljuk. Igen sűrűn előforduló jelenségek esetén a pont tesz jó szolgálatokat, mert a többi jelekkel igen éles ellentétet képez.

Ilyen jelekre a 2. és 3. ábrán láthatunk példát. A 2. ábra *Soproni Elek:* A kultúrsarok gondjai (Budapest, 1940.) c. sopronmegyei szempontból rendkívül fontos, térképekkel gazdagon illusztrált művének egyik térképe nyomán készült s a marhahízlalás és állattenyésztés földrajzi eloszlását ábrázolja. A térkép bal (nyugati) részén csoportosuló „Y" alakú, *teljesen fedett* jelek a marhahízlaló községeket, a jobb (keleti) részen levő *félig fedett* háromszögek a csak állattenyésztéssel foglalkozó községeket jelentik. Egyszersmind példát mutatnak az árnyalatilag különböző geometriai jelekre.

A 3. ábra részlet a francia néprajzatlasz egyik kéziratos térképéből, amelyet 1938-ban terveztem, s a különböző cséplési módokat ábrázolja a 19. század első felében. *Stilizált,* helyesebben *beszélő jelek.* A vonaljellegű cséphadaró, a felü-

[30]) *Bartoli, M.:* Der italienische Sprachatlas und die Arealnormen. Zetschrift für Volkskunde, XLVIII (1939), 1, 68—69. ll.

letjellegű lófej és fehér kör (a nyomtató henger) minden további magyarázatot feleslegessé tesznek.[31])

A 2. ábrát nézve, bizonyára feltűnik mindenkinek, hogy a jelek milyen sűrűen helyezkednek el. Nem lett volna célszerű nagyobb méretben rajzolni? Jelen esetben nem volt lehetséges, mert a cél nemcsak a jelek, hanem a budapesti egyetemi Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézet kartográfiai kiadványai alaptérképének szemléltetése is volt.[32])

A kérdés azonban rávezet a harmadik fontos kérdésre: a *méretarány* kérdésére. *A térképek* méretarányának meghatározásánál elv, hogy azt a legkisebb méretarányt válasszuk, amelyen a jelek még megkülönböztethetők. Ez a térkép

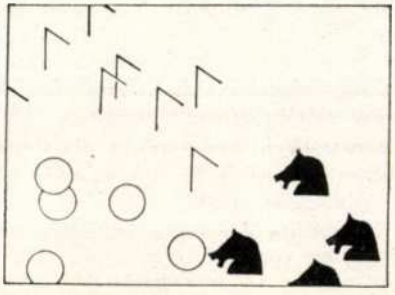

3. ábra.

1 : 1,000.000 arányban készült. A figyelmes szemlélő megállapíthatja, hogy melyik jel melyik négyzetfok területére esik: tehát céljának megfelel. Nagyobb méret már a térkép használhatóságának rovására esne, hiszen az egész történelmi Magyarországot feltüntető térkép így is 70×100 cm^2-nyi papirost vesz igénybe.

A méretarány megválasztásánál tekintettel voltunk arra is, hogy a térképet más külföldi térképekkel könnyen össze lehessen hasonlítani, mert így a nagy tájegységek közötti kölcsönhatások vizsgálatának lehetősége is fennáll, ami pedig végső célunk.

Dr. Imre Weger: *Die Methode der Volkstumskartographie.*

Nach der Erörterung des volkskundlichen „Raumgedankens" bespricht der Verfasser die geschichtliche Entwicklung der in- und ausländischen Be-

[31]) A jelek ú. n. súlypontja (közepe) áll mindenkor a község földrajzi helye felett.

[32]) A *Soproni Szemle* legközelebb egy nagyobb méretarányú és a sopronmegyei kutatók céljainak megfelelő alaptérképet fog közölni.

strebungen. Hinter Deutschland an zweiter Stelle hat Ungarn den Gedanken eines Volkskundeatlasses aufgeworfen. Im Jahre 1930 wurde im *Germanischen Seminar* an der Universität Budapest eine Volkskundliche Abteilung gegründet. Sie begann unter Leitung Prof. *Elmar von Schwartz* schon im selben Jahre die Stoffsammlung zu einem „Deutsch-ungarischen Volkskundeatlas". Schwierigkeiten verschiedenster Art haben die Arbeiten verzögert. Die volkskundliche Abteilung wurde im Jahre 1938 zu einem selbstständigen *Institut für deutsche Sprachwissenschaft und Volkskunde* umgestaltet. Hier konnte die Grundkarte des Atlasses im September 1941 zur Vollendung gelangen. Die Auswertung der Probefragebogen und die Zeichnung der ersten Karten ist im Gange. Figur 2 (2. ábra) gibt einen Ausschnitt aus einer solchen Karte. Das *Hungarologische Institut* der Universität Budapest beschäftigt sich auch mit der Sammlung volkskundlicher Stoffe, die von ausgesandten Fachmännern gesammelt werden. Das Institut will diesen Stoff später in Form eines Volkskundeatlasses veröffentlichen. Einer eingehenden Besprechung der Sammelmethode, besonders des Fragebogens folgen die Probleme der kartographischen Darstellung. Der Verfasser gibt einen kritischen Überblick der verschiedenen Lösungsversuche und stellt fest, daß nur jene Lösungen einwandfrei sind, welche die Ortsbestimmung in einer solchen Form ermöglichen, die im Bilde nicht störend wirken. (Z. B. Karten, die auf einem Raster gezeichnet sind.)

Literatur: Zur Geschichte der ungarländischen Atlasbestrebungen vgl. die Anmerkungen 15, 17, 18, 19.

Kinek a műve a soproni régi színház oromcsoportja?

Írta: **Csatkai Endre dr.**

A mult század soproni művészettörténetének egyik legkimagaslóbb eseménye kétségkívül 1841-ben a színház építése volt, a révén több értékes művészember kapcsolódott bele a város művészeti életébe. Az egyes pályázatok folytán egész sereg szobrász és festő neve fűződik az építéstörténethez, természetszerűleg csak igen kis hányaduk jutott a kivitelezés dicsőségéhez, nem mindig épen az eredménynek is nagyobb dicsőségére.

A városi levéltárnak Fasc. XXV. 6584. számú ABCD jelzésű négy kötegje óriási gyüjteményét tartalmazza az idevonatkozó terveknek és főleg a művészleveleknek. Szinte megható Lössl Ferenc bécsi műépítész leveleinek hosszú sora, hogyan őrködött az épület apró részleteinek helyes megalkotásán. Nemcsak magát az épületet, de a berendezést is ő tervezte.

1909-ben teljesen átalakították a régi, kedves, meghitt han-

gulatú színházat; négy oszlopa és oldalfalai maradtak csak meg, továbbá az oromcsoport három nagy kőalakja: Apollo és a színjátszás két múzsája. Egy nagy művészeti teljesítmény egyetlen megmaradt emléke lévén, a szerzőség megállapítása a fent jelzett iratok alapján, nem meddő munka.

Még nagyon a kezdet kezdetén állt a tervezgetés, amikor 1837 október 14-én az építő bizottságnak Dietrich Antal bécsi szobrász tervezetet mutatott be az oromcsoportra: Apollót ábrázolta a rajz a két múzsával. Dietrichről a lexikonok[1]) elmondják, hogy 1799-ben született és 1872-ben halt meg. Magyar vonatkozásairól annyit tudnak, hogy Festetich László sokáig fog-

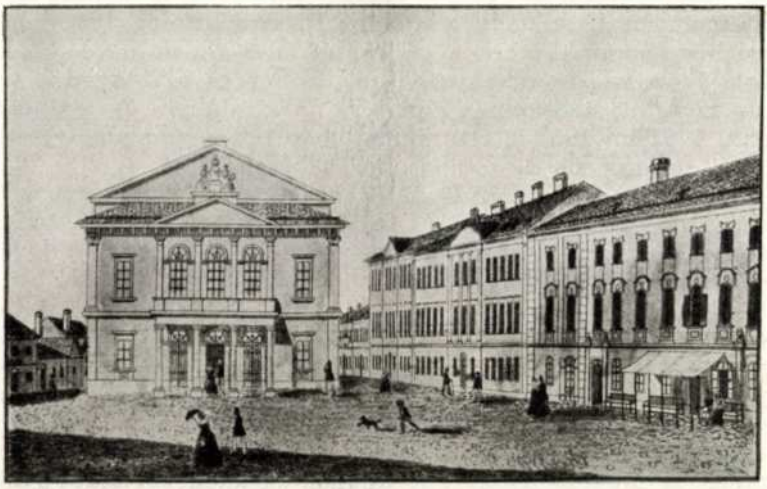

A soproni Kaszinótér 1850-ben. (Reim V. metszete.)

lalkoztatta és többek közt két hatalmas kőszobrát készíttette el véle szent királyainknak. Ezen a nyomon sikerült ezt a két művet meg is találni. Ott állnak emberfeletti nagyságban a simasági templom bejárója előtt.[2]) Az egykori Felsőság tudvalevőleg ősi Festetich-birtok és a Georgikon híres megalapítója is ott született.

A kivitelt Sopronban nem bízták Dietrichre. Ennek a gesztusnak olyan jó hivatalszaga van. Pályázatot hirdettek több ujságban és versenytárgyalás alá bocsátották a többi művészeti feladattal együtt ezt is. 1840 február 15-én járt le a pályázat és erre a következő művészek vonultak fel:

[1]) *Wurzbach:* Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. *Lyka:* Magyar Művészet, 1800—50.

[2]) *Csatkai Endre:* Sopron vármegye müemlékei. III. kötet, 174. l.

1. *Dietrich Antal*, a tervező. Pályázatában hangoztatja, hogy ő a tervező és az eredeti költségvetést újítja meg, azaz 2050 váltóforintot kér.

2. *Herzog György*. 1811—20 közt növendéke volt a bécsi akadémiának, mondja a pályázat; 1836-ban díjat is nyert Bécsben. 1827—30 közt az esztergomi főszékesegyházban dolgozott. Egyébként 1832 óta állandóan Bécsben él. 1949 forinton vállalja a munkát. Valóban ismeretes is neki az esztergomi munkája. Ferenczy István Szent István-szobra alá díszes talapzatot készített két mezítelen angyalkával.[3])

3. *Schrott András*. Meglehetősen ismert nevű osztrák szobrász Magyarországon igen tevékeny volt. Fel is hozza, hogy Esztergomban 18 esztendeig dolgozott, megelőzőleg 1816-ban a bécsi akadémián díjat is nyert. Még Metternich herceg bécsi palotájában való tevékenységét és I. Ferenc az Arzenál számára faragott mellszobrát emeli ki pályázatában. A lexikonok szerint 1791-től 1865-ig élt; munkálkodott Pannonhalma számára is. 1600 forintot kér az oromcsoport elkészítéséért.

4. *Dialer József*. Pályázatát nem is maga írta, hanem a nevében Pölt Antal aranyozó és festő. Öt sor az egész. A fontos, hogy a legkevesebbért ajánlkozik. 1500 forinttal beéri. Egyébként 1815—23 közt volt a bécsi akadémia tanulója, 1824-ben a Neuling-, 1833-ban a Reichel-díjat kapta. A lexikonok azt tudják róla, hogy 1797-ben született és 1846-ban halt meg.[4]) Egy Dialer Tamás a 18. században festő volt és 1809-ben a fertőfehéregyházai Nep. szent János oltárképét festette.[5]) Dialert sokat emlegette Mayr Mihály kismartoni festő is naplóiban, amíg Bécsben élt. Igen jólelkű embernek festi és őszintén örültek sikereinek a művésztársak. Pályájának emelkedése közben halt meg.

5. *Güttner Ignác*. Pályázata szerint Bécsben élő akadémiai szobrász. 1803-ban az akadémián mint tanuló díjat nyert. Hát valami ifjú ember 1840-ben már nem lehetett. Ajánlata 1600 forintos volt.

6. *Birkmayr Ignác*. Győri szobrász és aranyozó, az egyetlen magyar pályázó. Néhány bizonyítványt hozott csak munkáiról, tanulmányait hallgatás borította. Így a győri tanács a színház-

[3]) *Edvi Illés Gyula:* Az esztergomi főszékesegyház. 1928, 25—26. ll.

[4]) *Wurzbach*, i. m. Érdekes, hogy ez a forrás azt állítja, Dialer fémszobrokat alkotott volna a színház számára. Ezen kívül eltérés van a méretben is, a pályázat szerint 7, Wurzbach szerint 9 láb volt a csoport magassága.

[5]) Mayr naplója szerint még Kramer, Schwemminger neves festők és Hyrtl Jakab grafikus tartoztak társaságukba. Dialer igen rosszul keresett, de nagyon tisztességes ember volt. 1833-ban egy Sappho című szobra felett igen eltértek a vélemények, Mayrnak igen tetszett: 1834-ben Bécsben kiállításon két szobrot sikerült eladnia, egy Krisztust is. Raimund híres színműíró és színművész fejét mintázta.

ban és a Megváltó templomában[6]) végzett fafaragásait, kőmunkáit és aranyozását dícséri, Sütő József kanonok a székesegyházban végzett műveit és még egy bizonyítvány a Megváltótemplomban való tevékenységét méltatja. 1700 pengőt kért. A lexikonok az 1816-os születési éven kívül alig említenek valamit is róla.[7]) Pályázatának pecsétje épségben maradt. Urna és tört oszlop mellett női alak, minden görögös felfogásban, az oszlopnak kőlap támaszkodik B betűvel.

A város tanácsa a legolcsóbb ajánlkozónak, tehát Dialernek adta ki a pályázat kivitelét. Mellékesen említve elég szomorú világot vet a kor viszonyaira, hogy jónevű művészek más tervezgetésének kivitelét elvállalják, másfelől hogy nem az eredeti tervező kapja a megbízást. Az összegek különbsége tán önmagában nagy, de nem feltűnő az épület hatalmas tételeinek teljességében! Egy szóval 1840 április 14-én maga Dialer is megjelent Sopronban és megkötötte a várossal a szerződést, amelynek értelmében 1840 szeptemberének végén a szobroknak az épülő színház előtt kell állni. Az oromra az építés kivitelezője és a kőfaragómunka vezetője juttatja már fel.

A Geiger-krónika értesít róla minket, hogy ez a nagy nehézségekkel járó elhelyezés az év októberének 15. és 16. napjain meg is történt. Ezzel azonban a szoborcsoport még nem fejezte be történelmét. Nemsokára jelentkezett Pölt aranyozó és a város támogatását kérte pörnek megindítására, mert ő aranyozta a szobrokat és Dialer nem fizet neki. Ehhez persze a városnak már semmi köze nem volt.

Fent ért meg a szoborcsoport évtizedet évtized után, míg 1909-ben szó esett az épület átalakításáról. Akkor akadt egy elég hangos csoport a város közvéleményében, amely azt kívánta, hogy az értékes szobrokat a stíluskülönbség ellenére is az új homlokzatba illesszék bele, éppen mert értékesek. Csak akkor lett halálos csend, amikor Dialer műve az átalakítás során lekerült a földre. Akkor derült ki, hogy a szobrokat alaposan kikezdte az idő, de ezt a magasban nem lehetett látni. Ilyen módon semmi értelme nem lett volna annak, hogy ismét felhasználják őket. Ott álltak évekig a kevéssel előtte még nagy értéknek minősített alkotások a Petőfi-tér egyik sarkában elhagyottan és kitéve az utcagyerekek játékának, míg végre a múzeum megnyíltával annak kertjében talált végső állomáshelyre a Dietrich Antal terve szerint Dialer József faragta hármas csoport.

---

[6]) Az Újvárosban; ma Szent József templomnak hívják.

[7]) Lyka említett művében Jánosnak írja. 1843-ban egy polgárlajstrom is Ignácnak említi (Győri Szemle, 1932, 252. l.), ahogy egyébként saját aláírása sem János.

Sopronkörnyéki barlangok.

Írta: **Kotsis Tivadar.**

Szárhalmi üregek.

Legtöbb mészkővidéken megtalálni a karsztosodás jelenségeit. A lajtamészkő és lajtahomok üledékek, amelyben a sopronkörnyéki barlangok kifejlődtek, a Fertőrákos közelében lévő Gödölyebérc táján kezdődnek.*) A Rétimalom táján ez az üledék megszakad, keskeny holocén réteg választja szét, majd folytatódik a Tómalmi-fürdő feletti Tómalmi-dombon △ 208·9—△ 258·1 vonalban.

Petrografiailag változatos kifejlődésű üledékek ezek, helyenkint nehezen különválasztható szarmata üledékekkel. Az üledékek: marin agyag, márga és homok, mészkövek és mész-

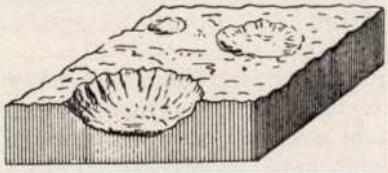

A dolina tömbszelvénye (Cholnoky után).

homokok, mind ugyanazon tenger üledékei gyanánt foghatók fel. (1.) A helvétienkorú üledékek dúrvák, a tortonien azonban nagyobb fínomságával tűnik ki (mészkő és mészhomok).

Mivel az üledékek sekély tengerben rakódtak le, ennélfogva kevésbbé alkalmasak a kartsztosodásra, mínthogy homokos és agyagos rétegekkel váltakoznak. A lajtamészkő nem tiszta, te mérdek iszapmaradványt, szerves és szervetlen anyagokat tartalmaz. Mállása is erősebb, mint az egyenletes tömöttségű, tiszta mészkőé. A barlangok ugvan gvorsabban fejlődnek ki benne, de nem oly tartósak és ellenállóak.

Az említett karsztos jelenségeket, bár csak nagyon kis mértékben, leginkább a Kistómalom feletti dombon tanulmányozhatjuk. Kisebb-nagyobb gödrök, beszakadások láthatók itt, melyeket sűrű lombok takarnak. Az ilyen köralakú mélyedéseket a mészkővidéken dolinának nevezik. (6.) Ahol a mészkő repedezett, vagy dúrván rétegzett, ott a víznek temérdek útja van. Átjárja a hézagokat és ezeknek kitágulása következtében könnyen berogy a mészkő felszíne és előáll a dolina. Ilyen berogyásokra, dolinaképződésre alkalmas területen csak nagyon

*) Lásd: Sopron környékének geológiai térképe, szerkesztette Vendl Miklós dr. egyetemi ny. r. tanár.

nehezen képződhet barlang (8.), mert amint a mélyben nagyobb üreg támad, a fölötte levő kőzettömeg nem elég állékony és könnyen berogy.

A kistómalmi mélyedések is ilyen berogyásokra vezethetők vissza. Sok kisebb üreg van itt egymás mellett, csupán egy nagyobb barlang képződött, ezt tavaly Szárhalmi barlang néven ismertettük. A járatok és üregek mind meredeken törnek a föld alá, legtöbbnek 20 fokon felül van a lejtése. Részint ez az oka, hogy a gyorsan lefutó vizek aránylag gyorsan alakítják ki és rombolják össze a barlangokat.

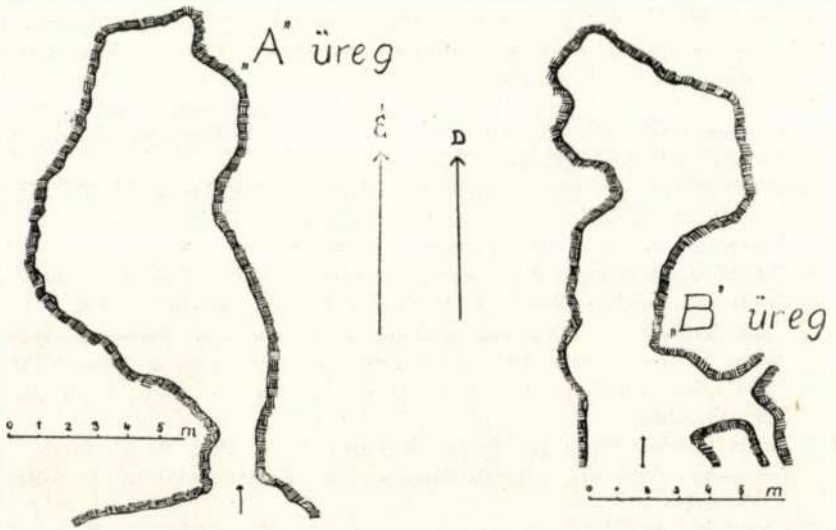

A tómalmi erdő vége felé megszűnik a dolinás alakulat és üregekkel sem találkozunk. A lajtamészkövet legközelebb a balfi országút mentén, a Pihenőkeresztől mintegy 200—250 méternyire érjük el a 226·2 táján, ahol kisebb, ritkán fejtett kőfejtő van, kb. 4 méter mély feltárással. Ettől ÉÉK irányban találjuk a 253·7-nél telepített városi kőfejtőt, amelyben a dúrva mészkő jól tanulmányozható. (1.)

Itt kell megemlítenünk a legújabban felmért két üreget is. Ellentétben az előbb ismertetett barlangokkal, itt kisebb üregeket és odukat találunk.

Az „A"-val jelzett üreg hosszú és keskeny járat, melynek hossza 17·60 méter. Legnagyobb teremmagasság 4·50 méter. Gyakori kövületei:

Pecten malvinae DUB.
Pecten (Macrochlamys) latissimus BROCC.
Ezek mellett Ostrea héjak és Bryozoák találhatók.

Vele szemben van a „B"-vel jelzett alacsonyjáratú üreg. Teremhossza 14·70 méter. Legnagyobb magassága a bejáratnál, 1·80 méter. Ennek az üregnek két oldalsó rövid járata is van, ezek a felszínre futnak ki, azonban törmelékkel eltömődtek.

A Szárhalmi üregek is, hasonlóképpen a tómalmiak, erős mállást mutatnak.

Irodalom.

1. *Vendl Miklós dr.:* Sopron környékének geológiája. II. rész. A neogén és a negyedkor üledékei. Erdészeti Kísérletek, 1930, XXXII. kötet, 1. szám, pp. 1—74; 2. szám pp. 267—354.
2. *Vendl Miklós dr.:* Geologische Übersicht der Umgebung Soprons. (Zusammengestellt für die Informationsreise des III. Komitees der Internationalen Bodenkundlichen Gesellschaft.) 1926.
3. *Vendl Miklós dr.:* Die Geologie der Umgebung von Sopron. I. Teil. Die kristallinen Schiefer. A m. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányászati és kohászati osztályának közleményeiből. 1929.
4. *Telegdi Róth Károly:* Magyarország geológiája. 1929. Tud. Gyüjtemény.
5. *Szádeczky-Kardoss Elemér:* Geologie der Kleinen Tiefebene. 1938.
6. *Kadic Ottokár dr.:* Mit kell tudnunk a barlangokról Budapest, 1939.
7. *Jaskó Sándor:* Morfológiai megfigyelések és problémák a gömör-tornai karsztvidék délkeleti részében. Földr. Közl., 1933. LXI. köt., 9—10. füz. 245. stb. oldal.
8. *Jaskó Sándor:* Barlangtanulmányok. Földr. Közl., 1933, 9—10. füzet.
9. *Cholnoky Jenő dr.:* Barlangtanulmányok. Barlangkutatás, V. kötet, 3—4. füzet.
10. *Cholnoky:* A földfelszín formáinak ismerete (Morphológia). Budapest.

Ribini János 1722—1758, a soproni ev. gimnázium rektora 1747—1758.

A soproni ev. gimnázium érdemes, tudós rektora volt Ribini János; a 18. században a protestáns egyháztörténet egyik legkiválóbb munkása, a magyar nyelv művelésének, érvényesülésének korát megelőző harcosa.

Nyitra megyében, Krencsen született 1722 január 22-én. Édesatyja a Gosztonyi-családnak volt tótnyelvű jobbágya. Hétéves korában elvesztette atyját; ekkor házról-házra járva, bibliai versek recitálásával tartotta fenn magát. Megismerkedett a Gosztonyi-család nevelőjével, s amikor ez két tanítványával a magyar nyelv gyakorlása céljából a nemeskéri iskolába ment, ő is velük tartott 1732-ben. Itt tanulta meg jól a magyar nyelvet s itt szerette meg annyira, hogy lelkesebben harcolt érte, mint sok született magyar. Amikor visszatértek, Pozsonyon keresztül mentek s a nevelő ajánlotta az akkori rektornak: Beer Vilmosnak, hogy vegye fel Ribinit az alumneumba. Nem sikerült s ezért Nyitrára, majd 1736-ban Selmecbányára került. Itt a rektor: Blasius János a görög nyelvre tanította, s korának egyik legkiválóbb geometriai tudósa, térképrajzolója: Mikovinyi Sámuel a matematikára oktatta, amit pedig ez időben még nem sokra becsültek. Ez utóbbi tanára ajánlotta a pozsonyi ev. lelkésznek, Bél Mátyásnak, így került 1740-ben Pozsonyba, Bél házához, mint legkisebb fiának nevelője. A már 18 éves ifjúra rendkívül nagy hatást gyakorolt Bél Mátyás tudományos működése. Bél Mátyástól ekkor már több teológiai, történelmi munka jelent meg, kiadott magyar nyelvtant németek számára, s éppen mikor Ribini nála tartózkodott, jelent meg leghatalmasabb történelmi-földrajzi műve: Notitia Hungariae 1735—1742. 4 nagy kötetben. Ribini a mű nyomda alá készítésében sokat segédkezett. Itt kapott elhatározó irányítást magyarnyelvi és történelmi tanulmányaira. — Az 1741. évi országgyülésre küldött zempléni követ: Szirmay Tamás résztvett a pozsonyi ev. iskola nyilvános vizsgálatain, s annyira megtetszett neki Ribini, hogy unokaöccse: Szirmay István Jób mellé, aki szintén Pozsonyban tanult, mentornak hívta meg. Ribini el is fogadta s

Szirmay úgy óhajtotta, hogy tanulmányaikat itt fejezzék be. De a bajor háborús veszedelem miatt Ribini Pozsonyt tanítványával együtt elhagyta s az 1742. évet Késmárkon töltötte. De még ennek az évnek őszén viszatértek Pozsonyba s még két évet töltöttek itt. Hazai tanulmányait 1736—1744-ig befejezve, Jénába távozott s itt két és fél évig egyetemi tanulmányokat folytatott. Amikor 1747-ben haza jött, három állás is kínálkozott számára. A Szirmay-család is, a Zay-család is meghívta nevelőnek, s meghívta a soproni ev. konvent is az iskolájában Hajnóczi Dániel halálával megüresedett rektori állásra. Ez utóbbit fogadta el, s 1747 június 17-én Sopronba érkezett; az iskolába ünnepélyesen Oertel lelkész vezette be. Állását 11 évig töltötte be nagy buzgalommal és szép eredménnyel. Méltó utóda volt kiváló elődeinek: Frideliusnak, Deccardnak, Hajnóczinak. A soproni ev. lelkészekkel s a pietista Szeniczei Bárány Györgyyel folytatott teológiai vitái annyira elkeserítették, hogy 1758-ban Lőcsére távozott mint lelkész. Alig érkezett Lőcsére, az egyik soproni lelkésznek halálával megüresedett állásra a soproniak őt hívták vissza. Nagy elégtétel volt ez számára az előző viták után, de állhatatos maradt, s a meghívást visszautasította 1759 februárjában. Ezzel Sopron végleg elveszítette ezt a kiváló egyéniséget. A pozsonyiak meghívását elfogadta, s 1759 május 6-án foglalta el hivatalát. Sopronnal azonban még egyszer összeköttetésbe került. Éppen annak a lelkésznek leányát vette el, akivel leghevesebben vitázott, t. i. Oertelnek Anna nevű leányát. Pozsonyban 29 évig működött, meghalt 1788 augusztus 6-án 66 éves korában.

Nem számítva nyomtatásban megjelent több kisebb teológiai értekezését, különösen két nevezetes irodalmi alkotását kell megemlítenünk:

1. *Joannis Ribiny Oratio de cultura linguae Hungaricae Sopronii Calend. Jan. MDCCLI* Typis Joannis Josephi Siess. A magyar nyelv nemzeti jelentőségét s vele szemben való kötelességünket ez időben még nagyon kevesen ismerték fel. A magyar nyelv pusztán egyike volt az országban beszélt nyelveknek, s maga a művelt magyar társadalom is inkább latinul, németül, franciául beszélt, mint magyarul. Ribini a beszédet tanítványaihoz intézi. Ajánlja báró Hellenbach György, Jeszenák István és János, Tóthprónai Prónay László, Nándori Bene Ádám és Pál, Szandai Sréter Pál, Karcsay Antal Lajos, Mikovinyi Tamás, Toperczer János, Koltai Vidos Zsigmond és Nándor, Tóthprónai Prónay Pál, Korponay László és Pajor Miklós tanítványainak. A beszéd három részből áll: az elsőben a magyar nyelv jelességéről szól, a másodikban a magyar nyelv iránt tartozó kötelességeinkről, s a harmadikban arról, hogy mimódon kell a nyelvet kimüvelni. Csak egy-két megjegyzést müvéből: „Mert akár az értelmességet, a beszédnek ezen legfőbb ékességét vizsgáljam, ugy találom, hogy ezzel a mi nyelvünk sok egyebeket felülhalad, — akár a beszéd egész járásából következő méltóságot veszem fontolóra, *semmit sem találok a mienknél felségesebbet!*" A nyelv müvelésére inti tanítványait: „Tartoztok ezzel a hazának, melynek teljes joga van tőletek ezt kivánni, s mely tinéktek azt mondja, hogy *a*

régi ősöktől nyert nyelvet elmellőzni nemes lelket alacsonyitó méltatlanság; a külföldieket csudálván a hazaiakat megvetni illetlenség, — és saját nyelvetek természeti szépségeit által nem látni tudatlanság." — A magyar nyelv kimüvelését elősegítő eszközök gyanánt említi, ajánlja a magyar könyvek olvasását, az irásbeli gyakorlást, s a kiváló idegen irók fordítását. *Ribini ezzel a lelkes beszédével szinte fél századdal megelőzte korát s büszkeségünk, hogy ez a beszéd Sopronban hangzott el.* Csak az kár, hogy — a korra jellemzően — nem magyarul, hanem latinul mondta. Gamauf jegyzete szerint 1830 január 26-án Zsolnay doktor a nyilvános vizsgálatok alkalmával ismertette ezt a beszédet, s mindenki csodálkozott, hogy már 80 évvel azelőtt hogyan vélekedtek Sopronban a magyar nyelvről!

2. Ribini fő műve: *Memorabilia ecclesiae Augustanae Confessionis in Regno Hungariae. Posonii I. 1787. II. 1789.* Munkája a magyar protestáns egyháztörténelemnek kiváló alkotása, s értékét még ma sem vesztette el. Ugyanaz a jellemző tulajdonsága van, mint a 18. század nagy történetíróinak: Praynak, Katonának, Bélnek: a hiteles forrásanyagnak, okleveleknek összegyüjtése, kiadása. Ezért van értéke e munkának ma is. Látszik, hogy már Sopronban is gyüjtögette anyagát, mert a Sopron egyháztörténetére vonatkozó okmányok különös bőséggel találhatók művében. Okmányok, kéziratok gyüjtése és másolása úgylátszik általában szenvedélye volt az ev. gimnázium rektorainak: Deccard, Hajnóczi, különösen pedig Wietoris Jónathán buzgón foglalkoztak a történelemmel és gyüjtögették az okiratokat. Az ő kéziratait jórésze a Széchenyi-könyvtár közvetítésével a Nemzeti Múzeumhoz került.

IOANNIS RIBINY
ORATIO
DE
CVLTVRA LINGVÆ
HVNGARICÆ.

Sopronii Calend. Jan. M. DCC. LI.

Typis Joannis Josephi Sieß.

Ribininek nyomtatott művein kívül tekintélyes kézirati hagyatéka volt a történelem, egyháztörténet, dogmatika, homiletika, logika, metafizika és természeti jog köréből, ezek legnagyobb része elveszett. *Dogmatikája kéziratban megvan a soproni ev. líceum könyvtárában.*

Fia: János is követte apja tudós hajlamát s örökölte tehetségét. Gróf Széchenyi Ferencnek volt a titkára s vele utazta be Magyarországot. 1793-ban a nagyhatalmú Kaunitz hercegnek volt titkára, majd az osztrák tudományos akadémia tagja. A magyar irodalmi élettől elszakadva, művei német folyóiratokban jelentek meg. *Németh Sámuel.*

Források:

Kis János: Emlékeztetés Ribinyi Jánosra s különösen annak érdemeire a magyar nyelv eránt. Tud. Gyüjt. 1830, III., 103 l.

Gamauf—Gradt: Auszug aus der ausführlichen Geschichte der ev. Kirche Augsb. Conf. in Oedenburg. 53 l. Kézirat a soproni ev. líceum könyvtárában.

Schmidt—Markusovszky: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyház község története. II. 67 l.

Gamauf Theophil: Oedenburger Kirchengeschichte III. B. 547—561. l. (Kézirat.)

Kisebb közlemények.

Szent László király ereklyéje Sopronban.

Szabadi Béla értékes tanulmánya[1]) Telekesi István egri püspökről ismeretlen adatot hoz arról is, hogy Szent Lászlónak a győri székesegyházban őrzött ereklyéje és a híres herma rövid ideig Sopronban is tartózkodott. 1683-ban az egyesült török-tatár és kuruc sereg elől Telekesi István, akkor még győri kanonok, a püspöki levéltárral és a többi kincs között Szent László ereklyéjével is június 27-én elindult Sopron felé, amely város Győr elfoglalása után 1594-ben is hosszabb időre vendégül látta a káptalant. De mivel (Csányi János krónikája szerint) július 10-én Thököly levélben hódolásra szólította fel a várost és 12-én valóban ki is tűzték a város tornyára a fehér zászlót, sőt 15-én ünnepélyesen fogadták Thököly kiküldötteit, ezért Telekesi is tovább menekült a kincsekkel Bécsújhelynek. A jezsuiták 15-én igyekeztek kimenni a városból, de letartóztatták őket a falakon kívül. Persze Bécsújhelyt sem voltak a becses ereklyék és okmányok biztonságban, így Telekesi Borostyánkő, Léka, majd Kőszeg várában húzta meg magát velük és 15 hónap után szállította vissza mindet épségben Győrré. Telekesi egyébként a soproni jezsuiták növendéke volt és az ott nevelt nagyságok közt is egyik legkiválóbbnak nevezhető. *Cs. E.*

[1]) Győri Szemle. Telekesi István egri püspök, a győri egyházmegye történetírója. 1941. Első szám.

Szakál Ernő Széchenyi-emlékplakettje.

Mint a helyi lapok már közölték, Szakál Ernő, a tehetséges fiatal soproni szobrászművész értékes emlékplakettet faragott kelheimi márvány-

ból a Legnagyobb Magyar születésének 150. évfordulója alkalmából. Tekintve az Ábrázolt emberfeletti, fenkölt alakját és a nagyjelentőségű jubileumot, a komoly tudásról, előkelő felfogásról tanuskodó munka megkívánja, hogy róla bővebb ismertetést és méltatást adjunk.

A téglalapalakú, 10·8 × 14·8 cm méretű plakett négy oldalán, keretképen, a síkból kiemelkedő betükkel, folytatólagosan, Széchenyi Naplójából vett idézet: LENYESIK SZÁRNYAIMAT, LÁBAIMON JÁROK, LEVÁGJÁK / LÁBAIMAT, KEZEIMEN FOGOK / JÁRNI, S HA EZEKET IS KISZAKITJÁK, HASON FOGOK / MÁSZNI: CSAK HASZNÁLHASSAK! A kereten belüli mező felső, négyzetes szakaszán, mélyített alapon, Széchenyi István baloldali arcképe; a nyak mögött apró, vésett betükkel: *Szakál*. A mező alsó szakaszán a síkból kiemelkedő betükkel négysoros felirat: GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN / SZÜLETÉSÉNEK 150. / ÉVFORDULÓJÁRA / MDCCXCI—MCMXLI.

Tehetséges művészünk az éremkészítés mesterségbeli és művészeti ismereteit az Orsz. Magyar Iparművészeti Iskola felsőbb évfolyamain Reményi József tanártól, hazánk egyik legkiválóbb és igen termékeny éremművészétől sajátította el, majd állami ösztöndíjjal fél évet töltött Rómában, hol a reneszánsz nagy éremművészeinek halhatatlan remekein nevelődött; jelenleg Sidló Ferenc szobrásztanár növendéke az Orsz. Magyar Képzőművészeti Főiskolán.

Mielőtt jelen művének megalkotásához fogott, gondosan elolvasta Szekfü Gyula kitünő Széchenyi-antológiáját (A mai Széchenyi), alaposan tanulmányozta a sok Széchenyi-arcképet, számos vázlatot készített; remeke a Szellemóriás kívánta ihletettségben fogant. A Legnagyobb Magyar képmásai, mint ismeretes, több-kevesebb mértékben egyúttal azon korszak művészi felfogását is tükrözik, amelyben alkottattak. Szakál korszerü fogalmazásban, a mindíg időszerü s így örök, a hazájáért

és a magyar fajért sajátmagát feláldozó Széchenyit állítja elénk eszményi valóságban. A kereten szereplő idézet is, találóan, erre utal; szövegének betüi úgy hatnak, mintha drága ékkövek volnának. Kifejező erő és formaszépség a legtökéletesebb összhangban. A méltóságteljes fej mesteri módon van a négyszögü mezőben elhelyezve. A pompásan kirajzolódó arcélen van a hangsúly; beszédes a szem, szobrászilag tökéletesek a formák síkjai; hajzat, szakáll stb. díszítő jellegü, nyugodt elrendezettségben. A viszonylagosan kisebbméretü mü, mindezen értékes

tulajdonságokkal rendelkezvén, szinte nagyarányúnak mutatkozik s rendkívül vonzó, felejthetetlen hatással van a szemlélőre. Elhivatott művészünk egyik legsikerültebb alkotása.

A nagybecsü plakettet Sopron sz. kir. város múzeuma megvásárolta, s a Széchenyi-emlékszoba éremszekrényében helyezte el. *Csipkés.*

Színháztörténeti adatok soproni anyakönyvekben.

Mária Terézia korában még nagyon kevés becsületnek örvendtek a színészek, maga a nagy uralkodónő mondta róluk, hogy mindíg banda maradnak, és Sonnenfels, kora nagy emberbarát írója megjegyzi, hogy éppen csak az utolsó kenetet adja meg nekik az egyház, egyébként nem tartja őket gyermekeinek.

A soproni Szent Mihály-plébánia néhány korai anyakönyve arról tanuskodik, hogy mind a királynőnek, mind az írónak igaza volt. Az egyház eltemette ugyan az itt elhalt színészeket, de nem egyszer a nevüket sem sikerült megállapítani, és nem egyszer az anyakönyv lapjairól züllött életek végére tett utolsó pont kerekedik felénk.

Néha egyéb tanulság is rejlik az egyszerü bejegyzés mögött. A legkorábbi a halálozási könyvből való. 1756-ban február 17-én temettek el egy Erzsébet nevü színésznőt, akinek vezetékneve helyén az N betüt olvashatni. Születési helyének a felsőausztriai Effertin (Eferding, Linz közelében) nevezik meg. Az Oroszlán-kocsmában halt meg.[1]) Mai ripacs szokás még, hogy amely kocsmában felüti sátorfáját a vándorszínész, ott is húzza meg magát szállásra. Így hát valószínü, hogy az Arany Oroszlán kocsma tanuja volt a soproni színészet legkoraibb jelentkezéseinek. Nem számítva ugyanis emlékezések gyakran megbízhatatlan, sommázó felsorolását, hogy ez, vagy az az igazgató hol fordult meg, 1754 a legkorábbi időpont, amikor a hivatásos színészet megjelenik és a város használaton kívül álló szárazmalmában, a mai zsidó templom tájékán, több hónapig előadást tart. 1764-ben újból igénybe veszi egy másik társulat ezt az épületet. Mivel pedig egyébként városi vonatkozása a színészeknek nem volt és így a városi levéltár a közbeeső tíz évről adatokkal nem szolgálhat, az anyakönyv feljegyzése a kutatásnak egy korai évet nyujt, amelyben szintén volt tehát színészet.

1784. augusztus 26-án Heill Anna Mária színésznő haláláról emlékezik meg az anyakönyv. A 40 éves személy soproni születésü volt; az évszázados balítélet a színészekkel szemben tehát mégis csak kezdett e városban engedni.

1786-ban azonban ismét zilált viszonyokra világit rá az anyakönyvi bejegyzés: július 4-én egy komédiásgyereket, Károlyt, temetnek el, kinek szülei megszöktek. A kisded mindössze 11 napos volt.[2])

De akadtak jó keresztény szülők is. 1791. augusztus 9-én Hasenhut

[1]) „Elisabeth N. ein Ledige Weibs Persohn von Effertin aus Ober Oesterreich, welche sich bey einer comedianten Panda befunden und im Leben Würts Haus gestorben." Az Oroszlán-kocsma 1780 körül átváltozott Fekete Sassá. A mai Sastéren állt és a mult század utolsó negyedében tünt el. Sasos cégére a Városi Múzeumban látható.

[2]) „Carolus, eines Comedianten Kind, dessen Eltern durchgegangen."

Fülöp kereszteltetni meg fiát. Táncos volt a sokat szereplő Wilhelm társulatnál és később mint bécsi színész nagy hírnévre tett szert.[3]) Erkölcsös magaviselet és színésztehetség tehát egyáltalában nem zárta ki egymást.

Csatkai Endre dr.

Az ötéves Soproni Nyári Egyetem.

A budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ötödik nyári tanfolyamának sikeres befejezésével kétségtelenné vált, hogy a Soproni Nyári Egyetem hézagpótló intézménye Sopron város kulturális életének, melynek ma már oly szerves részévé fejlődött, mint a Frankenburg Irodalmi és Művészeti Kör, vagy a Liszt Ferenc Zeneegyesület.

Ha ennek a fejlődésnek mélyebb rúgóit vizsgáljuk, hogyan cáfolt rá ez a nagy látogatottság a borúlátók aggodalmaira, akik attól féltek, hogy a soproni nyaraló közönség nem lesz arra kapható, hogy napsugaras pihenőidejét az egyetem „dohos tantermeiben" töltse: országos távlatokat kell keresnünk. A magyar műszaki gondolat térfoglalását jelenti a soproni tanfolyamok fejlődése, hogy a művelt magyar közönség érdeklődése ma már nem áll meg a humanisztikus tudományok határánál, nem elégszik meg irodalmi és művészeti előadásokkal, mert figyelme az új országépítés felé fordul. A nagy magyar sorsalakulásnak elsősorban gazdasági és műszaki kérdései várnak arra feleletet, hogy megnagyobbodott hazánk hogy oldja meg a szellemi és gazdasági újjárendezés végzetes problémáit a kialakuló európai munkarendben és hogy őrzi meg történelmi vezetőszerepét a Kárpát-medencében. Ezek a mai háborús korszak magyar mozgató eszméi és a mai ifjúság, a Soproni Nyári Egyetem hallgatósága, ezekre a kérdésekre vár feletetet! Az a magyar ifjúság, amelynek egyes csoportjai már ízelték a kisebbségi sors keserű kenyerét és amely összeségében érzi, hogy kemény küzdelem, felelősségteljes munka vár reá és korán kell felkészülnie erre a küzdelmesebb életre. A Soproni Nyári Egyetem pedig, vezetőségének elgondolása szerint, a tudomány fegyverét adja ennek az ifjúságnak a kezébe.

Az ötéves munkaterv során ezidén Nyári Egyetemünk közgazdasági karának jutott a vezetőszerep és így párhuzamosan a Bányász- és Kohász Továbbképző Tanfolyammal, a legjobban meg tudott felelni hallgatói várakozásának. A meghirdetett több mint félszáz előadást európai hírű egyetemi tanárok és a magyar gazdasági élet vezető egyéniségei: elsőrangú szakemberek tartották és így a hallgatók első kézből kapták értesülésüket a rohanó technika és a magyar gazdasági élet új mozgató eszméiről és berendezkedéséről. Nyári Egyetemünk előadásainak különös értéket adott az a körülmény, hogy a feltárt európai távlatokat ízig-vérig magyar szellemiség hatotta át, mely az új európai vívmányokat úgy ülteti be a magyar közgazdaság talajába, hogy abból ígéretes magyar élet fakadjon.

Az eszmei céltudatos vezetés mellett a Soproni Nyári Egyetem tanulmányi bizottsága mindent elkövetett arra, hogy a soproni napokat feledhetetlen üdüléssé tegye a résztvevők

[3]) *Vatter Ilona:* A soproni német színészet története. 40. l.

számára. Ezért a munkarend nem terhelte meg túlságosan a hallgatókat, viszont maradandó értéket hagyott lelkükben emlékül. Az előadásokat a Bányászati és Erdészeti Főiskola világhírű botanikus kertjében álló főépületben, az angol-amerikai kertes kollégiumok mintájára, az első évtől kezdve rendszeresen augusztus 1—18-ig tartottuk délelőtt és délután, ebédszünettel. Délutánonként gyakorlatokat, vagy tanulmányi kirándulásokat iktattunk be, a teljes szünnapokon pedig a Fertőre, vagy az Alpesekbe rándultak ki a hallgatók. A soproni közönség szerető szívvel karolta fel idegenből érkező hallgatóvendégeinket és mindjárt az első ismerkedési estétől kezdve befogadta őket a város társadalmi életébe. Sopron sportberendezései négy subalpin strandfürdőjével és a fertőtavi vitorlázásokkal sok hallgatót vonzottak, a Soproni Lovas Egyesület előzékenysége még lovaglásra is alkalmat nyujtott, városunk nagykiterjedésü lombos- és tülevelü erdei pedig a turisztika barátait üdítették. Akik városunk történelmi multja iránt érdeklődtek, azoknak szakavatott vezetéssel mutattuk be a kétezeréves város barokk és reneszánsz építészeti műemlékeit. Az Egyetem vezetőségének kellemes tapasztalata, hogy a hallgatók nagy része évről-évre visszatér. A tanfolyamokkal párhuzamosan ezidén is megrendeztük a Mérnöki Továbbképző Intézet tanfolyamait, szintén kiváló eredménnyel.

Ha az elmúlt ötéves időszakot vizsgáljuk, a látogatók megoszlása a következő volt:

	1937		1938		1939		1940		1941	
		%		%		%		%		%
Soproni résztvevők . . .	404	81	380	56	563	66	564	63	526	49
Budapesti résztvevők . .	60	12	181	26	209	24	246	28	332	31
Egyéb belföldi résztvevők	35	7	106	7	66	8	81	9	225	20
Külföldi résztvevők . . .	1	0	17	3	14	2	1	0	1	—

A táblázaton erősen meglátszik a háború hatása, amellyel a Nyári Egyetem vezetőségének állandóan küzdenie kellett; sokszor bizony kockán forgott, hogy az utolsó pillanatban nem kell-e lefújni az előadásokat. Érdekes, hogy míg a soproni résztvevők száma megállott, addig a budapestiek száma az első év négyszeresére nőtt. A külföldi arányszámokat majd csak a háború befejezése után fogjuk elbírálni. A résztvevők Magyarország 86 városából, ill. községéből kerültek ki.

Beszámolónk nem volna teljes, ha meg nem emlékeznénk azokról a férfiakról, akik a háborús Európa kellős közepén ezt a magas színvonalú kulturális vállalkozást csendes, szívós munkássággal létrehozták és továbbfejlesztették, ezzel is tanubizonyságot téve Magyarország dunamedencei szellemi felsőbbsége mellett: dr. Czettler Jenő, a Tanulmányi Bizottság elnöke, dr. Márffy Ede, annak budapesti igazgatója, dr. Romwalter Alfréd, a Nyári Egyetem soproni igazgatója és Tárczy-Hornoch Antal egyetemi tanárokról.

Vargha Ferenc dr.

Soproni irodalom.

Dr. Thirring Gusztáv: *Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig.*

Fenti címen értékes helytörténeti könyv jelent meg városunk boldogemlékezetű és nagyérdemű díszpolgára sokoldalú munkásságának mintegy méltó befejezéseképen. Szerzője életének utolsó időszakában is sok szeretettel foglalkozott szülővárosának multjával s errevonatkozó, hangyaszorgalommal és példás lelkiismeretességgel évtizedeken át gyüjtött adatait könyv alakjában tárja elénk.

Egy város fejlődésének külső képét elsősorban annak házai alapján ismerhetjük meg. A háztulajdonosok a város birtokos társadalmának legszámottevőbb tényezői közé tartoznak. A házak száma, a házbirtokosok változása a város fejlődéstörténetének fontos, kiegészítő részét alkotják.

A házak számára, tulajdonosaiknak nevére vonatkozó adatokat a városi levéltárban találhatjuk meg. Legrégibb adatunk 1379-ből való; Sopron város házainak száma ebben az időben összesen 195 volt. 1734-től kezdődőleg a házaknak és tulajdonosaiknak sorozata a legújabb időkig hiánytalanul megtalálható. A házak száma 1700 körül 500, 1784-ben 782, 1850-ben 977, 1880-ban 1226, 1900-ban 1837 volt; ez a szám 1930-ban 2752-re emelkedett. Az ezt követő utolsó 10 esztendőben a házak száma még lendületesebben gyarapodott.

A legrégibb időben a házak bizonyára földszintesek voltak, de már a 18. században a Belváros házai túlnyomórészt emeletesek. Az 1930. évi összeírás szerint a földszintes házak száma: 2007, az egyemeleteseké 579, a kétemeleteseké 158, a háromemeleteseké 8. Ugyanakkor a cserép-, pala-, vagy bádogtetős házak száma: 2699, a zsindelytetősöké 38, a zsuppal fedetteké mindössze 15. Az utolsó 10 esztendőben ez az arány is megváltozott.

A szerző adatai elsősorban a Belváros épületeire vonatkoznak és a régi értelemben vett külvárosra, vagyis a város külső falai által övezett területre. A város falain kívül keletkezett városrészek épületeire, pl. a Kossuth Lajos-utcától jobbra és balra fekvő részekre, a Deák-térre, Lövér-negyedre nem terjeszkedik ki. Ezek a városrészek még csak a 19. század második felében, sőt a 20. században keletkeztek. A Lövérek alján elterülő ú. n. Lövér-negyed éppenséggel alig néhány évtizedes.

A soproni városi levéltárban 1734-től kezdődőleg a mult század közepéig őrzött régi telekkönyveknek több mint 100 kötetre rúgó sorozatából minden egyes ház tulajdonosának névsorát felsorolni oly munkát igényelne, amelyet egy ember egymagában elvégezni képtelen. Hogy mégis megközelítően hű képet nyujtson, szerzőnk az 1734-től 1850-ig terjedő esztendőkre vonatkozóan 14 évnek (1734, 1736, 1740, 1748, 1757, 1766, 1776, 1784, 1798, 1816, 1820, 1830, 1840 és 1850) anyagát dolgozta fel, 1869-től kezdődőleg részben a város által kiadott jegyzékekből, részben az országos népszámlálás házgyüjtőíveiből merítette adatait, kiegészítésül Heimler Károly dr. Sopron topografiája c.

munkáját is felhasználta. Az elmúlt két évszázadról összesen 22 év adatait dolgozta fel. A közölt adatok nem nyujtják a házak *összes* változásainak képét és a háztulajdonosok teljes névsorát, mégis értékes anyagot szolgáltatnak és elég világos képet nyujtanak a birtokoscsaládok és nemzetségek változatos feltünéséről és eltünéséről. A mai nemzedéket kiváltképen érdekelheti ez a kép, hiszen alig akad soproni „bennszülött", akinek neve, közeli vagy távoli rokona ne szerepelne. A szerző mintegy 2000 házbirtokos nevét sorolja fel munkájában, kiknek javarésze a polgári társadalomhoz tartozik, de fordulnak elő elég szép számban főrendü családok nevei is. (Amade, Ambrozy, Auersperg, Bajalits, Bartalotti, Bezerédy, Brauch, Caraffa, Csáky, Cziráky, Eggenberg, Esterházy, Festetich, Grassalkovich, Jankovich, Laszberg, Löffelholz, Mendorff, Mesko, Metzburg, Muffel, Nádasdy, Niczky, Pejachevich, Somogyi, Starhemberg, Steger, Stegner, Stipschitz, Schilson, Széchenyi, Ugróczy, Viczay, Wickenburg, Zay, Zichy stb.).

A könyv szerzője a külső várövezeten fekvő 51 utcában 1000-nél több házat ismertet és ugyanakkor felsorolja azoknak tulajdonosait 1734-től kezdődőleg napjainkig. Áttanulmányozva ezt a nagy fáradsággal, türelemmel és pontossággal összegyüjtött és feltárt anyagot, érdekes megállapításokra juthatunk. A közületeket (város, egyházak) kivéve, alig találunk olyan házat, mely 150 éven át ugyanannak a családnak birtokában maradt volna. 1784-ben még 45 főrangú háztulajdonos van a városban, ma mindössze 3 (herceg Esterházy: Templom-utca 2—4, 17. század óta; gróf Széchenyi: Széchenyi-tér 1—2, 1798 óta; gróf Zichy-Meskó: Kolostor-utca 11, 1715 óta). Alább felsoroljuk azokat a magánházakat, amelyek 100 éven át ugyanannak a családnak birtokában vannak: Előkapu 5, illetőleg Várkerület 15 (Roth-család, 1840 óta); Müller Paulin-u. 2 (Ihász—Caesar, 1820); Orsolya-tér 2 (Lunkányi, 1840); Templom-u. 22 (Töpler, 1830); Újteleki-u. 9 (Bruckner, 1820); Újteleki-u. 10, 12, 14, 16 (Rupprecht, 1830—1920, Ujhelyi 1920-tól); Újteleki-u. 34 (Zehetner-Tschurl, 1830), Újteleki-u. 42 (Frank, 1840); Újteleki-u. 31 (Unger, 1840); Balfi-u. 42 (Edlinger, 1784); Balfi-u. 26 (Démy 1840); Bécsi-u. 26 (Heimler, 1810); Fövényverem 9 (Friedl); Wieden 22 (Wolfbeisz, 1766—1935); Magyar-u. 7 (Leyrer, 1840); Magyar-u. 8 (Hauer); Magyar-u. 10 (Kluge, 1820); Szentlélek-u. 3 (Finck); Várkerület 18 (Szöllősy, 1734—1900, ma Sosztarich-ház); Várkerület 60 (Fehér ló-fogadó, 1715—1844 Stark, 1850-től Tschurl); Várkerület 69 (Tschurl, 1820); Ógabona-tér 4 (Krausz, 1820); Ikva-híd 3 (Heiszler); Ikva-híd 2 (Spiesz—Schwarz, 1810); Széchenyi-tér 6 (Pfeiffer—Félix, 1840); Petőfi-tér 6 (Pejachevich, 1784—1920, ma Mitzger). A legrégibb belvárosi házak egyike a mai Storno-ház a 17. században az Ákosházi Sárkány-család, 1698-tól 1872-ig a Festetich-grófok tulajdona volt, s csak ekkor került vétel útján a Storno-család birtokába.

Érdekes képet nyerünk, ha a házakat tulajdonosaik változása szerint vizsgáljuk. Vannak házak, hol a lefolyt 200 év alatt harmincszor is változott a tulajdonos, tehát átlag hét éven át maradt egy kezén, van-

nak, amelyek részházakra oszoltak, vannak, hol a tulajdonosok neve változott ugyan, de a ház mindvégig rokon ágon maradt. A részházak közül a legérdekesebbek közé tartozik a Matschaker-Hof-nak nevezett Újteleki-u. 18. sz. ház, melynek ma is tizenhárom résztulajdonosa van; lakások száma 24, szobáké 28, lakóké 116.

Ugyancsak változatos kép tárul elénk, ha a háztulajdonosok nevét tanulmányozzuk. A legtöbb név természetesen ismerős, de találunk neveket, melyek kihaltak, melyeknek neve egészen szokatlan (Breitschödel, Danschachner, Duriguzi, Eisenkübel, Fingerlos, Gradwohl, Grienschenk, Hafenscherm, Hiernschrodt, Kőfejő, Pfendesack, Rathknecht, Kiernschopf, Schwabendegen, Schwingenschlögel, Urbauer stb.).

Általában azt tapasztalhatjuk, hogy a városunkban élő polgári családok élete rövidebb, mint a vidéken lakó nemeseké és főrendeké. A családok élete egyenes ágon rendszerint átlag 300 esztendős. A soproni polgárcsaládok közt ilyen csak kevés akad. A városi polgárságnál a vagyoni jóléttel kapcsolatos társadalmi helyzet is 2—3 nemzedék mulva legtöbbször megváltozik. Különösen látjuk ezt a változást az iparos és kereskedő családok utódainál, kik ritkán maradnak meg az ősök foglalkozásánál, hanem jóléthez jutva vagy a régi nemesi osztállyal keverednek, vagy pedig a hivatalnoki pályát választják élethivatásul. Ugyanezt a folyamatot találjuk, ha a soproni családok átalakulását vizsgáljuk, a háztulajdon szempontjából nézve a helyzetet. Különösen az utolsó száz esztendőben ment végbe ez a nagy átalakulás. A földmíves, illetőleg gazdapolgár osztálynál a vagyoni helyzet változása szintén gyakori, különösen ahol a családtagok nagy számánál fogva a vagyon részekre oszlik, de a gazdapolgár-elem kitartóbban folytatja ivadékaiban az ősök foglalkozását, mint az iparos és kereskedő osztály sarjadékai.

Dr. Thirring Gusztáv könyve a benne foglalt adatok bőségénél fogva nem a legkönnyebb olvasmány, de akit Sopron város utolsó kétszázesztendős multja érdekel, és régi birtokos társadalma iránt nem közömbös, sok értékes adatot fog találni benne, ha azt elolvassa; nemcsak ismereteit bővítheti, de kegyeletérzése is fokozódni fog a város iránt. A könyvet Névmutató egészíti ki, amelyet Heimler Károly dr. állított össze. Családtörténeti kutatásnak bőséges forrása ez a könyv, amely tudtunkkal az első ilyirányú munka Magyarországon és valóban értékes ajándék Sopron számára. Íróját hála és elismerés illeti haló porában is. *L—r E—ő.*

Emlékezés Dr. Thirring Gusztávra.

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, az Ethnographia (Népélet) LII. évfolyamának (1941) 2. számában (157—159. l.) kegyeletes megemlékezést találunk Sopron nemrég elhúnyt nagy fiáról és díszpolgárról, Dr. Thirring Gusztávról Gunda Béla tollából. A kedvesemlékű elköltözött sokoldalú munkássága a néprajzi tudományt is felöleli; a M. Néprajzi Társaságnak Dr. Thirring Gusztáv egyik megalapító tagja volt s ügyei iránt áldásos élete végéig élénk érdeklődést tanusított. A magyar néprajz hálás tisztelettel ápolja emlékét. *Cs. K.*

Németh Zoltán: *Kis János szerepe kora irodalmi életében.* Győr, 8°, 83 l, Baross-nyomda, 1941.

Sopron, ez a határszéli város a maga magyar-német lakosságával sohasem töltött be vezető szerepet a magyar irodalom életében. Hiányoztak itt ahhoz, hogy jelentős irodalmi kör alakuljon ki, a nagy írói egyéniségek. Legélénkebb kapcsolatba a város kétségtelenül 1808—1846. közt került irodalmi életünkkel, vagyis abban az időben, amikor a maga korában országos nevű költő, író és műfordító, Kis János lakott falai közt, s nemcsak sűrű egymásutánban megjelent munkáival, hanem kora irodalmi vezéreivel folytatott, kiterjedt levelezésével is szerte az országban jó csengésűvé tette Sopron nevét. Kis János írói munkásságának egyes ágaival különféle szempontok szerint eddig is foglalkozott irodalomtörténetünk, gazdag egyházi működése is talált méltatóra, munkásságának egészét azonban, beleillesztve kora irodalmi életébe, tudományos gondossággal első ízben Németh Zoltán vizsgálja tanulmányában.

Kis János irodalmi pályafutása 1790-ben kezdődik és 1846-ban bekövetkezett halálával ér véget. Mint a soproni líceum tanulója már húszéves korában nagy célt tűz maga elé: szolgálni akarja abban az időben még nagyon elhanyagolt nyelvünk és irodalmunk ügyét s néhány lelkes társával megalapítja a Líceumi Magyar Társaságot, az első iskolai önképzőkört az országban. Ezután ötvenhat évig nem teszi le kezéből a tollat, amelyet tiszteletreméltó buzgalommal forgat irodalmunk szolgálatában. A maga korában nagyra értékelték működését, s Kazinczy, sőt még Kölcsey, a szigorú kritikus is legnagyobb költőink közé sorolta, ez azonban nem homályosította el Kis János tisztánlátását s nem befolyásolta önismeretét: kérlelhetetlen bíróként elfogulatlanul állapította meg magáról az eredeti költői tehetség és alkotó erő hiányát, s ez az ítélet megegyezik az irodalomtörténet megállapításával. Rendkívül gazdag, sokágú és érdemes irodalmi működése a maga korában mindenesetre jelentős és értékes volt s nevet biztosított neki is és Sopronnak is irodalmunk történetében.

Kis János egész irodalmi működése s szerepe irodalmunk akkori életében elénk tárul Németh Zoltán tanulmányából. Nem életrajz és nemcsak műveinek ismertetése s értéküknek megállapítása ez a munka. Több ennél; hű és pontos korrajzot nyujt irodalmunk akkori életéről, az eszmékről, amelyek felvetődtek s kifejezést kerestek az irodalomban, a hatásokról, amelyek kialakították Kis János írói egyéniségét, az írói körről, amelyhez kapcsolódott s amelynek irodalomszemléletét többékevésbbé ő is magáévá tette. Széleskörű tájékozottsággal, szellemtörténeti módszerrel rajzolja meg a kor képét, melyben Kis János írói szerepét játszotta, nem a mások megállapításából, hanem mindíg *ex fontibus* véve az ismereteket, amelyekből felépíti tanulmányát, nem szárazon tudományos, hanem könnyed, élvezetes előadásban nyujtva gondolatait. Híven tárja elénk a mult század első évtizedeinek irodalmi életét, problémáit és harcait, megmutatja, hogy Kis János a maga szelíd, az ellentéteket kiegyenlíteni törekvő

egyéniségével milyen feladatot töltött be az irodalmi élet zajlásában, s helyes mértéket alkalmazva állapítja meg e nagybuzgalmú literátor költői, írói és műfordítói jelentőségét, műveinek forrását és irodalmi értékét. Pontos az a rajz, amit irodalmunk megújhodásának e küzdelmes koráról nyujt, hű és találó az az írói arckép, amelyben elénk állítja „a magyar nemzet filozófus poétáját." A szép tanulmány színvonala jóval magasabb a doktori értekezések megszokott szintjénél, s szerzője elismerésre méltó munkát végzett vele. *rj.*

Sopron bibliográfiája.*)

Bán János: A soproni városplébánosok. (Soproni Kath. Élet, 1941. 5. sz.)

Csatkai E.: A soproni szappanosok és gyertyamártók története. A 150 éves „Első Soproni Szappan- és Gyertyagyár Kremser Károly" cég emlékfüzete (8°, 16 l., 4 képpel, Sopron, 1941. Röttig-Romwalter nv.)

— Az első soproni (Rupprecht-féle) cukorgyár sorsa. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 244. l.)

— A Legnagyobb Magyar és Sopron városa. (SH., 1941. IX. 28.)

— A soproni színház gróf Széchenyi István idejében. (USV., 1941. IX. 28.)

— Az „Operett" hősei Sopronban. (Soproni Mozi, XI. [1941.] évf., 20. sz.)

Csemegi József ifj.: Középkori kőlámpások Sopron területén. Sopr. Szle, V. [1941] évf., 3. sz., 185. l.)

Csipkés Kálmán: Céhedényeink. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 223. l.)

Deszkósy Boldizsár: A Széchenyi-szobor története. (SH., 1941. IX. 28.

Gunda Béla: † Thirring Gusztáv 1861—1941. Nekrológ. (Ethnographia Népélet, LII. [1941.] évf., 2. sz., 157—159. l.)

Hamar Gyula: Die Kulturverhältnisse unserer Gemeinde vor 100 Jahren. Aus den Aufzeichnungen G. Gamaufs. (Sopr. Ev. Gyülekezeti Lap, IV. évf., 3. sz., 1941 szept. 28.)

Hauer-Conrad Arnold báró: A soproni báró Hauer-család leszármazásához. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 241. l.)

Heimler—Becht—Csányi—Mihályi: Sopron ville d'art. I. La cité. 4°, I—VIII+171 p. Sopron, 1941.

Heimler H.: Christian Serpilius (1672—1714). (Wehr u Waffe Kalender, 1942. évf., 44. l.)

Jenei Ferenc dr.: Frankenburg Adolf győri diákévei. (Győri Kisfaludy Irod. Kör évkönyve, 1934—1940 8°, 40 l.)

Józsa Menyhért: A Soproni Fogyasztási Szövetkezet 50 éve. 8°, 28 l., Sopron, 1941, Röttig-Romwalter ny.

Kárpáti Zoltán dr.: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 195 l.)

---

*) 1941. augusztus 15-től 1941. november 15-ig.

Massaisky Miklós herceg dr.: Das Menschenopfer des Kaisers Julianus in Ungarn [Fertőrákosi mitreum.] (Ö. Z., 1941. VIII. 30.)

Németh Sámuel: Hajnóczi Dániel. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 234. l.)

— Fridelius János. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 238. l.)

Németh Zoltán: Kis János szerepe kora irodalmi életében. (8°, 82 l.,Győr, 1941.)

Östör József dr.: Valóban Canovától van-e a cenki Beatrice-szobor? (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 239. l.)

— A cenki Széchenyi-szobor költségeit ki viselte? (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 241 l.)

— Crescence, Széchenyi István hitvese. (USV., 1941 szept. 28.) Rádióelőadás 1941. szept. 23.

— Gróf Széchenyi István magyarsága. (Bpesti Szle, 1941. szept.)

— A legújabb Széchenyi-irodalom. (Magyar Szle, 1941. okt.)

— Az élő Széchenyi. (Tükör, 1941. szept.)

— Széchenyi István és vármegyéje. (Sopr. Szle, 1941. nov.)

Radó Polikarp: A magyar középkor kótás kéziratai. [95: a soproni városi levéltárban felfedezett árpádkori graduale-töredékről.] (Magyar Zenei Szle, I. [1941.], 93—101. ll.)

A Seemann-házaspár művészete. (Kivonat Horváth J. előadásából.) (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 217. l.)

Schneller Károly dr.: Thirring Gusztáv 1861—1941. (Miskolci Jogászélet. Uj sorozat, 62. sz., 8°, 8 l.)

Sch. E.: Unser Stadtturm vor einem Viertel-Jahrtausend. (Ö. Z., 1941. XI. 15.)

Storno Miksa: A római amfiteátrum és nemeseum Sopronban. (Sopr. Szle. V. [1941.] évf., 3. sz., 201. l.)

Szemerjai: Két Schiller-eset Petőfi életéből. [Sopr. vonatk.] (SH., 1941 XI. 7.)

Thirring Gusztáv dr.: Adatok a soproni céhekről a 19. sz. első felében. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 174. l.)

— Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. (8°, 293 l., Sopron, 1941. Székely-ny.)

Verbényi László dr.: A soproni ev. líceum bezárása 1849-ben. (Soproni Szle. V. [1941.] évf., 3. sz., 243. l.)

— Adalék a francia műveltség terjedésére Sopronban. (Sopr. Szle, V. [1941.] évf., 3. sz., 245. l.)

*

Józsa Menyhért †. Nekrológ. (A Soproni Fogyasztási Szövetkezet 50 éve. Sopron, 1941.)

Széchenyi István temetése. (USV., 1941 szept. 28.)

Egy elfeledett soproni szobrászművész. [Lapicz Antal.] (SH., 1941. nov. 1.)

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, SOPRON.

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapíttatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 — Sürgönycím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapíttatott 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

RÖTTIG-ROMWALTER

NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN

SOPRON, DEÁKTÉR 56

TÁVBESZÉLŐ: 19

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM
80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

A 110 éves „GENERALI"

TRIESTI ÁLTALÁNOS BIZTOSITÓ TÁRSULAT

soproni főügynöksége

A SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

helyiségében **Várkerület 44. sz.** alatt működik.

A főügynökség vezetője

ZEITLER LAJOS úr,

aki a főügynökség egész szervezetével együtt készséggel áll a t. Ügyfelek rendelkezésére.

Sopron elitközönségének találkozó helye az

ITALIA-KÁVÉZÓ

Erzsébet-utca—Deáktér-sarok

Távbeszélő: 5-25.

»HUBERTUS«

VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye! Gyönyörű kilátás az Alpokra. — Télen-nyáron nyitva. — Üdülésre, nyaralásra kiválóan alkalmas!

Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50. — Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon autóbuszjárat.

EGYÜNK

Stauffer

SAJTOT — VAJAT

IZÜK ÉS TÁPÉRTÉKÜK FELÜLMULHATATLAN

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!
Telefon 424

LÖVÉR-
SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Bérlő:
Horváth Imre
Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm
a családi sör!

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekbe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

		Ára:
1.	*Becht Rezső:* Az én városom	20 f
2.	*Thirring Gusztáv dr.:* Az első soproni népszámlálás	30 f
3.	*Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.:* A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4.	*Lauringer Ernő:* A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
6.	*Payr Sándor:* Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
9.	*Romwalter Alfréd dr.:* Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10.	*Csipkés Kálmán:* Soproni órakiállítás	50 f
12.	*Thirring Gusztáv dr.:* Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13.	*Breuer György:* A sopronmegyei madárvárták	30 f
14.	*Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:* Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15.	*Soós Imre:* Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16.	*Storno Miksa:* Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tél	30 f
19.	*Zügn Nándor:* Soproni erdészeti régiségek	30 f
20.	*Kolb Jenő:* Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21.	*Leitner József:* Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23.	*Csipkés Kálmán:* Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24.	*Dr. Wiczián Dezső:* Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26.	*Kapuy Vitál:* Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
29.	*Főző Géza:* Soproni gesztenyések	20 f
30.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Nyár	30 f
31.	*Thirring Gusztáv:* Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32.	*ifj. Csemegi József:* Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33.	*Veszelka László dr.:* A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34.	*Stornó Miksa:* Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35.	*Csipkés Kálmán:* Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36.	*Weinberger G. A.:* Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37.	*Csatkai E. dr.:* A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f
39.	*Becht Rezső:* Soproni évszakok. Ősz	30 f
41.	*Németh Sámuel:* A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42.	*Verbényi László dr.:* A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43.	*Énekes Kálmán:* A sopronhorpácsi kastély	80 f
44.	*Kokas Kálmán:* A szanyi népviselet	80 f
45.	*Varga Lajos dr.:* Nagyméretű darázsfészek a soproni Felsölövérekből	30 f
48.	*Vitéz Lenky Jenő:* Király József Pál	40 f
49.	*Levárdy Rezső:* id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50.	*Romwalter Alfréd dr.:* A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51.	*Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52.	*Csatkai Endre dr.:* A zsirai (gyülevizi) kastély	1·— P

Ára:

53. *Sandy Dezső:* Csornai népviselet . . . . . 80 f
54. *Becht Rezső:* Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegközti képpel . . . . . 2·20 P
55. *Ruhmann Jenő dr.:* Torkos László. (1839—1939.) . . . . . 30 f
56. *Vitéz Házi Jenő dr.:* A soproni plébániai iskola . . . . . 50 f
57. *Verbényi (Veszelka) László dr.:* A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.) . . . . . 50 f
58. *Varga Lajos dr.:* Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról . 50 f
59. *tóth-lipcsei Fabricius Endre:* Sopron és a Napoleon-i háborúk . 50 f
61. *Csatkai Endre dr.:* A simasági kastély . . . . . 50 f
62. *Neubauer Elemér:* Ágfalvi népviselet . . . . . 50 f
63. *Csatkai Endre dr.:* Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata . . . . . 30 f
64. *Becht Rezső:* Város és erdő . . . . . 30 f
65. *Dr. Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története 50 f
66. *Bergmann Pál:* Sopron városfejlesztési terve . . . . . 100 f
67. *Dr. Mollay Károly:* Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései . . . . . 30 f
68. *Csipkés Kálmán:* Régi soproni cégérek . . . . . 50 f
69. A fertőrákosi püspöki kastély . . . . . 50 f
70. *Östör József:* Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. Állitólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben . . . . . 50 f
71. *Thirring Gusztáv:* A Széchenyi-család soproni házai . . . . 50 f
72. *Lauringer Ernő:* Széchenyi István gróf az érmészetben . . . 50 f
73. *Thier László:* Széchenyi-emlékek . . . . . 50 f
74. *Csatkai E.:* Széchenyi-müemlékek Nagycenken . . . . . 50 f
75. *Berecz Dezső:* Moller Ede 1853—1882 . . . . . 50 f
76. *Radó István:* A soproni Széchenyi-könyvtár . . . . . 30 f
77. *Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz* . . . . . 100 f
78. *Verbényi (Veszelka) László:* A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.) . . . . . 50 f
79. *Schindler A. dr.:* Városszéli telepítés . . . . . 50 f
80. *Storno M.:* Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel . . 100 f
81. *Csatkai E.:* A dénesfai gróf Cziráky-kastély . . . . . 50 f
82. *Thirring Gusztávné Waisbecker Irén:* Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront . . . . . 50 f
83. *Benkő László dr.:* A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégibb magyar önképzőkör . . . . . 30 f
84. *Bergmann Pál:* Sopron városrendezésének kérdései . . . . 80 f
85. *Hárs György:* Csákányütés a belvárosban . . . . . 50 f
87. *Kotsis Tivadar:* Barlangok a tómalmi erdőben . . . . . 30 f
88. *Csipkés Kálmán:* Régi bábsütő emlékeink . . . . . 50 f
89. *Csatkai Endre dr.:* A röjtöki kastély . . . . . 100 f
90. *Soproni krónikák:* I. Petz Dániel és fia krónikája . . . . . 200 f
91. *Massalsky Miklós herceg:* Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? . . . . . 1·— P
92. *Vajk Artúr:* A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna . . . . . 1·20 P
93. *Csatkai Endre dr.:* A nagylozsi báró Solymossy-kastély . . . 1·20 P
94. *Németh Sámuel:* Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619 . . 80 f
95. *Storno Miksa:* A soproni kulcsleletek alaki változásai . . . 1·20 P
96. *Csipkés Kálmán:* Vitnyédi fejfák . . . . . 1·— P
97. *Thirring Gusztáv dr.:* Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez . . . . . 1·— P
98. *Storno Ferenc:* Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről . 1·20 P

		Ára
99.	*Udvardi Lakos János:* Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához	1·— P
100.	*Csatkai Endre dr.:* Sopronmegyei kastélyok	1·20 P
101.	*Győrfi János dr.:* Sopron és környékének rovarfaunája	1·— P
104.	*Csatkai E. dr.:* Sopronmegyei kastélyok	100 f
105.	*Reményi V.:* Brennbergbánya szociális fejlődése	50 f
106.	*ifj Csemegi József:* A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban	50 f
107.	*Hajós Elemér:* Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben	50 f
108.	*Verbényi László dr.:* A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt	50 f
109.	*Kárpáti Zoltán dr.:* Sopron környékének fontosabb gyógynövényei	50 f
110.	*Horváth Tibor Antal:* A horpácsi prépostság	50 f
111.	*Heimler K. dr.:* Thirring G. és munkássága	50 f
112.	*Németh S.:* Egy soproni ábrándos történetíró Borgátai Szabó J.	50 f
113.	*Thirring L dr.:* Sopron népessége 1941. jan. végén	50 f
114.	*Gélin Gy. dr.:* Adalékok Sopron művészettörténetéhez	50 f
115.	*Csatkai E. dr.:* A virtsológi Rupprecht-kastély Sajoskálon	50 f
116.	*Csipkés Kálmán:* A Városi Múzeum borászati emlékei	50 f
117.	*Storno M.:* Soproni városrészletek 1852-ből	50 f
118.	*Kotsis Tivadar:* Sopronkörnyéki barlangok	50 f
119.	*Mollay K. dr.:* Soproni élet a 15. század második felében	100 f
120.	*Hajós Elemér:* A rábaközi népviselet	20 f
121.	*Storno Miksa:* A római amfiteatrum és nemeseum Sopronban	50 f
122.	*ifj. Csemegi József:* Középkorú kőlámpások Sopron területén	50 f
123.	*Thirring G.:* Adatok a soproni céhekről a 19. század első felében	20 f
124.	*Kárpáti Z.:* Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	50 f
125.	A Seemann házaspár művészete	20 f
126.	*Csipkés K.:* Sopron sz. kir. város múzeumának régi céhedényei	50 f

Sopron Műemlékei

ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapiron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőrkötésű mű ára 20·— pengő.
Kedvező fizetési feltételek.

Német- és francianyelvű kiadás is megjelent!

Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek.
Sopron minden barátja megveszi e könyvet!

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER

KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

—

HAUPTSCHRIFTLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

—

V. Jahrgang 1941. — Folge 4.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Östör, J.: Széchenyi und sein Komitat 251
Vitéz Házi, J.: Die Geschichte der Erwerbung des Bürgerrechtes in Sopron 269
Berecz, D.: Adolf Frankenburgs dritte Frau 280
Hamar, Gy.: Theophil Gamaufs Aufzeichnungen über Joh. Kis . . 291
Weger, I.: Die Methode der Volkstumkartographie 299
Csatkai, E.: Wessen Werk ist die Giebelgruppe am alten Theater? . 314
Kotsis, T.: Höhlen in der Umgebung von Sopron 318
Biographien: Ribini J., Rektor 321
Kleine Mitteilungen 324
Buchbesprechungen 329
Bibliographie von Sopron 333

Legközelebbi számunk 1942. február hó végén jelenik meg.

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON 11971